

RABBI I. EDWARD KIEV

עֵרְכֵי מִדְרָשׁ

חלק ראשון — תנאים. חלק שני — אמוראים.

ונלוח בסופו קונטרס

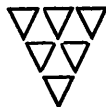
לשון הרמב"ם בספרו משנה תורה

מאת הד"ר ר'

בנימין זאב בֶּכָר

מתרגם מגרמנית ע"י

א. ז. רבינוביץ

תל־אביב. — תרפ"ג.

דפוס קואופרטיבי, אחדותי, תל-אביב.

הקדמת המחבר.

עוד ימים רבים לפני חתימת התנין התחיל להתפתח בבתי המדרש שבארץ ישראל מדרש המקרא, אבל שום מצבה ספרותית לא נשארה מהזמן ההוא. מדרשי התנאים שהגיעו לידינו יצאו מתוך בתי המדרש של ר' ישמעאל ושל ר' עקיבא, ששם היתה העריכה הראשונה של החמר המדרשי שנצטבר לפני תקופת אדריאנוס, היינו בזמן של ששים שנה מחרבן הבית עד חרבן ביתר. חלק גדול מהמדרשים ההם הוא מהתקופה שאחרי אדריאנוס, וצורתם האחרונה נקבעה בימי חתימת המשנה, כמעט שבע מאות שנה אחרי עזרא — הראשון שנאמר עליו (עזרא ו' י'): הכין לבבו לדרוש את תורת ה'. ואף על פי כן ספרי המדרש הללו נוגס שאר הספרים שבהם נמצאה שארית מדרש התנאים) נותנים אפשרות להציג גם אל תוך הדרשות העתיקות של הדרות שהיו מאות שנים לפני חרבן הבית. הרבה דרשות שעליהן אין שם בעלים מוצאן, כנראה, מזמן יותר קדום מאלה הדרשות — ואפילו היותר עתיקות — שיש עליהן שם בעלים. אולם רק בשביל דרשות מועטות יש הוכחות שהן מהזמן הקדום ההוא, אבל יש אלמנט במדרשי התנאים, שהחלק היותר גדול הימנו הוא בודאי יצירת התקופה הקדומה ההיא, והיא המרמינולוניה של המדרש (ערכי המדרש), כמו שהיא נמצאה עכשיו לפנינו ושעליה אפשר לחשוב בבטחה שהיא נתפתחה לאט לאט יחד עם אמנות הדרשה בתוך הסביבה של חבמי ארץ-ישראל, ובזמן חרבן הבית כבר היה עומד וקיים החלק היותר חשוב מהמרמינולוניה הזאת ואותה צריך לחשוב למצבה נאמנה של הדרשנות הקדומה, לעדות הכי חשובה של התחלת המדרש. אמנם המרמינולוניה הזאת נתרבתה גם במאות השנה שמהלל ועד גמר תקופת התנאים, אבל בעיקרה נשארה בלי שנוי: אי אפשר לחשוב אחרת על דבר מקצוע שיסודו הוא מסורת של כמה מאות שנה.

ובשנשנתי לסדר את ערכי המדרש של התנאים, היתה ראשית מחשבתי לתת בפעם הראשונה תמונה כוללת מהמצבה היחידה והבטוחה שנשארה מהתקופה שלפני ההיסטוריה של מדרש הכתובים שנוצר בארץ ישראל, ואולם הוספתי אל תוך הספר הזה גם הערכים שאפשר להוכיח שהם מזמן שאחרי תקופת התנאים, כי הפצנו למסור כאן עד כמה שאפשר בשלמות את הלשון האמנותית של ספרי המדרש של התנאים. ציינתי את ההבדלים שבין לשונות מדרש ר' ישמעאל ובין אלה של ר' עקיבא, בלכתי בעקבות הריד הופמן בספרו היסודי, למבוא למדרש התנאים (בגרמ'), ברלין 1887, ועוד הוספתי משהו מהסתכלותי אני. צריך כאן להניד שבכלל הלשון היותר עתיקה היא של ר' ישמעאל, ואולם גם מדרש ר' עקיבא על פי הרוב משתמש במרמינולוניה העתיקה.

המלון הזה כולל את כל הערכים של מדרש המקרא, בין של ההלכה ובין של האגדה, ששתיהן נמצאות ביחד בלי פירוד במדרשי התנאים, את החומר אספתי לא רק ממדרשי התנאים, שאותם אוכיר להלן בשמם, אלא גם משאר מקורות התנאים. את המדות של הלל, של ר' ישמעאל ושל ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בארתי בשלמות. אבל אלו המדות והכללים השייכים לבאור ההלכה, אבל אינם שייכים אל מדרש המקרא, לא הכנסתי הנה. מהספרות שלאחרי תקופת התנאים השתמשתי רק בשביל אחדים מהערכים בשני ספרי אגדה ארצישראלים (פסיקתא ובראשית רבה), להראות בזה עד כמה מעורה ודבוקה הטרמינולוגיה של הספרים הללו בטרמינולוגיה של התנאים. בעבוד החומר עסקתי רק מנקודת ההשקפה הלשונית, לבאר את המובן של הטרמין ואת שמוש הלשון. אבל לבאורים מתודולוגיים, ואפילו להבטויים הנוגעים למדרשי ההלכה, שהיו אמנם כדאים להתבאר כאן, לא נתתי מקום, אולם על ידי כינוס הדוגמאות הרבות איפשרתי לפעמים להדגור גם אל תוך סוג אותו מדרש המקרא שהשתמש בלשון האמנותי הזה.

מה שנוגע לתכן הטרמינולוגיה המסודרת כאן צריך לסמן את הדברים הללו. בטוייה קוראים שם להעצם העומד להדרש – הטכסט של כתבי הקדש וחלקיו; הם מציינים את הטכסט על פי טיב תוכנו וטיב צורתו, שמוה נוצרו מדות הדרשה; הם נוגעים גם כן אל פעולת הדורש ואל מה שיוצא מתוך פעולת הדרשה. ביחוד בולט האפי הדרמטי שיש בטרמינולוגיה זו. היא מעידה בכל מקום שמוצאה היא מתוך המשא והמתן החי של בית המדרש, מתוך השיחה שבין הרב והתלמיד, שבין החברים היושבים ועוסקים ביחד במדרש המקרא. אבל גם העצם העומד להדרש, הפסוק, מופיע בטרמינולוגיה זו לא בתור דומם, אלא מתיצב לעיני רוחו של הדורש בתור דבר חי, בצורה של הגשמה, הפועל כמה וכמה פעולות, כמו שנראה ברשימה הארוכה המסודרת לקמן. בערך „כתובי“. האפי הדרמטי של הטרמינולוגיה הדרשנית הזאת מצא את המשכו במשא ומתן התלמודי, שהטרמינולוגיה שלו גם כן יסודה בטרמינולוגיה הקדומה.

הלשון של הטרמינולוגיה הזאת הוא בכלל אותו הלשון של התנאים – עברית המושפעה הרבה מהשפה הארמית. רק ערכים מועטים הם בארמית נקיה, ורק יחידים מפעלים ארמיים. מהיונית יש רק שלשה ערכים: גמטריא, נוטריקון, סימן. לסדור ספר הערכים הזה לא מצאתי מי שהקדימני. ספרו של א. שטיין Talmudische Terminologie (פרג 1869) לא היה יכול לשמש לי דוגמא, כי הוא הרהיב את הגבולין ופעולתו חסרת שיטה ואינה מספקת. המלונים של התלמוד והמדרש אמנם מבארים את רוב המלים שבאו בספר הזה, אך על פי הרוב יש בהם לקויים גדולים, ולפיכך ספרי זה יוכל לשמש בתור השלמה למלונים ההם.

א.

אָב. ברכים אָ ב' ח. אבות מלאכות (משנה שבת ב' ו' ד'), אבות נזיקין (ביק' א' א'). אבית המומאה (כלים א' א'). אב הוא המדרגה הראשונה של מושג ידוע והמדרגות האחרות הן ביחס אל הראשונה כיחס הבנים אל האב, ומשום כך נקראו בשם תולדות (ביחיד תולדות), ע' ביק ב' א', שבת ס"ח א' נקלד במקום תולדה, ע' פסחים א' ו', טהרות א' ה', ירוש' שבת סוף פ"ב 1).

המובן המשפחתי שיש בשם אב אינו זו ממנו גם כשהוא מצטרף ביחד עם הפעל קנה או עם השם היוצא ממנו – קנן (בנה אב, בנין אב). שני ציורי המחשבה (האב והבנין) מתלכדים כאן לענין אחד. וכשאנו רוצים לבאר יותר לעצמנו מהות הבטוי הזה, עלינו להוסיף במחשבתנו על השם "אב" – "בית אב", כלומר משפחה 2). למשל אם אמרו החכמים על איזה פסוק, זה בנה אב, הרי זה כאלו אמרו: זה (המקרא) בנה בית אב 3) – משפחה, כי על ידו מתבארים עוד כמה מקראות, הדומים לו בענין, ויש אפוא ביניהם מעין קורבה משפחתית 4). למשל אם נאמר (במדבר ט"ו כ"ז): והקריבה עז בת שנתה, בא הספרי (במדבר פסקא ק"ב) ולימד: זה בנה אב, – כל מקום שנאמר עז צריך שתהא בת שנתה. בטוי זה "בנה אב" נמצא רק במקומות מועטים 4) כי עוד בזמן קדום נדחה מפני השם בנין אב, שיבא להלן בערך מיוחד. הבטוי המלא, "בית אב" נמצא במובן לא רחוק מהלשון, "בנין אב" אצל אחד מאמוראי ארץ ישראל 5).

1) רב האי גאון מכאר את השם "אב" כאן לא בטובנו הניניאליני (המשפחתי). אלא בסובן עיקר, ועפ"ז הוא מכאר גם את השם אָב (איוב ח' י"ב). ע' ספר השרשים של ר' יונה אבן ג'נאח ערך אבה, שמביא שם בשם רב האי גאון. גם בערוך אב II מכאר אב המומאה – עיקר המומאה. ואולם הוא מביא ראיה סבראשית ד' כ"א – אָב. 2) זהו משש אותו הקצור הרגיל בתירה – אבות במקום בתי אבות, ע' במדבר ל"א כ"ו, יהושע י"ד א', דהייא ח' ו'; שם כ"ו ל"ב; דהייא ח' ב'. 3) השוה הסובן המושאל של הבטוי בנה בית ש"א ב' ל"ה, מ"א י"א ל"ה. 4) מקומות אחרים שבהם נמצא הלשון, זה בנה אב, ספרי לבמדבר ד' י"ג, א' 4 – ספרי לבמדבר ל"ה ל', 62 ב' ה'; סוטה ב' ב', סנהדרין ל"א א'; בקשר עם 5) וכמו "זה בנין אב" ספרי לבמדבר ל"ו ו', 19 ע"א (ר"ה ל"ד א', בקשר עם 6) בלי "זה", ספרא ל"ו י"ו, 86 ע"א ג'. ע' עוד בהוספות אצל מארקס Oriental. Liter. 1900. col. 260; 5) ר' יוחנן, וקרא ר' ריש א' (בכ"ר ס"ח י"ב סתם). אך שם חסר הבטוי שלנו. הר"ד מפרש, סבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים, פ"ז על שם עיקר ענינם, שהוא שליחות לדבר בשם ה', נקראו מלאכים כלומר שלוחי ה'. כמ"ש מפורש בחגי א' י"ג, באגדת אמוראי א"י ח"א 476 הע' 8 בחרתי בפירוש אחר. – ר' זעירא בשם ר' אבהו, ירוש' שבת 17 א' ט', ירוש' פסחים 83 א' מ"ה: "כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה" ע' ל"ו ח"א 2 סוף ב'. – ר' אבהו (ואמרי לה ר' יהודה ור' נחמיה) שהש"ר לא' ב' ס"ה ה': זה אומר בית אב של הלכה וזה אומר בית אב של הלכה.

(*) הלשון "בנה בית אב" מזכיר את לשון הכתוב, (קנה את בית אחיו) (דברים כ"ה ט'). המתרגם.

אבות. כנוי לאבות שהיו בימים הקדמונים, שעליהם מסופר בתנ"ך — לא רק לשלשת האבות אברהם, יצחק ויעקב, וכך אנו מוצאים במכילתא ל"ב א' (2 א' י"ג), האבות והנביאים היו נותנים עצמם על ישראל ומונה שם את משה (שמות ל"ב ל"ב, במדבר י"א מ"ו) ואת דוד (שיב כ"ד י"ו). וכן בראש הפרשה, המדברת על אודות הגדולים שקמו לישראל בתקופת התנ"ך, נאמר בבן סירא (פ' מ' ולחלן): שבח אבות עולם, ביונית מתרגם (πατερων ὅλων).

אגדה. ע' ה' נ' ד' ה'.

אות. במובן סימן נתקבל ביחוד לשם סימן הכתב (1). במובן זה אות תמיד שם נקבה, כמו שמות האותיות שבאלפא-ביתא, שגם הן ממין נקבה (2) ברכות אינן באות בצורה התניכית, אותות, אלא, אותיות, ע"י השפעת המלה הבאה בישעיהו (מ"א כ"ג; מ"ד ו'; מ"ה י"א), ששם אמנם לדעת המבארים היא במובן אחר לגמרי (בינוני או שם מן אֶת־הַקְּאוֹת). אמנם באמת גם בישעיהו מתבאר ש, האותיות הן רבות, מן אות — מופת. לדוגמא, הפשיטא מתרגמת בכל המקומות הללו: ,אותוא. התרגום מתרגם בשני המובנים יחד, אתיא דעתידין למית' (בקודקס רייכלין: אתון ד' 5' 8) לא מובן מה שנאמר במכילתא כ"ב י"ט (94 ב' שורה א'): ,יש אומרים באותיותיה נתנה תורה.

אֶתְהִיר. ע' ה' ה' ה'.

אֶתְהִיר. ע' שם.

אָזן. מכילתא ל"ט י"ט (64 ב' ש' כ"ב): ,לשקך (4) את האזן מה שהיא יכולה לשמוע' וכן ל"ט י"ט (65 ב' י"א): בשני המקומות באה לתרץ מפני מה בתחלה היה קול השופר רפה ואח"כ הולך וחזק, לפי הבנת המאמר צריך להשלים (במחשבה) אחר מלת ,האזן' — ,ולחשמיעה'. כאן מדובר אפוא ע"ד הרשם הנעשה על חוש השמע. נגד זה מה שנאמר במכילתא (שם 65 א' י"ז) על הכתוב שמות י"ט י"ח: ויעל עשנו כעשן הכבשן. יכול כעשן זה בלבד? ת"ל: כבשן, אי כבשן יכול ככבשן זה בלבד? ת"ל: וההר בוער באש (דברים ד' י"א), ומה ת"ל כבשן? לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, שם (אחרי שאין שם שייכות לחוש השמע) המובן הוא, שהכתוב בבטויו הסתגל לכח המדמה שבאדם, ומביא לזה ראיה (6) מעמוס ג' ח': אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא, ומיחזקאל כ"ג ב': וקולו כקול מים רבים (6). בליב מדות של ר"א בנו של ריה"ג מדה י"ד נאמר בלשון זו: להשמיע האזן בדרך שהיא שומעת. הראיה הראשונה היא מדברים ל"ב ב', שהתורה משולה לגמרא. השניה היא כמו במכילתא מעמוס ג' ח', וכאן הוא מסיים: ,אמר הקב"ה: הריני מכניס קול בבריות להשמיע האזן מה שהיא יכולה לשמוע והיא שומעת. ע' ג"כ שו"ט א' ס"י ד' במאמרו של חזקיה בן ר' חייא (אג')

(1) ע' סק"י: Die hebr. arab. Sprachvergleichung des Abulwalid S. 24. (2) Die Anfänge der hebr. Grammatik, S. 4. ע' ש"ר ערך מלין ע' 107 א'. ע"ד השמוש של המדקדקים בלשון זה, ע' ספרי: ,ראב"ע תחור מדקדק' (בגרמנית) 46 א'. Porges מאנאטסטרופס 1883 ע' 177 הע' 2. (3) רש"י בכל המקומות הללו מפרש ,המפתים'. (4) פְּעַל (מה שלא נמצא עוד בשום מקום) מהפעל שכך (במדבר י"ז ב', אסתר ז' י"ז). (5) הלשון כשבי שתי הדוגמאות הוא: והרי אנו מכניין אותו ומבריותיו לשכך האזן. רש"י לשמות י"ט י"ח: אנו מכניין ומדמין אותו לבריותיו. (6) ע"ד הנוסח שבא ברש"י ובלקח טוב במקום לשכך — לְשַׁכֵּךְ (בבאורם לשמות י"ט), ע' ברלינר, רש"י 129, לקח טוב הוצ' בובר ח"ב 131.

אמוראי איי חיא 54 ב': משמיעין את האון מה שיכולה לשמוע ומראין את העין מה שיכולה לראות (כך הוא בהוצאת בובר). במדרש משלי כ' ב' (הוצ' בובר ע' 88) ג' פעמים: כדי שתכרע האון ותהא יכולה לשמוע. כאן אין הרבור ע"ד כח המדמה, אלא ע"ד הרשם שנעשה על חוש השמע. קרוב הרבר שהרבור, לשכך את האון שמש יסוד אל הכלל שנקבע בזמן מאוחר בשביל הרבה מקראות, רבירה תורה בלשון בני אדם, מה שבמקורו הראשון יש לו קצת מובן אחר (1).

ר' יהושע בן קרחה משתמש בבטוי, כדי שתבקע האון (2) – מכילתא לייט ה' (62 ב' כ"ח), וכוונתו בזה להודיע, שאין זה אלא בטוי ציורי, שמצלצל באופן עז ונכנס לתוך האון, כאלו בוקע אותו. וכמו בישעי' נ' ה': וה' פתח לי און. אחר. קא ו ק ר. ע' ערך קדם.

אחורנית. המלה התניכית הוו (בר' ט' כ"ג) נמצאה פעם אחת בספרא (לכ"ז מ"ב) 112 ג' במובן קמפקע, בסדר מהופך: למה נאמרו האבות אחורנית (יעקב, יצחק, אברהם) (3).

אי. מלת הקשור הארמית, המורה על תנאי, באה תמיד בסדר זה: אי... יכול... תלמוד לומר... במקום שבאים לכאר את הכתוב בדרך הפלפול. מלת הקשור הזאת באה אז במקום משפט תנאי שלם, כאלו היה כתוב: אם אמרת" או אם נאמר. למשל מכילתא ל"ב ו' (6 א' א'): אי בערב, יכול משתחשך? ת"ל: כבוא השמש. או לפעמים בלי, יכול, ספרא ב' י"ג (12 א' י'): אי מה קרבן מנחתך... ת"ל...

אין. מלה זו באה תמיד בסדר, אין... אלא להגדיר מובן איו מלה, כמו בעברית: אין... כי אם (ב"ר כ"ח י"ז). למשל, מכילתא ל"ב ט' (6 ב' י"ט), אין נא אלא חי (לא מבושל). מכילתא ל"ב א' (66 א' 17), אין אלהים אלא דיין (4). כשבא באור לאיזה פעל או המבאר עושה מהפעל שם הפעולה. למשל מכילתא ל"ב ט"ו (9 א' כ"ח): אין הכרתה אלא הפסקה (למלת הכתוב, ונכרתה) (5). לפעמים מוסיף על הבאור ראייה מהכתוב. למשל מכילתא ל"ב ב' (22 א' י') מלת הכתוב היא, והעברתי וע"ז הוא אומר: אין העברה אלא הפרשה, ומביא ראייה מבמדרב כ"ז ו'. הבאור אמור בדרך כלל, אבל לעתים קרובות הוא באור רק למקום הנדון (6), ואם הבאור הוא באמת כללי, אז מוסיף שם בכל מקום. מכילתא ל"ב ט' (21 א' כ"ג): אינו (?) יד בכל מקום אלא שמאל; מכילתא ל"ג י"ז (29 ב' א'): אין שלוח בכל מקום אלא לווי, וע"ז מביא ראייה מבראש' י"ח כ"ז ושם כ"ז ל"א.

אין לי אלא. בזה הוא מניד, שהתכן של הכתוב מונבל רק כמה שיש במובן המלה, ואם מבקשים להרחיב את גבולו, צריך למצוא לזה ראייה ממקום אחר. מכילתא ל"ב ג' (3 סוף ב'): אין לי אלא עשירי שהוא כשר לקיחה, ארבעה עשר מנין? – ספרי במדבר ה' כ"ז (6 א' ל"ג): אין לי אלא בטנה וירכה, שאר אבריה מנין? – במובן שכזה אלא בתור תוצאה היוצאה מן הדרשה, לא בתור התחלתה, היא מה שנאמר במשנה

(1) ע' קצמן ערך, לשון. (2) בפסיקתא ר' סוף י"א (46 ב') בא במקום זה: שסא תפקע האון של שומע. (3) ע' אנדה התנאים ח"ג 74 הע' 21. (4) ע' אג' התנ' ח"ג ריש 68. (5) ספרא לכ"ז ל"ח (112 ב' כ"ג): אין אובדן אלא גולה (בדפוסים הראשון נדפס בפעות, אובדין) והו המלה התניכית אָבְדָן (אסתר ח' ו'). מכיל' ל"ג י"ז (28 ב' ח'): אין נחום זה אלא נהוג – למלה נחם. ולראיה מביא מתח' ע"ז כ"א; שם ע"ח י"ד. (6) בספרי דברים לכ"ג י"ד (120 ב' כ"ט) באה הלשון רק למקום זה בלבד: אונך, אין אונך אלא מקום זיינך.

חולין פ"י מ"א (אין 17) אלא מה שאמור בענין, עה"כ ויקרא ו' ל"ד. – אין ל"י אומר הדרשן, "אין 17" אומר הענין הנדרש ממה שאומר הכתוב או הדורשן. אפשר שאחרי ל"י, 17, צריך להוסיף במחשבה, לומר.

או אינו אלא... בא בהצעת פירוש אחר, הסותר את הפירוש הקודם, שנאמר בפשטות, ואחר כך מוכיח שהפירוש החדש אינו נכון, מכילתא י"ב כ"ב (11 ב' ט"ו); והנעתם אל המשקוף – בפנים. אתה אומר מבפנים, או אינו אלא מבחוץ?... ולפעמים גם מבלי לחזור על הפירוש הראשון. מכילתא י"ב א' (1 ב' ג'); בארץ מצרים חוץ לכרך, או אינו אלא תוך הכרך...

א"ל א. מלת הקשור בארמית. ע' אין, אמר.

אם. ע' מקרא.

אמר, פעל שמשתמשים בו לעתים קרובות מאד. הפועל הוא המקרא בעצמו, העומד להתבאר, או המבאר. על פי זה מתחלקים הבטויים שהם מסוג זה לשני חלקים. א. הנושא הוא התורה; אמרה תורה. מכילתא ל"ב ו' (100 א' ו' 2). ספרי במדבר ל"טו ל"ח (34 ב' 6); חולין בסוף 8). – הכתוב אומר (כרגיל עם המלות, עליו, "עליהם" וכדומה שבאות קודם) מכילתא ל"ב כ"ט (13 ב' ח'), פאה פ"ח מ"ט, תענית פ"ג מ"ח 4, תוספתא 55, י"א; 129 ו', י'; 234, ח'; 385 י'; סדר עולם פ"ח 5). במקום הכתוב בא לפעמים, הוא, על שניהם הוא אומר, יבמות פ"ו מ'; "עליהם הוא אומר", סנהדרין פ"י מ'; "הרי הוא אומר", מכילתא ל"ב ו' (5 א' 30); "מה הוא אומר", מכילתא ל"ב א' (2 א' י"ד); כשהוא אומר, מכי ל"ב ו' (7 ב' א'). גם בלי שם הכנוי, הוא בא תמיד, אומר, אחרי שהובא כבר פסוק אחד לראיה לאיזה ענין עם התחלה, שנאמר, ואז באה ראיה נוספת ובהתחלתה, ואומר (=הכתוב אומר). ע' מכילתא 34 ב' י"ג, 35 א' ט"ו.

הלשון בבנין נפעל נאמר הוא הצורה היותר רגילה להבאת פסוקים, וכן ביחוד עם, ש' המקשרת, שנאמר, ואין צורך להביא לזה דוגמאות 6). ועוד, למה נאמר, מכילתא ל"ב א' (1 א' ו'); פאה פ"ז מין פסחים פ"ט א', מכות א' ו', נאמר... ונאמר... נזיר ט' ה', חולין פ"ה מ"ה; על זה נאמר, פאה פ"ה מין, שם פ"ז מין, חגיגה פ"א מ"ה, יבמות פ"ט מין, כבר נאמר מכילתא ל"ד ה'.

בבבוינו פעול, אומר, למשל, והיכן אומר, מכילתא ל"ב א' (80 א' כ"ג),

(1) כך הוא הנוסח הנכון של ד"ס XVI, 177 א'. (2) בשיחה שבין יהודה בן סכאי ובין שמעון בן שטח. בתוספתא זו 424. דוגמאות אחרות ע' להלן ערך הואיל, מפני. (3) מכילתא ל"ג ט' (21 א' ש' 10, 14, 88) בא, אמרה תורה להתחלת התכן, לא לעצם הכתוב; וכן ל"ג י"ג (22 ב' ש' 14). (4) עליו הכתוב אומר, כמה ששלח שמעון בן שטח לחנוני המעגל. (5) והשוה, כתוב אחד אומר... וכ' א' אומר. ע' פולס אל הרומאים ד' ג' ופ' י"ז. (6) ממשנה ברכות פ"א מ"ג וה'; פ"ט מ"ה; כלאים פ"ט מ"ח. – באן-גליון מתי ה' כ"א. לא ולהלן.

* אך (ע' ערך מעוט). אך הפסיק הענין ודברי ר' יוסי הנל"ע... רק' הפסיק הענין ע"כ ריה"ט, מכילתא דרשב"י 16 (חולק על האומר שהן מיעוטים).

איצ"ל ו'אלמלא כמו בעברית לול, תה' קב"ד א', במכילתא דרשב"י 38. עה"כ שמות י"ג ח עשה ל' יכול ער שנצטרפה וכות כלן יואו כל ישראל יצאו ממצרים, אילו (במקום אצ"ל) כן לא היה כדאי בדבר? ת"ל: עשה ל', מלמד שכל אחד מישראל היה כדאי שיעשו נסים על ידו. המתרגם.

הרי... אמר, מכיל' לייב כיט (13 ב' ו'); הרי... אמרה, ספרא לא' מ' (9 ריש א'); מנהג האמור, מכילתא לכיא ד' (76 ב' ה').

לומר (לראמר התניכ), משמש ביחוד בלשון, תלמוד לומר, ע' לקמן ערך תלמוד, מלבד זאת, לומר לך בהתחלת הענין שמוכח מן הכתוב, מכילתא לייב מ' (17 א' יח); ר"ה פ"ג מ"ח.

ב. הנושא הוא הדורש את הכתוב, עם כנוי מדבר בערו: "לא אמרתי אלא, מבי לייב מ' (8 ב' יא); לייב י' (21 ב' ו'), הייתי אומר, מכילתא לייב מ' (7 א' ו'). בנוכח אמרת' שבו מתחילות הוכחות להלכות שינויות הנלמדות מהכתוב. למשל מכילתא לייב ב' (2 ב' כ"ה), לייב י' (21 ב' מ'); לייב מ' (29 ב' ו'), לכיא י' (79 א' ב'), מנין אתה אומר, מבי לייב כ"א (31 א' י'), אתה אומר כן, מבי לייב ו' (7 א'). אם תאמר, מכיל' לייב ו' (27 א' כ"ד), שמא תאמר, מבי לכ"ה ח' (100 א' יח), הוי אומר, מבי לייב ד' (29 ב' ו'), אמור מעתה, ערכין פ"ח מ"ז, אין עריך לומר, מבי לייב מ' (8 ב' כ"ז), ע' ג"כ הבטוי; כיוצא בדבר אתה אומר (להלן ערך יצא, בסוף). אף, בזה מצינו משמשים הרבה יותר מאשר ב, גם, ביחוד במקומות שבאים לקשר שני משפטים השווים זה לזה: מה... אף... (ע' ע' מה).

אפשר, כרגיל באה לבטא תמידה, איך אפשר שהכתוב יאמר כך. כמו, אפשר לומר כן, מכילתא לייב כ"א (25 א' כ"ה); וה' הולך לפניו... לט"ו ג' (38 א' כ"א); ה' איש מלחמה¹, ס"ע פ"ט ע"ה"כ מ"ב מ' א', ששם יש קושי בחשבון השנים²). תוס. 316 י"א לתה' קכ"ב ד'. — וכי אפשר לומר כן; ספרא א' מ' (9 א' ג'). — וכי אפשר ל... מכילתא לט"ו (37 א' ט'); 20 מ' (69 ב' ג'), אפשר ל... ספרי דברים לא' מ' (67 א' ב'); לל"ד ה' (149 ב'). — אפשר; ספרי דברים א' מ' (67 א'); תוספ' 318, 3 (סוטה סוף פ"ב). כשיש סתירה גלויה בין שני כתובים נאמר לפעמים כך; אי אפשר לומר... ואי אפשר לומר... והתשובה באה אח"כ, מעתה, או, אמור מעתה: ספרי דברים לל"ב מ"ד (140 ב' ט'). הסתירה בין "ויבוא" ובין "וילך", דברים לא' א'; שם לל"ב כ"ב (141 ב' ט"ז), הסתירה בין "ושמה לא תבוא" ובין (דברים ל"ד ד'), ושמה לא תעבור; מכיל' ל"ב ו' (68 סוף ג'). הסתירה שבין "ונקה" ובין "לא ינקה" (שניהם שמות ל"ד ו') (8). שבת נ"ו ב': אפשר בא אסא...

1) בשני המקומות הללו השאלה היא איך אפשר לדבר מהקב"ה באופן שכוה, ומביא ראיה מהכתוב ירמ' כ"ג כ"ד, ישע' ו' ג', ויחזקאל מ"ג ב', שאין הדבר כך. 2) השוה תוספ' 317, 6, 19 (סוטה פ"ב מ"ב וד'). 3) אי אפשר לומר לא ינקה, שכבר נאמר ינקה, ואי אפשר לומר ינקה, שכבר נאמר לא ינקה, מעתה... במקום "ינקה" צ"ל, ונקח' נווים ור"ם איש שצום לא שמו לזה לבם בבאוריהם למכ"י. וכך כתוב נכון בבבליא יומא פ"ו א' ושבעות צ"ט א', ששם האומר הוא ר' אלעזר וכן שמוען, מה שבמכילתא נאמר סתם. ע' ג"כ איום הריינים על העדים, תוספ' 306, 1 (סוטה ריש פ"ז), שבעות צ"ט ריש א'. — לשמות ל"ד ו'. במאמרים הנזכרים למעלה נפרד, ונקח' מן, לא ינקח' והאחרונה נחשבת למדה הי"ג של שלש עשרה מדות.

* אפילו, משנת חסידים עתיקה (אולי מימי גירת אנטיוכס): א פ"ו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (וברכות פ"ה משנה א'). לפי דברי רב האי גאון הוא מורכב מן אף ומן לו (ספר איתות הענינים לר' יהודה בן בעלם, לחוקר' שנה ב' ח"א ע' 80), ולפיכך הכתיב בתשובות הגאונים, אפילו בלי ויד, ע' גזי קדם של חריר לזין, ע' 8 חע' 1. ה מ ת ר ג מ ,

ב.

בוא. הפעל הוה משמש — בקל — תדיר מאד, בהנשימו את הכתוב ואומר עליו: „בא הכתוב“ בעבר חיובי עם ון אחריו, או שלילי עם ל' אחריו. למשל: „בא הכתוב והשוה“ ספרי במדבר לט' י"ד (18 ב' כ"ג); לא בא הכתוב אלא איתן תחום, מכילתא ל"ב ח' (6 ריש א'). במקום „הכתוב“ בא לפעמים „זה“ (=הכתוב הוה) למשל מכילתא י"ד ל"א (33 ב' י"ד). ביחוד בספרא נמצא תמיד את השאלה: „מה בא זה ללמדני“ 24 ב' ט"ז; 44 ב' א', 71 א', 77 א'. — הרי זה בא ללמד: ספרא 56 ב', 102 ב' י"ט; 1. השוה ניב את המאמר; „באו כל המצוות ללמד על מצוה אחת“ 2. וזונים אחרים של „בוא“ עם ל' מ' ע' להלן ע' למד*).

ההפעל ה' ב' א' משמש לרבות מתוך מלה הכתובה בתורה איוה יחס חרש או מושג חדש. צורת הלשון היא — קָהָבִיא. כך הוא למשל, במלת „קָהָבִיא“ דברים ט"ז ג', שהחכמים דורשים נדר דעתו של בן זומא (שנשתבחה ע"י ר' אליעזר בן עזריה 8); ימי חיך — העולם הזה, כל ימי חיך — להביא — לימות 4) המשיח. מכיל' י"ג י"ב (19 א' י"ח), ספרי דברים לט"ז ג' (101 א' כ"ד), ברכות פ"א מ"ה; תוספ' ב' י"ג. דוגמאות אחרות מהמכיל' 10 א' כ"ו (ל"ב י"ז); 68 א' ח' (ל"ב י"ד); 75 א' ג' (ל"ב ב'). הנושא הוא „הכתוב“, גם לפעמים משתמש בבינוני: מכיל' ל"ב ט"ז (10 א' ט'); מביא... ומביא... ואולם לפעמים נמצא שהנושא הוא לא הכתוב אלא הדורשן, ע' לקמן ע' יצא*).

אל היסודות ההקדמתיים של המרמינולוגיה שייך השמוש בצווי בוא, ביחוד בקשר בוא וקאה, שבו הדורש מבקש תשומת לבם של השומעים אל החרוש שהוא מצא בכתוב. דוגמאות לזה במכילתא ל"ב א' 2 (ב' ט'); ל"ד כ"ד (32 א' י'); לט"ז ד' (47 סוף א'); ל"ב י"א (70 א' י"ב); ל"ב כ"ג (72 סוף ב'); ל"ב ל' (87 א' י"ד) 6. דומה לזה בוא וק' מ' מכיל' ל"ד כ"ב (31 סוף א'). באותו המובן לנמרי משתמשים גם בצא ע' ערך יצא*).

בסגנון הפרשני של הספרי צריך לציין ביחוד את הלשון „וכי מנין באתה“ (6 א'): „ממקום שבאתה“ (72 ג' ו'); „טל כך מה שבאתה“ (4 ד' ט'). „רוש' קדושין 65 ד' י"ז וכן סנהדרין 26 ד' ס"ג, שבועות 36 א' ע"ג (ר' מאיר); גזרה שוה ממקום שבאתה. בין ר' עקיבא אמר פעם במחלוקתו בפירוש הכתוב עם ר' יוסי הגלילי: „אני אובין לפניך 7) בשביל ליסר איוה כלל פרשני. כנראה המלה „לפניך“ שבאה במשפט

(1) ספרא 68 ד' בקיצור: בא ללמד. (2) למובן זה של „בוא“ שייך ניב דברו של ריב"ז (סוטה ח' ב'): „מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא. לפני, שהוא צריך להסיף במחשבה, ללמד“.

(3) ע' „אני התנאים כרך א' ח"א 162 וח"ב 180. (4) תוספתא הוצאת צוקרמנדל: „את ימות“.

(5) השוה את הבטוי הבבלי. שנמצא הרבה פעמים ביחוד בב"ר, ור' פלוני מיתני ליה מהבא... (6) הבטוי הרגיל בתלמוד הבבלי, תא שמע'.

(7) כך הוא הנוסח הראשון. ע"ז פ"ג מ"ה עפ"י ירוש' ע"ז 48 א' ש' 87. ששם נאמר שאחרים במקום „אבין“ גורסים „אוביל“. כנראה גירסא זו באה להתאים עם מלת „לפניך“ שלאחריה. וחשבו שהבונה היא אני אוביל — כלומר אציע — לפניך (לא כמו שמתרגם לו, ח"ב 216 ב', את המלה

* **בא לכלל.** עה"כ שמות י"ג י"ג: ואם לא תפדה וערפתה את שבא לכלל ערימה (שוהו רק אחר שנגזר) בא לכלל פדיוה. (יצא הנפדה במעו אמר. ע' לקמן ערך כלל). מכילתא דרשב"י הוצ' חושפן 86. **באו עלין.** סקבר תורה באו עליו (המרגלים על משה לדרוש שישלחם. מדרש תנאים הוצ' חושפן לדברים א' כ"ב ע' 11. המחרת).

הזה הוא כנוי מפני הכבוד במקום „אותך“, כמו שנהוג בכל מקום שהענין נוגע כלפי הקב"ה, שבמקום יחס הפעול הישר משתמשים במלת „לפני“ (בארמית קדש). „אובין“ היא צורה משונה שנזכרה מן אבין¹. ר' עקיבא אינו רוצה לומר להכבד מאר, ר' יוסי הגלילי, אני אבין (אסכיר) אותך, 2) ולפיכך שנה ל, אובין לפניך² g). דומה לזה בשמור ריש כ"א: משה מצוה בכיבוד לפני הקב"ה.

בנה. ע' ערך אב, ע"ד הבטוי „בנה אב“, ומה יצא:

בנין אב, שפירושו הוא בנין בית אב, משפחה, כמו שמבואר בערך אב. על פי המדה הזאת, שבה התורה נדרשת, אנו למדין, שאם נמצא בתורה איזה כתובים שדומים בתכנם זה לזה, ושכאחד מהם יש פרט יותר מבורר, או הפרט הזה בא ללמד על כל הכתובים הדומים. הכתוב המפורט נותן לשאר הכתובים אפי של אחדות משפחתית. כך אנו מוצאים בספרי דברים ל"ז ב' (104 ריש א'): כי ימצא — בעדים. מכלל שנאמר להלן (פסוק ו'): על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר, זה בנין אב; שכל מקום שנאמר ימצא — בשנים עדים ובשלשה עדים הכתוב מדבר (דברים יח י'), כיב כיב; כיד ו'). דוגמא אחת לא של הלכה: ספרי דברים נ' כ"ד (71 סוף א'): זה בנין אב לכל גלף שבתורה. ברור הוא שזה מוסב לא רק על המלה „גלף“ שנמצאה רק עוד פעם אחת בתורה (דברים ט' כ"ו), אלא על כל מה שמדבר בגדולת המקום (גלף): דברים ה' כ"א; י"א ב'. אך במה הוא מיוחד את גדולת המקום על פי הכתוב הראשי הזה ומאציל ממנו על שאר הכתובים — לא נתפרש. בספרא — המדרש שנוצר בבית מדרשו של ר' עקיבא — יש עוד הרבה דוגמאות לבטוי „זה בנין אב...“ 4) (ל"ט סוף ג'; 93 ד', סוף קדושים 5) 82 א', 82 ד' ג'; 100 ג' ו').

במדרש דבי ר' ישמעאל נמצאה רק דוגמא אחת לצורה הפשוטה של מדת בנין אב⁶). נגד זה היא באה שם בקשר עם דרשות יותר מרכבות, כמו הדרשה לשמות כ"א י"ז (מכיל' 82 א' ב') 7) ומקלל אביו ואמו מות יומת — עונש שמענו, אזהרה מנין? ת"ל

„נייכל“ שבירושלמי: Wir wollen Gründe dafür bei bringen). בנוסח המשנה שבירושלמי וגם בספרי דברים ל"ב ב' (87 ב' ה') בא „איה אובין“, אולי שארית מהנוסח שהיה מלפנים, אהיה מבין. בנוסח המשנה שבבבלי (מ"ה א', השוה מ"ה ב') נוסף אחרי „אובין“ — ו' ארון. והו לא כמו שהושב וי"ס בדור דור ודורשו ח"ב 119 שהיא הוספה משולי הגליון, אלא שכן היה הנוסח העתיק של המשנה בבבלי.

1) השוה את הבטוי התניכי „הוריש“ מן „רש“; „הוביש“ מן „בוש“. אולי רצו בזה להבדיל בין אבין. שהוא פועל עומד, ובין „אובין“ שהוא פעל יוצא. 2) השוה נחמיה ח' ט'; תה' ק"ט ל"ד, ע"ג, ק"ט. 3) שמוש אחר בפעל הבין (תוספתא 234, 6, חגיגה ב' א', בלי חגיגה י"ד ב' וע"ד, ע"ין אנדת התנאים כרך א' ח"א 81 בהערת המתרגום) ליריעת חכמת הנסתר נוצריך להוסיף שם, כי באותיות דר' עקיבא אות ב' מעלה ערכה של בינה על ערכה של תורה, וגם שם הוא מתכון לזה, שבינה היא סתרי תורה. ה' מ' ת' נ' ס. — מהלשון התניכית. ששמנה נובע הבטוי הזה. צריך להביא ביהוד את הכתוב נחמיה ח' ח' (ויבינו במקרא), דיאל' ט' ב' (בינותי בספרים), ששם הפעל „בין“ מתקרב אל הפעל „רש“. 4) לפעמים חסרה מלת „זה“, ולפעמים חסרה אות ל' המקשרת. 5) לכ' כ"ו, זה בנין אב לכל „דמיהם בס' האזורים בתורה בספירה. במדרש דבי ר' ישמעאל, מכלתא לכ"א י"ז (82 א' 20), מנהדרין מ"ו ה' (השוה ג"ב א' ובריות ה' א'), לומדים זאת מנורה שוה. 6) אעפ"כ ע' מכלתא ל"ט י"ד (64 ב' ה'). 7) השוה ספרא לכ' ט' (91 ד'), ב. מנהדרין מ"ו א'.

* **בית הבחירה.** כנוי לבית המקדש. על שם הכתוב דברים י"ב י"א, ברייתא מנהדרין ב' ב'. ונקרא ג"כ בית עזמים בנייך לשלח שהיה זמני, ספרי דברים מ'קא ק"ט. ובזכרים ק"ט א', ח' מ' ת' נ' ס.

(שמות כ"ב כ"ז): אלהים לא תקלל וכו', אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל, ואם נשיא הוא, הרי הוא בכלל נשיא בעמך לא תאור. אינו לא דיין ולא נשיא אלא בור, הרי אתה דן בנין אב משניהם: לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין, הצד השווה שבהן שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתם, אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו. נאי מה הצד השווה שבהן שהן גדולים וכו' ת"ל (ויקרא י"ט י"ד): לא תקלל חרש – דבר הכתוב באומללים שבבני אדם. הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן, לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש, ולא הרי חרש כהרי זה וזה. הצד השווה שבהן שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתם, אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו. הצורה הזאת של בנין אב מובאה לרונמא גם בברייתא ד"נ מדות של ר' ישמעאל למדה השלישית. הרונמא היא מויקרא ט"ו י"ד (1). בברייתא זו נחלקה זו לשתיים, שבכל זאת נחשבה למדה אחת. אם הילפותא היא רק מכתוב אחד אז היא נקראת, בנין אב מכתוב אחד ואם משני כתובים אז היא נקראת, בנין אב משני כתובים (ודונמא לזה מבמדרב ה' ב' בקשר עם ויקרא כ"ד ב' (2). המדה השלישית של ר' ישמעאל נמצאת כבר בין שבע מדות של הלל בתור מדה שלישית ורביעית (8). בברייתא דר' אלעזר בנו של ריה"נ בא בנין אב בתור מדה שמינית. ושם היא מתבארת (4) וגם מונבלת (5). בעלי האגדה הארצישראלים של המאה השלישית משתמשים במדה זו בלי הנבלות (6).

פְּשָׁר. פעמים נמצא הבטוי, הַתָּוִב מְכַשֶּׁד, כלומר שהכתוב בא להגיד מראשית אחרית. ספרי דברים ל"א י"ד (113 א' 15) ולכיה ג' (122 ב' כ' 7) ועין סוטה פ"ט מ"ו (לדברים כ' ח'): רוח הקודש מכשרתן (בספרי דברים לאותו כתוב: "רוח הקודש אומר" (8)).

(1) השווה ירוש' ב"ק 2 ב' י"ח.

(2) השווה ג"כ מכללתא ל"ג י"ג (22 ב' כ"א): ארון בנין אב מבין שלשתן; שם הוא דן ע"ד חיובות האב לבנו שנאמרו בכתובים מזהירים. ומפני שיש בהן דבר משותף הרי זה בא ללמד על כל היקף הכתובים הללו. על החלק השני של המדה השלישית נחשבו גם הרונמאות הללו: כפרא לא א' (3 ג' י"ז), לב' ח' (11 ג'), בשניהם רק – אתה דן מבנין אב. עוד ספרא לב' י"ח (98 א' י"ב) ששם אחרי, אתה צריך להשלים דין, ובמקום, מבנין צ"ל, מבין. גם ספרא כ' ט' (ע' לעיל הע' סוף ע' 7) צריך בשורה כ"ד לחקן במקום, הרי את בנין אב מבנין שניהם, – הרי את דן בבנין אב מבין שניהם. – ספרי דברים ל"א י"ח (82 ב') בא החלק הראשון של המדה השלישית בנוסח זה: הרי אתה דן מבנין אב שבין שניהם. – מכל' לכ"ג י' (100 ח'). הנוסח הוא, הרי אתה דן מבין שניהם כאחד.

(3) ע' סיום הברייתא שבה מתחיל הספרא: ובנין אב ושני כתובים; תוספתא 424, 5. סנהדר' סוף פ"ו: ובנין אב וכתוב אחד ושני כתובים (כך בכ"י ערפורט; בכ"י וינה וברפוסים העתיקים בא ושני) אחרי, ובנין אב; אררין פ"ו (ע' 110 הוצ' שכמר) בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים: הראב"ד מביאר בבאורו בספרא ושני כתובים היא אותה המדה הי"ג של הי"ג מדות.

(4) ע' קצמן ערך יסד. (5) אימתי נקרא יסוד שיהיה היא נאמר תחלה. לרונמא מביא שמות ג' ד' (מאמרו של ר' חייא ונמצא סתם בספרא לא א' 8 סוף ג'), ששם קרא הקב"ה למשה בפעם הראשונה וכפל את שמו משה, משה. וכך היה הקב"ה קורא למשה אח"כ בכל הקריאות. (6) ע' ב"ר מ"ח ס"ו. ר' יונתן (אגדות אמוראי א"י ח' א' 87, 6) פסיקתא 128 א'. ר' שמואל בר נחמן (שם ח' א' 602, 1. בשניהם – בנין אב שבכולם. (7) מזה אנו למדין שפֶּשֶׁר הוא לא דוקא בשורות טובות כמו שמתרגם לוי ח' א' 274. (8) מהאגדה המאוחרת של א"י, פסיקתא 177 א' הכתוב מבשרו (ר' לוי לויקרא ט"ו ג'): שם 184 ב': כבר בשרתיו ע"י ישע"י, שם, כבר בשרני ע"י נתן הנביא.

ג.

נגב. ר' טרפון, שהיה נוח להתרשש היה מבטא המלים הללו: עד מתי אתה מנבב¹ ומביא עלינו, בהשיבו לר' עקיבא במחלוקתו בדבר הלכה² בשיחה אחת עם ר' אלעזר המודעי³ ופירושו: אתה מביא עלינו דברים (או כתובים) כמו עקרי שבילים הנשארים באדמה אחרי הקציר.

גוף. בהשאלה – עיקר, התכן העקרי, החלק היותר חשוב. בטוי תדירי וכנראה עתיק מאד. גופי תורה; על אודות ענינים ידועים של התורה אומרים ר' אליעזר חסמא⁴, ר' יוחנן בן נורי⁵, ר' שמעון בן גמליאל⁶ ומשנה סתמית⁷: „אלה הן גופי תורה. ע"ד פרשת קדושים (ויקרא י"ט ב') מפני מה נאמרה בהקלה? מפני שרוב גופי התורה תלויים בה (ספרא ל"ט ב', 86 ג'). בבאור אליגורי לרברים ל"ב י"ד נאמר „חלב כליות חמה – הלכות שהן גופה של תורה. ספרי דברים לאותו פסוק (135 ב' כ"ז 8); הוריות א' נ': הורו בית דין לעקור את כל הגוף. הבטוי הזה מתאים למה שנאמר בברייתא הוריות ד' א': ולא שיעקר המצוה כולה.

בלי קשר נמצאה המלה הזאת בספרי דברים לא' ג' (66 א' י"ב), „הגופים והדקדוקים, כלומר גופי התורה ודקדוקיה (ע' ערך דקדוק).

גור. כמו שאר הפעלים „חתך“, „קרת“ בא גם גור במובן פסק, הנדר, חוק ההחלטה. כך אנו מוצאים פעם גם בעברית התניכית, איוב כ"ב כ"ח, בחלק הארמי שבתנ"ך אנו מוצאים שמות הנגזרים מפעל זה באותו המובן, והם:

גזר⁸ (גם גזרה). דניאל ד' י"ד, כ"א. בתרגום נמצא לפעמים מתרגם בשם זה את השמות חק, חקקה⁹: בר' מ"ז כ"ו; שמות ה' י"ד; במדבר ט' י"ב י"ד; י"ט ב'; כ"ז י"א; שופטים י"א ל"ט; מ"א ג' ג'; מ"ב י"ז, י"ט ל"ד; ירמיה י' ג'; ל"א ל"ה; ל"ג כ"ה; יחזקאל ל"ג ט"ז; מ"ג, י"א, י"ח; מ"ד ה'; מיכה ו' ט"ז; ז' י"א; צפניה ב' ב'; תה' ק"ה י'; ק"ט ה' ו"ה; קמ"ח ו', איוב י"ד, ה' י"ג; כ"ג י"ב י"ד; ל"ג ל"ד; ל"ח י'. בלשון הרגילה בבית המדרש קראו „גורה“, לאותם החקים הכתובים בתורה, שאין להם טעם למה ניתנו. הבטוי המלא הוא: „גורת מלך“ אן „גורת הכתוב“¹⁰. לפי מסרת בעלי

1) דברים; פעם (נ"א בספרא לא' ה') „הכתובים“, היא הוספה משולי הגליון שבאה לבאר.
2) ספרא לא' ה' 6 ב'; ספרי במדבר י' ח' 19 ב' ח'. 8) יומא ע"ו א'. במקור המקביל מכילתא לט"ז י"ד 49 א' י"ח) בא במקום זה: עד מתי אתה מתמיה עלינו. ע' אגרות התנאים כרך א' ח"א 141 בסוף הע'. 4) אבות סוף פ"ג לפי הנוסח הנכון. הנוסח הרגיל הוא „גופי הלכות“.
5) אדר"ג פכ"ז (הוצ' שכטר 24). בנוסח ב' (שם): גופי הלכות. 6) תוספתא 112 ב', שבת סוף פ"ב. במקור המקביל בירוש' שבת 6 ב' ג' הלכות. 7) חגיגה א' ח', ע' לזה ניגר וויסענשאפט. צייטשר, סיר יודישע מעאלאניע V, 58. 8) ע' ג"כ הנאמר בבריתות ה' א' (הן הן גופי תורה; א' גופי תורה). 9) באונקלוס במקומות אחרים מתרגם „חק“, חקח' במלה קים. לפעמים מתרגם חוק – חולק (למשל בר' מ"ז, כ"ב; ויקרא י', י"ג, י"ד; ויקרא י"ח ג' ל'; כ' כ"ג; מ"ב י"ז ח', ששם מדובר על חקי העמים, – נימוס (νομος) בשמות ט"ו כ"ה „שם חק“ מתרגם „גור קים“, מה שבמקום אחר מתרגם בזה „ברת ברית“ (השוה יהושע כ"ד כ"ה, ששם מתרגם „שם חק“ – שוי קים) בתרגום למה פ"א ה' מתרגם חק – גור קים. באיוב כ"ה כ"ו – קימא גורתא. באיוב כ"ו: „חק“ בתור פעל מתרגם גור. 10) על השאלה למה דוקא פטר חסור צריך לפדות ולא פטר סוס או גמל עונח ר"א בן הורקנוס גורת מלך היא מכילתא (68 ב' ג'). בברייתא בבורות ח' ב' כתוב במקום זה: ג' הכתיב הוא. בספרא אנו מוצאים תדיר אצל מצות בודדות: ג' מלך היא, 68 ד' ל"ג מ"ו גר. מאיר; 78 א' י"ב לט"ז י"ח (רשב"י); 114 א' ד' לב"ז י"ד. ע' ג"כ ספרא 88 ריש ג"ז מנין שאין אחרן לובש

האגדה¹, אמר ר' יוחנן בן זכאי ע"ד טומאת מת ואפר הפרה בסמכו על הכתוב (במדבר י"ט ב'): זאת חקת התורה: חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים, אלא נורתו של ממה הוא, אמר הקב"ה: חוקה חקקתי, נורה נורת, אין אדם רשאי לעבור על נורתי². ע"ד העריות אמר רשב"י: קבלתם מלכותי, קבלו נורותי³.
 „נורה” באה גם במובן חובה, ולהפך משתי אלה – רשות. השם „נורה” במובן זה בא, כנראה, רק במדרש של רבי ר' עקיבא⁴.

נורה שוה. מדה זו השניה שבין שבע המדות של הלל וגם השניה בין י"ג מדות של ר' ישמעאל, אפשר לה להתפרש רק על פי המובן שהגדרנו לשם זה למעלה: חק שוה. פקודה שוה. כאגדה אחת סתמית על דבר מות משה⁵ (אנו מוצאים את השם „נורה” בקשר עם שם התואר „שוה”. ברור הוא שעוד בימים הקדמונים היו אומרים על שתי מצות האמורות בתורה, שלהן דרך אחת באופן קיומן, „נורה שוה”. כך אנו מוצאים בפלוגתא אחת שבין בית שמאי ובית הלל. „ביש אומרים: אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביום טוב, וביה מתירין. אמרו להם ב"ש: נורה שוה – חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן, כשם שאין מוליכין את התרומה, כך אין מוליכין את המתנות”⁶). מזה אנו למדין שהשוויו שיש בקיום שתי המצות (שהן שתיהן לכהן) נקרא בשם „נורה שוה”⁷). השוויו הזה אינו נסמך על שתי מלות הדומות בכתובים⁸. אעפ"כ עוד בזמן קדום נקבע המובן של נורה שוה, שמאיו מלה שוה הנמצאה בתורה בשני ענינים נפרדים למדים ענין מענין, ואת המובן הזה בלבד אנו מוצאים במדרש התנאים, הקצור שבלשון האמנותית העתיקה הוציא את המלה שבאה בשני הכתובים וכפלה וחבר אותה ע"י „ו” אל הטרמין שלנו. למשל נאמר על הכתוב ויקרא כ"ז ג' ושם ה': „שנה שנה לגורה שוה” (ערכין פ"ד מ"ד). ואחר כך הוא בא ומבאר מה שיוצא מהשואת המלות, שמה שנאמר בכתוב אחד עובר גם אל הכתוב האחר. ע"י הצורה הזו היותר מצומצמת ואולי גם היותר עתיקה⁹) קבלה המדה הזאת ערך של טרמין קבוע. טוב יעשה מי שישלים במחשבתו אחר ה"ל המקשרת את הפעל „רין” שרגיל מאד בכל מקום שבאים להוציא דבר מדבר

בגדים לגדולתו אלא לקיים נורת מלך? וע"ז משיב מהכתוב ויקרא ט"ז ל"ד. הבטוי „נורת הכתוב” נמצא רק בתלמוד הבבלי (ע' ב"מ י"א א') אבל לא במדרשי התנאים.

(1) פסיקתא 40 ב', פסיק' ר' פייד קרוב לסוף (65 א'). (2) בפסיק' ר' במקום „אין אתה רשאי” – אין אדם. בתנחומא הוצ' בוכר נקראה חקת פרה בשם „נורת הכתוב”. (3) ספרא ל"ח ב' (85 ד'): ע' אנדות התנאים כרך שני ח"א 70 קרוב לראש. השוה ספרא שם במאשרו של ר' יהודה הנשיא (שם ח"ב 478 בגרמ') בא עליהם בגורה... דעו מי הנזיר עליכם. (4) ספרא ל"ב ב' (4 ג' י"ד) יבול נורה? ת"ל: כי יקריב, אינה אלא רשות, וכן 9 ג' ו' לב' א'. וע' 17 א' ט' ל"ד ג': יבול נורה עליו שיחטא? השוה ערך „חובה”. (5) ספרי דברים ל"ב ג' (141 סוף א') הקב"ה אומר (ב' פעמים פעם למשה ופעם למלאכים), נורה היא מלפני שוה בכל אדם. 5. בלויא העיר תשומת לב למקור הזה (R d. E. J. XXXVI 152) (6) ביצה פ"א מ"ו. בתוספתא 202 10 (י"ז א') נמצא נוסח אחר של המחלקת, שבה בית הלל אומרים: נורה שוה חלה ומתנות – חלה מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן, כשם שמוליכין את המתנות כך יוליכו את התרומה. (7) ע' הע' גיגר. (8) Teol. V. 67 ע"י מתבטלים הבאורים למלת „נורה” בטרמין הזה שלפיהם פירושה – מלה בטוי. ע' בלויא שם עמוד 161. גם התרגום של הטרמין Jsorrhema אצל שווארץ Die hermeneutische Analogie in der talmudischen Literatur, Wien 1898. מתאים למובני של הטרמין העברי, כי „נורה” אינה (ῥήμα). (9) דוגמאות אחרות תמצא אצל בלוי שם ע' 182; מכילתא ל"ט מ"ו (64 ב' ח'); ספרא ל"א ט' (40 ג' ח') ל"א י"א (94 ד' מ"ו), ספרי דברים ל"א י"ח (117 א' מ'); ל"ב י"ד (117 ב' ו').

ע"י המדות שהתורה נדרשת בהן, ועפ"י יצא במקום, לגזרה שוה — לרין גזרה שוה (או יותר שלם: לרין דין ג"ש). בדברי ר' ישמעאל אנו מוצאים את הנוסח המלא, לרין ג"ש בא אחר הבטוי, "להקיש" שמשמעותה שהמלה הנדרגת בכתוב זה תפקידה הוא להביא בקשר ההשוואה את הכתוב הזה עם כתוב אחר שגם בו נמצאה אותה המלה (ע' ערך, "הקיש"). למשל במכילתא ל"ב ו' (5 ב' כ"ח): ומה תלמוד לומר במועדו? אלא להקיש ולרין ג"ש (עם הכתוב במדבר ט' ב' וכו"ח ב' 1). ואולם המלה, מופנה, שבאה לפני, "להקיש" מתכונת להניד שהמלה שהיא היסוד של הגזרה השוה היא, מופנה, כלומר חפשיה, שאין דרשה אחרת תלויה בה (ע' ע', פנה). למשל בספרי במדבר ל"ח כ"ו: והרמותם ממנו — מופנה להקיש ולרין ממנו גזרה שוה 2). *). המלה, ממנו, שבאה כאן אחר, ולרין נמצאה גם במקומות אחרים, אבל ברוב המקומות חסרה 3); אפשר אפוא לחשוב אותה להוספה יתרה אל הנוסח הראשון. שהמלה שמשמשת לגזרה שוה צריכה להיות מופנה היא תנאי מוכרח לפי דעת ר' ישמעאל ובית מדרשו 4).

המסגרת שבה קבועה תדיר הגזרה-שוה היא כזו: „נאמר כאן... ונאמר להלן... מה... האמור להלן... אף... האמור כאן...“ כך למשל במה שהובא לע"פ: נאמר כאן (במדבר ט' ב') במועדו ונאמר להלן (שם כ"ח ב') במועדו, מה מועדו האמור להלן דוחה את השבת, אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת 5), ולפעמים בא בלי ההקדמות, „נאמר כאן... ונאמר להלן...“ אלא מביא בקצרה את שמות עצם הענינים הנלמדים זה מזה בגזרה שוה, כמו במעשה ע"ד השאלה שעל ידה עלה הלל למעלת נשיא 6). וכך נמצא במדרשי התנאים הרבה דרשות שנוסדו על שיון המלים, והשם „גזרה שוה“ לא נקרא עליהן 7).

הרבים „גזרות שוות“ נמצא במאמר הכללי המדבר על המדות שהתורה נדרשת בהן יחד עם קל וחומר. כך הוא בספרי דברים ל"ב י"ד (135 ב' כ"ו), אלו קלים וחמורים וגזרות שוות 8).

במדת „גזרה שוה“, שבאה במובנה הראשון ללימוד ההלכה, משתמשים לרוב גם

(1) במקורות המקבילים, ספרי במדבר ט' ב' כתוב לפני „להקיש“ — „מופנה“. ע' ג"כ מכילתא ל"ב כ"ח (86 א' ג') במקורות המקבילים ל"ב כ"ט (86 ב' ג') מלמטה כתוב ג"כ „מופנה“.

(2) דוגמאות אחרות: מכילתא ל"ב כ"ח (17 ב'); כ"א ב' (74 ב'), כ"א ב' (88 ב') כ"א כ"ח (86 א'). ספרי במד' ל"ו ה' (9 א'). שם במקום לרין להקיש צ"ל: להקיש ולרין. ו' י"ב (10 ב') ל"א ב' (60 א').

(3) שווארץ שם ע' 10 חושב שהמלה „ממנו“ היא מהנוסח הראשון והנוסח שבו נשמטה מלה זו היא שנתקצרה אח"כ. ואולם, לרין ג"ש כבר נותן מובן שלם. ואין צורך כלל ב„ממנו“ בשביל להסביר את הקשר עם המלה שבכתוב. (4) ע' הופמן למבוא למדרשי ההלכה (בגרמנית) ע' 6; בלוי שם ע' 154 הע' 2.

(5) כך בספרי במדבר ל"ב ב' (14 א' מ"ו); במכילתא ל"ב ו' (5 ב' כ"ח) החלק השני הוא יותר קצר: מה כאן דוחה שבת אף להלן ד' ש'. (6) תוספתא 162, 26 (פסחים ד'), ירושל' פסחים 88 א' י"ט. בבלי פסחים ס"ו א'. שם במקום „כאן ולהלן“ בא „נאמר הפסח במועדו ונאמר בתמיד במועדו, מה תמיד שנאמר בו במועדו דוחה את השבת, אף פסח שנאמר בו במועדו ד' א' ה'“.

(7) בתולדות הגושי' והתפתחותה התחיל לעסוק שווארץ בספרו הנוכחי לע"פ. השוה לזה הבקרת של בלוי, R. d. E. J. XXXVI, 150 — 159 (8) ע' ג"כ ספרי דברים ל"ב י" (134 סוף ב'). בביר מ"ו (ר') מקשה בעל אנדה מאוחר, וכי ניתנו גזרות שוות לאברהם.

* וכן ר' אליעזר בן יעקב אומר מופנה להקיש ולרין גזרה שוה... מכילתא דרשב"י הוצאת

המיתרנים.

חופמן 84.

באגדה, והיא המדה השביעית של ל"ב המדות שהאגדה נדרשת בהן, שיסד ר' אליעזר בנו של ריה"ג (*).

גללה, נקלה פנים, ע' ע' פנים.

גימטריא, ע' להלן ע' נוטריקון.

גנאי, (לפעמים גם גניי) — חרפה, בושה, להפך מן נשכה, כלל מסרתי עתיק הוא; כל המקראות הכתובים לגנאי מכנין אותן לשבת, עם דוגמאות מדברים כ"ה ל', שם פ, כ"ז, מ"ב ו' כ"ה, ישעי' כ"ז י"ב (=מ"ב י"ח כ"ז); מ"ב י' כ"ב, "גנאי" זה שמחליפים את הבטוי הנאה בבטוי מגונה, ו"שבת", להפך, שמחליפים את הבטוי המגונה בבטוי נאה(2). ר' יהודה בר אבא אומר: אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבת, כלומר כשמבארים את שיר השירים בדרך רמו (אליגורי) לא צריך לבאר באופן שמוה יצא לגנות את ישראל, אלא מה שיצא לשבח(3). וע' עוד ב"ר נ"ג ס' י"ט; רשב"י; שם צ"ח ס' ד'; ר' יהודה הנשיא. אותו המובן שיש במלת גנאי יש גם במלת:

גנות, ע"ד הגדה של פסח אומרת המשנה פסחים פ"י מ"ד: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". ע' ג"כ ספרי דברים ל"א י' (76 ב' כ"א, י"ז): שבה של א"י; גנותה של א"י. שם ל"א י"א (77 סוף ב') גנות — שבה; שם ל"ד ה' (149 ב') לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבח(4).

גרים, סבב, השפיע, להגיד מה גרם זהו בטוי שבא פעמים אחדות במדרש דבי ר' עקיבא. ספרא ל"ז י"א (84 ג') וכן בספרי דברים ל"ב כ"ג (90 ב' י"ט) ע"ד טעם איסור הדם (כי נפש הבשר בדם היא), הנוסח השלם של המשפט יהיה: להגיד מה גרם לאסור את הדם(4). ע' ג"כ ספרא ל"ב ל"ג (109 ב' ו'); כי בתי ערי הלויים, ספרי דברים ל"ד כ"ז (96 ב' כ"ב): כי אין לו חלק ונחלה עמך. השוה ג"כ ספרי דברים ל"ד ב' (94 א' ה'): כי עם קדוש אתה... קדושה שהיא עריך גרמה לך; ספרא ל"ב ט' (91 סוף ב'): גדולתן גרמה להן. ספרי דברים ל"ב נ"א (141 ב' ט') מבאר, מעלתם

(1) הרומא הראשונה שהובאה שם היא הוכחת ר' יהוראי (אנ' התנאים כ"ב 380. בגרמנית) ע"ד נזירותו של שמואל הנביא, שנמצא גם בניז'ר פ"ט מ"ה. ואח"כ באות שתי דוגמאות לדברים ב' כ"ה. בראשונה היא ממלת "אָהַל" שישנה גם ביהושע ג' ו'; בדוגמא השניה ע"י ר' יהודה הנשיא ממלת "תת", שישנה גם ביהושע י' י"ב, למד שגם למשה עמדה השמש כמו ליהושע, והלשון שם: "אחל אחל לגורה שוה; תת תת לגורה שוה". (2) תוספתא 228, סוף מנילה. ב. מנילה כ"ה ב'. (3) שהש"ר א. י"ב וב' ד'. ע' אגדת התנאים כ"ב ח"א 145. — וע' ג"כ תוספתא 3, ג' (ברכות פ"א י"א): אינו לגנאי אלא לשבח; מכילתא ל"ג י"ג (101 סוף ב'): לא תוכירו לשבת אבל לגנאי... (השוה ע"ז מ"ז ריש ע"א. ע' עוד ספרא ל"ב א', 110 ב' (אליהו) זה אחד מהשמות המגונים שנתנה בהם ע"ז. ע' ג"כ להלן ע' לשון. ספרי דברים ל"ג ו' (92 ב'): הרי זה דבר גנאי לישראל, שם ל"ז י"ד, (105 א'): הפסוק בגנאי ישראל הוא מדבר. (4) אחר, לגרם' צריך להוסיף את הנשוא. ע' לוי ח"א 869 ב'. השוה מביל' ל"ב כ"ג י"ב א' ב').

(*) נַחֲלָה, ספרי במדבר ל"ח כ"ב (5 ב'): הואיל ונאמר: שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן שמגלגלים עליה את הישן, אף פורטנו בכל שבועות שבתורה שיגלגלו עליה את הישן.

(**) ע"י דברים כ"ב כ"א והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה — בגנות בית אביה הכתוב מדבר יאמר להם ראו נידולים שנרצחם, מדרש תנאים, הוצ' הופמן 141.

ב" – גרמתי למעול ב"י. מכילתא ל"ב ט"ו (9 א' י"ב): והזמן נרם; שם שורה ט"ו: אין הזמן גורם. השוה לזה קדושין פ"א מ"ז: כל מצות עשה שהזמן גרמיה... וכל מצות עשה שלא הזמן גרמיה⁽¹⁾.

ד.

דבר, הפעל דָּבַר בא במקום שצריך להעמיד את הענין או את אפן הבטוי של הכתוב על אמתתו. או "התורה" באה בדרך הגשמה כאלו היא מדברת: דברה תורה כלשון (ע' לשון) בני אדם; דברה תורה כלשון הבאי (ע' הבאי, 2). – לפעמים כלשון הוה: הכתוב מדבר ב... למשל מכיל' ל"ג ה' (20 א' י"ב): בארץ שבעת עממים הכתוב מדבר (3). בתנ"ך אין הפעל "דבר" בקשר עם "ב" אלא לפרקים רחוקים, כמו ש"א י"ט ג', תהי' פ"ו ג', שם ק"ט מ"י, ובמובן יוצא מן הכלל בש"א כ"ה כ"ט, שה"ש ח' ח' י"א.

דָּבַר, פירושו הדבר שעליו הכתוב מדבר, או הדבר שיוצא מדיוק הכתוב. – למשל במכילתא י"א י"ד (8 ב' ז') "שינהוג הדבר לדורות". במדרש של דבי ר' ישמעאל: אלמוד דבר מדבר וארון דבר מדבר, מכיל' י"ב י"ג (9 א' ט"ו); ספרי במדבר לה' י' (3 א' לה'); י"ח י"ח (39 א' ט"ו). ע"ד הבטוי "כיוצא בדבר" ע"י ערך "יצא". אם באים על כתוב אחד כמה באורים, או כל באור מתחיל "דבר אחר". ע' ניכ ערך "זָכַר". בשביל מספר רבים של המלה הזאת כראי להזכיר את הבטוי שבו מתחיל הקל וחמר: וְהָלָא דְּבָרִים קָלָא וְחֻמְרָא, מכיל' ל"ב א' (1 ב' ד'), י"ב י"ב (7 ב' כ"ב) או "והרי דברים ק"י", מכילתא ל"ג י"ז (24 א' ה'); כ' כ"ה (74 א' ב').

דְּבָרָא. השם הזה, הנגזר מן הפעל דָּבַר, קבל כנראה רק בזמן מאוחר את מובנו המיוחד – מאמר אלהי, דבור שיצא מפי הקב"ה⁽⁴⁾. ממדרש התנאים יש להזכיר מאמר אחד שבו בא השם הזה עוד בתור שם הפעולה, אבל גם כן במובנו המיוחד המתיחס לאלהות. "שניהם נאמרו בדבור אחד". בזה התכוונו לומר, ששני כתובים השונים זה מזה כלשונם או בתכנם נאמרו מפי הקב"ה כאחד, ואלה הם הכתובים שנחשבים כסותרים זה את זה ובדבור אחד נאמרו: א. שמות כ' ח' ודברים ה' י"ב; ב. שמות ל"א י"ד ובמדבר כ"ח ט'; ג. ויקרא י"ח ט"ז ודברים כ"ה ה'; ד. דברים כ"ב י"א וי"ב; ה. במדבר ל"ו ח' וט'⁽⁵⁾.

(1) במקום "גרמיה" (=נָקְמָה) בא במשנה שבתוך התלמוד כ"ט א' וגם במקומות אחרים "גרמא" וזה מבואר בשניות אצל לוי ח"א 360 א' בתור stat. emph. ארטי. במשנה הוצאת Lowe בא נכון גרמיה והבאור לפי הדוגמאות שבאו במכילתא, אינו מוטל בספק. (2) ע' ג'כ ערך "הוה". (3) דוגמאות אחרות: מכיל' ל"ב א' (74 ב' ט"ו י"ט); ספרא ל"ב ב' (93 א' כ"ה ל"א) וזכאים פ"א מא. והשוה את הלשון: אינו מדבר אלא ב... מכילתא ל"ב י"ד (8 ב' ד'). (4) ע' הדוגמאות אצל לוי ח"א 374 א'.

(5) מאמר סתמי, בודאי עתיק, במכיל' ל"ב ח' (69 א' כ'), ספרי דברים ל"ב י"א (117 א' י"א), במכילתא חסר המספר ה'. בסוף מפרש רק את הכתוב תהי' ס"ב י"ב: אחת דבר אלהים שתיים זו

(*) לא למותר הוא לדעת ל'עמוד על פרטיות הענין הזה. בתנ"ך יש משמעויות שונות ל"דבר ב...". לפעמים משמע דָּבַר כגונותו של מי שהוא "כמו במדבר י"ב א' ותדבר... במשהו" אן, להפך, בשבחו (כמו ש"א י"ט ג': ואני אדבר כך); או ששום ה"ב' הוא במקום "עם" "כמו במדבר י"ב ב': הריק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר). או להנות בעיון (כמו דברים ו' ז': ודברת בך, ותהי' ק"ט מ"ז; ואדברה בעדותיך), או לדבר שדוכים (ש"א כ"ה כ"ט, שה"ש ח' ח'). ואולם כלשון חכמים בא "דבר ב..." רק להוציא את הכתוב ממשעו השטחי ולהעמידו על אמתת כונתו. – המהרש"א.

דָּבָר בְּרִבִּים דְּבָרוֹת, או דָּבָר וּבְרִבִּים דְּבָרוֹת. שתי צורות השמות הללו ישנן בתנ"ך. הראשון ביחיד, בירמיהו ה' י"ג¹; השני ברבים, בדברים ל"ג ג'². ואחרי אשר הרבים נמצא תדיר ביד אחר ה', ד"בירות³, לפיכך נהוג להשתמש ביותר ביחיד בתמונה הראשונה דָּבָר, ואולם בתרגום תהלים באה התמונה השניה במקום דָּבָר⁴. במדרש התנאים יש לשם זה מובן דבר אלהים (= דְּבִיר) או התנלות; זהו שם הפעל משרש דָּבָר בשמוש כלפי הקב"ה. כך מתחילה המכילתא לשמות י"ב א', שומע אני שהיה הדָּבָר לאהרן ולמשה... למשה היה הדָּבָר ולא לאהרן... כשם שהיה משה כלול לדברות, כך היה אהרן כלול לדברות... נמצא אהרן ממעט מכל הדברות שבתורה⁵. הרבים, דברות" נתקבלו אח"כ בתור שם מיוחד לעשרת הדברות, נדרף לשם, דברים" (שמות ל"ד כ"ח). במכ"י ל"ב ב' (66 ריש ב'): מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה, ובספרי דברים ל"ב י' (134 סוף ב'): יבוננהו—בעשרת הדברות. בספרי דברים לא' ג' (66 א' י"א) בא בשני המובנים, במובן הכללי ובמובן הפרטי; וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות⁶ מנין לכל הדברות שבתורה?... עשרת הדברים הראשונים והשניים (שמות כ' ודברים ה') נקראים בשם, דברות הראשונים, דברות האחרונים" (ביק פ"ו) ע' ב. ב"ק נ"ד סוף ב' ב'. במובנו המיוחד של, דבר" לעשרת הדברות עברה מלה זו עוד בזמן קדום ונכנסה לתוך התרגום, והבטוי העברי קבל כבר צורה ארמית. עשרת הדברים" תרגמו עשרה דברייא⁷. הדבור הראשון של עשרת הדברות נקרא בארמית, דבירא קרמאה, השני

שסעתי. ועי' נ"ב ירו' נדרים 87 ד'. ע' עוד ירו' שבעות 84 ד' מ"ה, שמו"ר סוף כ"ה. אותו המובן הוא גם בירמי' כ"ג כ"ט. הגרעין היסודי של המאמר הזה הוא המספר א', שהמובן שם זהו, שבזמן שיצאו מפי הקב"ה עשרת הדברות, נשמע בזמן אחד, וזכור ושמור. הפלא הזה נזכר בבבליהא (שבעות כ' ב', ר"ה כ"ו א'). ששם רק המספר א' מביאר כל צרכו: "זכור ושמור בדבור אחד נאמר, מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכול לשמוע". במכ"י נאמר על כולם: מה שאי אפשר לאדם לומר כן. בספרי במדבר ל"ו כ"ו (18 א' כ"ב): כתוב אחד אומר נתתי קמץ ד': כלם שמות יקרא וכתוב אחד אומר ישע' מ' כ"ו כלם בשם יקרא? כשהקב"ה קורא הכל עונים (כלומר הקב"ה קורא בפעם אחת לכל אחד ואחד בשמו והכל עונים) מה שאי אפשר לבשר ודם לקרוא שתי שמות כאחד וכן הוא אומר (שמות כ' א'): וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ואת שני הפסוקים המובאים במכילתא ובספרי דברים. במדבר ר' י"א (נ"ו) מכאן, את כל היברים האלה" — מלמד שכל עשרת הדברות אמר בדבור אחד.

1) אבן ג'נאח (ואחריו הרד"ק) מזכיר גם דָּבָר, חושע א' ב', בתור דוגמא. 2) אבן ג'נאח (וגם הרד"ק) מוסיף גם את היחידה דְּבָרָה. 3) ע' הדוגמאות אצל לוי המלון לתרגומים ח"א 161 ב'. 4) השוה המקומות המקבילים: ספרי במדבר ל"ו ח' מ' (1: ב' י"ח), ספרא לא' א' (4 ד' ח') ע' לקמן ערך מעוט. דוגמאות אחרות: מכילתא ל"ב א' (1 ב' ה'): דבור נקרי; דבר חמור. שם שורה ו': כל הארצות כשרות לדברות א'. ספרא ל"ו ל"ה (40 סוף ג'): דברות מדבר סיני. דברות הר סיני, דברות אהל מועד. ספרא ל"ו א' (80 ריש א') שני דיברות... דיבר של יין ושל שכר; מכיל' ל"ב כ"א (11 א' י"ח): הדָּבָר יצא מפי משה לישראל... מה נשתנה הדָּבָר הזה מכל הדברות שבתורה. בדוגמא האחרונה יש לה לָּדָבָר המובן של דבר ח', שנמסר על יד משה. כנראה בכל מקום שנמצא במדרש התנאים דְּבִיר הכונה הראשונה הייתה לִדְבָר, כך למשל ספרי דברים ל"ב י' (134 ב', 135 א'). השוה הערת איש שלום להתחלת המכילתא. 5) קרי: עשרת הדברות. 6) כאן ראשונות, אחרונות, ואולם בכ"י אחד אצל רבינוביץ (ע' ד"ס חלק י"ב 117) בא כמו במכילתא במין וזכר. 7) בשני התרגומים הירושלמיים לשמות י"ב כ"ה, יונתן לשמות ל"ד כ"ח ולבמדבר ו' פ"ו. ע' עוד בשני התרגומים הירושלמיים לשמות כ' א'. הנקוד לתמונת הרבים אינו ברור, בכל אפן המקור הראשון היה דְּבָרָה.

* במכילתא דרשב"י ריש פ' בוא: כשרות לדבור. — המתרגום.

„דבירא תניינא“¹). ואולם השם „דבירא“ ביחיד בא בתרגום גם במוכנו הכללי (=דבוקא, בעברית דבור). ע' תרגום ליחזקאל א' כ"ד כ"ה (2).

דין (דון) הפעל הזה שעוד בעברית התניכית נדרף עם „שפט“, דחה במשנה את הפעל „שפט“ לגמרי וכן השמות שנגזרו מהפעל הזה דין, דין במקום משפט, שופט. במדרש ההלכה בא הפעל הזה במקום שצריך להוציא איזה דבר מהכתוב על פי המדות שהתורה נדרשת בהן (3). מהמושג הצר של החלטת בית דין, שיוצאה מתוך דרשת הכתובים, נתרבה המושג דין על כל ענין הדרשה. מי שהוא מבאר את הכתוב ומוציא ממנו איזו ילפותא, הריהו כאלו מוציא דין, נעשה לשופט, והילפותא היא הדין. הרצאות הענינים, שבהן בא הפעל „דין“, הן שייכות אל ההרצאות הדרמטיות של דרשות התנאים. הדרוש אומר שהוא בעצמו מוציא את הדין או שהוא נותן לאחר – שהיה במציאות או בדמיון – שהוא יוציא את הדין, ומכאן שני סגנוני דבור שמוכאים להלן.

א. במדבר בערו: „הריני דן“, מכיל' ל"ט י' (64 ריש א'); ל"ב ט"ז (94 ריש ב') (4) או „הרי אני דן“, ספרי במדבר ל"ג ג' (19 א' ו'), גזרה שוה; ספרא ל"ב ב' (10 א' ט"ו) – „דן אנכי מן הנביאים“, מכיל' ל"ב א' (1 ב' ט"ו) – ארון דבר מדבר (ע' לעיל ע' דקר) (5). „אני אדיננו מן...“ ספרא ל"א כ"ד (51 ב' ד' ו').

ב. בנוכחו: „הרי אתה דן“, מכיל' ל"ב ט"ז (9 א' ב'); ספרי במדבר לה' י' (8 א' כ'); ספרי דברים ט"ו א' (97 סוף א') (6). – „מכאן אתה דן“, מכיל' ל"ב ג' (3 ב' כ"א); שם שורה כ"ד: „הא אין עליך לדון“ (7) *.

במדרש דבי ר' עקיבא בא באפן מיוחד „דין (גם, דנים)“ דבר... מדבר... ברייתא זכחים ג' א': נדון דבר מתוך דבר ונלמד דבר מתוך דבר. הכוונה בזה היא, ששני דברים שיש להם איזה סימן אפיי משותף לשניהם ועייז אפשר להשוות זה לזה, והאחד נלמד מחברו. תמיד בא אז לפני זה „נראה למי דמה (דומה)“ וביחד עם זה בא שם הלשון הזה, או בלך לדרך זו (ע' ערך „בלך“) (8).

(1) תרגום ירושלמי לשמות ב' ב' וג', הנקוד דבירא שזוי, (ח"א 161 ב') מקיים אותו, אינו נכון. צריך להיות דבוקא, ע' כללן Die Worte Iesu I. 188, 1 (2) מן קדם דבירא. ע"ד הנקוד הוא מה שנאמר בהערה הקודמת. לוי (שם) מנקד לא נכון דבורא. בכתיב „דיבירא“ יש mater lectionis בשביל שני מיני הנקוד יחד. – בסוף צריך עוד להעיר, שלוי במלגו הנדול לא הכניס כלל ערך דביר ביחיד ומביא רק את הרבות, ולזה הוא מביא את היחידה דבוקא (ח"א 374 ב'). לפי דבריו היחידה „דברה“ היא עברית-תניכית, ואולם בסובן Rede, Wort לא נמצאה בשום מקום. קאחוט (ח"ג 12 א') הולך כמו תמיד אחרי לוי. אצל יאסטרוב נמצא נכון ערך מיוחד דביר, כאן צריך לתקן עוד שגיאה אחת שאצל לוי במלגו לתרגומים (ח"א 161 ב'): בערך „דבירא“ הוא מביא ג"כ שמות ל"ג כיג: ואחוי ית דבירא. Ich werde dir zeigen mein Wort. ואולם הלא זהו תרגום של וראית את אחורי, והמלה דבירא שבתרגום היא מבארת את המלה „אחורי“ שבמקרא, ועל כרחק אתה צריך לומר שמוכנו הוא מה שנקרא בעברית „דביר“, שהוא אחורי המקדש. (3) בברייתא של ל"ב מדות מוכא, דון' במדה התשיעית והתשע עשרה (ומאמתי דין אותו בכך: מאמתי נדון ב'...), (4) דוגמא הראשונה מדובר ע"ד ק"ח ובשניה – ג"ש. (5) וע' לעיל 9 הע' 2. (6) וע' לעיל ע' „בנין אבי“. (7) שם שורה 18 משלים פירדמן „אחר“, „לומר“: אליך. אבל באמת צריך להשלים „לדון“. עוד דוגמאות מ„לדון“ ע' לעיל ע' 11. (8) דוגמאות: ספרא לא' ב' (9 א' כ"ד);

* דין (או לא דין) אפשר מאי אפשר. בדבר שאין מביאין פסה מן המעשר, בא ר' אליעזר ולמד זה כמה מצני מספס מצרים. אי' ריע: רבי! דנין אפשר משאי אפשר? וכי מעשר היה להם במצרים? אי' ר"א: אף שאי אפשר ראה גדולה היא. סבילתא דרשב"י 92. הקמ"ר: פ.

הדין לפני חכמים. במעשר שני פ"ב מיט, עדיות פ"א מ"י נקראים כך החכמים שהיו לפני תקופת אדריאנוס שלא קבלו סמיכה, אבל הרשות נתנה להם לבא בבית המדרש במשא ומתן של הלכה ולדין לפני החכמים המוסמכים, חברי הסנהדרין. לפי ירושלמי מעשר שני 53 ריש ד' התכוונו בזה לשמעון בן עזאי ולשמעון בן זומא, ולפי בבלי סנהדר' י"ז ב' הכונה היא גם לחכמים אחרים של הזמן ההוא (4). במשנה נזכר ד' ר' עקיבא דנתי לפני ר' אליעזר; מקואות ז' ד' ר' איר עקיבא: היה ר' ישמעאל דן כנגדו. ע"ד השמוש בבנין נפעל נדון (וגם נידון) ע' ערך הסמוך. ובידים פ"ד מ"ג והנדין לפנינו מעשה חדש ידון מ' ח' ממעשה חדש.

דין. הוראתו הראשונה היא החלמת המשפט, ובהשאלה – הנתוח הפרשני, דרך החפוש וגם מה שיוצא מהחפוש. כלל נאמר בננוד לדברי ר' יהודה בר אלעאי (ספרא ל"ב ב', 57 סוף ד'; כ"ג מ"ב, 103 א'; פסחים כ"ב ב'; סוכה ל"ז ב'; ירו' פסחים 28 סוף ג'); כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין. שם מדובר על דבר קל וחמור. ואולם באמת מצינו, דין" לא רק על קין, אלא על כל ילפותא שהיא. ברייתא מנחות פ"ב א': חזר ר' עקיבא ודרש דין אחר. הצורה של יצירת הילפותא היא – דין הוא ... ע' מכיל' ל"ב י"ד (8 ריש ב'), פעמים: פעם אחת מנורה שוה ופעם מקל וחמר. או בצורת שאלה: "אינו דין ש... מכיל' ל"ב י"ז (10 ריש א'); י"ט י' (64 א' ב'). דברנו על הנחה שהיא בטלה הוא אומר: שהיה ברין... מכילתא ל"ב ט"ז (9 א' ל"א); כ"א י"א (79 א' י"ח ג'). או "והדין נותן", מכיל' ל"ב ט"ז (10 א' ג'); ט"ז י"ג (21 א' ז') (g) או כשהדרוש מרבר בערו – אחרי "עד שלא יאמר" – יש לי בדין, מכילתא ל"ב מ"ז (17 ב' א'), כ"א, כ"א (84 א' ה'). במקום הסגנונים האחרונים בא תמיד במדרש דבי ר' עקיבא: "והלא דין הוא" או "ודין הוא" (4).

מדה אחת של מדרש ההלכה היא דין ל"בא מן הדין להיות פנודין, ע' מכיל' ל' כ"א ב' (75 א' י"ד על מאמרו של ר' ישמעאל שלמד מהאמור, "כי תקנה עבר עברי" להביא הגר) – אם ישראל עובר שש שנים הגר יעבוד שנים עשרה? אמרת – דיו לבא מן הדין להיות כנדון. ועי' ספרא ל"ז י"ח (36 ג' ה'); ב"ק פ"ב מ"ה; ברייתא ב"ג מדות למדה א' (ספרא 1 ב', השוה ב"ק כ"ה א', כ"ב ק"א א', וזכחים ס"ט ב'). במאמר של ר' עקיבא בא פעם דין בתור ננוד למקרא (g) ופעם להלכה כלומר למסורת (g). *

ב' ב' (10 א' ב'); ב' י"ג (12 ריש ג'); ד' ג' (17 א' י'); ד' כ"ב (19 סוף ד'); ד' ל"ה (22 ב' כ"ה); ה' ט"ז (26 ריש א'); ו' י"ד (31 ריש ג'); ו' י"ד (35 סוף א'); י"ג מ"ט (68 ד' ב'); י"ד כ"ב (72 סוף ג'); ט"ז כ"ד (78 ריש ד'); ט"ז ט"ז (81 ג' ה' י"ט); כ"ג מ"ב (108 א' ח'); ספרי דברים ל"א א' (97 ריש ב'); ה' ג' (108 סוף א'). – תוספתא 161, 5 (פסחים פ"ג ח' ב').

(1) השוה א"י התנאים כרך א' ח"ב 124. (2) ועיין סוטה פ"ו מ"ג. (3) הבבלי, "והדין נותן" בא במובן אחר בביר' ל"ג (סוף ס' ג'); שם ע"ג (ד'). השוה שם ריש ט"ז: בדין היה. (4) ע' הוסטן Zur Eienleisung ע' 31. 43. ואולם יש גם פעם, "והדין נותן", ספרא ל"ג מ"ב (105 א' י"ז). (5) ספרא ל"ב י' (113 ב' י"ז) במחלקתו עם ר' יוחנן בן נורי: השבתה על הדין מה אתה משיב על המקרא. השוה מכילתא לדברים ט"ז י"ט ע' 15. (6) ספרא ל"ד ב' (10 ג' ז'). במחלקת עם ר' בן חנניה: אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. וכן בכריתות פ"ג מ"ט. ע' ג"כ ספרי דברים ל"ג ט' (120 סוף א') שבמקום, לדין, צ"ל שם, לדין, כמו במקור המקביל, יבמות פ"ח מ"ג. וע' משנה נזכר ז' ד' אין דנין כאן מקל וחמר... אמרו הלכה. מכילתא לדברים כ"ב ז': ואם מן הדין יש תשובה.

* פעמים אחרי הוכחות וסתירות הוא בא לאיוו מסקנא אבל אח"כ הוא בא לדין בדרך אחרת

מדה היא שבמקום שאין האיסור מפורש בתורה, אלא שלמדוין אותו מתוך קל וחמר, אז הקיו אינו מספיק להטיל על העובר על האיסור ענש נופני, וע"ז נאמר: אין עונשין מן הדין¹.

בספרי במדבר לה' ט"ו (4 ב' י"א) נאמר: זאת היא מדה בתורה כל כלל ופרט שדרך הדין לוקה בו נתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין (כלומר בכל מקום שאפשר לידון בכלל ופרט ואפשר לידון גם בקל וחומר, ויצא שהכלל ופרט סותר את הקל וחומר, אז צריך להתאים את הכלל ופרט באופן שלא יסתור את הקל).

המדה היג שכל"ב מדות היא: מדבר שנאמר בזה והוא הדין בחברו (לחברו). זה נאמר על שני כתובים מקבילים שלמדים מהאחד לשני, כמו מא' ו' ט"ו; תה' צ"ו י"א². אין רבים לשם דין במובן שאנו עוסקים בו. דעתו של הופמן, ש"דינים" פירושו בכמה מקומות – הלכות שנוצרו ע"י המדות ההגיוניות, אינה נכונה³.

דמה. רק במדרש דבי ר' עקיבא אנו מוצאים הבטוי, נראה למי דומה. ע' מלכד הדונמאות שהובאו לע"ל ע' 15, ספרא לה' ג' (17 א' י"ז); נראה למי דומה. אם דומה לצבור נלמדנו מן הצבור ואם דומה לנשיא נלמדנו מן הנשיא.

דקדקן. נגזר מהארמית דוק (דיק) בנין פלפול⁴ במובן הסתכל יפה, חקור בעיון. ע"ד הרקדוק בכל פרט ופרט של מצות התורה נאמר בספרי דברים י"א כיב (84 ריש א') תלמיד חכם יושב ומדקדק בדברי תורה ומבקר דברי תורה ומשקלם. את המלה, ותנדי (לבי ישראל), שמות י"ט ג', מבארת המכילתא 62 ב' ד': "דקדק עמהם ואמור להם", וזהו כנגוד לאמור ראשי הדברים, שהוא הבאור למלה, תאמר (שם). להוציא מהפה ברור את האותיות נקרא בלשון חכמים, דקדק באותיות, ברכות פ"ב מ"ג⁵. ע"ד התורה בעצמה אמר רשב"י (ירוש' מעשרות 50 א' כ"ד): עד איכן דקדקה התורה בגזל. יותר מהפעל מצוי השם הנגזר ממנו

דקדוקן. המלה הזאת מצינת פרטי המצות שאינם מפורשים בתורה, אלא שמוצאים אותם אחר העיון והחפוש המעולה. במדרש דבי ר' ישמעאל יליף החובה להזהר בפרטים הללו מויקרא י"ח ה': "אין לי אלא מה שפרט הכתוב, שאר דקדוקי הפרשה מנין?"⁶. וכן מבאר גם ר' אליעזר בן יעקב את אזהרת הכתוב שמות כ"ג י"ג⁷ במדרש דבי ר' עקיבא הובאו ראיות כמה פעמים שגם הפרטים ניתנו בסיון⁸.

1) מכילתא לכ"א ל"ג (87 סוף ב'); ספרי דברים לה' ב' (11 סוף א'). ע' עוד ברייתא מכות ה' ב' ושי"ג. ע' מכות הוצ' פירדמן ע' 11 הע' 12, החוקר' 1. 384. 2) ע' אנ' התנאים כרך ב' 295. 3) למבוא לסדרש ההלכה (בגרמנית) 4 הע' 4. ע"ד המקומות שעליהם באו באוריו של הופמן באותו המובן, ע' לקמן בערך, מדרש. 4) לא סן דקן כמו שחושב לוי (ח"א 418 ב'). בעברית התנכית בא השרש הזה רק בשם יקדק. 5) ע' ספרי יקדק. Die Anfänge der hebr. Grammatik S. 6. 6) ספרא לשני הכתובים (86 ב' ט'; 91 ד' ו'). הדברים הללו של הספרא אינם ממדרש דבי ר' עקיבא, ע' הופמן, "למבוא" (בגרמנית) ע' 80. 7) מכילתא לאותו פסוק (101 א' ב'). – השוה ברייתא דר' הושעיא, ירו' יומא 41 א' ל', סוטה 18 א' כ"ג, כל פרשה סופה היה כתוב עליה שממנה היה קורא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה. 8) ספרא לו' לו' וזהלן (40 סוף ב'); מה מצוים נאמרו בללותיהם

ואז הוא אומר: "דין אחר" או דבר אחר הרגיל בכל מקום. ספרא 6 א' שורה ד' מלמטה, 6 ב' בסוף העמוד. במכילתא דרשב"י הוצ. הופמן ריש 7: ומנין שהבנים (כני אחרין) קודמים לזקנים (לזקבלת הדבור)? אין צריך דין הוא: נאמר כאן... ונאמר להלן... מה... אף... ומנין שהזקנים קודמין את ישראל? אין צריך דין הוא: נאמר כאן... וע' להלן... מה... אף... המדרש.

מצינו מדברים ע"ד דקדוקי תורה ואצלם – דקדוקי סופרים¹). ואולם אפשר שבראשונה קראו דקדוקי סופרים לדקדוקי תורה. אלא שדקדוקי תורה מוסב על מה שיוצא מדרשת התורה ודקדוקי סופרים מוסב על הדורשים בעצמם. ראה להנחה זו אפשר להביא מהבטוי מקרא סופרים, תקן סופרים, שהשם סופרים כאן כגון בתור Genet. subjectivus

דרך. השמוש במלה זו – שהיא ממין נקבה – בלשון מדרש התנאים מראות הרגמאות הללו: מכיל' לייב ט"ו (9 א' ט"ו): אלמוד דבר שהוא שוה בארבע דרכים מדבר ששוה בארבע דרכים ואל אלמוד דבר שהוא שוה בר' דרכים מדבר שהוא שוה בדרך אחד (צ"ל אחת) או בב' דרכים, או בנ' דרכים. ספרא דר' א' (15 ג' י"ד): או דבר שאתה לומדו בדרך אחת אתה לומדו בכל דרכים שיש בו; ספרא דר' ב' (23 ריש א') אותו הרבר, רק למדו במקום לומדו. ע"ד הבטוי השגור במדרש דבי ר' עקיבא: כלך לדרך זו, ע' ערך, כלך – דרך הדין, ע' לעיל ע' דין.

לפי דרכנו למדנו. סגנון רגיל במדרש דבי ר' ישמעאל, ובוה הוא רוצה לומר שדבר זה אינו נלמד ישר מן הכתוב אלא מן הצד²) chemin faisant. כך הוא במכיל' כ"א כ"ז (85 ב' ט"ו); ספרי במדבר דר' ב' (1 א' י"ב); ה' ג' (ק ב' ל"ב); י"ב י"ב (28 סוף א'); דר' י"ג (61 א' ט'); סוכה פ"ב מ"א; תוספתא 249, ב"ח (יבמות פ"ח ג'). השוה ספרי דברים ל"ב כ"ד (137 ב' ט"ו). ששם במקום, אתה למד' בא אצל ר' טוביה בר' אליעזר, למדני, עריות ב' ג': לפי דרכך אתה למד.

דרך ארץ. לפעמים קרובות נאמר במדרש דבי ר' ישמעאל, שהתורה לפעמים מלמדת אותנו לא ענין. של דת, ואף לא ענין של מוסר, אלא מה ששייך אל ההיקף הרחב שמחוץ לכל אלה, והשייך אל הרגלי בני האדם, אל הנימוס החברתי, אל חיי יום-יום, ולזה הוא קורא דרך ארץ. כמו במכילתא לייב ח' (63 א' כ"ב): לימדה תורה דרך ארץ; בספרי במדבר לייב ה' (27 ב' ט"ו): „בא הכתוב ללמדך דרך ארץ“; לייב י"ג (28 ב' א'); בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה, מכילתא לייב כ"ב (25 ב' ב').

ודקדוקיהוהו בסני, אף כולם נאמרו ב' וד' בסניי. לכ"ה סוף א' (105 סוף א'); מה שמיטה ג' ב' וב' מסניי אף כולם... לכ"ז ט"ו (112 סוף ג'); מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושה על ידי משה מסניי. השוה ג"כ סאמרו של ר' חנניה בן אחי ר' יהושע בן חנניה ע"ד הלכות: בין כל דבור ודבור פרשויהו ודקדוקיה של תורה; ירו' שקלים 49 סוף ד', סופה 22 ד'. השוה אנדה התנאים כרך א' ח"ב 112. בסנהדרין צ"ס א': כי דבר ה' בזה – ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה וכו'. בכרייתא תמורה ט"ו א': אלף ושבע מאות קלין וחמירין, וגוירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבא של משה.

1) אמרו עליו על ריבוי שלא הניח וכו' דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, סוכה ב"ח א' (השוה מאמרו של ר' יוחנן, מגלה י"ט ב' דברים ט' י'; סאמרו של רב, תמורה ט"ו א'). לפי ר' יוסי בן יהודה הנר חייב לקבל עליו אפילו דבר קטן מדקדוקי סופרים. השוה את הבטוי הארמי הדומה לזה, ריוקא דמתניתין, כתובות י"ז ב'. – ע' ג"כ ספרי דברים לייב ט' (104 סוף ב'; דקדוקי משפס.

2) השוה לסגנון זה את פתגמו של ר' עקיבא (סנהדרין ע"ו ב'): „הוי זהיר מן היועצך פסי דרכוי. ע' הערתי לזה אני התנאים כרך א' ח"ב 82 הע' 4. – R. d. E. J. XXXVII, 302.

3) וע' ספרא לייב י' (84 ג' כ"ו) לימדתך תורה דרך ארץ. וכן בתולין פ"ד א': לימדה, אחרת צריך לבאר את המאמר „למדו כל אדם דרך ארץ מעמלק“, מכילתא לייב י"ד (55 ריש א'). כאן יש לבטוי זה מעין סדר עולם מוסרי.

לכ"א י"ט (83 א' י"ג, ע' אג' התנ' ח"ב 350, 1). בא הבתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה, מבליחא ל"ב י"א (7 סוף א' 4) – כלל של ר' ישמעאל הוא דרך ארץ דברה תורה, ספרי דברים ל"א י"ד (80 ב' ו').

דְּרָךְ קַצְרָהּ. זו היא המדה התשיעית של ל"ב מדות דר"א בנו של ר' יוסי הגלילי. בזה היא מוציאה משפט שיש פסוקים בתורה שנאמרו בדרך קצרה ומתפרשים ע"י השלמה. כמו דר"א ד"ו ה', שאחרי "וממשכן" צריך להוסיף, אל משכן. ש"ב י"ג ל"ט, ששם אחר, "ותכל' צ"ל, "נפש" (6). מובן אחר יש לדרך קצרה במאמרו של ר' מאיר, פסחים ג' ב'; לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה.

דרש'ו. מהמובן תפשו, חקר (דברים י"ג ט"ו; י"ז ד' ט') נתפתח ביחס הפעל הזה אל כתבי הקדש למוכן קאר, הבן. עוד על עזרא נאמר (עזרא ו' י'): הכין לבבו לדרש תורת ה'. בתה' ק"ט פסוק מ"ה וקנ"ה וברד"א כ"ח ח' בא הפעל, "דרש" על קיום המצות והחקים, וממילא גם על דברי התורה עצמה שהיא מקור החקים. בלשון התנאים שהיא בכלל אופן קדומה מאד, נמצא הפעל, "דרש" כמו במובן באור התורה והקרה בכלל, כן במובן הבאור והחקירה של פסוקים בודדים באופנים שיבואו להלן:

א. ביחד עם שם הפעול, הנשוא, שעליו מוסבה הפעולה, שקלים פ"א מ"ד (ריב"ז): הכהנים דורשים מקרא זה לעצמן (כל' ויקרא ו' ט"ז ו' 8). – ברייתא מנחות מ"ה א': פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (יחזקאל מ"ה י"ח). – שם (גם בשבת י"ג ב' במאמרו של רב): ישב בעליה ודרשו (את ספר יחזקאל). – ברכות פ"א מ"ה (ראב"ע) עד שדקשה בן זומא (כל' הוכרת יציאת מצרים מדברים ט"ז ג' 4). בנפעל – התורה נדרשת (בריתא דייג מדות). "דברי התורה נדרשין", מכיל' ל"ב י"ב (40 א' ב'). במאמר, "זה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש, ספרא ל"א א' (43 ריש ג'), צריך לחשוב שכאן באה המלה "אותם" בתור השלמה. חולין ו' ב' (ר' יהודה הנשיא): דרש להם מקרא זה (5).

ב. עם השם, "מדרש" שנגזר מהפעל, "דרש" בתור נשוא. למשל: זה מדרש דרש יהודיע כהן גדול, ספרא לה' י"ט (27 ג' ד'), שקלים פ"ו מ"ו; זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה, כתובות פ"ד מ"ו 6. את זה דרש, משנה יבמות י' ג'; חולין ה' ה', כאן השם מדרש בא במובן באור ופרוש לכתוב.

ג. בלי נשוא. למשל, ספרי במדבר ל"ב י"א (50 סוף א'): נתנה התורה דעת לחכמים לדרש ולומר; ספרא ל"ב י"ח (109 ג' ב'): שהיה דורש ואומר; ספרי דברים ל"ב ב' (132 סוף א'): אין בנו כח לדרוש; סנהדרין פ"ט מ"ב: כך דרשתי וכך דרשו חברי; תוספתא 181 ו': כל ימיכם הייתם דורשין ואין אתם עושין; תוספתא 250 ו' (יבמות ס"ג ב', ב"ר סוף ל"ד): יש נאה דורש ואין נאה מקיים, בן עזאי נאה דורש

(1) ע' אגרות התנאים כרך א' ח"ב 4. (2) ע' אג' התנאים כרך ב' 295, 1.
(3) השוה תענית ה' ב' (של האמורא ר' יצחק); מקרא אני דורש'. (4) ע' תוספתא 264.
כ"ט (כתובות פ"ד ה'): דרש הל' הוקן לשון הדיוס (כלומר לשון שפר הכתובה). השוה ב"מ ק"ד א'.
לשון הדיוס אין פירושו כתב שתנהיגו ההדיוסים או Jdiotensprache, כמו שמתרגם לוי ח"א 428 ב'.
453 ב', אלא זהו כמו לשון, חול דבר שנמצא רק בשטרות חול, בנגוד ללשון הקדש לסגנון כתיב הקדש.
(5) אולי זהו פירושו של מאמר רשב"י (אג' התנאים כרך ב' ח"א 66): לא ניתנה התורה לדרוש
אלא לאוכלי המן, מכיל' ל"ג ו' (28 ב' ב') ולט"ו ד' (47 ב', י"א י"ג). בבנין נפעל אומר גם ר' אלעזר
בן פרח, ירוש' מגילה 70 ריש א': מה זו נתנה להדרש, אף זו ניתנה.
(6) כאן אינו דורש מה שכתוב בתורה אלא מה שכתוב בביתא (ע' לעיל הע' 3).

ואין נאה מקיים¹). וע' ג"כ משנה יומא א' ו' ע"ד הכה"נ: אם היה חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו.

ד. לעתים קרובות מצינו ש,דרש' אינו בא לבאר את הכתוב, אלא להשמיע חידושי תורה באוני הקהל. כך נאמר בספור ע"ד דרשתו של ר"א בן עזריה ביבנה, שאותה מסרו תלמידי ר' יהושע בן חנניה לרבם²), מכילתא ל"ג ב' (18 ב' ולח"ל): כלל זה דרש... עוד כלל זה דרש... כיוצא בו דרש... ע' ג"כ סוטה פ"ה, ב'–ה'. שם תמצא כמה פעמים, בו ביום דרש... מה שנאמר על דרשות פומביות. הענין של הדרשה מתקשר עם הפעל דרש ע"י ב', כך הוא בחגיגה פ"ב מ"א: אין דורשין בעריות... ולא כמעשה בראשית... בברייתא סנהדרין צ"ט ב' (ע"ד מנשה): היה יושב ודורש³) בהגדות של דופי. בנוסח אחר של הספור שנוצר לע"פ שאל ר"י בן חנניה: ומה דרש בה. והתלמידים ענו: כך דרש בה, אדריג פ"ח. – בברייתא גמין נ"ז ב': דרש להם. בתרגום לשופטים ה' ט' משבח את החכמים, דכד הוה עקתא לא פסקו מלמדרש באורייתא⁴), (שגם בימי צרה לא חדלו מלדרוש בתורה⁴). בדרשות התורה שאמרו החכמים לבני אושא בעד מדת הכנסת אורחים שנהגו בהם (ברכות ס"ג ב') נאמר על כל אחד: "פתח ודרש", וכשהש"ר ב' ה': נכנס ודרש⁵).

ד'רשן. מבאר את הכתוב, מטיף בקהל. אחד מבני דורו של הלל אומר על שמעיה ואבטליון: "חכמים גדולים דרשנים גדולים", ברייתא פסחים ע' ב'. את שמעון בן זומא שבחו (סוטה פ"ט מ"ו): "משמת בשלו הדרשנים⁶". באגדה א"י (ויק"ר ל' קרוב לראש) נמסרו השבחים שבהן הספידו את ר' אלעזר בנו של רשב"י, וביניהם שהיה "דרשן". בברייתא אחת נאמר על בנות צלפחד, שהיו "חכמניות דרשניות" (כ"ב ק"ט ב'). באגדה אחת סתמית, אולי עתיקה, לקהלת ז' ה' (קה"ר לאותו פסוק) נאמר: טוב לשמוע גערת חכם – אלו הדרשנים, מאיש שומע שיר כסילים – אלו המתורגמנים, שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם⁷). נרדף לדרשן הוא השם

ד'רשן. אגדה אחת, שמוצאה אולי מזמן התנאים, אומרת ע"ד היחס שבין אהרן ובין משה לשמות ז' א' (שמור סוף ח'): כשם שהדרשן יושב ודורש והאמורא (המתורגמן)

- 1) השוה חקופת האמוראים (ר' שמואל בר נחמן ל' חגיגה בר פפא): לקרות אתה יודע, דרשן אי אתה יודע, ירוש' ע"ז 44 ב' ד"ע.
- 2) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"א 161, 5. שם נסמנו המקורות המקבילים.
- 3) הדרשן היה נוהג לישוב. ע' המאמרים שהובאו לע"פ 29 הער' 3 מרשב"י, מכילתא (47 ב' י"ב) היה יושב ודורש. בספור ע"ד ר' מאיר ואלישע בן אבויה, ירוש' חגיגה 77 ב' כ"ד: ר' מאיר הוה יתיב דרש בני מדרשא דמבריה. ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 6 הע' 82.
- 4) מהמשך הרברים ומדברי הכתוב, המתנדבים בעם' נראה ברור כי אין כאן פירושו Forschen in der Lehre (כמו שמתרגם לוי במלנו לתרגום ח א 189) אלא דרשה פוסבית ע"ז. המתרגם נזכר על אודות גזרות אדריאנוס ומסירותו של ר' עקיבא, כמו שמסופר בברכות ס"א ב'.
- 5) המובן דרש בתור הספה פומבית נמצא לרוב בבבלי. ר' שמואל בן חפני, הגאון מסורא, אומר במבוא לתלמוד שלו, כמו שמוכר ר' יונה באוצר השרשים ערך, דרש' וע' 166 ש' כ"ה, שבב"מ שנאמר בתלמוד, דרש ר' פלוגי פירושו שאמר דרשה רבים (בערבית): אעלאן. ע' ג"כ שרדף בכורי העתים, ח"ט ע' 128. 6) השוה ר' לוי בביר ה' (ד"י) יש מן הדרשנים שהיו דורשים וע"ז מוסף: כגון בן עזאי ובן זומא. 7) מתורגמן' הוא מה שנקרא במקומות אחרים, אמוראי. ע"ד היחס שבין המתורגמן ובין הדרשן חשובה מאד היריעה שבאה בסופה מ' א' ע"ד האמוראים ר' אבהו ור' אבא דמן עכו להמתורגמן שלהם, ע' אגדות אמוראי א"י ח"ב 99, וכן מ'ש בעל האגדה הסתמית בקה"ר בגנות המתורגמן וגם בעל התרגום לאיוב ג' י"ח, שמתרגם קול נוגש – קל אמוראה.

אומר לפניו בן אתה... ואהרן...1) וע' תנחומא ב' וארא סי' י'. — תנא אחר, שממנו נשארו רק שני מאמרי אנדה, נודע בשם „אבא דורש“, ספרי דברים ל"ב ה' (133 ב' ז') ול"ג י"א (145 א' כ"ד2). אנדה אחת ההולכת ונשנית בכמה מקומות ע"ד אדם הראשון שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו (אולי נסמך על הכתוב: זה דור דורשיו, תה' כ"ד ו'3), דור דור וחכמיו4). ע"ד הטרימיים העתיקים דורשי חמורות ודורשי רשומות ע' ערך „חמר“ וע' „רשם“. ע' ג"כ לקמן ערך „מדרש“.

ה.

הא. זוהי מלה שמושית ארמית, שקנתה לה בבית המדרש זכות אזרח. היא באה במקום הן, הגה העברית, ואולם לפעמים יוצאה גם מנבול הוראתה זה. בסגנון הדרשה היא משמשת בתור תבלין המחיה את הדבור ובתוך הפלוגתות והמשא ומתן שבבית המדרש הרבו כל כך להשתמש במלה זו, עד שאעפ"י שהיא בעלת אפי ארמי טהור, נקבעה ונשתרשה בתוך השפה האמנותית של המדרש העתיק.

ב„הא“ מתחילות: א. היוצא מתוך מדרש הכתובים, למשל: הא קמקנו, ע' מכיל' ט"ז כ"ח (50 סוף ב'); ספרי במדבר ל"א כ"ד (60 ב' י"ב י"ג); ספרא ל"א ל"ד (55 ב' ח'). — הא קמקת, אבות ד' ה'; תוספתא 385 י"א (בימ סוף פ"ו). הא אין לך לדון, ע' לעיל ע' 15; הא לו נאה גדולה... מכילתא ל"ז ב' (35 א' כ"ח). הא אינו אומר, ס"ע ריש פ"א. — ב. במשפטי שאלה. הא מה תלמוד לומר, מכילתא ל"א כ"ב (84 ב') הא מה אני מקיים, ספרא ל"ב ג' (58 ג'). ג. היוצא מהדרשה ואז „הא“ מתקשר עם מלת התנאי „אם“ (הא אם). שתי דוגמאות לכך במעשר שני ה' י"ב; מכילתא ל"ב כ"ב (11 ב'); ספרי במדבר ל"ז י"ד (51 ב'). ובלי „אם“: ספרא ל"א ל"ג (54 ד').

הבאי. המובן היסודי של המלה הזאת הוא כנראה כמו הקל, הנשימה היוצאה מהפה. אך מאחר שהיא נכתבת לפעמים „הוא“ (חולין צ' ב'), ע"כ אפשר לכתרה עם הערבית *hawâ* — רוח, אויר5). משתמשים בה לסמן עניני גומא. נדרי הבאי, נדרים ג' ב', פירוש, נדרים שיסודם בטויים גומאים, ר' שמעון בן גמליאל אומר: ובצורות בשמים (דברים א' כ"ח); דברה תורה כלשון הבאי, ולסנוג זה הוא חושב גם את המלה „היום“ (היום אתה עובר את הירדן), דברים ט' א', ולזה הוא מוסיף: אבל מה שאמר

1) בשמות ר' סוף ג' מתרגם „לפה“ (שמות ד' ט"ו) — „למתורגמן“, אמורא. ע' הע' הקודמת. אונקלוס מתרגם שני המקומות בשמות „מתורגמן“. 2) כגון הירסא היות נכונה: אבא דורש. אותה נמצא גם בשיר ריש מ"ב, השוה אני התנאים כרך ב' 548. 3) השוה המחלקת לאותן המלות שבתח' ערכין י"ז א'. אנדה אמוראי א"י ח"ג 581. 4) כך הוא בסנהדרין ל"ח ב', ע"ז ה' א', ב"ר כ"ד ובא. בפסיקתא ר' ריש פכ"ג (115 א') אין ד' ד' וחכמיו. בויקיר כ"ז (ו) חסר ד' ודורשיו. ע"ד השאלת מי היו אלה שאמרו את המאמר הוה ע' אני התנאים כרך א' ח"א 170. אני אמוראי א"י ח"ב, 50. 5. חכמים דורשים וחכמים דרשנים היינו הך. ע' לעיל שבחו של שמעיה ואבפליון. 6) כך היא דעתו של קאהוט ח"ג 178 ב' אלא שהוא חושב את המלה הזאת לפרסית ובאמת היא עברה מערבית לפרסית. כ"כחליל (Payne Smith 1965 a) מתרגם „הבאי“ (בעברית הבלי). — אפשר שאת המלה הזאת, שפירושה הוא עמוד אבק המתנגלגל ברוח, אפשר לקרב אל המלה הבאי, שבמו חבל, כך גם גרגר אבק מורה הוא מפל האפס, ובוה הוא מציין את הנוסא, שחיא דבור של אפס, אין בו ממש.

הקביה לאברהם אבינו והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (בר' כ"ד), ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם מ"ז י"ג) אינו דבר הבאי (1).

הנ"ך (משרש נגד). הפעל הזה שהוא רגיל בכה"ק נתקבל בספרו' התנאים רק בתור מלה אמנותית פרשנית (2). הפעל, אמר' מראה על השקעת הדבור — והפעל, הגיד' מראה על מה נאמר, למה הוא מרמז, מה הוא מורה. הפעל הזה מכיל בקרבו אותו המובן שיש לו עפ"י הרוב בתנ"ך. הנושא של הפעל הזה במד' התנא' הוא רק, הכתוב (המלה הכתובה בתורה). לפעמים קרובות בא הנושא בפירוש ואז, כמו שהוא בא גם בקשר עם הרבה פעלים אחרים, הכתוב מקבל ציור של הנשמה, שיש לו סג'ל הדבור (ע' ערך, כתוב). ואולם גם במקומות רבים שבהם לא נאמר בפירוש הנושא של הפעל, הגיד', גם שם צריך להוסיף במחשבה, הכתוב. הלשון הרגילה במקום שמשתמשים בפעל, הגיד' הוא, מגיד הכתוב ש... או, מגיד ש... הראשון שמשתמש בלשון זו הוא מדרש רבי ר' ישמעאל, בו אנו מוצאים את הפעל הזה תדיר, במדרש ההלכה ובמדרש האגדה. תיכף בדוגמא הראשונה במכילתא (ל"ב א', I א') הוא מציין כבר את היחס של הפעל, הגיד' אל הפעל, אמר'. על ארבעה פסוקים שונים המכילתא אומרת בלשון אחד, כשהוא (הוא-הכתוב) אומר... מגיד ש... דוגמאות אחרות מההלך האגדי שבמכילתא בסנון, מגיד הכתוב ש... הן: ל"ב מ"א (16 א'); י"ג כ"ב (25 ב'); י"ד ח' (27 ב'); י"ד כ' (30 ב'); מ"ו כ"א (44 סוף א'); מ"ו כ"ז (46 ב'). — מגיד ש... (8) ל"ב י"ז (10 א'); י"ב ל"א (13 סוף ב'); י"ב ל"ג (14 א'); י"ב ל"ד (14 א'); י"ב ל"ט (15 א'); י"ב מ"ב (16 ב'); י"ד ט' (27 ב'); מ"ו א' (36 סוף א'); מ"ו ג' (37 ב'); מ"ו י"ב (42 א'); י"ז י"ד (55 א'); י"ח א' (57 ב'); י"ט א' (61); י"ט ג' (62 סוף א'); כ' י"א (69 ב'); כ' י"ט (71 סוף ב'); כ' ב' (72 א' מ"ו, י"ח); כ"א י"ח (82 ב'); ל"א י"ז (104 ב'). — דוגמאות ממדרש ההלכה שבמכילתא: מגיד הכתוב ש... ל"ב (5 ב'); י"ב ו' (6 א'); י"ב ח' (6 ב'); כ"א ב' (75 א'). — מגיד ש... ל"ב מ"ד (17 א'); י"ב מ"ח (18 א'); י"ג י' (21 ב'); כ"א ד' (76 ב'); כ"א י"א (79 א'); כ"א י"ד (80 ב'); כ"א מ"ו (81 ב'); כ', כ"ד; כ"א י"ח (82 ב'); כ"א כ' (83 ב'); כ"ב י"ג (93 ב'), מ' י"ד. גם בספרי במדבר, שגם הוא פרי בית מדרשו של ר' ישמעאל אנו מוצאים כמו הסנון השלם כך גם הסנון המקוצר, כמו במדרש ההלכה כן גם במדרש האגדה (4). הסנון המלא הוא יותר רגיל בספרי במדבר מאשר במכילתא. אצל, מגיד ש... אנו מוצאים במכילתא באותו המובן גם, מלמד ש... שמוה נגד הפעל

(1) בבטוי כזה ובמובן שכזה משתמש ג"כ ר' אמי. חולין צ' ב' (תמיד כ"ט א'). ע' אגדת אמוראי א"י ח"ב 168. (2) המשנה משתמשת בפעל, הגיד' בענין העדאת עדים, אבל זה בא בהשפעת לשון הכתוב (ויקרא ח' א'). במכילתא לט"ו ל"א (51 א' י"ג מ"ו) משתמש בשני מאמרים בפעל, מגיד, יען ששם הוא סבאר את המלה גיד'. (8) במכילתא ל"ב כ"ב (11 ב' כ"ז) חמרת האות הפקשרת, ש'. (4) באגדה, מגיד הכתוב ש... ל"ה כ"א (5 ב'); ו' א' (18 ב'); ו' י' (14 ב'); ו', ח' מ' (15 ב'); ח' ד' (16 ב'); י"א ל"ה (22 ב'), א', ג', ל"ט; י"א ל"ו (23 ד' י'); י"ב א' (27 א'); י"ב י' (28 א'); מ"ו ל"ח (34 ב'); י"ח ב' (40 א'); כ"ז א' (49 ב'); כ"ז י"ב (51 א'); כ"ז מ"ו (62 א'); ל' ה' (56 ב'); ל"א ח' (כ"ט סוף א'); ל"א ח' ו"א (5 ב'), — מגיד ש... ל"ה כ"ז (18 א'); מ' ו' (17 ב'); מ"ו ל"ט (35 א'); כ"ז י"ג (51 ב'); ל' ב' (55 ב'); ל"ה ל"ד (62 ב'). — בהלכה, מגיד הכתוב ש... ל"ה י"ז (4 סוף ב'); ה' כ"ג (6 א'); מ"ו ו' (20 סוף ב'); מ"ו י"א (80 א'); י"ח א' (87 ב'); ל' י"ב (57 ב'). — מגיד ש... ה' מ"ו (4 א'); ה' י"ז (4 סוף ב'); ה' כ"ג (6 א'); מ"ו ו' (20 סוף ב'); ה' י"ז (4 סוף ב'); ו', מ"ו י"ז (14 סוף ב'); מ"ו ל"ד (88 סוף ב'); י"ט מ' (44 א'); כ"ז כ"ז (40 א'); כ"ח ו' (54 א'); ל"ח ל' (62 סוף ב').

„למד" (ע' ערך למד) במקומות רבים, אבל רק במדרש האגדה¹). ובכן הלשון „מגיד ש..." השגור ביותר במדרש דבי ר' ישמעאל בא לומר שהכתוב מתכוון להורות איזה דבר, כמו בהלכה כך גם באגדה. „מלמד ש..." בא רק לעתים רחוקות ורק במדרש אגדה. נגד זה במדרש של דבי ר' עקיבא, שהספרא נחשב לבא כחו היותר מסור, נדחה הלשון הראשון „מגיד ש..." מפני האחרון „מלמד ש..." לנגמרי, כמו בהלכה כך גם באגדה²). כנראה, שדבי ר' עקיבא השפיעו על האחרים שיבחרו גם הם בלשון „מלמד ש..." והלשון „מגיד ש..." נדחה לנגמרי.

אפשר מצאו ש„מלמד" מסמן ביותר שהכתוב מכיל בקרבו הוראת הענין הגדול, עד כמה נתגבר הבטוי „מלמד" לרחות את הבטוי „מגיד" משפת בית המדרש מראה העובדה, שבסדר עולם (ובמשנה³) ובתוספתא בא רק „מלמד" ולא „מגיד"⁴). גם במדרשים שנוצרו אחר תקופת התנאים השתמשו ביותר ב„מלמד ש...", „מלמד ש..." חמשים פעם ו„מגיד ש..." רק פעם אחת⁵).

ההבדל הגמור, שבין מדרש דבי ר' ישמעאל ובין מדרש דבי ר' עקיבא, שמצאו ע"י ההסתכלות בשני הלשון של המכילתא ושל הספרי במדבר מצד אחד ושל הספרא מצד שני, ניכר גם בתוך שאר תוצרת הפרשנות של התנאים. האפי המיוחד שאותו גלה הופמן⁶) בספרי דברים נראה גם ביחס לעניינו אנו. את הלשון „מלמד ש..." אנו מוצאים ביותר בחלק המיוחס לר' עקיבא (מפסקא ק"ה עד ש"א); בחלק הראשון והשלישי ביהוד בררשות האגדות של ספרי דברים⁷) נמצא גם „מגיד ש..." וגם „מלמד ש...", ואולם ישנם גם במדרשות ההלכה⁸). „מלמד ש..." נמצא בחלק הראשון ובחלק האחרון של ספרי דברים במספר מספיק, אבל רק בררשות של אגדה. בחלק האמצעי נמצאו על יד הדוגמאות הרבות של „מלמד ש..." גם דוגמאות בודדות של „מגיד ש..."⁹). שישנם איזה מקומות בספרא, שהם לא של דבי ר' עקיבא, אלא של דבי ר' ישמעאל נוכל להוכיח גם מזה, שבו בא פעם בדרשת הלכה „מגיד הכתוב ש..." (ספרא לכ' י"ח 93 א' ו') ופעם בדרשת אגדה (ל"ח ג', 86 א' י"א). וע' ברייתא סנהדרין נ"א סוף א': מגיד כל הכתוב ש...

(1) מכילתא ל"ב כ"א (11 א'); י"ב ל"ו (14 ב'); י"ט מ"ו (64 ב'); י"ט י"ו (64 סוף ב'); י"ט כ"א (65 סוף ב'). — ספרי במדבר ל"ה י"ט (5 א'); י"א ד' (28 ב'); י"א מ' (24 ב') כ"ט ל"ו; י"א י' (25 א'); י"א מ"ו (25 ב'); י"א ל' ל"א ל"ג (26 ב' ו' מ'); י"ב ב' (27 א'); כ"ה י"ב (48 ב'); ל"ט ל"ו (34 א'). יש מאמר הלכה שמתחיל „מלמד ש..." ואולם זוהי לא הנוסחא הראשונה. במאמר דומה לזה באו שורות אחרות קודם למ"ו ל"ד (33 סוף ב'), מגיד ש...". אותו הרבד צ"ל בין 49 א' ר' (לכ"ו נ"ד) ובין 49 א' מ"ו (לכ"ו נ"ו). (2) המאמר „מגיד שהשלים שקול נגד הכל" (ספרא לכ"ו ו' 111 א', שתי פעמים) בודאי שמוצאו ממדרש ר' ישמעאל. (3) בכריתות מ"ו מ"ט מתחיל ב„מלמד ש..." המאמר שבריש מכילתא (לעיל ע' 22) מתחיל „מגיד ש..." (4) רק פעם אחת נמצא בתוספתא 448 ל"ב (שבועות מ"ג ה"ה) „מגיד כי..." (כי במקום ש...) (5) כ"ד ב' (ד'; מגיד שגדון בסנהדרין שלמה.

Zur Einleit. in die halach. Midrasch, S. 66 (6) (7) „מגיד הכתוב ש..." לא כ"ד (69 ב'); א' כ"ה (69 סוף ב'); י"א י"ב (78 ב'); י"א י"ג (79 א'); י"א י"ח (82 ב') י"א כ"ב (68 ב') י"ב ב' (87 סוף א'); ל"ג ב' (142 א')—מגיד ש... לא א' (64 א') י"ב כ"ג (90 ב') ל"ג י"ד (140 ב'). (8) „מגיד הכתוב ש..." ל"ב מ"ו (89 סוף א'). — „מגיד ש..." ל"ב כ' (90 ב'). (9) „מגיד הכתוב ש..." (בהלכה): מ"ו י"א (98 ב') מ"ו י"ט (100 ריש א'); י"ו י"ב (105 א') = 106 ב' ח' ל"ח ח'). (באגדה) ל"ט ד' (98 א' ג'). — „מגיד ש..." (בהלכה): ל"ט י"ו (99 ב') כ"א ח' (112 א'). (באגדה) ל"ב מ"ו (118 א').

במכילתא לדברים שממנה נמצאו קטעים רבים במדרש הגדול¹ מוצאה מדבי ר' ישמעאל, אבל יש בה איזה דברים גם מדבי ר' עקיבא. ולזה מתאים גם מה שלפעמים אנו מוצאים בה, מלמד' וגם, מניד' (2). מלבד הבינוני, מניד' אנו מוצאים את הפעל הזה באותו המובן (וגם עם אותו הנושא שצריך להשלים במחשבה) במקור עם ל' — להניד, והוא באותו המאמר שהובא לעיל 12, להניד מה גרם לו.

הַנִּדָּה שם הנגזר מן הפעל הניד, ואולם הפעל, כמו שנתבאר בערך הקודם, בא במדרש דבי ר' ישמעאל, שבו נשתמרו הטרימינים הפרשניים היותר עתיקים שנוצרו בארץ ישראל, בין להלכה ובין לאגדה, עוד בזמן קדום השתמשו בלשון בית המדרש בשם, הגדה' רק לבאורי מקראות שאינם שייכים להלכה. כי רק במובן שכוה אנו מוצאים אותו בקבלות העתיקות. אין כל ספק שהשם, הגדה' נגזר מן, מניד', שעליו דברנו קודם; כל הדרכים שבקשו אחרים למצוא מקור אחר לשם הגדה אינם מוציאים אל המטרה, להגדיר את השם הזה בכל היקף מושגו. המבארים האחרים לא שמו לבם אל העובדה, שבלשון בית המדרש, שבו נוצר השם, הגדה', בא הפעל רק באותו המובן שישנו במובן מניד ש... (3). אולם אין אנו יודעים למה בא השם הזה, הגדה' רק למה שאינו הלכה. אפשר מאד שבתחלת יצירתו בא השם, הגדה' לציון בו מאמר שמתחיל, מניד הכתוב ש... — שאז בא השם, הגדה' במקום, הגדת הכתוב — ואז לא היה בו הברר בין מאמר של הלכה ובין מה שאינו הלכה. אבל לא נשאר עוד עקבות משמוש הלשון חתיק במובן שכוה. ולא מצאנו בשום מקום שהשתמשו בשם, הגדה' לעניני הלכה, ורק למה שאינו הלכה. המלה הזאת נעשתה לשם עצם מיוחד במקצוע זה ובהמשך הזמן הקיף את כל באורי המקרא שאינם נוגעים להלכה וכן לשאר הקבלות בין שיש להן קצת סמיכות על המקרא ובין שאין להן סמיכות. השם העצם הזה שנכתב וגם נקרא אגדה (4) התפתח לאט לאט במשך הזמן לאותו המובן שצינו. כי בראשונה קראו לכלל הבאורים של המקרא שאינם ממקצוע ההלכה ברכים הגדלות, כי היחיד, הגדה', לפי מובנו הראשון, מציין רק באור בודד של המקרא שאינו ממקצוע ההלכה. ממספר הרבים הגדלות נמצא דוגמאות רבות על יד מספר הרבים הדומה לזה הלכות,

(1) ע' הופמן בס' היוכל של הילדסהיימר ע' 1—82 בחלק העברי. וע' 88—98 בחלק הגרמני.
(2) מניד' נמצא באגדה ליד כ'ג ובהלכה למי' ה' ט'ז י"א; כ' י"ט; כ"ד כ', — מלמד' נמצא באגדה לא' א' כ' י"ט; כ"ז ה' בהלכה: לכ"א י"ז. ראוי לתשומת לב שמאמר אחד, שבספרי דברים (לכ"ד כ', 124 כ' כ') מתחיל ב,מלמד', בא כאן בצורה אחרת ומתחיל ב,מניד'. (3) כל הדרכים שנתבקשו למצוא פרשים אחרים לגור השם הזה אינם עומדים בפני הבקורת. ע' מאמרי ב Jewish Quarterly Review IV, 406—429. אל הדעות שהובאו שם צריך להוסיף עוד: אברהם מימוני במאמרו ע"ד הדרשות הוא אומר (קובץ וו, 40 ג'): ולשון הגדה מלשון הגיד דך אדם מה טוב שהם מנידים מאורעות שאירעו. L. Löw אומר בן הנניה 1, 184: הגדה Heilige Geschichte שמקל, שטוריען ע' 187: הגדה מן הגיד Vortragen (דרוש בפני הקהל). — שטראק סבא לתלמוד (מהדורה המשיית) ע' 5 (בגרמנית) וצ"ר תולדות עם ישראל (מהדורה שלישית) ח"ב 388 (ג"ב בגרמנית) רואים רק את סברתי לנכונה. (4) כך כותבים עפ"י הרוב ביצירות המספרות הארצישראליות. בבבלי עפ"י הרוב — הגדה. מובן מאליו, ש"אגדה" היא הצורה הארמית מהשם, הגדה', כמו אקשקה, מכילתא לייח כ"א (60 ריש א'). במקום הבטחה חשוד צורות דומות לזו: אברה, אונאה, אללקת, אברה—מלות עבריות וכן תחת ה"א בא אף. בלעז היו צריכים לכתוב Haggada או Aggada אבל כל כך הרבה נהגו לכתוב Agada עד שאין ליעץ לכתוב פה אחרת.

שמציין את כלל המאמרים הנוגעים לחקי התורה ומצותיה. בספרי דברים ל"א כ"ב (84 ב' י"ז): שלא תאמר למדתי הלכות די ל', ת"ל: כי אם שמר תשמרן את כל המצוה הזאת, למוד מדרש הלכות ואגדות; ואחרי זה באה שם הערה על סמך הכתוב דברים ח' ג' המרמז על שלשה מקצעות התורה הללו. בספרי דברים ל"ג ג' (143 ב' י"ד) מסופר ע"ד שני סריוטות שהלכו אצל ר' גמליאל לאושא וקראו את המקרא ושנו את המשנה, מדרש הלכות ואגדות 1). בחזון אחד 2), בשיחה שבין הקב"ה ובין התורה אמר לה (הקב"ה לתורה): בתי, בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו? אמרה לפניו: רבשיע! אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה בנביאים ובכתובים, ואם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובאגדות. במקום, במשנה צ"ל במדרש. או, במשנה (כמו בעלי משנה) כולל כל שלשה המקצעות וצריך אפוא להוסיף שם, במדרש, כמו שנמצא באמת בכ"י אחר 3). בספרי דברים ל"ב ב' (132 א' י"ג): דברי תורה כולם אחת ויש בהם מקרא ומשנה [מדרש] הלכות ואגדות 4). בספור ע"ד ידיעותיו המרובות של ר' יוחנן בן זכאי הוא מונה בראש: מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות 5). בדרשת התנחומים שדרש ר"א בן ערך לפני ריב"ז על מות בנו אמר על הנפטר: קרא תורה ומקרא ושנה הלכות ואגדות 6). על ר' עקיבא נאמר: שהתקין מדרש הלכות ואגדות 7). ר' יהודה בר אלעאי, תלמידו של ר"ע, מונה את המעלות שצריך להצטין בהן שלית צבור היודר לפני התיבה בצומות (תענית ט"ז סוף ב'): ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות. לבעל קרי התירו לקרות בתורה [ובנביאים ובכתובים] ולשנות במשנה 8). במדרש ובהלכות ובאגדות. תוספתא 4 ט"ו (ברכות ב' י"ב, ושם חסרות המלות שבאו בסוגריום), ברייתא ברכות כ"ב א' (שם במקום מדרש בא תלמוד 8). במשנה נדרים פ"ד מ"ג ע"ד המורד הנאה מחברו אומר: ומלמדו מדרש הלכות ואגדות אבל לא ילמדנו מקרא 9). הגדות לעצמן נמצאו במקומות אלה: ספרי דברים ל"ב י"ד (135 ב' כ"ח): ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכות לב אדם כיון. מכיל' לט"ו כ"ו (ר' יהושע בן חנניה): והישר בעיניו תעשה אלו הגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם. ר' טרפון משבח את ר' ישמעאל בן אלישע שהוא בקי באגדות (מ"ק כ"ח ב') 10). – ברייתא

1) כאן בא, משנה' במוכן הכולל את כל התורה שבעל פה (ואצל מקרא) ואח"כ נמנו שלשה המקצעות כל אחד לבדו. במקור המקביל ירו' כ"ק 4 ב' ל"א כתיב, תלמוד' במקום מדרש. בבבלי ב"ק ל"ח א' נוסף ע"י א' הבנה אחרי. קראו ושנו' – ושלשן, ומנוי המקצעות נשמט לגמרי.

2) ע' א' התנאים כרך א' ח"א 140 הע' 8.

3) ע' ד"ס כרך ט' 806 הע' 4. 4) המלה הבאה בסוגריום חסרה בנוף-הכתב, אבל ברור שצריך להשלימה. 5) כן בסוכה כ"ח א', ב"ב קל"ד ב', אר"נ ריש מ"ד. במקום תלמוד (= מדרש ע' לעיל 87 הע' 2) בא ברפוסים: כמו כאן כך בעוד מקומות, נמרא. ע"ד משנה כבר נחפרש למעלה. במס' סופרים ט"ז ח' (ומזה בקצור באר"נ פכ"ח, הוצ' שכפר ע' 68) חסר, משנה' ובמקום תלמוד – מדרש, נוסח שצריך לחשוב לראשון. 6) אר"נ סוף ט"ב, ע"פ החזקון שעשימי ב J. Q. R. IV, 425, 1 7) ר' יונה אמורא מא"י של המאה הרביעית, כנראה, מסה שקבל בדיוק על מה מקבלה עתיקה, ירו' שקלים ריש פרק א' 48 ג' 64. בנוסח שבשקלים שבתלמוד הבבלי נח' סוף ב': שהתקין משנה ומדרש והלכות ואגדות. צריך רק לחזק את הדף שלפני מדרש ולפני הלכות וא' יצא הנוסח הראשון. משנה' כולל את המקצעות של התורה שבעל פה. – ר' טרפון ור' אליעזר בן עזריה בני לורו של ר"ע, נשתבחו בזה שידעו מקרא, משנה, מדרש, הלכות ואגדות, אר"נ מ"ח. 8) בכ"י מינכן באו שניהם: ובמדרש ובתלמוד. השוה לעיל הע' 8.

9) ע"ד המובן של, מדרש' בכל הדוגמאות שהובאו כאן ע' ערך, מדרש' וגם ע', הלכה' תלמוד' ו... 10) ר' יהושע בן לוי (במאה השלישית) פשיט' דתנ"ך כ"ח ח' פעולות ח' אלו הגדות.

סנהדרין צ"ט ב'; הגדות של דופי, ובספרי במדבר ל"טו' ל' (ל"ג א' ט') הנוסח הוא הגדה של דופי, ע' לקמן ערך, פנים.

במקום הרבים, "הגדות" משתמשים גם ביחיד, "הגדה" בשביל לציין את כל המקצע של באורי המקרא חוץ מענייני הלכה. דומה לזה היחיד כתוב או מקרא, שפירושה הוא תלמוד של איזה כתוב או מקרא בודד וגם כל כתבי הקדש ביחד. וכן גם השם "מדרש" שפירושו גם כן מדרש של איזה ענין בודד, ומדרש — כלל הדרשות. ר' יהושע בן חנניה השיב על י"ב שאילות ובהן שלשת דברי אנדה (1). הוא ששאל את תלמידיו ע"ד דרשתו של ר"א בן עזריה: במה היתה הגדה היום (2). ר"א המודעי בעל האנדה הגדול של התקופה שלפני אדריאנוס מבאר את המלת נד (שמות ט"ז ל"א) דומה לאנדה שהוא מושך לבו של אדם (3). ר"א בן עזריה קרא לר' עקיבא: מה לך אצל אנדה (4).

בעלי האנדה העתיקים שנקראו בשם דורשי רשומות. שבחו את האנדה בדברים האלה (ספרי דברים י"א כ"ב, 85 א' ט"ו): רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר בהקביה ומדבק בדרכי (5). המספר היחיד, אנדה' סוף סוף דחה לנמרי את מספר הרבים ונעשה בתקופת האמוראים יותר ויותר מושל (לברו (6). ברבור הארמי נגזר מזה status emphaticus אנדתא (7).

הוא"ל, מלת הקשר לסבת הרבר, כמו, "אחרי אשר...", הבאור שהציע לוי (ח"א 457 א') ושנתקבל בהחלט ע"י קאדווש (ח"ג 191 ב'), ששרשה היא, קא' אלו' אינו עומד בפני הבקרת מטעמים לשוניים והגיויניים (8). ועוד אם נסכים לדבריהם לא יהיה מובן כלל

(1) נדה ס"ו ב', ע' א' חת' כרך א' ח"א 184. (2) חגיגה ג', בירו' ריש חגיגה: מה היתה פרשתו. (3) כך במכילתא ל"טו' ל"א (61 א'). במקור המקביל ביומא ע"ה א': להגדה שמושכת לבו של אדם כמים. הנוסח הראשון מתאים לדרשתו של ר' יהודה הנשיא ל, ויגד' (שמות י"ט ט'), שבת פ"א, ויגד' משה, דברים שמושכים לבו של אדם בהגדה. הנוסח השני לדרשה הסתמית: וכל משען מים (ישע' ג' א'), חגיגה י"ב א': אלו בעלי הגדה שמושכים לבו של אדם כמים בהגדה. הנוסח הראשון מתאים עם מה שהובא לעיל מהספרי ל"ב י"ד: הגדות שמושכות לב אדם כיון. השם הגדה מקושר עם הפעל "משך" כנראה ע"י דרשה עתיקה שמצאה יחס לשוני בין הגדה ובין הפעל הארמי, "נגד", שהוא תרגום הפעל העברי משך. המשל המהים כנראה הושפע מהפעל הארמי, "נגד", שמוכנו הוא גם זורם והשם "נגד" ברבים — זורמים, נחלים. (4) חגיגה י"ד א'. סנהדרין ל"ח א', ס"ז ב'; ע' א' התנאים כרך א' ח"א 168. (5) אל, "למוד אנדה" השוה לעיל 24 המאמר שהובא מספרי דברים י"א י"ב (למוד... אנדות). לכתבו של המאמר, השוה מאמרו ריב"ל, לעיל 26 הע' 10. (6) עוד ריב"ל (אחד מהאמוראים הראשונים) השתמש במספר רבים במאמרו שהובא לעיל סוף 26 ועוד במאמרו ע"כ דברים ח' א' כל המצוה ודברים ט' י', בכל הדברים, שמתאים עם המאמר שבספרי דברים ל"א כ"ב. לפי ויקרא ר' ריש כ"ב (ספס' בקה"ר דה' ח') מוצא ריב"ל בכתוב זה רמז לכל התורה, והוא חושב שם את המקצעות מקרא, משנה, הלכות, תלמוד, תוספות, אנדות (בקה"ר הלכה במקום הלכות). בנוסח הירושלמי פאה 17 א' נ"ט, מנילה 74 ד' כ"ה, חגיגה 76 ד' ל"ג (ע' א' אמוראי א' ח"א 188) באו הפרטים יותר נכון, כי הוא דומה משל אל מאמרי התנאים שנוכרו לעיל — מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואנדות (כך בחגיגה, במקורות האחרים נשטט, "הלכות" ובמקום ואנדות — ואנדה, להחלים אל שאר הפרטים שכאו ביחיד). כאן, תלמוד הוא מה שנקרא במאמרי התנאים, מדרש' ע' לעיל 26. אמורא ראשון אחר מהבבלים, שמואל, אמר (ר' ועירא בשמו, ירוש' פאה 17 א' ס"ב) אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד. (7) ע' הדוגמאות שהובאו אצל לוי (ח"א 10 א' ב', 460 א') וע' עוד בקניסטר של ספרי, אנדות' בערך, אנדה', "בעלי האנדה". — ע"ד דברי הגדה, ספרי במדבר דה' י"ט (6 א' ל"ח) ע' מאמרי I. Q. R. IV, 412 ע"ד ההגדה (אנדותא) שנקראה בל"ל הספס' ושנמצאה בתלמוד הבבלי ע' ג"כ שם ע' 444. — ע"ד מפרת אנדה. ע' לקמן ערך מסורת. (8) אותו הדבר גם על באורי של יאסטרוב (ע' 886 א') המבאר הוא"ל חזע"ל.

למה המלה הזאת מתקשרת תמיד בין עם שם העצם ובין עם שם התאר הבא אחריה רק בן 1). אבל הורות הווי נעשית מובנת מיד, כשנכיר בה את הפעל התניי, הואיל, שקשור תמיד עם עוד פעל, ולפעמים שני הפעלים הללו מתקשרים יחד, כמו כאן ע"י ון. למשל: הואלנו ונשב, יהושע ו' ו'; הואיל וברך, ש"ב ו' כ"ט; הואל נא ולך, מ"ב ו' ל"ב. אפשר מאד שבראשונה היה המאמר הבא לבאר (בתור מאמר ראשי) מתחיל ב,הואיל ומתקשר ע"י הווי שאחריו עם פעל אחר, כמו למשל: הואיל ואמר הכתוב (רצה הכתוב לומר). הפעל הוה (הואיל) שמשם רק להכנסת הפעל העקרי וכשהוא לעצמו היה חסר תכן, אבר ע"י השמוש בלשון בזמן מן הזמנים את מובנו וטעמו. הוא חרף להיות פעל ונעשה למלת הקשור, והמשפט הראשי שעמר להחבאר נעשה למשפט צדדי אל העיקר. ואולם אעפ"י שנשתנה טיבה של המלה הזאת, צורת התקשרותה עם שאר חלקי המשפט נשארה קימת. ולפיכך אחרי "הואיל" תבוא תמיד ון. וזלת זאת אפשר שיבא סמוך אחריו הפעל של המאמר בנקבה או במספר רבים ובעבר לא נשלם, אעפ"י ש,הואיל" בהוראתו הראשונה הוא ממין זכר, מספר יחיד וזמן עבר נשלם (8). מהדוגמאות של המלה הזאת, הנמצאת הרבה מאד בתלמוד הבבלי, עד כמה שהן נפגשות במדרש התנאים צריך לציין ראשונה המכילתא, שבה אנו מוצאים תדיר את הלשון "הואיל ואמרה תורה". המכילתא אינה מביאה שם את הפסוק, אלא רק את זי המלה שממנה למדים, ע' מכילתא ל"ג ט' (21 א'); י"ג י"ג (22 ב'); כ"א י"א (79 א'); כ"א י"ז (82 א'); כ"א כ"ז (85 ב'); ספרי במדבר לט"ז ל"ח (34 ב'); וע' עוד ספרא ל"ז י"א (34 ב'). דוגמאות אחרות: מכילתא לכ"א י"א (79 א'); הואיל ויוצאה... ספרא ל"ג מ"ג (67 ד'); הואיל ואין מטמאת; מכיל ל"ב ב' (3 א' ב"ח); הואיל והחדש מתעבר; ל"ב ח' (6 ב' ט"ו); הואיל והפסח מצות עשה; ספרא ל"ג ט"ז (64 ב'); הואיל והוא סימן טומאה; ברייתא ירוש' שקלים ריש פרק ג' (47 ב'); הואיל ואלו אומרים כך (4).

הוה (כתוב: הוה). בינוני של פעל הוה (=היה) נמצא כבר בקהלת ב' כ"ב, נחמיה ו' ו', ורק בכלל שיסדו דבי ר' ישמעאל "דבר הקתוב ביה" (במה שהיה רגיל) (6). זאת אומרת: הכתוב דבר על דבר אחד הרגיל, אבל הכונה היא לכל מה שנכנס בגדר הדבר ההוא. שורה של דוגמאות נמצאות במכילתא לכ"ב ל' (95 א') (בשרה טרפה), דברים כ"ב י"ז (בשרה), דברים כ' ו' (כרם). ע' עוד מכילתא ל"ב ד' (4 א'); ספרי דברים לכ"ג י"א (120 ב'); ב"ק פרק ד' מ"ז (שור או חמור) (6). — בין השלשים ושנים

(1) במקום, הואיל ולא ידעה, יבמות ק"ז א', שאותו חושב לוי ליוצא מן הכלל, הנה בנוסח של אלפסי הקושיא מתישבת. שאצלו הנירסא, משום: במקום, הואיל. (2) אל המשל הבדוי הוה השוה ב"ק נ"ה א' ר' יהושע בן לוי: הואיל ופתח בו הכתוב. (3) דוגמא להתאבנות זו של מה שהיה פעל ונשתנה למלת הקשור, וע"י נשתנה גם בנין המשפט, אפשר להביא מהמלה, הב' של העברית התנייכית. (4) מן, הואיל וכך נעשה בבבלי, הילכך, מה שלוי בח"א 1042 א' מוציא מן הי לך. השערתי נולדה בי בראותי בב"י את הכתיב, הואיל וכך וגם, הולכך, כמו שכתבתי ב J. Q. R. IX, 147. בזמן קרוב אחר זה בא הרבני ופרסם ב,ממורה וממערב' (1896) ע' 96 קטע מסלולו של רב האי גאון (כתב אלהאי) ובו מציין רב האי את העובדה שבתלמוד הבבלי נחתברו שתי המלות, הואיל וכך לאחת, הילכך. (5) השוה המרה השלישית של ר' ישמעאל שנוכרה לע"ז 28, 2.

(6) במכילתא לכ"ג ה' (90 א') נשתרבה בשעות המלה, בהוה' אחר הכתיב, ע' גיגור וויסעני שאפט. ציטטירוספ פיר יודישע טעאלאניע V, 242. נגד זה צדקה נראה ההגהה של חפירוש איסח צדק (המיוחס להגריא) למכילתא כ"ב כ"א (96 ב' ט'): במקום, בחן' — בהוה. קרוב מאד לחליט שזכרון הוא תחנן להחליף את שמות האומרים. שר' ישמעאל אומר אלמנח ויתום שרובן לענות בהן

מדות, מדה זו היא השמונה עשרה, והלשון שם: מדבר שנאמר במקצת והוא נוהג בכל, אם כן מפני מה נאמר במקצת? מפני שדבר הכ' בהווה. בתור דוגמא מביא מלכד שמות כ"ב ל' ודברים כ"ג י"א (ממכילתא ומספרי דברים) עוד ממשלי כ"ב כ"ב (עני' 1). השה משנה שבת ו' ו' ט'; דברו חכמים בהווה; עריות א' י"ב; לא דברו בקציר אלא בהווה. הוכיח (מנפ"י יוכח) מהוראתו העקרית יסר נסתעף עוד בתקופת כתבי הקדש לשתי הוראות השייכות למקצוע המשפט. האחת לפסק הדין, והשניה להוכחות בעלי הדין. נהראשונה, ולא למשמע אונזי יוכיח, ישע"י י"א ג'. והשניה נמצאה רק באיוב שהגיש למשפט את זכותו נגד רעיו שהצדיקו את האלהים על היסורים שהביא עליו, שזה נותן מקום לבטויים משפטיים. הוכיח' במובן הבאת ראיה בא באיוב או עם יחס הפעול' שעליו צריך לבוא ראיה (או שהוא צריך להצטרפות) כמו איוב י"ג ט"ו: דרכי אל פניו אוכיח; י"ט ה': ותוכיחו עלי חרפתי, או סתם בלי כל שם הפעול' (ו' כ"ה: ומה יוכיח הוכח מכס; י"ג ג': והוכח אל אל אחפץ; ט"ו ג': הוכח בדבר אל יסכון) 2). ובהוראה האחרונה נמצא, הוכיח' במדרש העתיק. ביכוחים על ראיות במדרש ההלכה משתמשים בפעל הזה. למשל במכילתא ל"ב ט"ו (9 א'): נבלה תוכיח, שור הנסקל יוכיח, ל"ב ט"ו (9 ב' ט'): ששת ימי הבראשית יוכיחו. לפעמים באה המלה, על' לקשר את הפעל, הוכיח' עם הדרון, כמו במכילתא ל"ב ט"ו (9 ב' י"ג): הם יוכיחו על חולו על מועד, לכ"א ל"ז (88 סוף ב'): והיא תוכיח על החיה. בבאור אחר אנרי לכתוב מר' אליעזר בן הורקנוס נמצא הבטוי, מוכיח' לך, תוספתא 486 כ"ג (סנהדרין י"ד ד' 8). במדה כ"ב וכ"ג של ל"ב מדות בא, דבר שחברו מוכיח עליו, דבר שהוא מוכיח על חברו.

הוסיף (מנפ"י יסף). א. עם, אחריו: הוסיף לו הכתוב שתי מצות, מכילתא ל"ב ח' (6 ב' י'), 4). לכ"א ל"ה (88 א'): הוסיף לו הכ' שמירה אחרת; לכ"ג י"ב (103 א'): הוסיף לו הכתוב נייח (5) אחר. ספרא ל"ד מ"ד (74 א'): הוסיף לו טומאה. ספרא ל"י י"ד (31 סוף ב'): להוסיף לה שמן. — ב. הנושא הוא איוה ענין שבא להוסיף על מה שנאמר ומתקשר עם הענין האחר ע"י, על'. מכילתא לכ"א א' (74 ג'): אלו מוסיפין על העליונים; ספרא ל"א י' (7 ב'): ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון; וכן ל"ד י"ג (19 א') ו"ה י"ז (26 סוף ב'). 6). ספרי דברים ל"ג א' (142 א' ח'): הרי זה מוסף (צ"ל מוסיף) על ברכה ראשונה. ספרא ל"ד ב' (15 ד'): ומוסיף 7) עליהם; ל"ז כ"א

(=בהווה) הכתוב מדבר, ור"ע דורש מיתור הנו"ן הסופית של תענון, שלא רק אלמנה ויתום אלא גם שאר בני אדם. רש"י בבאורו לחומש לאותו פסוק מביא את דברי המכילתא עם המדה שלנו. נגד זה ר' טוביה ב"ר אליעזר לאותו פסוק קורא, בהן' ובמקום בהן כתוב, בס'.

1) בבאורים לדוגמאות אלה נאמר: שדרך העני להקל יותר מן העשיר. השה לזה מכילתא ל"ב כ"א י"ע' ההערה הקודמת) אלמנה ויתום שדרך' לענות נצריך לנקד לענות ואצל ר' טוביה ב"ר אליעזר — להענינות. 2) לסובן זה שידך גם השם, תוכחת', איוב י"ג ו'; כ"ג ד'. 8) ע' א' התנאים כך א' ח"א 87. במובן אחר משתמש באותו הפעל אותו התנא, שם ע' 79. 4) במקור המקביל ספרי במדבר ל"ט י"א (18 א' כ"ג) בו במקום לו. 5) שם הפעל בצורה ארמית למלה העברית ינות. 6) בשני המקומות הראשונים כתוב כסעות מוסף (ובכינוני פעול) במקום מוסיף. במקום השלישי חסרה מלת זה. ראיה לזה שהנכון הוא מוסיף אפשר להביא מהבבלי, ששם מובא במקומות רבים הכלל שנוסר על האמור כאן: מוסיף על עניין ראשון, פסחים ח' א', יבמות ט' א'. קדושין י"ד ב', כ"ג צ"ח א', שבעות י' א', זבחים ט"ח א', חולין ע"ח א', כריתות כ"ב ב'. 7) כך הוא למי הגירסא הנכונה המובאה בילקוט במקום ומוסף.

(82 ב' י"ג): מוסף (צ"ל מוסף) עליהם, ע' ג"כ ערך, כצ"ל, ג. ר' יהודה בר אלעאי אמר ע"ד המתרגם: והמוסף הרי זה מנדרף.)

הוהיר, (הפעיל מן והר), יחזקאל ג', י"ז י"ח; צ"ל ז'; מ"ב ו' י"י, במדרש התנאים יש לו לפעל הוה מובן של מצות לא תעשה, ע' מכילתא צ"ד י"ג (28 ב'): בשלשה מקומות הוהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים, שמות י"ד י"ג, דברים י"ז מ"ז וכ"ח ס"ח (2). הוא מתקשר עם הדבר הנאסר על ידי ע"י, מכילתא (95 א', ר' אליעזר בן הורקנוס): נר לפי שסורו רע, לפיכך מוהיר עליו הכתוב במקומות הרבה (8); ספרא לח' כ"ד (42 סוף א'): הוהיר עליהם הכתוב, ספרי דברים ל"ב כ"ג (90 ב' י"ד); הוהירך הכ' עליו, בצורת נפעל: סנהדרין ס"ו א' (בריתא דבי ר' ישמעאל — ספרא ויקרא כ' ט', 91 ד') אתה מוהיר על קללתו (4). מכילתא ל"ב י' (69 ב'): והלא כבר מוהירים הם, אַחֲזָקָה, צורה ארמית מן הַחֲזָקָה, שם הפעולה מן הוהיר, ביהוד נמצא במקומות רבים במדרש דבי ר' ישמעאל השאלה: עניש שמענו, אוהרה לא שמענו (למשל: מכיל' ל"ב ט"ז; 9 א' צ"ד; כ' י"ג, 70 סוף א'; כ' מ"ז 70 ב' ב'), דוגמאות אחרות: הרי זה אוהרה ל..., מכילתא כ' ט"ז (70 ב' ד'), ספרי במדבר לה' ב' (1 א' ב'), עשה ענישו כאוהרתו, מכילתא י"ב ט"ז (9 א'), מהספרא: יוכל לא יהא בכלל עניש, אבל יהא בכלל אוהרה, ל"ג ג' (14 א' ג' ה'); אין בהם אלא אוהרה אחת, ל"ג י"ז (15 א', י"ח ב'), "עניש" פירושו: הכתוב המציין את העניש שצריך לשים על העובר את הלאו; אוהרה — פירושה: עצם הלאו המוהיר על האיסור, — תוספתא 228 ד' (מגילה קרוב לסוף, ע' מגילה כ"ה ב'): אַזְהוּת וענישין נקראין ומתרגמין.

היכן, מלת השאלה שנשתרבה מהארמית לתוך לשון בית המדרש: איפה (8). במדרש התנאים באה המלה, היכן" לשאול איפה נמצא הכתוב שעליו מרומז בכתוב אחר — היכן דבר, מכילתא ל"ב כ"ה (12 סוף א'), ולזה יש עוד שורה ארוכה של דוגמאות אחרות: ספרי במדבר ל"א י"ב (25 א' ב'); והיכן נשבע, מכילתא צ"ג ה' (20 א' כ"ב); היכן צוהו, תוספתא 521, 30 82 34 522 א' לשמות ל"ט מ"ג (40, כ"ג — כ"ט), או שואל לכתוב שהוא לראיה על דברי הדורש (והיכן מצינו, מכילתא ל"טו א', 34 ב' י"ב י"ז; קצת בשנוי, וכי היכן מצינו" מכילתא ל"טו ב' (44 א' 7). היכן שמענו, ברייתא דל"ב מדות, מדה י"ז.

הקריע, הקריע, ע' לקמן ערך כרע.

הלא, מלת השאלה מהעברית התניכית, בא בוכות המדרש בלשון קושיא או בלשון הסברה (עפ"י הרוב בהוספת ון בראש) למשל: והלא דין הוא (בדבי ר' עקיבא, ע' לעיל ע' ד"ן). מכילתא ל"ב כ"ב (12 ריש א'): והלא דברים קל וחומר, והלא אבות ונביאים...

(1) תוספתא סוף מגילה; קדושין מ"ט סוף א', ע' עוד תשובת רב האי גאון בתשובת הגאונים הוצ. הרבני ע' 6 וע' 124 ולחלן עוד ע' במדרש הגדול הוצ' שכתב (J. Qu. R. VI, 425, An 3) ששם האומר הוא ר' אליעזר בן הורקנוס ומובא בתור דוגמא להוספה: מי שמתרגם אלהי ישראל — יקר שכנת אלהא דישראל, ועושה אפוא משם אחד שלשה שמות, ברור הוא שזהו מכון נדר אמנות השלוש של המצרים, והוא מאמר אפוקריפי. (2) בברייתא ירוש' סוכה 65 ב' ח': בגי מקומות הוהירו ישראל. (3) במקור המקביל ב"ט נ"ט סוף ב': מפני מה הוהירה התורה בל"ז מקומות בנר, במקום, "בגר" מציין ריבוי (ד"ס כך י"ג 104) גרסא: על הגר', ועל אונאת הגר'. (4) כנגוד ל' אתה מוהיר על' בא בסנהדרין שם, אתה מצווה על... (5) צורה זו אולי מפני קושי הבטוי נדחתה מהשמש בה. (6) במשנה מהדורת Lowe בא תמיד, איכן' (ע' H. Sachs. Die Partikeln der Mischna S. 18) השוה שבועות פ"ג מ"א.

הַלְּבָבָה, (בסמיכות הֶלְכָּה), ברבות הֶלְכָּה (בסמיכות הֶלְכָּה), שם לקוח מהארמית, שמוכנו העקרי הוא – מהלך, צעד, דרך¹, ומהו התפתח למונח מנהג, חובת המעשה². בלשון בית המדרש נתקבל השם הלכה למאמר שיש בו ענין של חובה דתית, פקודה שדרושה להעשות, מבלי תשומת לב איך היא נלמדת מן המקרא³. כל מאמר לחוד נקרא הלכה; הכלל כלל שבא ברבים, הֶלְכָּה נקבל עוד בתקופה העתיקה של התנאים בתור אחד משלשה המקצעות: הלכה, מדרש ואגדה, שהם ביחד כלל התורה שבעל פה או, המשנה, דוגמאות לאלו תמצא בערך „הגדה“, מהמקצוע הזה הסתדרו אחר כך קובצי ההלכה שהגיעו לנו בספרי המשנה והתוספתא⁴. ואחרי שההלכות נמסרו בצורה מוצקה, נתקבל השם הלכה במונח המצומצם בתור חק שנמסר מהקדמונים, או, הלכה למשה מסיני⁵ (פאה פ"ב מ"ו; עריות פ"ח מ"ו; ידים פ"ב מ"ג⁶). ההלכה בתור דבר שבקבלה היא, לפי האמור לעיל (ערך דין 16 הע' 6) בשם ר' עקיבא, אינה עומדת לבקרת, אבל דבר הלמד ממדרש הכתוב אפשר שיהיה מופרך⁷.

ע"פ החלוקה של תורה שבעל פה לשלשה מקצעות, כאמור לעיל, עומדת ההלכה מצד אחד בנגוד אל המדרש ומצד השני בנגוד אל האגדה, ואחרי שהמדרש במונח הקרוב בא להוציא את ההלכות ע"י מדרש הכתובים הרי הם עומדים ביחד בנגוד לאגדה⁸. אבל בתוך ההיקף הזה חלוקים הם המדרש מן ההלכה, על ההבדל הזה נוסדה המחלקת שבין ר' מאיר ובין ר' יהודה (בר אלעאי), תלמידי ר' עקיבא, על השאלה (קדושין מט א') מהי משנה, ר"מ אומר: הלכות, ור"י אומר: מדרש⁹. בספרי דברים ל"ב י" (184 סוף ב') במאמר סתמי ע"ד כל דבור ודבור של עשרת הדברות: „כמה מדרשים יש בו, כמה הלכות יש בו“.

פעם אנו מוצאים הלכה במונח קבלה אגדתית, בספרי במדבר ל"ט י" (18 א') הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב¹⁰.

הֵן, (לפעמים הכתיב „הין“), א. מלת ההסכמה, ר' יוסי בן יהודה דורש את הכתוב (ויקרא י"ט ל"ו): הין צדק, שיהא הין שלך צדק ולא יצא שלך צדק¹¹, מדה אחת מדכי ר'

(1) השוה בעברית לֶכֶךְ; בערבית שמביא הערוך *سيرة*. לשון הערוך (ח"ג 205 א') הוא: פ"י הלכתא דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף, או שישראל מתהלכין בו, כאשר תאמר בלשון ישמעאל אפסירה. (2) הלכה בנגוד למקרא ולמדרש, ע' ג'קמן ערך ע ק ב. (8) בשם הלכות נקרא אח"כ בא"י משנת ר' יהודה הנשיא, ע' ירוש' סוף הוריות (אגדות אמוראי א"י ח"ב 812, 8), ויקרא ר' ריש ג' (שם ח"ב 221, 2). (4) בשלשה המקומות הללו שבמשנה עברה ההלכה ע"י שלשלת של חכמים איש מפי איש. האחרון הצעיר שבשלשלת זו (בשני מקומות ר"י בן זכאי) אומר: מקובל אני מ... בספרא לו' י"ב (85 ריש א') אומר ר' אליעזר בן עזריה על דבר אחר שהוא הלכה למשה מסיני, ור"ע יליף זה מהכתוב בדרך הדרש. (5) בקדושין מ"ח ב' נמצאה מחלקת מענינת ע"ד המונח של הלכה שנוכחה בערלה פ"ג מ"ט. פ"ד שמואל, האמורא הבבלי, פירושה, הלכתא (דאמרינה), ולפ"ד ר' יוחנן, האמורא הארצישראלית עולא בשמו זו הלכה למשה מסיני. (6) ע' לעיל ע' 26 קריאתו של ר"א בן עזריה לר"ע. ההלכה בנגוד לאגדה נקראה בשם קֶבְכָּה. י' א"י התנאים כרך א' ח"א 184 הע' 3. (7) ע' אגדות התנאים כרך ב' ח"א 182 הע' מ"ז. (8) ע' א"י התנאים שם 76 הע' 16. (9) ספרא לאותו כתוב (91 א'), ב"מ מ"ט א'. ע' אגדות התנאים כרך ב' 418 בגרמנית.

* לכמה מקצעות ניתן השם הלכה מתלמוד ע' הרשימה הארוכה שהביא ד"ר מ. גוטמן בספרו Zur Einleitung in der Halacha. Heft I 22 – שמנה שם עד קרוב לחמישים, ולא כולן הן לעניני הדת, אלא גם לענינים חילוניים כמו הלכות דרך ארץ, הלכות כשפים, הלכות רופאים וכדומה. עד כמה לפעמים חלוקה ההלכה מהמדרש אפשר לראות מהמאמר הזה (משנה חגיגה א' יח; הלכות שבת הרי הן כהררים החלויים בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות). – המתרגם.

ישמעאל היא: שכן דברי תורה נדרשים מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן – לאו, ספרי דברים ל"א כ"א (83 א' 1), במדרש דבי ר' עקיבא: מכלל לאו אתה שומע הן, ספרא ל"א ט' (46 ג'). ושם ל"א ו' (46 ב'): ממשמע לאו אתה שומע הן (בנוסח הראשון) אנו מוצאים תמיד את הכלל בתלמוד הבבלי, ובנוסח השני – בתלמוד הירושלמי (2). – ב, הן" באה בראש משפט השאלה בקשר עם מלת התנאי, אם, הבאה אחריה. דוגמאות לזה אנו מוצאים רק בספרא: ל"א י"ח (36 סוף ג'): הן אם פסלה... תפסול...; ל"א ד' (48 ד') הן אם עשה... נעשה... שם שורה ח': הן אם החמיר... נחמיר... (וכן ל"א כ"ד, 51 ב' ג' ו'; י"ד, מ"ג 73 ד'); י"א ל"ב (53 ב' י"ח): הן אם ריבה... ארבה...; ט"ז י"ט: (78 ב'): הן אם מממאה... לא תטמא... שני המובנים של המלה הזאת מקורם בלשון כתבי הקדש. להראשון ע' בראשית ל' ל"ד: לשני – שמות ח' כ"ב; ויקרא כ"ח כ'; ירמיהו ג' א'.

הַנִּיחַ. השאלה, וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו, שואל מדרש דבי ר' ישמעאל אם כבר נאמר כתוב שכולל את הכל ולמה בא לפרוט איזה דבר שהוא לכאורה שלא לצורך. ספרא ל"ח ג' (86 א') והלא כבר נאמר (דברים י"ח י'): לא ימצא כך מעביר בנו ובתו באש וכו', ומה תלמוד לומר ובחוקותיהם לא תלכו? וכן בספרי במדבר ו' ג' (8 א'): וכל משרת ענבים לא ישתה, וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר (שם): מִיֵּין וְשֹׁכֵר לֹא יוֹזֵר וכו'. ומה ת"ל וכל משרת ענבים לא ישתה?.

הַפָּךְ. ר' אליעזר המודעי אומר על המלה פחו, בר' מ"מ ד', הַפָּךְ את התיבה ודרשה (ודורשה), שבת נ"ה ב' ג'). ע' ג"כ ערך סרס.

הַפְּסָקָה. ע' לָקֵמן ע' פסק.

הַפְּרָשָׁה. ע' לָקֵמן ע' פרש.

הַצִּיָּע. ע' ח"ב, ע' הציע.

הַקִּישׁ. (מש' נקש) לָקֵחַ מִשְׁרַשׁ אֲרָמִי, שפירושו הכות שני דברים אחד בחברו, כמו השקת הברכים (דניאל ה' ו'): (ארכבתיה דא לְדֹא נִקְשׁוּ), הכנפים (התרנום) לְמִלָּה „משיות", יחזקאל ג' י"ג, מִשְׁרַשׁ נִשְׁקָה, שיש בו מעין נקש), הפפים (הפשיטא בהרבה מקומות 4). * במובן זה באה במדרש התנאים המלה „הקיש". כשנמצא בכתוב שני דברים סמוכים זה לזה, כאלו מנגחים זה את זה, אז אומרים שהתורה העמידה שני הדברים יחד זה אצל זה, להשוות אותם גם בתכנם, כי הסמיכות מורה על הדמיון שיש בין שניהם. וכך נאמר על הכתוב ויקרא כ"ד כ"א (מכילתא לכ"א כ"ד, 84 ב'): הקיש הכתוב נוקי אדם לְנוֹקִי בהמה ונוקי בהמה לְנוֹקִי אדם. על הכתוב במדבר י"ח י"ח (ספרי במדבר לאותו פסוק, 39 א' שורה ט', כ"א כ"ח): „בא הכתוב והקיש את הבכור לַחֲזוּה

(1) קצת בצורה אחרת לָקֵמן ע' נוטריקון. (2) ע' ל"ו ח"ב 461 ב'. (3) ע' אג' התנאים כרך א' ח"א 145. – לשון הפוך נקרא בירושלמי נויר 64 ב' כ"ח להפוך את המאמר המחייב למאמר שולש ע"י הכנסת מלה שלילית. במקור המקביל בירוש' נויר 61 סוף ד', „לשון הפך" (הפך) בוראי נשתבש מלשון הפוך. ואולם המלונים (ל"ו ח"א 486 א', קאהוט ח"ג 238 א', יאסטרוב 361 ב') יסרו על זה ערך ק"ך. (4) ע' Payni Smith col. 2465.

* יפה הוא הבטוי: עכשיו יהיו אומות העולם מקישות עלינו (על הסצרים) כוונ (=כפעמון) לומר: ומה אלו שהיו ברשותם (בני ישראל) הניחום. והלכו להן, עכשיו היאך אנו שולחים לאדם נהרים ולאדם צובה להעלות לנו מסים ולשלוח לנו עבדים ושפחות. מכילתא, בשלח י"ב ה', – הסתרגם.

(1) במקום הזה צ"ע היה. (2) במקורות המקבילים של מדרש דבי ר' ישמעאל, מכילתא לאותו פסוק (94 ב' כ"ה) בא, "לדמי' במקום, להקיש". ע' ע' כלל. (3) לא נכון אומר לוי, ח"א 489 סיף ב' ועל הקשו "Eine der 6 (7) logischen Normen die zur Eruirung der Gesetzlehren angewendet wurden" ע"ד הקש שבבבלי (דבר הלמד בהקיש, ע' ובחיים מ"ב ב' ושי"נ).

הָרִי (אי קרי). מלה ארמית שנמצאה רק בתר' אונקלוס אָרִי וקבלה צורה עברית, שנהפכה ה"א ל"ה¹). ואולם, אָרִי הארמי משמש רק במקום, כ" העברי, וְהָרִי בלשון חכמים בא במקום העברית, הנה' ומובנו הוא כמו אָרו (אָלו) בארמית שבתנך (דניאל ו', ב' ה' ו' י"ג; ב', ל"א; ד', ז'). בוכחים המדרשיים של התנאים השתמשו במלה זו כמו שנוכר לעיל בערכים, "אמר" (ע' 4), בנין (ע' 7, דין (ע' 16), עם הוספת וו לפני ה היא נעשית למלת השאלה; למשל מכילתא ל"ב מ"ו (9 א'); והרי שור הנסקל יוכיח; ל"ב (88 סוף ב'); והרי בעלת מום חוכיה. יש לפעמים מאמרים וכוחיים, שבהם אחד מהחולקים מראה על איזה סימן מיוחד שיש בדבר העומד להתברר, או להיות נדרש מהכתוב, וכשהמאמרים ההם מתחילים ב"הרי", אז אותו הסימן המיוחד מתכלל בעצמו במלת, הרי", ועי' המלה, הרי" באלו נהפכת ממלת הקשור לשם עצם²). שם העצם החדש הזה מתקשר אז במובנו עם אותה המלה המציינת את אותו הסימן שישנו בדבר הנדון. ע' מכילתא ל"ג י"ג (22 ב' g); לא הרי מלה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מלה ולא זה וזה כהרי פרייה ולא הרי פרייה כהרי זה וזה. ע' עוד ב"ק פ"א מ"א. בספרא תמיד נשמש ה"הרי" הראשון בשעה שבא להשוות שני דברים זה לזה. כמו: לא מנחת נדבה... כהרי מנחת סוטה (לויקרא ב' ח', 11 ב'). וע' שם עוד שורה 9: לא מנחת סוטה... כהרי מנחת נדבה. ע' ג"כ לא' א' (3 ג' ו' ולהלן) 4

במקום, הרי" בא לפעמים במדרש התנאים, רא". כך אנו מוצאים בספרא ל"ב מ' (91 ד') — מרבי ר' ישמעאל — הרוגמא שהובאה לעיל ע' 8 ממכילתא ל"ב י"ז בסגנון זה: לא ראי דין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דין. וכן בסנהדרין ס"ו א'. ע' עוד ספרי דברים ל"א י"ח (82 ב' כ'): לא ראי תפלין כראי תלמוד תורה ולא ראי ת"ת כראי תפלין. בתלמוד הבבלי בא תמיד רק, "ראי", ולמשל במשנה (ב"ק א' א') כתוב, הרי", והתלמוד אומר (ב"ק ו' א'): לא ראי זה כראי זה ג'. במה שנוגע למוכנן ושמושן אין ספק בדבר ש,הרי" ו"ראי" אחת המה. השאלה היא רק אם שתיהן אחת הן גם ביחוסן האטימולוגי. אחרי ש,הרי" (ארי) מקורה הראשי הוא, רא"י³, צריך לחשוב ש,ראי" נרדפת עם, הרי", שנס, רא"י בראשונה היתה משמשת מלה כמו הנה, והיא ביסודה מלה עברית, קאה', שקבלה צורה ארמית, קא"י⁴. בכל אופן נשאר הדבר בתור חידה, שהמלה, רא"י הנרדפת עם, הרי" לא נמצאה אף פעם בתור מלה, ופתאם מתגלה בתור שם העצם ומתעצבת על יד, הרי", כדי לדחותה אח"כ ולהסירה לגמרי. וזה אמנם מתבאר על ידי זה ש,ראי" בתור שם העצם הוא יותר קרוב לזהכרה הלשונית

(1) ע' בלמן גראסטיק דער יוד' מאלעסטיג אראמייאיש, ע' 186, הע' 1. (2) כך מבאר נכון ראה' ווייס בספרו, לשון המשנה ע' 17 (השוה ניגר יוד' צייטשריפט VIII, 186). I, Lewy 493 ב' ספריד את השם, הרי' באופן דחוק מאד מהמלה הרי וחושב שמחשם הקאי נגור קרי. דבר מצוי הוא שממלות נעשו שמות העצם ע' אג' התנאים כרך א' ח"ב 151 (שם, "מה בכך"). (3) המשך של המאמר שהובא לעיל ע' 8. (4) בברייטא דין מדות של ר' ישמעאל (ספרא ד' 2 א') באה הרוגמא למרה השלישית (ע' לעיל ע' 18). עם קרי-קרי כפולה; כך הוא בבאור הראב"ד ובירוש' ב"ק 2 ב' ח'. בנוסף הוצ' ווייס חסרה, הרי' הראשונה שבחלק השני של המאמר בשתי הרוגמאות: "לא פרשת שלוח סמאים כהרי פ' הנרות... ולא המושב כהרי המשכב... (5) דוגמאות אחרות ע' הציונים של המקומות שבתלמוד. קרושין כ"א א'. (6) ע' דלמן במקום שהובא לעיל הע' 1. השוה גרינבוים Z. d. M. G. XXXIX 600 (7) המלה העברית הנה, שיש לה איתו המובן של הרי, היא נרדפת לפעמים עם הציוי קאה', ע' בר' כ"ז כ"ד, שמות ו' א', דברים ד' ה' ועוד.

מאשר המלה „הרי“, שנתפרסמה רק בתור מלה, וקשה היה ליחס לה מובן של שם עצם, וע"כ היתה מיכרתת לפנות מקומה לפני צרתה. איך שהוא צריך לחשוב שזמן רב היתה „ראי“ משמשת בתור מלה על יד „הרי“, קרוב מאד לשער, ש„ארי“, הצורה הארמית של „הרי“, נהנתה מן „ראי“, כי המלה „ראי“ מתחלה נתכוצה ל„רי“, ואח"כ נתוספה לה א' בראש (כדרך הארמית).

ו.

וְדָאֵי (גם וודאי, ודיי), שם תאר שלא נמצא בארמית; שרשו „ודי“ (מהפעל הוֹדָה התנדה). במדרש התנאים הוא בא (לפעמים „ב“ בתחלתו) להראות על מובנה הפשוט של המלה הכתובה. במחלקת אחת שבין ר"א המודעי ובין ר"י בן חנניה עה"כ שמות י"ח נ' מבאר הראשון „נכריה“ במובן עובדת אלילים, וריב"ח אומר: נכריה היתה לו ודאי (מכילתא לאותו פסוק, 57 ב' בסוף), וכן אמר ריב"ח נ"כ במחלקתו עם ר"א המודעי לשמות י"ח כיד' (מכילתא 60 א'), וישמע משה לקול חותנו — ודאי. ר"י בן חנניה ביחד עם ר"א בן הורקנס אמרו לבר' מ"ט ד': עלית בודאי (ב"ר צ"ח ס' ד'). במחלקת שבין ר' ישמעאל ובין ר"ע, עה"כ שמות כ"ג, אומר ר' ישמעאל: והצל לא הצלת ודאי (שמו"ר סוף ה'), ר"ע אומר במחלקתו עם ר' יוסי הגלילי, עה"כ בר' כ"א א': והאלהים נסה אותו—בודאי (ב"ר נ"ה ס' ה' 1), וכן אמר ר"ע במחלקתו עם הגלילי, עה"כ דברים כ' ח': הירא ודאי. (תוספתא 309, סוטה ז' כ"ב 2), במדרש הלכה אמר ר' יוסי בן חלפתא לבמדרב ט' י': רחוקה ודאי (פסחים פ"ט מ"ב, תוספתא 168 8), עוד דוגמאות ממדרש ההלכה בספרא: ל"א ל"ט 56 (נ'): וכי ימות... הרי מיתה וודאי; ל"ד ו' 70 (ד'): יכול בדם וודאי; ל"ט ד' 87 א', ר' יהודה בר אלעאי: אל תפנה לראותם — וודי 4), באותו המובן משתמש ר' ישמעאל במחלקתו עם ר' עקיבא לויקרא י"ט כ' (כריתות כ' ה') בל' נקבה: זו היא שפחה ודאית 5).

וְדָאֵי, (בודאי) מורה על שהדבר בטוח, בנוד ל"פסק". מכילתא ל"ט י"ט 65) ב' ר' עקיבא: „בודאי כן הוא הדבר“; ל"א י"ג 103 ב', ראב"ע: מה להלן בודאי אף כאן בודאי. ספרי במדבר לה' כ"ח 6 ב': לשענבעלה ודאי; ל"ו ט' 9 ב': עשה ספק בוודאי. ספרא ל"ו ו' 14 ב': הזכר ודאי והנקבה ודאי; ל"ג ל"ג 66 ב': בזמן שהוא ודאי... בזמן שהוא ספק. — דוגמאות למין נקבה, ספרא ל"ב ט' 92 א': אביו ודאי ולא הספק, אמו ודאית לא הספק; ערכין א' א': זכר ודאי, נקבה ודאית. — בברייתא דל"ב מדות בא בתחלת המדה התשיעית: מאימתי נידון בדרך קצרה? משיצטרך הענין לומר ודאי. כלומר אז משתמשים במדה זו כשהדבר ודאי וברור, שכאן דברה תורה בדרך קצרה (ע' לעיל ע' 19 6).

1) ר' טוביה ב"ר אביעור בלקח טוב לאותו פסוק: נסה ודאי. 2) במשנה סוטה ח' ה' ובספרי דברים לאותו פסוק 110 סוף ב' — במקום „ודאי“ בא כמשמעו, שמוכן אחד לשניהם. 3) ע"ד הדוגמאות שהובאו עד עכשיו ע' אגדות התנאים כרך א' ח"א 151 הע' 3; 153 הע' 3; 94 הע' 3; ח"ב 10 הע' 8; 58 הע' 5 והע' 7. וכרך ב' ח"א 120 הע' 11. — לבמדבר ט' י', ע' הסבר אחר אצל בלוזא — Massorische Untersuchungen S. 56 f. 4) ע' אגדות התנאים כרך ב' ח"א 148 הע' 14. 5) בספרא לאותו פסוק: בשפחה כנענית הכתוב מדבר. 6) דוגמאות למובן הראשון של ודאי בב"ר פט"ז ב', לבר' ב' י"א: חוהב וודאי; פ' מ"ה ט', לבר' ט"ז י"ב, רשב"ל, ע' אג' אסוראי אי' 376, 1: פרא אדם וודאי; פט"ז ז', לבר' ל"ט י"א.

ז.

וְהָ, הַלְשׁוֹן, "זה שאמר הכתוב" (השוה סוף מ' קינין: זהו שאמרו). שבא לְקַשֵּׁר את הכתוב הנדון עם כתוב אחר, נמצא במדרש התנאים רק במקומות אחדים. ספרי דברים ל"ג כ"ג (70 סוף א') בשביל לְקַשֵּׁר את הכתוב הזה שבו מתחילה הפרשה עם הכתוב, משלי י"ח כ"ג. ספרא לט' ו' (43 ד') בשביל לְקַשֵּׁר את הכתוב הזה עם תה' צ"ט ו' 1. — המלה "זה" לְבַדָּה, באה לְקַשֵּׁר את הבאור אל הכתוב המתבאר, למשל בספרי במדבר לט"ו ל"א: כי את דבר ה' בזה זה צדוקי, וכך להלן. ברבים "אלו". בספרי דברים לא' י"ח (69 א'): את כל הרברים — אלו עשרה הרברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות.

וְהָ, ספרא לח' כ"ב (42 ריש א'): והלא כבר זיג הכתוב שני אילים זה עם זה. השאלה היא אחרי שבפסוק ב' כתוב, "ואת שני האילים", ולמה צריך היה לכתוב כאן "ואת האיל השני איל המלואים" [והלא די היה אם היה כותב, "ואת השני"] (*).

וְהָ, ר' שמעון בן אלעזר אומר בשיחתו הפולמוסית עם חכמי השומרונים, ויפתם את התורה. ספרי דברים ל"א 5 (87 א' 2). ע"ד שיחה אחרת מעין זו נאמר, מכאן ויפתו ספרי כותים. ספרי במדבר לט"ו ל"א (33 ב' 3). בשיחה הראשונה מדובר על השניים שעשו השומרונים בנוסח התורה (שהוסיפו את המלה שכם בדברים י"א 5), ובשיחה השניה לא זיפו הכותים את הנוסח, אלא נתנו לו באור מו"ף 4. באגדה אחת סתמית לְדַבְּרִים ג' כ"ג (ספרי דברים לאותו פסוק, 70 סוף א') משה אמר להקב"ה: רבש"ע! עבירה עברתי תכתב אחרי, שלא יהיו הבריות אומרות: דומה שזיף משה בתורה, או אומר דבר שלא נצטווה. — על הכתוב דברים י"ג ו' נאמר בספרי לאותו פסוק (92 א'): ומה המו"ף דברי חברי חייב מיתה, המו"ף דבריו של מקום עאכ"ו!

זכר. הפעל הזה, שגם בלשון התנ"כית נדרף עם "צדק" (איוב ט"ז י"ד; כ"ה ד'; תה' נ"א ו'; השוה מיכה ו' י"א), נעשה בלשון המשנה שליט לְבַדָּה תחת השפעת השפה הארמית ודחה מפניו לְנַמְרִי את הפעל "צדק", וגם במקום השם הנגזר מהפעל צדק כמו צָדִיק, צִדִּיק נתחלפו גם כן בשמות שנגזרו מהפעל זכר: זָכָה, זָכַי, זָכֹת. כמו הפעל כך השמות הנגזרים ממנו עוד בתקופת התנ"ך היה להם המובן לזכות בדין (השוה: זוכה בדין, ברייתא

ר' שמואל בר נחמן: לעשות מלאכתו ודאי ע' שם [618 63]. לְדֻגְמָא האחרונה באה בתלמוד הבבלי (סוטה ל"ו ב') המלה "מקש" שנתפשטה אח"כ יותר בלשון. וכן במחלקת שבין ר' יהודה ובין ר' נחמיה עה"כ דברים כ"ה י"ח (אג' התנאים כרך ב' ח"א 168), בפסיקתא 27 א': קרן וודאי. ובתנחומא כי תצא (כ' 18): קרן ממש. דוגמא אחרת מהפסיקתא 128 ב' לרות ב' י"א: אביך ואמך ודאי (נגד הסבא אביך ואמך הם עבודה וזה ע"ד הכתוב ירמיהו ב' כ"ו). דוגמא מן ודאית מתקופת האמוראים, ע' אג' אמוראי אי כרך ב' 69 א'—ע"ד ודאי במסרה, ע' פרנסדורף Die Massora Magna Einl. S. 4 שטראק דקדוקי הטעמים ע' 45.

(1) במדרשי אגדה מאוחרים מתחילות הרבה דרשות בלשון, "זה" ע' פסיק' א' א', כ"ס ב' ועוד. ב"ר כ"ג ס"י א', ויקר' ד' ס"י ב'. (2) בירוש' סוטה 21 ג', ב'. סוטה ל"ג ב': ויפתו תורהכס. בספרי דברים במקום ר"א ב"ר שמעון — ר"א ב"ר יוסי. (3) בבבלי סנהדרין צ' ב' (שהמספר הוא שם ר"א ב"ר יוסי) אומר ג"כ ויפתם תורהכס. המובן של ויפתו ספרי הכותים (כך הוא גם בבבלי סוטה ל"ג ב') הוא: אנכי הוצאתי משפט שספרי כותים מווייפים הם. (4) ע' אגדות התנאים כרך ב' 423 בגרמנית.

(*) במדבר ר' ב' ס"י א': בי"ח מקומות משה ואהרן מוֹנִינִין יחד. הַמַּתְרָגִים.

לכמדבר י"ט ט"ו, ספרי במדבר לאותו פסוק (45 ב'). – י"ג, ש"א י"ד כ"ט, ראה לאיוו מצוה מוקרא י"א י"ב, וימא פ"ג ב'. – י"ד ש"א י"ז ט"ו לבאר מוקרא י"א י"ב, ספרא לאותו פסוק (49 ד' ב'). – ט"ו, ש"ב ג' י"ט, ראה למנהג דרך ארץ, ספרי במדבר לה' י"ח (5 א' ט'). – ט"ז, מ"א ב' כ"ח, ראה למסרת ע"ד ישיבת הסנהדרין, מכילתא ל"ב כ"ג (74 סוף א') ולכ"א י"ד (81 א' 1) – י"ז, מ"א י' כ"ח, ראה למסרת גיאוגרפית, תוספתא 71 כ"ה (שביעית ז' י"א), ברייתא פסחים נ"ג א'. 17 א', מ"ב ד' ה' ע"ד ההבדל בין שבועה לנדר, ספרא לבמדבר ל"ג נ', 56 א'. – יח, מ"ב י"ב ט"ו ע"ד הלכות המקדש, ברייתא ב"ב ט' א'. – יט, ישע"י ז' כ"א ולהלן, ראה, להלכת הכלכלה הצבורית, תוספתא 945 (ערכין ד' כ"ז ג'). – כ, ישע"י כ"ז י"ח א', לענין של מצוה, תוספתא 642 א' (נדה א' ז'), ברייתא נדה ח' ב'. – כ"א, ישע"י ל"י י"ד לענין לשוני, שבת פ"ח מ"ז (82 א'). – כ"ב, ישע"י מ"ח י"ג (עם שופטים ה' כ"ז) לענין מדרש הלכה, מכילתא ל"ג ט' (21 א' g). – כ"ג, ישע"י ס"ז כ' לבאר מכמדבר ז' ג', ספרי במדבר לאותו פסוק, (14 א'). – כ"ד, ירמ' ד' ג' להסברת איזה חק, תוספ' 172, כ' (פסחים י' ה'), ברייתא פסחים ק"ז ב'. – כ"ה, ירמ' ו' ד' למדרש כתובים אחד מכילתא ל"ב ו' (6 א'); ספרא ל"ב ה' (100 ב'). – כ"ז, ירמ' ח' א'. ע"ד מי שלא נספר בהלכה, ספרי במדבר ל"טו ל"א (33 ב'). – כ"ז, ירמ' כ"ב ל' לבאר איוו מלה, ספרא ל"ב כ' (93 סוף א') ולכ"א כ"א (93 ב'). – כ"ח, ירמ' ל"א י"א לבאר דברים י"א ט"ו, ספרי דברים לאותו כתוב (80 ב'). – כ"ט, ירמ' ל"ב י"ז לענין עבודת האדמה תוספתא 65 (שביעית ד' ב') 4. – ל, ירמ' ל"ו י"ח, לדבר מצוה, ספרי דברים ל"ו ט' (75 סוף א'). – ל"א, יחזקאל ט"ו ד' להלכות שבת, ברייתא שבת כ' א'. – ל"ב, יחזקאל ט"ו ל"ד לבאר דברים כ"ג י"ט, תוספתא 556 (תמורה ד' ח'). ע' נ"ב ברייתא תמורה כ"ט ב'. – ל"ג, יחזקאל כ"ג כ' לענין הלכה, תוספתא 545 (ערכין ג' ב') וע' ערכין י"ט ב'. – ל"ד, הושע ד' י' לאזהרות מאמונות מפלות, תוספתא 118 י', (שבת ז' ד'), – ל"ה יואל ב' י"ג, ע"ד אבילות, ברייתא מ"ק כ"ז ב'. – ל"ו, עמוס ג' י"ב לבאר משמות כ"ב י"ב, מכילתא לאותו פסוק (93 א'). – ל"ז, צפניה א' י"ב (ומשלי כ' כ') לפרט מצוה, תוספתא 154 (פסחים א' א'). ברייתא פסחים ז' ב', מתה' נ"ח ט' ראה לאישות, משנה מ"ק א' ב' (ירוש' מ"ק 80 ג'). – ל"ח, תה' ס"ט ל"ב ע"ד חיות טהורות וטמאות, תוספתא 505 (חולין ג' כ"א). – ל"ט, תה' פ"ד ג', משיב י"ג כ"ד, וברייתא ד"ב מדרה ט'. – מ, תה' ק"ט י"ח ע"ד עניי ידכ"פ, שבת ט' ד' (86 א') מובא גם ביומא ע"ז א' 6. – מ"א, משלי ו' כ"ג, לענין נשואין, תוספתא 293 (סוטה א')

(1) השוה ירוש' מכות 31 ד', (2) השוה חולין פ"ד א', א"י התנאים כרך א' ח"א 167.

(3) השוה ברייתא מנחות ל"ו ב', (4) בברייתא מנחות ל"ד א' בתור ראה (כמו שנאמר).

(5) נדה ל"ב א', מבלי לסמוך על המשנה שבת, וסביא את הכתוב תה' ק"ט י"ח בתור ראה. המספר הזה בא בשבת פרק ט' משנה ד' בסיום שורה שלמה של באורי כתובים דומים לזה ושהראשון שבהם מתחיל, אמר ר' עקיבא' (IX, I) ובא סמוך אל המאמר שהובא לעיל במספר כ"א, צריך לחשוב שגם הסמיכות שהובאה במשניות א' ב' ג' של הפרק התשיעי הזה היא גם כן מסוג, וכך לדבר, מפני שבתחלה ובסוף פתוב מפורש וזכר לדבר ורק באמצע, כנראה מפני הקמץ, נשמט. השערה קרובה היא שר'ע ששמו נזכר בראש שורת המאמרים, אמר את כולם, ואולם דרשה אחת שהובאה שם מבר' ל"ד כ"ה ע"ד מצות מילה, הובאה בשבת פ"ט מ"ג, ברייתא ק"ד ב', בר' פ', בשם ראב"ע, ובברייתא נאמר מפורש, כמו שפלתתי קודם: „אע"פ שאין ראה לדבר וזכר לדבר".

ב'. ברייתא סוטה ד' א', ירו' סוטה 16 נ' וע' ג'כ תנחומא ב' נשא ס' י"א. – מ"ב. משל' כיג ב'. מתבאר מדברים כ"א ב', ספרי דברים לאותו פסוק (114 סוף א'). סנהדרין ח' ב'. – מ"ג. איוב כ"א י"ד. לראיה על אסור להשתמש ב"לא לא" מפני דרכי האמורי, חוספ' 118 (שבת ז'). – מ"ד. שה"ש ב' ח' לבאר משמות י"ב י"א, מכילתא לאותו פסוק (7 ב' 1). – מ"ה. אסתר נ' ז'. לבאר משמות י"ב י"א. מכילתא לאותו פסוק (2 ב' כ"ח 2). – מ"ו. דניאל ד' כ"ו ע"ד דין שמים, ספרי במדבר ה' ט"ו (4 ב' י"ז), ברייתא סוטה כ' ב'. – מ"ז. נחמיה ד' ט"ו לענין הלכה, תוספא 1 (ברכות א' ג'), ברייתא ברכות 2 ב', ירוש' ברכות 2 ב' 8). – מ"ח. דהייב ל"ה י"ג, לענין הלכה ברייתא נדרים מ"ט א' 4).

מכל אלה המקומות שנרשמו כאן רובם הובאו סתם, בלי שם בעלים. ורק על עשרים מהם נזכרו שם אמריהם, והם מהתקופה שלפני אדריאנוס: ר' אליעזר בן הורקנוס (מספר 44) ר' אליעזר בן עזריה (19) 5, ר' ישמעאל בן אלישע (15, 46), תלמידיו ר' יאשיה (36, 48) 6, ר' עקיבא (40) 7, ר' יהודה בן בתירה (31). – מהומן שאחרי אדריאנוס תלמידיו ר' עקיבא: ר' מאיר (6, 20, 21, 29), ר' יהודה בר אלעאי (14, 33), ר' יוסי בן חלפתא (8) 8 – ר' נתן (25, 26), ר' שמעון בן גמליאל (17) ובנו ר' יהודה הנשיא (23, 32); מומן לא ידוע ר' דוסא (38), ר' חנן בן מנחם (41) 9).

כחצי מספר הדוגמאות הוא לעניני הלכה (1, 6, 9, 11, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 29 – 35, 37, 38, 40, 41, 47, 48); י"ג דוגמאות הן באורי מ"ס למדרש הלכה (2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14, 22, 25, 27, 36, 42); ה' דוגמאות באורי מ"ס סתם (23, 28, 39, 44, 45), שש דוגמאות הן מענינים שונים שאינם נוגעים להלכה (3, 13, 17, 19, 26, 46). השמוש ב"זכר לדבר" הוא אפוא ברוב המקומות לדרשת המקרא בעניני הלכה, אבל יש גם מה שאינו שייך להלכה (או אנדרה), כמו שמצינו גם בברייתא ד"ב מרות שהאנדרה נדרשת בהן (39). האחרון שהשתמש ב"זכר לדבר", היה ר' יהודה הנשיא, שבו נממרה תקופת התנאים, והראשון היה ר' אליעזר בן הורקנוס שהיה בזמן חרבן הבית. מזה נראה כי עוד בזמן הבית השני התחילו להשתמש ב"זכר לדבר" והיא אסמכתא, סימן לזכרון, אמנם לא תמיד היו הנבולות קבועים וחזקים. אותו הכתוב שהובא פעם בתור ראיה הובא בפעם אחרת בתור זכר לדבר (10). אבל בא זמן והערך "זכר לדבר" חדל לגמרי, ובתקופת האמוראים לא נמצא ממנו אף דוגמא אחת (11).

זָכַר. ע' ערך לשון.

(1) וכן במכילתא לדברים ט"ו ג', הוצ' הופמן. בספר היוכל של הילדסהיימר ע' 16.
(2) ב"ה ד' א' אמר זה ר' אשי בתור ראיה גמורה. (8) במגילה כ' ב' מאמורא אחר בתור ראיה גמורה. (4) במכילתא ל"ב ס' (7 א' ו') אמר זאת ר' יאשיה בתור ראיה גמורה.
(5) ע' ג'כ לע"ה ע' 37. (6) ע' ג'כ הע' 4. (7) ע' 87 הע' 5. (8) כך בספרי דברים. במכילתא – אבא יוסי. בברייתא – אבא יוסי חזורים. (9) כך בתוספתא וי"ש גורסין: ר' חנן בן פנחס; בברייתא שבבבלי פולמא, בירושלמי מינימין. (10) ע' ההערות ל"6, 8, 22, 30. וע' ל"1, 40, 47. (11) בקטע מדרש אחר (ס' הלכות) שיצא לא כבר ע"י גרינאוט לשמות ח' ט"ו היא מבאר "ווצא המימה" בתור כנוי, וזכר לדבר משיא כ"ב ד', הכסוי הזה "זכר לדבר" סימן הוא שהקטע הזה הוא מומן התנאים. בירוש' יומא 42 ב' ס"ב משתמש ר' הילא, אמוראי ארצישראלי מראשית המאה הרביעית בבבלי, וזכר לדבר לבאר משנה אחת בחברתה. – בתלמוד הבבלי משתמש בבבלי. אסמכתא במקום שהתנאים אמרו "זכר לדבר". בזמן מאוחר נעשו אסמכתא וזכר לדבר נדרסים.

ח.

חבר. ע"י השפעת הארמית בא השם הזה תמיד במקום העברית הע (דוגמאות מהכתוב: תה' מ"ה ח'; ק"ט סיג; שה"ש א' ו'; ח' י"ג). בלשון האמנותי של המדרש בא השם "חבר" לפסוק אחד שעומד ביחס של חברות לפסוק אחר הגרין. ר' יהושע בן חנניה אומר בשיחתו עם ר' ישמעאל בן אלישע, שהפסוק שה"ש א' ב' מתבאר ע"פ הפסוק ג': הרי חברו מלמד עליי, עבודה זרה פ"ב מ"ה; תוספתא 639 ד' (פרה י' ג'). במדה ה"ט של ה"כ מדות בא "חברו" במונח הצלע המקבילה של פסוק אחד לצלע השניה (ע' לעיל ע' דין קרוב לסוף) וכן במדה כ"ב וכ"ג של ה"כ מדות (ע' לעיל סוף ע' הוכיח), במדה כ"ה הוא משתמש בשם חברו לדבר שיש לו יחס של קרובה לדבר אחר. ע' ג"כ המאמר האנדי שבספרי דברים ל"א י' (76 א' א'). אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קודם את חברו: תורה שדוא חביבה נבראת קודם וכו'.

חדש. פעל חדש. ירו' ב"ק 6 ב' לשמות כ"א י"ט: ר' שמעון אומר: חידוש חידש הכתוב בפ' הזאת שיתן לו שבת וריופי. ר' איסי בן יהודה אומר לשמות כ"ב ל' (ע' אנ' התנאים כך ב' 375 בגרמנית): כשהמקום מחדש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קדושה, מכילתא לאותו פסוק (98 א' 1). בשיחתו של ר"י בן חנניה עם תלמידיו ע"ד דרשתו של ר"א בן עזריה אמר: ולא חדש לכם דבר? ... איזה דבר חדש? מכילתא ל"ג ב' (18 סוף ב'). ע'פ הנוסח שבירושלמי ריש חנניה (75 ד') הוא שאל: מה חידוש היה לכם בבית המדרש? וע' הוסיף: אי אפשר לבית המדרש שלא יהא בו דבר חדש בכל יום, וכן בתוספתא 307 (סוטה ז' ט'). רק במשפט השני, חידוש במקום, דבר חדש, בבבלי חנניה ג' א' 8) "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש". ר' יהושע בן חנניה אמר ג"כ על הלכה אחת: דבר חדש חדשו הסופרים ואין לי מה אשיב, כלים י"ג ו' 4). בתמונת התפעל ע' לקמן ערך שנה.

חדוש. דוגמאות ע' בערך הקודם, וע' בספרא לו' י"א (34 ב'): יכול אין לה אלא חידושה? תלמוד לומר... 5)

חדש. במדה ה"א של י"ג מדות של ר' ישמעאל נאמר: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש 16). במכיל' לכ"א כ"ט (87 א'): ויצא לידון בדבר חדש. ספרא ל"ג י' (14 סוף ד'): יצא לידון בדבר החדש. וכן בספרא לו' י"א (34 ב' כ"ג).

ע' תוספות נדה מ"ב א' ר"ה, וכשמן'. הנוגע למספר 40 של הרשימה שלנו; ע"ד שמוש הלשון של הראב"ע ע' ספרי. A. I. E. S. Einleitung zu seinem Pentateuchcommentar S. 54. מלון אחד עברי פרטי של של המאה הי"ד קורא לבטוי זה, נקרון לדבר'. רב האי גאון בבאורו לבלים פ"ב מ"ה אומר: ואעפ"י שאין ראה לדבר ובר לדבר: תחתיו חרודי חדש איוב מ"א כ"ב.

1) השוה הבטוי "חדש הכתוב" בשאלתו של חוקיתו בנו של ר' חייא, ירו' מנהדרין 27 סוף א'. 2) באדר"ג י"ח (84 א' הוצ' שכטר): מה חידוש לכם בבית המדרש... בוראי המקור הראשון: מה חידש לכם. בכ"י אחד לפני, לכם' יש, "היה", בהשפעת שאר הנוסחאות. 3) וכן בתוספתא כ"י ערפורט. 4) ע' ירו' ערובין 22 ג'. שער המורה שבביהמ"ק נקרא גם, שער חדש, ששם חדשו סופרים את ההלכה. בבבליא ד"ב מדות בסוף הבאור למרה ב': במקום שהוא צריך לחדש דבר, זהו באור לאיוב לו' ה' ע"ד הפורענות שחידש. 5) במחלקת שבירושלמי נמצא, "דבר שיצא (נ"א: שהוא יוצא) לחידושו אין למדין ממנו (אפשר שכלל זה מוצאו מומן התנאים) פסחים 81 סוף ד'; סוטה 18 ג'; כחובות 27 ב' (=תרומות 44 ג') (ששם בחידושו במקום לחידוש). כאן חידוש בא במונח דבר חדש שבערך הסמוך. הבטוי השלם הוא חידוש מקרא, ירו' מנהדרין 27 א' — ע"ד חידוש בתור ערך הלכותי של תלמוד הבבלי, ע' לו' ח"ב 18 ב'. 6) ע' ג"כ ספרי במדבר ו' מ"ז (11 א').

חֻבָּה, ע' לָקֵמַן אַחֲרֵי ע' חִיב.

חֻלָּה, בבנין הקל נְפֻלָּה על איזה דבר (מקושר ע"י ע"ל), ש"ב ג' כ"ט, ירמ' כ"ג י"ט; ל' כ"ג, על יסוד זה נאמר: אין אתנן ומחיר קל עליהן (מ"ש בדברים כ"ג י"ט), ספרא לא' י"ד (8 ב'), תמורה ו' ד', – ע' ג"כ ברייתא נדרים י"ג ב', ט"ו א', שבועות כ"ה א'; הנדרים חלים על דבר מצוה בדבר הרשות, שם: השבועות חלות על דבר שאין בו ממש כדבר שיש בו ממש (1). הפעל: הוחל על, ע' לָקֵמַן ערך יחד (יחד).

חֻזַר, בהפעל הָחִיז במדה הייא של י"ג מדות דר' ישמעאל (התחלת המדה הובאה לעיל בערך, חדש) נאמר בסוף: „אי אתה יכול להחזירו לכלל עד שיחזירוהו הכתוב לכלל בפירושו", וכן בספרי במדבר לו' כ' (11 ב') ורק המלה „בפירושו" אינה שם, ע' ג"כ ספרא לו' י' (14 סוף ד'): החזירו הכתוב לכלל, וכן במכילתא לכ"א כ"ט (87 א' ב').

חֻזָּר, (עם ע"ל), למשל כתובות י"ג, ג': „חֻזָּרוּ על הפתחים", וכן ספרי דברים לא' א' (65 א'): חֻזָּנוּ על כל המקומות שבתורה (גם כאן צ"ל הנקוד בפעל 2) באמרם חֻזָּר הָיִין רְצוֹנָם לומר שההלכה שאנו רוצים ללמוד מהשואת שני ענינים נחבטלה ואיננה, מפני שהענינים הללו נפרדים זה מזה בתכנם, ההבדל שביניהם הוא מה שדבאנו לעיל (ע' ע' 33): לא ראי זה כראי זה, ואולם הראיה נמשכת שם הלאה ע"י הַצָּד הַשְּׁנוֹה שָׁפָתָן, ואולם, הצד השהו שבהן הוא הלשון שנמצא במדרש התנאים, אבל הלשון „חזר הדין" נמצא רק בתלמוד הבבלי, ע' קדושין כ"א א' ושם נסמנו שאר המקורות. הבטוי חֻזָּרוּ לָדִין ע' לָקֵמַן ערך חלף.

חֻיב (חוב), הפעל חִיב (נכתב חייב) כא במשפט בנודר לִזְקָה, (ח"כ בעברית הרשיע), ח"כ (כתוב חייב) – יצא משפטו לחובה, או: מִצָּה לַעֲשׂוֹת, בדרשת התנאים להטיל ענש, למשל מכילתא ל"ב ט' (6 ב'): ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל, לכ' ה' (68 א'): „לחייב על כל אחד ואחד בפני עצמו".

חֻזָּה (השהו חוב, יחזקאל י"ח ז'), בדרשת ההלכה באה, חֻזָּה בנודר לַרְשׁוֹת כְּלוֹמַר מצוה הנתונה ביד האדם לעשותה או להקטע ממנה, בין ר' ישמעאל ובין ר"ע יש מחלוקת ע"ד שלשה כתובים אם הם חובה או רשות, והם: במדבר ה' י"ד (וקנא); יקרא כ"א ג' (יטמא) ושם כ"ה מ"ו (תעבדו), לפי דברי ר"ע הם חובה ולפי דברי ר' ישמעאל – רשות (8). ר' אליעזר המודעי מוצא שבכפל הלשון שמוע תשמע, שמוע ט"ו כ"ו, למרות שהכתוב מתחיל ב„אם", יש צווי של חובה; שמוע – יכול רשות? ת"ל:

(1) בתוספתא 276 (נדרים א' ה') נתחלף הבטוי שלנו ע"י נוהגין ב... נוהגות ב... מהשמוש התלמודי בבטוי הזה צריך להזכיר את המאמר: (אין) איסור חל על איסור, חולין ק"א א', ושי'נ.

(2) לו' ח"כ 82 סוף ב') מביא את המאמר הזה ומאמרים דומים לו מזמן מאוחר וחושב שהם בקל, ואולם גם שם ואפילו במקום שאין יו"ד אחר החיית צריך לנקד את החית בחירק, דוגמאות ללשון „חזרונו על כל המקרא" שמתקופת האמוראים ע' אג' אמוראי א' י', כרך א' 601, 2 (בגרמנית) וגם 8,627 (ר' שמואל בר נחמן); כרך ב' 1271 (ר' יצחק); כרך ב' 4,141 (ר' אבהו); כרך ב' 2,180 (ר' אמי), כרך ב' 6,520 (ר' חנינא בר פפא); כרך ג' 6,524 (ר' אבא), השהו ג"כ ב'ר ציד (ה') חזרתה על כל בעלי אנדה שבדרוס; ירו' כ"ב 16 ג': חזרתה על כל בעלי לשונות – שני הדברים אמרם ר' יהושע בן לוי; ירו' ברכות 8 ב': חזרתה על רמ"ח איברים, במשנת ערובין ב' ו': חזרתה על כל חבריו, ובהוצ' Lowe; חזרתה, (8) ברייתא סוטה ג' א', ע' אג' התנאים כרך א' ח"ב 4 הע' 2, במה שנוגע לכתוב הראשון באה בספרי במדבר (4 א' י') מחלקת זו בין ר' ישמעאל ובין ר"א בן הורקנוס, גם במה שנוגע ליקרא כ"ה מ"ו מובאה ברייתא בניסין ד' ב' ושם דעת ר"ע מיוחסת לר"א בן הורקנוס.

תשמע – חובה ולא רשות, מכילתא לאותו פסוק (46 א'). כלל אחר של ר' ישמעאל מחליט, ששלשה כתובים בתורה, אעפ"י שמתחילים ב'אם' הם בכל זאת חובה ולא רשות, והם: שמות ב' כיה; שם, כיב כיד, ויקרא ב' יד, מכילתא לכ' כיה (73 ב'); לכיב כיד (96 סוף א' 1). – ע' עוד מכילתא ל"ג ו' (20 ריש ב'): לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות; לכ"ג י"ג (101 א', ר' מאיר); לעשות דברי תורה עליך חובה. ע' עוד ערך קבע.

חלק, הפעיל החלוק (ע' בר' ל"א ו': ויקרא כ"ז י'). מכילתא לכ' י"ח (71 ב'): ויש מחליפין בדבר (2) – ע"ד הרמזים על ארבע מלכיות מבר' מ"ז י"ב, מכילתא לכ"ג י"ב (101 א'): ר' עקיבא מחליף. – בפעל (השוה בר' מ"א י"ד) בא, חלק, במקום שלמדין איזה דבר מקל וחמר ואח"כ שואלין, או חלוק, כלומר אולי אפשר לשנות את הקל וחמר באופן אחר. אך אחרי שהחליפו את הקל וחמר נגלה שהחלוק אינו נכון וצריך לשוב אל הקל וחמר הראשון כבתחלה או המדרש אומר בלשון הזה: „הנתי וחלפתי ובטל החלוק וזכיתו בדין מתחלה” כך הוא במכילתא לכ"א כ"ח (86 א' כ"ג כ"ה) 8. בספרי במדבר ל"ט ב' (42 ריש ב') הלשון היא: או חילוק הן הדברים... דנתי וחלפתי בטל החילוק וזכיתו לדון כבתחלה 4. בספרא לט' כ"ג (45 סוף ב') נמצא לשון שכזה: או חילוק... בטל החילוק וחזרנו לדון. וזלזל זאת נמצא בספרא רק ההתחלה: או חילוק; הסיום שאחרי דחית החילוק נשמט לגמרי. ספרא ל"א ב' (4 ד' י"ט); לה' י"ז (26 ד' ו'). ע' ניב פסחים ו' ב', ששם ר"ע במחלקתו עם ר"א בן הורקנוס אומר, או חילוק' בבקשו לדחות את דבריו בר פלוגתה 6.

חלוקה, מלבד המובן שעליו דברנו בערך הקודם נמצא הבטוי, חלוקה הרברים (ספרי דברים ל"ב ט', 88 ב' מ"ז משנה יבמות י"ד ג', סוכה כ"ט א', ב"ק ס"ז ב') 6. שמובנו כמובן הבטוי שהבאנו בראש הערך הקודם, מחליפין בדבר, והוא המובן גם כשהוא בא ברבים, מכילתא לכ"ג ג' (98 ב' י"ב): אין לי אלא אלו וחלופיהן (צ"ל: חלופיהן) מנין.

חלק, קל חלק, כלומר הבריל. מכילתא לכ"א כ"ט (86 ב' מ"ז): בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד; ספרי במדבר לט"ז ו' (29 ב' ל"ב): בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל 7. – ספרא ל"ז כ"א (38 סוף ד'): בא הכתוב לחלק בין טומאות לטומאות, או לא בא אלא לחלק בין קדשים לקדשים 8. ספרא ל"א ג' (48 ריש ב'):

(1) ע' אני התנא' כרך א' ח"ב 4 הע' 8. על הכתוב ויקרא ב' י"ד, ספרא 18 ג' י"א, במקום „רשות” – אחרי ששם מדובר ע"ד קרבנות – נאמר „ידבה”. (2) ויש מחליפין, בב"ר כ' י"א; ל"א (י"א). – בפסיקתא 46 א' בארמית: זאת דמחליפין לה. (3) רק קטע מהמכילתא הוה נמצא בירוש' ע"ז 46 ריש ב'. (4) ע' ג"כ ירו' סנהדרין 22 א' ס"ב; שבת 9 ג' ל"ג; תענית 87 א' ל"ט „או חלק”. אולי חלק, ב"ר מ"ח (ח') ברייתא דר' ישמעאל, ע' ג"כ ירו' נזיר 54 ג'. (5) ממכילתא לדברים כ"א ד' (ספר היוכל של חילדסהויסר, בחלק הגרמני ע' 487 מביא הופמן ג"כ אותו הלשון רק בלי „כבתחלה”, ולדין' במקום „לדון”. וכך הוא מצטט ג"כ בספרו Zur Einleitung S. 44, ששם הלשון הוא בנוכח, דנת וחלפתי. ע"ד וזה לדין ולדון. ע' לעיל סוף ערך וזה.

(6) בבטוי הזה משתמש ר' יהודה בר אבאי במחלקתו בענין אנדי עם רשב"י (אני התנ' כרך ב' ח"א 76 הע' 68. התנא' הזה משתמש בבטוי, חילוקה הרברים' גם במחלקתו בענין הלכה עם ר' יוסי בן הלפתא. תוספתא 118 ד' (שבת ג'), ירו' תרומות 41 ג' ס"ב, ר' עקיבא משתמש בבטוי זה במחלקתו עם ר' ישמעאל, ברייתא ע"ז ג' א'. (7) אפשר לנקד לחלק או לחלק. ע' ג"כ בחלק חשני של הערך הזה ע"ד „אך חלק”. (8) כך גורס ראב"ד בבאורו לספרא.

בא הכתוב לחלק... או לא בא הכתוב לחלק אלא... חולין ח' א': ולמה חלקן הכתוב, ספרי במדבר לט"ו ו' (29 ב'): ,אם למדתי שלא חלקה תורה בין נסכי ענף לנסכי שור, כך לא חלק בין נ' כבש לנ' איל, ספרא וגם מכילתא לכ"א כ"א (84 א'). – ספרא ל"ו כ"ט (39 ב'): אם מצינו שלא חלק הכתוב בין... ל... לא נחלק בין... ל... וכן בספרא לט"ו ו' (76 ב'). ספרא ל"ד ב' (70 ריש א'): לפי שמצינו שחלק הכתוב בטומאותיהם... יכול אף כן נחלק בקרבן. מכילתא לכ' י"ב (70 א') בקשר עם שמות כ' י"ב ויקרא י"ט ט': מה כבוד לא חלק בין אשה לאיש אף מורא לא חלקו (צ"ל חלק) בין אשה לאיש, שם שורה ו': מה שבת לא חלק... אף מורא לא תחלוק... (*). כלל אחד בהלכה שיסר ר' יוסי הגלילי – אף – חלק, מכילתא ל"ב ט"ו (9 ריש א'): י"ב ט"ו (10 א'); כ"א כ"א (84 א'); ל"א י"ג (103 ב'), ספרי במדבר י"ח ט"ו (38 א' 1). צריך לנקד או חלק והנושא יהיה ,הכתוב" או חלק, צווי בפעל 2), כלומר בכל מקום שכתוב ,אך" הוא בא לחלק בין האמור למעלה ובין האמור להלן. ר' יונתן, תלמידו של ר' ישמעאל אומר: ,הבערה לחלק יצאה", כלומר בעיה היתה בכלל ל"ט מלאכות האסורות בשבת ולמה נאמר ביחוד לא תבערו אש? ללמד שחייב (כשעשה מלאכות רבות בפעם אחת) על כל מלאכה ומלאכה לבד, ברייתא שבת ו' א'. נחלק. ע' ע' קדור.

חמר. השם חמר (כתוב חומר) והפעול חמור בא חמיד מוזוג עם קל וקל. הדוגמאות לזה הובאו לקמן בערך ,קל". חמר וחמור הם אחי פחד ופחד שבתניך. אפשר שבחילוף המובן יצא השם הזה ישר מן העברית ,חמר" מדת היבש (ויקרא כ"ז ט"ו; יחזקאל מ"ה י"א, י"ג, י"ד), שגם הוא נובע מן חמר – אסף, צבור (שמות ח' י', חמרים חמרים) ומוזה בהשאלה למקוה המים (חמר מים רבים, חבקים ג' ט"ו). ואולם יותר קרוב לשער שהמושג ,חמר" בתור מקוה, צבור, עבר ישר ל"חמר" – קבד וחמור הוא הפעול מן ,חמר", והשם חמר הוא שם מפשט שנזכר מן חמור, חמר בתור פעל עבר נמצא בעוקצין ב' ה'.

ההפעל ,החמיר" (בגנוד ל"הקל") פירושו הכבד, תלמיד ר' יוחנן בן זכאי שאלוהו: ,מה ראת תורה להחמיר על הגנב יותר מהגולן?" כך הוא במכילתא לכ"ב ט' (91 ב'), תוספתא 357 (ביק ריש המסכת); בברייתא ב"ק ז' ב' הלשון הוא: מפני מה החמירה תורה 8) בגנב... ע' ג"כ ספרא לכ"ה נ"ד (110 ב'): אם כן החמירה תורה על גולן של עכו"ם, ק"ו על גולן של ישראל, מכיל' לכ' ז' (68 ב')... והרי הכתוב מחמיר עליה... (**).

- (1) וייס ב"דור דור ודורשיו ח"ב 120 מביא הלשון: ,כל מקום שנאמר אך חלקי. ואולם אני לא מצאתי בשום מקום בשלשון הזה.
- (2) ע"ד המובן חלק ע' הופמן במאמרו פיר די וויסענשאפט דעם יודענטומס XX (1893), 149.
- (3) גם בתוספתא הגירסא ,בגנב". בתור נדרף עם ,הכביר" מושך אחריו גם ,החמיר" את מלת ,היהם" ע"י. בנירסא שכתוספתא ובברייתא יש לו לבטוי ,החמיר" כרגיל טובן כללי ו,בגנב" פירושן אצל הגנב, ביחס אל הגנב.

(*) חלקק=מקק. אינו יודע איך להכריע מכילתא ל"ד ד': וחוקתי את לב פרעה, שהיה לבו של פרעה חזק או לרדוף או לא לרדוף. ובספרי דברים פסקא ל"ב: בכל לבבך ,שלא יהיה לבך חזק על המקום. (**), החמירה תורה בדברים יותר מן המעשה, שהאונס והמפתה נותן מאתים וזו והמוציא שם רע נותן ארבע מאות וזו', מדרש תנאים הוצ' הופמן ע' 140. ע"ה דברים כ"ב י"ט. – המתרגם.

II חֲמֶר, קבוצה של חמשה מאמרים אנגריים של ר' יוחנן בן זכאי שבאו בתוספת 367 (ביק' ו' ג') שמתחילה בלשון זה: חמשה דברים היה ריבין אומרן כמין חומר. אחד מהמאמרים ההם נמצא במכילתא לכיא ו' (77 א'): היה רבן יוחנן אומר כמין חומר. בברייתא קדושין כ"ב ב': היה דורש את המקרא הזה כמין חומר. בן דורו של ריבין, ר' נמליאל השני, מתחיל דברו: הניחו לי סופרים ואדרשנה כמין חומר, ברייתא סוטה ט"ז א'. בספרי במדבר לה' ט"ז (4 סוף א') הניחו לי סופרים ואומר כמין חומר 1). המלה „כמין“ שבאה לפני „חומר“ מראה ש„חומר“ הוא איזה דבר ממשי, שאלי נמשל המאמר האמור. לפי באור עתיק 2), „חומר“ הוא אותו הדבר שנקרא בארמית חֲמֶקָא או גם חֲמֶקָא, שזהו צרור של סממנים או חרוז של מרגליות, או איזה תכשיט כעין כרור קטן. איך שהוא צריך לחשוב שחמר הוא איזה דבר נחמד שאלי נמשל המאמר שיש לו ערך מיוחד. או אם לדון מצד המובן הפנימי של קשר הענינים, צריך להניד שהכתוב מתקשר בדרשה אליגורית עם הטעם העמוק האצור בו. כי באותם מאמרי האגדה של ריבין ושל ריג' נשקפים ביחוד טעמים אליגוריים או סמבוליים, שחודרים לתוך עמק רוח התורה 3). אל השם חֲמֶר, במובן שקנה לו ע"י הלשון „כמין חמר“, יש שייכות לשם שניתן לדרשנים מומן קדום שלא נודעו בשמותיהם הפרטיים, דוֹקְשִׁי חֲמֻרוֹת. הם נמצאים בנ' מאמרי תנאים שבתלמוד הבבלי: ברכות נ"ד א' 4), פסחים כ"ד א' 5), חולין קל"ד ב' 6), על עניני אגדה, הדומים לאלה המאמרים שעליהם נאמר שהם כמין חומר, המאמר שנמצא בחולין קל"ד ב' נמצא ג"כ בספרי דברים ל"ח ג' (106 ב' ב'), אבל שם אמר זאת ר' יהודה בר אבא, תלמידו של ר' יע' 7) בשם „דורשי רשומות“. גם בשאר שני המקומות שבבבלי יש גורסים „דורשי רשומות“ במקום „ד' חמורות“. בכל אופן שני הבטויים הללו מתכוונים לדרשנים עתיקים 8). ע"ד דורשי רשומות ע' להלן ע' רש"ם. מה שנוגע לדורשי חמורות צריך לומר שהחמורות הן רבות מן חמר במובן השם חֲמֶר בבטוי „כמין חומר“. גם הבטוי חומר ב"ק וחומר הוא רק יחיד מן „חמורים“ (ע' לקמן ע' קל וחומר). „חמורות“ הן הבאורים האליגוריים, שאותם דרש ריבין וריג' „כמין חמר“, ואת דרשניהם קוראים בשם „דורשי חמורות“.

חֲמֶשׁ. (כותבים חומש). החלק החמישי (בר' מ"ז כ"ו). בהלכה בא השם הזה במקום „חמישי“ העברית, ויקרא ה' כ"ד; כ"ז כ"ו. — בו מציינים את כל אחד מחמשה ספרי התורה, להורות בזה שהתורה היא כולה ספר אחד 9) וכל ספר ממנה הוא רק חלק. אמנם כמין כ"ד כתבי הקדש נמנה כל ספר וספר מתורת משה לחוד, אבל השם חומש מצוין אותם שהם רק חלקים מספר שלם. הכונה הזאת צפונה גם בשם היוני לתורת משה $\eta \text{ πεντατευχος}$ (= $\beta \text{ λογ}$). הם הרביעי של התורה נקרא בפירוש חֲמֶשׁ הַפְּקוּדִים 10) 11).

- 1) בפרטיות ע' אג' התנ' כרך א ח"א 22 28. 2) ע' רש"י קדושין כ"ב ב' וסוטה ט"ז א'. תוספות לסוטה ט"ז א'. 3) הגירסא „חומר“ בח"א. — אעפ"י שמציינים לה בני סמכא. כמו רב סעריה גאון והערך וע' ערוך השלם ח"ג 21 ב', 478 א'. סוכרחת להיות נדחת.
- 4) כאן יש גירסא מקויימת בעדיות רבות: דורשי רשומות (כך גם בערך ערך רש"ם ח"ד 308 ב'). 5) בכ"י אחד ד' חמורות בכ"י אחר ד' רשומות וגם ד' חמורות ע' ד"ס. 6) בכ"י אחר ד' חמורות (ערך ע' חמר ח"א 218 ב' ד' חמורות. בכ"י מינכן ד' רשומות. 7) אולם בלקח טוב דברים י"ח ג' גורס ר' יהושע במקום ר' יהודה. וזו תהיה עדות יותר עתיקה של ר"י בן גינתא, תלמידו של ריבין. 8) ע' רש"י לברכות כ"ד א'. 9) ע' כ"ב י"ד סוף ב'. משה כתב ספרו...
- 10) לא כמו שמקד שטק (איינליימונג אין דאס אלטען טעם' ע' 15) פקידים, כי זה לצויו ולאזהרה, אבל לא לטנין. פקידים נאמר בבמדבר א'—ד' י"ז כמה פעמים. 11) ע' הפקודות מסכ"י, תוספת,

בכתיבת תורת משה מברילים בין תורה ובין חומש, ברבים חומשין (1). בשם, תורה' נקראו כל חמשת הספרים בחד. בספרים בודדים משתמשים רק לשם למוך פרטי ולשם למוך התלמידים. מדרגת הקדושה שיש ב,תורה' נגד שאר חלקי כתבי הקדש—נביאים וכתובים הובעה בהלכה זו: נותנין תורה על גבי תורה וחומשין על גבי חומשין וחומשין על גבי נביאים, אבל לא נביאים על גבי תורה וחומשין (2). ועוד נאמר: כורכין תורה במטפחות תורה וחומשין במטפחות חומשין, תורה וחומשין במטפחות נביאים, אבל לא נביאים במטפחות תורה וחומשין (3). הרבים, 'חומשין' כאן בא במובן כל אחד ואחד כשהוא לבדו (4). לא נכון אפוא לקרוא את התורה השלמה בשם חומש (5). גם ספרי התהלים נקראו בשם חומשים. ר' חייא אומר על ר' שמעון בנו של ר' יהודה הנשיא: שני חומשים שניתי לו בספר תהלים (קדושין 51ג א' 6).

חסר. פעל חסר בנגוד ליתר. ר' ישמעאל מצוה לר' מאיר להזהר מאד במלאכתו מלאכת הלבירות: שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת נמצא אתה מהריב כל העולם כולו (מסרת של שמואל, ערובין 11ג א' 7). — בפעל מְחַסֵּר, ספרא לב' י"ד (12 א' 1); דברים מחוסרין כאן אמרן הכתוב להלן. זאת אומרת מה שחסר בויקרא ב' י"ד נמצא בויקרא כ"ג י"ז ולהלן. השה ספרא לכ"ג י"ז (101 ב' ט').

חָסַר. שם התאר נגור מהפעל שמוכא לעיל, בנגוד ליתר בדרשתו של ר'א בן עזריה לקהלת י"ב (א 8): „[דברי תורה] לא חסרין ולא יתרין, תוספתא 307 מ"ו (סוטה ו' י"א), חגיגה ג' ב' (9). זה מוסב על מה שנאמר בקהלת שם וכמסמרות נטועים „אי מה מסמר זה לא חסר ולא יתר אף דברי תורה לא חסרין ולא יתרין? ח"ט; נטועים מה נטיעה זו פרה ורבה אף דית פרין ורבין". כאן, כמובן, אין פירושה של „דברי תורה" התורה הכתובה, אלא התורה המסורה שבעל פה, שהיא כאפן אורגני פרה ורבה כנטיעים.

ספרי דברים וספרא הובאו אצל בלויא בספרו צור איינליטונג אין די הייליגע שריפט. ע' 44 הע' 3. (1) הרבים צריך לקרוא או בארמית חוקשין או עברית חקשים (ע"מ חרשים) או חוקשים (ע"מ חקלים). (2) תוספתא 227 ב' (מנילה ד' י"ט). בירושלמי מנילה 78 סוף ד' בא אחרי „נביאים" בשתי המקומות, וכתובים. בבבלי מנילה כ"ז א': מניחין ס'ת על גבי ס'ת ותורה ע"ג חומשין וחומשין ע"ג נביאים וכתובים, אבל לא נ' וכ' ע"ג חומשין. בחצי הראשון של הנוסח הזה, בספר תורה' הוא, תורה', ומה שכתוב אח"כ, ותורה' הוא ט"ס וצ"ל „וחומשין". בחצי השני נשמט לפני „וחומשין" השם תורה, שהוא אמנם מובן מאליו. אח"כ בא עוד שלישי: ולא חומשין על גב תורה, שבוה מברדי בין מדרגת הקדושה של ספר תורה שלם ובין אחד החומשים. (3) תוספתא 227 ד' (מנילה שם). בירוש' מנילה 78 סוף ד' בא אחרי „נביאים" בשתי הפעמים, וכתובים. וכן בבבלי מנילה כ"ז א' ששם בברייתא יש שנויים כמו שנזכרו לעיל בהערה הקודמת. במקום „כורכין" בא במנילה „נלליין". ע' עוד ירוש' מנילה 78 ד' סמוך לברייתא שבאה קודם. שם 74 א' אומר אמורא אחד: תורה וחומשין קדושה אחת הן. (4) ע' מס' סופרים פ"ג ח"ז והע' מילר שם. (5) כמו שמונה בלויא בספרו צור איינליטונג אין די הייליגע שריפט ע' 41. וממה שאמור בפנים נראה שדברי בלויא צריכים תקון. גם מה שאמר שם 42 שבזמן התנאים עוד לא היו ספרי התורה קבועים הוא לא נכון. השמות היוניים שישנם בספרים וכן ההלכות של התנאים שנזכרו לעיל מראים ההפך. — בתוספתא 684 (ב"מ ה' ח') נקראו בשם חומשים ספרים של תורת משה נגד ספר עזראנה. הוא ספר התורה המוגה שהיה בעזרה. (6) רש"י מבאר יפה: שניתי לו מדרש אגדותיו, כי „שנה ל... אינו צמוד בעלמא של מזמורי תהלים (ע' ערך שנה II) ועפ"י צריך לתקן אצל Löw געזאמעלטע שריפטען III, 478.

(7) בסוטה כ' א': „שמא החסיר אות אחת או תתיר", צ"ל: תְּסַחֵר... תְּסַחֵר.

(8) ע' א' התנאים כרך א' ח"א 168. (9) כאן מתוקן הנוסח עפ"י התוספתא (ובבבלי חסר „לא... לא"). פירושו של רש"י שרוצה ליישב את הנוסח בלי הפלה, לא' אינו מתאים לזובן, חסרי,

בספרא וטא לבמדבר ו' כ"ב (ילקוט ח"א תשי"ד): בכולם כתב עתרים חסר ובו כתב עתרים מלא. — הבטוי, חסרות ויתרות' (קדושין ל' א', ערובין י"ג א') הוא בודאי מתקופת התנאים. בתור שם העצם לתאר צריך להשלים, 'אותיות'. ע' ראש הערך הקודם. חרוז. (מל' צוארך בחרוזים, שהיש א' י' — חרוזי מרגליות). בדרך השאלה היו מכנים בזה עוד בזמן קדום חריות הפסוקים משלשת חלקי כתבי הקודש: תורה נביאים וכתובים. באגדה אחת ע"ד אלישע בן אבויה (אחר) אומרים ר"א בן הורקנוס ור"י בן חנניה: 'יושבין היינו וחורזין 1) בדברי תורה, מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים, ירוש' חגיגה 77 ב' מ"ה. באגדה אחת ע"ד שמעון בן עזאי: הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה (צ"ל מתורה) לנביאים ומן לכתובים, שהשיר א' י' 2).

חתם. (=סיים), בננוד לפתח. ע"ד פרשת עריות אמר ר' ישמעאל: פותח ביו"ד ה"א וחותם ביו"ד ה"א (הנושא הוא, הכתוב), ספרא ל"ח ב' (85 ד' 8). ר' יונתן תלמידו של ר' ישמעאל מבאר את המלים, זאת תורת הקנאות, במדבר ה' כ"ט, וזאת תורת הניזיר במדבר ו' כ"א שהם, כחותם הרברים: ספרי במדבר לאותם הפסוקים (6 ב', 11 ב') 4).

ט.

טעם. יסוד, סבה. ספרי במדבר לה' ט"ו (4 ב' ב'): 'ומפני מה טעמו של דבר מגיד', כלומר הכתוב בעצמו באמרו, כי מנחת קנאות היא' נותן טעם לדבר מפני מה לא נתן עליה שמן ולבונה. מכילתא לדברים כ"ה ט"ז (הוצ' הופמן בס' היוכל של הירש-היימר בחלק העברי, ע' 31): 'מפני מה טעמו של דבר מגיד' 5). בשאלת, מה הטעם מתחיל רשבי לבאר את המצוה שבויקרא כ"ה כ"ח, ספרא לאותו פסוק (108 ג'). ע"ד התנא הזה נאמר בתלמוד הבבלי (סנהדרין כ"א א'), 'רשבי' דריש טעמיה דקרא' (ע' נ"ב לקמן ערך, 'מפני'). רשבי' הוא שאומר במחלקת של ר"ע וכן ננס, הלכה בדברי בן ננס, אבל אין הטעם בדבריו, ספרא לכ"ג כ' (101 ג'), מנחות ד' ג' 6). ע' ירו' נדרים 41 ג' (בדרשת תנא לשיב א' כ"ד): שהיה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו.

ברונמאות שהובאו עד הנה, 'טעם' פירושו הסבר הענין. ואולם בבכורים א' ב' יאמר, 'מאיזה טעם' ושם פירושו מאיו כתוב למדים אנו את הדבר. וכמעט תמיד נמצא במובן הזה את השם טעם (בארמית טעמא) באגדה הירושלמית 7). בתלמוד הירושלמי יש 'טעם' אותו המובן גם כשהוא מביא ראיה לאיוו הלכה מהכתוב.

(1) כך צ"ל במקום, וחזורין' (ע' אג' התנא' כרך א' ח"א 92 הע' 3. במקורות המקבילים, קה"ר ו' ח' ורות ר' ג' י"ג חסר הבטוי הזה. שם נאמר התחילו בתורה ומן התורה לנביאים. 2) בויקרא ט"ז (ט): 'מחריו דברי תורה לנביאים וכתובים'. דוגמאות אחרות לפעל חרוז מתקופת האמוראים ע' שהשיר שם. השוה אג' אמוראי א"י ח"ב 92; 6; 300, 1. ע"ד אפן חריות המקראות אצל פולוס ע' H. Wolmer, Die alttestamentische Citate be Paulus S. 37.

(3) ע' פסיקתא 116 א' 'ר"א בן פרח': כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחזמו בדברי נחמות. 4) אולי לא צריך לקרוא חותם אלא חותם, סמיכות מן חותם. השוה חותמי ברכות, ברכות ט' ה'. 5) שם בחלק הגרמני ע' 84 אומר הופמן: הלשון הזה נמצא תדיר במכילתא, כמו שהובא במדרש הנדול. במדרש דבי ר' עקיבא הלשון הוא: להניד מה גרם. ע' לעיל ערך גרם. — טעמו של דבר' נמצא באגדה ר"א בני של ר' יוסי הנגלי' ב"ר ל"ם (פ'); נ"ה (נ'), אג' התנאים כרך ב', 299, 1 (בג"ר). 6) השוה רב, כתובות פ"ג סוף ב': הלכה כר"ש בן גמליאל ולא מטעמיה. 7) אלו הן הדוגמאות מבראשית רבה: מה טעם, י"א (ב'); מ"ח (נ'); ס"ו (א'); ס"ח (י"א); מ"א טעם, פ"ט ס"א; מ"א טעמא, ס"ו (ד'); כ"ו (ה'); ל"ב (נ'); מה טעמיה, ח' (א'); כ"י (י'); מ"ס (א'); צ"ח (י'); מ"א

הרבים טעמים – לא בטוח אם נמצאו בדברי התנאים או לא. ואולם אפשר מאד שחלק מהדוגמאות שנביא להלן מוצאן מתקופת התנאים. „טעמים“ ברכים אנו מוצאים במובנים אלה: א. טעמי תורה. כלומר טעמי המצוות הכתובות בתורה, סנהדר' כ"א ב', פסחים ק"ט ב', זהו המובן של „טעם“ שהובא לעיל בראש הערך הזה (1). ב. רב אומר על הכתוב נחמיה ח' ח' ויבינו במקרא – אלו פסוקי טעמים (2), כלומר שהקוראים בתורה ידעו להפריש בין הכתובים לפי תכנם ומובנם, שנקראו טעמים (3). בזמן מאוחר קראו לסימני הנגינה בשם „טעמים“ (4). ג. אב"י אומר: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים (כלומר שיש הרבה מובנים במקרא אחד), ואין טעם אחד יוצא לכמה מקראות (5). גם כאן השם טעם בא באותו המובן כמו במספר ב', כלומר תכן, מובן. האמורא הארצישראלית, ר' שמואל בר נחמן אומר דומה לזה: הפסוק הזה אתה דורש ומוצא בו כמה טעמים (6). האמורא הזו אמר גם כן: אין לך כל פסוק ופסוק שאין בו שנים ושלושה טעמים (7). ע"י טעות בהבנת המלה הזאת בא נ"כ בברייתא דבי ר' ישמעאל, בסנהדרין ל"ד ב', „טעמים“ במקום „לשונות“, כמו שמצינו במקור הראשון של הברייתא הזאת בשבת פ"ח ב', ששם כתוב באמת „לשונות“. והכוונה היא ללשונות של עמי התבל, ואולם בסנהדרין חשב המעתיק „לשונות“ הן „טעמים“ (8).

טען. לטעון משא. במדרש ההלכה משתמשים בפעל טען בקל ובנפעל להראות על זה שפלוני מצווה לעשות כך וכך. כמו ש"ת"כ הוא החובה המוטלת על העושה, הנושא, כך טען נאמר על המצוה, על הנשוא שצריך להיות נעשה. הפעל טען בין בקל ובין בנפעל טען או נטען מקושר עם הפעול, למשל: ספרא א' ד' (5 ד'): מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה תטען סמיכה (9).

במדה ה"ו וה"י של י"ג מדות דר' ישמעאל: דבר שהיה בכלל יוצא מן הכלל לטעון טען אחר (יחובה אחרת). יש גירסאות במקום טען – טעון או טעין (הראב"ד בבאורי לספרא); עוד גירסא: טען (כך צריך לנקד). אולי צריך את הפעל לקרוא בנפעל לטען-להטען.

מַפְלָל. בניגוד לַעֲקָר. ברייתא שבועות ל"ח ב': כל המפלל לשם בין מלפניו בין מלאחוריו הרי זה נמחק. בתור דוגמאות מונה שם האותיות כ, ה, ש, מ, ו, ב, ל' שבאות לפני שם הויה. (ושאר השמות הקדושים) והכנויים שאחרי שם אלה: אלהיכם,

טעמיה, כ"ב (ח'); כ"ו (ו'); כ"ז בסוף; כ"ח (ד'); כ"ט (ב'); ס"ד (ד'); ס"ה (ב'); ס"ה (א)... טעמיה דרבי, ג' (ו'); סוף ט"א; ס' (ה'). פעם בתור הפסוק הענין נמצא במקומות אלו: ב"ר א' (כ'), מה טעם; וכן כ"ו (ב'); א' (פ"ו); אלו מביאין טעם לדבריהן ואלו מביאין מ' לר'. ע' לעיל ע' 72 הע' 3 בסוף. – ע"ד הבטוי האפי של ר' תנחומא בר אבא, אנא אמרית שטמא, ע' אנא אמוראי אי ח"ג 480. (1) ע' ג"כ ערובין י"ג ב' מדברי ר' יוחנן ע"ד סומכוס תלמידו של ר' מאיר: טעמי טומאה וטעמי טהרה. (2) בבבלי מנילה ג' א' נדרים ל"ו ב', ר' חננאל בשם רב; בירוש' מנילה 74 ר' אמר זאת ר' חננאל בשם עצמו. בב"ר סוף ל"ו – סחם. (3) כך בבבלי מנילה ע' לקמן ת"ר, פסוקי; בירוש' מנילה: ושים שכל אלו הטעמים, וכך גם בב"ר, ללשון של הבבלי ע' עוד חגיגה ו' ב', נדרים ל"ז א'. (4) ל"ו ח"ב 172 ב'; ח"ד 79 ריש ב' מתרגם באפן אנכרוני טעמים: Accenta; פיסוק טעמים: disjunctive accenta (5) סנהדר' ל"ד ב', ע' אנא אמוראי בב' ע' 112. (6) שהשיר ד' י'. ע' אנא אמוראי אי ח"א, 500. (7) שהשיר לא' א'. ע' אנא אמוראי אי ח"א, 501. בלויא מבאר באפן אחר, ע' J. Q. R. JX 134 אבל בלי הוכחות מספיקות. (8) ע' ספרי Abraham Jbn Esra's Einleitung zu seinem Pentateuchcommentar S. 76 ע' אנדרות התנאים כך ב' 347, 8. (9) שם שורה 14 צריך להניח במקום יטעון=טען (לשון).

אלהיהם, אלהינו, ביר' מגילה 71 ד' ס"ג; ומוחק את טפילותיהם. הרמב"ם במשנה תורה, יסודי התורה פ"ו ה"ג: אותיות הנמפלות. כמסכת סופרים ד' ג': כל האותיות המשמשות לשם בין מלפניו ובין מלאחריו הרי אלו נמחקין. במלה "קפלה" (מפלות) מונח הסימן היותר עתיק לתפקיד האותיות בדקדוק העברי. בן אשר ג"כ משתמש בכטוי הזה במובן הזה. ע' די אנפאנגע דער העברייאישען גראמאטיק, ו' 35.

יך. ספרא ל"ג ג' (45 ד', י"ב י"ג): על ידי דוד הוא אומר... ועל ידי שלמה הוא אומר... "הוא" בודאי הכתוב 1). (*).

מ"ד. תיכף. במדרשים המאוחרים רגיל מאד, ביחוד הרבו להשתמש בו בהרחבת ספורי המקרא. כדי לתת בספור רוח חיים מוחשית. וכך נמצא גם במדרש התנאים, מכיל' ל"ד כ"ט (31 ב'): מיד אמר המקום למשה; ספרא ל"ג ב' (44 סוף ד'): מיד נטלו אש וזה 2). (**).

ידע. קל ידע. עם הפעל ידע ש... המדרש מביא ראיה לאיזה דבר מהכתוב. מכיל' ל"ב י' (1 ב'): תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנא'... ספרא ל"ט ח' (43 סוף ד'): תדע שקרבנו מכפר יותר מקרבן העם... שנא'... עוד בא הלשון 'תדע' לחזק את הדרשה הקודמת. מכילתא לט"ו כ"ז (46 ב'): תדע שכן, שהרי... ברייתא דל"ב מדות, מדה י': תדע שכן הוא דאמר... 3). – בהערך היריעה בא 'אני ידע, מכיל' לט"ו ל"א (51 א' 4); לט"ו ל"ג (51 א' 5); לט"ו ל"ד (51 סוף ב' 6); ספרא לח' ט"ו, 41 ד' 6). – ברבים; אין אנו יודעים, ספרא לט"ו א' (43 ג' 7). – להודיע. בלשון זה משתמש מדרש דבי ר' ישמעאל להגיד שמתוך הכתוב אפשר להכיר לאיזה דבר נתכון 8). למשל: להודיע שבחן של ישראל, מכילתא ל"ב ו' (5 א', ע"ש בויקרא כ"ד י') ב' י"ח (71 ב'); ספרי במדבר לט"ו ה' (17 ב'); ל' שבחן, מכילתא ל"ב כ"ח (13 א'). ל' שבחן של צדיקים, ספרי במדבר לכו' ט"ו (52 א'); ל' שבחו של משה, ספרי במדבר ח' ד' (16 ב'); ל' שבחו של אהרן, ספרי במדבר לח' ג' (16 א'); ל' חכמתו וחסידותו של משה, מכילתא ל"ג י"ט (24 א'); ל' חכמתו של משה, מכילתא ל"ד י"א (28 ב'); כ' כ' (72 א'). ל' זכותן של צדיקים, מכילתא ל"ד כ"ב (31 ב'); ל' כמה צדיק גדול, ספרי במדבר לכו' א' (49 א'). – דומה לזה: לידע באיזה יום נתנה תורה לישראל, מכילתא לט"ו א' (46 ב'). – עד שיודיעך הכתוב, בברייתא של חזקיה, ירו' שבועות 35 ג'. יחד. פעל יחד, הרגיש, הרים איזה פרט למעלה עליונה. מכילתא ל"ב ו' (5 א', בקשר עם במדבר ט"ו כ"ד): יחד הכתוב המצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו; ספרי

1) השוה במוכף לריה (תפלת רבא) ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב; בקדושה: ככתוב על יד נביאך. מוכן אחר יש למלות, ביד נביאך, נחמיה ט' 3. 2) הרמיון שיש בין האמור באונגליין ובין ומיר ע' נלמן Die Warte lesu I 23; Theolog. Lit-blost 1889 Sp. 467. 3) במדרש הארצישראלי רגיל הלשון: תדע כך ש... ע' ביר כ"ג (כ), ע"א (כ) ע"ב (כ), פ"א (כ) ק' (ט), פסיקתא 105 א'; ויקר' א' נ"ד בסוף. ה' בסוף. 4) בהוצ' פרידמן כתוב בטעות אינו יודע. 5) במקום אינו יודע צ"ל אינו יודע כמו שכתוב בסיפא של המאמר. 6) במאמר שהוא סייד לרבי ר' ישמעאל. 7) דוגמאות מהאגדה הא"י: אינו יודע, ב"ר ב' (ה) צ"ח י"ט; אין אנו יודעים. ב"ר נ"א (ט) סוף ס"ד, ס"ח (ט). פסיקתא 61 א'. 8) בב"ר להודיעך, ס"ב (ה), ע"ב (כ), פ"ס (י).

(*) כל מקום שנא' יד אתה תופש את השמאל עד שיפרוש לך הכתוב ימין, מכילתא דרשב"י הוצ' הופמן 34.

(**) אין והיה אלא מיד (ע"כ שמות י"ג י"א), מכילתא דרשב"י, הוצ' הופמן 32. – המתרגם.

במדבר לאותו פסוק (32 א'): יחד הכתוב מצוה זו אמורה (1) בפני עצמה. — יחד שם על... נאמר על הקב"ה, שבחר בישראל, שקשר את שמו עם שם ישראל (בלשון התנכ"ית קרא שם על...). במכילתא כי' י"ז (102 ריש א') באה שורה של מקראות המאשרים נקודת השקפה זו: שמות כיב כינ: אלהי ישראל: על ישראל יחד שמו ביותר, דברים ו' ה' (אלהינו): עלינו יחד שמו ביותר; מיב כיא י"ב (אלהי ישראל); תה' נ' ו' (אלהים אלהיך אנכי); לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל, בספרי דברים ל"ו ה' (73 ריש א') חסרה הראיה ממיב, שאולי הוכנסה שם רק להראות ראייה גם מהנביאים. במקום, יחד" בא בספרי דברים ה' ח' — על ישראל (עלינו, ע"ד) הוחל שמו ביותר. והו' הפעל מן "ה' על" (ע' לעיל ערך חול) ופירושו: לשכון על איזה דבר (2). עם המאמר הסתמי הקבוצי הזה מתאים למאמרו של רשב"י לתה' נ' ו': לא יחדתי שמי אלא עליכם... (3). התנא ר' נחמיה שם בפי יעקב (לבר' כ"ח י"א): אברהם יחד הקב"ה שמו עליו, יצחק יחד הקב"ה שמו עליו, אם מתאחות הן ג' אבנים זו לזו יודע אני שהקב"ה מיוחד שמו עלי (4). זה שייך למה שהקב"ה נקרא אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב (5). בברייתא דליב מדות, מדה ט"ז הושם בפי שלשת הנביאים האחרונים חני' וזכריה ומלאכי (על יסוד הכתוב מלאכי ב' ט"ז אלהי ישראל) נחמה זו: אעפ"י שנשנאתם ושלחתם (בגולה) מימ הוא אלהיכם ושמו מיוחד עליכם (6). כאן מיוחד הוא בינוני פעול למיוחד, ואעפ"י שזהו פעול לשמו" אעפ"י כי אינו במובן שם המיוחד.

נתפעל, למה נתיחד השם כאן? כך הוא לשון הברייתא דליב מדות במקום שהובא לעיל עה"כ ש"א א' י"א (אלהי הצבאות) ומלאכי ב' ט"ז (אלהי ישראל). השמוש בשם מיוחד של הקב"ה, שיש בזה ערך מיוחד, משמש דוגמא למדה: דבר המיוחד במקומו" כאן המלה, מיוחד" הוא בינוני של הפעול שבא בתוך השאלה, ואולם, נתיחד" יש מובן של עבר, כמו יחד (7).

- (1) צ"ל ואמרה. (2) במלונים לא נרשמה הצורה של בנין הפעל. יאספרוב 432 כי מביא בתור הפעל חלול סברכות ל"א סוף ב', הוחללה. אולם זה שייך להקל (=התחיל). בב"י אחד כתוב, התחילי". (3) שמות ר' ריש כ"ט. ריש רות רבה. ע' אני התנאים כרך ב' ח"א 68 (בראש העמוד).

(4) ב"ר סיח י"א, בקצרה בשו"פ צ"א סי' ו'.

(5) בכל הדוגמאות שהובאו עד הנה הנושא הוא הקב"ה שומר שמו, אולם מוצאים אנו גם דוגמאות כאלה שבהן ישראל הוא הנושא, שהוא מיוחד שם הקב"ה בזה שהוא קורא: ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד') בכ"ר כ' סי' ז': אנו... מיהרים שמו בכל יום; בשהשיר לב' ו': אני מיוחד שמו בכל יום פעמים, בקדושה בשבת ויו"ט: עם המיהרים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים (השוה פרקי דר' אליעזר סוף פרק ד'). ובתפלת שחרית בברכת אהבה רבה אומרים: וליחדך (=ליחד שמך). בדוגמאות הללו הפירוש הוא שבני ישראל מפרסמים יחודו של מקום (לוי ח"ב 282 ב'). הבאור הזה נמצא תחת ההשפעה המאוחרת של הלשון הפילוסופית, שבה מתקדמה במלה "יחד" המלה הערבית وحد [והיד] בדוגמאות הללו בכל זאת המובן של "יחד שם" הוא אותו המובן שיש בדוגמאות שהובאו בפנים (בפכסס), שבהן הנושא הוא הקב"ה. מה שעושה ישראל בזה שהוא קורא ומכריז: ה' אלהים ה' אחד, עושה גם הקב"ה שקורא לעצמו אלהי ישראל. שתי הפעולות הללו, שנעשות משני הצדדים, נקראות, יחד שם. מרבירי המדרש שבהשיר. הנוכח לעיל נראה גלוי, שכך היא הכוונה. במובן שכזה הוא גם בטוי התרגום לשה"ש ח' ט' ולא יכיה ו' כ"ח — יחודא לשקא.

(6) חקיי לשוני אל המלה, שנא' שבמלאכי. הנירסא כאן ע"פ תקון קציעלנבונן (נתיבות עולם ע' 41 א'). דרשה אחרת למרק זה דומה לנו שבפנים מהאמורא ר' פנחס נמצאה בירוש' קרושין 68 ג' (אנדה אמוראי א"י ח"ג 327). (7) דוגמאות לנתיחד" ע' לוי ח"ב 288 א'.

מיוחד (הכתיב מיוחד), בינוני פעיל מן יחד במובן הצטיינות ובחירה. במדרש ההלכה משתמשים במלה זו, שדבר שמצטיין באיזה סימן בא ללמד גם על שאר הדברים שיש בהם אותו הסימן, שהם שוים אליו בכל דבר. הלשון של דרשה שכזו הוא: מה... מיוחד, ת, ים, ות... אף כל (דבר) ש... q. דוגמאות: מכיל' לכיב י"ב (93 ב' ג'); כ"ב י"ט (94 ב'); ספרא לכי' ו' (11 א'); י"א ל"ב (53 ב'); ברייתא ד"ג מדות של ר' ישמעאל מדה ח'; ספרי דברים ל"ב י"ד (89 א'); י"ד כ"ו (96 ב'); כ"א כ"ב (114 ב'); כ"ד ו' (123 א'); כ"ה ג' (125 א' ה' ד'); כ"ה ד' (125 ב' 2). ע' ג"כ משנה כ"מ ב' ה' לדברים כ"ב ג'.

דומה למובן שיש ל"מיוחד" יש גם ל"מפרש" (מפורש) בדוגמאות הללו: ספרי דברים י"ד ט"ו (95 א'): ... מה נשר מפורש...; וכן ספרא ל"א י"ד (50 ג'). בחולין ס"א א' י"ש במקום זה: מה נשר מיוחד ש... g. ע' עוד ספרא ל"א כ"ג (50 ד'): מה ארכה מפורש 4) וכן במדה השישית של י"ג מדות דר"י, ספרא 2 ב'; מה הפרט מפורש דבר ש... אף אין לי אלא כל דבר ש... g. במכיל' ל"ג י"ג (22 ב') לכי' י"ז (71 א', ה', ח'), ספרי במדבר ל"ו ד' (8 א' כ"ו ל"ו) – ובכן במדרש דבי ר' ישמעאל – הלשון הוא: מה הפרט מפורש נב)... אף אין לי אלא... ברור הוא שכאן, "מפורש" הוא נדרף עם "מיוחד" 6). ע"ד שם המיוחד" ו"שם המפורש", ע' לקמן ערך מפרש (בערך פרש). בספרא ד"ד ט"ו (19 א') בדבור המתחיל, הערה: נאמר כי, זקני העדה הם, המיוחדים שבעדה, וכן בספרא ל"ד ל"ד (72 סוף ד') "אל הארץ" 7) – אל הארץ המיוחדת". יחיד, ע' לשון.

יחס (כתנ"ך יחש), פֶּעֶל-יחס, מוצא של איזה אדם. ספרי במדבר ל"ו י"ב 14) ב': יחסו הכתוב על שם שבטו; לכי' א' (49 א'); והכתוב מיחסו לשבט; לכי' י"א (48 ב'): התחיל מיחסו לשבט; מכיל' ל"ב ו' (5 א') עדיכ שמות א' ובמדבר א': כשם שמיחסן בירידתן... כך מיחסן בעלייתן 8).

יכול, בינוני מן יכול מלה אמנותית רגילה מאד במדרש התנאים, ביחוד במדרש דבי ר' ישמעאל. במלה זו מתחיל תמיד איזו השערה להבנת הכתוב, ואחריה בא הלשון "תלמוד לומר" (ע' ערך תלמוד II) וע"י ראייה מהכתוב נדחית ההשערה הראשונה. למלה יכול יש בשימוש זה אותו המובן כמו לשומע אג"י (ע' ערך שמע) שגם בזה רגילים להתחיל את ההשערה הנדחית אח"כ. בשתי הלשונות הללו משתמש המדרש לפעמים ביחד, למשל מכילתא ל"ב ו' (5 סוף ב'): בין הערבים – שומע אני עם דמדומי חמה, תלמוד לומר: שם תזבח הפסח בערב, אי 9) בערב יכול משתחשך, ת"ל: כבוא השמש.

- 1) היוצא מהוראת השואה זו הוא מה שנמצא במדה ח' של הי"ג מדות. לפעמים נאמר גם בפירוש, כמו בספרי דברים ל"ב י"ד (89 א'): עולת היתה בכלל ולמה יצאת? להקיש אליה ולומר זה (צ"ל דר). 2) מלבד הנוסח הזה נמצא, מיוחד, באותו המובן למשל במכיל' לכי' כ"ו (85 ב'): אין לי אלא השן והעין והמיוחדות; ספרא ל"ב ב' (48 א'): אין לי אלא כבשים ועוים המיוחדים; ספרי דברים לכי' ו' (123 א'): אין לי אלא ריחים ורכב המיוחדות. 3) בספרא בא אח"כ: מה תורים ובני יונה מיוחדים (לפי כי "אחדים" ע' ד"ס חלק ט"ו, 81 ב') נמצא גם בחולין.
- 4) בספרא נמצא לפני שתי הדוגמאות (50 ג', 50 ד'): הריני למד מן המפורש. 5) ע' ג"כ ברייתא ו' ב' (לשמות ל' ל"ד). 6) ע' ג"כ ברייתא ביר' ט"ז 53 א' ובבבלי פסחים צ"ה א' קדושין כ"א א' ב"ק נ"ד א' ס"ג א' ס"ד א' שבועות ל"ו ב' חולין כ"ו א' בבבלי ל"ו א'.
- 7) ע"פ הנוסח של הסמרת צ"ל, אל ארץ כנען. 8) דוגמאות מספרים מאוחרים ע' אצל לוי ח"ב 235 א'. 9) ע' לעיל ערך "אי".

ספרי במדבר כ"ו נ"ד (49 א'): יותן נחלתם — שומע אני מעורבבים? ת"ל: בנורל, א' בנורל יוכל שומע אני בינם לבין עצמם? ת"ל: על פי נחלתו. בדוגמא האחרונה בא בחלק האחרון, שומע אני ויכול? שניהם כאחד. מפני שהמלה, "יכול" רגילה מאד ע"כ אין צורך להביא עוד דוגמאות ורק מהמשנה תוכא כאן דוגמא: מכות א' ו', חולין ח' ד' — מקושר עם ש, מכיל' ל"ב ט' (7 א' א'): שיכול אין ל"י... תלמוד לומר. מלה זו שייכת ליסודות הדרמטיים של הערכים שלנו והוא מקוצר מלשון, "יכול אהה לומר" או, "יכול אני לומר" (1 *). **כביכול**, קרא: פְּכִיכּוֹל. בטוי תמידי במקום שנמצא איזה דבור עו כנגד הקביה בתור בקשת סליחה. זהו לשון מקוצר ממלות אלו: כ(אלו נאמר) כ(מי ש)יכול (אתה לומר זה) (2). עם הקדמה זו של בקשת סליחה מבקשים לצאת ידי חובת יראת המקום שנפגעת מבטוי חריף, שאפשר לבטאו רק נגד בן אדם ולא נגד הש"ת. כנראה היא מהערכים היותר עתיקים של המדרש (3). כבר מצינו את ר' יוחנן בן זכאי משתמש בו. הוא אומר שהגנב גרוע מהגנול מפני ש,כביכול הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינה רואה ואת האזן נשל מעלה כאלו אינה שומעת, מכילתא לרב"ב ה' (91 ב'), תוספתא 357 כ"א (כ"ק ו' ב'), ברייתא ב"ק ע"ח ב' (4). במדרש התנאים נמצא הבטוי הזה במקומות אלה: מכיל' ל"ב מ"א (16 א'); מ"ו ב' (37 ב' 5); מ"ו ג' (38 א'); מ"ו ו' (39 א' 1); מ"ו י"ז (43 סוף ב'); מ"ו י"ג (49 א' 6); י"ז מ"ו (56 א'); י"ט ו' (62 ב' ל"א); כ' י"א (69 ב'); כ"ב ג' (90 א' 7); ספרי במדבר ל"י ל"ה (22 ב'); י"א מ"ו (25 ב'); ספרי דברים ל"א י"ב (78 ב'); ל"ב ח' (134 א'); ל"ב י' (134 ב'); ל"ב ל"ו (139 א' 8). המלה, כביכול" שנמצאה במשנה סנהדרין ו' ה' בדברי ר' מאיר (9) היא הוספה מאוחרת (10). ר' עקיבא, שבאגדה שלו יש הרבה מקומות עוים, שבשכילם משתמשים במלת כביכול (11), מוסיף פעם הערה זו: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מכיל' ל"ב מ"א (16 א'), במקור המקביל ספרי במדבר י' ל"ג (22 ב'), נשמט, כביכול". האגדה שאחרי תקופת התנאים משתמשת בשני הבטויים, בשכיל לבקש סליחה בעד הבטויים האגדיים העוים (12).

- (1) לוי ח"ב 240 א. — ע"ד הערך ההספרי של ההנחות שמתחילות ב"יכול". ע' ווייס, דור דור ודרושיו ח"א 118, 144; הכולסון 18, Das letzte Passahmahl Christi.
- (2) השוה מאמרו של בריש בישורון של קובק ח"ז (בחלק העברי) 1—5. 18 קרלי מניה לא נכון שמלה זו נוצרה בתקופת ר' עקיבא. קאהוט ערוך ח"ב 181 א' חזור על דברי בריש.
- (3) בברייתא שבתלמוד בא במקום "מעלה" הבטוי, "מטה". בתוספתא: עין העליונה. ע' אני התני כרך א' ח"א 22. (5) ע' אני התנאים כרך ב' 480. 3. (6) ע' שם כרך א' ח"א 156.
- (7) ע' תוספתא 358 (ב"ק ז'). (8) ע' עוד בספרי במדבר לו' כ"ו (12 ב'); כביכול אין השטן פוגע בהם (אני התני כרך ב' 507, 6). כב"ד ל"ה (ו') אומר הקביה בעצמו: כביכול אין אני יכול לשלוט בהן. בתנחומא ב' צו 10: אין מדת הדין פוגעת בהם (כלי כביכול); בדרך ארץ וזמא מ"ו: כביכול אין השכינה יכולה לנגוע בהן. אולי בספרי במדבר במקום השטן פוגע צ"ל השכינה נוגעת.
- (9) ע' אני התנאים כרך ב' ח"א 48 הע' 16. (10) חסר ניכ במשנה הוצ' Löwe, השוה בריש שם. הוספה מאוחרת היא, כביכול" בתוספתא סוטה סוף פרק י"ד. בהוצ' צוקרמנדל (821 ד') חסר זה. כאן אין מקום למלת כביכול מפני שכאן אין הדבור ע"ד הקביה אלא ע"ד ישראל. (11) ע' אני התנאים כרך א' ח"ב צ"ט. (12) ביחוד נמצאו הרבה פעמים באגדת ר' שמעון בן לקיש. ע' אגדת אמוראי

(*) במדרש תנאים הוצ' הופמן לדברים י"ב י"ז (61) לא תוכל לאכול בשעריך. ר' יהושע בן קרחה אומר: יכול אני, אבל אין אני רשאי. כיוצא בו (יהושע מ"ו ס"ג): לא יכלו—יכולין היו, אבל אין רשאים. וכן ת' אונקלוס לא יוכל (דברים כ"א מ"ו, כ"ב י"ט, כ"ד ד'): לית ליה רשו. — המתרגם,

יסד. פֶּעַל יִסַּד. שער אחר בבית המקדש נקרא, שער היסוד, ששם היו מיסדין את ההלכה¹. קרוב לשער כי הפעל יסד כאן משמעו כמו במקומות אחרים הפעל „קבע“ (ע' ערך קבע). השוה הלשון שאולי הוא עיר מומן התנאים; שכחום וחזרו ויִסְדוּם, מגילת ג' א'; סוכה מ"ד סוף א' 2).

יְסוּד. במדה ח' של הליב מדות: זה יסוד המלמד על מה שאחריו. הבאור הזה שבו בא „יסוד“ נרדף ל„בנין“². מכיל בקרבו הגבלה על מה הכתוב היסודי מלמד³ (4) ובאמרו: „על מה שאחריו“ רצונו לומר שיסוד זה בא ללמד רק על הכתוב שלאחריו ולא על הכתוב שלפניו.

יצא. בטוי זה בא כשהכתוב מוציא איזה דבר מהכלל. כך הוא במדרשו של ר' ישמעאל. במדרש ר' עקיבא יש לזה עוד בטוי אחר (ע' ערך פרט). דוגמאות: מכיל' ל"ב ב' (11 א'); בכל מושבותיכם – יצא זה (מעשר שני) שאינו נאכל בכל מקום. שם (11 א'); לחם עוני יצא זה שאינו נאכל אלא בשמחה. מכיל' ל"ב ב' (18 ב'); באדם ובבהמה... יצאו הלוים... ספרא לב' י"ד (12 ב'); ו' י"ח (39 א'); ו' ל' (40 א'); כריתות א' ב', עה"כ במדבר ט"ו כ"ט: לעושה בשגגה, יצא מגדף... לזה שייך גם הבטוי „נָצָא מִן הַקָּלָל“, ע' לקמן. יותר רגיל הבטוי „להוציא“ (הנושא הוא, הכתוב) למשל: מכילתא ל"ב ה' (4 ב'); תמים–להוציא בעל מום; י"ב ו' (5 ב'); למשמרת–להוציא פסח דורות; כ"א י"ב (80 א'); להוציא את הקטן. ספרי במדבר לה' י"ג (3 ב'); איש – להוציא את הקטן שאינו איש. ספרא לא' ב' (4 ג'); שם 5 א'. נגד הבטוי „להוציא“ בא הבטוי „להביא“ (ע' לעיל 6). במדרש דבי ר"ע „גם לרבות“ ע' ספרא לא' ב' (4 ג'). על „יצא מן הכלל“ נחשב גם הלשון הנמצא נ"כ במדרש דר' ישמעאל: „הכתוב מוציא [ג'–] [ח'–] מכללה“⁴. דוגמאות: מכיל' לב' ו' (68 ב'); ספרי במדבר ל"ב ב' (11 ב'); ט"ו כ"ב (31 ב'); י"ט ט"ו (45 ב'); כ"ח י"א (54 א').

במדרש דבי ר' עקיבא משתמש בהפעיל מ„יצא“ לתכלית זו. כך הוא בספרי לא' א' (3 סוף ד'); אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים... וכך עוד בהרבה מאמרים. ע' ג"כ ספרא לא' ג' (5 ג'); ג' ג' (14 א'); ו' ל' (39 ריש ג'), את מה אני מוציא, ספרא ל"ו י"ח (37 א' י"א). במדרש דר' ישמעאל בא „הוציא“ עם הנושא בעל המאמר רק בלשון שאלה: משמע מוציא אני את... ומביא אני את... מכיל' ל"ב ב' (11 א'); י"ג י"ב (22 א'). ההפך „מביא“ נמצא בספרא ל"ד כ"ב (19 ב')⁵.

כמו הוציו „בוא“ כך גם „צא“ בא בתור יסוד דרמטי בתוך הערכים המדרשיים. כך תמיד בלשון המדרש דר' ישמעאל: אָמַרְתָּ צֵא וקָאָה, מכילתא ל"ב ב' (2 ב'); ט"ו י"ג (48 ב'); י"ח ג' (58 א'); ספרי במד' ל"ו ט' (19 ב'); ספרא לב' י" (92 א'). – רק צא וקָאָה: ספרי במדבר לב' י"ז (52 סוף א'), ספרא לא' ו' (7 א'); כ"ג י"ד (100 ג' 7). – צא ולמד: ספרא לה' י"ז (27 א'); ספרי במדבר ל"טו מ"א (35 ב')⁶,

א"י כרך א' 407 ולהלן. ע' ג"כ שם כרך ב' 127, 5. בפסיקתא בא „כביכול“ במקומות אלה: 16 ב', 29 א', 102 ב', 118 ב', 181 ב', 151 א', 164 ב', 171 ב'.

(1) ירוש' ערובין 22 ג' מ'. ע' לעיל 39 הע' 4. (2) ע"ד הדוגמא „לִיָּסַד עֵלְיוֹ בְּטִיבִין להוציא איזה דבר מהכתוב, ע' ל"ו ח"ב 248 ב', ע' לקמן ערך למד. (3) השוה: דוד בנה את היסודות, שיר ר' בראש. (4) ע' לעיל 8 הע' 5. (5) השוה הלשון „שהוציא את עצמו מן הכלל“ מכילתא ל"ג ח' (21 א'), י"ג י"ד (22 סוף ב'). (6) הסלונים לא רשמו אצלם את ההפעל. (7) השוה: צאו וראו, אבות ב' ט' (נר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו) ברייתא קדו' ל"א א' (נ"א בן הורקנוס לתלמידיו. ע' א"י התני כרך א' ח"א 485, בתל' הבבלי בארמית: פוק חזי. 8) ע' א"י התני כרך ב' 448, 5.

צא וּבְקִשׁ, ספרא לה' י"ז (26 סוף ג'). על זה יִקְשֶׁב הבטוי העצמי שנמצא במדרש דר' עקיבא: וְכִי מִנֵּן יֵצֵאת 1).

כִּיּוֹצֵא ב (או כִּיּוֹצֵא ב). בטוי עצמי שבו מְשֻׁיִם איזה דבר עם הדבר שבא קודם. לא ברור הוא מה הוא המובן היסודי שבבטוי זה. באורו של לוי Wie das was an ihm herausgeht (ח"ב 255) כמעט שאינו מובן 2). יותר מובן באורו של יאסטרוב "Like that which passes with it (in the same class)" (Col. 587 b). ה"ב שבא אחר, כיוצא צריך לחשוב שהיא בודאי ב החיבור, שבה מקושר, יצא" גם בתהלים מ"ד י' 3). כנראה לבטוי הזה היה מָצֵג ממש לוי לסיוד, למשל – כמו בפסוק שהובא מתהלים – ששייך לענין הצבא, ששם הפעל "יצא" ממלא תפקיד גדול. מי שעומד לצאת עם אחר כאותו הגדוד הוא היוצא בו. בלשון המדרש נשמר הבטוי הזה ונרחב על ידי כ"ף הרמיון, כדי לציין דבר אחד הרומה לחברו 4). במדרש התנאים משתמשים תמיד בבאורי המקראות; כיוצא בדבר (או: בזה) אתה אומר. כך יש הרבה מקומות במכילתא (1 א', 2 ב', 7 ב' ועוד); ע' ג"כ ראש השנה פ"ג מ"ה; תוספתא 312 ורלה"ן (סוטה ט'). – ספרא לד' כ"ד (21 ב'); דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינם כיוצא בו. המרמין, כיוצא בו נמצא עוד בספר בן סירא העברי שנמצא בנניזה (הוצ' שכטר קמברידז' 1899) ל"ח י"ז.

המדה שלפני האחרונה של שבע מדות של הלל היא: כיוצא בו ממקום אחר. זאת אומרת: באור של פסוק אחד ע"פ פסוק אחר מאותו התכן 5). *

י"ש. על "מחר", שמות י"ג י"ד, נאמר במכיל' (22 ב'): "יש מחר עכשו ויש מחר לאחר זמן". בשביל "מחר של עכשו" כלומר מחר של היום הזה הוא מביא דוגמאות משמות ח' י"ט ושמות י"ז ט'; ובשביל "מחר שלאחר זמן" הוא מביא משמות י"ג י"ד ויהושע כ"ב כ"ד.

יתר. פעל יתר; שם התאר – יתר. ע' לעיל ע' 44.

ב.

כָּאֵן. מהמלה הארמית קא (יבעברית כה) נרחבה ל"כאן", שנתקבלה בלשון המשנה במקום, פה. במדרש התנאים המלה "כאן" משמשת להורות על המקרא שהדורש עוסק בו. רגיל הוא בכלל הלשון, מכאן אמרו (במדרש הגדול – מיכאן), זאת אומרת מהמקרא הזה ומהדרשה הזאת למרו החכמים 6). בלשון זו באו מאמרי הלכה, שנכנסו אל תוך המשנה והברייתות להורות על מקורם בתורה שבכתב, אבל גם לא מאמרי הלכה מתחילים כך, לפעמים יחד עם זה נזכר גם שם האומר: מכאן היה ר'... אומר 7).

1) ע' הופמן צור איינלייטונג ז' 81. 2) פליישר בתוספות (ח"ב 445) מכאן באפן אחר. 3) דומה לזה מכאן וויים בלשון המשנה ע' 16. 4) ע' למשל ספרא לה' ב' (23 א'): איני מרבה אלא את כיוצא בה; ו' י"ח (36 סוף ד'): איני מביא אלא כיוצא בשלמים (בפסוקות בא בשלמים). בארמית מתורגם הבטוי הזה בתר' הירוש' לבר' ב'. י"ח, כ' ולדברים י"ד ח' ע' מלון של לוי לתרג' ח"ב 121 ב': כנפיק ביה, כדנפיק ביה, בפשיטא מתרגם, מהיות משה' (שמות י"ב ד') – דנפיק ביה אמרא, אבל כנראה יש שם מובן אחר לנפיק. 5) ע' ראב"ד בבאורי לספרא ע' 3 א'. 6) ע' הבטוי המלא, מכאן אמרו חכמים' אבות א' ה'. 7) בלי, אמרו, מכיל' לט"ז ה' (47 ב'): מכאן שמעריב אדם...

* **יצב**. יציבה. אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש. והראיות: מדרבים ל"א י"ד; משי' ג' י'; מכמדבר י"א מ"ן; מבר' כ"ח י"ג; מעמוס ט' א'. מכילתא דרשב"י, לשמות י"ד י"ג. – המתרגם.

אם המקרא הנדרש צריך לבוא בקשר עם עוד איזה מקרא או גם על המקרא השני נאמר, כאן' או 'להקין'. דונמאות: ספרי במד' ל"י ליה (בהשואה לפסוק ליה), 22 סוף ב': כאן אתה אומר קומה ה' וכאן אתה אומר שובה ה'; ברייתא יומא ג' ב' (ר') אלעזר בן הורקנוס) לשמות כ"ה י', בהשואה עם דברים י' א': כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין... — מכילתא ליה ב' (57 ב') בהשואה עם דברים כ"ד א': נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח; מכיל' לביב כ"ט, בהשואה עם ויקרא כ"ב כ"ז: נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני, מה להלן... אף כאן... מה כאן... אף להלן. ספרא לא' ה' (6 ב'), כ"ג י"ז (101 ב'), ע' לעיל ערך 'חסר', ע' ג"כ לקמן ערך 'כתב', כביכול: ע' לעיל ע' 50.

בבב. מלה זו שנמצאה בתנ"ך רק בספר קהלת להורות על העבר הרחוק עומדת כמעט תמיד לפני הפעל 'נאמר'. כמו, והלא כבר נאמר, מכיל' לכ' כ"ד (73 סוף א'), מנחות ט' ה'; והרי כבר נאמר, ספרי דברים לא' ג' (65 ב'); שכבר נאמר, סוטה ה' ג', ערכין ח' ז'.

בכחש. ההפעל הקהיש; בא במקצוע המשפט לענין הכחשת עדים. בהשאלה בא הפעל הזה לסתירה שנמצאה בין שני כתובים: "שני כתובים המכחישים זה את זה", ע' המדה האחרונה של י"ג מדות ומדה ט"ו של ל"ב מדות.

כיוצא. ע' לעיל ע' 51.

כיצד. (מקצא-יצד). מלת השאלה. דונמאות ממדרש התנאים: מכילתא לט"ו ליה (51 ב'): ר' יהושע בן חנניה אומר שהמן נתקיים ארבעים יום אחרי מות משה וע"ז הוא שואל: כיצד? ומביא ע"ז ראיה מהכתוב. מכיל' ל"ג ה' (99 ב'). — הא כיצד, מכיל' ל"ב ב' (2 ב'); שם (3 א'); ספרא לא' ה' (6 ג'), סוטה ה' ג' (1). שתיקן במלה אחת — הכיצד, בספרא דר' ב' (16 א'); ד' י"ד (19 ב'); י"ד מ' (73 ג'). הבטוי המלא: כאיזה צד, ספרי במדבר ל"ו י"ד (58 א'), מראה על עריכה (רעדאקציאן) ארצישראלית.

כלך. מלה רגילה מאד במדרש דבי ר' עקיבא: או כלך לדרך זו (הו"ו). בה משתמשים כשמשוה דבר לדבר ואח"כ הוא בא ואומר: אולי צריך להשוותו לדבר אחר, המתנגד להנאמר תחלה (כלך לך לדרך אחרת). ההנחה הראשונה מתחילה ב"קרי אני קן" או מעין זה; ההנחה השניה באה בלשון: נראה למי דומה (ע' ערך 'דמה'). אחרי זה בא שוב ה"לשון, או כלך לדרך זו" לסתור את ההנחה הזאת. הסיום של הדרשה בא אז המקרא שממנו מוכח שההנחה הראשונה היא הצודקת ושאר ההנחות נדחות מפניה (2). בלשון זו משתמשים גם כש"לומדים איזה דבר מגורה שוה ואח"כ בא ללמוד מגורה שוה זו דבר אחר (3) וכן בדבר הנלמד מהיקש, ששם לא נזכר הבטוי, נראה למי דומה (4). במקום "כלך" נמצא גם "כלך לך" (5), כמו "לכה לך" (6), או בקצור: לכה (7). השנים

(1) הופמן צור איינלייטונג ז. 81, מביא הדוגמא מהספרא וחושב את המלה 'הא כיצד' (במובן איך לישב את הסתירה) בין הבטויים האפיים של הספרא. ואולם יש לו לבטוי הזה אותו המובן גם במכילתא. והמדרש דבי ר' עקיבא לפעמים משתמש בהא כיצד, גם במקום שמדרשו של ר' ישמעאל משתמש בלשון, כיצד יתקיימו שני המקראות הללו (הופמן ע' 43). השוה ספרי דברים לביב א' (114 סוף ב') עם המכילתא לכ"ג ד' (98 סוף ב'). (2) ע' המקורות שהובאו לעיל 16 הע' 8. (3) ספרא לו' ב' (29 ג' ד'), ספרי דברים לו' ט' (75 א'). (4) ספרא לו' כ"ד (88 ריש ד'); י"א ל"ט (68 סוף ג'); ספרי דברים ל"א י"ז (113 ב'). (5) ספרא 22 ב', (6) ספרא ל"ו כ"ד (78 סוף ג'). (7) 78 ד' וכן בירוש' יומא א' 42 ג' ג' נ"ט, לו' י"ד, מנחות נ"א א'; לו' כ"ד, ובחים ע' א', ספרא לכ"ג מ"ב (108 א' ה' ט').

האחרונים נמצאים רק במקומות אחרים ולגבי הבטוי התדיר „כִּלְךָ” (1) כמעט שאינם באים בחשבון, ואעפ״כ נמצאו אחרים שבקשו לעמוד על פירוש המלה הזאת מתוך הדוגמאות שנמצאו רק במקומות אחרים (2). מלבד שהבטוי „כִּלְךָ” נמצא הרבה פעמים במדרש התנאים נמצא הצווי הזה – גם כן כאותו המובן – עוד באיזה מקומות, לרוב בלשונית התנאים, שמהם נראה ברור, שהיה הבטוי הזה רגיל בדבור היום-יומי (3). אז הוא עפ״י הרוב סמוך לִאֲצִילָה (4). כך אנו מוצאים גם במוסרית-תוכחתו של ראב״ע לר״ע (5). בנוסח אחד של אֲמָרָה זו בא במקום „כִּלְךָ” – כלה מדברותיך ולך (6). הדברים האלו הם כמו פתרון בדרך נוטריקון למלה הזרה „כִּלְךָ” – כִּלָּה וְלָךְ, גם בנירסא הזאת השתמשו לתת פתרון רציני לבטוי הנדון (7). ובכן יש ברירה בין שני הבאורים; לפי הבאור הראשון צריך לנקד: כִּלְךָ, ולפי השני: כִּלְךָ. אך קרוב לשער ששניהם אינם נכונים, אלא ש„כִּלְךָ” נגזר מן הצווי הכפול „כִּלְךָ לך” (8). אפשר שאז בטאו בתור צווי מהפעל שנתחדש על ידי הקצור – כִּלְךָ (9).

כִּלְךָ. קל כִּלְךָ בנגוד לִפְרַט. מכילתא ל״ב מ״ג (16 ב״): יש פרשיות כולל בתחלה ופורט בסוף, פורט בתחלה וכולל בסוף. דוגמאות לרישא מובא משמות י״ט ו' (ששם אלה הדברים כולל מה שנאמר קודם) ודוגמא לסיפא מבמדרב ר״ב ב' (זאת חקת התורה שבא על הפרטים שנאמרו אח״כ) וכן הפסוק משמות י״ב מ״ג: זאת חוקת הפסח. אותו הדבר בספרי במד' ל״ט י״ב (41 ב״), רק ששם נהפך הסדר של הדוגמאות של הכלל השני, הכלל הזה נמצא (כלי הדוגמאות) גם בספרי במד' ל״ט י״ב (39 סוף א') עם הוספה זו: וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצע, מלבד בינוני פועל נמצא גם בינוני פועל „כִּלְךָ”, ע' לעיל ערך „כִּלְךָ”. ע' ירושלמי תענית 68 ג': התורה שכל המצות כלולות בה.

(1) מהדוגמאות שהובאו לעיל 15 הע' 8, נמצא בספרא ל״ט ח', בבבלי יומא נ״ה א' (יריר) וימא 42 ג' נ״ה. (2) עוד רש״י מפרש (שבת קמ״ה ב״): לכה לך אלא שקיצר לשון. כנראה רחף או במחשבתו הנוסח שאינו רגיל, וכן מבאר דרנבורג (Essai 395) ש„כִּלְךָ” הוא מן „כִּלְךָ” (כר) י״ב א' בהביאו ראיה מהנוסח ההוא, אך מבלי להוכיח שם רש״י. (3) ר' יהודה אמר לר' שמעון בנו: כִּלְךָ מלשון הרע הזה (ב״ב קס״ד ב' שתי פעמים). רב אשי אמר לחייא בר אבא: כִּלְךָ למדבר עזה. (שבת קמ״ד א', בב״י מינכן במקום כִּלְךָ – לך). – באגדה אחת ע״ד פטירתו של משה אמר הקב״ה: כִּלְךָ משה, ספרי דברים ל״ב ג' (141 סוף א'). (4) במשפך אחד של ר' מאיר אומר רופא אל חוליה: כִּלְךָ אצלי (מוק' כ״א ב'). גם כאן בב״י מינכן – לך. בב״ב נ״א א': כִּלְךָ אצל ר' תנחום בר חינאי (מאמוראים). – בדברי תוכחה שוקני העיר צריכים לומר ליכם אומרים: כִּלְךָ אצל כמותך (אם היכם הוא וכן ביותר והיכמה צעירה), ספרי דברים ל״ב ח' (126 א'), יבמות מ״ד א', ק״א ב'. – כפי בעל השדה שצריך לתרום מטרות שמים הדברים: כִּלְךָ אצל יפות, תוספתא 26 כ״ג, תרומות א' ה', ב״מ כ״א א', ערובין ע״א א', בירוש' תרומות 40 ב': לקוט לך מן היפים. (5) הגיגה ייר א': מה לך אצל הגדה כִּלְךָ אצל נעים ואחלות וכך בב״י מינכן. בנדרס סנהדרין ס״ז ב' בא, כִּלְךָ מדברותיך. וכן בסנהדרין ל״ח ב' (כאן בב״י מינכן „כִּלְךָ למדברותיך”). (6) סנהדרין ס״ז סוף ב', בב״י מינכן ועוד כ״י נשמש „ולך”. במקור אחד יש גם כאן כמו בב״י מינכן סנהדרין ל״ח ב', כִּלְךָ למדברותיך אצל... (7) ע' אברהם כהן בירחוננו של גןן שנת 1871 ע' 468 ולהלן. כך מבאר גם לוי (ח״ב 386) ויאספרוב (Col. 643 a). קאחוט מבקש למצוא למלה זו מקור בפרסית, אבל אין כל צורך להוכחה רצינית לסתור מעותו. (8) אנכי הצעתי ב Z. d. M. G. (XLVII, 505) למצוא מקור לכִּלְךָ מן ילך בפול וילזכר. (9) בדרך דעות נמצא בספרא 98 ריש ב': כשאתה בא כִּלְךָ לדרך זו... וכשאתה כִּלְךָ לדרך זו... במקור המקביל, ובהים ע' ריש ב', הלשון הוא: כשאתה בדרך זו... (בנדרס: כשאתה).

ב'כלל. בננוד לקרט. משבעת המדות של הלל המדה החמישית היא כלל ופרט 1). וכך הוא בברייתא דר' ישמעאל ששם נסתקף לשמונה מדות אלו (ד' — יא) 2): ד. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. הדוגמא היא מויקרא א' ב' 3). * ה. פרט וכלל. דוגמא: שמו' כ"ב ט'. נעשה כלל מוסף (צ"ל מוסף) על הפרט 4). ו. כלל ופרט וכלל. דוגמא: דברים ט"ו כ"ו. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. אחר כך בא השמוש במדה זו בלשון שהובא לעיל (ע' 49) 5). ז. כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. דוגמא: שמות י"ג ב'. השוה דברים ט"ו י"ט 6). ח. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא. דוגמא: ויקרא ז' ב' (שלמים) שיצאו בתור פרט מכלל הקרבנות — ויקרא ז' ל"ז. השמוש הוא באותו הלשון שהובא לעיל (ע' 49) 7). ט. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טען אחר, שהוא כענינו, יצא להקל ולא להחמיר. דוגמא: ויקרא י"ג י"ח וי"ג כ"ד 8). י. כל דבר שהיה (בכלל) ויצא מן הכלל לטעון טען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. דוגמא מויקרא י"ג כ"ט 9). יא. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכלל עד שיחזירו הכתוב לכלל בפירוש 10). דוגמא: ויקרא י"ד י"ג. בין ל"ב מדות של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי יש שלש מדות שיש להן יחס אל המדה של כלל ופרט. המדה הכ"ד והכ"ה שמיוסדות על המדה השמינית של ר' ישמעאל. המדה הכ"ד היא בשביל מדרש האגדה מה שהמדה השמינית של ר"א היא בשביל מדרש ההלכה: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא. דוגמאות: מידועש ב'

1) כך הוא בברייתא שבראש הספרא; באדר"ג פ"ז: מכלל ופרט מפרט וכלל. וכן בתוספתא 427 ה': (סנהדרין סוף פרק ז'): וכלל ופרט ופרט וכלל (בדפוסים הראשונים של החלמיד נשטט, ופרט השני). 2) במדות שבאות אחר זו אני מביא את המדה עם הדוגמאות כפי הברייתא שבריש הספרא. את המדה של כלל ופרט ללמד ר' ישמעאל מפי ר' נחמיה בן הקנה. ע' ר' יוחנן בבבלי שבועות כ"ו א'. וע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 42. 3) שמי' במדה זו ע' מכלילתא 16 ב' וספרי במדבר 4 ב' שהובאו לעיל בערך, כלל. כפרי במדבר לה' ט"ו, 4 ב' ח'; ו', ט"ו 11 א' ד'; ספרא ל"ח ו' 86 ב' ל'. 4) במכיל' ל"ב ט' 92 ב' י"ג: בא הכתוב ללמד שכל הכלל שהוא מוסף על הפרט הכל בכלל. 5) השוה מכיל' ל"ג י"ג 22 ב'; כ' י"ז 21 א'; כ"א כ"ד 84 סוף א'; ספרי במד' ל"ח י"ז 38 ב', ברייתא ירוש' קדו' 59 ד' כ"א (בבלי סוטה ט"ז א'). ע' לקמן הע' לערך, עקב. 6) במכילתא לאותו פסוק 18 ריש ב' עם המלות שהובאו בערך, מדה. במקום, כלל. נאמר, כלל. 7) השוה מכילתא ל"ב ט' 8 ב' ב"ז: היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל. וכן ל"ג ו' 20 ב' ו'; כ"א י"ד 80 ב' י"ד; היתה בכלל ויצאת ללמד. ע' ג"כ לעיל ע', הקישי' בכלל היה ולמה יצא. במקום יצא מן הכלל נמצא גם הלשון המלא: יצא מוצא מן הכלל. ע' מכילתא לשמות י"ב ט"ו, 8 ב', ספרא לבמדבר ט' י"ב 18 א', מכילתא לדברים י"ח י'. 8) השוה לעיל ערך, טען. ע' 46 9) השוה מכיל' ל"א ט"ו 81 א'; והרי הכתוב מוציא מכלל להחמיר עליו. ע' עוד הדוגמאות שהובאו לעיל ע', יצא אל הכתוב מוציא מכלל. 10) ע' ערך חדש, ע' חור וע' ערך פרש.

* ר' יהושע בן קרחא אומר: כל פטר רחם לי נשמות ל"ד י"ט) הרי זה כלל. יכול אף של אחרים? ת"ל: מנקן. יכול אף של נקבה? ת"ל: תוכר. יביל של חייה? ת"ל: פטר שור. זה הוא כלל שצריך לפרטו, מכילתא דרשב"י 85. במכילתא דר' ישמעאל ריש פס"ו מבאר שיש צורך גם בפרט וגם בכלל ע"ש.

א' (שמוציא מן הכלל את יריחו), ש"ב ב' ל' (מוציא מן הכלל את עשהאל); ש"ב כ"ב א' (מוציא מן הכלל את שאול). השניה היא בסגנון שונה מהמדה השמינית של ר' ישמעאל: דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו, הדוגמא לזה היא בהלכה: במדבר ל"ה ל"א 1). המדה הי"ג של הל"ב מדות היא: כלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, ע' לקמן ערך, מעשה".

הבטויים כלל ופרט משמשים גם כן לזה להבדיל בין מצות כוללות ומקיפות של התורה ובין מצות פרטיות. כך נאמר במאמר סתמי בספרי דברים ל"א ג' (66 א'), שתחלתו הובא לעיל ע' 14, הַכְּלָלֹת וְהַפְּקָטוֹת (צוה משה לבני ישראל). במחלקת אחת שבין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא (ברייתא חגיגה ו' א', סוטה ל"ז ב', ובהים קט"ו א') אומר ר' ישמעאל: כללות נאמרו בסני ופרטות באהל מועד 2) ור"ע אמר: כללות ופרטות נאמרו בסני 3). ובספרי דברים ל"ג ב' (92 א') נאמר: מה משה אמר כלל ופרט אף נביאים אמרו כלל ופרט (כלומר כמו שיש להבדיל בדברי משה בין הכללות ובין הפרטות כך גם בדברי הנביאים).

על מצות ואהבת לרעך כמוך אמר ר' עקיבא: זהו כלל גדול בתורה, ספרא ל"ט י"ח (89 ב' 4) וכן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, ספרא שם 5). מנקודת השקפה אחרת אמר ר' אליעזר המודעי עה"כ שמות ט"ו כ"ו: תשמע – זה הכלל שהתורה כלולה בו, מכילתא ל"ט כ"ו (46 א' 6). – ר' יהודה אומר על הכתוב דברים ל"ב ב': יערוף כמטר לקחי. לעולם הוא כונס דברי תורה כללים ומוציאם פרטים, שנאמר יערוף כמטר לקחי, ואין יערף אלא לשון כנעני, משל אין אדם אומר לחבירו: פרט לי סלע אלא ערוף לי סלע. כך הוא כונס דברי תורה כללים וכו'. 7). דוגמאות אחרות לשמוש במלת כלל. ספרי דברים ל"א א' (64 ד'): במדבר, זה כלל על מה שעשו במדבר, כלומר המלה, במדבר" רומזת על כל החטאים שעשו במדבר, מכיל ל"ב ג' (4 א'): בכלל שה נדי (ראיה מדברים י"ד ד'). מכילתא ל"ב א' (88 א'): בכלל נגיפה נניחה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (כולם בכלל כי יגוף). – נדרים י' ז' (על הכתוב במדבר ל' י"ד): את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר (לענין שבועה), לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר (בתוספתא 282 ג"כ כך). – ספרי דברים ל"ג ז' (92 ב'): מכלל שנאמר... למדנו: י"ג ט' (92 ב'): מכלל הן (ע' ערך, ה"ן)... מכלל לאו – שנאמר... מכילתא ל"ב ז' (68 ד'): מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת. – ספרא ל"ד ב' (15 ד'): השבת הותרה מכללה *).

1) ע' ברייתא ב"ק פ"ג ב'. 2) ע' א"י התנאים כרך א ח"ב ע' 18, 52. 3) לעיל 17 הע' 8 הובא ממדרש דבי ר'ע ששם במקום, פרטות' בא, דקדוקים**. הרבים כללות תמצא פעמים אחדות בברייתא נזיר מ"ח ב'. 4) וכן ב' רוש' נדרים 41 ג' ל"ז ב' סוף כ"ד, גדול ב"ו... פירושו הנדול ביותר בתורה. ר"ע חור על כלל של הלל בסגנון אחר, ע' א"י התנאים כרך א ח"ב 34. כלל גדול' בהלכה, ע' שביעית ו' א'. שבת ו' א' ג'. 5) וכן ב' רוש' נדרים שם. בב"ר בתור מאמר מיוחד: זה כלל גדול בתורה. להבנת מאמרו של בן עזאי ע' אנדרות התנאים כרך א ח"ב 181. השוה לצרום, די עשה"ק דעם וידענשהומם ע' 148. 6) ע' א"י התנאים כרך א ח"א 158. 7) הרבים

* מכלל שנאמר (שמות י"ג ט') על ירך ובין עיניך, יכול יתן על בית יד וכו'? ת"ז (שם): והיה לך לאות ולא לאחרים. מכילתא דרשב"י 38, ומכלל שקשירה בימין ניתנה ותפליין בשמאל. שם בסוף העמוד, ובאן "מכלל" פירושו מתוך ושנאמר או שנודע).

** בספרי דברים סוף פסקא ב' "כללות ופרטות. נזפים ודקדוקים", ח מ ת ר ג ,

כלפי. מרכב מן ק' וכן כלפי — המובן כמו בעברית, מילי, אל פני. ביחד עם הפעל. דרש' המלה, כלפי' מציינת את הפיון של הדורש. ספרי דברים לב' כ"ח (138 א'), פסוק ל"ב (138 ב'), פסוק ל"ז (139 ב'); ר' יהודה דורשו כלפי ישראל, ר' נחמיה דורשו כלפי האומות 1. — מכילתא לט"ז ו' (39 א'), ספרי במדבר ל"י ל"ה (22 ב'): כביכול כלפי מעלה (כלומר המלה, עיני' שבזכריה ב' י"ב מתכונת כלפי הקב"ה). בריית' פסחים ח' ב': כלפי שאמרה תורה.

בנדר. ע' ערך, נגד.

כנה. פעל פנה (כתיב כינה) כל' הכתוב מצא לנכון להעלים את הכינה מפני הכבוד. במכ"י לט"ז ו' (39 א') 2) נמצאה שורה של אחד עשר מקראות שבהם כנה הכתוב מפני כבודו של מקום ושם אות כנוי אחרת במקום אות הכנוי שהיתה צריכה להיות באמת. הדוגמא הראשונה שבשורה זו היא מזכריה ב' י"ב, ששם היה צריך להיות "עיני", אלא שמפני כבודו של מקום תקנו וכתבו "עיני", ועל זה הוא אומר: אלא שכינה הכתוב 8. בדוגמאות אחרות נאמר פשוט: כינה הכתוב 4. הכתובים הללו הם 5: מלאכי א' י"ג (אותו במקום אותי); ש"א ג' י"ג (להם במקום לי); איוב ז' כ"ב (עלי במקום עליך); חבקוק א' י"ב (נמות במקום תמות); ירמ' ב' י"א (כבודו במקום כבודי); תהלים קי"ו כ'.

כללים' מבדיל בין הבטוי הוח וכן הנאמר למעלה, כללות ופרטות. ע' בכל זאת כשמו' ריש ל"ב: כללים ופרטים. ומחצד השני במקום, כללים' בא במדת ר' יוחנן אין לפרש מן הכללות, ערובין כ"ז א'. 1) ע' אג' התנ' כרך ב' ח'א 178 בסוף העמוד. 2) בקצור בספרי במדבר ל"י ל"ה (22 ב'). 3) בסכסם של המכילתא והספרי במדבר נחלקו בשעות שתי נוסחאות ע"ד הכתוב שבזכריה ונעשו לאחד. וכך הוא לשון המכילתא: מניד שכל מי שקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד הקב"ה... וכן הוא אומר: והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו... בבבת עין לא נאמר, אלא בבבת עינו כתיב, כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב. לפי הנוסח הראשון הנביא אומר כשם עצמן, כי הנוגע בישראל נוגע בבבת עינו של המקום ואין בזה כנוי מפני הכבוד. ולפי הנוסח השני הנביא אומר כשם הקב"ה: והנוגע בהם נוגע בבבת עינו והיה צ"ל עיני אלא שכינה מפני הכבוד. אבל הנוסח הנכון צריך להיות מעין זה: וכהא': הנוגע בהם (במכילתא ובתיספחא: כי הנוגע בהם בספרי במדבר: כל הנוגע בהם) כנוגע בבבת עינו בבבת עין אינו אומר ובספרי במדבר: לא נאמר) אלא בבבת עינו (בספרי במדבר: של מקום. במכילתא מוכיח: כתיב) כביכול כלפי מעלה. ודבר אחר: בבבת עיני היה צריך לומר) אלא שכינה הכתיב. במכילתא בא לפני הפירוש הראשון שם האומר ר' יהודה (בר אלעאי). בספרי במדבר נשמע. בא' התנאים כרך ב' ח'א, 142, יחסתי את כל המאמר לר' יהודה וצריך אפוא לתקן כאמור כאן *). 4) בספרי במד' נאמר גם באלה הדוגמאות, אלא שכינה הכתוב. ברשימה של י"ח תקוני סופרים בדקדוקי טעמים הוצ' גר"ש ששק"ע 44 בא בכל דוגמא: אלא שכינה הכתוב. לפני זה בא הנוסח ולפניו המלה "היה", כלומר כך היה צריך להיות. שתי פעמים כתוב בדקדוקי טעמים במקום לכתוב איך צריך היה להיות — כלפי מעלה היה. ברשימה של, אכלה"ואכלה" הוצ' פרנסדורף ע' י"ג הנוסח הוא: היה צריך לומר אלא שכינה הכתוב. רק בדוגמא הראשונה — "עיני" היה לו לומר. 5) בתחומא וע' הע' הקודמת) — ערוך כבד I מביא שני דברים מלמדנו — נוסף על הרשימה של המכילתא עוד שתי דוגמאות, אחת (מבר' י"ח כ"ב) אנו יודעים מבר' פמ"ס (ו') שהוא מאמרו של ר' סימון (אמורא של המאה השלישית) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 2, 446. ואולם הוא אינו חושב שהכתוב כינה לכתלה, אלא שזהו תקון סופרים. הבטוי הוח היא מקובל בין בעלי המסורת המדברים ע"ד תקוני סופרים. או כמש' (באכלה"ואכלה): י"ח מלין תקן עזרא. ע' אג' התנאים כרך ב' ח"ב 146 הע' 1.

* ואולי אין כל כך צורך בתקון. נראה שגם בזה שנאמר במכילתא ובספרי, בבבת עין לא נאמר, כינו החכמים וכתבו "עין" סתם, מפני הכבוד שלא רצו לכתוב, בבבת עיני. דאל"כ קשה בבבת עין — של מי? וגם קשה לשבש את שני הספרים. ולפיכך יותר נוח כמו שפרשתי. ואולם מה שנוגע לנוסח הכתוב באי אמונם שבושים גם במכילתא וגם בספרי. כי על פי המסורת צ"ל: קי' הלנע בהם ננע בבבת עיני.

המכתבים.

(כבודם במקום כבודי); במדבר י"א ט"ו (ברעתי במקום ברעתך); ש"ב כ' א' (לאהליו במקום לאהליו); יחזקאל ח' י"ז (אפס במקום אפי); במדבר י"ב י"ב (אמו במקום אמנו). הדינאם האחרונה היא כנוי לא מפני כבודו של מקום, אלא מפני כבודו של משה ¹. אחד מוקני התנאים ר' שמעון בן טרפון ² מכאן כך את המלה, באהליכם, דברים א. י"ז, שכינה הכתוב במקום, באהלי (כלומר במשכן ה') ³.

המובן הזה שיש ברונמאות הנזכרות ל"כינה הכתוב" ישנו גם במשנה מגילה ד' י"ז, הקמנה בעריות משתקין אותו (כלומר מי שמתרגם פרשת עריות, ויקרא י"ח ז' ולהלן ובמקום הכנוי לנוכח אומר הכנוי לנסתר) ⁴. וכן בתוספתא 228 (סוף מגילה): כל המקראות הכתובין לנאי מכנין אותן לשבח (ע' לעיל ערך, גנאי). – עוד שם: כתב הנכתב ליחיד מכנין אותו לרבים, לרבים אין מכנין אותו ליחיד, הכונה היא בודאי שמה שכתוב דבר של גנאי ביחיד מותר לננות ברבים, אבל לא להפך. – כשמשנים בדבור פעולותיו של הקב"ה או גם לזה קוראים, כנוי. מכילתא י"ט י"ח (65 א'): הרי אנו מכנין אותו מבריותיו (ע' לעיל 2 הע' 5). – וכן המאמר: חביבים ישראל כשהוא מכנין אינו מכנין אלא ככהנים... חביבים הכהנים כשהוא מכנין אינו מכנין אלא במלאכי השרת, ספרי במדבר ל"ח כ' (39 ב').

כנוי. שם כבוד להשי"ת במקום שמו העצמי, שם הויה, השם, שם, יותר בדיוק – שם המיוחד, או שם המפורש. ספרא ל"ב ט' (91 ד'): אתה אומר בשם או אינו אלא בכנוי. ספרא ל"ט י"ב (88 ג'): אין לי חייבים אלא על שם המיוחד בלבד, מנין לרבות את כל הכנויים? ת"ל בשמי – כל שם שיש לי. ע' עוד ברייתא סנהדרין נ"ז א', ס', ב'. סוטה ז' ו': במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכינויו. כאן כנוי פירושו השם הקדוש שבא במקום שם הויה. בספרי ל"ו כ"ג (12 א'), ו' כ"ז (18 ב'), בכנוי בלי נון בסוף; במקדש בשם המפורש, במדינה בכינוי.

בְּנִסְתָּא, אספה συναγωγή באגדת האמוראים מצויה הנשמה חביבה לכלל ישראל ע"י הבטוי כנסת ישראל ⁵. בספרות של התנאים נמצאה רק במקומות אחדים, במכיל' לט"ו ב' (37 ב'): אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, בתור התחלה לפרפרה של הכתוב, אלהי אבי וארוממנהו, מכיל' לט"ו י"ב (48 א'): נלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל... פרפרה לכתוב, שמעתי את תלונות בני ישראל.

בְּפֶסְחָא, פעל בננוך לנָלָה. ר' יהודה בן בתירה אומר לר' עקיבא ע"ד שני אישים שמעשיהם לא נזכרו בתורה והוא אומר: התורה פָּסְתָה ואתה מגלה אותה, ברייתא שבת צ"ז ב', צ"ז א', ספרי במדבר ל"ב י' (28 א') ולט"ו ל"ב (33 ב'): מי שאמר וזהו העולם כיסה, עליו ואתה מגלה עליו ⁶.

1) ספרי במדבר ל"ב י"ב (28 סוף א'): מרחם אמנו והיה צריך לומר אלא שכינה הכתוב, וכן, חצי בשרנו היה צריך לומר ולא שכינה הכתוב. שני המאמרים נשלמו כאן אחד ע"י חברו. אחר המאמר השני באה ראייה מבר' ל"ז כ"ז (נאחינו בשרנו) שמוה אנו למדין שהאחות נחשבת כבשר האח. ברשימת דקדוקי מעשים ובאברהם-אברה' נרשם במדבר י"ב י"ב, בחור שני דברים שכינה הכתוב. 2) ע' אג' התנאים כרך א' ח"ב 152. 3) ברייתא שבועות מ"ז ב' עפ"י הנוסח השלם של הערוך חר' I הוצאת קאהוט ח"ח 288 ב', השוה ח"ב 254 ב', בתלמוד הנדפס חסר בסוף, אלא שכינה הכתוב. ע' ג"כ לוי ח"ב 850 ריש ב', שמכאן, באהליכם הוא במקום, באהליכם, אבל גם זה לא נכון אעפ"י שיש לו ראייה מדוגמא אחת של הרשימה הארוכה והוא משיב ב' א'. 4) כך הוא לפי באורו של ר' יונה בירושלמי מגילה 75 ג' ב"ה. השוה לוי ח"ב 850 א'; מרגולית, מאנאטסשריפט 89 יאהרגאנג 70–74. 5) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 370, 8. 6) ע' אג' התנ' ברך א' ח"ב 62 הע' 4.

כפוף. ע' לקמן ערך פשוט.

כפוף. קל כפוף. לפי המסורת שנוכרה כמה פעמים בתלמוד הירושלמי אמר ר' שמעאל – במחלקת עם ר' עקיבא – לשונות כפולין (יש במקרא) 1. גם חזרה שתי פעמים על איזה פסוקים בקריאת ההלל (תה' קריח כ"א–כ"ט) נקראה, כפוף. הלכה אחת, בודאי עתיקה, במשנה, סוכה ג' ב', אומרת: מקום שנהגו לכפוף יכפוף, לפשוט יפשוט. פשוט – פירושו לקרוא רק פעם אחת 2. במסרת צעירה אחת מהתנאים נאמר: ר' אלעזר בן פרטא היה פושט בה דברים, רבי היה כופל בה דברים, פירושו שר"א בן פרטא היה רוב הדברים כופל ורק קצת דברים היה פושט, ולהפך רבי היה פושט רוב הדברים ורק מעטים היה כופל 3. בבבלי מסרו ע"ד ר"א בן פרטא כך: מוסיף בה דברים (סוכה ל"ט א'), שאולי בא זה מפני שלא היה יודע להם המובן המיוחד שיש כאן בפעל, פשוט 4.

נכפוף. מכילת' ל"ב א' (2 א'): לכך נכפלה נבואתו (של ירמיהו, ע"פ ירמ' ל"ו ל"ב). כונתו היא שמפני שירמיהו תבע כבוד האב וכבוד הבן זכה לכך שאחרי בן נכפלה נבואתו – נכתבה כפלים – ממה שנכתב קודם לזה 5.

כרע. הפעיל הקריע. להשפיל אחת מכפות המאונים נגד חברתה. ובהשאלה במקום שיש מחלקת בין שני חכמים לתת את היתרון לדעת אחד מהם ולהעמיד ע"ז את ההלכה. במדרש הכתובים באה הכרעה במקום שיש שני כתובים המכחישים זה את זה (ע' לעיל ערך, כחש') עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (המדה הי"ג של י"ג מדות דר' ישמעאל). במכיל' ל"ב ה' (4 ב') הלשון הוא כך: זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבוא כתוב שלישי ויכריע ביניהן 6. ר' ישמעאל בעצמו משתמש בלשון זה במכיל' ל"ב כ"ב (72 ריש ב'): כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי. בספרא לט"ז א' (79 סוף ג'): ר' עקיבא אומר: כתוב אחד אומר (ויקרא ט"ז א'): בקרבכם לפני ה' וימותו, וכתוב אחד אומר (ויקרא י"א א'): ויקריבו לפני ה' אש זרה, (ואינך יודע על מה מתו אם על שהקריבו או על שקרבו), הכריע (הכתוב השלישי) בהקריבם אש זרה (במדבר ג' ד') – הוי על הקריבה מתו ולא מתו על ההקרבה. וכן בסוף הברייתא ד"ג מדות, ספרא 3 (ב'): כתוב אחד אומר (במדבר ז' פ"ט): ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וכו' וכתוב אחד אומר (שמות מ' ל"ה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וכו', הכריע – כי שכן עליו הענן (שם), אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס

1) ע' בירוש': שבת 17 א', יבמות 8 ד', נדרים 86 ג', סופה 21 ד', סופה 22 ד'. השוה אני התנאים כר' א' ח"ב 4. גיגר וויסענ. צייטשריפט V, 247 ולהלן. – בבבלי, לשון כפוף משתמש בעל האגדה ר' סימון, ע' אני אמוראי א"י ח"ב 8,456. 2) ע"פ רש"י סוכה ל"ח א', השוה פסחים ק"ט ב', היו כופלין את כל ההלל כל פסוק ופסוק. 3) ביר' סוכה 64 א' להפך ובודאי יותר נכון: רבי היה כופל בה דברים ר' אלעזר בן פרטא פושט בה דברים. 4) ע' אני התנאים כר' א' ח"ב 120. מין הנקבה, כה' (פושט בח) בודאי שמוסב על "קריאת" ההלל. פירושו של גיגר. (Wiss. Zeitschrift V, 245) שפשוט פירושו הוספות של באורים למומורי ההלל אינו מתאים ללשון התנאים ולא לתכן ולא לקשר הענינים. 5) ע"ד נבואות פשוטות ונבואות כפולות, פסיקתא 128 א' ויקרא ר' י"ג (ב'), ע' אני אמוראי א"י ח"ג 178. 6) במקום, עד שיתקיימו במקומן יבוא צ"ל, יתקיימו במקומן עד שיבוא, בלשון שכוח בא בספרי במדבר סתם ל"ח ח' ט' 16 ב' י"ד; במקום ב', שלישי' בא שם ג', אחרי, ע' אני התנאים כר' א' ח"ב 51.

לשם, נסתלק הענן היה נכנס ומדבר עמו. המדה הטו של הליב מדות של ר"א בנו של ריה"ג היא מלה במלה כמדה הי"ג של הי"ג מדות, ובשתי הדוגמאות שמביא שם הוא מסיים: בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (1). — בלשון, ממקומו הוא מקרע (מוכרע) משתמשים במקום שאין צורך להביא מקרא אחר לראיה, אלא שמעצם הכתוב הנדון אפשר להוכיח שכך הוא. דוגמאות: ספרי דברים ל"ב ה' (125 א' ב') (צריך להשלים שם ממכות פרק ג' ט"ו ששם אמנם במקום מוכרע — למד) במאמרו של ר' שמעון (בן יוחאי); ספרא לט"ו כ"ז (82 ד') במאמרו של ר' מאיר (2); מכיל' ל"ט ט"ו (64 ב') במאמרו של ר' יהודה הנשיא (3).

הקריעו חכמים. ע' לקמן ערך ס'ע.

הקריע. חמשה פסוקים בתורה שבהם יש מלה אחת שלא ידוע אם היא מתקשרת עם המלות שלפניה או שלאחריה. ר' איסי בן יהודה (מכיל' ל"ז ט', 54 א' ו'): חמשה דברים יש בתורה שאין להם הכרע. במקום, "הקריע" יש גם כן הקרעה (4).

כתב. קל קתב. ברייתא ב"ב י"ד סוף ב': ומי כתב? משה כתב ספרו... ע' ג"כ ערך נבא. — הקב"ה הוא הנושא: כתבת בתורתך, בחזון של רשב"י ירו' סנהדרין 20 ג', שהשיר לה' י"א (5). — כבר כתבת, ספרי דברים ל"ב א' (130 ב'), עה"כ ירמ' ג' א' (6). יותר רגיל כשמדברים בהקב"ה לומר, "הקתיב", שהוא צוה לאחר לכתוב. כך הוא במקור שנזכר כאן לאחרונה (שורה י"ז) בלום הכתבתי לך (עה"כ ירמ' שהובא לעי', מכיל' ל"ד ט"ו (29 ב'); והלא כבר הכתבתי. (עה"כ במדבר י"ב ו'); שם שורה כ"ז (עה"כ משלי י"ז י"ז); מכיל' ל"ב י"א (69 ב'); הכתיב על עצמו (על אותו הכתוב) (7). רשב"י בויקרא כ"ד (ג'): ג' פרשיות הכתיב לנו משה רבנו בתורה, — ואולם במקורות המקבילים בא, "כתב" במקום הכתיב (8). תנאי אחד אמר לשומרונים (ע' לעיל ע' ז"ף): הכתבתם בתורתכם, ירו' סוטה 21 ד' (בספרי דברים ל"א ל', 87 א': כתבתם).

נכתב. ספרא ל"ח ד' (86 א'): את משפטי תעשו — אלו הדברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין היה לכתבן, חולין ו' ו' (עה"כ בר' ל"ב ל"ג): בסני נאמר אלא שנכתב במקומו, הושה: γεγραπται im N. Test.

במקום בינוני פעול, "קתוב" שבו הרבו להשתמש בתור שם העצם (ע' 62) משתמשים אצל הבאת פסוק עפ"י הרוב את תרגומו הארמי, (כתיב' 9). דוגמאות ממכיל': ל"ד ל' (33 ב' ב') שמאמר חדש מחחיל שם בכתוב, כ' ט"ו (70 ב') בא פעמים אחדות

(1) הדוגמאות הן: א. הסתירה שבין המספרים בל"ב כ"ד ט' ובין דה"א כ"א ה'. וההכרעה היא מדה"א כ"ז א'. ב. דברים י"ב ה' (מכל שבטיכם) ופסוק י"ד (באחד שבטיך) וההכרעה מש"ב כ"ד כ"ז והכתוב המקביל דה"א כ"א כ"ה 12X50=800. ע' לקמן ערך "קיס". (2) במקום רבי אומר צ"ל ר' מאיר אומר, ע"פ הברייתא ובהם פ"א א', ששם אולם חסר הבטוי שלטו. (3) בליקוט באה הגירסא הנכונה, "מוכרע" במקום, מכריע'. (4) ע' א': התנאים כרך ב' 375 ששם נסמנו המקורות המקבילים; בב"ר ל"ז (ח') מדויק אחד מחכמי האגדה מו"בינו במקרא (נחמיה ח' ח') אלו ההברעות (להל"ל) בדבר המלות שאין להן הכרע. בירו' מג" 74 ד': "יש אוסרים אלו ההכרעות", סמוך למאמרו של רב שהובא לעיל 46 הע' 2. — ע"ד הענין הזה ע' בלו"א J. Qu. R. IX 139 (5) ע' א' התנאים כרך ב' ח"א 80 (שם לקות מויקרא י"ט). (6) בבבלי תדיר: כתב רחמנא, ליכתיב רחמנא. (7) ממדרש מאוחר: כתבת בתורתך, פסיקתא 10 ב'; ספר תורה שכתבת לנו, שם 189 ב'; וכתבת בתורה, ביר' ס"ב (א); לא היה כותב בתורה, ביר' א' (ד'). — וכבר הכתבתי לך בתורה, ביר' כ"ב (ו'). (8) ע' א' התני כרך ב' 68 הע' כ"ה, הושה ביר' צ' (ב'); הכתיב לנו משה בתורה, (9) "בתוב" — רק לעתים רחוקות, כך במכיל' ל"ב ל"ו (14 ב'): שהרי כתבתי, תדיר; בכתוב,

– „כתיב... וכתיב כנגדו" (ע' לקמן ערך נגד). כ' ה' (68 א'); כתיב בתורתכם (כך מתחילה השאלה ששאל פילוסוף אחר את ר' נמלאר ביבנה). י"ג י"ט (24 ב') בתוך שורה של הקבלות בין יוסף ובין עשרת הדברות „ב... כתיב וב... כתיב". אחרי ציטט שמתחיל „שנאמר" בא אח"כ „וכתיב": ל"ג י"ז (24 א'); י"ג כ"א (25 א'); י"ד ד' (26 א'); ט"ו ב' (37 א'); ט"ו כ"ב (45 א') – ל"ח י"ג (59 א'); „כתיב הכא... (1) ובמעשה בראשית כתיב... במקום שהבטוי אינו כרגיל בא הלשון: „...אין כתיב כאן אלא...". מכילתא לט"ו א' (34 א' י"ז): שר אין כתיב כאן אלא ישיר; ט"ו ז' (39 ב'); הרסת... תהרס; שם שורה כ"ג: הרסת... תהרס; שם שורה כ"ג: שלחת... תשלח; ספרי דברים ל"א כ"א (83 א'); לכסם... להם; ל"ב ח' (134 ב'); נבול... נבולות; ל"ב כ"ג (137 ב'); אסוף... אספת. – בקשר עם האות ד' המשמשת בארמית – דכתיב; מכילתא ל"ד ה' (27 א'); י"ד ו' (27 א'); כ"ג ז' (99 סוף ב'); ספרי דברים ל"ח ט"ז (107 ב'). „כתיב" בא לפעמים לבאר לא כמו שהמלה נקראת אלא כמו שנכתבה על פי המסורת. מכילתא ל"ד כ"ט (33 א'), ר' עקיבא: לססתי כתיב (בשדיש א' ט') כלומר שצריך לבאר לססתי־שקטתי־שקטתי.

קָתָבָהּ, כמו בספרים המאוחרים שבתנ"ך, מובנו הספר או הדבר שבכתב, עתיק הוא הבטוי „תורה" „שקב־קב", כנגד „תורה" „שקב־קב" (ג). אם נבטא זאת באופן מלא נצטרך להשלים: תורה שנאמרה בכתב (השוה דה"ב ב' י"ז ויאמר בכתב) (8). את המלה „וכתבתם" (דברים ו' ט') נדרשה בנוטריקון קְתִיב־תִּם (כתב שקלם). כתב מרזיק, בלי שגיאות, כתב לאלפים עינים ולעיינים אלפים וכו' הרי אלו יגזו, ספרי דברים לאותו פסוק (75 א' י"ד) (4). – תוספתא 228 כ"ד (סוף מגילה): קורין אותו בכתבו. כלומר שצריך לקרוא במלכים ב' י" כ"ב את המלה המגונה בכתב ולא צריך להשתמש בכינוי מפני ששם מדובר על עבודה זרה. במלים שיש בהן על איזה אותיות נקודות מלמעלה – סימני מסרת היותר עתיקים – או האותיות שאין עליהן נקודות נקראות „כתב" והאותיות שיש עליהן נקודות – „נקודה" (5). – „דברים בכתבם" – פירושו שצריך לבאר את דברי הכתוב כמו שהם על פי פשוטם ולא לבקש בהם מובן נסתר. ספרי דברים ל"ד כ"א (95 א' כ"ד) (6); כ"ב י"ז (118 א' ה') (7); ברייתא קדושין י"ז ב' (לדברים ט"ז י"ד) (8). ברייתא ברכו' ל"ה ב' (בספרי דברים ל"א י"ד, 80 ב' ה' – כמשמעו) (9). הרבים מ„קְתָבָהּ" בסמיכות אל קָדַשׁ „קְתָבָהּ קָדַשׁ" או בה"א הידיעה „קְתָבָהּ הַקָּדָשׁ" – שם לכ"ד ספרים (10).

דוגמאות ל„כתוב בתורה" (השוה הדוגמאות מכה"ק בשביל כתיב, הכתיב, בכתוב) ע' אצל בלויא צור אינלייטונג ע' 18.

- (1) „הכא" במקום הבטוי הרגיל „כאן" (ע' לעיל ערך „כאן").
- (2) ע' א' התנ"ך כרך א' ח"א 58 (השוה לקמן ערך תורה). לבטוי „שבעל פה" השוה: קורא על פה, סופה ז' ו'. (3) השוה המקורות שהובאו אצל לוי ח"ב 434. אפשר שהבטוי השלם הוא: תורה שניתנה בכתב; ע' ספרא לכו"ט ט"ג (112 ג' כ"ד) והתורות – מלמד ששתי תורות ניתנו לישראל אחת בכתב ואחת בעל פה. בספרי דברים לכו"ט י' (145 א' י"ח) ג' כ"ה אלא שהסיום הוא: אחת על פה ואחת בכתב. (4) במקום כתב חס בא בברייתא שבת ק"ג ב' (השוה מנחות ל"ד א'): כתיבה תמה. (5) ע' א' התנאים כרך ב' 431. (6) השיה פסחים כ"א ב'. (7) ע' א' התנ"ך כרך א' ח"א 49. (8) ע' א' התנאים כרך א' ח"א 174. (9) ע' א' התנ"ך כרך א' ח"ב 5 הע' 9. (10) היחיד „קְתָבָהּ" לשם התנ"ך אי ספר אחד לא נמצא כלל, כי הוא נדחה מפני השם קְתוּבָה. נגד זה בארמית אומרים: אמר כתבא (אמר הכתיב), אסתר ר' ו': אמר כתבון, ויקר סוף בית (הישים בפי המן). עפ"ז צריך לתקן אצל בלויא צור אינלייטונג ע' 14.

הבטוי הזה בננוד לכתבי הריוט 1) – כתבים של חול, תוספתא 207 י"ג (יום טוב ד' ד' ג') לזה מתאים הבטוי באונגלין (8 γραφαὶ ἀγία).

כתוב. השם הזה (שמשמעו, דבר כתוב) 4) ננוד מבינוני פעיל של כתב, ובא: א. לסמן פסוק אחד שבכתבי הקדש, שלננוד עומד לסתור פסוק אחר. הלשון הוא אז: כתוב אחד אומר... וכתוב אחד אומר... ע' מכילתא ל"ז י"ג (48 ב' י"ד); ב' ז' (69 א' א'); ערכין ח' ז' וע' עוד ערך, ברע' וערך, ק"ם, בסופו ששם הובאו דוגמאות מזה, – וכתוב אחר אומר, מכילתא ל"ד ד' (26 סוף א'); כתוב שלישי (ע' לעיל ע' 59) משנה חלה ד' י', בכורים א' ג'; מפני הכתוב שבתורה. נדרים ט' ד'; פותחים לו מן הכתוב שבתורה. ב"מ ז' י"א: המתנה על מה שכתוב בתורה. ירו' נדרים 37 א'; בקדושת התורה בכתוב בה, שם: בתורה ובכתוב בה, הרבים, כתובים, ע' ערך דרש, כחש, ברע, ק"ם.

ב. כל כתבי הקדש ביחד עם ה' הידיעה, ה"כתוב" ובמדה ידועה בדרך הגשמה (פעראנאפיקאצאן). עד כמה הרבו התנאים להשתמש בשם זה במובן זה תראה לנו הרשימה של הפעלים הקשורים עם השם הכתוב. הפעל אז עומד תמיד בבינוני פועל או בעבר, פעם מקושר, הכתוב" עם השם, גורד".

הכתוב אומר, ע' ערך אמר – אָמַן הכתוב, ע' ערך חסר. אָסַם הכתוב, ספרי דברים ל"ג ח' (120 א' ל'); שם (שורה ל"ד), אסר, מבלי להזכיר את שם הנושא.

בא הכתוב, ע' ערך בא; ע' למד.

גורת הכתוב, ע' לעיל ע' 9.

דָּבַר הכתוב, ע' ערך דָּבַר, – הכתוב מדבר, ע' ערך גנות, דבר.

הניע הכתוב, ספרי דברים ל"ג ד' (92 א' מ"ז); ראה עד היכן הניע הכתוב לסוף עובדי עבודה זרה 6).

הזייע הכתוב, ירו' שבועות 35 נ' נ"ה (עד שיודיעך הכתוב).

הוסיף הכתוב, ע' ערך הוסיף.

הזהיר הכתוב, הזהיר הכ', מזהיר הכ', ע' ערך הזהיר.

החזירו הכתוב, ע' ערך חזר.

הטיל הכתוב, ע' ערך נטל.

הניח הכתוב, ע' ערך הניח.

העלה הכתוב, מעלה הכתוב, ע' ערך עלה.

הפריש הכתוב, ע' ערך פרש.

הקדים הכתוב, ע' ערך קדם.

הקיש הכתוב, ע' ערך הקיש.

קא הכתוב והשנה, ע' ערך שוה.

1) השוה לעיל ע' 19 הע' 4 (2) עוד דוגמאות תמצא אצל בלווי ציר איינלייטונג ע' 12, ולהלן, ע' בקשתי למצוא באור לכתבי הקדש' ע' לקטן ע' "ק"ש". 8) צריך להראות עוד על קטעי ספר בן סירא שהשם "קָתַב" מובא שם הרבה פעמים: ל"ט ל"ב; ובכתב הנחת; מ"ב ז': בכתב; מ"ד ח': נושאי משל בכתב; מ"ה י"א: בכתב חרות. G. תמיד מתרגם (8) γραφῶν 4) השוה, הדברים הכתובים, שבדוגמאות שהובאו לעיל ע' 60 ע' עוד בלווי צור איינלייטונג ז' 18 (5) ע' א' התנאים כ"א ח"ב 89 הע' 7.

חֲדָשׁ הַכְּתוּב, יר' ב"ק 6 ב'.
 חֲלָק הַכְּתוּב, בא הַכְּתוּב לְחֻלּוֹק, ע' ערך חֲלָק.
 חֲסָף הַכְּתוּב אֶת יִשְׂרָאֵל, ספרא לבינ' י"ט (101 ג' ז') 1) ספרי דברים לט"ז י"ג
 (102 סוף א'), ששם על במקום את 2).
 יחד הַכְּתוּב, ע' ערך יחד.
 יחַסוּ הַכְּתוּב, הַכְּתוּב מִיַּחְסוּ, ע' ערך יחַס.
 קָלַל הַכְּתוּב, ספרי במדבר י"ח י"א (37 ב' מ"ז).
 קָנָה הַכְּתוּב, ע' ערך כנה.
 קָרַת הַכְּתוּב ברית, ספרי במדבר ל"ח י"ט (39 סוף א').
 לָמַד הַכְּתוּב, ע' ערך לָמַד.
 הַכְּתוּב מְבַשְׂרָה, ע' ערך בשר.
 מָגִיד הַכְּתוּב, ע' ערך הגיד.
 הַכְּתוּב מוֹצִיא, ע' ערך יצא.
 הַכְּתוּב מְחַמֵּר, ע' ערך חמר.
 הַכְּתוּב מְסַיְעֵנִי, ע' ערך סיע.
 מְסַרְו הַכְּתוּב, ע' ערך מסר.
 מַעֲט הַכְּתוּב, ע' ערך מעט.
 הַכְּתוּב מְשַׁבְּחוֹ, ע' ערך שבח, וע' ספרא ויקרא י' ג' (46 ב').
 הַכְּתוּב מְשִׂאוֹ, ע' ערך נשא.
 הַכְּתוּב מְחַמֶּה, ע' ערך תמה.
 נִתְקַן הַכְּתוּב, ע' ערך נתק.
 סָלַק הַכְּתוּב, ע' ערך סלק.
 סָמְכוֹ הַכְּתוּב, ע' ערך סמך.
 הַכְּתוּב עָנַשׁ, ע' ערך ענש.
 עָצְרוּ הַכְּתוּב, ספרי במדבר כ"ט ל"ה (57 סוף ב').
 פָּטַר הַכְּתוּב, ע' ערך פטר.
 פָּרַט הַכְּתוּב, פָּרַטְמוּ וּפָרַטוּ הַכְּתוּב; הכ' פֹּרַט; עַד שֶׁפָּרַט הַכ', ע' ערך פרט.
 פָּרַשׁ הַכְּתוּב, ע' ערך פרש.
 פָּתַח הַכְּתוּב, ר"ה ל"ב א'.
 צָרִיךְ הַכְּתוּב, הָצִיךְ הַכ', ע' ערך צריך.
 קָבַע הַכְּתוּב, הַכְּתוּב קָבַעוּ, ע' ערך קבע.
 קִיבֵּא אוֹתוֹ הַכְּתוּב, ספרי דברים כ"ה ג' (125 א').
 מֵה רָאָה הַכְּתוּב, ע' ערך ראה.
 רָבָה הַכְּתוּב, ע' ערך רבה.
 רָצָה הַכְּתוּב, סדר עולם כ"ג, כ"ח.

1) בברייתא זכחים ו' ב' רק חיסך הַכְּתוּב. 2) חֲסָף הוא פיעל מהפעל העברי חֲסַף
 וְמוֹבְנוּ לְקַסֵּץ בְּהוֹצָאוֹת, אֵת הַשֵּׁם חֲסִכִּין סְבָאֵר רִיא בֶן סֵדְתִּי: הַתּוֹרָה חֲסָה עַל מְמוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל,
 מִנְחוֹת ע'ו' ב', פ'ו' ב'. אַחֲרֵי שֶׁחֲסַף נִדְרָף עִם חוֹס (וְאוֹלָם כְּמוֹ שְׂאוֹמֵר לְוִי ח' ב' פ' ח א' שֶׁהוּא מִשְׁרַשׁ
 חוֹס) וְלִפְיֶכֶךְ גַּם הוּא מִתְקַשֵּׁר עִי, עַל. כְּמוֹכֵן יוֹתֵר רַחֵב מִשְׁתַּמֵּשֶׁת בּוֹ הַתּוֹסַפְתָּא (סוֹפָה ו' ז'): חֲסִיךְ
 עָלָיו הַכְּתוּב, מִחֲסִיכִין לוֹ, כֵּאֵן פִּירוּשׁוֹ לְהַקְפִּיד עַל כְּבוֹד חֵבֶר.

שָׁנָה הכתוב, ע' ערך שנה I.
שָׁנָה הכתוב, ע' ערך שנה III.
תָּלָה הכתוב, ע' ערך תלה.
תָּפַס הכתוב, ע' ערך תפס.

מֵאֵד רִגִּיל שְׁלֹפְנֵי הַפַּעַל נִשְׁמַט הַנוּשָׂא, "הכתוב" מפני שהוא מוכן מעצמו, ביחוד
לפני (או אחרי) הפעלים "מגיד", "מלמד", וגם בצד פעלים אחרים יארע ככה, ע' למשל
ערך יצא.

דוּנְמָא אִפִּית לְהַנְשִׁמָּה שֶׁל הַכְּתוּב הוּא מֵה שֶׁאֵמַר ר' יִשְׁמַעֲלָא בֶן אֲלִישֵׁעַ לְרִא' ¹
בֶּן הוֹרְקָנוֹס, סְפָרָא לִינִי מִט' (68 ב'): "בְּרִי אֲתָה אוֹמֵר לְכָתוּב שְׁתוֹק עַד שְׁאֲרֹשׁ".
צִרִּיךְ לִצִּיין כֵּאֵן אֶת אִפֵּן הָרֵאִיָּה שְׁמוּבָאָה לַפַּעֲמִים בְּדֶרֶךְ כְּפֹלֶה: מִן הַכְּתוּב
וּמִקָּל וּחִמְרִי, בְּשִׁבְלִי לְהוֹצִיא מִזֶּה אִיזוּ הַלְכָּה. סְפָרָא לִבִּי יִיד (12 ד'); ז' יִט (37 ב');
יִיא ג' (48 ב'); כִּבֵּר ד' (97 ג'); סְפָרִי דְּבָרִים לִיִּיד ו' (94 ב').

כְּתוּבִים, הַרְבֵּים הָאֵלֶּה מִשְׁמָשִׁים לַפַּעֲמִים כְּמוֹ הַיּוֹחֵד בְּתוֹר שֶׁם לִכְלֵ כְּתָב;
הַקֶּדֶשׁ בִּיחֵד 4. דוּנְמָאִית: וִיקְרָא ר' ט' (ט') וּבִיר כִּבֵּי (י'), "דְּקָרוּ הַכְּתוּבִים", בְּאִיזָה
מֵאֵמְרֵי אַנְדָּה שֶׁל הַתְּנָאִים 5: מְכִילְתָּא לִיִּט יִט (65 ב'): הִרִי זֶה סִימֵן יִפֵּה בְּכְתוּבִים;
סְפָרִי דְּבָרִים לִלִּיב ד' (133 א'): מֵה שֶׁאֵין כֵּן בְּכָל הַכְּתוּבִים. תוֹסַפְתָּא 90 (מַעֲשֵׂי ב'
ט"ו) 363 (בִּק סוֹף ח'): תַּחֲמוֹי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּכְתוּבִין 6. ע' עֵיד עֶרֶךְ פֶּרֶשׁ, עוֹת.

הַשֵּׁם, "כְּתוּבִים" מִשְׁמָשׁ גַּם לְכַנּוֹת אֶת הַחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל כְּתָבִי הַקּוֹדֶשׁ שֶׁנִּקְרָאִים
בִּיחֵד תוֹרָה נְבִיאִים וְכְתוּבִים 4. וְכֵן בּוֹמֵן הָאֵמֹרָאִים 5 נִקְרָא חֶלֶק הַכְּתוּבִים בְּשֵׁם
"כְּתָבִי הַקֶּדֶשׁ" שֶׁמִּלְפָּנִים הָיָה כּוֹלֵל כֹּל חֶלְקֵי הַתִּנְךְ, כִּי אַחֲרֵי שְׁנֵי הַחֶלְקִים הָרִאשׁוֹנִים
נִקְרָאוּ בְּשִׁמּוֹת קְבוּעִים כֹּל אֶחָד וְאֶחָד לְבָרוּ — תוֹרָה, נְבִיאִים, דְּבָר טַבְעִי הוּא שֶׁלְּחֶלֶק
הָאֲחֵרוֹן, שֶׁלֹּא מִצָּאוּ לוֹ שֵׁם מִיּוֹחֵד מֵתָאִים לְכָל הַחִמְרֵי הַסְּפָרוֹתִי שֶׁהוּא מְכִיל, קִרְאָהוּ
בְּשֵׁם הַכּוֹלֵל, "כְּתוּבִים", שֶׁנִּתֵּן לְכָל כְּתָבִי הַקֶּדֶשׁ.

5.

לָאֵנו. כְּמוֹ לֹא בַּעֲבֵרִית. ע' לִקְמוֹן עֶרֶךְ "מִצוּהָ" וְעֶרֶךְ "עֲשֵׂה". ע' גַּם כֵּן לְעֵיל
עֶרֶךְ "הִי".

לְהֶלֶן. מִרְכַּבֶּת מִן ל' וּמִן הֶלֶן (יְהֵלָא) הָרוּמָה לְהַעֲבִירִית, הֶלְלָהָה כְּמוֹ בְּמִקְוֵה
כֵּךְ בְּמִיבֹנָה. הַמֶּלֶה הוֹאֵת מִשְׁמַשֶּׁת לְהִרְאוֹת עַל הַכְּתוּב שֶׁנִּמְצָא רְחוּק מֵהַכְּתוּב הַנֶּדוּן.
מְכִילְתָּא לִיִּיב ג' (8 א'): וְלֶהֱלֵן הוּא אוֹמֵר; ט"ו א' (34 סוֹף ב'): כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְהֶלֶן.
הַמֶּלֶה, "לְהֶלֶן" אֵינָה מֵרָאֵה תְּמִיד עַל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲרֵי הַכְּתוּב הַנֶּדוּן אֵלֶּא לַפַּעֲמִים גַּם
עַל מֵה שֶׁלִּפְנֵי, בְּסְפָרָא לִכֵּב כִּיח (99 ג'): וְנֶאֱמַר לְהֶלֶן כְּמַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית מֵה שֶׁנֶּאֱמַר

(1) מִן הַכְּתוּבִין נִדְרָךְ עִם "מִן הַכְּתוּב", סְפָרִי דְּבָרִים לִיִּיד ו' (94 סוֹף ב'). (2) ע' אִנִּי
הַתְּנָאִים כִּדָּךְ ב' 328 דע' 2, 331, דע' 5; 507 דע' 4. (3) ע' בְּלוֹי צוֹר אֵינִיגִיטוֹנִי 18. הַמֶּלֶה
vielleicht שֶׁם מִיּוֹתֶרֶת כִּי לִשׁוֹן אֶחָד לִשְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבְּתוֹסַפְתָּא. בְּלוֹי לֹא צִדֵּק בְּאִמְרוֹ (כע' 29)
שֶׁכֵּל הַכְּתוּבִים הוּא שֶׁם לְכָל כְּתָבִי הַקֶּדֶשׁ. יוֹתֵר נִכּוֹן שֶׁהַשֵּׁם הוּא "הַכְּתוּבִים" וְהַחוּסָפָה "כֵּל" כֹּאֵה אַחִיב
כְּמוֹ הַבְּסוֹי, כֵּל הַתּוֹרָה וְשִׁיךְ רַק אֶל קֶשֶׁר הַמֵּאֵמֶר. (4) ע' בְּלוֹי צוֹר אֵינִיגִיטוֹנִי 22. כְּתוּבִים
נְדוּלִים הֵם: תַּחֲלִים, מִשְׁלִי, אִיּוֹב; כְּתוּבִים קְטָנִים: שְׁחִיטָה, קֶהֱלֵת, אִיכָה. בְּרִייתָא בְּרִכּוֹת נ"ז ב'.
(5) ע' בְּלוֹי ע' 16.

נגד הכתוב בויקרא מהכתוב בראשית א' ד' 1, ע' ג' ספרא לכ"ג י"ז 104, ששם נאמר "להלן" על ויקרא ב' י"ד 2 – ע"ד להלן-כאן ע' לעיל ערך, כאן. בספרא אני מוצאים לפעמים, ה"לן במקום, "להלן": 13 א' בראש העמוד, 101 ב', ע' (כתוב לוי, או לווי) 3, שם נוסף על שם העצם לציין על ידו את הראשון, בהלכה מבדילים בין מים סתם ובין, מי תותים ומי רמונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי, ספרא ל"א ל"ד (54 ד'). וכן מבדילים בין אוזב סתם ובין אוזב שיש לו שם לווי, ספרא ל"ד ג' (70 ג'). – אמנם אין זה נוגע לערכי הדרשה כי לא מצאנוהו נסמך על הכתוב, ואעפ"כ ראוי הוא בתור סוג מיוחד בלשון להוכיחו כאן 4. לחש. השאלה, מי "קָשָׁךְ" שהציג ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי על שלשה מקראות שאפשר לחלות בהם דעה של כפירה, שאין הברל בין טוב לרע, והוא מביא שלשה מקראות אחרים שבהם הוא מוצא ראייה לברל את הדעה הרעה ההיא. על המקרא שממנו הובאה הראיה הוא אומר: "אמרה תורה" (5) – השוה ג"כ הברייתא ברכות ו' ב': "ואם לחשך אדם לומר, ששם הוא מביא פסוק אחר שסותר את הדעה המקובלת בהשקפה העולמית הדתית, וע' ג"כ סוטה 48 ב'.

למד, למד, קל, בא במד' התנאים בחלק של ההלכה על הדינים המוצאים מהמקרא בדרך הדרש. ביחוד במדרש דבי ר' ישמעאל, והם שייכים אל הסגנון הדרמטי של דרך הלמוד. למשל: "אם למדת, ספרא ל"ח ו' (87 ב'); ספרי במדבר לה' ט"ז (4 א'); ו' ה' (9 א'); ו' י"ב (י' סוף א'). – "אלמוד", ע' לעיל ערך, "דבר". – הרני קמ, ע' לעיל ע' "מיוחד" הע' 3. – "למדנו", מכילתא למ"ז כ"ו (50 ב'); ספרא ל"ג נ"ז (69 ב'). הא למדנו, מכילתא ל"ב ט"ז (9 ב'), ספרי במדבר ל"ח ח' (37 א'); סדר עולם פרק ה' קרוב לסוף. – לפי דרכנו למדנו, ע' להלן ערך, "דבר". – לא למדנו, מכילתא ל"ב א' (2 א'). – לפי שלא למדנו, מכילתא ל"ג ו' (20 ב' כ"ד). – וכי מה למדנו, מכילתא ל"ב ב' (89 א'); כ"ב ט"ז (94 ב'). – הרי אני קמדים, ערכין ד' ד'. עד שאנו למדים מן... נלמד מן... ננעים י' א'; למדנו... לא למדנו, ר' עקיבא, ברייתא חולין מ"ט א'. – נמצינו למדין, ע' קממן ערך, "מצא". – אם למדת, מכילתא ל"ב ט"ז (9 א'); י"ג י"ג (22 ב'). – לאחר שלמדנו, מכילתא ל"ב ב' (2 ב'). – הא למדת,

1) השוה המקור המקביל חולין ה' ה', ששם אמנם אין המלה "להלן". 2) ע' ג"כ תוספ' 14, סוף פאה, לדרבים ט"ז י"ט על י"ג י"ד. – במקום "להלן הוא אימר..." ולהלן הוא אומר" שבתוספתא 484, סנהדרין ריש פ"ג, בא במקור המקביל, סנהד' ק"י ב' "שנאמר... ואומר". 3) המלונים ולוי ח"ב 484 ב', יאסטרוב 695 ב', קאחוט ח"ה כ"ב ב', מנקרים קני. אנכי בספרי Die Anfänge der hebräischen Grammatik S. 5 נקדתי לווי, שם הפעולה מכנין פיעל קנה, אבל עכשיו אני אומר כי צריך נקד קני, שם התאר על משקל קני, והוא תאר אל, שם" והמובן הוא מה שהוא קנה, כלומר מה שמציין אותו ביחוד. הפירוש הזה מוכח מתוך הוצאתו של המשנה של Löwe, ששם דף פ"ו ע"א שורה כ"ג יש פתח תחת הלמיד -- לווי. השוה קני, סבב. הרמב"ם במשנה תורה הלכות ברכות ג' א': בלא לווי. 4) ע' עיר נדרים ו' ט' (משני שהוא שם לווי); ב. סוכה י"ג א'; ירוש' בלאים ריש פרק ט' 31 ד' נ"ד; 32 א' ב'. 5) ספרי דברים י"א כ"ו (86 ב'), ע' אגדת התנאים כרך ב' 302. השאלה, מי להשך' בענין של הלכה, ערובין צ"א א' (ע' חוספות שם); אצל אחד מבעלי האגדה של המאה הרביעית, סוטה מ"ה ב'; פסיקתא ר' פ' ג' (9 ב'). ע' אגדת אמוראי אי' ח"ג 175, 2.

* לָקַח, שם הנגזר מהפעל "לָקַח" (מהארמית שנתקבל בתוך העברית). מכילתא הרשב"י ריש פ' בשלח: אין "בשלח" אלא לשון לווי (שהמצרים עשו חסד עם ישראל ולוו אותם בצאתם). – התנאים.

מכילתא לייב ט"ז (9 ב'); תוספתא 462; סדר עולם פרק ל'. — מכאן למדת, מכילתא לכ"ג י"ט (103 א'). — מכאן אתה למד, מכילתא לייב כ"ב (11 א'); ט"ז ו' (47 ב'); ט"ז ח' (48 א'); ט"ז י"ג (48 ב'); י"ח א' (58 ב'); ברייתא דלייב מדות בסוף. — בוא ולמד, ע' ערך, בוא; צא ולמד, ע' ערך, יצא.

הבינוני "מלמד" בא לא רק על הדורש הלימוד מתוך הכתוב, כמו שראינו מהדוגמאות שהובאו לעיל, אלא גם על הכתוב בעצמו. אם אנו למדים מאיזה כתוב איזה דין או באור לכתוב אחר אז הכתוב, שממנו למדים, הוא "מלמד", והכתוב שנלמד ממנו הוא "למד". ועל זה בא הבבלי: הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מכילתא לייב ב', 89; כ"ב ט"ז (94 ב'). המדה הייב של לייב מדות היא: דבר שבא ללמד ונמצא למד (2), ברייתא ירושלמי קרושין 59 א': "עבריה למדה מכת חורין ועברי למד מעברה, נמצא למד מלמד" (8). זהו גם המדה השביעית של הלל והמדה הייב של י"ג מדות דר' ישמעאל, ע' לקמן ערך "עגן".

נלמד. (נפעל), ע' לקמן ערך "פךשה".

למד. (פועל, הכתיב ניב לימד). כמו הגיד (ע' ערך, הגיד) בא גם למד בסגנון ההגשמה אם על איזה פסוק או על התירה כולה שהוא למד איזה דבר. הנושא, הכתוב לפעמים נכתב ולפעמים נשמט. דוגמאות: בא הכתוב ולימד, ספרי במדבר ט' י"ג (18 ב'). בא הכתוב ללמד, מכילתא לייב ד' (4 א'); לייב כ"ט (13 ב'); ט"ז י"ג (49 א'); כ"א י"ד (80 ב'); כ"א כ"ב (84 ב'); כ"ב כ"ה (96 ב'); כ"ג י"ח (102 א'); ספרי במדבר ל"ח ל"ז (41 א'); ע' גם כן לעיל ע' 18 ע' "דרך ארץ". — וכי מה בא הכתוב ללמדנו, ספרי דברים ל"ב ה' (115 ב') (4) ע' ג"כ לעיל ע' 18 ע' "דרך ארץ". — בא הכתוב ללמד, מכילתא לייב י"ד (80 ב'); כ"ב ט"ז (34 א'). — אחרים מוונים עם, קא" ע' ערך "בוא". — למדת תורה, למדה תורה, ע' ערך "דרך ארץ". — למד, סתם, ספרי במדבר לה' י"ח (5 א'); ספרא לו' ב' (29 סוף ג'); סוטה ה' ב'. — ללמד, ע' ערך, כלל. ללמדך (6), מכילתא לייב כ"ב (11 סוף ב'); לייב כ"ז (13 א'); י"ג י"ט (24 ב'); י"ג כ"א (25 א'); י"ד כ"ז (32 ב').

מה שרגיל ביותר הוא הבינוני "מלמד" שמקשר את הכתוב עם מה שנלמד הימני (אחרי, מלמד" בא אות הקישור ש...), והנושא הוא אז גם כן "הכתוב", שנשמט ומובן מאליה. כבר נאמר למעלה ע' 23, ע"ד היחס שבין שני הפעלים הנרדפים "מלמד" ו"מגיד" בשימוש הלשון של רבי ר' ישמעאל ורבי ר' עקיבא ושסוף סוף נדחה, "מגיד" מפני, מלמד. לפעמים נמצא, למד" במובן הוראת איזה דין מהכתוב. הנושא אז יהיה הרב הדורש, תלמידו ר' טרפון פנו אל רבם בבקשה: למדנו רבנו! והוא הוכיח להם את הענין מהכתוב. ר' עקיבא אומר לר' טרפון (ספרא לא' ה', 6 ב'): תרשיני לומר לפניך מה שלמדתי. ספרי במדבר י"ח י"ח (39 א'). ר' יהודה בן בתירה (הראשון) פונה

(1) ע' ג"כ ברייתא פסחים כ"ה ב' ושי"ג. וע' ירושלמי נדרים 39 ד', בבלי נדה ח' ב'.

(2) ע' אנדרסן התנאים כרך ב' 296. (3) לוי (ח"ב 512 א') ויאסתרוב (712 ב') מנקדים את המלה האחרונה מלמד; ואולם אני חושב את הניקוד שלי ליותר נכון, יען כי, נמצא צריך להשלמה של בינוני הפועל. וזאת זאת צריך היה לפי דבריהם לכתוב "מן הלמד" כמו שבא שם סמוך לזה בירוש' קרושין 59 א': אית ליה למד מן הלמד. — ע"ד למד מן הלמד (ספרי במדבר ל"ח י"ח, 89 א', ע' הופמן, צור איינלייטינג ע' 7. ע' ג"כ ירוש' יבמות 8 סוף ג'. (4) בספרי דברים ל"א כ"ט (86 ב') נשמט "מה" אחרי, וכי". (5) מקוצר מן "בא הכתוב ללמדך".

ל'ר' אביעור בן הורקנוס שלא השיב על שאלה אחת מפני שלא שמע מפני רבותיו — אֶלְמֶד בן, כלומר הרשני ללמד זה בדרך המדרש מהכתוב, ספרא ל"ג י"ח (63 ג') 1, ננעים ט' ג', וכן בענין אחר בספרא ל"ג נ"ז (69 ג'), ננעים י"א ו' אומר ר' עקיבא ל'ר' יהושע בן חנניה על פסקי ר' גמליאל השני: יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, ומצא ראה מהכתוב כי הצדק עם ר' גמליאל, ר"ה ב' ט' 9. לפתרון שאלה אחת לא בהלכה נאמר: בא ר' עקיבא ולימד, ר"ה י"ז סוף ב'. משנה סנהדרין י"א ב': כך לימדתיו וכך לימדו חברי, אסתר ר' ב' ה': בא ר' אביעור המודעי ולימד; ברייתא נויר נ"ב ב': למודו של ר"ע בידו, השאלה, אלמד בו נמצאה נ"ב בנעים י"א ח'.

עיד השם תלמוד יבאר להלן לעצמו.

לְמֶדָה, השאלה למה אמרה תורה, ספרא ל"ב ט"ז (92 ד' ד') דורשת מעם המצוה האמורה בדברים י"ב ב'. בספרי דברים נמצא לעתים קרובות את השאלה, למה נאמר; ל"ו ד' (73 א' ב'); ו' ו' (74 א' א'); י"א כ"ו (86 א'); י"ב ו' (88 א' כ"ה). לְמֶמְטֵן, כמו לְמַטָּה, ספרא ל"ג ה' (14 ג'): נאמר כאן... נאמר למטן... (כלומר בויקרא ג' י'); צא וראה מה אמור למטן, ספרא ל"ג י"ד (למטן) פירושו הפסוק הראשון של הפרשה הסמוכה, ויקרא כ"ג ט"ו 8.

לְמַעַלְלָן, כמו למעלה, ספרא ל"ב כ"ח, 99 ג' י"ח: לפי שכל הענין למעלן ולמטן אינו מדבר אלא במקדשים... (ע' לקמן ערך "ענין" 4). — ספרי דברים ל"ב י"א (88 סוף ב'): אם נאמר למעלה למה נאמר למטן (למעלה — דברים י"ב ו', למטן — פסוק י"א). ע' נ"ב ספרא ל"ב כ', 100 א' ט': "למעלן הוא מדבר... וכאן..." למעלן זהו הצלע הראשון של הכתוב, למטן — הצלע השניה.

לְשׁוֹן, במדרש התנאים בא הבאור של איוז מלה באמצעות המלה, לשון. ברוב המקומות, שבהם נאמר "אין... אלא", נוספה המלה, לשון (לעיל ע' 3). דוגמאות: מכיל' ל"ד כ"ז (32 ב' כ"ח, ר' נתן): איתן לשון קשה (הוכחה מירמי' ה' ט"ו 6). ספרי במדבר ל"א ל"א (21 א'): אין נא אלא לשון בקשה; י"ב א' (26 סוף ב'): אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה (הוכחה מבראשית מ"ב ל', במדבר כ"א ה'); ספרי דברים ל"ב א' (130 סוף ב'): אין לשון פתיחה אלא לשון הרווחה. בספרא ל"ג ב', 60 א', בבאור לשלש מלות: מה לשון שאת, מה לשון ספחת, מה לשון עמוק, וכן בספרא ל"ב י', 107 א' ב': מה לשון דרור 6, השוה פרה א' א': מה הלשון שלשית; שם: מה הלשון רבעי 7.

מובנים אחרים לקסיקליים למלת "לשון" תמצא בערך, "שמש". לדוגמאות שהובאו שם צריך להוסיף עוד מספרי דברים ג' כ"ג (70 ב'): עשר לשונות נקראת תפלה 8.

1) במקום, "אלמדני צ"ל שם. אלמד בו" כמו שגורם הראב"ד, 2) לְמֶדָה (לא ללמוד), כך היא הגירסא הראשונה והנכונה. הערת רבינובין (ד"ס ח"ד 69) ש ללמוד יפה יותר כפי התלמיד בדבריו עם רבו, אינה נכונה, מפני ש"למד" פירושו להביא ראיה מהכתוב בדרך הדרשה. 3) אח"כ בא: משם הבאת עמר אף כאן הבאת עמר. צריך להניח: מה שם הבאת וכו'. בלוקס בא במקום, למטן — "בענין". 4) במקור המקביל, ברייתא חולין פ"ג א': לפי שכל הענין כולו אינו מדבר אלא בקדשים. 5) בספרי דברים ל"ב ד', 112 א' י"ז, סחם: איתן כמשמעו קשה. 6) וכן בריה' ט' ב'. קודם לזה בא בספרא: אין דרור אלא חרות. בריה: אלא לשון חרות. 7) כלומר מהו המובן של שלשית? מהו המובן של רבעי? מובן אחר יש לדברי ר' יוחנן בן נורי, ספרא ל"ג ל' (65 ג'), ננעים י' א': ומה הלשון הוא אומר (במשנה, אומרים במקום אומר), ע' אני התנאים כך א' ח"ב 58. 8) עשר הלשונות הללו (כאמרת הן שתיים עשרה) באו בשני אופנים: א') שהשם לקוח ישר

מדה אחת של ר' ישמעאל היא, שבמקום שנמצאים נדרפים בתורה אין צריך לבקש בהם כוונות שונות אלא, דבריה תורה שתי לשונות, ספרי במדבר לו' ג' (ד ב'). דוגמאות: יין ושכר (שם) ועוד (מכלי לציין את המקור); שחיטה וזביחה (אולי על סמך הכתוב שמות י"ב ו' ובהשוואה עם דברים ט"ז ב'); קמיצה והרמה (ויקרא ב' ב', ו' ח'); עמוקה ושפלה (ע' ויקרא י"ג ב' וי"ג ל"א); אות ומופת (ע' דברים י"ג ב' ג'). שויון המלות במובנם מבוטא כך: יין הוא שכר ושכר הוא יין, דומה לזו היא המדה של ר' ישמעאל שיש בתורה, לשונות כפולות, ע' לעיל ערך, כפלי. בלשון שכזה נמסרה המדה רק בירוש'; במדרש התנאים ובבבלי מדה זו באה בצורה כוללת: "דבריה תורה כלשון בני אדם", ולפיכך אין צריך לדרוש בכל מקום שנמצא כפל לשון או מעין זה (1). – בזמן מאוחר – הוכחות יש לזה מומן יהודה אבן קורייש מסוף המאה התשיעית ותחלת העשירית – השתמשו במדה זו לכאור על פיה את הכתובים שיש בהם משום הגשמת הבורא (2).

לשונות רבויין, ע' ערך, רבוי.

בשביל להראות את אפן הבטוי של השפה התנכית יבואו הצרופים הללו של "לשון: לשון חבה ולשון זירון, זה נאמר על שהכפיל הקב"ה לפעמים את שם העצם משה משה (שמות ג' ד'), אברהם אברהם (בר' כ"ב י"א), יעקב יעקב (בר' מ"ז ב') ושמאל שמאל (ש"א ג' י'). ספרא לא' א' (3 ריש ד'), תוספתא ג' ה' (ברכות א' י"ד). לשון מרובה ולשון מועט, בזה הוא מציין את ההבדל בין "האזין" ובין "שמע" שהפעל שמע מראה על שמיעה מרובה יותר מהאזין, ספרי דברים ל"ב א' (181 א'), ששם נשתבשו הדברים וצריך להיות כך: לפי שהשמים מרובים פתח בהם בלשון מועט, האזינו השמים, ולפי שהארץ מועטת פתח בה בלשון מרובה, ותשמע הארץ, בא ישעיה וסמך (2) לדבר ואמר: שמעו שמים והאזינו ארץ, ליתן את המרובה במרובים (צ"ל למרובים) ואת המעט (3) למעטים, במקום, וסמך" צ"ל בודאי, וסמך" (ע' ערך, סמך).

לשון פגימה ולשון שבח, כך נקראים הבטויים שמציינים מצד אחד ננותה של עבודה זרה ומהצד השני שבחו של מקום, מכילי לכ"ג י"ג (101 א'); עבודה זרה

מתני' (וב') שמהפעל הנמצא בתני' גזרו את השם, השמות הם: ב. שְׁעָה (שמות ב' כ"ט), ג. נאקה (שם), ה. רנה (ירמיה ו' ט"ז); השמות שנגזרו מהפעל הם: א. זעקה (מן ויעקב, שמות ב' כ"ט); ד. צרה (מן צר ל', תהי' י"ח); ו. פגיעה (מן תפגע, ירמיה ו' ט"ז); ז. נפול (מן ואתנפל, דברים ט' כ"ה); ח. פלול (מן ואתנפל, דברים ט' כ"ט); ט. עתיקה (מן ועתר, בר' כ"ה כ"א); י. עתיקה (מן ויעמד, תהי' ק"ו ל'); יא. הלוי (מן ויחל, שמות ל"ב י"א); יב. חנון (מן ואתחנן (דברים ג' כ"ט), בתחומא ריש ואתחנן (כ' 3); הרבה שמות נקראת התפלה, שורת השמות, קצת בבטויים שונים, היא: ח. תפלה; יב. תחנון, צעקה (חדש). א. ב. ה. (רננה), ו. קריאה (ד: בצר לי אקרא, ט', י"א (הלוי ומה נשתבש ל"חלו), ו' חסר, ראיות לא חובא, אולי המקור הראשון, שמתחיל כמו בספרי דברים עם הראיות, נמצא בתור מאמר של ר' יוחנן (שמסר הרבה מדברי התנאים) בדברים ר' ריש ב' בסדר שכזה: ב' א' (במקום צעקה קרי וצקה) ג', ה', ו', ד' (ביצור וקריאה, מן בצר לי אקרא) ז', ח', י"ב (תחנונים).

(1) ר' ישמעאל בעצמו קבע מדה זו כנגד דעת ר' עקיבא, ספרי במדבר ט"ז ל"א (83 סוף א'); ברייתא ברייתא י"א א' (השוה גפין מ"א ב'); ברכות ל"א ב', תנאים אחרים השתמשו במדה זו או בכפילת, איש איש' או במקור עם דרך היעור, ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 4; הופמן צור איינלייטונג ז' 10 ולהלן, ע"ד צרופי מדה זו עם שאר המדות, ע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

נקראת בלשון פנימה 1) והמקום קרוי לשון שבת 2). פנימה היא כמו במקום אחר נגאי או גנות (ע' לעיל ע', גנות').

לשון נומריקון. ע' ערך, נומריקון.

לשון יחיד ולשון רבים. מה שנאמר במספר יחיד ובמספר רבים (ע' ברייתא פסחים ק"ז א').

לשון זכר ולשון נקבה. מין זכר ומין נקבה (מכילתא לט"ו א', 34 ב'; ספרא לכ"ז כ"א, 114 ב'; ברייתא תמורה ב' ב'). השמות הללו המצינים את הסוגים הלשוניים נחשבים על כללי הדקדוק היותר עתיקים של השפה העברית 3). *

הדוגמאות שהובאו עד הנה הן הנגזרות אל הבטוי הנהוג בתניך. אבל יש במדרשי התנאים שהשתמשו במלת, "לשון" להבדיל בין תוכן דרשה אחת ובין תוכן דרשה אחרת. כמו: הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון, מכילתא ל"ב ב' (3 א'), י"ב ט"ו (8 ב'); כ' ט"ו (70 ב'); כ"א ג' (75 ב'); ספרי במדבר ל"ו ג' (7 ב'); י"ט כ"א (46 סוף ב'); ולפעמים אותו הדבר ורק במקום, "לומר" – "לדון": מכילתא ל"ב ג' (3 ב'); י"ב ו' (5 ב'); ספרי במדבר ל"ו ד' (8 סוף א'). – להלן בסגנון זה: ר' מאיר אומר בלשון אחד ר' יהודה אומר בלשון אחר, מכילתא ל"ד כ"ב (31 א'). – אתה דן בלשון הזה ואני אדון בלשון שבעל דין חולק, ספרי דברים ל"ו ט' (75 א'). אדון ארבעה לשונות כאחד מארבעה לשונות כאחד, מכילתא ל"ב ט"ו (9 א'). כל אלה הסגנונים שייכים למדרש דבי ר' ישמעאל. – ע' ג"כ ספרא ל"ב ה' (59 א'); הרי אנו משיבים אותך בלשון אחרת (במהלכת שבין ר"א בן הורקנוס ובין החכמים).

מ.

מאחר. ע' ערך, קדם.

מדרה. (יש גם שכתוב מידה). ראשית כל עלינו לציין את השם, "מרה" בתור כלל מכללי הדרשה. במסרת של התנאים יש שלשה מספרים של המדות. א. שבע מדות של הלל. בברייתא בתחלת הספרא (3 סוף א'): הלל הזקן דרש שבע מדות לפני זקני בתירה; תוספתא 427 ד' (סנהדרין סוף ו'), אדרינ ל"ו. ב. י"ג מדות של ר' ישמעאל.

1) בספרא ל"ב ד' (87 א' י') נאמר על א"ל"ים: זה אחד מעשרה שמות מנונים שנתגלו בהם עבודה זרה לשם מעשיה (אותו הדבר בספרא לכ"ז א', 110 ב' כ', הובא לעיל עם שאר המקורות ע' 12 הערה 3). שם תמצא גם באורי המלים. שורת השמות של נגאי היא במכילתא: חרם, שקץ, תועבה, פסל, מסכה, א"ל"ים, תרפים, עצבים, גזל"ים, שקוצים, חמנים. בספרא נשמט "חרם" וכן "שקוצים" (שהוא אמנם אחד עם שקץ) ו"תועבה". חרשים הם "אשרים", "מצבה". הסדר הוא בספרא אחר מאשר במכילתא. באדרינ ל"ד (ע' 99 הוצ' שכפר) מתחילה השורה (שדומה הרבה לזו שבספרא, רק במקום מצבה – און ובמקום פסל – פסילים): עשרה שמות של נגאי נקראת עבודה זרה. בנוסח השני של אדרינ (ע' 101) באה שורת השמות קרובה אל נוסח הספרא וגם נוספו שם לאחרים מהם באורי המלים. 2) שורת השמות היא: אל, אלהים, שדי, צבאות, אהיה אשר אהיה, חנון ורחום, אך אפים ורב חסד ואמת, חסין. באדרינ ל"ד: עשרה שמות של שבת נקרא הקב"ה ושם שורת השמות אחרת ובהוספות השמות שלא נמחקים שנמנו בשבועות ל"ה סוף א'. משתי שורות השמות מורכבת הנוסחא שבאדרינ נוסחא ב' (ע' 100) ולהלן ושם באו באורים לשמותיו של הקב"ה. 3) ע' רי אנפאנגע דער העבראיישען גראמטיק ו' 4.

* ע"ד, "לשון נופל על לשון" ע' לקמן ערך, "טעל", וע' כאן בח"ב ערך, "לשון". וכנראה גם הוא מערכי מדרש התנאים.

המחר גם.

ברייאת בתחלת הספרא: ר' ישמעאל אומר בשלש (וי"ג: משלש) עשרה מדות התורה נדרשת. על המדה השביעית נאמר במכילתא ל"ג ב' (18 ריש ב'): היא אחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. על המדה ה"ב נאמר במכילתא כ' ט"ו (70 ב'), סנהדרין פ"ו א': צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן. ג. שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. זוהי ברייתא לעצמה שאין עליה שום רמז בספרות של תורה שבעל פה (1) ורק הובאה בספרים של האחרונים (2) והיא מתחילה (8): [אמר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי] (4) בשלשים ושתים מדות ההגדה (6) נדרשת. כשנבקש לדעת את המובן של השם, מדה' בשמושו כלכלי מדרש הכתוב, או נמצא אותו מתבאר ע"י מדרש ר' ישמעאל שמוסיף על כללים פרטיים בלשון זה: זו מדה בתורה, מכיל' ל"ב ה' (4 ב') אצל המדה האחרונה ד"ג מדות (ע' לעיל ע' כרע'); מכיל' ל"א ט"ו (81 ב') אצל כלל אחד של ר' יאשיה, תלמידו של ר' ישמעאל, ע"ד ענש המות האמור שם; ספרי במדבר לה' ו' (2 א') ע"ד מדת ר' ישמעאל: פרשה שנאמרה במקום וחור ושנאה במקום אחר (ע' לקמן ערך "שנה", וע' סוטה ג' א'). אפשר לבאר שמדות התורה הן תכונות התורה, המקושרות עמה ומוטבעות בה (כמדות הנפש), ואולם אפשר לומר ניכ שהמדות הן בבחינת אמת המדה, שבה מודרין את הכתוב בשעה שבאים לדרשו. בשם מדה מציינים לא רק איזה כלל במדרש הכתוב, אלא לפעמים גם את המדרש בעצמו, ביחוד כשמדובר על דרשתו של איזה דרשן מיוחד. כך במנחות ג' ד': כמדת ר"א כשרה וכמדת ר' יהושע פסולה (6); פסחים א' ז', שקלים ד' ו': אינה היא המדה; שם ד' ו' (רי"ט): ר"א הוזה את מדתו. ע' ירו' יבמות 13 ג' (שמדתו שהה). וע' במקור המקביל בבבלי יבמות ק"ח א', ששם בא שמואל במקום ר' ישמעאל. רשב"י צוה לתלמידיו (גמין ס"ז א'): בני! שְׁנו מדותי, שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר"ע. וכן בנוסח הכפול של מאמר ר"י הנשיא: "כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע", או "כשהלכתי למצות מדותיו של ר"א בן שמוע" (מנחות י"ח א'). ע' אבות דר' נתן ריש פ"ד: וכל המדות של חכמים (בספרו מעלותיו של ר' יוחנן בן זכאי) (7).

(1) ואעפ"כ אין לפקפק באמתה, כלומר בזה שמקורה בכלל הוא ברייתא של תנאים, אעפ"י שאיזה חלקים ממנה נתוספו אחר כך. ראינו לזה הוא מה שבברייתא זו אנו מוצאים את הבסוי, ובר' שנמצא רק אצל התנאים (ע' לעיל ע' 188). הראשון מהמחברים שהשתמשו בברייתא ולקחו ממנה הוא ר' יונה אבן ג'נאח שהוא אמנם אינו קורא לה בשם, אבל מביא אותה באותם הדיבורים, כמו אצל שאר המאמרים שמביא מקבלת חז"ל. ע' ספרי: חיי ר' יונה וספריו ע' 72.

(2) ר' שמשון מקינון (קרוב לשנת 1800) בחלק השלישי מס' הכריתות שלו הכניס את הברייתא הזאת ומאז היא הולכת ונדפסת בתוך התלמוד הבבלי בהוספה לסמ' ברכות. קודם לזה בערך מאה וחמישים שנה (1149) הכניס את הברייתא הזאת הקראי יהודה הדסי בספרו, אשכול הכפרי. ע' מאמרי במאנאטסטרופט 40 יאהרגאנז ו. 18 ולהלן. עוד נמצאה ברייתא זו בשני המדרשים של ערב הדרומית, במדרש הגדול ובמדרש הפק. חלק אחר מהברייתא הוציא מהמדרשים הנ"ל ה' ב. קניגסברגר במאנאטסטרופט ע' 180 (1890) בחלק העברי. I — XVI. (3) לזה נוסף מתחלה מאמרו של ר' יוחנן המשבח את ר'א בנו של ר' יוסי הגלילי מחבר הליב מדות בתור אחד מגדולי בעלי האגדה. (4) הראשון שהעלה בהשערותיו את שם המחבר היה ר' זאב וואלף איינהורן ולפי הדוגמא של הברייתא דר' ישמעאל נוסף גם כאן בראש הברייתא. השערותיו נתאמתה ע"י הטכסט אצל הדסי. ששם נאמר אמר ר' אליעזר (שם אביו נשמש שם). (5) גם אצל הדסי נאמר, הגדה' ולא, התורה'. — ע"ד היום שבין ל"ב מדות דר"א אל ה"ג מדות של ר' ישמעאל ושל ר' עקיבא ע' א' התנ' ח"ב 298 ולהלן. (6) ע' מנחות ס' א', כ"ו א', פסח' ע"ז ב', ירוש' פסח' 84 ריש ג'. (7) מהלשון שאחרי תקופת התנאים צריך להכיר פה את דברי האמורא ר' יצחק שמונה שלש מדרגות בלמוד התורה: א' הלכות (ע' ערך

מִדַּת טוֹבָה וּמִדַּת פּוֹרְעָנוּת. אמת מוחלטת היא אצל חז"ל במדרש התנאים (1): וכי איזו מדה מרובה – מדת טובה או מדת פורענות? הוי אומר – מדת טובה, כך הוא בספרי במדבר לה' ט"ו (4 ב' י'), ספרא לה' י"ו (27 א' ז'), במכיל' למ"ז י"ד (49 א') הלשון הוא כך: וכי איזו מדה מרובה-טובה או רעה? הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ואולם במקור המקביל, 'ומא ע"ו א' כמו בספרי (2). ע' ניב סנהדרין 100 א' ב'. אבות דר' נתן 5'. *

בספרא אנו מוצאים תדיר את השאלה: וכי איזה מדה מרובה, במקומות שבאה השואה בין שני סוגי הלכה, שהאחד מקיף יותר פרטים מאשר חברו. כך לא' ב', 4 ב'; א' ד', 5 ג'; ד' כ"ט, 39 א'; י"א ל"ג, 54 א'.

מִדְרָשׁ. שם הנגזר מהפעל דרש (ע' ערך, דרש'). ומוכנו או מדרש הכתוב, הדרשה בכתבי הקדש או היוצא מפעולה זו, הבאור שיצא מתוך הדרשה. במוכנו הראשון נמצא במאמרו של רשבינ': לא המדרש העיקר אלא המעשה, אבות א' י"ג. כאן „מדרש" הוא במובן הכללי דרישה, העסק בתורה, בנגזר למעשה, כמו תלמוד (ע' ערך „תלמוד"). המובן הזה יש למלאה זו גם כשהיא מרכבת „בית המדרש", הבית ששם דורשים בתורה, שזהו עיקר התלמוד, תלמוד וקלמ' (8). השם „בבית מדרש" נמצא עוד בספר בן סירא העברי, שנמצא בנגיזה, נ"א כ"ג.

במובן השני, כלומר באור של איזה כתוב בפרט, מצינו במאמר שהובא לעיל (ערך, דרש' ב'): „זה מדרש דרש". ע' ניב הכלל שיסד ר"א המודעי: זה המדרש עלה בידיו מן הגולה, ב"ר מ"ב 4). אל המובן הזה שייך מספר הרבים מִדְרָשׁוֹת, שנמצא הרבה פעמים במדרש התנאים, לבאר את מלת הכתוב „חֲקִים". מכילתא ל"ח ט"ז, 59 ב': חקי אלהים אלו מדרשות; י"ח כ', 59 ב': החקים אלו מדרשות (5); ספרי דברים ל"א ל"ב, 87 א': כל החקים אלו המדרשות; י"ב א', 87 א': אלה החקים אלו המדרשות; ספרא ל"י י"א, 46 ד': את כל החקים אלו המדרשות; כ"ז מ"ג (112 ג'): החקים אלו המדרשות.

„הלכה", ב' מדות ו' תלמוד (במקום „מדות" גורם הערך ערך „מד' – מדה, במספר יחיד), ויקיר רש ג', קה"ד ד' י'. ע' אגדת אמוראי אי ח"ב 221. אגדה אחת מספרת, שג' ליה: אליהו הנביא ור' יהושע בן לוי חיו עוסקין במדת רשבי'. התרגום של מדה, מדות בא בארמית קיקלא, קיקלן (במין נקבה: קיקלא, קיקלא). השם האחרון (שבסוגריים) נתן למדרש התנאים לתורה. ע' צונץ גר"ם ז', 47, מבוא של פרידמן למכילתא ע' XXX וזהלן: הופמן צור איינלייטונג ע' 8.

(1) באגדת ר"א המודעי ורי"ט, ע' אגדת התנאים כך א' ח"א 144, כך ב' ח"א 42 הע' 8.
(2) במקום מדה טובה צ"ל בכל מקום „מדת טובה" או „מדת הטובה". באר"ג ל' יש „מדה טובה" וגם „מדת הטובה". (3) בארמית „כי מדרשא" ובמקום זה לפעמים רק „מדרשא". ע' לוי המלון לתרגום ח"ב 12 ב'. (4) ע' אגדת התנאים כך א' ח"א 144. השוה מאמר האמורא הארצישראלי ר' הילא, ירוש' יומא 40 ג' כ"ז: כל מדרש ומדרש כענינו. (5) בשתי הפעמים ר' יהושע בן חנני הוא האומר (אגדת התנאים כך א' ח"א 152). התנא הזה מכאן פעם אחת בתור יוצא מן הכלל: חקיו אלו הלכות, מכילתא למ"ז כ"ז, 46 א'. באמת שם אחד הוא „חק' להלכות ולמדרשות, כלומר לכל דברי התורה, שאינם כתובים במירוש בתורה שבכתב.

(*) מסוג זה הוא השם „מד' במובן אחת מהמדות התכונות הנפשיות: זו אחת משלש מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלוש: אנשי חיל חכמים ויודעים (ספרי דברים, פסא ט"ו). ע"כ דברים ג' כ"ה. אמר משה בבקשה ממך תהא מדת רחמים כובשת למדת הדיון, מדרש תנאים הוצ' הופמן ע' 15. ארבע מדות ביושבים לפני חכמים, אבות פרק ה' משנה ט"ו. י"ג מדות הרחמים. א"ר יחודה: ברית ברוחה ל"ג מדות שאינן חזרות ריקם, ילקוט ח"א רמז שצ"ח. – ח ס ת ג ס ,

ברור הוא, שה"מדרשות" פירושה מדרשי הכתובים, הבאים להוציא דברי הלכה, ואולם דברי ההלכה שהם פרי המדרשות, כשהם לעצמם נקראים הלכות (ע' ערך "הלכה"). מדרשות והלכות הן אפוא שני חלקי התורה המשלימים זה את זה, ולפיכך אומר הספרא לויקרא י' י"א, 46 סוף ד': את כל החקים — אילו המדרשות, אשר דבר ה' אליהם — אילו ההלכות (1). השוה ג"כ המאמר שהובא לעיל (ע' "הלכה") ע"ד עשרת הדברות; כמה מדרשים (2) יש בו, כמה הלכות יש בו, ועור שם המחלקת ע"ד המשנה.

במקום הרבים, "מדרשות" משמש גם היחיד, מְדֻרָּשׁ, הכולל את כל דרשות הכתובים (ביחוד בעיני הלכה), כשמונים את המקצעות של התורה שבעל פה — המשנה במובן היותר מקיף של שם זה — בא בראשונה, "מדרש" ואחר כך, "הלכות והגדות" (3). ע' לעיל ע' "הגדה". במקום, "מדרש" נמצא לפעמים גם השם המלא, "מדרש חכמים", ספרא לכו"י (111 ב' 4).

השם, מְדֻרָּשׁ נמצא גם בתנ"ך (בדלה"ב י"ג כ"ב וכ"ד כ"ו), אך קשה להגיד אם גם שם יש לו אותו המובן שבמדרשי התנאים. במקום הראשון מתרגמים השבועים βιβλίον, במקום השני ששם הוא מקושר עם השם, "ספר" הם מתרגמים γράφει. אכן ודאי הוא שבעל ספר דברי הימים קורא, "מדרש" לספר, לכתב שדורש למוד וחקירה. כמו שהתנ"ך נקרא מקרא, דבר שניתן לקריאה (השוה ישע' ל"ד ט"ז: דרשו מעל ספר ה' וקראו — מדרש ומקרא). ו"מדרש" שבמקום השני הוא באור ל"ספר" או שהם שני שמות, "מדרש ספר" שיש להם מובן אחד, כמו "מגלת ספר", והשבועים תרגמו רק מלה אחת.

מָדָה, מלת השאלה, גם במשפטים של השואה (שמדמים שני דברים זה לזה; מה... אף...), גם שם המלה, מה' בעיקרה היא מלת השאלה, למשל נזיר ט' בסוף; מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר, כלומר מה פירושה של מורה האמורה בשופטים י"ג ה' 5), אין צורך להביא עוד דוגמאות, אחרי שכל הספרות המדרשית מלאה מהן, ורק נציין מקומות אחדים במשנה: שבת ט' א'; יומא ח' ט'; חולין ה' ה' — ע' ג"כ לעיל ערך, "כאן". — ע"ד, מה תלמוד לומר" ע' לקמן ערך "תלמוד" (6).

מִדָּה, ע' לעיל ערך נד.

(1) בבריתות 18 ב' בא ביחיד, "ו הלכה". (2) אולי צריך גם כאן לתקן "מדרשות" כמו שנמצא את השם הזה חמיר ברבים. (3) ע' לעיל (ע' 24) ע' "הגדה". ביחיד ראוי לתשומת לב מה שנאמר בתוס' (סוטה ו' כ'). בכ"י ערפורט נשמט כאן והובא ע"י צוקרמנדל בציון שלו ע' 309) שם הוא דורש את הכתוב משלי כ"ד כ"ו על מקצעות התורה ובנוסף שניות הללו: א. מקרא, משנה, מדרש. ב. משנה, מדרש, הלכות. ג. מדרש, הלכות, אנדות. ד. הלכות, אנדות, תלמוד. במספר ג' וד' נקראו בשם כל שלשת המקצעות של התורה שבע"פ כי מדרש היינו תלמוד. במספר א' וב' נקראה התורה שבע"פ בשם הכולל, משנה' ומהמקצעות הפרטים נקרא בשם הראשון רק מקצות אחד ובשני שני מקצעות, ובכרייתא סוטה ט"ד א' נמצא רק מספר א' ו"תלמוד" שם במקום, "מדרש". (4) בבבלי קרושין מ"ט ריש ב' בא ג"כ הבטוי, מְדֻרָּשׁ תוֹקֵה' לבאר את המלה, תורה' שבה קרא ר' יוחנן את המקצוע, הלכה'. — ע"ד הבטוי, מדרש סיפרים' שבהלכות גדולות בסוף קורא בו כל ספרי המדרש העתיקים — מלבד הספרא (תורת הכהנים לספר ויקרא). ע' מבוא של פרידמן למכילתא (ע' XLVIII). (5) כך מכאיר נכון יאסטרוב 736 א'. לא נכון באורו של ה' ואם די פארטיקלען דער משנה ו' 48 שמתרגם "מז' — יואם דאם אנבעלאנגט". — השוה ג"כ הכגנון, "מה מצונו ב... אף... להלן ערך, "מצא". (6) עור ע"ד המלה, מה' ע' ניגר יודישע צייטשריפט VIII 180 וזהלן. *

* מה אני צריך, (במקום, למה נאמרי), מכילתא דרשב"י. המתרגם.

מכאן. ע' לעיל ערך קאן.

ממש. שם הנגזר מן הפעל (בבבין פיעל) ממש ומובנו דבר שאפשר לממש אותו בידים, דבר מציאותי. למשל: מראה העור... לא ממש, ספרא ל"ג (ב' 66) 1. בתור תאר הפעל יש לו "ממש" אותו המובן כמו "נדא" (ע' לעיל ע' ודא) בפירושו הראשון. מכיל' ל"ב ל"ו (14 ה' ר"א בן הורקנוס) סכות ממש 2. אותו התנא בספרי דברים ל"ב י"ג (113 א') אומר: אביה ואמה ממש (בנגזר לדעת ר' עקיבא שמבאר זאת בדרך השאלה) 3. ספרי דברים ל"א י"ג (80 א' ג'): או אינו אלא עבודה ממש. מכיל' ל"ב כ"ט (94 ב' י"ט, עה"כ ויקרא כ"ב כ"ז): או אינו אלא תחת אמו ממש. מכיל' ל"ט כ' (65 ב'): יכול ממש שירד הכבוד. ספרא ל"א א' (45 ג', ר' ישמעאל): יכול אש זרה ממש: ספרא ל"ב ל"ח (112 ב'): יכול אובדן ממש. ירוש' סנהדרין 20 ג' (עה"כ מ"א י"א א', רשבי'): אהב ממש לזנות 4. ברייתא ב"ק פ"ג ב' ופ"ד א' (עה"כ ויקרא כ"ד כ'): או אינו אלא עין ממש 5. ברייתא סנהדרין ס"ד א' (עה"כ דברים ד' ד'): דבוקים ממש 6.

מנין. מורכב מן "מן אין" = מאין 7. במלת השאלה הזאת משתמשים במדרש התנאים בין שהשאלה היא מאיזה כתוב יצאה הלכה זו, או ברמז המשא ומתן הוא מבקש להוסיף על ההלכה הקבועה עוד תוספת והרחבה ושואל מנין הוא המקור לזה מהכתוב (התשובה מתחילה "שנאמר" או "תלמוד לומר"): מכיל' ל"ב ו' (5 א' י"ד); י"ז (55 ב' ב' ל"א ל"ג ל"ד ל"ו ל"ח ל"ט); ספרא ל"א ה' (6 ריש ב'); תרומות ג' ו'; שבת ט' א' — ד'; סנהדרין א' ו'. לפעמים באה השאלה מלאה "מנין אתה אומר" מכיל' ל"ב ו' (5 ב'); י"ד כ"ה (32 סוף א'); י"ד ל"א (33 ב'); ספרי במדבר ל"י ל"ד (22 א') 8. באמצע הדרשה מהכתוב באה השאלה על ההלכה הפסוקה "אין לי אלא... מנין... תלמוד לומר" ע' הדוגמאות שהובאו לעיל בערך "אין" 9. בספרי במדבר ל"ב ל"ח (55 ב') בא תחת השפעת התלמוד הבבלי, מנא לן במקום "מנין".

מסר. קל קסר. התרגום מתרגם לפעמים קסר, הקטיר במלת קסר. באבות א' א': משה קבל תורה מסיני ומקרה... לא רק לתורה שבעל פה הוא מתכוון, אלא התורה כולה, כמו שקבלה משה מסיני, תורה שבכתב ותורה שבעל פה 10. ולפיכך השם מסרת אינו מציין רק התושבע"פ, אלא גם — וביחוד — המסרת הנוגעת לתורה שבכתב (ע' ערך הסמוך). הפעל נמצא רק במקומות מועטים בספרות התנאית. ספרי דברים ט"ז ח' (119 ב'): לא מקרו הכתוב אלא לחכמים (כלומר הכתוב מסר לחכמים לקבוע באיזה יום אסור בעשיית מלאכה ובאיזה מלאכה). בכורות כ"ז ב': לא מסרך הכתוב אלא לחכמים. ע' ג"כ חגיגה י"ח א'. תוספתא 458 (סוף עדיות): אבל מוסרין אותן לכניהם ותלמידיהם

1) השוה טעמו וממשו, ע"ז ס"ז א'; טעמו ולא ממשו, חולין ק"ח א'. 2) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"א 86. 3) ע' אות' המחלקת לרות ב' י"א, לעיל 84 הערה 6. 4) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 112, כרך ב' ח"א 80. 5) בברייתא השניה האומר הוא רשבי' ובראשנה — ר' דוסתאי בן יהודה, שניצל לומר בשם רשבי' (ע' א' התנאים כרך ב' 390). 6) דוגמאות שבמקום ודאי בא ממש ע' לעיל 84 הע' 3. 7) Magyar Zsidó Szemle (הצופה של יהודי אונגריה) f. 710, IX, "מנין" נבדל מהמלה "מאין" בזה שהנוחה רק לשאלה מאיזה כתוב נלמד הנדון. 8) ע' הלשון "מכאן אמרו" לעיל ערך, כאן. 9) ע' ג"כ לוי ח"ג 145 א'. 10) ע' לעיל עמוד 61 הערה 3. מסר במובן מסירה של דבר שבכתב ע' מאמרו של ר' יהודה הנשיא, ירו' יומא 41 סוף א'; והיו מוסרין את המגלה הזאת אלו לאלו וכן בירו' שקלים 49 א' בית.

(השוה ירו' יבמות 9 ריש ד', בבלי קדושין ע"א א') — כלומר החכמים מוסרין לבניהם ולתלמידיהם את שמות המשפחות שיחוסן מוטל בספק. ברייתא קדושין ע"א א' ע"ד מסירת על פה השם המפורש: היו מוסרין אותו.

מְסוּרָת. מלה זו נמצאה ביחזקאל כ' ל"ז וכך צריך לנקד אותה ולא מְסוּרָת¹. התרגום ויחד עמו גם Theodot מעידים שהמלה הזאת של יחזקאל באה במובן המקובל אצלנו, והמלה הזאת בודאי נחבטאה בלשון החיה של בית המדרש באותו המובן כמו במקור הכתוב. דוגמאות: שקלים ו' א': מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגזר; ירו' יומא 41 א', ירו' שקלים 48 סוף ד', 49 א': מסורת היא בידנו מאבותינו שהבית הזה עתיד ליחרב; ירו' יומא 41 סוף א', ירו' שקלים 49 א': מסורת בירי מאבותי שלא להראותו לברייה². גם באחת מהדוגמאות הללו וכן בדוגמאות שהובאו בהערה מהתקופה שאחרי התנאים אין הרבוב על אדות ענינים דתיים, אלא מענינים הסטוריים או דברים בעלמא. כל המסורות הללו שייכות הן למקצוע האגדה, ואמנם יש מהן כאלה שחכמי האגדה אמרו בפירוש, מסרת אנדה³. גם כשבא השם, 'מסורת' בענין הלכה, כמו במאמרו של ר' יצחק (חולין ס"ג ב'): עוף טהור נאכל במסורת, אין המדובר שם על דבר עצם ההלכה, אלא על דבר ידיעת הסימנים, להכיר על ידם איזה עוף הוא מן הטהורים⁴. למסורת של ענינים דתיים קוראים, 'הלכה' (ע' ערך, 'הלכה'). נגד זה קוראים, 'מסרת', כמו שרואים מהדוגמאות שהובאו למעלה, לנוסח הקבוע של התנין, ביחוד זה של תורת משה. יותר מכל נראה הדבר מתוך הכלל, 'יש אם למסורת', שעליו ידובר להלן יחד עם הכלל השני, 'יש אם למקרא' (ע' לקמן ערך, 'מקרא'). מה שאמר ר"ע: מְסוּרָת קייג לתורה (אבות ג' י"ג), אין לנו רשות לבאר את השם, 'מסרת' בבאור אחר מזה שנאמר כאן באחרונה. יותר נכון יהיה לחשוב שר"ע שהיה שם תמיד לבו לפרטי הפרטים שבתורה ואפילו — לפי האגדה המפורסמת של רב (מנחות כ"ט ב') — אל התנין שעל כל אות ואות, והוא שיצר כזה תקופה חדשה, בודאי שהיה שומר את הסייג שעליו צוה אנשי כנסת הגדולה באמנם (אבות א' ב'): ועשו סייג לתורה, והיה נזהר במסרת הנוסח של התנין. צריך אפוא לחשוב שבמאמרו של ר"ע, 'מסרת סייג לתורה' מונח הרעיון של אותו המקצוע שנושא עליו את השם, 'מְסוּרָת'⁵, השומרת על הנוסח של התנין בכל פרטי

1) ע' מאמרי ב J. Qu. R. III 785-790 ושירי הסכים לזה. נעשיכטע דער יודישען פאלקס 328, 8 II. 2) מהספרים המאוחרים, שאחרי תקופת התנאים, אבל אפשר מאד שמוצא חלק מהם הוא מתקופת התנאים: מסרת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו, מנילה י' ב', סוטה י' ב' (ע' אנ' אמוראי אי' ח"ב 1,856). מסרת בידם מאבותם שיהודה הרג את עשו, ירו' כתובות 25 ג' ו'להם במקום בידם, ירו' גמ' 47 ב'. מסורת בירי מאבותי שלא ללמד אנדה לא לבבלי ולא לדרומי, ירו' פסחים 82 סוף א' (ע' אנ' אמוראי אי' ח"א 100). באגדה אחת לביר ליר' הושם בפי יעקב: מסורת היא בירי הכנעניים שהן עתידין ליפול בירי, ב"ר סוף פ'. — היה הדבר מסורת בירי משה, שמור מ"ג סי' ג', ע' אנדה אמוראי אי' ח"א 575. 3) ויקיר י"ח ב', ר' סימון: מסורת אנדה היא חירם בעל אמו של נבוכדנצר (אנדה אמוראי אי' ח"ב 458, 44. — פסיקתא 65 ב', פסיקתא ר' י"ז 88 ב'). ר' יהודה בן פוי (הוא ר' יהודה בן סימון): מסורת אנדה היא כי שרח בת אשר כשירדה למצרים כדונה בריחים (שם ח"ג 176, 44. ירוש' ב"ב סוף פרק ו' 15 ג'), ר' תנחומא: מסורת אנדה היא שאין מקום דביר עולה מן המנין. 4) באור למלת במסורת ניתן שם: נאמן הצייר לומר עוף זה טהור מסר לי רבי. השוה Löw, געזאמעלטע שריפטען I, 804. השוה נ"ב ב"ר סוף פ"א הערת ר' אלעזר בן פרט (אנדה אמוראי אי' ח"ב 42) ליהושע י"א י"ג (ע"ד שרפת חצור): במסורת שרפה. הקב"ה אסר למשה ומשה אמר ליהושע. 5) הקריאה מְסוּרָת או מְסוּרָת מיוסדת על הנקוד הדומה למְסוּרָת, בתלמוד ובמדרשים השם, 'מסורה' עדיין לא נמצא. ואולם השם, 'מסרת' שנוצר בתקופת

פרטיו ועמלה ליסד בשבילה סימני זכרון שונים וכללים שיטתיים עד שהיה למקצוע מיוחד (1).

צריך עוד להזכיר מה שנאמר במכילתא ל"ט נ' (62 ב'). על הכתוב, אתם ראתם: לא במסרת אני אומר לכם, כאן מציג לעומת המסרת, לעומת מה שמקובל מפי אחרים, את הראיה העצמית (2).

מעט. פיעל מעט (הכתוב מיעט). כלומר הוציא מהכלל, בנודד לרקה – הכנים לתוך הכלל. שני הבטויים הללו מציינים שיטה בדרך הפרשנות, שמיסדה היה נחום איש גמון (3) ושמונו קבל ר"ע. תוספתא 446 (שבועות א' ו'): ר"ע היה דורש רבויין ומיעוטין, שכן למד מנחום איש גמון. ר' יוחנן מספר על אדות זה כך (שבועות כ"ו ב'): ר"ע ששימש את נחום איש גמון, שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט, איהו נמי דורש ריבה ומיעט. בשימוש השיטה הזו בא במדרש ר"ע לשון זה: אחר שריקה הקתוב מיעט. ע' ספרי לא' ב' (4 נ'); א' ו' (6 סוף נ'); א' י"ג (8 סוף א') (4). הדוגמא שהביא ר' יוחנן בספרו שנזכר לעיל היא דרשתו של ר"ע לויקרא ה' ד': או נפש כי תשבע – ריבה, להרע או להטיב – מיעט, לכל אשר יבטא האדם – חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה – ריבה הכל. מאי ריבה? ריבה כל מיני; ומאי מיעט? מיעט דבר מצוה (5). המדה הזאת שבדוגמא זו היא המדה הששית של י"ג מדות דר' ישמעאל. הנושא לריבה ומיעט הוא הכתוב (6). מהמכילי צריך לציין: לכ"א ו' (77 ב'): שמיעט הכתוב; שם (שורה 9): שריבה הכתוב. בלי הנושא: ל"ב ד' (4 א'): במכסת נפשות ריבה. גם אם בא הבטוי "למעט" (השוה לעיל ע' 51 להוציא). או ג"כ הנושא הוא, הכתוב. ספרא לא' א' (3 ד'): אליו למעט את אהרן. הלשון הזו, "ריבה" מתאים אל "לרבות" (השוה לעיל ע' 6 להביא). נגד הדרשה של ר"ע ברבוי ומיעוט, ע"כ ז' י"ב, ענה ר' אליעזר: אפילו אתה אומר כל היום בשמן למעט בשמן לרבות, איני שומע לך. ספרא לו' י"ב (34 סוף ד') (7).

לפעמים הנושא "למעט" הוא הדורש בעצמו. כך הוא בלשון הרניל של הספרא: אם מקטנים ... לא אֶמְעָטָם ... לא' ב' (4 א'); א' ד' (5 סוף נ'); ב' מ"ו (13 א'); ו' כ"ט (39 א'). במקומות הללו נמצא גם, "נתמעט" בתור פעול מן מיעט.

שאחרי התלמוד נקראה מִסְכָּה, ברבים מִסְרוֹת על שם המקום מִסְרוֹת הנוכח בבמדרש ל"ג ו' ובדברים י' ו'. הנקוד מִסְרוֹת אין לו יסוד היסטורי ונעשה רק בשנים האחרונות. ע' מאמרי שנזכר לעיל ע' 74 הע' 1. דבריו של König Einl. in das A. T. S. 38 f. אינם סתירה לדברי (1) ר' שמואל בר יצחק, אמורא ארצישראלי מראשית המאה הרביעית, מפרש בלשון, דה"א כ"ח י"ג. – זו המסורת, ירוש' מנילה 70 ריש א'. במדרש שמואל סוף פס' נאמר במקום זה: מלמד שניתנה במסורת. זאת אומרת: הפקודה על דבר צורת הבית וכליו שספר דוד לשלמה בנו נכתבה בספר שנוסדהאחו נשמרה ע"י המסורת וע' אג' אמורא אי' ח"ג 45. רבנן דקסרין (במאה הרביעית) אמרו על "ויבנו במקרא" (נחמיה ח' ח') – מיכן למסורת, ב"ר סוף ל"ו (ע' לעיל ע' 69 הע' 4). בירוש' מנילה 74 ד' במאמרו של ר' תנאל (רב) בא ג"כ כמו שאמרו רבנן דקסרין: ויבנו במקרא זה המסורת. ואולם מהמאמר שבבבלי מנילה ג' א', נדרים ל"ו ב', נראה שזהו לא נכון, כי שם נאמר: ואמרי לה אילו המסורות (רבים מן "זה המסורת"). אצל ר' אליעזר לויטה, מסרת המסרת' 8 ב', ראש הקדמה: אלו מסרת. (2) ע"ד מסורות החכמה' נתחומא סוף ואתחנן (הוצ' בוכר ח"ג 18) ע' אג' אמורא אי' ח"א 81. 2. (3) ע' אג' התנ' כרך א' ח"א 44. 43. (4) עפ"י הערתו של הופמן (צור אינלייטונג ע' 81). בבבלי תמיד הלשון, אחר שריבה הכתוב ומיעט. (5) ע' התירגום לזה אצל לוי ח"ג 187 א'. במקום "מאי" בא בבבליאא בראשונה "סח", ובמקום "כל מיני" – "כל דבר". (6) השוה בבבלי ר"ה מ' ב', ר' יוסי בר הלפתא: מאחר שספרא אחד קִכָּה ומקרא אחד ממעט. (7) ע' לעיל 80 סוף הע' 4.

מעוט. (הכתיב מעוט). שם הנגזר מהפעל מעט. בספרא נמצא תמיד הלשון: 'הרי אלו מעוטים', במקום: שיש שורה של מלים בתורה שיש בהן למעט. לד' כ"ו (21 ג); ו' ב' (29 א); י"א י' (50 ריש ב'), ע' ברייתא ובהים פ"ד א': הרי אלו ג' מעוטים השוה ספרא ל' י"ח (36 ד'). שלשה עשר דברות נאמרו בתורה למשה ולאחריו וכנגד נאמרו י"ג מעוטים, ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן (*), ולפי לשונו של ר' יהודה בן בתירה (בספרי במדבר ל' פ"ט, 15 ב'): הרי שלשה עשר מעוטים מעט אהרן מכל דברות שבתורה. בספרא א' א' (4 ד') בקצור: י"ג מעוטים (1). ב"רביין ומיעוטים* מציינים את כל השיטה הפרשנית שקבל ר"ע מנחום איש גמזו. ע' בערך הקודם מה שמובא שם מן התוספתא. במקור אחר נאמר שהיה דורש את המלות "אך", "רק", למעט, "גם", ו"את" לרבות: אכין ורקין מעוטים, אתין וגמין רביין, ב"ר א' (י"ד); אתים וגמין רביין, אכים ורקים מעוטים, ירוש' ברכות 14 ב', ירד' סוטה 20 ג' (2). בארבע המדות הראשונות דליב מדות מונח היסוד של שיטת ר"ע בדרשת אכין ורקין אתין וגמין. במדה השניה בא מלבד "אך", "רק", גם המלה "מן" (**). המדה הרביעית היא מעוט אחר מעוט ושם מדובר ע"ד הכתיב ששתי המלות נמצאות שם ביחד, כמו בכמדבר י"ב ב', הרק אך. ע"ד רבוי אחר מעוט בפרשנות של הלכה, ע' לקמן ערך "רבוי" (3).

מעוט. הוא שם של החלק הקטן (בנגזר ל"רוב"), ובמובן מינימום (מעוט שממנו אין לגרוע): מעוט דורות שנים, מכילתא ל"ב י"ד (8 ב' ז'); מעוט דלתות שנים, מכילתא לט"ו י"ג (49 סוף א'); מעוט ימים שנים, ספרא לט"ו כ"ה (79 א' י"א) (4). ע' ביחוד ביר' יומא ריש פ' ד' (43 ב').

מועט. (מקצר מן מועט). תאר בנגזר ל"מקצה". כלל אחד של ר"ע (ספרא לט"ו כ"ה, 75 א' 5): כל ששמועו מרובה ושמועו מועט תפשתה המרובה לא תפשתה תפשתה המועט תפשתה. כלומר כשאפשר ללמוד מהכתיב דבר מרובה ודבר מועט, אז צריך לתפוש את הדבר המועט וזה יהיה הנכון. למשל 'ימים' אפשר לבאר ימים רבים ואפשר לבאר רק שני ימים, או יותר בטוח לבאר במינימום — שנים (6). הכלל של ר' עקיבא הוא: בכל מקום הכתיב פורט את המועט (ע"ד שמות החיות הטהורות), ספרי דברים י"ד ד' (94 ב'); (ע"ד שמות העופות הטמאים) שם ל"ד מ"ו (95 א' 7) — לשון מרובה לשון מועט — ע' לעיל ע' 68. — יש לשון מועט שפירושו הקטנה בנגזר אל הנזמה

(1) ע' לעיל ערך 'דבר' (ע' 14). — אל הענין ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 104 הע' 2.
(2) ע"ד הקבלה הזאת והלשון של הבבלי ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 44. (3) ע"ד ההסמוריה של רבוי ומיעוט ע' שווארץ, די הערמענעמישע אנאלאגיע 125 ולהלן 184. (4) השוה נדה ל"ח ריש ב' (עתיב ש"א א' כ') מעוט תקופות שנים מעוט ימים שנים. השוה מדרש שמואל ג' (ב'): לתקופות—לאחר שתי תקופות. (5) הובא בירושלמי יומא 40 א'. (6) בבבלי באה מדה זו (סתם) בלשון זה: תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת, חגיגה י"ז א', ר"ה ד' ב', יומא פ' א', סוכה ה' ב', קדושין י"ז א', חולין קל"ח א' ערכין ד' ב'. כמעט בכל המקומות הללו בא תפשת בשין ולא בסמ"ך, אצל אחרים עם ה"א בסוף כמו בספרא. (7) השוה מאמרו של ר' יהודה הנשיא חולין ס"ג ב'.

(*) לשון הספרא ויקרא ריש פרק ב' (3 ע"ד). ושם נרשמו כל המקראות שנאמרו למעט את אהרן.

(**) בספרא 6 ע"ב: מן הבקר—להוציא את הטרפה. שם 7 ע"ג: מן הצאן ומן הכבשים ומן העוים הרי אלו מעוטים, פרט ל... (ע' לעיל 4 בהע' בסוף העמוד דעת ריה"ג ע"ד אכין ורקין).—הסתרגם.

כמו שמצינו במאמרו של ר' שמעון בן גמליאל: בשלשה מקומות דברו הכתובים בלשון מועט (כ"ר כ"ב י'). שלשה הכתובים הם: בר' ד' י"א, במדבר מ"ז ל', שופטים י"א ל"ה, ששם נאמר על הארץ, פצה פה ולא פתח ולא פער (1).

מע"ל, בשם הזה, שלא נמצא במקום אחר, נקראה המדה הכ"ח דל"ב מדות שתכנה לשון נופל על לשון, על סמך הכתוב ירמיה כ"ג ל"ח וישעיהו ל' מ"ז, בנוסח הרגיל של הברייתא נתחלף המקום של מדה זו עם מקום המדה, נגד, שהיא המדה הכ"ז. אולם באמת המקום מספר כ"ז יותר מתאים לנגד, והנוסח הנכון של הברייתא נמצא אצל יהודה הדסי (2). באיזה אופן אפשר לבאר ש"מע"ל יבוא על לשון נופל על לשון, לא נתחזר עדיין, אצל הדסי הנוסח הוא כך: "ומנין על שדורשין באגדה" ואם נשוה מדה זו לשאר המדות נצטרך לסרס את הנוסח: "ומנין שדורשין על" באגדה. ב"על" זה, לא ב"מע"ל, נמצא את הנוסח הראשון של מדה זו. ברור הוא שכאן נתקצר מהדבור הרגיל בתקופה שאחרי תקופת התנאים, לשון נופל על לשון. ע' ב"ר י"ח (ד'); ל"א ס"ח ח' (3). בבטוי הזה, שהוא, כמו שאפשר לחשוב, עתיק ימים, המלה "על" היא אפית ביחוד, ולפיכך השתמשו בה לקרוא בה שם המדה כמו במדה הסמוכה לה הנקראת בשם "נגד". אל המלה "על" נוספה כמו אצל מדות אחרות המלה "מן" אל הפעל דורשין, ומ"מן" ו"על" נעשה "מע"ל, ואחר כך מאידיהנה נשתבשה ל"מע"ל ואח"כ הוסיפו לה שוב "מ" במקום "מן" ויצא "מע"ל" (*).

מע"שה, פעולה, ענין של מציאות, דבר של ממש, חכן מעש; מקרה, ספיר, דין וחשבון. במדרשו של ר' ישמעאל מובא כמה פעמים בטול ההנחה שקל הקודם במקרא קודם במעשה. למשל במכילתא ל"ב א' (1 א'): אל משה ואל אהרן. שומע אני כל הקודם במקרא קודם במעשה? כשהוא אומר (שם ו' כ"ז): הוא אהרן ומשה — מגיד ששניהם שקולים זה כזה. כיוצא בזה אתה אומר: את השמים ואת הארץ (בר' א' א')... ארץ ושמים (שם ב' א')...; כיוצא בדבר אתה אומר: אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ו' ו')...; וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (ויקרא כ"ז מ"ב)...; כיוצא בדבר אתה אומר: ככר את אבין ואת אמך (שמות כ' י"ב), כשהוא אומר (ויקרא י"ט ג'): איש אמו ואביו תיראו, מגיד ששניהם שקולים זה כזה. — מכילתא ל"ב י"ב: אב ואם (70 א' כ'). — ספרי במדבר ל"ב א' (49 ריש ב'): בנות צלפחד (במדבר כ"ז א' ולנגד זה שם ל' י"א); ל"ג ג' (19 א' ח') ול"ד ב' (55 ב' כ"ב): העדה והנשיאים (במדבר י' ג' ונגד זה כ"ז א' 4) (**). — מע"שה הפקשה (תוכן הפרשה) ואחרי זה ב...; מעשה הפרשה באהרן, ספרי במדבר ו' כ"ג (11 ב' ל'); ח' ב' (16 א' ב'); בלי הפרשה: מכילתא ל"ב י"ט (ל"א א' א'); ספרי במדבר ל' כ"ג (11 ב' ל' 5).

(1) ע' אגדת התנאים כרך ב' 381, 5. (2) ע' אגדת התנאים כרך ב' 297. מאנאסס שריפט 40 יאהרגאנג 1896 ע' 20. (3) ע' אגדת אמוראי אי ח"ב 446, 1. ח'ג 78, 4. (4) השוה חוספתא סוף כריתות. אגדת התנאים כרך ב' ח"א 74 הערה 22. (5) במקום, לכהני' קרי, בכהני'. השוה הלשון הרגיל: מעשה ב....

* אולי נפלה השגיאה באופן שכזה: היה כתוב מתחילה "מע"ל" רית מלשון נופל על לשון, ושתי האותיות, ל"ג נדבקו יחד ונדרשו למעתיק כ"מ, ומוה יצא, מע"ל. כדברי המחבר (מהערת ר"י ריופמאן ב"משיב דבר). במדרש הגדול נקראה מדה זו, סרמו'. ע"ד הפרמין לשון נופל על לשון ע' להלן בח"ב ערך, לשון'.

** כאן אינו מסיים, מגיד ששניהם שקולים, אלא נותן את היתרון לנשיאים, שהן קודמין לעדה, וליף זה מכלל ופרט ע"ש. המתרנס.

— בשעת מעשה (כלומר לאותו זמן כלכבר, בניגוד ל"דורות"), ספרי במדבר לה' א' 1) א' י'; ספרא לה' ו' (47 א' ב').

המדה היג של ל"ב מדות היא: כלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כיצד? (בר' א' כ"ז): ויברא א' את האדם — הרי זה כלל, ואח"כ פרט מעשיו, שנאמר (שם ב' ו'): וייצר ה' את האדם... ויבן את הצלע; השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון 1). השהו ספרא לה' י"ד (41 ג' ו'); כשהוא פורט את מעשיו, **מעשה בראשית**. היא הפרשה הראשונה של התורה, חגיגה ב' א'. ספרא ל"ב

כ"ח (ע' לעיל ערך, להל"ן), תוספתא 228; מדה י"ב של ל"ב מדות. — מעשה מ' ק' ק' היא הפרשה הראשונה של ספר יחזקאל, חגיגה ב' א', ברייתא סוכה כ"ח א' (במנילה סוף ד' רק מרכבה). בשמות מעשה בראשית ומעשה מרכבה נקראו המקצעות הקוסמוגוני והתיאוסופי, הקשורים בשתי הפרשיות הראשונות של ספר התורה וספר יחזקאל 2). — 'מעשה' בתור מקרה, עובדה; מעשה לוט ובנותיו, בר' י"ט ל' ל"ח, תוספ' 228 (מנילה קרוב לסוף); מעשה ראובן, בר' ל"ה כ"ב, מנילה ד' י'; מעשה יהודה ותמר (או מעשה תמר), בר' ל"ח, מנילה שם, תוספתא 228; מעשה ענל הראשון, שמות ל"ב א' ו', מנילה שם, תוספתא 228; מעשה ענל השני, שמות ל"ב, כ"א — כ"ד, מנילה שם. תוספתא 228; מעשה פילגש בגבעה, שופטים י"ט כ"ב, תוספ' 228; מעשה אמנון ותמר, ש"ב י"ג, א' — כ"ג, תוספתא שם (מנילה שם; מעשה דוד ואמנון); מעשה אבשלום בנשי אביו, ש"ב מ"ז כ' כ"ג, תוספתא 228.

מפנה. ע' לקמן ערך, פנה.

מפני. בשאלה, מפני מה אמרה תורה פותח ר"ע שורה של מאמרים על טעמי מנהגי החגים, ברייתא ר"ה מ"ז א' 8). ברייתא ב"ק ס"ח א' (ר"ע). ברשון זה מתחיל גם רשב"י את שאלותיו ע"ד טעמי המצות; וכך מתחילות גם השאלות שבהן פנו תלמידי רשב"י (לרבם 4). בשאלה הקצרה, מפני מה משתמשת המכילתא 44 א' לבאר שפסוק אחד שבא קודם הוא טעם לפסוק שאחריו, שמות מ"ז י"ט; ה' ימלך לעולם ועד. מפני מה? כי בא... וכן בתוספתא 47 (רמאי ב' כ"ז) לדברים י"ח ד' ולהלן; ראשית דנגך... מפני מה? כי בו בחר... ע' י"ב בכורים א' ג', חלה ד' י'; מפני הכתיב שבתורה.

מפרש. ע' לקמן ערך, פרש.

מצא. קל מציא. בפעל הזה משתמשים לרוב מדרשי התנאים על הדינים היוצאים ממדרש הכתובים או על דעות או עובדות הסמוריות. וזה בא בשתי לשונות: **אתה מוצא** או **מציני** (במקום **מציאני**) 5). הלשון הזה שייך אל היסודות הדרמטיים של אמנות הלשון המדרשית.

א. רגיל מאד הלשון: **וכן אתה מוצא**, ביחוד במדרש דבי ר' ישמעאל, שאצל נמצא עפי' הרוב גם שאר הרוגמאות של **אתה מוצא**. מכילתא ל"ב א', 2 א'; שם 2 ב'; י"ב כ"ב, 11 סוף ב'; י"ב מ"א, 16 א'; י"ד כ', 30 ב'; מ"ז א', 34 ב'; שם 35 ב'; מ"ז ו', 38 ב'.

1) לזה גם הרוגמא השניה שהובאה לקמן בערך, סבר': השומע סבור... 2) אצל לוי ח"ג 197 א' שורה כ"ה צ"ל תיאוסופיה במקום תיאונייה. 3) בתוספתא 197 (סוכה סוף ג'). השהו תוספ' ריש 210 (ר"ה א' י"ב) נשמטה צורת השאלה. ע' אני התנאים כרך א' ח"ב 70. 4) קדושין ב' ב' נדה ל"א א'. ע' אנדת התנאים כרך ב' ח"א 72 78 — השהו מאמרו של רבה בר נחמני בב"ק ק"ו א' ועוד במקומות רבים: מפני מה אמרו מורה במקצת הפענה ישבע... 5) במקום **מציאני** שבתוספתא 46 (רמאי א' י"ד) אנו מוצאים ביר' דמאי 28 ג': **למקחיה**.

י"ז ט"ו, 56 א'; י"ח א', 57 א', 57 ב'. ספרי במדבר ל"י כ"ט, 20 ב'. ספרי דברים ל"י ו', 74 א'; י"א י', 76 א'; ל"ב ט"ו, 136 א'. תוספתא 300, סוטה ד' י"א. דוגמאות אחרות: ... אתה מוצא בכל מקום ובאין... מכילתא ל"ד י"ט, 30 סוף א' 1. – אתה מוצא שכל מקום ... ספרי במדבר ל"י ל"ד, 22 ב'. – אתה מוצא ש... מכילתא ל"ב כ"ד, 31 ב'. הא בכל מקום אתה מוצא, מכילתא ל"ב א', 2 א', שם 2 ב'. – על דבר, כל מקום שאתה מוצא, ע' לקמן ע' 'מקום', כמו שאתה מוצא, סוף מדה י"א של ל"ב מדות. ואי אתה מוצא, מכילתא ל"ב ו', 5 א' 2.

ב. וכן (שכן) מצינו, מכילתא ל"טו כ"ב, 44 ב'; י"ט ב', 62 א'; ל"ב ג', 89 ב'. ספרי במדבר ל"ב ג', 27 סוף א'; ספרא ל"ב כ"ט, 99 ד'. סנהדרין ב', ג', ד', ה'; מנחות ד' ג'; ערכין ג' ה'. תוספתא 183 י"ז (כפורים ב' ג'). – מצינו, מכילתא ל"ב מ"ג, 17 א'; ספרי דברים ל"י ח', 75 א'; ספרי במדבר ל"י י"ג, 58 א'. והיכן מצינו, מכיל ל"טו א', 34 ב' 8.

הדוגמאות שהבאנו עד כאן ל"מצינו" שייכות על פי הרוב למדרש אנדה, ואולם הבטוי העצמי "מה מצינו" שייך אל מדרש הלכה וביחוד לרבי ר' עקיבא. הבטוי הזה משמש לזה, שמה שמצינו אצל ענין אחד או נותנים אותו בדרך השואה לענין השני הדומה לו. לשון המדה הזאת היא כרגיל: מה מצינו ב... אף... ספרא ל"א ט"ו, 9 א'; ד' כ"ה, 21 ג'; ו' כ"ד, 38 ג'; י"ד כ"א, 72 ג'; י"ד מ"ג, 73 ד'; כ"ז י"ג, 113 ד'; ספרי דברים ל"א י"ז, 113 ב'. ובחסין ו' ו', מנחות י"ב ה'; תמורה ב' ב'–בלי, מה'; ספרא ל"ד, 67 א'. גם בשביל להראות את אי השויון שבין שני דברים גם כן משתמשים בלשון זה: "ודין הוא מה מצינו... אבל..." ספרא ל"ג י"ד, 15 א' ד' 4. גם באמצע השיטה משתמשים בו להוכיח טעם הדבר: "אם מצינו, ספרא ל"א ל"ז, 56 ג' ב'; "לפי שמצינו, ספרא ל"ד ו'; ספרי דברים ל"ה ה', 125 ב' ח'. – ממדרש דבי ר' ישמעאל, ספרי במדבר ה' ג', 1 ב' ב'; מה מצאנו (8) ... אף כאן...

בבבלי השתמשו ב"מה מצינו" בתור קרמין להשוואה. ע' יבמות ו' ב': תיתי (תביא, תלמוד) במה מצינו מ... מה... אף...; נדרים ד' ב' 5.

הנפעל, נמצא" עם הבינוני שאחריו ניכ בא במקום שצריך להוציא מסקנה מהמקרא ומדרשת הכתוב, פעם, נמצאת" ופעם, נמצאנו, שהוא הנפעל מהלשון. אתה מוצא, ומצינו. לפעמים הוא בא בסגנון כזה, נמצאת אתה אומר" (כלומר מוכרח אתה או יכול אתה אפוא לומר). מכיל ל"ב א', 2 א'; ספרי במדבר ל"ב י"ג, 51 א'; ספרא ל"ב ב', 91 סוף ב'; כ"ה ב', 195 סוף א'; מדה כ"א של ל"ב מדות. – נמצאת אומר, מכילתא ל"ג י"ד, 22 ב'; ט"ז א', 46 ב'. ספרא ל"ד י"ד, 72 א'; כ"ה י', 107 א'; כ"ז ל"ב, 115 ג'.

(1) שאלת ר' יונתן לרשב"י. ע' אני התנאים כרך ב' ח"א סוף 87. (2) במדרשים שאחרי חקופת התנאים בא הלשון, אתה מוצא" להרחיב את החמר הספורי שבכתב ע"י דברי חזון, ולא תמיד על יסוד מדרש הכתובים. והנה דוגמאות מהפסיקתא ומבראשית רבה: פסיקתא 28 ב' 34 א', 71 ב', 99 א', 111 ב', 112 א', 115 ב' 137 א', 138 א', 146 ב', 147 ב', 186 א', 187 ב', 189 א'. ביר מ' י"ט; ס' י"ב; ס' י"ה (י"א); ע"א (ה'); ע"א (א'); צ"ח י"ז י"ח. דוגמאות, וכן אתה מוצא: פסיקתא 22 ב', 189 א'; ביר צ"ו (ה'); צ"ט (א'). (3) דוגמאות ל"מצינו ש..." בפסיקתא 18 ב', 30 ב', 64 א', 121 א'; מכיל: ח' י"ג, כ"ט (ה'); ל"ב ג' (ד'). (4) ע' ג"כ ספרא ל"ד י"ג 72 א'; מה מצינו... הוא פרט ל... (5) ע"ד היחס שבין, מה מצינו וכן, בנין אבי, ע' שווארץ, די הערשענעטישע אנאלאגיק 8.

תוספתא 301 י"א, סוטה סוף ד'. סדר עולם סוף א'. – נמצאת אתה עושה, מכילתא ל"ב ב', 3 א'. – נמצאת מקיים, ספרא ל"ג ב' (60 ב') 1. – למדרש דבי ר' ישמעאל שיך הבטוי העצמי, נמצאנו למדין שבו מתחיל תמיד הכלל הנלמד ממדרש הכתוב, מכילתא ל"ב ב', 3 א'; י"ב ו', 6 א'; י"ב י"ב, 7 סוף ב'; י"ב כ"ב, 11 ב'; י"ד ו', 27 א'; כ' כ"ז, 74 סוף א'; כ"א ו', 78 א'; כ"א י"ד, 81 א'; כ"א ל', 87 א'; ל"א י"ג, 103 סוף א'; ספרי במדבר לה' כ"ז, 6 ב'; ו' י"א, 10 א'; ו' א', 18 ב'; ט' ו', 17 ב'; כ"ז כ', 52 ב'; ל"ה י"ג, 61 א'. ספרי דברים ל"א כ"ה, 86 ב'; ל"ב א', 131 א'.

נמצא. גם זה מקושר עם הנושא – הענין הנלמד, ביהודי בבטוי: נמצא למד, ע' לע"ע, למד, עור, נמצא למד, נ"ב שם; נמצא למד, מכילתא ל"ב א', 1 א', בלי צורך עם בינוני: נמצא דוד מבני בניה של מרים, ספרי במדבר י' כ"ט, 20 סוף ב'.

מצוה. פרט אחד מצוויי התורה, המספר של כל המצות – תרי"ג – נקבע עוד במאמרו של התנא ר' שמעון בן אלעזר, מכילתא ל"ב ב', 67 א' 2. קרוב לשער ששני המספרים רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה שהם מספרים חשובים מפני הסימבוליות שבהם 8 נעשו ליסוד המספר הכולל שלהם – תרי"ג, האמורא ר' שמלאי הוזכר בדרשתו על המצות 4 את המספרים הללו בתור ענין סימבולי מפורסם מכבר 5. מומן קדמון נתקבל הבטוי מצות עשה ומצות לא תעשה (ע' מכילתא ל"ב ו', 69 א' 6) – מהדוגמאות הרבות שנמצאות למלת "מצוה" בספרות התנאית נזכיר כאן רק אחדות: מכילתא ל"ב ו', 5 א'; באו כל המצות ללמד על מצוה אחת; י"ב ח', 6 ב'; הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בנופו, ע' לע"ע 28; ספרא לה' ט"ו, 42 א'; אין לך כל דבר ודבר שאין בו מצוה למקום (אח"כ בא ומראה על כל פרט ופרט) 7. **מקדש.** ע' ערך, קדש.

מקום. דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר 8. – שאינו מתפרש במקומו ומתפרש ממקום אחר, מדה י"ז ד"ב מרות. – כן מצינו בשנים שלשה מקומות, מכילתא ל"ו כ"ב, 44 ב'. – בארבעה מקומות מוזכרין פרשת תפלין, מכילתא ל"ג ט"ו, 23 א'. – ר' יהודה בר אלעאי: הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה (כלומר שנמצא בהרבה מקומות), מכילתא ל"ד י"ט, 30 א'; ט"ו ג', 37 ב' 9. – לא במקום אחד ולא בשנים המקום חולק כבוד לזקנים, ובכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חולק כבוד

1) לזה שיך הלשון שנמצא רק במדרש דבי ר' עקיבא: כשתימצי לומר, ששם במקום א' בסוף באה י'. בודא' בשביל שלא יקראו, תמצא. ספרא לו' ל"ו, 40 ג'; ספרי דברים ל"ב י"א, 117 א' ו'; כשתמצא לומר, תוספתא 601, אהלות ד' י"ב; שתמצא לומר, ספרא לו' ב', 29 ב'; ספרא לו' י"ג 19 א'; שתימצא אומר; י"ז י"ג, 84 ד'; שתמצא אומר. הדוגמאות האחרונות מראות על הלשון הקדמון, רק אח"כ כאשר נעלם מוכן הבטוי הזה וקראו תימצי בקל או הוסיפו, לומר במקום, אומר. כבכלי נמצא תמיד: אם תמצא לומר, ע' גימין פ"ב סוף ב', שבת קל"ז א'.

2) עיין אגדת התנאים כרך ב' 436. השוה Rosin, Ein Compendium der Jüdischen Gesetzeskunde s. 14. 3) נגד רמ"ח איברים. אהלות א' ח', שס"ה ימות החמה.

4) ע' אג' אמוראי אי' ח"א 558. 5) השוה מאמרו של ר' יוחנן שם ח"א 310, 4. 6) במקום "מצות עשה", נמצאת תעשה' נתקבל אח"כ בקצור, עשה' ולא תעשה' (ע' לקמן ערך, עשה'). מן, לא תעשה' נתקצר אח"כ, לא' (=לא), ומוה ברבים לאוין. ע' לקמן ערך, משום. 7) במאמרו של רשב"י. פסיקתא 61 ב' ושאר המקורות הטקסטיים (ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 68) הוא קורא לפסוק בשם, מצוה: שלש פרשיות... וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות. 8) ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 161. 9) ע' שם 139; במקומות הרבה, וע' גם לע"ע 29 ערך, הוהיר.

לוקנים, ספרי במדבר ל"א ט"ו, 25 ב', מאמרים כפריים שמתחילים במלות, כל מקום שאתה מוצא או, כל מקום שנאמר יש הרבה במדרשי התנאים. ע' מכילתא ל"ט ב', 62 א'; ספרי דברים ל"ב ב', 87 א'; י"ב י"ב, 89 א'. מכילתא ל"ד א', 25 ב'; ספרי במדבר ל"א ט"ו, 25 ב'; ספרי דברים ל"ג כ"ד, 71 א'. עוד דוגמאות ל, בכל מקום ע' ערך, אין, ע' 3 וערך, מצא (ע' 78). — ספרי במדבר ל"י ל"ה, 22 א'; שלא היה זה מקומו (כלומר שהפסוקים במדבר י' ל"ה-ל"ו לא נכתבו במקומם). — בסני נאמר אלא שנכתב במקומו, חולין ז' ו', ע"ד מצות גיד הנשה, בראשית ל"ב ל"ג (1). — ממקומו הוא מוכרע, ע' לעיל ערך, כרע (*).

מְקַצֵּת. חֶלֶק בַּנְּגוּד אֶל הַכֶּל, אֶל הַשְּׁלֵם. ע' מרה י"ח דל"ב מדות, לעיל ע' 27 ערך, ה'ה'.

מְקַרָּא. שם הנגור מהפעל קרא ומובנו הפשוט קריאה. השוה: קריאת שמע, ברכות ב' ה'; זמן המקרא, שם ב' א'; מקרא ותפלה, תוספתא 5 (ברכות ב' קרוב לסוף). ואולם תדיר המלה, "מקרא" באה במובן, כמו בנחמיה ח' ח', הענין שנקרא. כמו המלה, כתוב" פירושה דבר תורה שנכתב, כך, "מקרא" הוא דבר תורה שנקרא. וכמו, כתוב" 2) כך גם, "מקרא" יש לו המובנים האלה: א. פסוקים בודדים, ב. התורה כולה (g). דוגמאות לא': מקרא הוא מן התורה, מכילתא לט"ו י"ג, 49 א'; הביא לו מקרא מן התורה, שאין לו מקרא מן התורה, ספרא ל"א ל"ג, 54 סוף ב', סוטה ה' ב'; ומקרא אחד אומר, סוטה ה' ב'; הרי זה מקרא עשיר, לעיל עמוד 80; מקרא זה נוקב ויורד עד תהום, סנהדרין צ"ז ב' 4; המקרא הזה, ע' לקמן ע' "קיס", קרא. — שני מקראות, ע' לעיל 59 ערך, כרע. ע' ג"כ להלן ערך, משל, "קיס". — כל המקראות, לעיל ערך, גנאי. דוגמאות לב': ע' ערך, הגדה, ע' 24, ששם הובאו הדוגמאות שבהן מקרא — כל התנין, משנה — כל התורה שבעל פה. ע' ג"כ קה"ר ה' י', שר' מאיר השיב בדבר תחית המתים: לא ממקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ 6). — תוספתא 248 (יבמות ו' ח'): ר"ש בן אלעזר מביאו מן המקרא.

גם למוד התורה שבכתב נקרא, "מקרא", כמו שהלמוד של תורה שבעל פה נקרא, "משנה". ע' אבות סוף ה'; בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה 6). קדושין סוף א': כל שיטנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ. רשב"י אומר: כל העוסק במקרא מדה שאינה מדה, יר' ברכות 3 ב'; שבת 3 ב'; 15 ג'; הוריות 48 ג'. השוה ג"כ בי"מ ל"ג סוף א' 7). אלה עיוסקים רק בלמוד התנין נקראים, בעלי מקרא (בנגוד ל, בעלי משנה), ע' מאמרו של ר' יהודה בר אלעאי לישע' ס"ו ה', בי"מ ל"ג ב' 8).

(1) במובן אחר, ממקומו הוא למד סכות ג' ט"ו; מסקום שבאת, מכילתא ל"א י"ג, 108 ב', תוספתא 134 (שבת ט"ו ט"ו). כאן, מסקום הוא לא הפסוק, אלא הענין שממנו באו ללמוד. — כאן צריך עוד לציין את הבטוי, קלף קסום, המורה שאת המצוה צריך לקיים בכל אפן שהוא. הוא בא כמה פעמים במכילתא ל"ב ט"ו, 9 ב'; י"ב, 70 א'; כ"א ג', 75 ב'. (2) השוה ג"כ ערכי: מקרא, משנה, הלכה, הגדה, מדרש. (3) ע' בלויא, צור איינלייטונג אין די הייליגע שריפט ע' 9 וזהלן. (4) ע' אגדת התנאים כרך ב' 466 (בגרמנית). (5) ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 41. (6) השוה מאמרו של ר' הושע' ע"ד ת"פ בתי מדרש שהיו בירושלים ובכל אחר מהם, בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה, ירושלמי מגילה 78 ד' ל"ב. כתובות 35 ג' מ"ב (ריש פ"ט). (7) ע' אגדת התנאים כרך ב' ח"א 58. (8) השוה ויקרא ר' צ"ו וב'.

(*) **מקום** בתור שמו של הקביה, סוף 180; המקום חלק כבוד לוקנים, וע' אג' התנאים כרך א' ח"א 151 וכרך ב' ח"א 127 וגם 180 הע' 2. — ה מ ת ר נ ס .

לפעמים בא „מקרא“ במובן הטכסט העברי של התנ"ך כגון ל„תרגום“ ספרא 5' י"א, 46 סוף ד'; ביד משה — זה המקרא, יכול אף התרגום... 1). ירוש' נדרים 38 ג'; אי אתם מלמדים בחנם מקרא ותרגום; ירוש' סנהדרין 27 ד': מקרא אחד תרגום אחד. ע' ג"כ לקמן ערך, תרגום. — ע"ד איזה מקצעות של הלכה נאמר: מקרא מועט והלכות מרובות, חגיגה א' ח', ע' ג"כ להלן ערך „עקב“.

רק במקומות בודדים אנו מוצאים את השם מקרא על הנביאים והכתובים, מלבד התורה. בספרי דברים 55 י"ג, 135 ב', נאמר: ירכיבוהו על במתי — זו תורה... ויאכל תנובות שדי—זו מקרא, ויניקוהו דבש מסלע—זו משנה, ושמן מחלמיש צור—זה תלמוד 2). כאן נראה ברור שקורא לנ"ך מקרא ולחומשים — תורה. ע' ג"כ לעיל עמ' 25, ששם נאמר: קרא תורה ומקרא 3). מקרא במובן זה לא נמצא בשום מקום אחר, לא בספרות המדרשית של התנאים ואף לא בזו שאחר תקופת התנאים 4). ואולם נגד זה נמצא בספרי המסורה 5) ובספרות של ימי הבינים, אצל סופרי ספרד שמהמחצית השנייה של המאה הי"א (ר' בחיי אבן פקודה), שבשם „מקרא“ קראו רק לחלק האמצעי של כתבי הקדש, לחלק הנביאים 6).

בסוף עלינו להזכיר את המובן שיש למלת „מקרא“ אצל הכלל „יש אם למקרא“. מתנא אחד, ששמו לא נזכר במקום אחר 7) מקפד 8), שתלמידיו שאלוהו על הכתוב ויקרא

- (1) ע' דרשתו של רב לנחמיה ח' ח', בבלי מגילה ג' א' ירושלמי מגילה 74 ד' מ"ח: ...וזה מקרא ...זה תרגום. וע' עוד פקודתם של ר' יהושע בן לוי ור' אמר (ע' אגדת אמוראי א"י ח"א 141; ח"ב 158) ברכות ח' א' ב': שנים מקרא ואחד תרגום. (2) שאר חלקי המאמר הזה תמצא בערכי „הגדה“, „נוף“, „גורה שוח“. (3) ואולם דוגמא זו נדחית אם נחקן שם את הנירסא כך: קרא מקרא תורה נביאים וכתובים (וושנה) משנה (ומדרש) הלכות ואגדות. (4) בלויא, בספרו צור איינלייטונג ע' 26, חושב שמצא שתי דוגמאות בביר ובשהשיר, אבל זהו שגיאת הפסט. כי בביר ט"ז (ד) הדרשה על החצי האחרון של הפסוק ב' י"ב (שם הברזל ואבן השלם — מקרא ומשנה ותלמוד ותוספתא ואגדה) היא אמנם המשך של הדרשה לפסוק ה' (חציו האחרון) ולפסוק י"ב (חציו הראשון) — אשר שם הוזכר אלו דברי תורה... אבל שם, דברי תורה אינו פירושו תורת משה, אלא כל התורה בכלל. ע' לעיל 25 שורה 11, ע' עוד ע' 44 ערך „חסרי“, ואולם לפסוק י"ב, כשהוא מונה את מקצעות התורה, הוא מציג בראשונה מקרא (כלומר כל כתבי הקדש). מה שנוגע לדוגמא שהביא משהשיר ע"ד אלה שהם כעורים מבחון ונאים מבפנים. שיש בהם, תורה מקרא משנה מדרשות הלכות תלמוד תוספתות ואגדות. הנה בשמות ר' כ"ג (י) ששם הנירסא בלי פסק יותר קרומה נאמר: הם מלאים מבפנים מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות. קרוב מאד לשער, כי בשהשיר המלה „תורה“ הבאה בראשונה מוסבה על כל התורה כולה. השוה בשהשיר לא י"ד (שתי פעמים): מהו אשכנז? איש שהכל בו: מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות. (5) ע' פרנסדורף Massora Magna בהערה 5, חומש וי, אורייתא. בלויא הביא (מסכת פישע אונסערובונגען ע' 60) שאצל בן אשר נמצא „בתורה ובמקרא“. (6) ע' הוכחות ב: 277—278; XVI, 113—114; R. d. E. J. XV, 46 n. 1. XXII, 46 n. 1. מלבד הדוגמאות שהובאו שם, מצאתי עוד: הראב"ע בסוף ספר השם: בתורה ובמקרא ובכתובים. במכתבים — המוויפס — של הרמב"ם לבנו: בתורה במקרא ובתלמוד. תדיר אצל ר' יוסף אבן כספי; ע' שיינשניידר: Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters p. 92. Renan-Neubauer, Les écrivains juifs français: וע' עוד: Anm. 332, p. 93 A. 343 du XIV siècle. p. 194, 195 und sonst, Chronik des Achimaaz (Neubauer, Mediaeval Jewisch Chronicles II, 131): לקרא בתורה ולהגות במקרא. ביהוד מענין מה שהובא באגדה של בר מירא (Alpha betum siracidis ed. Steinschneider 20 a) אמרו עליו על בן מירא שאותה שנה למד ספר תורה כלה, לשנה השנית למד מקרא ומשנה ותלמוד והלכות ואגדות. (7) ר' יהודה בן רועץ (או רועץ). אין אפילו שמץ ראייה באיזה זמן היה התנא הזה. אפשר אמנם לשער שהוא היה לפני תקופת ר' עקיבא. (8) ספרא לאותו פסוק, 58 א'; בסנהדרין ד' ב': שבועיים קרינו ויש אם למקרא.

י"ב ה': שומעים אנו וְשָׁמְרָה שְׁבָעִים, יכול תהא טמאה שְׁבָעִים (יום)? אמר להם: טמא וטיהר בזכר טמא וטיהר בנקבה, מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאתה כפלים בזכר. מאחר שנפטרו יצא ומחזר אחריהם. אמר להם: לא הייתי צריך להיוקק לכם מפני שיש אם למקרא. כלומר שיש מסורת קבועה איך כל מלה בתורה נקראת 1). יש עוד מאמר של תנא שבו השתמש בכלל הזה, בברייתא בבלי סנהדרין ד' א' וב' על הבתוב שמות כ"ג י"ט: כְּחֶלֶב אֵמוֹ, יכול כְּחֶלֶב? אמרת: יש אם למקרא. – וזאת זאת יש שורה שלמה של מחלוקת התנאים, שבבבלי מפרש את יסוד ההבדל שבין דעותיהם הוא שאחד מודה בכלל הזה והשני אינו מודה. ומי שאינו מודה בכלל, יש אם למקרא הוא מחזיק בכלל י"ש אם לְמִסְרָתָהּ, כלומר שמסורת קבועה יש רק לאותיות המלה שבתורה, אבל לא לאפן קריאתה, ולצורך הדרשה מותר לשנות את הקריאה הרגילה 2). לא בטוח הוא שצורת הכלל האחרון נקבעה כבר בזמן התנאים. אפשר שהוא בא אחר כך בתור חקוי ל"יש אם למקרא" כדי להבליש בזה נגודי הדעות.

לְמִקְרָא במובן מסורת הקריאה נמצא גם הבטוי המלא, מְקַרְא סוֹפְרִים, שפ"י מאמרו של בעל האגדה ר' יצחק (נדרים 5"ז ב') הוא הלכה למשה מסיני 3). בזה יש גם כן אותו המובן שיש בכלל, יש אם למקרא.

מְרַבְּהָ. ע' לעיל ע' 76 ערך, מועט.

מְשֻׁם. מרכב מִמֶּן ומִשּׁוּם (–שם). שני סוגים יש לו לערך זה: א. בקשר עם שְׁנֵאֲמַר בתור ראייה מהכתוב לאיזו הלכה. ע' בכורים א' ב', תוספ' 430 (סנהדרין סוף ט'); 643 (נדה ב' ו'). – ב. מִשּׁוּם סמוך ממש למקרא להורות על חשיבות האזהרה. תוספתא 245 (יבמות ה' נ'): אסורות עליו משום אשה אל אחותה לא תקח. ספרי דברים ל"ד י"ד (123 ב'): כל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין משום כל תעשוק כל תנוול וכל תלין פעולת שכיר 4) ומשום ביומו תתן לו שכרו ומשום לא תבוא עליו השמש. בתוספ' 393 (ב"מ י' ג') נאמר בלשון זה: עובר משום חמשה לאוין. בב"מ קי"א א': עובר בחמשה שמות הללו (נ"א: עובר משום חמשה לאוין, עובר בחמשה לאוין). מאמר דומה לזה: עברה על ה' לאוין בלל מעשה אחד, ע' ספרא ל"ב כ', 98 ב'; תוספתא 444, (מכות ה' ד'); 552 (תמורה א' י'). גם בברייתא תמורה ו' ב' עובר משום חמשה שמות, ע' לקמן ערך "שם".

1) צריך לחשוב שזה היה משל בפי ההמון: יש אם לפלוני, כלומר יש מי שילדה אותו, ויש לו על מה לסמוך. בהשאלה למסורת הקריאה פירושו: קריאה זו יש לה על מה לסמוך ואי אפשר להתנגד לה. הערוך ערך אם || (נ"א 110 א') מבאר: אם – עיקר דבר ושורש ומסוזה זה עם בנין אב. ואולם כבר אצרנו בערך "אב", שיש לו הוראה אחרת. 2) רב מביא באפן זה מחלוקת שבין ר' יהודה הנשיא ובין רבנן עה"כ וְשָׁשׁ, דברים י"ט ה' (קריאה אחרת, וְשָׁשׁ). מכות ו' סוף ב'. ר' יוחנן (ר' יצחק בר יוסף בשמו) מסר שורה של חכמים שאמרו יש אם למקרא וא"ל הם: רבי נרי' יהודה הנשיא ורבי יהודה בן רועץ ובית שמאי ור' שמעון ור'ע. סנהדרין ד' ב', ומונה שם את המחלוקת מענין זה: במכות ח' א', מבלי להביא את המחלוקת. ע' עוד שם בסנהדרין ד' א' שאר החולקים בענין זה. ע' עוד פסח פ"ו ב', סוכה ו' ב', קדו' י"ח ב', וזבחים י"ז ב', בכורות ל"ד ד', כריתות י"ז ב'. 3) הרגמאות שהובאו שם הן מלות כאלה שעל פי האותיות בלבד אין להכיר קריאתן, ע' רפפורט ערך מלין 108 א'. 4) בתוך הציטטים בא, כל' במקום, לא, יען כי מלת השלידה, כל' היא בהלכה יותר רגילה. הפסוק הראשון מהפסוקים שהובא כאן מדברים כ"ד מ"ו הוא לא אזהרה, ואולם כאן נתקבל בתור אזהרה. בבבלי ב"מ נחשב הפסוק דברים כ"ד י"ד בתור אזהרה. ואולם המצוה הראשונה שבפסוק מ"ו שם נחשבה למצוה עשה, ע' בכ"ז הנוסחאות אצל רבינוביץ חלק י"ג 328.

משל. תדיר ביותר בא השם הזה במדרש התנאים לציין את הדמיון שיש בין שני דברים. המשל שהוא אחד מהסמנים היותר חביבים של מדרש הכתובים (1) מתחיל: משל למה הדבר דומה ל... למשל מכילתא ל"ד ט"ו, 29 ב'; ספרא לט' ו', 43 ד'. רק, "משל ל...". ספרא לט' ה', 43 ב'. אפשר שהמלה, "משל" היא שארית מהמשפט שנתקצר: "אמשול לך משל", שבה מתחיל אחד מהתנאים הקדמונים (ראה י"ז ב') (2). "משל" בא עוד במובן באור ציורי או אליגורי. על ר' ישמעאל בן אלישע נאמר: זה אחד (משלשה) דברים שהיה ר' ישמעאל יושב ודורש בתורה כמין משל, מכיל לביא י"ט (82 סוף ב'), וכן בספרי דברים כ"ב י"ז (117 סוף ב'), אלא שבמקום, כמין משל נאמר, "משל". (בספרי חסרה ג"כ המלה משלשה שהוצגה בסוגריים). במקור השלישי במכילתא לביא ב' בא הבאור האליגורי, לאם זרחה השמש עליו בלי ההקדמה (3). בליב מדות המשל הוא המדה הכיו. שם הוא מכיל דוגמאות מיותם (שופטים ט' ח') ומיואש (מ"ב י"ד ט') ומסיים: וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים. במה דברים אמורים בדברי קבלה, אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדרושן בלשון משל, חוץ משלשה דברים (שהיה) ר' ישמעאל דורשן בלשון משל.

משלמע. ע' לקמן ערך, שמע.

משנה. שם הגנור מהפעל שנה (ע' לקמן ע' "שנה" II) ומובנו תורה שבעל פה והלמוד בה בהקבלה ל"מקרא", שהוא תורה שבכתב והלמוד בה, כשהברייחא אומרת (ערוכין נ"ד ב'): כיצד סדר משנה (כלומר באיזה סדר לימד משה את התורה)? כאן השם, "משנה" הוא במובן תורה, הלמוד וההוראה: – אבות ג' ו': המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו. שם משנה ח': השוכח דבר אחד ממשנתו. במובנה הממשי משנה היא כל התורה שבעל פה, שמסתעפת לשלשה מקצעות: מדרש (הוא תלמוד), הלכה ואגדה, ע' ערכי "הגדה", "הלכה", "מדרש", "תלמוד". ההקבלה בין הלכות התורה שבכתב לשלשה חלקים – תנ"ך – ובין הלכות התורה שבעל פה ג"כ לשלשה חלקים יליף ר' יהושע בר נחמיה, אמורא מהמאה הרביעית (4), מהכתוב משל כ"ב כ': הלא כתבתי לך שלישים: תורה משלשת – תורה נביאים וכתובים, משנה משלשת – תלמוד הלכות ואגדות. המלה "תורה" שבאה בראשונה פירושה כל תורה שבכתב – מקרא, ובהקבלה לזה בא במשפט השני משנה במובנו המקיף את כל התורה שבע"פ. במובן זה תרגמו גם אבות הכנסיה הנוצרית (וזאת אומרת הירונימוס) את המלה משנה (5) *deuteromus* pl. *deuteromus*.

במובנה הצר, "משנה" היא מה שנקרא בין שלש המקצעות בשם הלכות, אחרי שנפרדו מעל אביהן המדרש. יען כי ההלכה היא היותר חשובה מכל מקצעות המשנה. במאמר אחד סתמי בשמות ר' מ"ז ס" ו', הדומה למאמרו של ר' יהושע בר נחמיה שמונה ג"כ את חלקי התורה שבכתב וחלקי התורה שבעל פה, עומדות הלכות בראש התורה שבע"פ... כתוב לך – תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב, אבל הלכות ומדרש והגדות והתלמוד יהיו על פה (ברור הוא שהמלה, והתלמוד" היא הוספה). עוד נקרא

(1) ע' הרניספר לחלק השני של אנ' התנאים המאמרים שנסמנו בדבור המתחיל, משל. השמוש בלשון, למה הדבר דומה? בשביל ענין של הלכה, משנה ערוכין ד' ו', רשב"י. (2) כך היא דעתו של לוי ח"ג 281 א'. אולם אפשר שזהו מקוצר מן, משלו משל יע' ספרא לביא י"ז, 111 ג', וזה צריך לקרוא או קשלו משל או קשלו משל. (3) ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 6. (4) תנחומא יתרו י"ט א'. ע' אנדרט אמוראי א"י ח"ג 804. (5) ע' שירר 1² 88, 96 *Geschichte des j. V.* (6) ע' שירר 1² 88, 96 *Geschichte des j. V.* (7) ע' שירר 1² 88, 96 *Geschichte des j. V.* (8) ע' שירר 1² 88, 96 *Geschichte des j. V.*

בשם, מִשְׁנֵה אֶקֶף הַלְכוֹת שֶׁאֶסֶף ר' יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, שֶׁעָלִיה נִבְנָה הַתְּלֻמֹּד, אֲבָל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹד זָמַן רַב אַחֵר כִּךְ נִקְרָאָה בִּשְׁם, הַלְכוֹת¹. מִשְׁנֵה בָּאָה גַּם בְּמוֹכֵן הַלְכָּה אַחֵת, וְזוֹ הִיא נִרְדַּפֶּת עִם הַשֵּׁם הַלְכָּה.

מִתּוֹךְ. מִרְכָּב מִמֶּן – תֵּנֶךְ, וַיַּחֲד עִם הָאוֹת פֶּשׁ שְׂבָאָה אֲחִיכ מֵרָאָה עַל הַמִּקְוֶה שֶׁל הַדְּבַר הַגָּדוֹל. לְפַעְמִים הִיא מֵרָאָה רַק עַל הָרְאִיָּה מִתּוֹךְ הַכְּתוּב, מִכִּיל לְכִיב י"ב, 93 ב'; מִתּוֹךְ שֶׁאֵמְרָה תוֹרָה. סְפָרָא ל"ו א', 29 א'; מִתּוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר...

ג.

נבא. נִתְפַּעֵל – נִתְנַבֵּא (הַשּׁוּה מִ"א כ"ב ח'; יִרְמִיָּהוּ י"ד י"ד) – לְהַעֲרִיצַת הַנְּבִיאִים וְשֶׁאֵר הַסּוֹפְרִים שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּכַתְבֵי הַקֹּדֶשׁ. סְפָרֵי דְבָרִים ל'א א', – א. מִשְׁה, בִּיחֵם לִס' דְּבָרִים; וְכִי לֹא נִתְנַבֵּא מִשְׁה אֲלֵא זֶה בְּלִבְדּוֹ וְהֵלֵא הוּא כָּתֹב אֶת כָּל הַתּוֹרָה כּוֹלָה². – ב. עֲמוֹס, בִּיחֵם לִס' עֲמוֹס; וְכִי לֹא נִתְנַבֵּא עֲמוֹס אֲלֵא אֲלוֹ בְּלִבְדּוֹ וְהֵלֵא [וְיִתָּר] מִכָּל חֲבָרָיו נִתְנַבֵּא. ג. יִרְמִיָּהוּ, בִּיחֵם לְהֵאֱמֹר בִּירְמִיָּהוּ ל' ד'; וְכִי לֹא נִתְנַבֵּא יִרְמִיָּהוּ אֲלֵא אֲלוֹ בְּלִבְדּוֹ וְהֵלֵא שְׁנֵי סְפָרִים כָּתֹב יִרְמִיָּהוּ. – ד. דוֹד, בִּיחֵם לְהֵאֱמֹר בְּשִׁיב כ"ג א'; וְכִי לֹא נִתְנַבֵּא דוֹד אֲלֵא אֲלוֹ בְּלִבְדּוֹ וְהֵלֵא כִּבְר נֶאֱמַר רוּחַ ה' דִּבֶּר בִּי וּמַלְּתוֹ עַל לְשׁוֹנִי. – ה. שְׁלֵמָה, בִּיחֵם לְהֵאֱמֹר בְּקִהְלַת א' א'; וְכִי לֹא נִתְנַבֵּא שְׁלֵמָה אֲלֵא אֲלוֹ בְּלִבְדּוֹ וְהֵלֵא כִּבְר נֶאֱמַר וַיִּדְבֵּר שְׁלֵשֶׁת אֲלָפִים מִשְׁל³.

עַל הַכְּתוּב (שְׁמוֹת ט"ו י"ז); תְּבִיאָמוּ וְתִטְעֲמוּ נֶאֱמַר; נִתְנַבְּאוּ אֲבוֹת וְלֹא יָדְעוּ מַה נִּתְנַבְּאוּ (כְּלוֹמֵר בְּלִשׁוֹן נִסְתַּר בְּכַנּוּי מ"ו וְלֹא בְּלִשׁוֹן מִדְּבַר כַּעֲדוֹ, תְּבִיאָנוּ וְתִטְעֲנוּ), הַתְּנַבְּאוֹ שֶׁלֹּא יִכְסּוּ בַּעֲצָמָם לְאָרֶץ. מִכִּילָתָא לְאוֹתוֹ כָּתוּב (43 ב' ז'). הַשּׁוּה כִּיב קִיט ב', ע"ד הַשֵּׁם, נְבוֹאָה ע' ח"ב ערך, נְבוֹאָה⁴.

נָגַד. עִם כֶּף הַדְּמִיוֹן לִפְנֵיו בֹּא רַק פְּעָמִים בְּמִקְרָא בְּכַר' ב' י"ח ב'. בְּמִדְרַשׁ הַתְּנָאִים הוּא מִצּוֹי מֵאֵר, הוּא מֵרָאָה שְׁעִנִּין אַחֵד עוֹמֵד בְּהַקְבֵּלָה עִם הָעֵינִין הַשְּׁנִי, מִכִּיל לְכִיג י"ט (102 סוֹף א'); כִּנְגַד שְׁלֹשׁ בְּרִיתוֹת שֶׁכֶּתֶר הַקְּבִיָּה עִם יִשְׂרָאֵל (בְּסִינִי, בְּעִרְבוֹת מוֹאֵב, אֲצֵל הַר גְּרִיזִים וְעִיבֵל) נֶאֱמַר שְׁלֹשׁ פְּעָמִים לֹא תִבְשַׁל גְּרִי בַחֲלָב אֲמֹן, שְׁמוֹת כִּיג י"ט, שֶׁם לִיד כִּין, דְּבָרִים י"ד כ"א 4). – מִכִּילָתָא לִיד י"ג (28 ב') עוֹדִיכ תְּהִי י"ח, י"ג – מִי: עִיבִים כִּנְגַד תּוֹרֵמוֹת שְׁלֵהֶם, כִּנְגַד בְּלִיסְמֵרָאוֹת שְׁלֵהֶם, – מִכִּילָתָא לִמִּי י"ז (43 ב'); זֶה אַחֵר מִן הַדְּבָרִים שְׁלֵמָה, שֶׁהוּא כִּנְגַד שֶׁל מַעֲלָה 5).

לְשׁוֹנֵי כְּתוּבִים שֶׁמִּתְאִמָּרִים זֶה לָזֶה. מִכִּיל לְכ' י"ז (70 ב'); כְּתִיב אֲנִכִי ה' אֱלֹהֶיךָ וְכִנְגַדוֹ כָּתוּב לֹא תִרְצֵה. כֹּאן יֵשׁ לָהּ לְמַלָּה, כִּנְגַד"ה הַמּוֹבֵן הַקֶּדְמוֹן, מִפְּנֵי שֶׁכֹּאן הוּא בֹא בְּדִרְשָׁתוֹ לְהַתְאִים אֶת חֲמֵשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁהִיוּ עַל הַלּוֹחַ הָאֶחָד כִּנְגַד חֲמֵשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁהִיוּ עַל הַלּוֹחַ הַשְּׁנִי. וַיּוֹצֵא שֶׁהַדְּבַר הָרִאשׁוֹן מִתְאִים כִּנְגַד הַדְּבַר הַשְּׁנִי, הַדְּבַר הַשְּׁנִי – כִּנְגַד הַשְּׁבִיעִי וְכִךְ הִלָּאָה. – מִכִּיל לְכ' י"ב (70 א'); כְּתִיב כִּבְר אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וְכִנְגַדוֹ

(1) ע' לַעֲיֵס 80 ה' 3. – בְּרוֹגֵמָאוֹת שֶׁהוּבָאוּ לַעֲיֵס וְעוֹר בְּמִקְמוֹת שׁוֹנִים שֶׁל הַסְּפָרוֹת הַמִּדְרָשִׁית שֶׁאֲחֵרֵי תְּקוּפַת הַתְּנָאִים נִתְגַּדְּלָה רִשְׁמֵת הַמִּקְצָעוֹת וְגַם נִשְׁתַּנְּתָה עִי"ו שֶׁהֶאֱחָרוּנוֹם הַכְּנִסוּ מוֹשִׁינִים חֲרָשִׁים וְע' צוֹנִץ גְּרִים ע' 48. וְאוֹרֵם בְּכָל מְקוֹם הוֹנֵה בִּיסוּרָה הַעִיקָר שֶׁל תּוֹרָה מִשְׁלֵשֶׁת. (2) ע' לַעֲיֵס ערך, רִבְרִי. (3) בִּיחֵם לְשִׁלְטָה, מַחְבֵּר מ' מִשְׁלִי. ע' פְּסִיקְטָא 84 ב', בִּיחֵם לְדְבָרֵי אִיּוֹב, פְּסִיקְטָא 98 ב'; עַד עֲכָשִׁיו חוֹזֵר אִיּוֹב וְנִתְנַבֵּא כִּמְהָ נְבוֹאָה. הַשּׁוּה וִיקְרָא ר' מ' ו' (ו'): בֹּאֲרִי לֹא נִתְנַבֵּא אֲלֵא שְׁנֵי פְּסוּקִים. ע' אֲנִתָּה אֲמִירָא א"י ח"ב 1,447. (4) ע' אֲנִתָּה הַתְּנָאִים כִּרְך ב' ח"א 58, 59, (5) ע' שֶׁם 58.

כתיב כבר את ה' מהנוך, ועוד הובאו כתובים שכבוד אב ואם שוה לכבוד המקום (1). – על שני כתובים שמתאימים זה לזה נאמר: שני כתובים זה כנגד זה, מכיל' ל"ב ה' (4 ב'), ע' לעיל ע' "ברע".

במדרשו של ר' עקיבא נמצא הבטוי האפי' "דבר קנן", כלומר טעמו של דבר. ספרא ל"ט כ"ד, 90 ב': דברה התורה כנגד היצר, במאמר אחד של ר"ע; ספרי דברים ל"ב א' ו', 115 א': לא דברה התורה אלא כנגד היצר (2). – בהגדה של פסח: כנגד ארבעה בנים דברה תורה (3). – ספרא ל"ב ב', 110 ריש ג': כנגד זה הנמכר לעבודה זרה הכתוב מדבר; ספרא ל"ב ט"ז, 111 ג': כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר (4).

אם איזה מספר שנמצא במקום אחד במקרא מורה על מספר זה במקום אחר אז נאמר ג"כ, כנגד". בסדר עולם פט"ז המספר ל"ז שבא בדה"ב ט"ז א' הוא כנגד ל"ז שנה... ע' ג"כ סדר עולם סוף פט"ז. במובן שכוה בא בל"ב מדות, מדה כ"ז "קד" בל"י כ"ף הדמיון (5). בתור דוגמאות הובאו שם המספרים הללו: ארבעים יום של מרגלים, במדבר י"ג ט"ז, כנגד ארבעים שנה שהלכו במדבר, במדבר י"ד ל"ד; ארבעה דורות של יהוא, מ"ב י' ל', כנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה מן העולם.

נוטריקון. מהיונית *notarión* ומהרומית *notarius*, מהיר בכתביה (6). המובן של המלה היא השיטה של הטאכניגרפים (הממהרים לכתוב) שנוהגים לכתוב את המלים בראשי תיבות. בשיטה זו משתמשים לבאר מלות שנמצאות רק במקומות מועטים וקשות ההבנה. על מלים שכאלה אומרים: "לשון נוטריקון" – ראשי תיבות. מכילתא ל"ז י"ג (54 ב' י"ח): ר' אליעזר המודעי: [ויחלש] לשון נוטריקון ויחל וישבר (7). ספרי במדבר ל"ה ל"ג (62 ב' י"ז), ר' יאשיה: כי הרים הוא יחיף, לשון נוטריקון כי הרים יחון (קרי: יחון) אף על הארץ (8). ספרי במדבר ל"א ח', 24 ב' [לשד] זהו לשון נוטריקון (9). דבר אחד משמש לשלשה לשונות: הל"יש והשמן והדבש. כאן באה השיטה של הטאכניגרפיה בשלמותה, שכל אות ואות מרמזת על איזה מלה לברה (10). דוגמא עתיקה לנוטריקון היא הבאורים השונים ל"פח", בר' מ"ט ד' (11). במדרש התנאים יש הרבה דוגמאות מדרשות הכתובים בדרך נוטריקון (12). הבטוי כשהוא לעצמו נמצא עוד במכילתא ל"ב י"ב, 70 א' כ"ג ומכ"י דברים, הוצ' הופמן 32: כבר את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך ואם לאו – למען יקצרין שדברי (13) תורה נוטריקון, שכן דברי תורה נדרשין מכלל לאו הן, מכלל הן לאו. כאן משמש במלה נוטריקון בשביל הדרך הקצרה שבתורה, שמהן אפשר ללמוד לאו ומלאו הן (14). השוה הכלל שהובא לעיל ערך "הן". בהלכה קורין לנוטריקון מי שכותב אות אחת שהיא משמשת בשביל תיבה שלמה (שבת י"ב ה').

(1) ע' א': התנאים כרך ב' 470, 8 (בנר). (2) ע' בימ ל"ב ב': כרי לכוף את יצרו. (3) במכילתא ל"ז י"ד, 22 ב' ל': נמצאת אומר ארבעה בנים הם. (4) השוה מאמרו של רשבי, ברכ' י' א' (אנ' התנ' כרך ב' ח'א 88): כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? לא אמרו אלא כנגד דוד אביו. (5) ע' לעיל ערך, מעל' (6) לא באפן ישר מן nota כמו שחושב קריום Byzantische Zeitschrift II 512. (7) ע' א': התנאים כרך א' ח'א 140. (8) ע' אנ' התנ' כרך ב' 869 ב' (בגרמני). (9) כך צ"ל במקום המלה מורקים שאין לה מובן. ע' פרידמן בהערתו שם. (10) ע' קריום שם 516. (11) ע' אנ' התנאים כרך א' ח'א 98. (12) ע' לוח המפתחות לכרך ב' של אנ' התנ' ע' נוטריקון. (13) אילי צ"ל, שדברה'. (14) ע' שמוש כוה בלשון נוטריקון אצל ר' אהא, אמורא מהמאה הר' (דברים ר' ב' קרוב לסוף). וע' אנ' אמוראי אי' ח"ג 124 א'.

בליב מדות המדה נוטריקון היא המדה השליש (1) ומתחילה: מנין שדורשין נוטריקון באגדה? (2). ת"ל (בר' י"ז ה'): א. אברהם – אב המון ננים; ב. כרמל (ויקרא ב' י"ד) – רך ומל, דבר שהוא רך ונמלל ביד; ג. והוא קללני קללה נמרצת (מ"א ב' ח'): נואף, מואבי, רוצח, צורר, תועבה; ד. ירט (במדבר כ"ב ל"ב): יראה ראתה (נטה 8). בספרא ל"ב י"ד (12 ב') (4) בא כך הבאור למלת כרמל מבלי להזכיר ע"ז שם נוטריקון, שבכלל לא נזכר בשום מקום במדרש ר"ע; לזה באו עוד דוגמאות לנוטריקון מן בצקלנו (מ"ב ד' מ"ב); נעלסה, איוב ל"ט י"ג; נתעלסה, משלי ז' י"ח.

אל המלה הזרה הזאת שבאה בערכי המדרש של התנאים, צריך להוסיף עוד אחת שאמנם לא באה בערכי המדרש (5), אבל כנראה השתמשו בה עוד בימי התנאים, היא המלה (ג'י)מטריא', שהיא המדה הכ"ט מליב מדות. מלה זו נסתרסו אותיותיה מגרמטיא ששרשה γράμμα (אות) או γράμματα (סופר) ובכן זוהי מעין γράμματα (6). בברייתא דליב מדות נתחלקה מדה זו לשתיים: א. לחשבון (7), כלומר פתרון המלה ע"פ המספר של כל אות ואות שבה, ודוגמא לזה: המספר מאה ושמונה עשר שבבראשית י"ד י"ד מרמו על אליעזר (בר' מ"ז ב'), שנימטריא שלו עולה קי"ח. ב. לתמורת האותיות. כלומר שצריך להחליף האותיות ע"פ שיטה ידועה; למשל, לב קמ"י (ירמ' י"א א') בא"ת ב"ש=כשרים, לשתי המחלקות הללו נמצא בספרות שאתרי תקופת התנאים השם נימטריא (8). נוסח אחד עתיק של הברייתא חושב את הסעיף השני של מרת נימטריא למדה בפני עצמה (9).

1) אצל יהודה הדסי ובמדרש הגדול היא המדה הלי"א מפני ששם המדה הכ"ט נחלקה לשתי מדות. ע' לקמן וע' מאנאפסירפס 40 יאהרגאנז' 19. (2) במלה זו מנין מתחיל במדות כ"ו, כ"ח, כ"ט, כשאר המדות מתחיל "ביצד". (3) ר' יוסי בן זמרא (ע' אנ' אמירא א"י ח"א 112) שאל ג"כ מנין לשון נוטריקון מן התורה ומביא ראיה מאברהם. אבל אינו מסתפק במה שאמר הכתוב, אב המון, אלא דורש את שתי המלות הללו בדרך נוטריקון. בביר' מ"ו מ"ו ז' מסופר מאמורא א"י של המאה הרביעית ששאלו מנין נוטריקון מן התורה? והשיבו: מבראשית י"ז ה'. הדוגמא השלישית מברייתא שבת ק"ה א' בשם ר' אחא בר יעקב; הדוגמא הרביעית מרבי ר' נתן. (4) ע' מנחות מ"ו ב'. (5) מה שנה' בספרי במדבר ל"ו ה', 8 א'; יהיה – בנמטריא ל' יוסי, היא הוספה מאוחרת, כמו שנראה משני התלמודים למשנה נזיר א' ג', יר' נזיר 51 ג', בבלי נזיר ה' סוף א'. (6) אם המלה הזאת היא כמו שחושב ואכס (בייטראגע II; 74) מעין γράμματα (ברומית notarius) אז צריך לחשוב שהאמנות הזאת היא לא רק במהירות הכתב אלא גם בסוד הכתב. כי נמטריא פירושו כתב סודי שבמקום המלה בא חשבון אותיות, המספר או חילופי אותיות (בא"ת ב"ש וכדומה). אל גיאומטריה (ל"ו ח"א 824 ב'; קאהוט ח"ב 309 א', גם קרויס 93, Lehnwörter I) אין למלה שלנו כל שייכות, אעפ"כ אפשר מאד שכאבות ג' י"ח וע' גיגר יודישע צייטשריפט 185, VIII. נאנעלעאס. שריפטען IV, 348) הכונה היא למלה יונית זו, והיא אולי השפיעה על סרום האותיות מן גרמטיא לנמטריא. (7) השוה יר' תרומות 48 ג' מ"ו (ר' אבהו): עד שלסדנהו מן חשבון נמטריא. ע' ג"כ ל"ו ח"ב 121 א' וב'. (8) לסוג הראשון: רב, שבת קמ"ט סוף ב'; ערל בנימטריא ג' מלות היו (לחבוק ב' מ"ו). לסוג ב', רב סנהדרין כ"ב א', עה"כ דינאל ה' כ"ח: בנמטריא איכתיב לחון: ר' סימון וע' אנ' אמורא א"י ח"ב 459: טוב בנימטריא (כלומר בא"ת ב"ש) נפש (להושע י"ד ג'). ר' יוחנן משתמש בצורה השלמה של הבטוי (לסוג ב'). פסיק' ר' מ"ג 182 ב', לשון נימטריקון הוא תחו הוא אסף, לשי' א' א'. ע' ג"כ יר' תע"ז 67 א' ששם מעיר אחר ר' לורה, ששמו לא נמצא במקום אחר (אולי ר' יודה) למשלי י' י: מהו תינת אמו לישן נימטריון הוא אפרא בעיניי אמיה. קרוב לשער כי גם כאן צ"ל נימטריקון γράμματων. גזרת המלה דומה לנוטריקון. המלה, תונת' בא"ת ב"ש היא אפרא, אפר. הבן הכסיל מביא אפר לעיני אמו, גורם לה צער. ע"ד השמוש בבטוי הוה בספרות המאוחרת ע' צונץ Die Sinag. Poes. d. Mittelalters ע' 369. (9) ע' לעיל ח' 8.

נמל. צווי בקל; טול קף מה שהבאתה, ע' משנה חולין ד' ד', סננון רגיל במד' ר' עקיבא, כשבא לרחות איוו הנחה. ספרא לא' ב', 4 ד' ט'; ייא ל"ט, 56 ד' ד'; ט"ז כ"ג, 82 ג' י', יר' יומא 40 ג' י"ג.
הפעיל. הטיילן הכתוב וקורן וקללן. מרה הטיי של ל"ב מרות. אחרי, הכתוב צריך להשלים, מן הכללי. הווה להלן ערך, נשא. ע' ג"כ להלן סוף ערך, נתן.
נעל. ע' ערך, פתח.

נפיש. במדרש דר' עקיבא בדרך קושיא: אם נפיש לומר. ספרא לו' י"ב, 35 א'; ט"ז ט"ז, 77 ד'; כ"ב כ"ח, 99 ב'. לזה שייך, מה נפשך מקוצר מן, מה נפשך לומר, כלומר בכל אפן שתאמר, אם כך או כך, ספרא לר' כ"ג (20 ב'); מכי לט"ז י"ג, 49 בסוף 1). באותו המובן הוא בא בלשון, אם נפשך לידע, ספרא לה' י"ז, 27 א' ב' 2).
נקבה. ע' ערך, לשון.

נקודה. ע' ערך, כתב. בקה"ר ו' א', ברייתא דר' הושעיא: אפי' נקודה אחת. נשא. בהפעיל הטייל, הוציא, לקח. ספרא לו' ה' (8 ב'): הרי הכתוב משיאו מכלל היין ובא לו ללמד על התגלחת. שם לו' ו', 9 א': הרי הכתוב משיאו מכלל תגלחת ובא לו ללמד על הטומאה. צריך להוכיח כאן את הבטוי, נשאו קל וחמר בעצמן מצפרדעים באגדת התנא הזקן תודוס (Theodorus?) איש רומי, פסחים נ"ב ב' 8). בבלי שבת ל"א א': נשא אותו גר קיו בעצמו. שם פ"ו א', נשא (משה) קיו בעצמו. כאן יש לו לפעל הוה אותו המובן שיש בתניך לנשא משל*.)

נתן. קל. ספרא ל"ג ה', 14 ג': ומנין ליתן את האמור בכולן בכל אחד ואחד, ע"כ ויקרא ג' ה' ופסוק י"א, שאחד משלים את חברו. ספרא ל"ג י"ד, 64 ג': ומנין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת. הווה ל"ג כ"ז, 65 ב' ה' 4). — והדין נותן, מכיל ל"ב ט"ז, 10 א'; ספרא ל"ב כ"א, 93 ב'. הלשון הראשון הוא במדרש של ר' עקיבא והשני בשל ר' ישמעאל. — מכילתא ל"ב ל"ז, 15 א' ב': סתה לפי שצריך ללמד מתחילתו נותן לו הא בסופו. ביר' יבמות 3 א': ניתן לו הא בסופו, וכן בביר סיח (ח'), פ"ו (כ'); שם נ' (ג'): תן לו... בבבלי יבמות י"ג א': הטייל לה הכתוב הא בסופה. — תגרו ענין, ע' לקמן ערך, ענין.

נתק. קל. כמו בתניך קרע. מכיל ל"ב י"ג (93 ב'): נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו, נתקו כלומר את השואל שכתוב אחר כך בפירוש, או אולי צריך להיות נתק. המובן של פעל זה הוא כמו, משיאו בערך, נשא לעיל 6).

(1) בביר ע"ר (ו') נמצא אצל הבטוי, משה נפשך הוספה מבארת, רוצה ולא רוצה' (והו Nolens volens). (2) ע' לוי ח"ג 86 א' ב'; 426 א'. ע' ג"כ השערתו היפה של גינר ע"ד אי אפשי (=אין נפש) יור' צייטשרייט VIII, 182. (3) ע' א"י התנאים כרך ב' 561, 1 (בגרמנית). קרוים Lehnwörter I, 246. (4) הווה ביר סוף י"ד; כ"ז (ג'): ל"ב בסוף; מ"א (ב'); מ"ט (ה'). (5) הלשון שבבבלי, קאו שנסק לעשה' הוא בודאי סתקופה שאחרי התנאים (חולין קמ"א א'). במדרש התנאים ספרי דברים ל"ב ו' (110 א' ח'), חולין י"ב ד' נאמר על לאו שניתק לעשה; מצות (מצות לא תעשה) שיש בה קום עשה. יותר ממשי מהבטוי לאו שניתק לעשה (כיוסא פ"ה סוף ב' לא תעשה שניתק לעשה) נמצא בירושלמי במאמרו של ר' יוחנן, נזיר נ"ג ג' מ': שניתק מלא תעשה

* בתפלת מוסף לשלש רגלים בהפעיל, נסיוננו כלומר תן חלקנו, ע' ברי' מ"ג ל"ד.

ס.

סבר. קל קבר, חשב, קבור, כינוי פעול, מציין הנחה שנמצאה מוטעה (ע' כתובות ז' י'; סבורה הייתי). ספרי במדבר ל"א ו' (24 א' ח'); את סבור מי שאמר זה אמר זה, לא! מי שאמר זה לא אמר זה (על הסתירה שבין הפסוק ו' ובין ז' שם). אח"כ מביא שם עוד שורה של פסוקים שהם סמוכים זה לזה ואעפ"כ צריך להבדיל בין זה לזה שפסוק אחד אמר אחד ופסוק שני אמר אחר, או שהפסוק הראשון נאמר על אחד והפסוק השני על אחר. ומביא שם דוגמאות מבר' ל"ח ל"ז צלע א' ול"ז צלע ב'; דברים כ"ה י"ח א' וי"ח ב'; שופטים ה' ל' ול"א; ש"א ד' ח' צלע א' וח' צלע ב'; ירמ' כ"ו י"ט וכו'; רות ג' י"ג צלע א' וי"ג צלע ב'; ובסוף הוא חוזר על האמור בתחילה; את סבור מי שאמר זה אמר זה וכו' (1). — במדה הי"ג של ל"ב מדות (ע' לעיל ערך מעשה) פעמים: השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון (2).

סדר. פעל סדר. ר' שמעון בן גמליאל דיבנה מספר: תינוקות של בית רבן היו (3) מסדרין פרשיות וקורין (בשבת) לאור הנר, שבת י"ג ריש א' (4). **סדר.** מכילתא ל"ט ג', 62 ב' א'; כה כסדר הוה; י"ט ו', 63 א' מ"ז; אשר תרבר אל בני ישראל — כסדר הוה. ספרא ל"ט ל"ד, 83 סוף ב'; מנין שכל הפרשה אמורה על הסדר? ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה. הוה יומא ה' ו' (5). ספרא ל"ח ט', 41 ב' א'; עה"כ שמות כ"ט; ולא כסדר האמור להלן אמורים כאן. ספרא 82 ב', ברייתא יומא ל"ב א', ע' ב' סתם; כולה אמורה על הסדר חוץ מפסוק אחד (ויקרא מ"ז כ"ג). בכל הדוגמאות הללו השם "סדר" מציין את הסדר הפנימי שבפרשיות התורה ושכפסוקיה. עם זה מקושר השם "סדר" (סדרך בארמית) (6) שמוצאו מתקופה שאחרי התנאים ונסמן במסרה במוכן איוו פרשה, דומה לשם "סדר הפסוקים". — ספרי כתבי הקדש הבאים זה אחר זה נקרא (בברייתא כ"ב י"ד ב') "סדרן של נביאים, סדרן של כתובים".

לעשה. הנושא של הפעל "נתק" הוא האיכור על הגויר לגלח שערו (במדבר ו' ה') ואח"כ בפסוק י"ח נחפך למצות עשה. הבטוי בתלמוד הבבלי צריך היה להיות: קבר שנתק מלאו (מלא תעשה) לעשה. וע' זבחים ק"ד ב', חולין פ' ב'; הכתוב נתקו לעשה (מדברי אמורא).

(1) דומה לזה ע' לקמן ערך ערובי. (2) דוגמאות 5, (את אחת) סבורי מבר מ"ז (ב'); מ"ה ס" ב'; ע"ג ס" ה'; ע"ד ס" י'; פ' ס" ח'; שם ל"ז ס" ב'; היינו סבורים. הוה אנרת אמוראי אי חלק א' 459, 5, 502. 5. לזה שייך גם כן השרמין הנפגש תדיר במסרה: קביר, קבירין (סבור, סבורים — מהארמית שקבלה צורה עברית), שבוה רוצה לומר שלפעמים לכאורה צריך היה לשנות איוו מלה ולחלופיה באחרת נאה הימנה, ואעפ"כ המסרה דוחה שנוי זה.

(8) ע' אנרת התנאים כרך ב' 826 (בגרמנית). ואולם י"ג: מסדרין פרשיותיהן (מבלי, הירי). בתוספתא 110, שבת א' י"ב: מתקנין במקום מסדרין. ע' לקמן ערך תקן. (4) הוה שו"ס ג' א'; ר' יהושע בן לוי בקש לישב על הספר הוה ולסדרו וע' אנ' התנאים כרך ב' 481, בגרמנית; ע' ג"כ היכלות רבתי. ביהמ"ד ח"ג 94: יושב ומסדר לפנייהם את כל דברי מרבבה. — הערך של בנין מיעל יש גם בכינוי הפעול שבקל (הוה קבור להקבר) ע' ברייתא ערובין ג"ד ב': סדורה כפיהם וע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב 47 ע' 6. תענית ח' א': משנתו סדורה. דוגמאות לכינוי פעל קל, ע' אצל לוי ח"ג 481 ב'. מלבד זאת ב"ר צ"ח (י'): יושבין ומדרין דברי התורה. (6) ע' עוד ב"ר ע' (דא) על המדר נאמרה ונפרשה: לפי השערת, אנ' אמוראי אי ח"ב 4,119, הוא מתקופת התנאים, — ירו' מגילה 76 ב' נ"ה: כרי שישמיעו את ישראל התורה על סדר. — ירו' ברכות 4 סוף ד' (מגילה 78 א' ב"ה) ע"ד מזמורי החלל: עוד היא אמורה על סדר. (6) ע' לוי ח"ג 484 א'.

סְדוּרָה, (הכתיב סידור), שם הפעל מן סָדַר, במובן סדר. המדה היא דל"ב מדות היא „סְדוּרָה שְׁנַחֲלָקָה”, כלומר דבר מחובר שנראה כאלו נפרד. מהדוגמאות שהובאו שם נראה, כי הכונה היא לכתובים שיש בהם קשר פנימי, קשר הענין, אעפ"י שנראים חלוקים ונפרדים זה מזה. הדוגמאות הן: דה"ב ל' י"ח י"ט; איוב י"ז ה' ו'; משלי כ"ג ל"א ל"ב (1), ואחרי כל דוגמא הוא מסיים: סידור היה ראוי להיות אלא שנחלק (2). ומתי צריך להשתמש במדה זו? ע"ז עונה הברייתא: „מאימתי דנין אותו? משינהג אותו ענין לכך”.

סוּף, ספרי במד' לה' י"ח, 5 א': נקראו מרים על שם סופם שממריים את הגוף ספרי דברים ל"א י"ח, 114 א' י"ג: נידון על שם סופו. – ספרא ל"ט י"א, 88 ג': הא אם נבנת סוף לכתש סוף לשקר סוף להישבע בשמי לשקר. ספרי דברים ל"א ט"ו, 113 א': מגיד שסופו להיות שונא אותה ואוהב אחרת. – „סוף” במובן סוף המלה, ע' ערך „נתן” (3). – לשון רגיל הוא במדרש ר' עקיבא: „אם סופנו לָכְבוֹת”... (כלומר אם סוף נרחיב את המושג שיש במקרא) ספרא לר' ה' 17 ד'; י"ג ב' 60 ב' י"ב: י"ד מ"ו, 74 ג' ה'; ספרי דברים ל"ט ב' 97 ב' ע' ברייתא נזיר ל"ט ב': ומאחר שסופנו לרבות כל דבר.

סוף הַעֲנִין, ע' ערך „ענין”. – דָּבָר לְמַד מְסוּפָה, ע' ערך „ענין”.
סִימָן, סימן, מכילתא ל"ט י"ט, 65 ב': הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל, וע"ז באו ראיות מהכתובים: תה' מ"ז ו'; ישעי' כ"ז י"ג; זכחים ט' י"ד (4). – „סימן לְדָבָר” נדרף עם „ראיה לדבר”, ע' לקמן ערך „באֵה”.

סִיעַ, פיעל סיע (הכתיב סיע), פעל ששרשו בארמית במובן עזר. כשאמרו לרשב"י: אם הלכה נקבל ואם לר' יש תשובה (5), ענה הוא: הלכה אני אומר והכתוב מסייעני. ספרי דברים ל"ג ט', סוף 120 (6). במחלקת שבין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא מהו ישר ומהו טוב (דברים ו' י"ח), נאמר: הכריעו חכמים לסייע דברי ר' ישמעאל (מדברים י"ב כ"ה), תוספתא 175, שקלים ב' ב'. ברייתא נזיר ג' ב': ועוד מקרא מסייעו. סנהדרין צ"א ב' (ר' יהודה הנשיא): דבר זה לימדני אנטונינוס ומקרא מסייעו.

סכָם, הפעיל הקָסִים, ספרי במדבר ל"א ו' (24 א' י"ב): והמקום הסכים על ידו. – ברייתא שבת פ"ז א': שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו (7). – ספרא לא' ה' 6 א' י"ג; ברייתא זכחים י"ג א': ר' טרפון אומר לר' עקיבא: אתה דורש ומסכים לשמועה (כלומר אתה דורש את הכתוב ובדרשתך אתה מסכים להלכה המקובלת) (8). וכך מסופר ג"כ על דבר הלל הזקן; ודרש והסכים ועלה וקבל הלכה (כלומר מתחלה דרש בעצמו את הכתוב והצליח להסכים דבריו לדברי הקדמונים

(1) דוגמא זו מתחילה, ויש מוסיפין. (2) ע' א"י התני כרך ב' 295. (3) במובן סוף הפסוק, הצלע השניה שלו בנוגד לראש (בארמית: רישא – סיפא). ע' ב"ר ריש ע"א: לא ראשו של הפסוק הוזה סופו ולא סופו ראשו. (4) השוה ספרי במדבר ל"ט ל"א, 88 ב' ג': סימן טוב לאדם. (5) ע' לעיל 16 הע' 6. (6) השוה גמין מ"ה א': קרא ומתניתא מסייע ליה לריש לקיש. ב"ר א' ס"י ט"ו: אף דין קרא מסייע לבית הלל. תליר בב"ר: והא מסייע לר'... כ"א ס"י ו', כ"ב ס"י ה', כ"ז ס"י ב', ל"ד ס"י ה'. (7) כך היא הגירסא הנכונה. מה שנדפס בספרים „עמ"י בודאי שסתחלה נכתב „ע"י ועל ידו) ברית ואח"כ נוסף בטעות אחר ה"ע"י—מו ויצא „עמ"י. (8) וכך אמר עוד ר' טרפון, ספרי במדבר ל"י ה', 19 ב': עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה.

שעדיין לא שמע את דבריהם, ואחיב כשעלה מבבל לירושלים קיבל שם שהלכה זו קבועה (הקדמונים) 1).

סלק, פיעל סלק, הרחיק, הוציא. ספרא לא ייד, 8 ג' ח': סלק הכתוב את המנחה 2) (כלומר הוציא את המנחה מכלל הקרבנות, שכל אלה שנאמרו בכ"ב י"ח הן קרבנות צבור, ורק המנחה היא קרבן יחיד, עפ"י האמור בויקרא ב' א'). סמך. קל סמך=השען, קרב. ספרי דברים ל"ד ב', 149 כ"ד: לפי שהיה אפרים צעיר סמכו הכתוב (לחרץ למה אינו מונה את ארץ אפרים לבדה וכותב, ארץ אפרים ומנשה' ביחד) 3). את הכלל הזה יסד ר' עקיבא: כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למקד הימנה, ספרי במדבר ל"ב א', 47 א' ס"ז 4). ר' מאיר, תלמידו של ר"ע, מוסיף על זה הערתו: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מורח ממערב (מליצת הכתוב תה' ק"ג י"ב) 5). — ר' מאיר זה היה כותב משום כך פרשיות המזוה, דברים ו' ד'—ט'; י"א י"ג—כ"א, פתוחות, אעפ"י שהן בתורה סתומות, הואיל ואין סמוכות זו לזו מן התורה, ברייתא מנחות ל"ב א' 6). — ספרי במדבר ל"ח כ', 39 ב': פרשה זו נאמרה סמך לקרחה, (לקרח=לפ' קרח) 7).

כשבא, על"י אחרי, סמך או פירושו שהמאמר נסמך על המקרא. בראשונה נמצא הקרמין הזה בכ"ב ספרי העברי שנמצא בנינו, ה' י"ד: ה"ה סמך על דעתך, תוספתא 27, כתובות י"ב ב': סמכו על המקרא 8). חגיגה א' ח': אין להם על מה שיסמכו, שם: יש להם על מה שיסמכו. — ספרא ל"ב ה', 105 סוף ד', ול"ב כ', 108 א': ר' עקיבא: מכאן סמכו חכמים על הספחים שיהיו אסורים בשביעית 9). כאן, על"י בא על הדבר הנלמד מהכתוב (במקום איסור הספחים סמכו חכמים על הכתוב). למכאן, ע' לעיל (ע' 52) ערך, כאן 10). ברייתא חולין ק"ו א': מכאן סמכו חכמים לנטייל ידים מן

1) ירוש' פסחים 38 סוף א'. ע' אני התנאים כךך א' ח' א' 2 הע' 3. אחרי, והסכים' צריך להוסיף, לשמועה. או, להלכה. הבאור שנותן שווארץ נרי קאנטראפערען דער שמאייטען אונד העלליטען I, 18) למלך, והסכים' אינו עומד בפני הבקרת, כמו שנראה ממאמר ר' טרפון כאן, ע' ג' דבריו של ר"י בר אלעאי ע"ד תרגום השבעים (מנילה ט' א'): והסכימו כולם לדעת אחת. 2) ברייתא מנחות ק"ד ב': לא סלק הכתוב אלא מנחה. 3) על מיש בספרי דברים ל"ב א', 181 א' כ"ס ל"ב ע' השעתי לעיל ע' 68. 4) ע' אני התני כךך א' ח' ב' 52. 5) ע' אני התנאים כךך ב' ח' א' 24. 6) בנדרם נשפט, "ו לזו". אצל רש"י במקום, ואין' — ואין, השוה גיג נאכנער לאסענע שריפטען IV, 28. שם בשורה 8 במקום נדרים צ"ל מנחות. 7) ע"פ הרוב במאמרי אנדה שלאחר תקופת התנאים הלשון הוא: למה נסמכה פרשת... לפרשת... ע' הדוגמאות שהובאו אצל לוי, ח"ג 548 א' ב', אבל גם ר' יהודה הנשיא אומר בברייתא ברכות ס"ג א', סוטה ב' א', נזיר ב' א': למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, בב"ר פ"ה ס" ב' הלשון הוא: מפני מה הסמך פרשה זו לזו. — השמוש בסמך בתור כלל מדרשי ע' אני אמירא אי ח"א 112, 3. בארמית סמך ליה (=סמך ל) ע' ב"ר ב' ס" ט', פסוקתא 25 א'. הרבים מסמוך — סמוכים מצוין ר' אלעזר בן פדת בתור מרה שהתורה נדרשת בה ומצא לה ראייה מהכתוב תה' ק"א ח': סמוכים לעד (מנין שדורשין סמוכין וכו'), יבמות ד' א', ברכות י' א', ע' אני אמירא אי ח"א 88, 3, 116, 3. ע' ג' אני התני כךך א' ח"א 171 נר' אליעזר בן עזריה. 8) ירו' גיטין 46 ג': וסומכים אותה למקרא; בבלי גיטין מ"ט ב': וסומכים על מה שכתוב בתורה. 9) ע' באור המאמר הזה אצל לוי III, 566 ב'. מאמר דומה לזה (בודאי מתקופת התנאים) ע' ירו' תרומות 39 ג' על דיכתיב דברים מ"ו ט': מיכן סמכו לפרויבול שהוא מן התורה, ספרי דברים לאותו פסוק, 97 סוף ב': מכאן אמרו הלל התקין פרויבול. 10) על סמך חסובן הוח נוסד השמוש בכנין אפעל בלשון הארמית בתקופה שאחרי התנאים, ע' לוי ח"ג 544 א'; וגם השם, עסקקא, לציון שאין זו ראייה גמורה והוא כמו, ובר דבר' (ע' לעיל 68). ע' לוי ח"א 126 א'.

התורה, ויקרא ט"ו י"א. מנילה נ' א': מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מנילה.

סִפְרָא. ברכים ספרים=βιβλίον βιβλία. שם של כתבי הקדש, כמו לכל ספר וספר בלבר, כך לכל הספרים ביחד. לא צריך להביא דוגמא למלה זו, שכבר דינאל ט' ב' השתמש בה 1). בתור בני משפחה של השם הזה המה:

סוֹפְרָא. ברבים סופרים, חכמי התורה שנקראו בשם זה עוד מימות עזרא וביחוד אלה העוסקים בתורת משה (נחמיה ח' א' 2). הם נושאי הפרשנות העתיקה, שומרי הנוסח של התורה ומבאריה. להם מיחסים את המסרה של נוסח התורה. הקריאה בתורה שאין בה נקוד נקראת, מקרא סופרים, ע' לעיל ערך, מקרא 8). אעפ"י שסופרים נקראים כל חכמי התורה בכלל (ביוניט 4) γράμματαις, נאמר בתלמוד הבבלי, ואולי מוצא המאמר הוא מומן התנאים (קדושין 5' א'): לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. בחגיגה ט"ו ב' באו הדברים האלה בתור באור לישעיהו 41' י"ח. באפן שכזה השם סופרים לקוח מהעסק במסרה שנתיהם אל חכמי התורה הקדמונים 5). נבין סירא שמהגניזה, ל"ח כ"ג, נאמר: חכמת סופר].

סוֹפְרָא. נקרא גם כן מלמד מקרא, כמו שהבית שבו לומדים הי"דים מקרא נקרא בית-ספר 6). המוכן העתיק של המלה חרל משפת השמוש ונשאר רק בשביל מלמדי תינוקות 7). במאמרו של רשב"י הוא מזכיר, סופרים ומשנים, כלומר מלמדי מקרא ומלמדי משנה (=תורה שבעל פה) 8). בהלכה אחת ע"ד למוד המקרא (תוספתא מנילה קרוב לסוף, 228 ב') נאמר: והסופר מלמד כדרכו (כרכת כהנים, במדבר ו' כ"ד-כ"ו) ומעשה דוד ובת שבע (ש"ב י"א) נקראין ולא מתרגמין, אבל המלמד מלמד את התינוקות כדרכו כמו שאר הפרשיות, ואינו מדלג עליהם.

- 1) ברחבה מרבר ע"ז בלויא, צור איינליטונג ז' 1 וזהלן. שם הביע בצדק שהדעה האומרת בשבשם, ספרים' נקראים ספרי הנביאים, אינה נכונה. ע' ג"כ גיגר, נאכגעלאססענע שריפטען IV, 12.
- 2) שיקר, נעשיכסע דעס יורי פאלקעס II, 814, 388. עזרא בעצמו נקרא משום זה בשם סופר, ע' עזרא ז' ו'; י"א (בארמית ז' י"ב כ"א). 8) נדרים ל"ז ב', במאמרו של בעל הגדה ר' יצחק שמביא שם מסרת שהקריאה הנכונה בתורה נקראת, עמוד סופרים. מפני מה נקרא עמוד סופרים לא נתברר וגם הדוגמאות שהובאו שם בתלמוד אינן מספיקות לבארו. מה שנוגע ל'תקון סופרים' ע' לעיל 76 הע' 5. 4) ע' ביחוד דברי סופרים בנגיד לדברי תורה, סנהד' י"א (י') ג', ברייתא סנהד' פ"ז א' (השוה לעיל ערך, דקדוק' וערך, חדש'). ר' נמליאל דיבנה פונה אל חכמי דורו וקורא להם בשם סופרים (וסופה ט"ו א' במקום שהובא לעיל 48), אבל בפיו היא רק מליצה ישנה, כי בזמנו היו נקראים רק בשם חכמים. — מהמקורות שהובאו לעיל בערך, ויף' נראה שהחכמים שומרונים נקראו גם בתקופה שאחרי אדריאנוס בשם סופרים. הברייתא בברכות מ"ה ב' (חולין ק"ו א'). ששם נקרא סופר בנגיד אל בור עם הארץ, היא כנראה עתיקה. 5) ר' אבהו ג"כ מבאר סופרים סופרי מקשרים, אבל במובן, שעשו את התורה ספורות ספורות: חמשה לא יתרומו, חמשה דברים חייבים בחלה וכו'. ע' ירושלמי שקלים ריש פרק ה' 48) סוף ג'. אגדת אמוראי ארץ ישראל חלק ב' 108.
- 6) ע' לעיל ע' 81 הע' 6. 7) עוד במאמר אחד של ר' אליעזר בן הורקנוס (מוסח מ"ס סוף א'), ע' אנ' התנאים כרך א' ה"א 70, מיום שחרב ביהמ"ק שרו חכימיא למהיו כספריא (התחילו החכמים להיות כמו הסופרים — מלמדי התינוקות). 8) ירו' חגיגה 76 ג' כ"ט; פסיקתא 120 ב'; איכה ר' פתיחתא ב'. ע' אנ' התנ' כרך ב' ה"א 57. בארמית ספרין ומתניין נמצא בירוש' חגיגה שם בספור המעשה מהמאה השלישית (ע' אנ' אמוראי א"י כרך ב' 144, 1). במאמרו של ר' תנחומא (סוף הסאה הרביעית), ויקר כ"ז ב' ועוד (ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 401, 6): שבר סופרים ומשנים. ע' ג"כ ויקר ט' פ"י ב'; סופרים ומשנים שהן מלמדים את התינוקות באמונה.

סופר. (בארמית קפר, ספרא) הוא הכותב ספרי תורה, וכמו כן כותב בכלל, כותב תעודות, נוטר (Notar). ואולם כנראה עוד בימי התנאים נחלפה המלה העברית במלה הרומאית librarius, בתתם לה תמונה עברית לַבְרָר (או לַבְרָר ולפעמים גם ליבֶלֶר) (1). התנא ר' מאיר היה כותב ספרי תורה וקרא את עצמו בשם לַבְרָר (ערוֹבין י"ג א', סוטה כ' א' 2). תנא אחר נקרא נחום הלַבְרָר (פאה ב' ו'). בתקופת אדריאנוס נקרא נכור של אנדה אחת בשם נקאי ספרא, שברח בבִּלְהָה. הוא והמנונא תלמידו נחשבו ע"פ מסרת עתיקה בתור המחברים הראשונים של המסרה (8). באמת היו אלה שנקראו בשם "סופר" ע"פ אומנותם בתור כותבים ושומרים על הנוסח ועל הקרי. ולא רחוקה היא ההשערה שהשם סופרים שנתן לחכמים שהיו בתחלת ימי הבית השני בא בעקב ההשקפה ע"ד עבודת הסופרים בזמן המאוחר (4). סופר בנודר לבור, חולין ק"ו *). **סרס.** פיעל סרס, כלומר להחליף את מקומות המלים בתורה. תנא אחד מראשי דבי ר' ישמעאל, שהיה תלמידו של ר' ישמעאל, ר' יאשיה, (5) היה אוהב להשתמש בכלל הזה. סרס הַמְקָרָא וְהַלְשָׁהוּ (6). ספרי במדבר ל"ט ו', 17 ב' י"ג; ל"ט ו', 33 ב' י"ג; בשני המקומות נזכר מתחלה אהרן ואח"כ משה, ואולם באמת בשני המקומות מתחלה שא"ל לאהרן וכאשר זה לא ידע להשיב פנו למשה, וכן בספרי במדבר ל"ט ב', 49 ב' ו' 7; ותעמדה לפני משה ולפני אלעזר הכהן, וגם על זה אמר ר' יאשיה: הָרִי זֶה מְקָרָא מְסוּרָם. וכך גם לשמות כ' כ"ד שלפי דעתו המלות בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך צריך לסרס: בכל המקום אשר אבוא אליך וברכתך אזכיר את שמי (8). עוד אנו מוצאים נאמר סתם במכילתא ל"ט ב', 50 א': וירם תולעים ויבאש, סרס המקרא: ויבאש וירם תולעים, ספרא ל"ט כ"ב, 45 ב', ששם צריך לסרס רישא לספא (9). וע' ירו' תענית 67 ריש ג', התנא ר' נתן, שבבית מדרשו כנראה נגמרה העריכה האחרונה של המכיל' (10), משתמש בכלל של ר' יאשיה על הכתוב תה' קי"ט קכ"ו (11). ר' יאשיה משתמש בכיוון הזה גם ב Hysteron proteron בפרשת בר' כ"ח י' — כ"ב: מסורסת היא הפרשה שנדרו של יעקב בפסוק כ' היה קודם שהבטיח לו הקב"ה בפסוק ט"ו (12).

(1) ע' המקורות שהובאו אצל לוי ח"ב 467. (2) ע' אגדת התנאים כרך ב' ח"א סוף ג'.
(3) ע' הערותי במאנאזין של ברלינר בשביל חכמת היהדות חלק XVII, 169—172 וחלק XVIII, 50 ולהלן. אגדת אמוראי א"י ח"א 2 א'. (4) השוה די העבר' שפראכוויסענשאפט (אויס ווינסער אונד ווינסער, די יודישע ליטעראטור) ו' 4. (5) ע' אגדת התנאים כרך ב' 357 ולהלן. (6) מסופרי המסורה Manuel de Lecteur הוצ' Derenbourg p. 51 157 אומר בלשון זה: פרס המקרא והפכה. באמת, הפך כאן הוא נדרף עם סרס. (7) השוה ב"ב ק"ט ב'. (8) ברייתא סוטה כ"ח א'. בספרי במדבר לו' כ"ג (12 א' ה') מיוחס הדבר בפסוק לר' יונתן שהיה בר מחלקתו של ר' יאשיה. ע' א': התנאים כרך ב' 357, 8. (9) שני הפירושים הם בודאי ג"כ של ר' יאשיה; בשמו נאמר ג"כ הבאור בדרך הסרוס ע"כ תה' לו' ו' (כהררי אל תחוס רבה צדקתך משפך. ב"ר ל"ג קרוב לראש — מסרס קרא. ע' אג' התנ' ח"ב 358, 5. (10) ע' אג' התנ' כרך ב' 440, 2. (11) מדרש שמואל ריש פ"א: תני בשם ר' נתן סרס את המקרא: ירו' ברכות 14 ג': ר' נתן מסרס קראי. במשנה סוף ברכות בא רק היוצא מן הסרוס ואינו מזכיר את הַמְקָרָא סרס בעצמו.
(12) ב"ר ע' (ד') ששם נשמט השם ר' יאשיה, כמו שהראיתי באגדת אמוראי א"י ח"ב 119, 4. לנגד זה באה, כרגיל, דעתו של ר' יונתן המובאה לעיל ע' "סרר". — סקור מאוחר (תחומא לבר' מ"ס ד') גורם

* **סרג.** קָסְקִינִין, (מל' שריגים, בר' מ' י') שלשה דורות של צדיקים זה אחר זה, מדרש תנאים הוצ' הופמן, ע' 21 קרוב לראש. ובנגוד לזה שלשה דורות של רשעים, קוצץ, בן קוצץ, בן קוצץ, בדרש תנאים שם (מל' קצץ בנטיעות, אג' התנ' כרך א' ח"ב 189). — המתרגם.

נחפעל הקסרם, הקקר, התבטל. מכילתא לכ"ג י"ב (101 א' ג'): שלא תסתרים (ענין) שבת בראשית ממקומה (כלומר לפיכך ענין שבת בשביעית שלא יאמרו אחרי שכל השנה היא שבת אין מקום עוד לשבת בראשית). – לכ"ג ט"ז, 101 סוף ב': שלא יסתרימו שלשה רגלים ממקומם.

סתם. קל סתם. בסדר עולם בראש הספר: והלא לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש (ע"ד הכתוב: כי בימיו נפלגה הארץ, בר' י' כ"ה, ומוכיח מזה ש"בימיו" – בסוף ימיו). מלבד זה נמצא מהפעל הזה במובן המדרשי רק בבינוני פעול.

סתום. בכלל הוא בא כננוד ל"מפורש". מכילתא לט"ו א', 36 ב', ע"ד השם סוס שבא בשמות ט"ו א' וזכריה י"ב ד': סוס סתום... סוס מפורש. – בספרי במדבר ו' י"א, 10 א', עה"כ במדבר ו' י' וויקרא י"ב ח': קן סתומה וקן מפורשה. – ספרי במדבר לט"ו ב', 31 א': תרומת גרן סתומה, תרומת מעשר המפורשה. – מכילתא לכ"ג ט"ז, 70 ב' ולכ"א ט"ז, 82 א': שלש מצוות נאמרו בענין זה, שתיים מפורשות ואחת סתומה (הכונה היא לשלש מצוות על הגנבה ומהן שתיים, כ' ט"ז וויקרא י"א – מפורש מה גונב ובשמות כ' ט"ז סתם). – ספרא לר' כ"ד, 20 ד' ט"ז: ילמרו סתומות ממפורשות (1). – ספרא ל"א ח', 49 ב': הותר במפורש והותר בסתום. – ספרא לט"ב כ"ב, 45 ב' י"א, עה"כ במדבר ו' כ"ד: ויברכם זו ברכה סתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופירש להלן... – ספרא לכ"ג י', 92 א': כל מיתה הסתומה בתורה (שלא פירשה באיו מיתה) (*). – פעם מצינו שבמקום "מפורש" כתוב "פתוח". ספרא לט"ז ב', 80 א' ב' בשם ר' ישמעאל, על שני הכתובים ויקרא ט"ז א' וב': הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה. אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום. – ע' ג"כ ערך "פרשה". הוריות ו' ב', תמורה ט"ז א' (ממקור התנאים): ילמוד סתום מן המפורש. הדמה השנית מל"ב מרות היא "קל וחמר סתום". החמישית – קל וחמר מפורש, ע' לקמן ערך "קל".

סתם. שם, שמתקשר לפעמים עם הפעל "אמר", ולפעמים בתור status cons- tructus הוא בא לפני שם הדבר שהוא סתום בענין. א. מכילתא ל"ב ו' (5 א' כ"ד): אחת מכל מצוות האמורות בתורה סתם; ספרא לכ"ג י', 92 א': כל מיתה שנאמרה סתם. – מכילתא ל"ב כ"ב, 11 ב': הואיל ונאמרו לקוחות סתם; ספרי במדבר לה' ב', 1 א': הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם; ה' כ"א, 5 ב': שבעות... סתם... י"ט ד', 42 ב': הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם; ל' ב', 55 ב'... דברות... סתם... כ"ח ה', 53 סוף א': הואיל ונאמרו סלחות בתורה סתם (2). – ברייתא ערכין ד' א': להביא ערך, סתם. –

סרס במקום הפך שהובא לעיל בערך "הפך". לעיל 68 הבעתי את השעתי שבספרי דברים ל"ב א' נשתבש מן, וסמך' 5, וסרס'. על ריש לקיש נאמר, היה מסרס קרייא, ירו' ר"ה 58 סוף ב'; ויקר' כ"ב, ע' אנרת אמורא אי' ח"א 357, 7; 379, 4.

(1) ע' ג"כ מה שקרא ר' יהושע בן חנניה על קברות בית שמאי, חגיגה כ"ב ב': ומה סתומות שלכם כך, מפורשות על אחת כמה וכמה. בתוספתא 608. אהלות סוף ה', חסרה בבא זו.

(2) בשלש הדוגמאות האחרונות בא בסוף: ופרט לך הכתוב באחדותו מהן, כאן משתמש חמיר במקום, ופרש' במלת, ופרש', שמוכנה היא כשהמושג הבא באיזה מקומות בלי הגדרה נמצא פעם מוגדר באיזה מקום נלמד ממנו על השאר. רק בשמות י"ב כ"ב מפורשת הלכיה (אנרת אויב); רק בויקרא י"ד ט"ז מפורש שהבהן היא של היר הימנית; רק בשמות כ"ט ב' מפורש שסלת של חטים, ונקיש מזה לסתומים. (פורטני) פורט אני.

(*) במכילתא דרשב"י 28: ותהי צעקה גדולה. מלמד שהיו רואין את אליהם כשהן מתבקעין ונופלין לפניהם, ואעפ"י שהדברים סתומין כאן מפורשין להלן (ש"ב כ"ב ח'): ותגשש ותלעש הארץ וכו'.

ב. ספרי במדבר ה', 8 ב': סתם נזירות שלשים יום; ספרי דברים ל"ח כ', 108 א'; נזיר א' ג': סתם מיתה האמורה בתורה (1).

סתר. קל סתר. בהשאלה — התנגד. מכילתא ל"ב ה', 4 ב' כיח: סותרין זה על ידי זה (2). ע' לעיל 59.

סתר. דבר שבסוד. סתרי תורה, ברייתא ירו' כתובות 29 סוף ד' (3). מני' ג' א' מסרת מימי התנאים ע"ד התרגום לנביאים: מי הוא זה שנילה סתריי לבני אדם. — מה שנאמר במכילתא ל"ב י"ט, 95 א': על הגלויים ועל הסתרים — לא נתברר פירושו.

ע.

עבר. לשעבר. השייך אל הזמן העבר, בניגוד אל הזמן ההנה; לשעבר... ועתה; מכילתא. לט"ז ד', 47 א'. ובניגוד לעתיד: יש או לשעבר ויש או לעתיד לבוא; מכילתא לט"ז א', 34 א'. והולך ומונה שם את הפסוקים שבהם בא „אזי במובן עבר ואליה שבהם „אזי במובן עתיד. וזה התחלה להגדרה טרמינולוגית של הזמנים העקריים של הפעלים (4).

עות. פיעל עות. ר' יוסי בן דורמסקית אומר לר' יהודה בר אלעאי על שלשה דברים של; ספרי דברים א' א', 65 א'; למה אתה מעות עינו את הכתובים. אפשר שכונתו במלת „הכתובים“ היא לכל כתבי הקדש (ע' לעיל ע' 64) השוה לקמן ערך „עקף“.

על. ע' לעיל (ע' 77) ערך „מעל“.

על. לשמוש מלה זו ע' ערך „אמר“, „פרש“.

עלה. קל, עליה. דומה לסננון התנכ"י: עלה על לב, ירמי' ג' ט"ז, עלה על רוח, יחזקאל כ' ל"ב, ובמדרש: עלה על דעת. ספרי במדבר לה' כ"ח, 6 ב': לא תעלה על דעתך; ספרי דברים ל"ג א', 142 א': וכי תעלה על דעתך (שם שורה כ"ח: וכי עלתה בדעתך). אותה השאלה בתוספתא 466, ע"ז ד' ה', גם שני הלשונות הראשונים של התניך נמצאים במדרש. ספרא לא' ט"ז, 8 ד', ר' עקיבא: וכי עקת על לב (5); תוספתא 364 ג' (ביק ט' ז'), ר' נחמיה. בלשונות הללו, שבהם בא הפעל במין נקבה במובן מין סתמי, בא המדרש לדחות באור שמתאים לכאורה אל דברי הכתוב, אבל הוא נגד ההגיון, כדי שיפנה מקום לכאור הנכון (6) *.

(1) בטרמינולוגיה של ההלכה בא סתם בניגוד למפורש (ע' ערך „פירוש“, „שקלים ד' ו', נדרים ב' ד', השוה נזיר ד' ד' (2) במאמרים המאחרים שאחרי תקופת התנאים, אבל מקורן הוא כנראה עתיק, בא הלשון על דבר הפחיתות שבין יחזקאל ובין תורת משה (שבת י"ג ב') שהיה דבריו סותרין דברי תורה. (שם ל' ב'א) שדבריו סותרין זה את זה. (3) המקור המקביל מוספתא 266 י"א. כתובות ה' א'. בבלי קדושין י' א': חררי תורה. כאן אין הפירוש סתרי תורה אלא פרטי פרטים של התורה, כל חקי התורה. הבטוי הזה נמצא גם בפסחים ק"ט ריש א', ר' אלעזר בן פרז, ששם הכונה היא לסתרי תורה. ע' סגרי. Die Bibelexegese Moses Maimunis S. 12 An. 4. — את המלה „ערויות“ שבמשנה מחליף רב אשי בחגיגה י"א א' לסתרי ערויות ופירושו פרטי הלכות ערויות שלא נאמרו בפירוש בתורה. (4) ע' די אנפאנע דער העברייאישען גראממאטיק ז' 4 א" 3. (5) בבבלי זכחים ס"ה א': וכי תעלה על דעתך. (6) בבבלי נמצא תדיר מאד „סלקא (נאודעתך) — עלתה על דעתך. ע' לוי ח"ג 586 ב'.

* עליה. או שמטין ויובלות יעלו מן המניין ת"ל וכי. מדרש תנאים הוצ' הופמן 176 ג'.

הפעיר, הַעֲקֵהוּ מקושר עם, עַל־ ועם המלה, בְּאֵלָיו הבאה אחריה. לחשוב לַפְּלוּנִי כאלו... ספרי במדבר לו' י"ח, 15 א': העלה עליו הכתוב כאלו הקריב תחילה. (שם שורה י"ג: מעלה). מכילתא ל"ב ג', 3 ב': ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה; כ' י"ז, 70 ב': כל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט ברמות; ספרי דברים ל"ג ח', 120 א', כ"ד י"ט, 124 ב': מי שלא נתכוון לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה 1; אבות ג' ו': מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו 2; ירו' כתובות 35 סוף ג', לשי"א ב' כ"ב: מעלה עליו הכתוב כאלו הן שוכבין עמהן 8. – בלי נושא (שם צריך להשלים במחשבה מעין, מן השמים). מכילתא לט"ו כ"ו, 46 א': כל מי ששומע מפי רבו מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם. ספרי במדבר לט"ו ל"ח, 34 ב' י"ט: כל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה 4. ספרא ל"ג ב', 100 א': כל המחלל את המועדות מעלים עליו כאלו חלל את השבתות. עֲלִיּוֹן. בניגוד לַתַּחְתּוֹן. מכילתא ל"א ז', 78 א': מקיש תחתונה לעליונה. העליונה היא פסוק ז', התחתונה – פסוק י'. מכילתא ל"א א', 74 ב': אלו מוסיפים על העליונים, מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני (ע' לעיל 28). העליונים הם פרשה כ', התחתונים – פרשה כ"א וּלְהֵלֵן.

עֲנִין. השם הזה נתגלה בתחלה בקהלת ובמקצת שם כונתו ליניעת האדם ולצעריו. ואולם במדרשי התנאים, שבהם נמצא תדיר, הכונה היא עצם התכן של הכתוב, או של הפרשה שעוסקת בענין אחר, מבלי שום לב אל הצורה החיצונית. מכילתא ל"ב ד', 4 סוף א', י"ג י', 21 ב': במי הענין מדבר 6. – ספרי במדבר לו' ג', 8 א', ו' ו', 9 א', ט"ו מ', 35 א', כ"ט ל"ט, 55 ב': במה הענין מדבר. – ענין בפני עצמו, ע' לעיל ראש ערך, יחד' ע' 48, ערך, נתק' ע' 88. – להפסיק הענין, הפסיק הענין, ע' לקמן ערך, פסקי. – מכילתא ל"ט י', 63 ב': בתחלת הענין מה הוא אומר... בסוף הענין מה הוא אומר... הכונה היא לראש הפרשה ולסופה, ויקרא כ"ה ב' – מ"ו. וכן בספרא ל"ח ב', 85 ב' כ"ח ל' 6. – כל הענין שלמעלה ושלמטה אינו מדבר אלא במוקדשין. ספרא ל"ב כ"ח, 94 ג': למעלה זהו פסוק כ"ו, למטה – פסוק כ"ח. – לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן הוזהיר עליו הכתוב את כל הענין, ספרי במדבר ל"ח ג', 36 ב': – בין ענין לענין, ע' לקמן ע', הַפְּסָקָה. – אותו ענין, ע' לעיל ערך, קדור. ע' משנה חולין י' י"א: אין לך אלא מה שאמור בענין. – ענין ראשון, ע' לעיל ערך, הוסיף. ספרא ל"ג מ"ד, 103 ב': וכל פרשיות נאמרו בענין אחד (כלומר כל הפרשיות של המועדים יש להן ענין כולל ולמדות זו מזו ויליף ממ"ש שם בפסוק מ"ד). – ספרי במדבר ל"א ה', 23 ב': וכי יש בענין שהמצרים נותנים להם דגים בחנם. – מאוחר בענין, ע' ערך, קדם (מוקדם). – רבים. ענינות הרבה מן התורה, תוספתא שבת י"ד ה'; בבלי שבת קט"ו ב': ענינות הרבה שבתורה.

(1) ע' אנ' התנאים כרך א' ח"א 166 בראש העמוד. (2) אחרי שאין לזה שום פסוק צריך לומר ש, הכתוב הוא כאן במקום, הקב"ה. – ע' ג"כ אבות ב' ב': מעלה אני עליכם שכר הרבה. אפשר שבכל מקום הפעול הוא, שכר. (3) במקור המקביל, ירו' סוטה 16 סוף ד' וכן במדרש שמואל ז' ס"ד: הקב"ה במקום הכתוב. השוה אנ' התנ' כרך ב' 527. (4) ע' אנ' התנ' כרך ב' ח"א 14. (5) יותר יפה היה, במה' במקום, במ"י. (6) שני המאמרים הם מר' ישמעאל, ע' אנ' התנאים כרך א', ח"ב 6; שם ריש 17.

בלשון „כענין שנאמר“ משתמש מדרש דבי ר' ישמעאל להראות על איזה כתוב שממנו מתבאר יותר טוב או יותר בפרטיות הפסוק הנדון או מלה אחת של הפסוק ההוא (1). מכילתא ל"ב כ"י, 13 ב', בסמכו עדיכ שמות י"א ו'; ט"ז כ', 50 א', על הפסוק כ"ד. – י"ח א', 57 ב': לבאר את המלה „בהן“, ר' יהושע בן חנניה יליף משופטים י"ח ל', וריא המודעי משיב ח' י"ח. – ספרי במדבר לט"ז ל"ט, 35 א'; ל' ז', 57 ב'. – ספרי דברים לא' כ"ז, 70 א'; ל"ב י', 135 א'; ל"ב י"א, 135 א'; ל"ב ט"ז, 136 ב'. – בטויים אחרים מעין אלה: כענין מה שנאמר, מכילתא לט"ז ט"ז, 43 סוף ב', כענין שאמרו ישראל ליהוקאל, ספרי במדבר לט"ז מ"א, 35 סוף א'.

לענין שאמרנו. בא פעמים אחדות להורות שהמלה הכתובה צריך להבינה באותו המובן שניתן לה בראשונה. מכילתא ל"ב י', 7 א'; כ"ג י"ח, 102 א' ב', אפשר שגם במכילתא לט"ז כ"ג, 50 א', במקום „שומר“ צ"ל „שומרנו“. ע' ג"כ מכילתא לט"ז י"ג, 49 סוף א'.

לענין רעה... לענין טובה. ספרי דברים ל"א י"ב, 78 ב', עדיכ דברים י"א י"ב ותה' ק"ד ל"ב. בכתוב אחד השקפה לטובה, בכתוב האחר השקפה לרעה. אל לשון הסוגיא של מדרשי התנאים שייכים הבטויים הללו: וכי מה ענין זה לזה, ספרא ל"ד ל"ה, 73 א', עדיכ כ"ד ח' וט'; ספרי דברים ל"ג ה' ו', 144 א' י"ט. – ספרא ל"ג ב', 100 א': ומה ענין שבת לענין מועדות. – ספרי במדבר ל"י כ"ט, 21 א': אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לבפרה: שם שורה י"ג: אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה. ספרא ל"ו ב', 29 ג': אם אינו ענין לעיכול איברים תנהו ענין לתרומת דשן; י"ט ו', 87 ב': אם אינו ענין חוץ לזמנו תנהו ענין חוץ למקומו.

דָּבָר הַלָּמָד מֵעֲנִיָּנוּ (2). היא המדה השביעית של הל"ה. בשלש עשרה מדות של ר' ישמעאל היא הרישא של המדה השתים עשרה. בבריי" שבתחלת הספרא, 2 ד', הובאה דוגמא מויקרא י"ג מ"א וזהו: ואיש כי ימרט ראשו וכו' טהור הוא. יכול יהא טהור מכל טומאה? ת"ל (שם פסוק מ"ב): וכי יהיה בקרחת או בנבחת נגע וכו', דבר למד מענינו שאינו טהור מכל טומאה אלא מטומאת נתקים בלבד. במכילתא ל"ב ט"ז, 70 ב' (3) ובבריייתא סנהדרין פ"א א' הובאה מדה זו ללמוד על ידה שהדבור השמיני של עשרת הדברות „לא תגנוב“ מדבר בניגב נפשות, מפני שגם שאר הענינים המדוברים שם הם בנפשות אף כאן בנפשות. בבריייתא אחרת, סנהדרין שם, דורש על פי מדה זו שהכתוב ויקרא י"ט י"א מדבר בנוגב ממון. בספרי במד' ל"ז א', 13 ב', משתמש ר' ישמעאל בעצמו באותה מדה לבאר את המלות „מאת פני הקדש“ ויקרא י"ד' מהפסוק ב' „וימותו לפני ה'“ (4). החצי השני של המדה ה"ב הוא „דָּבָר לָמָד מִסּוּפָה“ והבריייתא (ספרא ב' סוף ד') מביא לזה דוגמא מ"ש (ויקרא י"ד ל"ד): ונתת נגע צרעת בבית ארץ אחותכם, משמע בית שיש בו אכנים ועצים ועפר מטמא, יכול אף בית שאין בו אכנים ועצים

(1) על דבר ההבדל בין „כיוצא בו“ (ע' ערך „יצא“) ובין „כענין שנאמר“ ע' ווייס, לשון המשנה ע' 16. (2) כך בתוספתא 427, ו' ובארני' ל"ו. בסוף הבריייתא שבתחלת הספרא: „למד' במקום, הלמד'“. בבריייתא נופא במקום שסדור ע"ד המדה ה"ב נאמר „למד' 2 ג'“. (3) במכילתא באו רק ראשי התיבות של בבא זו וצריך להשלים שם מהבריייתא שבתלמוד. (4) בספרא ל"ב ב', 46 ד', בא באורו של ר' ישמעאל על מדה זו בשם ר' עקיבא. הדעה החולקת היא בספרי במדבר ר' יוסי, בספרא – ר' אליעזר (בן הורקנוס). גם באגדה סומכים על מדה זו בב"ר ט"ז בסוף, פסיקתא 142 א' וב' ע' א"י אמוראי א"י ח"ב 889, 1.

ועפר שמתמא? ת"ל (שם פסוק מ"ה): ונתן את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית. דבר למד מסופו, שאין הבית מטמא עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר (1). אפשר להבדיל בין, למד מענינו וכן, למד מסופו כך: למד מענינו פי' מקשר הרברים בענין אחד; למד מסופו — ממה שנאמר בסוף הענין.

המדה העשרים של הליב מדות היא: דבר שנאמר בזה ואינו ענין לו, אבל הוא ענין לחברו, ומאמתו הוא ענין לחברו? משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה, כיצד? וזאת ליהודה וגו' (דברים ל"ג ז'), ואינו ענין ליהודה, שהרי הוא אומר (שם): שמע ה' קול יהודה (2) (ואם כן מוכיר כבר שמו של יהודה ולמה צריך לומר וזאת ליהודה?) תנהו ענין לשמעון, שהרי צריך לו (שנשאר בלי ברכה) ואין יהודה צריך לו. נמצאת אהה אומר שבדרך משה לראובן ואמר וזאת ליהודה קרא בברכה זו לשמעון (3). כיוצא בו (ירמי' ל"ג כ"ו): גם זרע יעקב ודוד עבדי וכו' אם אינו ענין ליעקב, שהרי כבר נאמר מקחת מזרעו מושלים וגו' תנהו ענין לאהרן, וראיה לדבר שהוא אומר מקחת מזרעו מושלים, מי המה המושלים בעם? הוי אומר: מלכים וכהנים גדולים, בני אהרן ובני דוד, עליהם נאמר, וכן הוא אומר, שם פסוק כ"ד: שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וגו' (4).

ענש. קל ענש. ספרא לה' י"ז, 26 ד': הרי הכתוב ענש את מי שאינו יודע. אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע, על אחת כמה וכמה שיענש למי שיוודע.

ענש. ע' לעיל ערך, "אזהרה".

עצם. עם כנויי הנופים, בספרי ריש דברים נאמר בשם משה: לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הנבונה (5) אני אומר לכם. כך לא' מ', 67 א'; א' י', 66 ב'; א' כ', 69 סוף א'; א' כ"ט, 70 א'. — במחלקת אחת בין ר' אליעזר בן הורקנוס וכן ר' יהושע בן חנניה בדבר דם הניתן מתנה אחת שנתערב בהם שניתן ארבע מתנות, ר' אליעזר אומר: יתנו במתן ארבע, ר' יהושע אומר יתנו במתנה אחת. א"ל ר"א: והרי הוא עובר על כל תנע? א"ל ר"י: והרי הוא עובר על כל תוסף. א"ל ר"א: לא נאמר כל תוסף אלא כשהוא בעצמו. א"ל ר"י: לא נאמר כל תנע אלא כשהוא בעצמו (6) וזכית' ח' י' (*).

עקב. קל עקב, לתפוס בעקב (הושע י"ב ד'; בר' כ"ה כ"ו). בבבלי העו הזה משתמש ר' ישמעאל (7) באמרו: בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא (8), סוטה מ"ז א',

(1) בספרא ל"ד מ"ה, 74 א', הובא רק היוצא מלמוד זה, מבלי להוכיח את המדה.
(2) ע' לעיל ע' 97. (3) בספרי דברים ל"ג ז' (144 ב' ב' — כ"ה) דרשו את המלות, ואל עמו תביאנו עד סוף הפסוק בתור ברכה לשמעון. (4) ע"ד הראיה שהביא נרץ מאבן ג'נאה, מאנאפסיריפס 1880 (שנת 29) ע' 97, שסמך על המדה העשרים של הליב מדות, ע' הערתו בספרי אולם דער שריפסערקלערונג דעם אבולוואליר מערוואן אבן ג'נאה (1889) ע' 27 הערה 1.
(5) בשאר שלשה המקורות, הקב"ה, ע' קסמן ערך, קנש'. — ע' מגילה ל"א ב' (אביי): פרשת התוכחה (ויקרא כ"ו) משה מפי הנבונה אמרן, ושברברים כ"ח: משה מפי עצמו אמרן.
(6) השוה ר"ה כ"ח ב', עירובין ק' א'. (7) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 9 הע' 1. (8) ערוך ערך, עקב II; ח"ו ע' 244 ב', מביא גירסאות, עיקמת' וגם, עוקפת'. הגירסא האחרונה נמצאת בירו'

* ענין בפני עצמו. ע' ערכי, "יחד", "נתק".

זה לעצמו וזה לעצמו. מדרש תנאים, הוצ' הופמן ע' 4, על הכתוב דברים א' ד': את סיחון... ואת עוג וכו' מפני מה נאמר זה לעצמו וזה לעצמו?
ה מ ת ר ג ס .

ר' יוחנן בשמו: א. התורה אמרה: (כסוי הדם) בעפר (ויקרא י"ז ג') והלכה בכל דבר; ב. התורה אמרה: (שתגלחת הנזיר אסורה) בתער (במדבר ו' ה') והלכה בכל דבר; ג. התורה אמרה: (וכתב לה) ספר (דברים כ"ד ג') והלכה בכל דבר (שאפשר לכתוב עליו) 1.

עקף. קל עקף. במחלוקת אחת באגדה בין ר' יהודה בר אבא ורבין ר' נחמיה עה"כ תה' י"ב ו', אומר ר"נ לר"י: עד מתי אתה עוקף עלינו את הכתובים, ויקר ריש ל"ב. זהו אותו הדבר שנתא אחר דחה את דברי ר"י ורק במקום 'עוקף' אמר 'מַעֲנֵת' (ע' לעיל ערך 'עות'). באמת שני הפעלים הללו נרדפים הם ומוכן אחד לשניהם. הבינוני 'עוקף' נמצא גם בברייתא, ר"י גטין 46 ג' 2, והמובן שם ההלכה בדרכים עקלקלים, השמוש בערמה g. במקום 'עוקף' יש במקור אחר, שו"ט ל"ב ס"י ה', עוקם; בירקוט: מַעֲקָם.

עקר. קל עקר. ר' אביו בן הורקנוס אומר: עקיבא עקף מה שכתוב בתורה, פסחים ו' ב'. בחזון אחד של רשב"י קובל ספר דברים על שלמה המלך: "עקבני שלמה... ביקש לעקור יד ממני" 4. בחזון דומה לזה של ר' יהושע בן קרחה קובלת יד של שר"י (בר' י"ז ט"ו): "עקבני משמה של אותה צדקת" 5.

ערב. פיעל ערב. בינוני פיעל – מעורב. בברייתא סנהדרין י"ט ב': ר' יוסי היה דורש מקראות מעורבין, כתיב (ש"ב כ"א ח'): ויקח המלך את וכו' בני מיכל אשר ילדה לערריאל המחלתי, וכו' לערריאל נתנה, והלא לפלטי בן ליש נתנה, דכתיב (שם א') כיה מיד: ושאל נתן את מיכל אשת דוד לפלטי בן ליש. אלא מקיש קדושי מירב לערריאל לקדושי מיכל לפלטי, מה קדושי מיכל לפלטי בעבירה, אף קדושי מירב לערריאל בעבירה g.

ערוּב. תוספתא 313 ב'–י' (סוטה ט'): כל פרשה זו ערובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה, והתוספתא מונה שם: א. ירמיהו כ"י י"ט וכו'; ב. נחום א', ב' ונ'; ג. תה' נ"ו ונ"ח. כלומר בשלשה המקומות נתערבבו מה שאמר אחד עם מה שאמר שני.

וע' הערה הסמוכה לקמן. – רש"י לסוטה ט"ז א' מבאר יפה את הבטוי 'עוקבת': מקפחת את עקבו מַעֲקְדוּ וְעוֹקֶרֶת אוֹתוֹ. מלבד זה בתלמוד גופא, בסוטה ט"ז סוף א', מבאר: עוקבת – עוקרת. 1) ביר' קדושין 59 ד' ט"ז הלשון: בני מקוטות התורה עוקפת למקרא ובמקום אחד למדרש. ברור הוא שבמקום 'התורה' צ"ל 'הלכה'. כי בהמשך המאמר באה 'התורה' במקום הנדרש שלו, מקרא ולא במובן תורה שבעל פה. במקום מספר ב', שבספרי במדבר ל' ה' 8 ב', הוא מחלוקת בין תלמידי ר' ישמעאל, ר' יאשיה ור' יוחנן, בא בירושלמי: התורה אמרה במרצע (שמות כ"א ו') וההלכה בכל דבר. במכילתא לכ"א ו', 77 ריש ב', נמצא קטע ממאמר זה: במרצע בכל דבר והתורה אמרה ורצע... במרצע ואמרה בכל דבר. במקום 'ואמרה' צ"ל 'והלכה'. מה שנוגע לסיום הירושלמי, ובמקום אחר למדרש הובאה שם דוגמא שע"י המרה הששית של י"ג מדות דר' ישמעאל (לעיל ע' 65) יוצא באור הכתוב לויקרא י"ד ט' מה שההלכה אינה מסכימה לזה. בבבלי הובא ג"כ הבאור הזה ורב נחמן בר יצחק אמר על זה, כי קא השיב הלכה עוקבת מקרא, הא עוקבת מדרש היא. סהמלה מדרש (שנכתבה כנראה בר"ת 'מדר') נעשה במעות, מדרבנן. כך מניה גם הרד"ק, מבלי להזכיר מה שנאמר בירושלמי מפורש (בהערותיו) שבאו בדפוס וילנא. 2) במקור המקביל, תוספתא 274 י', כתובות י"ב ב', בא במקום עוקף – קופץ ולזה מתאים האמור בנפין מ"ט ב': אקפוץ. 3) ע' השם עקפין לוי ח"ג 686 א'. 4) ויקר י"ט (ב'). בירוש' סנהדרין 20 ג' מ"ח ובשש"ר לה' י"א חסר המשפט הראשון. – ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 80. 5) ויקר שם, שש"ר שם. ע' אג' התנאים כרך ב' 316 (בגרמנית). 6) ע' אג' התנאים כרך ב' ח"א 116.

המספר א' נמצא גם כן בתוך אחרים בספרי במדבר (ע' לעיל ערך, סברי) 1. — אחרי המספר ג' בא עור רביעי: שה'ש ח' ה' אומרת רוח הקדש; פסוק ו' החצי הראשון (עד ורועך) אומר ישראל; פסוק ו' החצי האחרון (מן, כי עזה עד הסוף) אומרות אומות העולם. הדוגמא הזאת שייכת אל קבוצה אחרת שתבוא לקמן בערך, צד' 2. אפשר שהבטוי, ערוב פקשיות, שנמצא בדברי ר' חייא בר יוסף, תלמידו של ר' יוחנן 3 מוצאו מתקופת התנאים 4. ערוב פרשיות הוא חושב שהמלות, כי הוא זה, שמות כ"ב ח', אין מקומן כאן, אלא היו צריכות להיות אצל מלוח, כ"ב, כ"ד—כ"ו. ערה. פיעל ערה, מלשון וקער כדה, בר' כ"ד כ'. ר' עקיבא אומר: עירה כל הפרשה כולה, כי לא חופשה, ספרא ל"ט כ', 89 ריש ד', שבוה רצה לומר שהטעם, כי לא חופשה מוסב על כל הענין, ויקרא י"ט כ'—כ"ב. הנושא כאן הוא הכתוב, וכך הוא גם בבביתא סתמית, ירו' קדושין 58 ד' בענין יבום, דברים כ"ה, ה'—י', עירה כל הפרשה כולה לייבום, כלומר מה שנא' שם פסוק ה' ונקמה מוסב על הענין כולה. המלה, עירה שאינה רנילה נשתבשה בירושלמי בדוגמא השניה, יבמות 6 ג', ומ'עירה נעשה, שרה' (ע"ש). ושם 3 ג' כיט נעשה 5, עורה או, עודה 5. הדוגמא הראשונה שבמאמרו של ר"ע נמסרה בבבלי נמין ל"ט ב' בלשון זה: אורעה כל הפרשה כולה ללא חפשה. גירסא זו כנראה נשתבשה מאי הבנה, שהסופר שמע מלה זו, עירה ונדמתה לו כמו עירע או, ארע ואח"כ עשה זו בקפער 6. במעות סופר מעין זו נמצא הבטוי הגרון גם בבביתא בתלמוד הבבלי, ב"ב ק"ג ב'; והיתה לבני ישראל לחקת משפט, אורעה 7 כל הפרשה כולה להיות דין, כלומר שהדין האמור בסוף פרשת ירושה, במדבר כ"ז ו'—י"א, הוא חוק גם בשביל כל הדינים (שאין דין אלא כיום ובשלשה). דין הוא נדרף עם משפט (האמור בכתוב).

1) מה שנוגע למספר ב' כנראה הכונה היא למתירה שישנה בין קנא ונוקם ובין, אך אפי' נגדל כח'. — המספר ג' אינו מובן. שם הובאו רק הכתיבים: ג' או א' וניח ב', שבשניהם יש המלה, אָלֶם, אך איך להשתמש בכלל הזה בשביל הכתובים הללו—איני יודע. ע' גיגר יודישע צייטשריפט IX, 310. 2) במדרש שמואל י' באה הדוגמא הרביעית בסיום קבוצה של שבע דוגמאות שעל כולן נאמר: כל הפרשה עירובי דברים, מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה. שש הדוגמאות הראשונות שבמדרש שמואל הן: א. ש'א ד' ח' צלע א' וח' צלע ב'; ב. בר' ל"ח כ"ז א' וכ"ז ב'; ג. במד' י"ג כ"ז וכ"ח ד'. במדבר י"א ו' וז': ה. שופטים ה' ל' וליא; ו. ירמיה מ"ן, י"ט וכ'. כמו שנראה מלבד הדוגמא ג' הן אותן הדוגמאות שהובאו לעיל ע' 89 בערך, סברי. 3) ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 560. 4) ע' ב'ק ק"ז א'. השוה סנהדרין ב' ב'. 5) לוי בח"ג 625 ב' נתן בשביל השניאה הזאת ערך לבד, עור', במובן שלא נמצא כמוהו בשום מקום ובקש למצוא לו שרש בערבית, שאולם פליישר בהוספות (ח"ג 727) חושב בצדק שזהו לא מובן. 6) ווייס בהערותיו לספרא רוצה לומר ש'עירה' נתקצרה מן, עירעה. ואולם המובן שיש תמיד לערע' (ארע=פגש, אין לו כאן כל מובן ובשביל הגירסא שבתלמוד (שהראב"ד בפירושו לספרא הכניסה פשוט במקום המלה, עירה) אינו מתבאר אלא בדוחק. גם הבאור שלוי הסכים לו, ח"ג 698 א', קשר' (פערבינדען) אינו נכון. כך פ"י בעל קרבן אהרן על הספרא. מהדוגמאות שהובאו אצל לוי ח"ג 698 ב' אפשר להקנות שעה ואחריה ל' פ"י שפוך לתוך. 7) במקום אורעה בא בכ"י מינכן M. S. „הודעה", ואולם גירסא זו אינה ראויה לתשומת לב. יאסטרוב (126 א') נותן למלה זו הוראה מיוחדת — מבלי להראות על האמור בנמין ל"ט ב' — proclamirt, verkündet werden וזהו רק דוגמא יחידה בתור פעל וגם באופן דחוק מוצא מן הריע, הספיקוהו, מקרא קדש בספרי במדבר ל"ב י"ח, 54 ב': אירעו במאכל ובמשחה ובכסות נקיה. פירושו זה נמצאת גם במכילתא ל"ב מ"ן, 9 סוף א'; ואולם שם בא בקצרה במקום אירעו. המלה האחרונה, אירעו אינה אלא פשוט תרגום, מקרא'. פירושה היא מעין קָשְׁהוּ, עֲיָהוּ (הנקוד צ"ל אָרְעוּ בצווי).

עשה. מן מצות עשה ומצות לא תעשה נעשה קצור, עשה' ולא תעשה' (או לאו), לסמן את שני סוגי המצות שבתורה, ע' מכילתא לכ' ו', 69 א', ע' לעיל ערך מצוה" 1 (ע' 80). *

עשיר. ע' לעיל ערך מקום.

עתיד. לעתיד לבוא. כלומר הזמן העתיד של הפעל, ע' לעיל ערך עבר.

פ.

פְּנִימָה. ע' לעיל ע' 68.

פטר. קל פטר. הוציא משפט על מי שהוא שאינו חייב ענש או—בעשיית איוו מצוה. מכילתא לכ' ו', 68 ב' ט"ז, ע"ד שבועת שוא; והרי הכתוב... פְּטָרָה מן הקרבן, אני אומר כשם שהיא פְּטָרָה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות. — ספרי דברים לכ"ב כ"ן, 118 ב' י"ז: מלמד שפְּטָרָה הכתוב מן המיתה. ברייתא ירו' סנהדרין 26 א': פטרה התורה.

פִּים, מהיוונית *peilos* — פִּתוּת, רצוֹת (אוֹלִי הוא מן *Aorist* *ἐπεισα*? ונתאורחה בארמית (הסורית) ובעברית החדשה בצורת פֶּעַל-פִּים (הכתיב פִּים) ומה נגזר השם פִּיִּם, שרניל מאד 9). ספרי במדבר ל"א ו', 24 א' ט' ל"ה; והמקום מפִּים את כל באי העולם ואומר להם: כואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי. (כלומר השבח של המן, שנא' בבמדבר י"א ו' נגד תרעומת בני ישראל בפסוק ו', ע' לעיל ערך סבר). כאן השם פִּיִּם עומד יותר קרוב אל המובן שיש לו ביוונית. כן יש לו פִּיִּם מובן של פתוּ, כמו שמפרש ר' נחמיה (בנגוד לר' יהודה): 8) אין ויגש (בר' מ"ד י"ח) אלא לשון פִּיִּם 4).

פנה. ביוונית הפֶּעַל-מְפָנָה (הכתיב מופנה), במובן פְּנִי, חפשי (למשל יבמות ג' ד' בנגוד לְפָנָיו, בעל אשה) כלומר שהכתוב מְפָנָה וחפשי ועומד לְהִדְרֹשׁ. במדרש דבי ר' ישמעאל הלשון הוא תמיד בבואו להשתמש במדה השניה של ה"ג מדות; מופנה להקיש ולדון גורה שוה" (ע' לעיל ע' 11).

פְּנִיָּם, הַצְרוּף "גָּלָה פְּנִיָּם" (השוה איוב מ"א ה') בנגוד לְקָה פְּנִיָּם (השוה ברי' ל"ח ט"ז), הוא כנראה סגנון עממי לדברים חצופים ומנונים, זה נראה ברור מהשם הנגזר ממנו, גָּלָה פְּנִיָּם שיש לו בלי ספק המובן האמור 5). ע' מכילתא ל"ז ח', 53 א' ט' י"א, ר' אליעזר בן הורקנוס: בא בגלוי פְּנִיָּם, 6) ע"ד עמלק, שתמיד היה מתנפל על ישראל בהסתר, מן המארב, ועכשיו יצא בגלוי פְּנִיָּם; ברייתא ערובין ס"ט א': מומר

1) השוה לעיל ע' 5 הע' 88. 2) ע' ברכות כ"ח ב' במאמרו של ר' יוחנן בן זכאי: ואני יכול לפייסו בדברים. 3) המחלקת הזו נשמטה בטעות באגרת התנאים כרך ב' ח"א 174. 4) בסוכן זה מפרש ר' חייא בר אבא (אגרת אמוראי א"י ח"ב 191) דבריו של יהודה אל יוסף, ברי' מ"ט י"ח—ל"ד: פִּיִּם לְיוֹסֵף, פִּיִּם לְאַחִי, פִּיִּם לְבְנֵימִין, כ"ד צ"ג קרוב לסוף. 5) מחלקת שבין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא ע"ד הענין מופנה, ע' הופמן צור איינלייטונג ע' 6; שווארץ די הערמענטישע אנאליזע ע' 24 ולהלן. 6) השוה מקָהר פְּנִיָּם, ישע' נ"ג ג', הסתיר פְּנִיָּם.

* **עשה בה קדושיך.** על הכתוב (שמות ב' א') ויקח את בת לוי, מכילתא דרשב"י ע' 8, בסוף העמוד. בשמות ר' א' ור' יהודה בר זבינא: עשה לה מעשה לקוחין. (לפי הנראה על ספק האגדה העתיקה שעמרם החזיר את יוכבד גירושתי). — ע"ד היבס ביבמה: עשה בה מאמר, (קדושין דרבנן, משנה יבמות ב' א', **הסתרים**).

בנלו פנים 1). כנגד הבטוי המקראי, יר רמה' (במדרש מ"ו 5') אומר הספרי במדרב לאותו פסוק: זה המגלה פנים בתורה 2). המלה, בתורה פירושה, כנגד התורה. במה נלו פנים זה נתגלה? ע"ז באה דוגמא שם בספרי: כמנשה בן חוקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי 3) לפני המקום. אמר: לא היה לו (בברייתא: למשה) לכתוב בתורה [אלא] ויך ראובן בימי קציר חטים וכו' (בר' 5' י"ד), ולא היה לו לכתוב [אלא] ואחות לוטן תמנע (שם 5' כ"ב). — ובכן דברי בון נגד איוה פסוקים בתורה והו מעשה המגדף מנשה בן חוקיה, בתור טיפוס של כופר העוסק במקרא ובדרשות של דופי. — גם המלות, כי דבר ה' בזה' (במדרש מ"ו 5') מכוונות למגלה פנים בתורה, ספרי לאותו כתוב, 33 א' כ"ה, ברייתא סנהדרין צ"ט א', (שבועות י"ג א'), ועל יסוד הכתוב הזה בא מאמרו של ר' אליעזר המודעי: המחלל את השבתות והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמלכין פני חברו ברכים והמגלה פנים בתורה אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעוה"ב, 4) תוספתא 433; סנהדרין י"ב ט'; ירוש' פאה 16 ב'; ירוש' סנהדרין 27 ג' 5). וכן חושב ר' יהודה הנשיא את המגלה פנים בתורה בין אלה שאין יום הכפורים מכפר עליהם, ירוש' יומא 45 ב'; ב', יומא פ"ה ב' (שבועות י"ג א', כריתות ו' א').

מכל המקורות הללו שעליהם צריך עוד להוסיף מביילתא ל"ב ו' 5 א', נראה שהבאור שנתנו לבטוי הגדון 6) הוא הנכון. רק במקור אחד, במאמרו של ר' אליעזר המודעי, נמצאה אחר, המגלה פנים בתורה' הוסיפה, שלא כהלכה. עם ההוספה הזאת אי אפשר לכוון את המובן של 'מגלה פנים' שכשאר המקורות 7). המוסיף את המלות

1) ר' יוחנן (ע' אגרת אמוראי אי ח"א 266, 1) דורש את השם קל"ת — שעמד בנלו פנים לפני הקב"ה (ש"א י"ז ח'), סוטה מ"ב ב'. 2) הבטוי הזה, ביד רמה' נמצא גם בשמות י"ד ח' ובמדרש ל"ג ג', אבל שם הוא כמוכח יפה: בלי מלך לב יצא העם המשוחרר. באונקלוס בא במקום הזה בטוי אחר ציורי: קריש גלי — בראש גלוי. והו תרגום עתיק של המלות הללו, כי הוא כבר אמור במכילתא. 27 ב'. ראה דבר ש, ריש גלי' הוא בטוי של איפחד מהתרגום לשופטים ח' מ', שאומר על חכמי התורה, דריתבין בבתי כנישתא בריש גלי ומאלפין ית עמא* (ע' לעיל 20 הע' 4). 3) בברייתא המקבילה, סנהדרין צ"ט ב': זה מנשה... בהגדות של דופי. כלומר שממציא אנדות המפילות מומים בתורה. לא, הגדות המגנות את חקי התורה' כמו שמבאר לוי (ח"א 428 סוף ב'), ואחריו Wünsche, דער בבליאנישע תלמוד III, 208. כי, דופי' פירושו חסרון וע' לוי ח"א 417 א' וב') וההמשך של המאמר שלנו הוא הבטוי שבתהלים, תהן דפי' (נ' כ') מה שה' מדבר אל הרשע המגדף. וזאת זאת חושב אני כי הגדה (—דות) של דופי והו נוסדקין למגדף. כמו שנאמר מפורש בספרי, ואת ה' הוא מגדף שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי. (המבאר את הספרי ר' הלל ואחריו הרמאש, לא בצדק מחקו כאן את המלות שבאו כאן בסוגרים. 4) ע' על אדות המאמר הזה והכוונה הפולמוסית שבו במאמרו של גוטמן, מאנאטסשריפט 42 יאהרגאנאג (1898) ע' 308 ולהלן. 5) בירושלמי נמצא (בשני המקומות) שני באורים למאמר זה: א. האומר אין תורה מן השמים; ב. העובר על דברי תורה בפרהסיא. עפ"י שני הבאורים הללו העין הוא שהתנהג בחוצפא נגד התורה, עפ"י הדעה הראשונה—נגד מקור התורה ועפ"י הדעה השנייה—נגד חקיה. המלה בפרהסיא (במקומות אחרים: בגלוי, ע' לקמן ע' 106), זהו כאן קרוב לגלוי פנים, כמו שרשי בערובין ש"ט א' מבאר את האחד בשני. 6) רשי' מבאר בסנהדרין צ"ט ב', מגלה פנים — מעיו פנים. ע' עוד פרידמן בית תלמוד I 387 — 384; מרגלית מאנאטסשריפט 39 יאהרגאנאג (1896) 68. 7) הוספה זו נמצאה רק בנוסח המשנה הרגלי ובברייתא סנהדרין צ"ט א'. ואולם זה חסר בנוסח המשנה שבהוצ' Löwe (נוסח ארצישראלי) וכן באדר"י פכ"ו. כנראה זהו ממקור בבלי.

* לנגד זה סימן של פחד: ויסתר משה פניו, שמות ג' ו'; וילט פניו באדרתו, מ"א י"ט י"ג. ה מ ת ר ג מ .

הללו, שלא כהלכה נתן למלת פנים הוראה אחרת שנמצאת בתוך הספרות שאחרי תקופת התנאים, בדברי אחד מהאמוראים הקדמונים ר' ינאי¹, ששם השם פנים בא במובן הסכרות ובאורים שונים, שאפשר לתת לפסוק אחד². המובן הזה שבשם פנים מוצא בכל אפן מימי התנאים, זה שהוסיף את המלות, שלא כהלכה חשב שמוכן שבו יש גם במאמרו של ר'א המודעי, והיה תמוה בעיניו איך נאמר והמנלה פנים בתורה (כלומר המנלה את הטעם, את הבאור שיש בתורה), איזה איסור יש בדבר? ולוישב זה בא והוסיף, שלא כהלכה, בעוד שבאמת המובן כאן הוא, דמתחצף נגד התורה. אחרי כל אלה נתברר שההוספה הזאת אינה צודקת, ובכל אפן לא ירד המוסף לאמתת הכונה, והבטוי, המנלה פנים בתורה³, אעפ"י שגם בזמן האחרון אוהבים לבארו במובן בעל ההוספה, אינו צריך להפריד מהבטוי, נלוי פנים שבו מתחיל ערך זה.

פסק. הפעיל-הפסיק, מכילתא ל"ב ו', 6 א' ב': הפסיק הענין, בשחיטת הפסח כבוא השמש, דברים ט"ו ו', ומה שנאמר אח"כ: ובשלת ואכלת⁴ וזה משחשבה (ובמלות מועד צאתך ממצרים⁵ הפסיק הענין). — מכילתא ל"ב ג', 3 ב' א': להפסיק הענין, וכן ספרי במדבר לביט ל"ט, 55 ב' ט"ו, ר' ישמעאל. ספרא לבי י"ד, 12 ב' י"ב: הפסיק הענין. — ספרא לא' י', 7 ג' י"ח: ולמה הפסיק? ליתן ריוח למשה, להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין.

הפסקה. שם היוצא מהפעל הפסיק, במובן המיוחד שיש לו בדונמא האחרונה שהובאה לעיל. ספרא לא' א', 3 ג': וכי מה היו הפסקות משמשות? ליתן ריוח למשה... (ממש כמו בדרך 7 ג', ע' ערך הקודם). בשני המקומות בא אח"כ לקח מוסרי: ומה אם מי שהוא שומע מפי הקדש ומדבר ברוח הקדש צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, על אחת כמה וכמה הדיוט מן ההדיוט⁴.

פסוק. (הכתיב פסוק) 6. פסוק טעמים. ע' לעיל ע' 46 הע' 2.

(1) ע' ירוש' סנהד' 22 א': כרי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור. ע' ג"כ א' אמוראי א"י ח"א 40, 5 ששם נסמנו שאר המקורות. במסרת אחת של ר' יוחנן (ערוכין י"ג ב') בא טעמים במקום פנים. ע' לעיל ערך טעמים. S. Margulies, Rivista Israelitica I 1904, 63. (2) השוה את הבטוי, טראות פנים אצל ר' עקיבא, ערוכין ג' ב', שבו הוא מבאר לפי השערתו (ע' אנדרה התנאים כרך א' ח"ב 48) את המלה, לפניהם נשמות כ"א א". את הכנוי, הם' הוא מיחס לשם המשפטים — לפני המשפטים. — בזמן מאוחר השתמשו במלת, קנים' להראות שיש הרבה באורים למקרא אחר. והיו מחליטים את המלה פנים במלת, טעמים' כמו שהובאו לעיל בסוף ערך, טעמים' (השוה סיום ההע' הקודמת) ואומר שיש שבעים פנים לתורה. ע' על אדות זה אצל צונץ Die Ritus ע' 205, ובספרי Abraham Ibn Esras Einleitung, S. 76. וע' עיר Stade, Z. f. Alt. Wissenschaft. XI, 67; Revue de Etudes Iuives XXII 35. I. Qu. Review IV 509. (3) למשל, גיגר נאכגעלאסענע שריפטען IV, 388. גיגר טקנה על המאמרים שהובאו לעיל בערך, כסה' ומבאר: המנלה את הסודות. והם בודאי הענינים הסימבוליים, כמו שהיו עושים דרשני הנוצרים. (איתו) הקשר מוצא גם גוטמן במאמרו של ר'א המודעי, ע' לעיל 169 הע' 1. אני בעצמי באנדרה התנאים כרך א' ח"א 143 (בגרמנית 193) תרגמתי גם כן במובן זה, אבל עכשיו אני מוצא שאינו נכון. (4) השוה ויקרא ר' סוף א' על הכתוב ויקרא א' א' ויקרא... (וידבר) בהשואה עם האסור בשמות ג' ד': בסנה הפסיק אליו בין קריאה לדיבור, באהל מועד אין כאן הפסקה. (5) במלונים לא מצאתי רשום לא בנין פעל שהוא יסוד השם הזה הנגזר ממנו ולא תפעל של הפעל הארמי. ואולם רגיל הוא מאד בסורית. ע' Payne Smith col. 3195.*

פְּסוּקִי. ספרי דברים א' ה', 66 סוף ב', משה אומר: מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו, מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבוא וישננה. ברייתא סנהדרין ק"א א': כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם 1; שם: הקורא פסוק של שיר השירים. – תוספתא 46, דמאי א' י"ד: כל ימי הייתי קורא את הפסוק הזה. – ברייתא בתחלת הספרא, בסיום הברייתא (3 ג'): וכך הפסוק אומר (שם מביא מתה' 3 ה' י"א). כאן בא 'פסוק' במובן 'כתוב' 2. וכך נמצא 'פסוקים' במקום 'כתובים' בדוגמאות אלה: מכילתא למ"ו ד', 38 א': כיצד יתקיימו שני פסוקים הללו. ע' לקמן ערך 'קום'. ספרי דברים ל"ב ד', 133 א': שלשה פסוקים של צדוק הרין 3.

פרט. קל פָּרַט. ע' לעיל ע', בלל'. במד' דר' ישמעאל רגיל הוא הלשון, ופרט הכתוב באחד מהם, מכילתא לכ"א י"ח, 21 ב'; ופרט באחד (באחת) מהם, ספרי במדבר לה' ב', 1 א'; ה' כ"א, 5 ב' ח'; וכן להלן בדוגמאות שהובאו לעיל ערך 'סתם'. ע' עוד: עד שיפרוט לך הכתוב, מכילתא לכ"א מ"ו, 81 א' י"ד; כ"א י"ו, 82 א'; ספרי במדבר לו' ד', 8 ב'; ו' כ', 11 סוף א'; ספרי דברים לו' מ', 76 ב'; תוספתא 450, שבועות ג' ח'. – ממדרש דבי ר' עקיבא: ספרא לה' י"ו, 27 א': למה פרט לך הכתוב: ח' כ"ה, 42 א': שלא פרט לך הכתוב שם; השווה מכות א' ו': למה פרט לך הכתוב. ל"ב מדות, מדה כ"ג ולמה פרט זה בלבד. שם מדה י"ג: פרט מעשיו. ע' לעיל ע', 'מעשה'. – הכתוב פורט את המועט, ע' לעיל ערך 'מעט'. בכל הדוגמאות הנושא הוא הכתוב שנאמר בפירוש או שעולה במחשבה, ורק בדוגמא אחת אנו מוצאים שהנושא הוא הדורש, והוא: אף פורט אני (או פורטני), ההמשך של הלשון שבא בראש ערך זה, ופרט באחד מהם. פָּרַט, בנגוד ל'כלל'. ע' ע"ד האחרון לעיל ערך 'כלל'.

זהו הלשון המיוחד שבמדרש דבי ר' עקיבא: פָּרַט 5... שרוצה לומר שע"י מדרש הכתוב הוצא מתוך היקף המצוה פרט פלוני. במדרש רבי ר' ישמעאל בא במקום 'פרט' – יָצָא (ע' לעיל ע' יצא). אין צורך להביא דוגמאות לערך זה, ורק אחדות תבאנה כאן: ספרי ל"ד ל"ד, 73 א': בבית ארץ אחזתכם פרט לבית בנוי בספינה... ספרי דברים ל"ד כ"ה, 96 סוף א': בידך פרט לכשיצא מרשותך. מהמשנה ומדהתוספתא: סוטה ד' א'; חולין ח' ד'; תוספתא 1; 232 א'; 301; 436; 625 4. לא מתקין לגמרי המובן האתימולוגי שבשם הזה. כמעט נראה שכאן ביסודו מונח מובן יסודי אחר, שמקושר בתכנו עם הפעל הוציא, הרחק (השוה פר ד).

פָּרַסְתָּם. הפעל המרובע הזה, שדומה אל הסורי=פָּרַסִי 5, מוצאו מהשם פרהסיא 6

(1) ע' אנרת התנאים כרך א' ח"א 140. (2) השווה פסיקתא 107 א': זה שאמר הפסוק, בזמן מאחר התחילו להשתמש בשם 'פסוק' לכלל התניך ונעשה נדרף עם, מקרא'. ע' דוגמאות מהמאה ה"ב עד ה"ט: R. d. E. I. XVI, 278. (3) ע' אנרת התנאים כרך א' ח"ב 117. (4) דוגמאות ממדרשי אנדה: ב"ר ל"ב ס' ח' ו"א; ל"ד ס' ח'; ל"ה ס' ב'. ויקיר ב' ס' ט'. (5) ע' 3276 col. Payne Smith. הפעל הזה כנראה היה במחשבת צונץ באמרו בתחלת מאמרו על דבר הפעל פרסם (Z. d. M. G. XXVI 757); נעזאממעלשע שריפטען חלק ג' 68) שהוא היה רגיל בלשון אצל היהודים והסורים עוד במאה הראשונה ע"ד הבנוי פִּעְלֵי של הפעל ע' Hoffmann-Merx Grammatica Syriaca p. 231. (6) ע' ל"ו ח"ד 103a Payne Smith; col. 3242. ממדרש התנאים צריך להוכיח דוגמא זו שהיא בכלל מענינת מאד. בספרי דברים ל"ג ו', 92 ב': בסתר לאמר – מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בכתר ובה"א (משלי ד' ט'); בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. אבל דברי תורה אין נאמרים אלא בפרהסיא ובה"א (משלי א' כ'); חכמות בחוף חרונה, בכל מקום הנגוד מן, בסתר' הוא, בנלו' (ע' אבות ד' ד'), ואם בן בנלו' הוא אחד כמו

παρηγοια שנתאורח עוד בזמן קדום אצל היהודים ואצל הסורים¹. על פי המובן שבהם יש שייכות בין שתי המלות הללו². ואולם שאלה היא אם הפעל נגזר מן השם ההוא. כי אז היה צ"ל פָּרְהָם. ולפיכך אפשר שהפעל פרסם (בסורית פרס) יצא מהשרש פרס (פרש) ובתור השאלה להודיע, להגיד בקהל רב³. מכילתא ל"ב ו', 5 א': וּפְרָקְמוּ וּפְרָקְמוּ הכתוב (את המגדף שנוכר בויקרא כ"ד י'), להראות בזה שהוא היה יוצא מן הכלל⁴.

פָּרְקָן, לפי הנראה שם עתיק לכלל מומור תהלים ששרו בבית המקדש. תמיד ו' ג': הגיעו לפרק; שם: על כל פרק תקיעה. ר"ה ל' ב': מפני שחזור וכופל את הפרק, שם ל"א א' (מאמר ר' נחמיה): מה ראה ר' עקיבא לחלק בין הפרקים הללו⁵. בכלל נקראו המזמורים בשם פָּרְשָׁה, שיש לזה מובן אחד כמו פרק. ע' להלן ע'. פָּרְשָׁה. – מלבד זאת נקרא בשם פרק כל חלק מהתורה שבעל פה, מהמשנה. ע' ברייתא ערובין נ"ד א' (פָּרְקָן, פָּרְקָן).

פִּרְשָׁה, פִּיעַל פִּרַשׁ (הכתיב פירש), קָאָר, בְּטָא ברור⁶. תוספתא 496, ובחים י"א ו': פירש בה הכתוב (הכתוב פרש שעור העולה לכהן, ויקרא ו' ח'). הנושא הוא הכתוב גם במאמרים שיבואו לקמן. תוספתא 6 ח' י"ג, ברכות ג' ו' 7: פירש בדניאל זמנין תלתא ביומא הוה בריך (דניאל ו' י"א, וזוה ראייה שיש שלשה זמנים קבועים לתפלה); פירש בחנה (ש"א א' י"ג), שצריך להתפלל כלחש; פירש דוד (תה' נ"ה י"ח): ערב ובקר וצהרים – זמן תפלה; פירש בשלמה (מ"א ח' כ"ח), ספרי דברים 83 ב': בא שלמה ופירש – בדבר תכן התפלה. כמו בדוגמאות הללו, כך בכל מקום בא הפעל „פרש“ להורות, כי הרבר שלא נתפרש בתורה, באו הנביאים והכתובים ופרשוהו. על פי הרוב בא ע"י הלשון: עֲלִיהֶם (ע"י) מפורש בקבלה. קבלה" היא כל כתבי הקדש, מלבד תורת משה (ע' ערך „קבלה“). מכילתא ל"ב ו', 5 א', עה"כ שה"ש ד' י"ב; י"ב ל"ט, 15 ב', ירמ' ב' ב'; י"ד ה', 27 א' ג', שה"ש ד' י"ג; י"ד י"ג, 28 ב', קהלת ו' י"ט; י"ד מ"ן, 30 א', כמו ל"ב ל"ט; י"ט י"ז, 65 א', שה"ש ב' י"ד; ב' כ' 72 א', כמו ל"ד י"ג, ספרי במדבר ל"ט ל', 33 א', תה' נ' כ'; כ"ז י"ז, 52 א', שה"ש א' ו'. ספרא ל"ח ה', 86 א' 8, שה"ש ו' ח', ברייתא סוטה ל"ז א', תה' ס"ט ב' 9. מלבד הלשון הזה,

פרהסיא, כמו הפעל פָּרְסָם=נָלָה. דרך אנכ הנני להעיר, כי הבטוי „אין סתרה כנלוי“ (ב"ר מ"ה, ע"א) אין המלה האחרונה שייכת אל נָלוי, כמו שצדק אותה לוי, ח"א 338 סוף ב', אלא אל נָלוי וצריך לנקד אפוא קָנְלָוִיָה.

1) כך דעתו של צונץ שם. Z. d. D. M. G.) Kohler, כך כ"ג 689 ואחריו קאהוט, חלק ו' 437 ופירשט (186) מציעים παρρησιος. 2) קָנְלָוִיָה הוא שהשתמשו בשם „קָנְלָוִיָה“ להסביר יותר את הפעל פרסם, אף על פי שפרהסיא ונלוי אחר הוא. במכילתא ל"ב ל"ג, 14 א'; ספרי במדבר ל"ט מ"א, 85 א': העושה בסתר המקום מפורסמו בנלוי. השוה צונץ שם ע' 68. 3) ע' משלי י"ג מ"ז: יפרש אולת. 4) ע' ב"ר ע"ז ס"ו ו': לא פירסמו הכתוב; פ' ס"ה ס"א א': מן כל הנביאים לא פירסמוה אלא... 5) לא הנח שייך „בין הפרקים“, ברכות ב' ב', „הפרקים“, ב' א'. שם הוא בין ברכה אחת לחברתה ובין פרשה לחברתה של שמע. 6) שורה שלמה של דוגמאות כשביש „פרש“ (הכתיב פירש) ו„לא פירש“ כמובן „הגר ברור“ ע' ספרא ל"ו י"ב, 84 ב'. השוה עוד „עד שיפרש השם“ (סנהדרין ו' ה') – ע"ד בטוי שם שמם (ברייתא גיטין ל"ז א' ע"ד הקדים); ספרשין שמויתן. 7) וכן בירו' ברכות ריש פרק ד', 7 א', בבבלי ברכות ל"א א': כבר מפורש ע"י דניאל. 8) ממדרש דבי ר' ישמעאל. 9) במכילתא י"ד כ"ב, 81 ב': עליו הכתוב אומר „ועי' מכיל' דברים ל"ט מ', ע' 100.

שהוא מיוחד למדרש דבי ר' ישמעאל, כמו שנראה מהדוגמאות שהובאו לעיל, ושבתקומות אחרים נפגוש רק לעתים רחוקות 1, נמצא עוד להלן, פרש' לא בתורה אלא בנביאים ובכתובים, והפעל, פרש' בא בבינוני פועל, בבינוני פועל [בעתיד], בהתפעל ובתפעל, ספרא 5' ד' (45 ד' כ"ג): וכן הכתוב מפרש על ידי אהרן בקבלה 9, עה"כ מלאכי ב' ה'; ספרי במדבר למ"ו 5' (33 א' י"ג): בא ישעיה ופירש בקבלה, ישעיה' ה' י"ח, שמור מ"ב (ז') 8: שכן מיכה מפרש, מיכה ב' ח', מכילתא ל"ו ח' (53 א' ב'): מפורש על ידי איוב (ע' לקמן ערך, רש"ם). ספרי במדבר ל"ח ג' (36 א' ל"א): נתפרש ע"י עזרא (ע' לקמן ערך, רמ"ז). ספרי במדבר ל"ח י"ח, 52 ב' ה', משלי כ"ז י"ח: ועליו מפורש (נ"א) ועליו. וע' מכילתא כ' י"א, 71 ב': שומעין את הריבור ומפרשין אותו (באור למלך, יבונתה, דברים ל"ב י'). ספרא לא' א', 4 א' י"א, "הקול" בבמדבר ו' פ"ט, וע"ז בא הבאור: הקול המתפרש בכתובים ומהו המתפרש בכתובים? קול ה' בכח (תה' כ"ט ד') 4, ירו' סוטה 20 ד' (ר' ישמעאל): עד שיפרש הכתוב, ירו' כתובות 31 ד' (ברייטא), ומכילתא לא פירש הכתוב אלא... ספרי במדבר 53 ב': אעפ"י שאין כתוב בתורה מפורש בכתובים.

עוד דוגמאות בשביל, פרש' בצורת קבלת הפעולה על פסוקים שאינם מתורת משה: ספרי דברים ל"ג י"ז, 146 ב' כ"ח ל"ג: לפי שאין מפורש לנו; ל"ג י"ח, 146 סוף ב': ולא נתפרשו שמוחם.

המדה הי"ז של ל"ב מדות היא: קָבַר שְׁאִינוּ מְתַפְּשׁ בְּמִקְוֵהוּ וּמְתַפְּשׁ בְּמִקְוֵהוּ אַחֲרֵי. בשתי הדוגמאות שהובאו שם באו השלמות לפסוקי התורה מפסוקי שאר כתבי הקדש. למשל הציור של גן העדן (בר' ב' ח') משלים יחזקאל כ"ח י"ג. המצוה על דבר יחוס הכהנים במדבר ג', מרה"א כ"ד י"ט, להבאת ההשלמה הוא מתחיל: והיכן שמענו' (ע' לקמן ערך, שמע"ע) 6.

1) מלבד הדוגמאות ממאמרי האגדה, מצאתי עוד דוגמאות מן, ועליו מפורש בקבלה, ששייכות אל עניני הלכה, ולא על מה שנאמר בפסוקי התורה, אלא שתי עובדות ארכיאולוגיות ואחת על יצירת הולד, שלכל אלה מצאו רמז בכתבי הקדש. כל הדוגמאות הללו נמצאות בתוספתא. תוספתא 183 (בפורים ב' ד'): שער ניקנור, משה' א' י"ז (בבבלי יומא ל"ח א': ועליה אמר שלמה); 186 (שם ג' ד'): בדי הארון, משה' א' י"ג (כ. יומא נ"ה א' — שנאמר); 641, נדה ד' י' וכן בבבלי נדה כ"ה א': יצירת הולד והתפתחותו הנפלאה, מאיוב י' י' (בירושלמי נדה 50 במקום הכתוב מאיוב בא תה' ק"ט ט"ז). בדוגמאות הללו בא הלשון הזה, ועליו מפורש' לא לגמרי באותו המובן של הדוגמאות הקודמות. על אלה תחשבה עוד: חמיר ד' ו' (=מדות ד' ב'); יחזקאל מיד' ב' נועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל. שקלים א' ה', עזרא ד' ג': וכן הוא מפורש על ידי עזרא.

2) כע"ז במקום הנ"ל שאין לה מובן, וכן הכתוב מפורש על ידי אהרן בקבלה, כי, על ידיו' מורה חמיר על האומר ולא על הכתוב הנאמר, והכתוב' אפשר לו להיות רק הנושא של, פכש'. על אהרן' זוהי השלמה, למפורש', כמו, עליו' 5, מפורש'. צרוף מן, הכתוב' עם, קבלה' נמצא ג"כ בספרא למ"ו ל"ט (88 ריש ג') ששם נאמר ג"כ ביחס לאהרן ולכתוב במלאכי: "וכן הכתוב משבחו בקבלה". 8) ר' יהודה בר אבאי, אנ' התנ' כרך ב' ח"א, 152 הע' 15. הדבר הוא ממקור התנאים.

4) כתובים הוא אותו הדבר מה שנקרא לעיל, קבלה', או גם, מקרא' בתור פסוקים שאינם מתורת משה. ואולי כאן בא, כתובים' במובן החלק השלישי מהתנ"ך, הנקרא כתובים. 5) מבראשית רבה ומהפסיקתא נביא אלה הדוגמאות: פסיקתא 167 ב': ובא דוד ופירש; פסיקתא 147 א', 194 א': בא שלמה ופירש; ב"ר ל"ז (ב'): בא יחזקאל ופירש; ב"ר ס"ט נה': והלא לא פירש יחזקאל אלא... בא ישעיה ופירש. ב"ר כ"ז (ו'): אלו לא בא איוב אלא לפרש לנו מעשה הטבול דיו. ב"ר א' ס"ו: ולא פירש והיכן פירש... ב"ר ל"א ס"ח: ב"ר נתפרש באחד לא נתפרש.

בכל הדוגמאות שהובאו עד הנה הנושא, לפרש' הוא, הכתוב, או בעל הספר שממנו לקח הכתוב. ואולם, פרש' במובן באור הכתוב, כאפן שהמבאר הוא הנושא והכתוב הוא הנושא (כמו שנתקבל בלשון בזמן מאוחר), כמעט שלא נמצא בספרות התנאים וגם בספרות האמוראים אינו רגיל (ע' בכל זאת להלן ערך, פירוש', מספר ג'). נגד זה מצינו, פרש' לא לכתוב אלא למאמרי החכמים. ר' טרפון אומר על דבר הלכה אחת: שמעתי... ואין לי לפרש, ספרא לא ה', ב' מ', ברייתא זכרים י"ג א'. ועל זה עונה ר' עקיבא: אני אפרש' (כך היא הנירסא בברייתא. בספרא נירסא אחרת, ע' לעיל ערך, למד'). ספרא למי י"ג, 47 ג', משיחה אחת שהיתה בין שמעון בן עזאי ור' יוסי הגלילי. אמר לו ר' יוסי הגלילי: שגידה, אמר לו: אין שונים לחכם, אמר לו: קשה, אמר לו: אין מקשים לחכם, חזר ר' יוסי הגלילי ופירש' (2). ברייתא נדה ס"ה א': פירש רשב"ג; כתובות ס' ב' ארשב"ג אני אפרש. משנה פסחים ט' ו': א"ר יהושע שמעתי ואין לי לפרש... א"ר עקיבא אני אפרש. משנה יבמות ח' ד'; ירו' מע"ש 53 א': ר' עקיבא מפרש. בבבלי ע"ז י"ד א': פירש ר' יהודה בן בתירה. נדה י"ד ב': פירש ר"א ב"ר צדוק. נדה לא א': ולא פירשו חכמים את הדבר עד שבא ר' צדוק ופירשו. — ד"א זוטא בסוף: קרא ושנה ולא פירש — חכם, קרא ושנה ופירש — נבון. ההפעיל הקריש. ספרי דברים לו' ה', 73 א': הפירש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה.

פרוש' (הכתיב פירוש), שם הנגזר מן פרש': א. במובן של הפעל שבא לעיל בראשונה. תוספתא 218, תענית ב' י': היכן פירשו של דבר (כלומר היכן נמצא ברור מותו של יאשיה המלך)? וע"ז באה תשובה: באיכה ד' כ', — ספרי דברים לא א' י"ב, 79 א', בחזונו של רשב"י (8) ע"ד ככר ומקל שירדו כרוכים מן השמים, הוא מסיים: והיכן פירשו של דבר (4)? ומביא ראיה מישע' א' י"ט וכו'. אח"כ בא שם החזון של ר' אליעזר המודעי (אג' התנאים כך א' ח"א ריש 148): ע"ד הספר והסיף שירדו כרוכים מן השמים ומסיים ג"כ: והיכן פירשו של דבר? ומביא ראיה מבר' ג' כ"ד (5). ב. מורה על פרטי המעשה, מה שנאמר בתורה בקצור. ברייתא סנהדרין פ"א א', ר' יהודה בר אלעאי אומר: דבר שעיקרו מן התורה ופירושו מדברי סופרים (השוה שם פ"ח סוף ב' (6)). ג. בפרוש. ע' לעיל ע' 40, ערך, חזרי. ספרא לכ"ד י"א (104 ג' י"ח), סנהדרין ו' ה': אמור מה ששמעת בפירוש (7).

הפרש' שם הנגזר מהפעל הקריש. מביא ראיה לכ"ג י"ט (102 א' כ"ג כ"ח): ומה הפרש בין אלו לאלו. השוה ברייתא שבת קנ"ה ב'. במדרש דבי ר' ישמעאל: אמת

(1) במספר שנאמר בשם רב (במקורות שהובאו לעיל בערך, מעמ', מניח ג' א' ועוד) „מפורש זה תרגום. זהו מפני שהתרגום הוא מפרש התורה, ופרש' הוא באור התורה. ע' גרינבוים Z. d. D. M. G. XL, 242. יחיד הוא הבטוי הזה, ופירש' הרין קריא, ויקר' א' ס' ג': קרוב מאד לשער כי כאן במקום „ופירש' צ"ל, כמו שרגיל בספרות המדרשית, ופטר. השוה עוד לקמן ערך, שנה' א. בנוגע אל הבטוי: לא פרשו ק"ל. (2) כך צ"ל במקום „ופירוש'. השוה הדוגמאות שהובאו אצל לוי ח"ד 142 א': ירושלמי כללים 27 א' ס"ד; ב. ב"ב קכ"א ריש א'. (3) ע' אנדרת התנאים כך ב' חלק א' 57. (4) בויקרא ל"ה (ו'): והיכן הוא משמעו של דבר. השוה, והיכן שמענו' לעיל ע' 106. (5) הבטוי, ואיכן פירושו של דבר' אצל בעל אנדרה מהמאה הרביעית, ע' אנדרת אמוראי א"י ח"ג 7,882. (6) מהזמן שאחרי תקופת התנאים נמצא הבטוי בארסית: פירושא דהאי פסוקא (עמ"ס ג' ב'), ע"ז ד' א'. (7) דוגמאות מהבטויים מהזמן שאחרי תקופת התנאים, ע' לוי ח"ד 148 ב'. השוה עוד ע"ד קבלת מאמרי הלכה: שמעתי בפירוש, שביעית ה' ר'.

הַפֶּרֶשׁ 1). מְכִילָתָא לִי"ב ט"ו (9 א' ה' ח'); י"ג י"ג ב' כ"א); ספרי במדבר לה' י' (3 א' כ"ג כ"ו, ל"א), לזה מתאים הברייתא פסחים כ"ז ב'; אמר להן הפרש (ר' יהודה בר אלעאי לבני מחלקתו).

מִפְּרָשׁ, (הכתיב מפורש), פעול מן פָּרַשׁ. בשורה אחת עם הדוגמאות שהובאו לעיל (ע' 106) מִפְּרָשׁ בקבלה וכדומה, נכנסות הדוגמאות שהובאו לעיל בערך, סתום בשביל הניגוד שבין סתום למפורש. צריך להזכיר עוד דוגמאות שבהן באה המלה האחרונה, מפורש לבדה, אבל ג"כ באיתו המובן. ספרי במדבר ל" כ"ג, 20 ב'; כל אחד ואחד מפורש במקומו (בתור פֶּרֶקְבָּה לַיהוָה עֲתִיקִים, דהיי"א ד' כ"ב). ספרי במדבר ל" כ"ד, 12 א'; יברך ה' בברכה המפורשת, כלומר בברכות שנתפרשו בדברים כ"ח ב'— (ע' 2). ע' ג"כ משנה כריתות ב' ה': כל העריות מפורשות.

מובן אחר יש למלה, מִפְּרָשׁ, שהובאה בדוגמאות לעיל (ע' 49), שהוא אחד עם המלה מִקְדָּה. הפעול הזה יוצא מן הפעל פָּרַשׁ (השזה פָּרַשׁ בארמית) במובן הפרדה (8). הפעל, מפורש מניד באפן שכוה, שדבר אחד נפרד באיזה דבר משאר הדברים שהם בכלל דומים זה לזה. מִפְּרָשׁ הוא או נרדף עם מִקְדָּה. הפעל מִפְּרָשׁ יש לו אותו המובן מה שיש לפעול מִקְדָּה במאמר ר' שמעון בן גמליאל: בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם (מכילתא לט"ו כ"ה, 45 ב' כ'). אפשר מאד, שגם כאן היתה הגירסא תחלה, מִפְּרָשִׁין. באמת התאר, שבו משתמש רשב"ג במאמרו להביע בו כמה מן הנפלאות יש בדרכי הקב"ה, נמצא בתרגום לשופטים י"ד י"ח, מִפְּרָשׁ והוא במקום המלה, פֶּלֶא" 4). כרגיל משתמש התרגום במקום, נִפְלָא במלת פֶּרִישׁ, כמו שגם במקומות אחרים מתרגם את השרש, פֶּלֶא במלת, פֶּרֶשׁ 5).

מה שנוגע לִשְׁם הַמִּפְּרָשׁ, שהוא שם בן ארבע אותיות, הנה הוא אחד עם שְׁם הַמִּקְדָּה, שניהם שמות נרדפים הם. שני הבטויים הללו מורים על שם מפורש ומיוחד משאר השמות, שמו של עצם הבורא יתברך 6). מובנו של שם זה וכן ההשוואה שיש בין המפורש ובין המיוחד נראה מתוך הנוסח הכפול שבדרשת התנאים לבמדבר ו' כ"ו, הנוסח האחר הוא (ספרי במדבר לאותו פסוק, 13 ב'): ושמו את שמי למה נאמר? לפי שהוא אומר כה חברכו את בני ישראל, בשם המפורש, אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי? תלמוד לומר: ושמו את שמי, במקדש בשם המפורש, במדינה בכינוי (אותו הדבר רק בהתחלה אחרת בספרי במדבר ל" כ"ג, 12 א'). הנוסח השני (בריייתא סוטה 38 א') מסיים: תלמוד לומר ושמו את שמי, שמי המיוחד לִי, אעפ"י שיש שנויים בין שני הנוסחאות (בנוסח השני יליף שבמדינה בכינוי לבד), בכל זאת נראה ברור,

1) ע' הופמן צור איינלייטונג, ע' 44. 2) לזה שייכות גם הדוגמאות ממדרש ההלכה. ספרא לה' כ', 41 ד': כל המפורש בעולת יחיד מפורש כאן. ספרא לה' י', 18 ג': וכי מה מפורש בובח שלמים שאינו מפורש כאן. 3) הפעל פָּרַשׁ נמצא במובנו המיוחד: הַפֶּלֶא, הַפֶּקֶד (ע' ל"ו ח"ד 141 ב'); ואולם השם פֶּלֶא שמובנו הוא חֶלֶק, מראה שבלשון היתה רגילות להשתמש בפעל זה בשביל הַפֶּקֶד והַפֶּקְדָּה. 4) אין מובן המלה הזאת, מפרש. בתרגום מראה על סָהַר, כמו שחושב גרינבוים. Z. d. M. G. XXXI, 422. 5) ע' הערת ד' אופנהיים, מאנאמסטרופס 1870 (שנת ה'ת"ס) ע' 829 ולהלן; גרינבוים, Z. d. M. G. XXXIX, 547. 6) את הבאור הזה פרסמתי בשנת 1871 במאנאמסטרופס 20 (יאהרגאנג ו' 882 ולהלן), ע' ג"כ R. d. E. J. XVIII, 290 f. ואולם המבארים שבאו אח"כ לעסוק בענין זה לא שמו לב למה שפרסמתי. ואולם Nestle בעתון Z. d. M. G. XXXII, 505 מבלי לדעת מה שכתבתי אני התעורר לבאר בעצמו, כי שם המפורש ושם המיוחד חיינו חזק, ופירושם שם שהוא לבדו מציין את עצם האלחות.

ששניהם כוונו לדעה אחת בבאור, את שמי': שם העצם שלי, השם המצין, השם הגדול, שאינו כנוי ותאר, ע' לעיל ערך, כנוי. אנכי חושב שאפשר מאד שבמאמר המדרש הזה נרם בתור פרפרזה, שמי' — שמי שם המיוחד שלי או שם המפורש שלי. וזוהי נעשה בנוסח השני, שמי המיוחד שלי, שמשולל מוכן בדור.

ומי שאינו רוצה להסכים לזהותם של שם המפורש ושם המיוחד ¹1, ורוצה לבאר את הראשון כשהוא לעצמו, או כדאי לו להביא מה שנאמר במשנה (סנהדרין ז' ה') על המנרה; ובלבד שיפרוש את השם. ובכן שם המפורש הוא השם המבוטא-הייה-כמו שהוא נכתב, לא כמו שנקרא. או ששם המפורש הוא השם של עצם האלהות בניגוד לכנויו, שאינם מציינים את העצם. שאר הבאורים, שנסי המבארים לעשות, יוצאים מנבולי הלשון שבה מלה זו טבועה ושבה השתמשו ²2.

פְּרָשָׁה. נגזר מהפעל פָּרַשׁ (במובן חָלַק, הִפְרִיט) ³3. השם הזה ביחוד משמש לציין את הפרשיות של כתבי הקדש, ביחוד של תורת משה ⁴4. במדרש דבי ר' ישמעאל נשאל: למה נאמרה פרשה זו, מכילתא לכ"א י"ד, 80 א'; הכונה היא לפרשה שהיא, ע"פ המסרה רק מפסוק אחד. כ"א י"ח, 82 ב'; פרשה, ע"פ המסרה כ"א, ח'—ט'. כ"א, פסוק כ"ב, 84 א'; פרשה ע"פ המסרה כ"א, כ"ב—כ"ה. כ"ג י"ט (102 א' ב'); כאן אין פרשה ע"פ המסרה. ל"ה א', 104 ב'; פרשה ע"פ המסרה ל"ה, א'—ג'. ספרי במד' ל"ה א', 1 א'; פרשה ע"פ המסרה ה', א'—ד'. ה', ה', 1 סוף ב'; פרשה ע"פ המסרה ה', ה'—י'. ה' פסוק י"א, 3 ב'; פרשה ע"פ המסרה ה', י"א—י"א. ו' א', 7 א'; פרשה ע"פ המסרה ו', א'—כ"ב. ח' א', 15 סוף ב'; פרשה ע"פ המסרה ח', א'—ד'. י' א', 18 ב'; פרשה ע"פ המסרה י', א'—י'. ל"ה ט', 60 ב'; פרשה ע"פ המסרה ל"ה, ט'—י"ד. לפעמים באה התשובה על שאלה זו: לכך נאמרה פרשה זו, ספרי במדבר ל"ה י"א, 3 ב'; ו' א', 7 א'. במכילתא לכ"א ט"ו, 81 א' נמצא הסיום, אבל בתחלתו הלשון הוא רק. למה נאמר. וכן במכילתא לכ"א כ"ז, 85 א' הסיום לבדו נמצא במכילתא כ"א כ', 88 א'. בדוגמא האחרונה מדובר תמיד ע"ד פרשיות שעל פי המסרת. דוגמאות אחרות: מכילתא לכ"א ה', 76 א' ג' ה' ו'; מנהג האמור בפרשה, והיא כ"א א'—ו'. ספרי במדבר לכ"ז ו'—י"א, שכך כתובה פרשה לפני במדבר; הכונה היא לפרשה כ"ד, ו'—י"א, שנקראה שם בשורה כ"ה פְּרָשָׁת נְחֻלֹּת. ספרא ל"ח ח', 41 סוף א'; פרשה זו נלמדה בשעתה ונלמדה לדורות. הוא חושב את החלק ההוא של הפרשה, ויקרא ח', המדברת על אדות הלכשת בגדי כהן גדול. נלמדה ⁵5. היא בודאי פעול מן לָמַד, בכורים ג' ו'; קורא מהגדתי (דברים כ"ז ג') עד שנומר כל הפרשה. שם אין הכונה הפרשה של המסרה, דברים כ"ז י"א, אלא נמר הפרשה שהמביא בכורים צריך להגיד, מאמצע פסוק ה' עד אמצע פסוק י' ⁶6. — בין פרשה לפרשה, ע' לעיל ערך, פסק. — תַּחֲלַת הַפָּקָשָׁה (ע' לקמן ערך, קרס'), מכילתא לט"ו ח', 40 ב' ח'—ט"ו, בשביל הפרשיות שבתורה נביאים וכתובים. —

(1) ע' ניגר Urschrift und Übersetzung der Bibel s. 264 קאסעל, מאנאטשעריפט 1870 (19 יאהרגאנג ע' 78. — השוה Nager Z. d. M. G. XXXIX, 543—616; XL, 234—304. (2) כאן נזכיר רק את המאמר רב החומר של מ. גרינבוים, ע"ד שם המפורש וכו' Z. d. M. G. XXXIX, 543—616; XL, 234—304. (3) ע' לעיל 108 הע' 3. (4) המלה הזאת באה באסתר ד' ו' וי' ב' ודומה למלה התנאים, פְּרוּשׁ' במובן מפורט, דבר ברור. — בארמית, פרשת אורחא' פירוש, פרשת דרכים' ע' לוי מלון לחרגום ח"ב 304 א'; וכן פֶּקֶק ע' לעיל ע' 106. עובדיה פסוק י"ד. (5) לא לוי ולא יאסטרוב הביאו אצלם הנפעל, נלמדה. (6) ניגר, נאכעלעאס. שריפטען, ח"ד 22.

פְּרָשָׁה, במובן חלק מהנביאים, תוספתא 226 כ"ג (מגילה ד' י"ח): היתה פרשה של ארבעה וחמשה הרי זה קורא את כולן, אם היתה פרשה קטנה... קורין אותה בפני עצמה. בתור דוגמא לפרשה קטנה הובא ישעי' נ"ב נ', שלפסוק זה בלבד קורא בשם פרשה 1).

הרבים מן פְּרָשָׁה – פְּרָשִׁיּוֹת. מנחות ג' ו': שתי פרשיות שבמוזוה. שם: ארבע פרשיות שבתפלין. – יש פרשיות, לעיל ריש ערך, כ"ל. – ערוב פרשיות, לעיל סוף ערך, ערוב. – בירור' שביעית 38 ב', לשמות כ"ב, ו'–ח', ט'–י"ב, י"ג י"ד: שתימצא אומר שלש פרשיות הן, התחתונה בשואל והאמצעית בנושא שכר והשוכר והעליונה בשומר חנם. בספרא ל"ו ב', 83 ג', נמצא רבים, "פרשות" (שאו"י הוא ט"ס 9); מנין שכל הפרשות נאמרו בכך אמר? 3) תלמוד לומר: זה הדבר אשר צוה ה', בנין אב לכל הפ' שהיו בכך אמר. ע' ג"כ לקמן ערך, תקן'.

על דבר הלכות כתיבת ספרים בספרי דברים ל"ו ט', 75 א', עה"כ, וכתבתם' (ע' לעיל ערך, כתב') נמצא גם כן; כתב פרשה סתומה פתוחה, פתוחה סתומה וכו' הרי אלו יגונו. בברייתא שבת ק"ג ב': פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה 4). ר' שמעון בן אלעזר מספר איך שכתב ר"מ רבו מוזוה; ועשה פרשיותיה פתוחות' (ע' לעיל ערך, סמך').

הפרשיות שבתורה נקראות על שם ענין, למשל, הפרשה במדבר כ"ו ו' – י"א נקראה, פְּרָשַׁת נְחִלֹת' (ע' לעיל 109). הפרשה במדבר ה' א'–ד' נקראה, "פרשת שלוח מלאים", ספרא ל"ו ו', 46 ב'. במדבר כ"ב, ב' – כ"ד, כ"ה נקרא פ' בלעם, ברייתא ב"ב י"ד א'; במדבר ו' א'–כ"א פ' נזיר; במדבר ה' י"א–ל"א פ' סוטה, ע' לעיל 91 הע' 7 ערך, סמך. רשבי מדרב ע"ד פ' פסחים (שמות י"ב א' – י"ג י"י), פ' נויקין (שמות כ"א א'–כ"ב כ"ג), פ' קדושים (ויקרא י"ט א'–כ' 5). הפרשה הנוכרת כאן לאחרונה נקראה על שם המלה "קדושים" שבראשית הפרשה. ע"פ המלות הראשונות נקראה פרשת, ויהי בנוסע הארון' (במדבר י' ל"ה–ל"ח), ספרי במד' ל"י ל"ה, 22 א', ידים ג' ה'; תוספ' 683 ב', ידים ב' י' 6).

פשוט. קל, פשוט, בנגוד לכפל, ע' לעיל ערך, כפל' 7).

פְּשׁוּטָא. בנגוד לַפְּשׁוּטָא 8). בשמות אלה נקראות האותיות הכפולות: כך, נן,

1) השוה מגילה כ"ד א'. – מזמורי תה"ל נקראו פרשיות, ע' ברכ' פ' סוף ב'. 2) ר' טוביה כ"ד אלעזר וביצקוט לאותו פסוק הגירסא, פרשיות'. 3) השוה ספרי דברים ל"ג ב', 92 א': מה משה בכה אמר אף נביאים בכה אמר; ספרי במדבר ל"ב ב', 65 ב': זה הדבר מניד שכשם שנתנבא משה בכה אמר, כך נתנבאו נביאים בכה אמר. 4) השוה מסכת סופרים סוף פרק א'. 5) מה שאמר רשבי (אגדת התנאים כרך ב' ח'א 68): שלש פרשיות כתב לנו משה וכו' פירושו הוא במובן הרחב (כמו הפרשיות שנקראות בכל שבת בביהכ"ס, מהמחזור של שנה אחת) שכל אחת כוללת בקרבה פרשיות אחדות. השמות של הפרשיות הגדולות הללו הן השמות של חלקי מדרש התנאים העוסקים בענין ההוא, כמו שנקראו גם חלקי המשנה והתוספתא. כך נקרא בשם מסכת נויקין פרשה ידועה ממבילתא. וכן חלק אחד מהמשניות. השמות של הפרשיות הבאות בספרות שאחרי תקופת התנאים כנראה מקובלים ממקור עתיק. ע' השמות שקרא ר' לוי לשמונה פרשיות שבתורה, גמין ס' א', אני אמוראי איי 382 ולהלן. – הרבה שמות נמצאים בספר הלכות גדולות (הוצ' ה"רס"ה היימר ע' 14). 6) מהתקופה שאחרי התנאים נמצא פרשת יהוידע הכהן הגדול, ירו' מגילה 75 א' ס"ב. 7) במובן לבאר את המקרא לא בא בתקופת הנאונים. וכן כמעט לא נמצא במובן, פשוט' בנגוד למסובך ולנמחר. ע' מאזרי בצייטשריפט של שפאדע XIII, 301. 8) השוה פשוט בנגוד לכפוף במה שנוגע לשופר, ריה ג' ג' ד'; מנחות ל"ה ב', מהאצבעות הפשוטות והכפופות.

פך, צץ, ספרי דב' לו' ט', ברייתא שבת ק"ג ב' (ע' לעיל); לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים (1).

פתח, קל פתח, א. פותח בנגוד לחותם, ע' לעיל ערך, חתם, ע' ניב לעיל (ע' 68): פתח קה, פתח קדם, – ב. ספרא לט"ו כ"ה, 79 א'. ר' נחמיה לבאר את הכלל של ר"ע רבו שהובא לעיל ריש ערך, מועמי: וכי למה בא הכתוב לפתוח או לקעול, והלא לא בא לקעול אלא לפתוח, ואח"כ בהביאו ראיה: וכשאתה אומר ימים שנים פתח... כאן המוכן של "לנעול ולפתוח" הוא אותו המוכן שב, לפרש ולפתוח" שהובא לעיל בערך, סתם. – ג. בשקלים משנה א': פתחה רמו למרדכי שהיה פותח בדברים (2) ודורשן. בזה הוא מתכון בודאי למה שנא' בברייתא, ברכות ס"ג א', בררשה של החכמים שנאספו באושא: פתח ר'... ודרש, פתחו כולם ודרשו (3). הפעל פתח פירושו הדרשה שמתחילה באיזה פסוק מכתבי הקדש, דברים – שנוכר שם – פירושם הפסוק שעומד להקדש, בספרות המדרשית שאחרי תקופת התנאים הלשון "פתח ר'..." הוא הבטוי התמדי שבו מתחיל הפתיחתא של דרשת האגדה. הדוגמאות שהובאו לעיל מראות שמקור הבטוי הזה הוא עוד מימי התנאים.

פתח, א. נדרף עם מפורש, בנגוד לקחים (ע' הערך הקודם סימן ב.), ע' לעיל ערך, סתם קרוב לסוף, ב. קרשה פתחה, בנגוד לפרשה סתומה ע' לעיל ע' 110. ג. פתחים בנגוד לסתומים, ספרי דברים לו' ט', 75 א', ברייתא שבת ק"ג ב', אותו הדבר שב, מם פתחה ומם סתומה, שבת ק"ד א'.

צ.

צד, לשון רגיל במדרש ההלכה: הצד השווה שבהן (4). במקום שיש שני דברים שונים זה מזה לא הרי... כהרי... (או לא ראי... כראי...), אבל ביניהם יש איזה צד שווה, וזהו למדים גם לענין אחר (ע' לעיל 33 וע' ניב ערך "חור", ע' 40). ספרא 4 ב', 5 ג', 39 ב' בצד הזה או בצד הזה; בספרא זוטא תדיר: ובצד השני אתה אומר. בתוספ' 312, סוטה ט' ב' ולהלן, מובא קבוצ של מקראות שהם לא מאחד, אלא משלשה אנשים שונים. בכל דוגמא נאמר: שלשה דברים זה בצד זה, מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה (5). המקראות הן: א. דברים כ"א, ז'–ח': הוקנים אמרו פסוק ז' (חציו האחרון), הבהנים ח' (חציו הראשון) ורוח הקדש ח' (חציו האחרון); ב. בר' ל"ח, כ"ה כ"ו: תמר אמרה כ"ה (החציו האחרון), יהודה כ"ו (החציו הראשון) ורוחיק כ"ו ב'; ג. במדבר כ"ז–כ"ט: יהושע אמר כ"ז, המרגלים כ"ח, כלב כ"ט (6); ד. שופטים ה', כ"ח–ל"א: אם סיסרא כ"ח (החציו האחרון), אשתו וכלותיו כ"ט ול' ורוחיק ל"א (חציו הראשון); ה. ש"א ד', ח'–ט', כשרין שבהן (שבפלשתים) אמרו ח' (חציו הראשון), הרשעים ח' (חציו האחרון), גבורים שבהן אמרו ט' (7).

(1) לאותיות יחידות ע' שבת ק"ד א': נון כפופה נון פשוטה וכו'. (2) הנוסח שבמשנה וגם בברייתא ירושלמי שקלים 48 ד': פותח דברים. (3) בשהשיר כ"ב ד': נכנס במקום פתח. (4) במכילתא לט"ו י"ג 22 ב': וזה הצד השווה שבהן. (5) בהוצאת צוקרמנדל, 312, נשתבשו הדברים שבאו בראש המאמר השני במקום הסיום של המאמר הראשון. בכ"י ערפורט, שממנו הוציא צוקרמנדל, באו הדברים רק אחר הדוגמא הראשונה. בהוצאה הרגילה (עם האלפס) באו אחרי כל דוגמא ודוגמא. גם הנוסח שבירושלמי (ע' לקמן) באו הדברים אחר כל אחד ואחד. (6) כך לפי גרסת הירושלמי. בתוספתא הובא פסוק כ"ט לפני כ"ח. (7) כל זה בברייתא ירוש' סוטה 28 ד'–

מכיל' ל"ח א', 56 סוף ב', לפי דברי ריב"ח^נ, וישמע יתרון, מה שמע? שמע מלחמת עמלק, שהיא כתובה בצדו, כלומר בפרשה הסמוכה ליתרון, שמות י"ז 1).
פִּי־צָרָה. (=פִּי־צָרָה, בנוסח מלא: קָאִי זָה צָרָה) ע' לעיל 53 ובתוספתא הרבה פעמים, כיוון צר" (*).

צָרָה. הפעל-הצָרָה (הכתיב הוצרך). ספרי דברים לט"ו י"ב, 99 א': הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עבריה, במקום הלשון הרגיל, צריך הכתוב לומר².
ספרא לו' ח', 34 א': לא הוצרכנו, נתפעל-הצָרָה, בל"ב מדות, מדה ט' וכ', מְשֻׁצָרָה.
ע' לעיל ע' 34; 98.

צָרִיךְ. ואחריו דרך המקור עם, "צ". לשון רגיל ביוחד במדרש דבי ר' עקיבא:
צָרִיךְ הַכְּתוּב לֵאמֹר, ספרא לא' ב', 5 א'; ו' ח', 34 א' 8). או בלי הנושא: צריך לומר...
וצריך לומר... ספרא לב' י"א, 11 ב'; ט"ו ז', 46 ג'. אין צריך לומר, ספרא ל"ג ב', 59 ד' בסוף; ע' משנה קדושין ג' ד': צריך היה הדבר לאמרו; מ' שביעית א' ד': אין צריך לומר (בהוצ' Löwe: אין צורך לומר). ספרי דברים לט"ו י"ט, 103 א' 4). בשאלה:
צריך לומר והלא כבר הם מפורשים, ספרא ל"ב מ"ז, 57 סוף ב', 58 ריש ב'; לב' ט"ו, 93 ג' 5). ג"כ בשאלה: צריך לאמרו, ספרא ל"ב ג', 58 סוף ב'. ממדרש דבי ר' ישמעאל שייך הנה: מכילתא לכ"א ל"ג, 87 ב': צריך הכתוב להביאו בפני עצמו; י"ט ח', 63 א': וכי צריך היה משה להשיב, תוספתא 170, פסחים ט' ב': גם או"ל מהריש חכם יחשב ואין צריך לומר ואומם אוניו נכון (בירוש' פסחים 37 א': ואין צורך לומר).
צָרִיךְ. בלי השלמת דרך המקור נמצא תמיד במדרש דבי ר' ישמעאל: אינו (אין) צָרִיךְ (אין צרך בדרשה). מכילתא ל"ב י', 7 א'; י"ב ט"ו, 8 ב'; י"ב ט"ו, 9 ב'; י"ז י"ד, 55 ב'; כ"ג י"ט, 102 ב'. ספרי במדבר לו' י"ג, 14 ב'; י"ח ג', 36 א' ל"א 6).
רק בספרי דברים נמצא: מָה אֵינִי צָרִיךְ (פסוק זה), לו' ד', 73 א': י"ב ג', 87 ב', בשם ר' עקיבא; כ"ב ט', 116 ב'. קָמָה אֵינִי צָרִיךְ, לכ"ה ה', 125 ב' 7).

24 א'. ואולם הלשון לכל מאמר הוא: שלשה מקריאות נאמרו בענין אחד מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה. הדוגמא החמישית איננה. בתוספתא 318 באה אח"כ שורה של קבוצים משלשה מקראות בשם עֲרִיבֵי קָרְבָּיִם, ע' לעיל ערך, ערוב'. לשורה זו באה דוגמא אחת שהיא שייכת לקבוצ הראשון: שה' ש' ח' –ו': רוח"ק אמר ה' (הציו האחרון), ישראל ו' (הציו הראשון עד זרועד), אומות העולם השאר מפסוק ו'. בקבוצ דומה זוהו מקראות (ע' לעיל ערך, סבר') בספרי במדבר ל"א ו' הובאו הדוגמאות ב. ג. וה'.

1) השוה נאמרו של ר' שמלאי (ב"ר ח'. ע' אג' אמוראי אי' ח"א 1,557: בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובתה בצדה. 2) השוה ביר ע"ר סי' ה': לפיכך הוצרך הכ' לומר; פסיקתא 111 א' – 112 א': לכך – לפיכך – נצרך הכתוב לומר, כמו לכך צריך.
3) השוה פסיקתא 190 ב', 191 ב': לפיכך צריך הכתוב לומר; שם 189 א': לפיכך צריך לומר; ב"ר סי' סי' ה'. 4) בב"ר פונשים תדיר את הלשון בארמית: לא הוה צריך קרא למימר אללא...; פרשה כ"ה סי' ב'; ל' סי' ד'; ל"ג סי' ד'; מ"ט סי' א'; פ"ה סי' ב'. 5) השוה ב"ר צ"א סי' ו': צריך המקרא לומר (בשאלה). 6) ע' אגדת התנאים כרך א' ח"ב 112. 7) השוה ב"ר נ"ו סי' י"א: מה צרך ל...; נ"ח סי' א': מה צריך לומר.

(* **בצד הזה... או בצד הוה.** ספרא 4 ב': אתה אומר בצד הזה נתרבה תנופה ונתמעטת סמיכה, או בצד זה נתרבה סמיכה ונתמעטת תנופה (דומה: או כלך לדרך זו. ע' בלך).
ה ס ת ר ג ס .

ק.

קבלה, שם הנגזר מהפעל קבל. מובנו המצומצם הוא: קבלת התורה (פאה ב' ו'; אבות א' ג' וזה"ל); שם זה עומד ביחס הדדי לקסכת, כמו קבל לקסר, ובכך פירושו הוא התורה שנתקבלה בתור מסרת. ואולם השתמשו בשם „קבלה” רק להוראה מיוחדת – לשני החלקים האחרונים של כתבי הקדש, מלבד תורת משה, מפני שמחברי הספרים הללו, הנביאים, במובן הרחב של השם הזה, נחשבו למקבלי המסרת של משה רבנו, ומשום כך נקראו הספרים שלהם, כלומר ספרי הנביאים והכתובים, להבדיל מתורת משה, בשם „קבלה”¹). וכל כך עמוק נשתרש המובן המיוחד של המלה הזאת עד שכמו בספרות התנאים, כך גם בספרות האמוראים אין למלה זו מובן אחר. רק אחרי הרבה מאות שנה (כמאה הי"ג) התחילו לקרוא בשם „קבלה” את תורת הנסתר, את המיסטיקה היהודית²).

מלבד הדוגמאות שהובאו למעלה (ע' 105) ללשון „מפורש בקבלה” וכדומה לזה מהמקראות שהם לא מתורת משה, אפשר למצוא רק עוד מעט דוגמאות לבטוי הזה. בתענית ב' א': ובקבלה הוא אומר (יואל ב' י"ג). לייב מדות, מדה כ"ז, ע' לעיל ע' 84 סוף ערך „קשלי”. בדוגמא האחרונה הזאת נמצא השם „קבלה” מפורש לעומת תורת משה. וכן במאמר אחד של ר' יהודה הנשיא (חולין קל"ז סוף א') שמבדיל בו בפירוש בין דברי תורה ובין דברי קבלה, בהעמידו זה כלפי זה שני המקראות: שמות כ"א ל"ז ושא כ"ה י"ח. המאמר הזה של ר' יהודה הנשיא שייך למדרש ההלכה, תחת אשר שאר הדוגמאות, שהובאו לשם קבלה בספרות התנאים, הן רובן לא מהלכה. יחד עם זה מראה לנו מאמרו של ר' יהודה הנשיא את ההבדל שיש בין הראיות המובאות מתורת משה ובין הראיות המובאות מדברי שאר כתבי הקדש, כמו שהוא מקובל בכל התלמוד הבבלי³).

(1) אם באבות א' א' במקום „ספר” נשים את הפעל „קבל” יצא לנו מאמר שכזה: משה קבל תורה מסיני ויהושע קבל ממשה וזקנים מיהושע ונביאים מוקנים. ואחרי שהנביאים הם קבלים על כן תורתם היא קבלה. ע' ג'כ משנה פאה ב' ו': שקבלו מן הנביאים. השוה צונץ נדפס, ע' 44. צונץ אינו מביא שום ראיה. שם התורה שבעל פה נקראה קבלה. וגם אין ראיה שכזה. השערות אחרות, שאין נחוצות, ע"ד קבלה, ע' בלויא, צור אינגליימונג, ע' 24. (2) השם „סדר הקבלה” שקרא הראב"ד לספרו הוא במובן העתיק. הראב"ד רצה להראות שהמסרת של היהדות נתקבלה בלי הפסק איש מפי איש עד הנביאים ועד משה רבנו. ע' ג'כ Löw. Gesam. Schriften I, 309. במכילתא דבריים, הוצאת הופמן 21: „זו הקבלה איש מפי איש”, אין זה לשון התנאים אלא נשתרש כן מהרמב"ם. במדרש הגדול, שבו נמצאו קטעי המכילתא, נכנסו גם מדברי הרמב"ם.

(3) דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, חגיגה י' ב', ב"ק ב' ב', במחלקת שבין ר' חייא בר אבא ור' אמי (נדה כ"ג א'): דנין דברי תורה מדברי תורה ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה. רב אשי, ר"ה י"ט א': דברי קבלה מדברי תורה דמו. רבינא, ר"ה ו' א': דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה למדנו (חקי צמארו של ר' חסדא, יומא ע"א ב' ושאר המקורות הפסכילים שנכנסו שם: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו). מהירושלמי נביא דוגמאות אלה: על השאלה „למדו מן הקבלה?” (שם בקשו ללמוד הלכה מישע"י כ"ה כ"ה) עונה ר' סימון (נחלה 67 ב'): כמו שהוא דבר תורה (כלומר את המקרא הזה צריך לחשוב כמו דבר תורה). קדושין 66 א' – ער כדון מן הקבלה, מדברי תורה... יבמות 4 א' (קדושין 64 ד'): יעקב סכפר נבזריא וע' אנ' אמוראי אי ח"ג 708) שואל ר' חני: מן הקבלה את מלקינו? ור' חני משיב: ובתורה יעשה (כלומר אחרי שכתוב שם ובתורה יעשה, שטע מינה שעורא מצא לו סמך מן התורה). וכן בביר ו' (נביא, פסוק' 86 א', פסוק' ר' פי"ד 61 ב'), קהיר ו' כ"ג, תנח"י חקת (ב' 15). על המרמזינ' של התנאים סומך ר' ועירא באמרו: (ירוש' בללים 81 ד') פירש בקבלה. בטוי שכזה נמצא ג"כ בפסח' 32 נ'.

כמו בבבלי, כך גם בירושלמי הבטוי „קבלה” תמיד מקושר עם שאלות הנוגעות למדרש הלכה (1).

קבע, קל, קבע. הכתוב קבעו חובה (ע' ערך „חובה”): מכילתא ל”ב ט”ו, 8 ב'; י”ב י”ח, 10 ב'; י”ג ו', 20 ב'; ספרא לב' ה', 11 א' פ'; כ”ג ו', 100 ב'. קבעו הכתוב חובה, מכילתא ל”ב ו', 5 ב'; ספרי במדבר לב”ח י”ז, 54 ב'; כ”ט י”ב, 55 א'. קבע הכתוב פקח נפש..., ספרא לה' י”ז, 24 א', עה”כ דברים י”ט ה'. קבע נלון הכתוב ברכה, הכתוב קובע לו ברכה, ספרא שם, 27 א', עה”כ דברים כ”ד י”ט, אותו הדבר בתוספ' 22, פאה ג' ח' (g), ספרי דברים לב”ג כ”א, 121 ב'. השוה ספרי דברים לב”ג ח', 120 א'; וקבע להם המקום שבר, אבות ג' ב'; הקב”ה קובע לו שבר. קבע הלכה, תוספתא ברכות ה' ב'; ירו' ביצה 61 ב'; בבלי ביצה כ' א'.

קודם, בינוני קל: קודם (4). ספרי דברים ל”ב י”ב (89 א' ג'): חביב חביב קודם (כלומר כל מה שכתוב תחלה במקרא בין חברי המשפחה הוא היותר חביב), וכן ספרי דברים ל”ט י”א, 102 א'; ט”ז י”ד, 102 ב' (g). – כל הקודם במקרא קודם במעשה, ע' לעיל (ע' 77) ערך „מעשה” וע' ספרי לבמדבר ט”ז ל”ט, 34 סוף ב'. פעמים אחרות: תקדום פרשה..., לפרשה....

הפעל – הקדים, מכילתא ל”ב ו', 5 א'; לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו. מכיל' לב' י”ב, 70 א'; לפיכך הקדים אב לאם לזיבור, עה”כ שמות כ' י”ב; לפיכך הקדים אב לאם למורא, עה”כ ויקרא י”ט ג'. ספרא לא' א', 3 ריש ג'; הקדים קריאה לזיבור.

בינוני קפעל – מקדם (הכתיב מוקדם). כלל אחר של דבי ר' ישמעאל הוא: אין מוקדם ומאוחר בתורה (6). הכלל הזה בא במכיל' ל”ט ח', 40 ב', בשביל לבאר עיי' סדר הפסוקים בשירת הים, שהפסוק השמיני „היה תחלת הפרשה” (לפני א'–ז), ולמה נכתב כאן? שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ובכלל הזה צריך להשתמש עוד בכמה מקומות בכתבי הקדש. ואולם שם לא מדובר ע”ד התחלת איוו פרשה, אלא על התחלת הספר. המכילתא מביאה שם הדוגמאות שתבאנה להלן, אבל לא תמיד מובן למה צריך היה הספר להתחיל דוקא מזה, הספר ישעיהו היה צריך להתחיל מפרשה ו' א'; הם' יחזקאל – מב' א' (ויש' אומרים: י”ז ב' 7); ס' ירמיהו – בב' ב' 8). ספר הושע – בהושע י' א'; ס' קהלת – בקהלת א' י”ב. בנוסף אחר של מדרש דבי ר' ישמעאל (קהלת ר' לא' י”ב) שמתחיל: תני דבי ר' ישמעאל, נאמר: זה היה ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב כאן, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. מלבד הדוגמאות שהובאו במכיל' (חסר רק מס' הושע) הובאו עוד דוגמאות אלה: ויקרא ט' א' – להתחלת ס' ויקרא; דברים כ”ט ט' – להתחלת ס' דברים; הושע ג' ו' – להתחלת ס' הושע; שופט' ה' ג' – להתחלת שירת דבורה (9); תה' ע”ג כ”ב – להתחלת ס' תהלים. – בספרי במד' ל”ט א', 16 סוף ב', מתרן

(1) הבטוי שבא בספ' סופרים י”ח ג', שקורא לדברי נביאים דברי קבלה ולדברי כתובים – דברי קדושה, הוא מומן שאחרי חתימת התלמוד. ע' בלויא, צור אינזליטונג ו' 80. כאן בא הקטנת המובן כמו אצל מקרא', לעיל 82. (2) במקום קבעה ציל קבעו. (3) ע' אנ' התנ' כרך א' ח”א 166 הע' 1. (4) צוי (ח”ד א' 247) חושב שהוא שם קודם עם מין הנקבה קודקת ורק מזכיר שאפשר שיהיה גם בינוני. אולם באמת רק זהו המובן האמתי. ולפיכך צריך לנקד רק קודם בצורה. השוה יומר'. (5) השוה המדה של האגדה, המיבאה לעיל בסוף ערך „הבר’”. (6) ע' אנ' התנאים כרך א' ח”ב ע' 7. (7) רק הפסוק הזה הובא בנוסף שבקהלת רבה. (8) בנוסף שבקהל' בא ירמיה לפני יחזקאל. (9) זה היה ראוי להיות ראש לשירה.

למה בא כאן באחד לחדש הראשון ובתחלת הספר באחד לחדש השני ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה 1). רבי (יהודה הנשיא) אומר (שם): אין צריך, שהרי כבר נאמר (שמות ט"ו ל"ה): ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נשבת, ועדיין לא אכלו, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

בליב מרות באה המדה מוקדם ומאוחר באחרונה (מדה ל"ב): מוקדם שהוא מאוחר בפרשיות, בתור דוגמאות הובאו: א. בר' ט"ו ט"ז: ויאמר אליו קחה לי ענזה משלשת. אימתי נאמרה פרשה זו? אחר מלחמת המלכים, והמעשה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים, (שנאמר) שמות י"ב מ"א: ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, וא"ר יוסי: אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנעורה גורה בין הבתרים. הא למדת שגורת ענין בין הבתרים היה ה' שנים קודם יציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת 2). ב. הקמת המשכן שבבמדבר ז' היתה לפני מה שנאמר בבמדבר א' (ע' שמות מ' י"ו): מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות. המדה הלא, שלפני האחרונה, היא: מוקדם שהוא מאוחר בענין. כיצד? ש"א ג' י"ז: ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים. והלא אין ישיבה כל שכן שכיבה בהיכל ואפילו בעורה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנא' (ש"ב ז' י"ח): ויבוא המלך דוד וישב לפני ה', ומה ת"ל שוכב? אלא מוקדם, וכך צריך לומר: ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו 3). כיצא דבר אתה אומר (תה' ל"ד ט"ז): עיני ה' אל צדיקים וכו' צעקו וה' שמע ואח"כ: פני ה' בעושי רע *).

קדש, כדי שלא להשתמש בבטוי, פי ה' משתמש מדרש התנאים בכנוי, פי הקדש, ספרי במדבר לט"ו ל"א, 33 א': דבר ה' בזה – אמר (המגדף) כל התורה אמר מפי הקודש ודבר זה משה מפי עצמו אמרו: מ"ו ל"ד, 33 ב': עד שנאמר לו מפי הקדש. ספרי דב' ל"ב ז', 134 א': למחר עתידים ישראל להיות רואים ושומעים בשומעים מפי הקודש (על סמך הכתוב ישעי' ל' כ'), לדברים י"ח ב' Hofmann, Die neue Collec-
taneen, 19; אשרי אונים ששמעו את הדבר הזה מפי הקדש. תוספ' 218, תענית ב' י": פפרהו לדברי פרעה נכה: מפי הקדש אני עולה, במקום, מפי אלהים" שם פסוק כ"ב. בלי ה' הידיעה לפני קדש, ספרא לא' א' פעמים אחדות, 3 ג': מפי קדש למשה. אפשר שמה שנאמר י"ב (שורה כ'): שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוח"ק, במקום, הקב"ה, היתה הגירסא בראשונה, הקודש" ואח"כ הוסיפו, ברוך הוא. אותו הדבר גם במקומות אחרים שנאמר שם, מפי הקב"ה" ספרי דברים לא' ו', 66 ב': לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני א' לכם (ע' הדוגמא הראשונה שבערך זה). וכן לא' כ', 69 סוף א'; א' כ"ט 70 א'. במקום רביעי בספרי דברים לא' ט', 67 א', במקום, מפי הקדש" בא, מפי הגבורה, שגם כן רגיל במדרש 4). צריך לחשוב כמו ש"הגבורה" באה במקום ה' מפני

(1) על זה אמר רב, פסחים ו' ב': זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה.
(2) ע' סדר עולם א'. (3) ע"ז סמך בעל הטעמים ששם את האתנה על המלה שוכב, החת שלכאורה היה צריך להיות על המלה ה', או יכבה. והערת קציןלבזון בשם הרד"ק והמנחת ש"ס.
(4) ע' לעיל ערך, קצ"ס. בבטוי, מפי גבורה" משתמש ר' ישמעאל בספרי במדבר לט"ו ל"א (33 א' ל"ב): שכינה על דבור הראשון שנאמר למשה מפי הגבורה. בהוריות ח' א' נתיים בשעות לדבי *). ה' אייזיק הירש ווייס מתרגם כך: היה צ"ל באות פ' (המזמור כתוב בא"ב) הפסוק האחרון: פודה ה' נפש עבדיו וכו' ובסוף המזמור, אחרי מותת רשע רעה, היה צ"ל פני ה' בעושי רע, אלא בשביל לסיים בדבר טוב החליף את הפסוקים.
המתרגם.

מדת הנבירה שבו 1), כך, "הקדש" בא מפני מדת הקדושה שבו, והקדש הוא במקום הקדוש עם ההוספה שנתחבבה על העם, "ברוך הוא" 2). לא כן צריך לבאר את הצירוף של "כתבי הקדש" ו"רוח הקדש"; שם "הקדש" הסומך הוא תאר לשם הנסמך, ע' לעיל ערך "קֶטֶב" 8) ולהלן ערך "רוח". השוה ג"כ, "לשון הקדש" (גם שם "הקדש" תאר ללשון), ספרי דב' לביא ז', 112 ב', סוטה ז', ב' ג' ד'.

קדש בניגוד לחול, שבועות ליה ב'; עשית קדש חול. השוה תנח' ב' וארא סוף סי' י"ן, פסיק' ר' כ"ג א', פתיחתא דשהש"ר.

קים. (קום). פעל-קים (הכתיב קיים), כמו בעברית הקדומה "הקים". ספרי דברים ל"ג ב', 92 א'; מה משה אמר מקצת וקיים מקצת, אף נביאים אמרו מקצת וקיימו מקצת. אחת מהשאלות העצמיות של מדרש ר' ישמעאל: ומה (הא מה) אני מקיים..., כלומר איך אפשר ליישב מה שנאמר במקרא זה? מכיל' ל"ב ה', 4 ב'; י"ב ו', 5 ב'; י"ב י"א, 7 ריש ב'; י"ב ל"ד, 14 א'; כ' כ"ה, 74 א'; ספרי במד' לו' ה', 8 ב'; ברייתא ב"מ נ"ח ב', במחלקתו ואומר פפוס לר"ע 4); ומה אתה מקיים, מכילתא ל"ד כ"ט, 33 א'. עם שאלה שכוו פנו לרשב"י, ספרי במדבר ל"א ה', 24 א' 6). ע' ג"כ המחלקת שבין ר' יהודה בר אלעאי ובין ר' יוסי בן דורמסקית, ספרי דב' לא' א', 65 א' ז' ט' ו' 6). בשאלות הללו המבוקש הוא ליישב את הכתוב עם הדעה שנאמרה שם קודם ולבאר אותו מתוכו. — אם איזה כתוב מתבאר על ידי כתוב אחר, או שאיזה מעשה מוצא לו סיוע מהכתוב, אז בא הלשון. קֶקֶם (לְקִיִּים) מה שנאמר..., מכילתא ל"ב כ"ז, 14 ב', עה"כ שמות י"ט ד' (הציו האחרון); י"ט ט"ז, 64 ב', עה"כ שה"ש א' י"ב; ברייתא דל"ב מדות, מדה א', לשמו' י"ב ל"ב, עה"כ שמו' י' כ"ה, באפן יותר חפשי נמצא משתמשים בלשון זה בדברי הלכה. תוספתא 169, פסחים ח' י"ג, עה"כ משלי כ"ז י'; תוספתא 175, שקלים ב' א', עה"כ במדבר ל"ב כ"ב; תוספתא 241, יבמות א' י', עה"כ זכריה ח' י"ג. במאמרו של ר' יוסי בן הלפתא: חמשים ושנים שנה לא נראה עוף טס בארץ ישראל,

ר' ישמעאל, קטנון של התלמוד הבבלי ומכות כ"ד א', בשמור' ל"ג סי' ו': אמרי רבנן: אנכי ולא יהיה מפי נבורה שמענו. ע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב 16 הע' 1. הדוגמאות שהביא לוי אח"כ הן מהתקופה שאחרי התנאים; שבת פ"ט ב' ר"י יוחנן וכן הוא שאמר ביבמות ע"ב ב': כמשה מפי הנבורה; שמור' כ"ד סי' ב', ר' — ר' אליעזר בן פרז; מגילה ל"א ב' — אב"י (ע' לעיל ע' 143 הע' 6); סנהד' כ"ח סוף א' — סתם. עוד דוגמאות משל התנאים: ברייתא ב"מ נ"ח ב' תורה שנאמרה מפי הנבורה. מכיל' ל"ז י"ג, 64 ב'; על פי הנבורה (ע' אנ' התנ' כרך א' ח"א 166) ברייתא ערובין 54 ב'; ומשה ולמדו מפי הנבורה. השוה לקטן Die Worte Jesu, S. 104 f.

1) ע' אנדרת אמוראי בבב' ע' 19 (2) בלויא, צור איינלייטונג ע' 18, חושב שקדש הוא הש"ת. וכך הוא מבאר כתבי קדש ורוח הקדש, כלומר כתבים של הקב"ה ורוח של הקב"ה, אבל לזה אין נחיצות ואינו נכון כלל. יותר בזהירות מתבטא לקטן (שם עמוד 166). הוא אומר: „Das eine Gottesbezeichnung die Heiligkeit gegeben hat“ את השם קֶדֶשׁ קָדִישׁ הוא בארמית, שהוא אותו הבטוי כמו, הקדוש ברוך הוא בעברית. שכתבי הקדש פירושו כתבים קדושים ולא כתבים של הקדוש מוכח באפן מחלט ממאמרו של ר"ע על דבר שיר השירים, ידים ב' ה'; שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים. 8) אולי גם זה הוא מתקופת התנאים, הנוטה שבו מתהליך בתפלה לקרוא מוסקין הכתובים; ובדברי קֶדֶשׁ כתוב לאמר. ע' קדושה ובתפלה מוסף של ראש השנה (התפלה האמצעית, תפלת רב).

4) ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 64. 5) דוגמאות מב' ומפסיק' ללשון, מה אני מקיים: ב"ר מ"ה סי' ח' ע' סי' ד'; מה אתה מקיים, ב"ר פ' סי' ה', פסיקתא 148 א'. מה מקיים רבי..., ב"ר מ"ב סי' ו'; ע"א סי' ט'. 6) בשורה י"א שם כתוב בטעות, מה אני מקיים במקום, מה אתה מקיים.

לְקִיּוֹם מִה שֶׁנֶּאֱמַר (ירמ' ט' ט'): מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נִדְרָו הַלָּכוּ. (וְאֵת אוֹמֶרֶת: הַעֲבוּדָה הַהוֹסְטוֹרִית קִימָה אֶת הַנְּבוּאָה) 1. ס'ע סוף כ"ו, פסיקתא 113 ב' 2.

הַתַּפְעַל (או נִתְפַּעַל)—הִתְקַיֵּם (נִתְקַיֵּם). ספרי דברים ל"א ט"ו, 81 ב', ר' עקיבא: שְׁמַחְתִּי שֶׁנִּתְקִימוּ דְּבָרֵי אוֹרִיָּה, לְסוֹף עֲתִידִים דְּבָרֵי זְכָרִיָּה לְהִתְקַיֵּם, עֲהִיב מִיכָּה ג' י"ב. דְּבָרֵי אוֹרִיָּה הֵם שֶׁנֶּאֱמָרוּ בִּירְמִי' כִּי י"ח כ': צִיּוֹן שָׂדֶה תִּחְרַשׁ וְכו'. וְלִנְדָּר זֶה דְּבָרֵי נַחֲמָה שֶׁל זְכָרִיָּה ח' ד': עוֹד יִשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת וְכו'. — בְּבִרְיָתָא סוף מִכּוֹת הַנוֹסָה הוּא: עַד שֶׁלֹּא נִתְקִימָה נְבוּאָתוֹ שֶׁל אוֹרִיָּה הֵייתִי מִתִּירָא שֶׁלֹּא תִתְקַיֵּם נְבוּאָתוֹ שֶׁל זְכָרִיָּה, עֲבָשׁוּ שֶׁנִּתְקִימָה נְבוּאָתוֹ שֶׁל אוֹרִיָּה בִּידוּעַ שֶׁנְּבוּאָתוֹ שֶׁל זְכָרִיָּה מִתְקִימָת. — מְכִילָתָא י"ו, 54 ב': נִתְקִיּוֹם עֲלֵיהֶם הַמִּקְרָא הוּא (מִה שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֻזְקָא לִיָּה ו' עַל הָעַמְלָקִים). ס'ע סוף כ"ו: שֶׁבַע שָׁנִים נִתְקִיּוֹם הַמִּקְרָא הוּא (דְּבָרִים כ"ט כ"ב): נִפְרִית וּמִלָּח שֶׁרָפָה כָּל אֶרֶצָה. ספרי במד' ל"ו ב', 7 ב', תוספתא 289, נויר ד' ז': וְעַלֶּיךָ נִתְקִיּוֹם (מִה שֶׁנֶּאֱמַר בְּבִמְדַּבֵּר ו' ב'), מִדְּבָרָיו שֶׁל שְׁמַעוֹן הַצִּדִּיק אֶל הָעָם הַנּוֹזֵר 8.

אִפִּי הוּא בְּמִדְרַשׁ דְּבִי ר' יִשְׁמַעֲאֵל הַלְשׁוֹן: כִּיצַד יִתְקִימוּ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת (או כְּתוּבִים) הָלָלוּ. מְכִילָתָא ל"ב ה', 4 ב' 4; י"ב ט"ו, 8 ב'; י"ב מ', 15 ב'; י"ג ו', 20 ב'; כ' י"ו, 70 סוף ב'; ספרי במדבר ל"ו כ"ו, 12 ב' וְלִהְלֹךְ, שוֹרֶה שְׁלֵמָה שֶׁל דוֹנְמָאוֹת: ספרי דב' ל"א י"ב, 78 ב'; י"ב ה', 88 א'; תוספתא 470 ב"א (ע"ו י"ג 5). ע' ג"כ מְכִילָתָא ל"כ ו', 69 א': כִּיצַד יִתְקִימוּ ד' כְּתוּבִים אֵלּוּ. בְּמִאֲמָרוֹ שֶׁל ר' יִשְׁמַעֲאֵל עִיד ד' חֲלוֹקִי כִּפְרָה 6. קָיָם. (הַכְּתִיב קִיָּם). תֹּאֵר לַעֲרֹךְ הַקּוּדֶם (בְּנוֹנֵד לְבָטָלִי). סְפָרָא לִה' י"ט 27 ג', שְׁקָלִים ו', ו': נִמְצְאוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים קִיָּמִים (זֶה מִדְרַשׁ דְּרֶשׁ הַיּוֹדִיעַ כֶּהֱן גְּדוֹלָה). בְּסִפְרֵי דב' ל"א ט"ו (81 סוף א'): אִם קִיָּמִים דְּבָרֵי אוֹרִיָּה קִיָּמִים דְּבָרֵי זְכָרִיָּה וְאִם בְּטָלִים דְּבָרֵי א' בְּטָלִים ד' ו' (בְּמִאֲמָרוֹ שֶׁל ר'ע שְׁהוּבָא לַעֲרִי).

קָלָה. לֹא חֲשׁוֹב, בְּנִיגוֹד לְחֻמּוֹר (ע' לַעֲרִי 42), אֲבוֹת ב' א': וְהוּי זְהִיר בְּמִצְוָה קָלָה כְּכֻמְיָה. בְּלִי הַשֵּׁם, מְכִילָה לְכִנֵּי ה', 99 ב': מִפְּנֵי שֶׁדְּבַר הַכְּתוּב בְּקָלָה 7 לְחֻמּוֹר מִמֶּנּוּ אֶת הַחֻמּוֹר (ע"י קָל וְחֻמּוֹר). שְׁאֵלָה תְּדִירִית בְּסִפְרָא הִיא: אִם נֶאֱמָרוּ הַקְּלָלוֹת לְמָה נֶאֱמָרוּ הַחֻמּוֹרוֹת, לִה' ג', 23 ג'; ו' ב"א, 38 א' 8; כ"ב ט', 97 א'. וְעוֹ מְשִׁיב בְּדֶרֶךְ הַחֲדָדוֹ: צִרִּיךְ לֹאֵר הַקְּלָלוֹת וְצִרִּיךְ לֹאֵר הַחֻמּוֹרוֹת. ע' ג"כ סְפָרָא לִה' ו', 26 ג'. בְּאוֹתוֹ הַמִּיבֵּן נֶאֱמַר בְּמִאֲמָר אֶחָד שְׁהוּבָא לַעֲרִי (ע' כְּלָלִי), סְפָרֵי דב' לֹא ג', 66 א', עַל חֲלָקֵי הַתּוֹרָה: הַקְּלָלוֹת וְהַחֻמּוֹרוֹת 9. בְּרִייתָא ירו' סְנֵהֲד' כ"ח ב' (לְמִיָּא ט"ז לִיָּא: הַנִּקְלָה: קְלָוִתִּי שֶׁל אַחָב הֵם פְּתֻמוֹתֵי שֶׁל יִרְבֵּעַם (כֶּךָ צִיר בְּמִקּוֹם: קוֹלָתִי... כְּחֻמּוֹרוֹתֵי, וְלֹא כְּדַעַת לִוִּי שֶׁכָּאן הוּא רַבִּים מִהֶאֱרִמִּית קוֹלָא, חוֹמְרָא) 10.

1) ע' אִנִּי הַתִּנִּי כֶּרֶךְ ב' ח"א סוף ע' 119 (בְּתִרְנוּמִי שֶׁם הַבֹּאֵתִי רַק אֶת הַנוֹסָה מְסַדֵּר עוֹלָם וְכָאן הַבֹּאֵתִי מְסַפֵּקִי וְכִנְרָאָה הַנוֹסָה הָאֲחֵרוֹן הוּא הַעִיקָר, ע' הַע' רִיב רִשְׁנֵי לְסִי—הַמִּתְרִי). 2) אֶל הַלְשׁוֹן לְקִיָּם מִה שֶׁנֶּאֱמָר: שְׁבִתוֹסֵף 488, וְבָחִים סוֹף פ"ב מִתְּנָאִים הַבְּסוֹ בִּמְנַח י"ח א': קָרָא עֲלֵיו אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה. בְּסִפְרֵי 148 א', שְׁחִשִּׁיר לִוִּי ד' מִסִּיִּים הַמֵּאֲמָר: וְמָה אֶת מִקְרָאֵי... וְנוֹתֵן שֶׁם בְּאוֹר. בְּסִפְרֵי דְּבָרִים לֹא א', 66 א', חֶסֶר הַסִּיּוֹם, וְכֵן חֶסֶרָה שֶׁם הָרִאִיָּה מִשְׁעִי נִיד ג'. 3) לְהַתְפַּעֵל הוּא מִן קִים מִתְּנָאִים לְשׁוֹן הָאוֹנִגְלִיִּין ἡ ἀποστολή ἡ ἡ ἀποστολή כְּמוֹ הַלְשׁוֹן שֶׁהִיָּה גְּדִיל בֵּית הַמִּדְרַשׁ: כְּדִי שִׁיתְקִיָּם, אוּ בְּקִצּוֹר—לְקִיָּם. (הַשּׁוֹה תִּרְגוּם הַשְּׁבָעִים שֶׁל לְמִלֵּאוֹתֵי דְּהִיִּב לִוִּי כ"א). 4) ע' לַעֲרִי 69 הַע' 6. 5) בְּסִפְרָא לְכִנֵּי ט"ו, 100 ד', בְּאוֹ הַמִּלּוֹת, הֵא כִּיצַד, שְׁמִלְפָנִים הֵיוּ מְסַתְּפִים רַק בְּשִׁתִּי הַמִּלּוֹת הָלָלוּ וְאֲחִיב הַסִּיּוֹם, יִתְקִימוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הָלָלוּ. 6) ע' אִנִּי הַתִּנִּי כֶּרֶךְ א' ח"ב 15. 7) לְפָנֵי, בְּקִלִּי נוֹסֵף בְּשִׁעוֹר, בְּהוּוֹחַ. ע' לַעֲרִי 27 הַע' 6. 8) הַשּׁוֹה וְבָחִים מִיד ב'. 9) צִרִּיךְ לְהַבְדִּיל מִזֶּה, קָלִים וְחֻמּוֹרִים רַבִּים מְקָל וְחֻמּוֹרִי. ע' עֲמוֹד הַבֹּא. 10) נִמּוֹן הוּא נוֹסֵף יִאֲסֻרִּים 476 רִישׁ ב',

קל. (הכתיב קול). שם מופשט מן קל, כמו חקר מן חמור. ספרי במ' ל"ה ב', 61 סוף ב'; נמצא חומרו קולו וקולו חומרו (צריך לנקד קלל, חמר). ספרא לה' ג', 23 ב'; ימי קולן, ימי חומרן, ירוש' סנהד' 30 סוף א' (ברייתא דר' ישמעאל); דברי תורה... יש בהם קולים ויש בהם חומרים (צריך לנקד קללים, חמרים) 1. עדות ה' א': מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל (לנקד: קלל, חמר).

קל וחמר. מדה שהתורה נדרשת בה, ללמד מן הקל אל החמור, ממה שלא כל כך חשוב על דבר שחשוב יותר. או לפעמים להפך (לקולא): מן הדבר החמור אל הדבר הקל. והוא a majori ad minus או a minori ad majus. צריך היה לנקד קל וחמר; ואולם לפי הנראה רצו להבדיל בין השם "קול" הרגיל מאד בלשון ובין זה שהוא מלשון קלות *). במדה זו של קל וחמר השתמשו באופנים שונים כמו שנראה מתוך הדוגמאות הללו: מכיל' לב' כ"ה, 74 א': והרי דברים קל וחמר לשאר כל הכלים. ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה, קל וחמר לשאר כל הכלים, שם לב' כ"ו, 74 א': ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקב"ה לא תנהג בהן מנהג בזיון, חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תנהג בו מנהג בזיון. שם לב' כ"ה, 74 א', ר' יוחנן בן זכאי: והרי דברים קל וחמר: ומה אם אבני מזבח... על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאיש בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות. שם לב' ז', 78 א': אמרת אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחמר מיד רציעה קלה. דוגמאות מקל וחמר שהוכנסו לתוך הסוגיא, אבל אח"כ נדחו ע"י ראייה מהכתוב: מכיל' לב' כ"ה, 74 א': שהיה בדיון ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו, ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שלא יהו בונין בו גזית תלמוד לומר...; שם לב' כ"ו, 74 א': שהיה בדיון ומה אם מזבח הקל אסור לפסוע בו פסיעה יתרה, ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה יתרה בהן לפי שהן חמורין ת"ס... בשתי הדוגמאות הללו נאמר מפורש הקל והחמור שהם יסודי המדה מראשית יצירתה ומתארים אלו נעשו לשמות עצמים ממששים.

הרבים מן קל וחמר הוא קלים וחמורים; גם כאן בא התאר במקום שם העצם. במאמר שהובא לעיל ע' 30 ע"ד עשרת הדברות, ספרי דב' ל"ב י', 134 סוף ב'; וכמה קלים וחמורים יש בו 2). חגיגה ט"ו ב', ע"ד חכמי התורה, המשך הדרשה שהובאה לעיל 92 לישעי' ל"ג י"ח: איה שוקל שהיו שוקלין קלין וחמורין שבתורה. ברייתא דר' ישמעאל, ב"ר סוף צ"ב: זה אחד מעשרה קלים וחמורים שכתובים בתורה.

המדה קל וחמר נמצאה בראש שבע המדות של הלל וכן של י"ג המדות דבי ר' ישמעאל. בתור דוגמא הובאה שם קל וחמר שנמצא בתורה גופא, במדבר י"ב י"ד g).

1) יאסטרוב, 435 סוף ב', אמר קרי: חוקרים כמו אקלים. לוי ח"ב 76 א': חוקרין (כארמית). יתור נכון יהיה לקרוא את המלה כמו שהיא מנוקדת בשמות ח' י' ואת הנו לחשוב לאם הקריאה, במקום קמץ קטן. 2) ע' ג"כ לעיל סוף 11, המאמר שהובא שם. 3) החלק הזה של הברייתא מובא בב"ב כ"ה א' ושי"נ.

*) הר' אברהם אברונין העיר ע"ז ש, קל' אפשר שיהיה שם תאר ואפשר שיהיה גם שם ממש, כמו מר נפשי וישעי' ל"ח ט"ז וכן, כע', ובכלל מצינו הרבה פעמים בתנ"ך שם אחד לתאר ולמקרה, ע' באורנו לאיוב כ' ב' (ע' 60 מתחת, בהערה).

בברייתא אחרת של ר' ישמעאל הוא מונה את הכתובים שבהם נמצא קל וחמר: בר' מ"ד ח'; שמות י"ב; במדבר י"ב י"ד; דברים ל"א כ"ז; ירמ' י"ב ה' (חציו הראשון); שם י"ב ה' (חציו האחרון); ש"א כ"ג ג'; משלי י"א ל"א; אסתר ט' י"ג; יחזקאל ט"ו א' 1. בל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג היא המדה החמישית, "קל וחומר מפורש", עם שתי דוגמאות מהרשימה שהובאה לעיל: ירמ' י"ב ה' ואסתר ט' י"ג. זהו הקל וחמר שנמצא מפורש בתנ"ך. המדה הששית שם היא "קל וחמר סתום". בתור דוגמא הובאו שני קלים וחמורים מתה' ט"ו (על "נשבע להרע" ועל "שחד על נקי") ובשניהם הם "סתומים".

קרא. קל-קרא. במובן המיוחד הקריאה בתורה, שנקראת מקרא (ע' לעיל ע' 'מקרא'). קרא את המקרא" הוא בשוי עתיק ללמוד התורה (ע' לעיל 26). משנה יומא א' ו': (ע"ד הכה"ג) אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו, ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא ובדברי הימים, ואלה הן הדוגמאות ממדרש התנאים לבטוי זה: במדרש דבי ר' ישמעאל מיוחד הוא הלשון: אָנִי אֶקְרָא, כשהוא רוצה לבאר איזה מקרא שלכאורה הוא מיותר: אני אקרא והנותר ממנו באש תשרפו, עד בקר למה נאמר? כלומר די היה אם היה כתוב רק והנותר ממנו באש תשרפו ולמה כתב עוד עד בקר? (ושצריך לשרפו עד בקר מוכח ממה שנאמר קודם: אל תותירו ממנו עד בקר). אותו הדבר במכיל' ל"ב ח', 6 סוף א'. ע' עוד מכיל' ל"ב ט', 6 סוף ב'; ספרי במ' לה' כ"ז, 6 א'.—ספרא ל"ב ג', 10 ג'. ספרי במ' לכ"ו נ"ה, 49 א': "קורא אָנִי". לשון זה בא בשביל הבאת פסוק, או "קורא אני על..."; ספרי במ' לה' ח', 2 ב', ו' ד', 9 א' י"ח: קורא אני עליו; כ"ו נ"ד, 49 א' ב': קראני (=קורא אני) עליהם, במקום "על" נמצא לפעמים "כי". ספרא לה' כ"א, 27 ד': קורא אני בהם 9). הדוגמאות הללו שייכות למדרש ההלכה. — "קרא עליו... תוספ' 248, יבמות ו' ח': וקרא עליו ר' יוסי את המקרא הזה. תוספ' 267, כתובות סוף פ"ה 3): וקראתי עליה את המקרא הזה 4). לזה שייך גם ספרי דבי י"ב כ"ט, 91 ב': וקראו המקרא הזה: (על אלה התנאים שנאנסו לצאת מא"י לחו"ל קראו את הכתוב, דברים י"א ל"א 5). דוגמאות אחרות לבטוי המלא: מכיל' לכ"א ל"ה, 84 ב' ד': קרא את כל המקרא הזה (כלומר קרא עד תומו), ר"ע לרי"מ 6). תוספ' 676 (סוף מכשירין): כל ימי הייתי קורא את המקרא הזה; במקור המקביל, תוספ' 46, דמאי א' י"ב, "הפסוק" במקום "המקרא".

אם למטרת הדרשה צריך לקרוא את הכתוב לא כמו שהוא במסרה, אלא באופן אחר, אז המדרש אומר: אל תקרא... אלא... במקום "תקרא" רגילה לבוא המלה

1) המסרה (אכלה ואכלה מספר 182, 183) מסדרת את הרשימה בחמש דוגמאות מן התורה וחמש משאר כה"ק. ובראש החצי הראשון מובא מבר' ד' כ"ג ומהחצי השני נשמט מיוחדא ט"ו ה'. 2) בבא מציעא נ"ח סוף א': שאני קורא בהן, בירושלמי בבא קמא 2 ג' כמו בספרא. 3) ע' אנדת התנאים כרך א' חלק א' 36. 4) ע' לעיל ערך "קיס". 5) דוגמאות מבר' ומהפסיקתא, ב"ר ל"ג ס"ו ח': וקרא עליהם המקרא הזה (ר"ע); פ"א ס"ו ב': וקרא עליו ה' הוה (ר' יחידה הנשיא); ל"ב ס"ו י': וקרא עליו שלשה מקראות (ר' יונתן בן אלעזר); וקרא עליה הפסוק הזה, פסוק' 174 א' (בספור מימי הבית השני). — בלי שם העצם: פסוק' 59 ב': וקראתי עליו; פסיקתא 90 ב': וקרא עליו; ב"ר א' י"א: וקראו עליהן; ב"ר נ"ח (ב'): וקראו עליו; פסוק' 88 א': וקרא עליו; ב"ר כ"ה ס"ו ג'; ס"ד ס"ו ב'; פסוק' 118 א', 177 א': הוה קרי עליהן. 6) בספור המקביל בב"ק ג' ט' בא ר' יהודה במקום ר"ע ובמקום קרא — קיימת ומכר... ולא קיימת וגם את המט' יחצון, קיימת, ע' לעיל ע' 116.

הארמית, תקריי (גם תיקרי). פעמים אחדות בא הלשון: אל תקרא כן 1) אל... ויש גם: אל תהי קורא... אל... ספרי במ' ל"א כ"ז ב', מ"ז י"ז.
 בדוגמאות שישנן לזה ממדרש התנאים יש שמביאים שנוי בנקוד ויש גם באותיות. במכילתא, ספרי במדבר וספרי דברים, באים השנויים בשני האופנים. א. מכיל' ל"ב י"ז, 10 א', ר' יאשיה: המצות – המצות, מכיל' למ"ז מ"ז, 49 ב', תה' ע"ה כ"ה: אפרים – אפרים. מכיל' ל"ז ח', 53 סוף א' (דה"ב כ"ד, כ"ד): ששמים–ששמים. – ספרי במ' ל"א ל"ב, 26 ב': המקעט – המקעט. ספרי דב' ל"ב ל"ה, 138 א' ב': שיקה – שיקה (=שיקה) 2). – ב. מכיל' ל"ב י"ג, 8 א', ר' יאשיה: ופסקתי – ופסקתי. מכיל' ל"ז כ"ב 31 א', ר' מאיר: רדם (תה' ס"ח כ"ח) – רד ים. ספרי במדבר ל"א ל"ב, 26 ב', ר' יהודה בר אלעאי: וישטחו–וישטחו. ספרי דברים ל"ב י"ז, 136 ב': בהמות–בהמות 8). שם ל"ג ד', 143 סוף ב': מורשה – מנא(רסה, ע' מכיל' לשמות י"ט י"ז, 64 ב', לרב' ל"ג ב' מסני–לסני. ספרי דב' סוף פסקא ש"ה, 130 א', לשה"ש א', ח': נויתך–גדיותך. מכיל' לרב' (הוצ' הופמן) מ"ז מ': בקמה–בקומה. כל אלה הדוגמאות הן אנגיות ומדרשי ר' ישמעאל. בספרא (מהחלק שהוא ממדרש ר' ישמעאל) נמצאה רק דוגמא אחת, ששייכת למדרש הלכה ובלשון, קרי כ"ה 4): לכ' י"ג, 92 סוף ב', ר' עקיבא קורא במקום: וְשָׁבָב–וְשָׁבָב 5). באגדת התנאים נמצא עוד הרבה, אל תיקרי 6). אין צורך להגיד שהם לא חשבו להציע לשנות את הנוסח של המסרה, אלא רק לסמוך על הכתוב בדרך הדרשה. פעם אנו מוצאים משנים בדרך, אל תקרא את כל בנין הכתוב. בספרי דברים ל"א כ"א, 83 ב', אומר ר' יהושע בן קרחה 7): דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א' ד'), אל תקרי כאן אלא ארץ הולכת וארץ באה ודור לעולם עומד (כי עיקר בריאת העולם הוא בשביל האדם; והיה הוא צריך להיות קיים ועומד, והארץ שנבראת בשבילו הולכת ומתחלפת) ולפי ששינו מעשיהם (שסרו בני האדם מתכלית הבריאה), שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית (שהם יתחלפו והארץ תעמוד). מפורסמת בהסמוריה שלנו דרשתו של ר' עקיבא לבמדבר כ"ד י"ז: דרך כוכב – אל תקרי כוכב אלא כווב (כלומר בן כוויבא), ש"ו תהיה, אדום – רומא – ירשה, והאביר שריד מעיר (רומא) 8). ע"י המדרש החפשי הזה נעשה מבן כוויבא – בר כוכבא, ומה נוכל לדון מה שחשבו בכלל חכמינו הקדמונים בדרשת, אל תקרא.

1) בספרי דברים ל"א כ"א (83 ב' ח') כאן במקום כן. 2) מה ששייך לספרי דברים ל"ד ז', 150 א', ע' אגדת התנאים כרך ב' 289, 3. 3) הנוסח בספרי דברים אל תקרי וכן בהמות אלא וכן בהם אשלה בה אין לו מובן, אבל את הנוסח האמתי אפשר למצוא מתוך הבאור שבא אח"כ: שיהו מתחמסין ואתחורין על כל עבירות. ומה אפשר להבין שהחליף את הח"א, בהמות' בחית, בקמות'. במקום ומתחורין צ"ל ומחורין כי אין, חור' בהתפעל. ע"ד המובן של חור על, ע' לעיל ערך, חור'. 4) גם בביר ל"ט י"א–קרי ביה. שם מ"ה ס"ט – קרי בו. – דוגמאות בשביל הנוסח השלם מבי' ומפסיקתא: אל תהי קורא כן אל... ביר פ"א ס"ו ו', פסיק' 179 ב'. – אל תקרי אל... ביר ב' (נ'); י"ט (ח'), פסיקתא 80 ב', 194 א', 201 א' 5) ע' ג"כ מנהר' ג"ד ב', ברייתא ג' א'. במקור האחרון כתוב מפורש קרי ביה ישיב (בהפעיל). 6) ע' הרשימה בסוף הכרך השני של אנ' התנאים (ע' 677) ששם נרשמו המקורות שבהם באו שנויי הנקוד ושנוי האותיות. 7) ע' אנ' התנ' כרך ב' 310. 8) כך איכה ר' ל"ב ב', בשם ר' יהודה בר אלעאי. בירוש' תענית 68 ד' מ"ט מבריותא של רשב"י: דרך כוכב מעקב – דרך כוובא מעקב, ע' אנ' התנ' כרך א' ח"ב. 89 הע' 2. R. d. E. I. XXXVI, 202

ר.

ראה. קפ-קאה. ע"ד הלשון בוא וקאה, גא וקאה, ע' לעיל ערך, בוא' וערך
 "צא".—סגנון ראוי לתשומת לב הוא השאלה: "מה קאה?" שבה משתמש מדר התנ' להראות
 על איוו עובדה או הלכה שיוצאה מדרך הרגיל. התשובה על השאלה הזאת נתנה יחד
 עם דרשה לאותו הענין. הנושא של הפעל, ראה' הוא האיש הנדון או הדבר הנדון
 ולפעמים הכתוב בעצמו. ר' יוחנן בן זכאי משתמש בלשון שאלה בין שאר מאמריו
 שדרשם כמין חקר, שנזכרו לעיל 1). א. מכיל' לכיא ו', 77 א': מה ראתה און שתרצע
 מכל האיברים; וכן בתוספ' 358, ב'ק ו' ה' 2). ב. תוספ' 358, ב'ק ו' י', עה"כ דברים
 כ"ז ה': וכי מה ראה ברול ל'פסל יותר מכל מיני מתכות. ג. מכיל' לכיב ו', 91 ב': מה
 ראתה תורה להחמיר על הגנב יותר מהגולן. וכן תוספ' 357, ב'ק ו' ב' 8). תנא אחד
 שישב ברומא עוד בימי הבית השני שואל: מה ראו חנניה מישאל ועוריה שמסרו עצמן
 (על קדושת השם) לכבשן האש? פסחים נ"ג ב' 4). ר' יהודה מכפר עכו (איכוס: 5)
 שאל את ר"ג: מה ראה משה לומר כי יבוא אלי העם, שמות י"ח טו', מכיל' לאותו
 פסוק, 59 סוף א'. ר' חנינא (כנראה בן גמליאל) 6) שאל את ר"א בן הורקנוס: מה ראו
 ישראל לפדות פטרי חמורים ולא פטרי סוסים וגמלים 7). מכיל' ל"ז א', 53 ה' 8).—
 הוריות ו' ב': ומה ראה משה לעשות י"ב ימים חנוכה; מגילה ט"ז ב': מה ראתה אסתר
 שוימנה את המן. — אסתר א' ט': מה ראה הכתוב לפרסם סעודה של ושת' (ר' יהושע
 בן קרח) משנה עדיות ו' ג': אמרו לו לר"א: מה ראית לטמא. יומא ל"ח א': אמרו
 להן חכמים ומה ראיתם שלא ללמד. מגילה י"ז ב' על דבר סדר ברכות י"ח: ומה ראו
 לומר. — רשב"י שואל, עה"כ שמות כ"א א': מה ראו דינן לקרום לכל מצות שבתורה,
 מכיל' לאותו פסוק, 74 ב' 9). — אנדה אחת סתמית שואלת, עה"כ תה' ע"ז ג': וכי מה
 ראה הכתוב להחזיר לה (לירושלים) השם הראשון (שלם). תוספ' 3 ח', ברכות סוף
 א' 10). במובן זה של הפעל, ראה' שעוד בימי התנאים חדרו מהשתמש בו בשאלה, בא
 הפעל, ראה' על נסיונות החיים: ראה טוב, ראה רעה, "איוה נסיון, איוה מאורע גרם לו
 לפלוני לעשות כזה וכוה", רגילים לשאול ברנש, כשרוצים לדעת הסבה לאיוה מעשה
 פלא. ואולם בהמשך הזמן נתגדף המובן הראשון של משפט זה לגמרי ואחר כך, כמו
 שנראה מתוך הדוגמאות, התחילו להשתמש בה בשפה האמנותית של המדרש גם בעצמים
 בלתי חיים וגם במושגים מופשטים. דוגמא ללשון מפליא זה אני חושב שנמצאה בכתבי
 הקדש. אבימלך אומר לאברהם (בר' כ' י'): מה ראית כי עשית את הדבר הזה? כלומר
 מה גרם לך לעשות כזה.

- 1) ע' אני התנאים כך א' ח"א 21. 2) בירוש' קדושין 59 ד' הלשון הוא כך: מה רואה
 העבר הזה לירצע באונן יותר מכל איבריו. כנראה קשה היה לו לבעל הגמרא ליחס הראיה לאון
 ויותר יפה היה בעיניו ליחסה לעבר. יותר מזה נשתנה הסגנון בבבלי קדושין כ"ב ב'. שם נחקק
 לגמרי הסגנון העתיק. והלשון שם הוא: מה נשתנה און מכל איברים. 8) בבבלי ב"ק ע"ט ב':
 מפני מה החמירה תורה. ע' לעיל ע' 42. 1) ע' לעיל ע' 88 הע' 8. 5) ע' אני התנ' כך א'
 ח"א 5,70. 6) ע' אנדת התנאים שם 107 נ). 7) תשובת ר"א הובאה לעיל 9 הע' 10.
 8) בברייתא ברכ' ח' ב' הלשון הוא: מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים.
 9) ע' אנדת התנאים כך ב' ח"א 59. 10) ע' ג"כ ברייתא יבמות מ"ו א': מה ראית שבאת
 להתנייר. ע' ג"כ ספרי במד' י"ח ו', 88 ב': מה ראית להשתחוות. שם דברים א' י"ג, 68 א': מה ראה
 איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב.

במדרש רבי ר"ע, ששם לא נמצא דונמא למשפט המובא לעיל, אנו מוצאים בו משפט אחר המיוסד על לשון זה: קה קאיך ... שאלה זו שכמיה מצאתי רק בספרא (1) שייכת אל היסודות הדרמטיים של שפתנו האמנותית. זה שאלין פונה המדבר הוא הנושא והנותן עמו בכרור הענין, ועומד כנגדו במציאות או בדמיון, מה ראית לומר כן אמור..., ספרא לא' ב', 4 ג', א' נ', 5 ג': מה ראית לומר... אמור..., י"א ג', 48 ב'; י"ט י', 88 ב'. מה ראית להביא, א' ו', 6 ד'. מה ראית להבשיר, א' ג', 8 ב'; ד' ב', 19 סוף ב'. ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו, ו' ב', 29 ב'. ע' ג'כ ברייתא ביצה כ"א ריש ב', ובחים פ"ד סוף א' (*).

קאי, ע' לעיל ערך "קרי".

קאינה, הוכחה (2), שעליה מיסד השופט החלטת המשפט. סנהדרין ג' ח': כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין... אמרו לו: הבא עדים ואמר אין לי עדים, אמרו: הבא ראיה ואמר אין לי ראיה, ולאחר זמן מצא ראיה ומצא עדים (3). המדרש קורא להוכחה, המובאה לאיוו קעה מהכתוב, בשם קאינה, למשל יבמות פ"ג ג', משיב ר' עקיבא על דברי ר' אליעזר: "משם ראיה?"... וכן בתוספתא 415 ט"ז י"ח ב', ע"ז סוף ג', ברייתא ע"ז מ"ד א', במחלקת שבין ר' יוסי בן הלפתא ורבנן, פסחים ו' ב', ר' אליעזר בן הורקנוס נגד ר' יהושע בן חנניה: מה זה יהושע, מה ראיה רשות למצוה? ספרא ל"ג ג', בספרו של ר"ע ע"ד המחלקת שהיתה בין ר"א בן הורקנוס ובין ר"י בן חנניה: התחלתי מביא להם ראיות. – לעיל ערך "מקים": צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים, הבטוי המלא הוא, קאינה קאינה (לענין, לדעה, לבאור), למשל, מכיל' ל"ט ט"ז, 64 ב', ר' אליעזר בן עזריה: ראיה לדבר מסיני. ברייתא יומא פ' ריש א', ר' יהודה הנשיא: וראיה לדבר יום הכפורים, תוספ' 461, ע"ז סוף א', ר' שמעון בן אלעזר (4): וראיה לדבר רחבעם בן שלמה (5). ל"ב מדות, מדה ב' וכ"ג: וראיה לדבר, ע' עוד לעיל ערך "קרי", הדוגמאות שהובאו שם ללשון: אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר (6).

רבה, פעל-הקה (הכתוב ריבה), כלומר הוסיף (7). ע"ד המובן של הפעל הזה והשמוש בו במדרש התנאים ע' לעיל ערך "מעט". מלבד הדוגמאות שהובאו שם צריך להביא עוד אלה, ספרא ל"ד כ"ד, 21 ב': אחר שריבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו, ו' כ"א, 38 ב': אחר שריבינו דברים שהם כשלמים ודברים שאינם

(1) ע' הופמן, צור איינלייטונג, ע' 31. (2) אנכי מנקד כמו שרניצין לקרוא קאינה (שם הנגזר משם הפעל, השהה קאינה, יחזקאל כ"ח י"ז). – לוי, ח"ד 406 א', מנקד קאינה ע"מ קנינה, שם הפעל, הוזה, ואולם בשביל ראה מתאים השם קאינה וצריך בכל אופן להבדיל בינו ובין קאינה. במשנה כתביר עתיק, שהיה תחת יד חברי המנוח קופטן, המלה הזו תמיד מנוקדת קאינה. בדיוואן של שירי ר' יהודה הלוי, הוצאת ת. כראדי, ח"ב 40, 89 § חרוז 2: קאינה. (3) עדים והוכחות הם שני אמצעים להכרת הוכחות, לעיונת האמת. את העדים השופט שומע, את ההוכחות הוא רואה. ולפיכך נקראה בודאי ההוכחה קאינה – הדבר שהוא נראה. השהה ישעיה י"א ג': לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוניו יוכיח. כלומר שלמלך המשיח לא יהיה צורך בהוכחות ובעדות בשביל לברר את האמת. כלל הוא בתלמוד: אין לו דריין אלא מה שענינו רואות. על זה אולי צריך ליתם גם קנה וקנות, ישעיה כ"ח ט"ז י"ח, התעורה שעומדת להיות נראית. (4) ע' אג' התני כרך ב' 425, 8. (5) במקום ראיה בא בבבלי בבבוי (מנילה לא ב', נדרים מ' א': סימן. (6) מה שנוגע להמלה שאינה מובנה והראיות, ב"ר סוף ל"ז, ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 1,688. (7) בעברית התנכית תמיד בהפעל, ורק פעמים בפעל (שופטים ט' כ"ט, תה' מ"ד י"ג). מובן אחר יש לקנה' ביחזקאל י"ט ב', איכה ב' כ"ב.

(*) במשנה פאה ב' א', וקאינין (עולה ראיה).

כשלימים, מכיל' לייג' י"ג, 22 ב' אף איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות. ספרא לב' י"ג, 12 ב' ארבה את הלבונה. ספרא לו' ח', 33 סוף ד': יכול שאני מרבה 1). ספרא לא' ב', 4 ג': לרבות כל האמור בענין. שם (שורה ו'): אדם לרבות הנרים. ספרא לט"ז לב', 83 ב': מנין לרבות כהן אחר. "נתבקה" — הפעול לרבה — נמצא בנינו ל"נתמעט" בדונמאות שהובאו לעיל ערך "מעט".

רבוי, שם הנגזר מן הפעל רבה, בנגזר למיעוט. ע' לעיל ע' "מעט", ונביא כאן עוד דונמאות. ספרא לה' ד', 23 סוף ב', שבעות ג' ה' (במחלקת שבין ר"ע ובין ר"י): ר"ע: מרבו הכתוב, ר' ישמעאל: אם רבוי הכתוב לכך רבוי הכתוב לכך 2). — כלל אחד של ר"ע הוא: אין רבוי אחר רבוי אלא למעט. ספרא לו' י"ב, 34 ד' י"ד 3). מדה זו נמצאת גם במדרש דבי ר' ישמעאל. ע' ספרי במדבר לט"ז ה', 43 א'; ברייתא מנחות מ"ג א', לדב' ו' ט'; בשני המקומות הללו משתמש ר' ישמעאל בעצמו במדה זו. בדרך קצרה: "רבוי אחר רבוי למעט", אומר ר' ישמעאל בספרי לדב' ו' ט', 75 ב', מכילתא לדב' ט"ז ט'. אותו הדבר אומר ר' אליעזר בן יעקב, ספרא לב' ד', 10 ד' 4). נגד הכלל הזה נמצא כלל אחר בספרא לו' י"ב, 34 ד' ט"ז: אין רבוי אחר מיעוט אלא לרבות. את הכלל של רבוי, שהוא אפי' במדרש של ר' עקיבא, מעמיד ר"א בנו של ר"י הגלילי בל"ב מדות שלו בראש כולן, ואולם המדה הזאת, כמו המדה "מעט", היא מנבלת רק במלות: אף, גם, את (ע' לעיל ע' "מעט"). המדה השלישית של ל"ב מדות היא "רבוי אחר רבוי", והיא במקום שיש בכתוב מלות הרבוי כפולות. בתוך דונמאות הובאו: ש"א י"ז ודברים י"ב ל"א.

רוח הקדש. הבטוי "רוח קדש" שבתנ"ך, תה' נ"א י"ג, מוכיח, שהסומך יש לו מובן תאר — רוח קדוש, ואי אפשר אפוא לבארו רוחו של הקדוש ברוך הוא 4). במדרש התנאים משתמשים במלות "רוח הקדש" במקום שרוצים לומר שאיזה פסוק אמרו הקב"ה בעצמו, כך הוא במה שהובא לעיל בערכי "סבר", "עריב", וצד', ששם נחלקו הכתובים בין מרבה' שונים ואחר מהם: רוח הקדש אומרת (תוספתא 312, 313. ספרי דב' ל"א ח', 112 ב'), או: אמרה רוח'ק (תוספ' 312 כ"א). — במלות "ורוח הקדש צווחת ואומרת" מתכוון להגיד שאיזה פסוקים הקב"ה אמרם בתוך תשובה על דברי שבת של ישראל. א. ישראל אומרים (דב' ו' ד'): ה"א ה' אחר, ורוח'ק צווחת ואומרת (שיב' ו' כ"ג): גוי אחד בארץ. ב. ישראל אומרים (שמות ט"ז י"א): מי כמוכה באלים ה', ורוח'ק צווחת ואומרת (דברים ל"ג כ"ט): אשריך ישראל מי כמוך. ג. ישראל אומרים (דבר' ד' ו'): ומי... אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וכו', ורוח'ק צווחת ואומרת (שם פסוק ח'): ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. ד. ישראל אומרים (תה' פ"ט י"ח): כי תפארת עומו אתה, רוח הקדש צווחת ואומרת (ישעיהו מ"ט ג'): ישראל אשר כך אתפאר 6).

1) כך צריך להיות במקום, אני ארבה' (השוה שם להלן 38 א' ג'). 2) הנוסח הרגיל של המשנה (גם בברייתא שבעות כ"ו ריש א') בא בתשובת ר' ישמעאל ריבה' במקום, רבוי', אבל בנוסח המשנה שבירוש' (הוצ' Löwe 118 א' ג') בא כמו בספרא, רבוי'. 3) השוה ברייתא מנחות פ"ט א'. 4) כאן נוסף ע"י איזה מעתיק לפני, אלא' — בתורה. 5) נגד בלויא, צור איינליטונג ע' 18 ולהלן. השוה לקמן Die Worte Jesu I 166 ע' ג' לעיל ערך "קדש". 6) כך הוא במכילתא לט"ז ב', 86 סוף ב' ובמכילתא היצאת ווייס נוסח אחר. בספרי דברים ל"ג כ"ו נשפט נוסח ג' לפני ד', שהוא הנוסח האחרון, ישנם עוד שני זוגות דברים: שהי' ב' ג'; שם פסוק ב' שמות ט"ז ב' (הציו האחרון); ישע' מ"ג כ"א. בראש כל אלה בא המאמר שאינו מובן: ישראל אומרים אין כאל' ורוח'ק אומרת אל ישרון. בספרי דב' חמשה בכלל המלה "צווחת".

ספרא ל"ד ד', 46 א': הָשִׁיבְתוּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ 1, והוא המומור קל"ג שמדברר במשיחת אהרן לכהן גדול. — רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבַשְׂרָתָן, עדיכ דברים כ"א ח', סוטה ט' ו' (ע' ערך, בשר"י). ע"ד דבר משה נאמר: מדבר ברוח הקדש. ע' לעיל ע', הפסקה. ע"ד הנביאים: היאך רוח הקדש נקנת בפי הנביאים, ספרי דברים ל"ח י"ח, 107 ד', מהפסקת הנבואה בישראל: עד כאן הנביאים מתנבאים ברוח הקדש נמכאן ואילך הט' אונק' ושמע דברי חכמים, ס"ע ל"א. — עוד ע"ד אדות זה תוספ' 318 כ"ב, סוטה י"ג ב': משמתו חגי וזכריה ומלאכי נביאים אחרונים פסקה רוח הקדש מישראל נואעפיי"כ היו משמיעין להן בבית קול. בסדר עולם סוף כ"א: משנתנה תורה לישראל פסקה רוח הקדש מן האומות 2. ע"ד שלמה המלך נאמר בסדר עולם סוף ט"ו: שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשת הספרים הללו—ע"ד שירת הים נאמר: שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה, מכילתא ל"ד ל"א, 33 ב'; ט"ו א', 35 א'. ע"ד רחב (שאמרה בנבואת: ונחבתם שמה שלשה ימים עד שוב הרודפים, יהושע ב' ט"ו): ששרתה עליה רוח'ק, ספרי דברים ל"א כ"ד, 69 ב' כ"ט. — נתנלו דברים שאמרה אם ס'סרא לדבורה ברוח הקדש, ספרי במ' ל"א ו', 24 א' י"ז 8. רָמָז. מכיל' ל"ז י"ד, 55 א' ח', ר' אליעזר המודעי: ע"ד ארבעה צדיקים שנתן להם קמז 4, שנים חשו ושנים לא חשו. משה נתן לו רמז ולא חש, יעקב נתן לו רמז ולא חש, דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו. משה מנין? ושים באוני יהושע (שמות י"ז י"ד), אמר: יהושע מנחיל את הארץ, ובסוף משה עומד מתחנן... יעקב ניתן לו רמז ולא חש, שנא' (בר' כ"ח ט"ו): והנה אנכי עמך וכו', והוא היה מפחד... דוד ניתן לו רמז וחש, שנא' (ש"א י"ז ל"ו): גם את הארי גם את הדוב וכו' וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו? אלא שמא עתיד ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידי מרדכי ניתן לו רמז וחש, שנא' (אסתר ב' י"א): ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וכו' אלא אמר מרדכי: אפשר חסידה זו תנשא לערל זה? אלא שמא עתיד ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה. במאמר הזה של ר"א המודעי אין לה למלת "רמז" המובן המיוחד שיש לו במדרש הכתובים. לנגד זה יש לה המובן המיוחד במאמר ספרי דברים ל"ב ל"ד, 139 ב': זה אחד מן המקומות שניתן להם רמז לתחיית המתים. (בביר כ' ס"י י': רשב"י). המקומות הללו, מלבד הכתוב ה' ממית ומחיה שהוא היסוד לאמונה זו, הובאו עוד: במדבר כ"ג י' (חציו האחרון); דברים ל"ג ו' (חציו הראשון); הושע ו' ב'. — ספרי במ' ל"ח ג', 36 א', חנניה בן אחי ר' יהושע בן חנניה (י"ף משמות י"ט י"ט) ור' יונתן תלמידו של ר' ישמעאל (י"ף במדבר ט"ו ג') 5. אומרים: מכאן רמז לשיר מן

1) בבריי' כריתות ח' ב': יצתה בת קול ואמרה. — בספרי דב' ל"א י"ד, 129 ב' ל': משיבו רוח'ק למשה, צ"ל משיבה או משיבתו. 2) בתור נביאי אומות העולם לפני מעמד הר סיני נחשבו בלעם, איוב וחבריו שבספר איוב. — בבריי'א פסחים ק"ו א' ששם ששה תנאים מיחסים את מומורי ההלל לזמנים שונים, אבל כולם מסכימים שהמלות, למעני למעני אעשה, ישע'י מ"ח י"א, הן חשובה על מה שישראל אומרים, לא לנו ה' לא לנו 'ורוח הקדש משיבה ואומרת להן. — למה שהובא כאן מסוטה י"ג ב', ע' ברייתא יומא ט' ב', סנהדרין י"א א': נסתלקה במקום פסקה.

8) מביר הנני להביא דוגמאות אלו: ורוח הקדש, אומרת, פ' ס' ח'; פ"ד ס' י"ב: ורוח הקדש צווחת; ס"ג ס' י' סוף צ"ב: ברכתו רוח הקדש, ע"ה ס' ח'; נצנצה בו רוח הקדש, פ"ד ס' י"ט, צ"א ס' ו'; הופיעה רוח הקדש, פ"ה ס' י"ב; לקול רוח'ק, פ"ה ס' ב'; הוי משתמשין ברוח'ק, פ"ו ס' ו'; ראה ברוח'ק, ע"ה ס' ח'; לספק ממנו רוח'ק, פ"ה ס' ד'; נסתלקה רוח'ק ממנו, צ"א ס' ו'; נמלה ממנו רוח'ק, פ' ס' ג'; שאמרו ברוח'ק (ס' דינאל), פ"ה ס' ב'; והו' שנאמר ברוח'ק ע"ד ידי שלמה, ע"ה ס' ח', צ"ג ס' ד'. 4) ע' אני חתני ברך א' ח"א 169. 5) ע' שם ח"ב 281.

התורה. ור' יונתן מוסיף על זה: אלא שנתפרש על ידי עורא. אולי כוונתו היא שעיי עורא בדברי הימים (ע' ביב מ"ו ריש א') נזכר בפירוש מוסר השיר של הלויים בבית המקדש. – ברייתא שבת ק"ג ב' תענית ב' ב', ר' יהודה בן בתירה: מכאן רמז לניסוך המים מן התורה (כלומר מהאותיות ס, י, ס שבנסכיהם ונסכיה כמשפטם – במקום ונסכה, כמשפט¹). קדושין פ' ב' (ר' ישמעאל): רמז ליחוד מן התורה מנין. סנהדרין מ"ו ב' (רשב"י): רמז לקבורה מן התורה מנין. זכחים י"ז א' (ר' סימאי): רמז לטבול יום מנין. כל אלה הם בעניני הלכה. וע' ירו' תענית 65 א': תני חוקיה רמז...

רשות. בניגוד להחוקה, ע' לעיל ערך, חובה; בניגוד להנחה, ע' לעיל ערך, נורה; בניגוד למצודה, ע' לעיל ערך, חול' וערך, רבאיה.

רשום. רשום בינוני פעול מקל. ר' יהושע בן חנניה אומר לשמות י"ז ח', מכיל' לאותו פסוק, 53 ריש א' 2): המקרא הזה רשום ומפורש על ידי איוב. נראה ברור שהמלה רשום פירושה סתום (ע' לעיל ע', סתום²). כלומר המקרא הזה סתום, למה בא או פתאם עמלק, ומבארו ע"י מ"ש באיוב ח' י"א: הינאה אחו בלי מים, וכך אי אפשר לו לישראל בלי תורה, ומפני שפרשו מן התורה לכך בא עליהם השונא. – הפעול הזה שאינו נמצא במקום אחר ביחיד נמצא ברבים³, שבו נקראו הדרשנים העתיקים, דוקלשי קשומות⁴, שהם נקראו גם כן דוקלשי קמורות⁵ 6). מהיחיד, קשום⁶, שהובא למעלה, אנו למדים שהרבים, דורשי קשומות⁷ פירושו דברים סתומים, שזוה מתאים לכל הפחות חלק מהדרשות שנמסרו בשם. רשם בעברית ובארמית הוא לא כתיבה ברורה אלא רשימה כל שהיא. ולזה מתאים, קשומות⁸. כלומר מקראות כאלה שתכנם לא נמסרו באופן ברור אלא רק דרך רשימה ורמז. במובן שכזה צריך כנראה לבאר את האמור בדניאל י' כ"א, שבקהלה אחת שאליה שלח ר' יהודה הנשיא את לוי בר סיסי תלמידו, שאליהו מה שכתוב: את הרשום בכתב אמת, אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת? 6) כי רשום פירושו מה שרק נעשה ע"י רשימות קלות⁹, בכתב אמת¹⁰ הוא כתב ברור 7).

1) הפעל קמו לא נמצא בספרות התנאית ורק בספרות שאחרי התנאים נמצא גם הפעל כשהוא לעצמו וגם בקשר עם השם קמו. קמו. מלבד הדוגמאות שהביא לוי חלק ד', ע' 458 ב', וחולין צ"ב א', שבת ק"ט ב', חנוני להביא עוד סביר ופסיקתא: רמז רמזה לו, ב"ר ל"ג ס' ו'; מ"ו ס' ד'. קמו קמו לו, ב"ר פ"ט ס' ד'; אף משה קמונה לישראל מן התורה, פסיקתא 25 א', 26 א' (ע' אנדת אמוראי אי ח"ב 372, 4, 5). רמז לו על... ב"ר פ"ו ס' ו' (שם חלק ג' 570, ד'). רמז לתולדותיו, ב"ר י"ט ס' ח' (שם חלק ב' 360, 8). קמו... ב"ר נ"ג ס' ט' (שם ח"ג 689, 5); פסיקתא מ"ו ב' (שם חלק א' 434, 8); 39 ב' (שם חלק א' 435, 2). הפרשנים המאוחרים השתמשו במלה זו על ענין רמזים מיספיים (הראב"ע וביחוד הוהר). ע' הערות R. d. E. I, XXII 37 ff. Stades Z. f. alttest. Wiss. XIII. 301. 2) ע' אנדת התנאים כרך א' חלק א' 120 הערה 4. 3) הילקוט סביא סתום במקום רשום, ואולם כנראה זהו רק בא להקל. 4) ע' לעיל 43, חמורות רבים מן חמור. 5) ע' לעיל 43 בהערות 4, 5, 6. 6) ירו' יבמות 18 א', ב"ר פ"א ס' ב'. וכן בהשג"ר לא' ט'. בבבלי יבמות ק"ה א': מכלל דאיכא כתב שאינו אמת. בתנחומא צו (ב' 7): וכי יש דבר שקר בתורה. הנוסח הזה נוצר אחר שנשכח הפירוש האמתי של רשום. 7) כך מבאר ר' שמואל יפה אשכנזי בבאורו, יפה תאר' לב"ר: כי אמת משמע כתיבה תמה ורשום משמע רק רשם בעלמא.

* הדרשות שלהן נאספו וקדרו באוצר המדרשים של אייזנשטיין כרך א' 96–97 ונמנעתו מהביאם כאן. המתרגם.

ש. *

שבת. פיעל-שבת. ספרי במדבר לו' י"ח, 15 א': וכן הכתוב מְשַׁבְּחוּ בבתִי דינִין במצרים, כלומר הכתוב משבח את שבט יששכר שהיה יושב ודן בבתִי דינִים במצרים, ויִלֵּף מהשם לְשׁוֹב, שבבמדבר כ"ו כ"ד-לְשׁוֹבָה (1). ע"ד השבט הזה נאמר בספרי דברים ל"ב י"ח, 147 א': ויששכר באהליך, מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה. ומביא ע"ז ראה מדה"א י"ב ל"ג.

שְׁבַח. בנודר לְנָאֵי אוּ נָנוּת, ע' לעיל 12 ועוד בניגוד לְפָנִימָה (ע' לעיל 68). בְּשֻׁבָה, לְשֻׁבָה, ע' לעיל ערך, "חס". — לְהוֹדִיעַ שְׁבָחוֹ, שְׁבָחוֹן (ע' לעיל ערך, "דע"). למוד זכות על אישים של התנ"ך, שעליהם מסופרים איזה דברים לא נאים. ר' חייא דרש שלש מקראות לשבח (בר' ל"ח י"ד; ש"א ב' כ"ב; שם ח' ג'), ירו' סוטה 16 סוף ד' (2). **שבר.** רק במקום אחד נמצא הבטוי (ירו' קדושין 58 ב') בברייתא אחת של חזקיה (3): לְשַׁבֵּר קֶלַח וְחֶמְדָּה לְמִקְרָא. ע' ג"כ יבמות ו' ג'. אולי הלשון הזה שייך אל תקופת האמוראים (4). — לְשַׁבֵּר אֶת הָאֵן, ע' לעיל ע' "און".

שוה. קל-שְׁוֶה. ספרא ל"א מ"ו, 57 ב', ברייתא חולין כ"ו ב': באיזו תורה שְׁוֶתָה בהמה לעוף ועוף לבהמה (5). — הפעיל-השְׁוֶה, מכיל' ל"ב מ"ט, 18 סוף א': תורה אחת יהיה לאזרח, בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה. וכן בספרי במדבר ל"ט י"ד, 18 ב', ברייתא ב"ק ט"ו א' לבמדבר ה' ו': השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה (6). ברייתא שם לשמות כ"א א': השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה. ברייתא שם לשמות כ"א כ"ט: השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתורה. ספרא ל"ט מ"ו-ל"ג, 83 א': השוה כולם בכפרה אחת (7). מכיל' ל"ב ו', 6 א': בא הכתוב להשוות ראשון לאחרון ואחרון לראשון.

שְׁוֶה. הַצֵּד הַשְׁוֶה, ע' לעיל ערך, "צד". — גִּזְרָה שְׁוֶה, ע' לעיל ע' 10. **שְׁוֶה.** אנדה אחת סתמית מונה בסדר כרונולוגי עשר שירות שהושרו להקב"ה, מכילתא ל"טו א' (34 סוף א') עה"כ, את השירה הזאת — וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות קן? א. ישע' ל" כ"ט; ב. שמות ט"ו א' — י"ח; ג. במדבר כ"א, י"ז — י"ח; ד. דברים ל"ב א' — מ"ג (8); ה. יהושע י' י"ב, ו. שופטים ה'; ז. שמואל ב' כ"ב.

(1) ע' ג"כ לעיל 106 הע' 2. (2) ע' אנדה התנאים ח"ב 527 א'. (3) אל ברייתא זו (ירושלמי קדושין 58 ב', מ"ד — ס'), מתאים הספרי דברים ל"ב א', 122 א', ו' — ט"ז; מלבד איזה שנויים אחרים צריך להעיר כי במקום, מלמד' שבספרי דברים, בא בירושלמי, מְנִיד' (ע' לעיל ע' 123). (4) הוכחה לזה, שאמורא אחד מהמאה הרביעית יסד כלל זה (ירושלמי שביעית 37 ד'): כל מדרש שאת דורש ושובר מדרש ראשון אין זה מדרש. ואולם אפשר שהמאמר היה בא במסרת מימי התנאים. — בבבלי בא במקום הפעל, שְׁבַר' שבמובן זה-לְבַטֵּל איזו ראה ע"י קושא-פֶּקֶד, ע' ל"ו ח"ד 114 ב'. השוה ג"כ פֶּקֶד, פֶּקֶדָה (קושא משְׁבָּחָה), ע' ל"ו ח"ד 626 א'. (5) ע' ג"כ ספרא ל"א י"ד, 8 ד': שְׁוֶה... שלא שְׁוֶה; ל"ב ח', 11 ב': שְׁוֶה... שְׁתִּשְׁוֶה. (6) בספרי במ' לה' ו', 2 א': להשוות אשה לאיש לכל חמאות ונזקים שבתורה. (7) בברייתא יומא ס"א א': הושוו כולן. (8) פרשה זו נקראה בירוש' מגילה 74 ב' ס"ה (מס' סופרים י"ב ח'): שירת הלויים (ע' יסוד הכתוב דברים ל"א כ"ה).

* **שבועה.** יש לשונות אפיים של שבועה, ר' אליעזר בן הורקנוס קרא בשבועתו: ברית! הן הן הדברים שנאמרו למשה מסיני. ר' טרפון (הכהן) נשבע: העבודה! (אנ' התנ' כרך א' ח"ב 81 הע' 4). ר' יוחנן נשבע: תורה נביאי וכתובי! ערובין י"ז א'. רב יוסף: מריה דאברהם! ערובין ע"ה ב'. האלהים! (רבא). ערובין י"ד ב', מגילה י' א'. המסתרג.

ח. תה' ל', שאמר שלמה לחנכת הבית; ט. דהייב כ' כ"א 1; י. לעתיד לבוא, ישע' מ"ב י' ומ"ח כ' 2).

ע"ד צורת הכתיבה של שירת הקדש נאמר בספרי דברים ל"ו ט' (75 א' י"ט), ברייתא שבת ק"ג ב': או שכתבה כשירה או שירה שכתבה כיוצא בה.

שכר. לשכר את האן, ע' לעיל ערך "אן".

שם. ברכים שמות, במובן המיוחד שמו של הקב"ה, שם בן ארבע אותיות (ע' לעיל ע' כנו"י) שנקרא שם המיוחד ושם המפורש (ע' לעיל 108). כמו שמצינו בעברית התנכית בא לפעמים במקום שם-נקר (ע' תה' ל' ה'; צ"ו, י"ב; הושע י"ב ו'; תה' ק"ב י"ג), ולפעמים בתור נרדפים באו שניהם כאחד (ע' שמות ג' ט"ז; ישע' כ"ו ח'; תה' קל"ה י"ג, השוה איוב י"ח י"ז) 3, כך גם בתקופת התנאים בא לפעמים במקום שם – הנקרה, או כמה שרניל – אנקרה. זהו קצור מן הנקרת השם 4. כנראה שהשם אנקרה בא בשימוש השפה של בית המדרש במקום שמדובר על דבר כתיבת השם, או שכתב בה את האזכרות והב, ספרי דברים ל"ו ט', 75 א', שבת ק"ג ב' 5. ברייתא מנחות ל' ב' (ע"פ הגירסא שבסופרים ה' ד'): ואין כותבין את האזכרה על מקום הגדר. ברייתא שבת קט"ז א' (השוה ירו' שבה 15 ג' נ"ג; ואזכרותיהן 6). שם, ר' יוסי בן הלפתא: קודר את האזכרות שבהן, שם ר' טרפון; אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן, ברייתא סנהדרין ק"ג ב': מנשה קדר את האזכרות, מגלת תענית 7 (ע' ג"כ ר"ה י"ח ב'): בשלשה בתשרי אתנמילת אדרכתא מן שמרייא (ניא: במילתא). כאן אדרכתא הוא התרגום הארמי ל"האנקה" ומגיד שגם השם שהיה נכתב בשטרות נקרא אזכרה. אם נקבל את באור הברייתא להאמור במגילת תענית, או "אדרכתא" כאן הוא השם "אל עליון" שאותו היו מוסיפים לשמות מלכי החשמונאים (יוחנן כהן גדול לאל עליון). ומזה נלמד שאזכרה היא לא רק שם בן ארבע 8. ואולם נראה שעוד בזמן קדום היו קוראים אזכרה רק לשם בן ארבע, כך מוכח מכל הדוגמאות שהבאנו עד הנה. אבל כשאנו מוצאים במאמר של תנאים על בעל קרי (ירושלמי ברכות 6 ג'): ובלבד שלא יזכיר אזכרות, או לפי נוסח אחר (בבלי ברכות כ"ב א'): ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו, שם בוראי הכונה היא לכל השמות של הקב"ה, גם מהומן שאחרי תקופת התנאים אנו מוצאים שמשתמשים בשם אזכרה במובנו המצומצם וגם במובנו הרחב 9).

(1) בתנחומא לשמות ט"ו א' בא במספר ט' שה'ש אשר לשלמה. ומספר ח' מיוחס שם לרוד. בתרגום שה'ש שפותח ברשימת עשר השירות בא המספר ט' כמו בתנחומא, ובמקום מספר ח' בא המספר ו' שלטו. ובתור מספר ו' בא ש"א ב', א' – י'. בתור מספר א' חישב התרגום שירת אדם הראשון. שהיא מומור צ"ב שבתהלים. ע' מאמרו של עפשטיין ממורת ומעריב [85]. 2) במקום הפסוק מישע' מביא התנחומ' תה' צ"ח א. התרגום לשה'ש מישע' ל' כ"ט. ע"ד הרשימה של השירות אצל הרמ"ג ע' הרקבי, שו"ת הנאנים ע' 30. 3) S. Jacob in Stades Zeits. XVII, 69 f. 4) הקויר שם – אצל בני אדם: ישע' מ"ט א'; תה' מ"ה י"ח; אצל הקב"ה: ישע' י"ב ה'; כ"ו י"ג; שמות כ' כ"ד. ע"ד האלילים: שמות ל"ג י"ג, השוה הפעול: ירמ' י"א י"ט; תה' פ"ג ה'; ע' Jacob a. d. O. S. 76. 5) השוה סופרים א' י': מעשה בתורתן של אלכסנדרים שהיו כל אזכרותיה כתובות והב. 6) ע' R. d. E. J. XXXVIII, 42. 7) Neubauer Mediaeval Jewish Chronicles II, 12 ששם במקום אדרכתא נדפס בשמות אדרכתא. 8) כמו באור לאדרכתא באו דברי התלמוד: וכי מוכרין שם שמם בשטרות. 9) חכמי האגדה של אי מדרבים ע"ד שבע אזכרות שבתה' צ"ט, ירו' תענית 66 ג', ששם בא שבע פעמים השם הויה. חשע אזכרות בתפלת הנה ש"א ב', א-י'; שם שורה כ"ה ט' פעמים שם הויה; ע"ד שמונה עשרה אזכרות בתה' כ"ט (שם שורה

שומע. קל-שָׁמַע, שמוע, הבין, הוציא. על הערכים העתיקים היסודיים של מרש' ר' ישמעאל נחשב הבטוי שומע אני, או בידר-שומעני. הוא בא להראות על איוו הוכחה שלכאורה אפשר לסמוך עליה, אבל היא נרחית מפני הוכחה יותר חזקה שמתחילה - תלמוד לומר. ע' מקומות הללו: במכילתא: ל"ב ו', 6 א'; י"ב ו', 7 א'; י"ב י"ב, 7 ב'; י"ב י"ג, 8 א'; י"ז, י"ב ט"ו, 8 ב'; י"ב כ"ט, 13 ב'; י"ב ל', 13 ב'; י"ח ה', 58 א'; כ' א', 69 א'; כ' י"א, 69 סוף ב'; כ"א י"ב, 79 ב'. באלה הדוגמאות יש לבטוי מובן של שאלה: שומע אני? (האם כך אני צריך להבין?). וכן בסגנון המאמרים שהובאו לעיל כבערך, מַשְׁקָה: שומע אני... כשהוא אומר... מגיד... לפעמים במשפט שמתחיל, שומע אני... בא על זה שוב שאלה נגדית, מכילתא ל"ב ב', 3 א' ט"ו: שומעני... מנין? תלמוד לומר. מכילתא ל"א י"א, 79 א': שומעני... ומה אני מקיים... תלמוד לומר... לפעמים

M. G. XXXV, 162 ff. und Fürst ib. XXXVI, 410 ff.

(1) ע' S. Frensdorf, Die Mossora Magna. Glossar, S. 1 (2) לא כמו שמבאר
 לוי ח'ר 569 ב' בודאי ע' פ'רשי לכות ד' א' (השם מקרא). (3) חשוה השמוש ב'שם' ו'שום' עם
 אותיות השמוש על שום, על שם: לשום, לשם, קשם. ע' נ"ב ספרי לבמדבר י"ט ג', 42 ב', ברייתא
 הולין כ"ג ד', משנה מכות ג' מ': אינו השם. כלוי Magyar Zsidò Szemle, VIII, 534 מתרגם
 השם שבמכות א' ב' ע"ס הענין — Rechtstitel (4) על השפה של בית המדרש מומן שאחרי
 תקופת התנאים נחשב הבטוי, על שם' עם הפסוק הבא סמוך אליו, בבואם למצוא טעם לאיזה ענין
 מהכתוב. ע' ירו' ברכות 8 ג' ה': על שם והניתן בו יוסם וליצלה. שם שורה ו': על שם שבע ביום
 הלחתי; ע' ש' ב' י"ו על שם והחית יתן אל לבו. פסין 191 סוף א': על שם גם את זה לעמת זה
 לעשה האלהים. ב"ר ב' (א"א) על שם והיה במחשך מעשיהם. וגם, על שום'. פסיקתא 177 א': על
 שום ונשמע מלך: שם ב' (א"א) על שום אף תתהדר לפני מלך.

במקום, שומע אני בא, יכול. ע'—מלבר הדונמאות שהובאו לעיל ע', יכול—עוד במכילי ל"ג ח', 21 א': והגדת לבנך יכול מראש חדש? תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה (1). — אָהָה שוּמַע, ע' לעיל ערך, הָן. אם ההוכחה שנמצאה באיזה פסוק אינה מספיקה, רנילים להשיב על זה: אָבֵל לא שְׁמַעְנוּ, כלומר אנחנו לא קבלנו את הדבר הזה. מכילי ל"ב ב', 3 א'; י"ב י"ד, 8 א'; י"ט ב', 63 ב'; י"ט מ"ו, 64 ב'. על דרשתו של ר' יאשיה משיב ר' יונתן; ועדיין לא שמענו, מכילי ל"ב ו', 5 ב', שבוה הוא רוצה לומר שעדיין ההוכחה אינה מספיקה (2). — הלשון המלא הוא: לא שמענו אלא... אבל... לא שמענו. על זה נחשבה השאלה התדירה במדרש: עונש שמענו, אזהרה לא שמענו? ע' לעיל ערך, אָהָה. השוה ג"כ הבטוי: לא שמענו בכל התורה, ספרי במדבר ה' ו', 2 א'; שלא שמענו להם בכל התורה, ספרי במדבר ל"ח י"ז, 38 ב'. במדה ד"ז של הליב מרות: שמענו ש... אבל לא מצינו... והיכן שמענו? (3). אם בשביל להוציא את הדין לא מספיק להביא ראיה מפסוק אחד וצריך להביא משני פסוקים, אז הלשון הוא: עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו, מכילי ל"ב י"ט, 10 ב'; ספרא ל"ד כ"א, 72 ב'; י"ד מ"א, 73 ג'; שם, (שורה מ"ו; כ"ה ח', 106 סוף ג'; כ"ה ל', 108 ד' 4).

הפעיל—השְׁמִיעַ, ע' לעיל ע', און.

שְׁמַעְנוּ. נשמע, מוכן, מוּצָא (5). כך יאמר על מה שיוצא באופן פשוט מהכתוב מעצם משמעותו. תדיר נמצא אותו בצורה זו קְשִׁמוּעוּ. מכילי ל"טו כ"ב, 45 א', ר' יהושע בן חנניה: ולא מצאו מים — כשמועו; י"ז י"ד, 56 א', ר"א המודעי: עמלק כשמועו. ספרי במדבר ל"ב ח', 27 סוף ב', עה"כ שמות ל"ג ב', ר' עקיבא: האדם כשמועו (6). אם הוא בא לרחות באור של פסוק אחד ע"י פסוק אחר או הלשון הוא: שומע אני כשמועו תלמוד לומר... ע' מכילי ל"ב ו', 6 א'; י"ג ו', 20 ב'; כ' כ"ב, 72 ב'; כ"א כ"א, 84 א'; כ"ג ג', 78 ב'. — מלבר, כשמועו נמצא עוד, שמועו, לעיל ע' 76, בראש ערך, מְקַטָּ, במאמרו של ר' עקיבא.

אותו המוכן שיש בשמוע יש גם ב

מְשַׁמְעוּ. קְשִׁמוּעוּ — שגם הוא פירושו (7) הבנת המלה כפשוטה. מכילתא י"ב ל"ו, 14 ב', ר' ישמעאל: וישאילום כמשמעו; י"ז ח', 53 ב' (8); רפידים כמשמעו; כ"א י', 78 ב', ר' יאשיה: כסותה כמשמעו (9); ספרי במדבר ל"ו י', 19 ב'; ובראשי חרשיכם כמשמעו; ספרי דברים ל"ב י"ז, 117 ב'; בתולי הנערה כמשמעה (10); סוטה ח' ה', ספרי

(1) בהגדה של פסח בא ג"כ בתהלה, יכול במקום שומע אני, כי בלשון, שומע אני לא היו משתמשין במדרשו של ר"ע. (2) במקור המקביל, ספרי במד' ל"ט ב', 17 א': ממשמע חוה עדיין לא שמענו. (3) השוה פסיקתא 88 ב': שמענו ש... אבל ב... לא שמענו, והיכן שמענו?... ב"ר ע"ח ס' י', צ"ב ס' ה'; פ"י שמענו... ולא שמענו... והיכן שמענו... ב"ר פ"ד (ד'): לא שמענו, והיכן שמענו... (4) שכתר (l. Qu. Rewiew X, 11 An. 3) משער כי $\alpha\gamma\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon$ Ev. Matth. 5, 21 u. s. w. יש בו מהמוכן, שמע, שע'ז דברנו כאן. ואולם להשערה זו אין כל יסוד כי באו"לגיון תמיד אמור: $\alpha\gamma\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon$ $\alpha\tau\iota$ $\epsilon\pi\epsilon\theta\eta$ שזהו: שמעתם מה שנאמר. ואם כן שם המדובר פשוט ע"ד שמיעה, לא ע"ד הבנת, להוציא מהכתוב איזה ענין חדש. (5) לוי ח"ד, 578 א', מנקד בלי כל סבה שמוע. (6) ע' אני הָנִי כרך א' ח"ב, 76, 8. (7) על 'וישמעו', דברים ל"ד מ' נאמר בפסרי דברים לאותו פסוק (150 א' כ"א): אין לך משמע גדול מזה. (8) ר"א בן הורקנוס חולק על ר' יהושע בן חנניה, ע' אני התנאים כרך א' ח"א 107. בברייחא ברכות ה' ב', ר"א אומר: רפידים שמה, כלומר שאין צורך לשום ביאור. (9) השוה ברי"י כתיב מ"ו ב'. (10) במקום, כמשמעה

דברים ל"ב ח', 110 סוף ב', ר"ע: הירא ורך הלבב כמשמעו. ברייתא יומא ס"א א', לויקרא ט"ז כ': מובח כמשמעו. וכן בברייתא שם לויקרא ט"ז ל"ג 1. . . : הכהנים כמשמעו 2). ברייתא סוטה מ"א א' וב', לדברים כ' ה' ו', ר' אליעזר בן יעקב: כרם כמשמעו, בית כמשמעו 3). תוספתא 305 כ"ד, סוטה ו', ע"ל הכתוב יחזקאל ל"ג כ"ה: ודם תשפכו כמשמעו; תוספתא 309 י', סוטה ו', עה"כ משלי כ"ד כ"ז: ועתרה בשדה לך כמשמעו. כשבא לדחות את המוכן הפשוט הוא אומר: שומע אני כמשמעו תלמוד לומר... מכיל' ל"ב י"ט, 10 ב'. דומה לזה נמצא בתוך איוו מחלקת את השאלה: או אינו אלא... כמשמעו, מכיל' ל"ב ט', 21 א'; כ' כ"ד, 73 ב' 4). משנה סוטה ט' ה': איתן כמשמעו קשה. מקואות ט' ב': טיט היוצרים כמשמעו.

מלבד אלה הדוגמאות שבהן מְשַׁמְעו דומה במובנו לְשִׁמְעו, נמצא את השם מְשַׁמְע בשורה ארוכה של לשונות אחרים תמיד בא לציין אצל השמיעה של דבר הכתוב את המובן שלו או את התכן הנדרש. א. בלי מלה או אות המקשרת, מכיל' ל"ב ד', 4 א': משמע מביא... תלמוד לומר... כאן הלשון מקוצר ויש לו אותו המובן כמו שומע אני. ע' ג"כ מכיל' ל"ב ט"ז, 10 א'; י"ב כ', 11 א'. וכן במכיל' ל"ב כ"ד, 73 ב'; ספרי במדבר לה' ו', 2 א': משמע מביא... אמרת... Im. Stat. Constr. בכורות ט' א': משמע כל צאן אחר. ספרא לה' י"ב, 19 א': לרבות כל משמע עצים. ספרא לה' י"ח, 27 סוף א': לרבות כל משמע צאן. — שלפעמים משמעותו של איוו כתוב מכריחה לדחות את משמעותו של הכתוב השני וע"ז בא הלשון: משמע מוציא מירי משמע 5), ספרא ל"א ב', 48 א'.

ב. בְּמִשְׁמָע. עפי' הרב בלשוננו של המדרש דר' ישמעאל: שומע אני אף (כל)... כמשמע תלמוד לומר... מכיל' ל"ב ט"ז, 9 א'; י"ב ט"ז, 10 א'; י"ב כ', 11 א'; י"ג ו', 21 ב'; י"ג י"ב, 22 א' 6). לפעמים בא בְּמִשְׁמָעו במקום בְּמִשְׁמָעו: מכיל' ל"ב כ"ה, 12 א'; י"ג ו', 20 א'. לפעמים נשמטה ההתחלה, שומע אני, ואז הלשון הוא: אף... במשמע ח"ל... מכיל' ל"א י"ב, 80 א'; כ"א ט"ז, 81 ב'. דוגמאות אחרות ל"ב במשמע, ספרי במדבר לה' ג', 1 ב', ר"ע: אחד אדם ואחד כלים כמשמע. ספרי במדבר לה' ו', 2 א': הנפש היא הכל במשמע האנשים והגנים והגרים במשמע 7). משנה קרושין ג' ד': יש במשמע. ע"ד שְׁנֵה הַכְּתוּב בְּמִשְׁמָעו, ע' לקמן ערך "שנה" III.

ג. מְשַׁמְעו. מכיל' ל"ב ב', 18 ב': משמע אני אקרא את הכלל. ספרא לו' כ"ג,

צ"ל כמשמעו, כי כך הוא תמיד בא מבלי לשום לב אם המקנה מין זכר או נקבה (לפעמים המקנה איננו כלל שם) והנושא הוא הדבר או הכתוב (שישנו במחשבה).

- 1) הספרא בשני המקומות (81 א' א'; 83 ב') נמנע מהשתמש במלה כמשמעו שאנו מוצאים אותה בספרא רק במקומות בודדים, ותחת זאת הוא חוזר על המלה לנמצאה בפסוק: מובח זה המובח.
- 2) במקום כמשמעו צ"ל כמשמעו, ע' הערה הקודמת. הספרא גם כאן משתמש בחזרה על המלה שבכתוב: הכהנים אילו הכהנים. 3) ע' אנדר התנאים כרך א' ח"א 49, 3. ספרי דב' ל"ב ו', 110 ב' ותוספ' 308: אין לי במשמע אלא כרם. ברייתא ירושלמי סוטה 22 ד': אין משמע אלא כרם.
- 4) לזה שייך גם כן מה שכתוב בספרא ל"א, כ"ט, 52 ב': או מה חולדה כמשמעו אף עכבר כמשמעו. — דוגמאות 5) כמשמעו מכיל' א' ס' ה'; ל"א ס' ו'; מ"ד ס' ו'. ע"ד השמוש במלה זו אצל מנחם בן סרוק, ע' חקירתי בספרי, Die heb. arab. Sprachvergleichung der Abulwalid, S. 68—71. הבטוי הערבי שנוכח שם ע' 41 علی مسوعה הוא הוא, כשמועו. 5) עולא מרחיב את הלשון, יומא מ"ב ב' עה"כ במדבר י"ט: כל הפרשה כולה מוציא מיר משמע ומשמע ממילא.
- 6) במכיל' ל"א ב', 75 א', קרי, במשמעו במקום כמשמעו. 7) ע' ג"כ לעיל הע' 3.

38 ד': ממשמע מוציא. – Stat. constr. ספרא ל"ו ו', 46 ב', ירוש' ערובין 21 ב' כיה; ממשמע לאו, ע' לעיל ערך הן. – מכיל' לכ"ב כ"ג, 95 סוף ב', ברייתא בימ קרינ' א', דרבירים כ"ד י"א: ממשמע שנאמר... איני יודע... ומה ת"ל... 1. ספרא ל"א מ', 49 ב', ברייתא חולין ס"ו ב': ממשמע שנאמר... שומע אני... ספרא לכ"ב ל"ב, 99 ד': שומע אני ממשמע שנאמר... 2. – ממשמע הוה עדיין לא שמענו, ע' לעיל ע' 129 הע' 2, 3. שמועה. מציין ביחוד את ההלכה המקובלת 4. ברייתא מ"ק כ"ג א': אין אומרים שמועה והגדה בבית האב"ל. חגיגה י"ד א': בעלי אנדה... בעל שמועות. ב"ב קמ"ה ב': בעלי שמועות ובעלי הגדות.

שמש. פיעל-שמש לקוח מהארמית במקום העברית שרת. בפעל הוה משתמשים כשאיזה בטוי מתבאר באפנים שונים לפי הענין. ואו הפעל שמש מתקשר עם השם לשון. ספרי במדבר ל"א ה', 24 ב': דבר אחד משמש לשלשה לשונות 5; ויקרא ר' ריש י"ד, ר' מאיר: הלשון הוה משמש שתי לשונות 6. איכה ר' בריש פתיחתא כ"ד, ר' אביעור בן יעקב: הלשון הוה משמש שלשה לשונות 7. ברייתא יר' נזיר 51 ד': כל הלשונות משמשין ל' נזירות חוץ מלשון קרבן. ע"ש עוד דוגמאות רבות כאלה.

שנה. א. קל, שנה-קוור על דבר אחד שוב פעם, ע' מ"א י"ח ל"ה. כלל אחד של ר' ישמעאל הוא 8; זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחזר ושאנה במקום אחר לא שאנה אלא על ששנה בה דבר אחד. כך הוא בספרי במ' ה' ו', 2 א'. בבבלי סוטה נ' א' ושינ בא הלשון בנפעל: פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה 9. ר' יוחנן אמר 10 (מגילה ל"א א'): דבר זה כתוב בתורה 11 ונשני בנביאים ומשולש 12 בכתובים. אולי מקורו הוא עוד בתקופת התנאים. בשיחה שהיתה בין ר' יהודה הנשיא ובין ר' חייא אמר לו ר"י לריח (ע"פ המסופר במ"ק ט"ז ב'): אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך (שם מדובר ע"ד הכתוב משלי א' כ'). אותו הדבר אמר ר' חייא לתלמידו ר' יוחנן בן אביו, ברכות י"ח א' 13. – מכילתא ל"ב ד', ד' א': שנה עליו הכתוב לפסוק, על השני, מקסת ותכסו; וכן במכילתא ל"ב כ"א, 11 ב' 14.

1) הלשון הוה נמצא כמה פעמים בב"ר: ל"ו נ"ו; ס' ה'; פ' י'. במקור האחרון במקום, איני יודע בדרך שאלה בא פשוט, וקענו. – רבא משתמש בלשון זה בבאורו לשמות ו' כ"ג, ב"ב ק"י א'. 2) בשני המקומות שבספרי הוא משתמש בכלל שהוא לעיל בערך הן, שמכיל הן אתה שומע לאו ומכיל לאו אתה שומע הן. 3) הרבים, משקעות' נמצא בספרות שאחרי תקופת התנאים: יר' יומא 48 ריש א', ב' יומא ס' ב' ועוד במקומות שונים בבבלי. לוי ח"ג 284 א' עשה מהרבים שם מקרה משקעות. ואסטרוב Col. 856 כתב כנכון. ואולי הוא מפריד ללא צורך בין משקע ובין משקע. 4) ע' לוי ח"ד 578. 5) ע' לעיל ע' 86. 6) ע' אני התנאים כרך ב' ח"א 26. 7) ע' שם כרך ב' ח"ד סוף ע' 10. השוה: Die Anfänge der heb. Grammatik: S. 5 Anm. 4 ib. S. 11, die Anwendung unseres Verbums in der Massora. 8) ע' אני התנאים כרך א' ח"ב 8; הופמן צור איינליטונג ע' 7. 9) ע' לעיל ערך חדשי. – מחזמן שאחר תקופת התנאים השוה מאמרו של ר' אחא, ב"ר ס' ה'; פרשתו של אביעור שנים ושלושה דפים הוא אומרה ושונה. עוד מאמרו של ר' יוסי בר חנינא, סנהדרין נ"ט א' ע' אני אמוראי אי ח"א 2, 430; כל מצוה שנאמרה לפני נח ונשנית בסו"ת. 10) ע' אני אמוראי אי ח"א 2, 825. 11) השוה לעיל ע' חר"ו. 12) ע' מ"א י"ח ל"ד: ששנו ונששנו. 13) לוי ח"ד 585 א' מבאר את המאמר בבאור שאין לו שחר. השוה עוד מאמרו של ר' יהודה בר אביו ע' אני התנאים כרך ב' ח"א 136; הוה ספסם בדברי תורה ושונה ומשולש ומרבע. ספרי דברים ל"ב ב', 131 ב'. 14) בברייתות שונות שבבבלי נמצא מדה זו: הכתוב שנה עליו לעקב, ע' פסחים כ"א א', ע"ח ב'.

המדה העשירית של הליב מרות היא: קָבַר שְׁהוּא שְׁנוּי. בתור דוגמא: השְׁנוּת המספרים בחלום פרעה, בר' מ"א: שֵׁשׁ פעמים, הִכֵּל ה' בִּירְמִיחוּ ו' ד'. ב. שנה. אחרי שעל התורה שבעל פה צריך ללמוד ולחזור כמה פעמים שתהא שנונה בפיו ולפיכך בא הפעל שנה בשביל ללמוד התורה שבע"פ כמו קרא בשביל התורה שבכתב. ע' לעיל בראש ערך, פסוק, בדוגמא שהובאה שם נאמר, וַיִּשְׁנֶנּוּ, מפני ששם מְדַבֵּר עַל עֵינֵי שֶׁל הַתּוֹרָה שֶׁבֶעַל פֶּה. תוספ' 128, שבת י"ג א': אעפ"י שאמרו אין קורין בכתבי הקדש אבל שונין ודורשין בהם.

בשביל, קָרָא וְשָׁנָה או בבטוי המלא: קרא את המקרא ושנה את המשנה, אין צריך להביא דוגמאות 1, ע' לעיל ערך, הגדה. — שנה עם ל' אחריו פירושו לְפָנֶיךָ הוֹרֹת לְאֲחֵרִים. ספרי במדבר לט"ו ל"א, 33 א', ר"מ: זה הַלּוֹמֵד תּוֹרָה וְאִינוּ שׁוֹנֶה לְאֲחֵרִים. ב"מ מ"ד א', ר' שמעון בן ר' יהודה הנשיא אמר לאביו: שנית לנו בלדותך... תחזור ותשנה לנו בוקנותך. קדושין ל"ג א': שנית לו שני חומשין, ע' לעיל ערך, חומש. ברי' ערובין נ"ד ב': שנה להן פרקן, שנה לו פרקו 2. תוספ' ברכות ד' ח', ע' 10: שנה להן ר"ע. ההפעל השָׁנָה לא נמצא במובן זה בספרות התנאית. במקומות שהוא נמצא, הוא אותו הדבר של הפעל הארמי אָתְנִי, שפירושו שָׁנָה ל... ע"ד מְשֻׁנִּים ע' לעיל 92 הע' 8. ע"ד הבטוי שאינו מצוי, מה'שנה, ע' לקמן ח"ב ע' שְׁנִי.

ג. פיעל — שָׁנָה (הכתוב שינה). — ספרי במדבר לט"ו י"ח, 31 א', ר'. ישמעאל: שינה הכתוב ביאה זו מכל ביאות שבתורה. כלומר כאן כתוב קְבָאָךְ ובשאר המקומות — כִּי תְבֹאֵא או כִּי יִבְאֶךָ ה'. ע"ל הכתוב במדבר י"ט י"ז: מעפר שרפת החמאת, אמרו: שינה הכתוב ממשמעו (עפר במקום אפר), ספרי במ' לאותו פסוק, 46 א' g. ר' יהודה הנשיא משתמש בבטוי זה בדרשתו עה"כ (ויקרא כינ' כי) אשר לא תִּשְׁנֶה, ברייתא יומא פ' א' (ששינה הכתוב במשמעו).

נְשַׁתְנָה. נתפעל מן שָׁנָה, נמצא בשאלות הללו: מה נשתנית הוריה זו מכל הוריות שבמקרא, עה"כ דהייב כ' כ"א, ששם אין כ"י טובי. מבילתא לט"ו א', 34 ב'. מה נשתנה הרבר הזה מכל הדברות שבתורה. ע' לעיל ע' 14 הע' 4. — מה נשתנה נשר זה מכל העופות כולם; מכי ל"ט ד', 62 ב'. — מה נשתנה און מכל איברים, ע' לעיל 121 הערה 2. — מה נשתנו פטרי המורים מפטרי סוסים ונמלים, ע' לעיל 121 הע' 2. מכי לט"ו כ"ב, 50 א', נשיא הערה שאלו את משה: מה נשתנה היום הזה מכל הימים 4. פסחים י' ד' (הגדה של פסח): מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות 5. — ברייתא

(=מכילתא 4 א'), יומא נ"א ב', שביעות י"ד א' (ויקרא פ"ז י"א). זבחים כ"ג ב' (לדברים י"ח ז). במחלקת שבבבל נאמר: דתנא ביה קרא (=ששנה בו הכתוב), יומא ל"ב ב', יבמות מ' א', מנח' י"ט ב'. 1) מובן כללי ישנו לבטוי שָׁנָה (אבות ב' ד') ושונה נשם ד' ז', אעפ"כ נס בשתי הדוגמאות הללו קרוב הוא שהבונה היא ללמוד על פה, לחזור על מה שנלמד למען יהיה שמור בזכרוננו. השוה: שיכר, געשיכטע דעם יודישע פאלקעס 2, 88. השוה: אשנה שיקראוני רבי, ברייתא נדרים ס"ב א. 2) לא זהו המובן במאמר שהובא לעיל ע' 107: אין שוֹנֵין קֶהָקָם. שם הפירוש הוא: לחכם לא צריך לחזור ולשנות מה שכבר למד. 3) וכן תמורה י"ב ב'; מוסה פ"ז ב' (במשמעו). ברייתא זו האומר הוא רשב"י וע' שווארץ די הערמ' אנאלאגיע ז' 188. 4) במשפט הזה אני מכיר את השאלה ששאל טורנסרופס את ר"ע: מה יום מיומים (מנהדרין ס"ה ב'). מיומים אינו רבוי הווי, אלא בא בהשפעת הארמית מיומין (ולא זאת היה צריך להיות מְיוּמִים). ע' אני התנאים כרך א' ח"ב 42 הע' 3. השוה מאנאמספריפט 31 יאהרגאנא (1882) ע' 570. 5) השוה השאלה הבאה תדיר בבבלי, מאי שנא.

מנחת ק"ד ב', ר' יצחק: מה נשתנית מנחה שנאמר בה... 1). ע' גם כן משנה כלים י"ז י"ד, ברייתא סוטה י"ז א'.

שְׁעָה. חלק מהזמן (מהארמית שְׁעָה, ואולם מקושר בקשר אתימולוגי עם העברית שְׁעָה, הָיְתָה). עוד במדרש התנאים נמצא הבטוי, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה (=אָ). מכילתא ל"ח ב', 57 ב'; ספרא לט' כ"ד, 44 ד'; ס"ע ו'; סוף י"א; קרוב לסוף כ"ב. — עוד צריך להביא: ועל אותה שעה הוא אומר, ספרא לט' כ"ג, 44 ג'; ט' כ"ד, 44 ד'; י' ב', 45 ג'. תוספ' 11, ברכות ד' י"ח. בכל המקומות הללו הובאו מקראות מן הנביאים ומן הכתובים על ימות המשיח (2).

שָׁקָל, קָל — שָׁקָל, מכיל' ל"ח א', 57 ב', עה"כ: למשה ולישראל עמו: שקל משה כישראל וישראל כמשה, שקל רב כתלמיד ותלמיד רב (כלומר אצל יתרו שניהם שוים). הנפעל נמצא בבאור למדה התשע עשרה של ל"ב מדות: מְשִׁישְׁקָלוֹ שניהם כאחד. — פיעל — שָׁקָל, מברר דברי תורה וּמְשִׁישְׁקָלָם במאמר שהובא לעיל ע' 17. באותו המובן שהובא ברוממות לקל ולנפעל נמצא תדיר מאד בינוני פעול:

שָׁקוּלָא. ואחריו: קָנַד, שוה בערכו. מכילתא ל"ב י"א, 69 ב', ע"ד השבת: מגיד שהיום שקול כנגד כל מעשה בראשית. ל"ב מדות, מדה כ"ד, ע"ד עשהאל, ש"ב ב' ל"י: לומר ששקול היה כנגד כולם. מכילתא ל"ח א', 57 ב': מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים והנבירות שעשה הקב"ה לישראל. ל"ב מדות שם, ע"ד יריחו, יהושע ב' א': ששקולה נגד כל הארץ בחוקה. ברכים, מכילתא ל"ב א', 1 א', על מה שהובא לעיל בערך, מְשִׁישְׁקָה (ע' 77): שניהם (שלשחם) שקולים זה כזה (g). ספרי במדבר ל"ז א', 49 ב', על דבר בנות צלפחד: כולן שקולות זו כזו (4). במדרש דבי ר' עקיבא בקיצור: שניהם שקולים, ספרא ל"ד ל"ב (22 א' א' ב' ד'); ל"ט ג', 86 ב', 87 א'; וכן במשנה סוף כריתות (g). בקשר עם, ב' בא, שָׁקוּלָיִי בספרא י' י"ב (47 ריש א') על דבר בני אהרן: שקולים בו (כלב אהרן) בכבוד ושקולים בו בדמימה (מ, וידום אהרן, י' ג'). כששתי אפשרויות בבאור אויה פסוק ואין להכריע, אז נאמר: הִדְבָּר שָׁקוּלָא, מכיל' ל"ב י"ד, 8 א' כ"ד (g). ספרא ל"ב י"ד, 12 ד'; ג' ד', 14 סוף א' (7). במחלקת שבין ר' אליעזר בן הורקנוס ובין ר' יהושע בן חנניה אומר הראשון: עדיין הדבר שקול מי מכריע, וע"ז עונה ר' יהושע: אני אכריע, תוספתא 158, פסחים ב' ז'. וכן אמר ר"ע במחלקתו עם שמעון בן ננס: שקול מי מכריע, ובן ננס ענה: אני אכריע. ספרא ל"ב ג', 101 ג' (8). מכילתא ל"א ח', 92 א': אין בית דין שקול. כלומר בית דין לא צריך להיות ממספר הנחלק לשנים, שלפעמים תתחלקנה הדעות ולא יהיה מי שיכריע.

ת.

תוֹרָה. במובנה הרחב מקיפה את כל לימודי היהדות בין מה שנוגע לאמונה ומעשים ובין מה שנוגע לעסק הלימוד, לישראל ניתנו שתי תורות, אחת בכתב ואחת על

- (1) בפעם הראשונה, ספני' לפני, מה', ואולם צריך למחקה, ע' רבינוביץ חלק ס"ו 257. במקום, מה נשתנית? בא בכ"י מינכן, מא' שנא', ע' בהערה הקודמת. (2) השוה ס"ע ו': ועל אותו יום הוא אומר. (3) לפני, זה כוה' נמצא פעם (1 א' י"ג), כאחרי, ע' דקמן הע' 5.
- (4) ב"ב ק"ב א'; שקולות היו. (5) הברייתא בפסחים ג' ב' מוסיפה, כאחרי. (6) כאן נוסף עוד, עדיין. (7) כאן אחרי המלה, שקול' צריך להשלים, אפשר', כמו בספרא 12 ד'. בספרא ל"ד כ"ד, 21 א' י', נתקצר, שקול הוא שיבואו בול' מן, דבר שקול הוא אפשר שיבואו בול'. (8) במנחות ד' ג' חסר הפרט הזה.

פה. ע' לעיל ע' 61 הע' 3, ששם הובאו המקורות מספרא ומספרי דברים. ועל ענין זה באה השיחה בין שמאי ובין הגר (ברייתא שבת ל"א א'), ששאל: כמה תורות יש לכם? והתשובה היתה: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. וכן מתחילה השיחה בין ר' גמליאל השני ובין אנניסוס הגמון ששאל גם כן: כמה תורות ניתנו לישראל? ור"ג ענה: שתיים, תורה אחת בכתב ואחת בעל פה, ספרי דב' ל"ג י', 145 א' 1). – בשם תורה נקראו לפעמים כל כתבי הקדש ביחד (ע). כל כך היה הרבה מובן מעצמו עד שלא נמנעו לקרוא במאמר אחר בשם תורה גם את כל כתבי הקדש ביחד וגם תורת משה בלבר. בעל אנדה מהמאה הרביעית אומר (אולי שנה מאמר עתיק): תורה משלשת – תורה נביאים וכתובים (8). השוה ג"כ השמות, מקרא ו'תורה' שעומדים זה בצד זה (לעיל ע' 83). שמוש מיוחד השתמשו במלה זו, ע' לעיל ערך 'חמש' – כמו 'כתוב', כך גם 'תורה' באה בתור הנשמה במאמר: אַמְקָה תוֹקָה, וכדומה. ע' לעיל ערכי: 'אמר', 'דבר', 'דרך ארץ', 'הואיל', 'לחש', 'מפני', 'מתוך', 'תפסי'.

תַּחֲלָתָהּ. תחלת המלה (בניגוד לסוף), ע' לעיל ערך, נתן. תחלת הענין (בניגוד לסוף הענין), ע' לעיל ע' 'ענין'. – גם תחלת הפרשה, ע' לעיל ע' 'קדם'. במחלקת אחת שבין ר' יאשיה ובין ר' יונתן אמר ההוא ע"ד שלש פעמים אלהים שבשמות כ"א ו' ולהלן. אין דורשין את הראשון מפני ש'הראשון תחלה ואין דורשין תחלות'. מכילתא לאותו פסוק, 92 א' י"ד, ירוש' סנהדרין 18 א' כ"ו, בבלי סנהדרין ג' ב'. ע' ג"כ מכיל' ל"ג י"ט, 102 ב'.

תַּחֲתוֹן. כלומר הבא להלן. ע' לעיל ע' 'עליון'.

תִּיבָהּ. מלה 4). ע' לעיל סוף ערך, נתן; ע' 'הפך'.

תִּלְהָה. קל – תִּלְהָה. מכילתא ל"ב כ"ה, 12 א', 12 סוף ב': תלה הכתוב העבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן. תוספתא 449, שבועות ג' ג', ר' ישמעאל, לויקרא ה' א': תלה הכתוב נשיאות עון כמגידיו. – ספרי דברים ל"ב ט', 123 סוף א': תלה הכתוב הכל במרים. ברייתא שבת נ"ז ב': תלה בהן לשבת, ת' ב' לננאי. יבמות ע"ז ב': הכ' תלאן בלדיה. סוף מכות: תלה הכ' נבואתו של זכריה בנ' של אוריה (לישע"י ח' ב'). ספרא ל"ב י', 107 א' ט', ר' יוסי בר חלפתא ע"ד היוכל: אחר שהכתוב תולה אותה לענין תקיעת שופר, וכתוב אחר (5) תולה אותה לענין שלוח עבדים (6). ביחוד רגיל לקשר את המלה 'תלוי' בבית שאחריה. ספרא ל"ב ה', 58 ד': אין הדבר תלוי אלא בלדיה. ספרא ל"ט ג', 75 א' י"ד: טומאתו בזובו תלויה ואינה תלויה בימים. קדושין א' ט': מצוה שאינה תלויה בארץ. שם: מצוה שהיא תלויה בארץ. – ספרא ל"ט ב', 86 ג': תלויים בה... ע' לעיל ע' 'גוף'. ב"ר ריש ע"א, רשב"י: לפי שכל הדברים תלויים ברחל (7). אותו המובן שיש ב'תלוי' ישנו ב'תלוי' הארמית בסגנון העצמי הצידאראמי: ועדיין דבר תלוי בדלא תלוי, ספרי דברים ל"ב מ"ג, 140 ב'; ל"ג א', 142 א'. המובן שיש בלשון הזה הוא שהדבר שקול, אינו ברור.

(1) ע' אני התני כך א' ח"א 56. (2) ע' בלויא, צור איינלייטונג 16. (3) ר' יהושע בר נחמיה בתחומא לשמות י"ט א'. כפסיקתא 105 א' סתם. (4) ע' ספרי ד' אנפאנגע דער העברייאישען גראממאטיק ו' 4, ששם מבואר איך נעשה מן, מלה – תיבה. (5) בספרי בא בשם ואחד כתוב. (6) וכן בירושלמי ר"ה 58 ד' ס"ב, בבבלי ר"ה ט' ב' באו הדברים שהובאו לעיל ע' 76 הע' 6. (7) ע' אני התנאים כך ב' ח"א 76. ע"ד מאמרו של ר"א המודעי (מכילתא ל"ט ב', 46 א' ח'): וחלא נדולה אינה תלויה אלא בשין, ע' אנדה התנאים כך א' ח"א 160 הע' 1.

הנפער, נְתָקָה" בא במדה היד של ל"ב מדות: דבר גדול שנתלה בקמן ממנו, להשמיע האון בדרך שהיא שומעת, ע' לעיל ע' און.

תְּלָמוֹד. א. שם שנומר מ'למד" מבנין פיעל 1). במובנו הרחב הוא העסק בתורה או בבטוי המלא: תְּלָמוֹד תוֹכָה (פאה א' א'). הוא כולל לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד, ואולם מקורו הוא מהאחרון (מפיעל), כי אין לומדים אלא אם כן מתחלה מלמדים. הוכחה לזה שהוא נגזר מהבנין פיעל ישמש המאמר הזה של ר"ע: וכי עלתה על דעתך שחוקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא לימד? 2) אלא כל תלמוד שלימדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל בו אלא יסורים. ספרי דב' לו' ה' 73 ב'. – "תלמוד" פירושו הלימוד בתור מעשה וכן הידיעה הבאה מתוך התלמוד. במובן הראשון אנו מוצאים מלה זו במאמרים המדברים בתלמוד לעומת המעשה 3). ה'מעשה' פירושו לעשות כמו שכתוב בתורה, ו"תלמוד" פירושו העסק בלמוד התורה. ספרי דברים ל"א י"ג 79 א': ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד, ואין התלמוד תלוי במעשה; וכן מצינו שענין על התלמוד יותר מן המעשה. שם, 80 א' 4). תלמוד בתור ידיעה במאמרו של ר' יהודה בר אלעאי: (איזהו רב?) כל שרוב תלמודו ממנו. תוספתא 375, ב"מ סוף ב' 476, הוריות ב' ה'; ירוש' ב"מ 8 ד' 5). דומה לתלמוד" הוא מדרש, ע' לעיל ע' 103. במקום בית המדרש אומרים ניכ, "בית תלמוד", ע' לעיל 81 הע' 6.

תְּלָמוֹד. ב. מהמובן המיוחד שיש לפעל לְלַמֵּד, שכוונתו היא שהכתוב בא ללמד, נגזרה המלה מלמד ועוד אופנים שונים (ע' לעיל ע' 23 וע' 65 וְהִלָּךְ), יצאה גם המלה "תלמוד" שנעשה רגילה מאד בלשון האמנותית של מדרש התנאים. הבטוי הזה, תלמוד לומר" בא תמיד לפני הכתוב המובא לבארו או לדרשו, ופירושו הוא שיש תלמוד-למוד במקרה שאומר כך וכך. "תלמוד לומר" הוא כאלו אומר, הכתוב מלמד לומר. לומר – יש לו אותו המובן ממש כמו "לומר" התנ"כי 6). ביחוד רגיל הבטוי "תלמוד לומר" לבוא אחרי סברא דחוויה שמקחילה, שומע אני" או "כול" (ואח"כ בא תלמוד לומר עם הכתוב שאחריו להוכיח שאין הדבר כך). ע' ע"ד הבטוי הזה לעיל ע' "כול" וע' "שמע". עוד בא "תלמוד לומר" להשיב על השאלה "מנין" ולהוכיח את הדין מן הכתוב (ע' לעיל ע' "מנין" 7). הרבה פעמים נמצא השאלה "מה תלמוד לומר" (=מה מלמד הכתוב לומר) 8). לפעמים

(1) השוה: תְּנָחֻם, תְּנָנִי, תְּנָנִי, תְּנָנִי, שְׁלָם נגזר מן הפיעל. (2) ספרי דברים ל"א י"ט, 83 א': ומלמדו תורה נחובת האב לבנו. השוה קרושין ל' א'. (3) באגדה של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (אנ' התנ"ך כרך ב' 299, 4): תלמוד ומעשה הטוב (כך הוא בתוספתא 309, י"ב). בבבלי סוטה מ"ד א': מעשים טובים. (4) בדבר המחלוקת מה גדול תלמוד או מעשה, שהיתה בימי גורא אדרינוס, ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 47. במובן אחר נמצא תלמוד אצל מעשה, ברייתא ב"ב ק"ז ב': אין למדין הלכה לא מפי תלמוד ולא מפי מעשה. כאן, "תלמוד" הוא כמו למוד יוש גורסים באמת לימוד. פירוש הרברים: אין למדין הלכה מהתלמוד התיאורי שאומר הרב בדרשה ולא ממה שרואין אותו עושה מעשה (עד שיאמר לו הלכה למעשה). (5) בבבלי ב"מ ל"ג א': חכמתו במקום תלמודו. (6) ע' ויקרא י"ד י"ג: והגיד... לאמר; ירמ' ב' מ"ז: קשר – לאמר. השוה ספרי דברים ל"ט ב', 96 סוף ב': שהיו דורשים לומר; בירוש' פאה 16 ג' בא במקום זה: דהויין דרשין (=שהיו דורשים) ב. ב"מ פ"ח א': שהיו אומרים. גימ', יודישע צייטשריפט VIII 179, נותן ביאור אחר קצת. (7) תלמוד לומר בתור תשובה על, שלא תאמר, למשל ברייתא ב"מ ע"ג ב' נ"ר יהודה בר אלעאי. (8) מכיל' ל"ב ו' 5 ב', על הכתוב במדבר פ' ב', ומה תלמוד לומר במועדו אלא להקיש ולדון גורא שוה. רגיל הוא שהדרשה שבאה לרגלי הצעת השאלה מתחילה במלה "למד". מכיל' ל"ט ו' 48 א': מה תלמוד לומר ויהי? מלמד שבשם שגור הקביה כן היה, י"ח י"ד, 69 א': מה תלמוד לומר לפני האלילים, אלא מלמד כל המקבל פני הכמים כאלו מקבל פני שבניה. י"ח י"ד,

בא סמוך אחרי דברי הכתוב: שאין תלמוד לומר, סוטה ה' ד' מדרשתו של ר"ע לשמות מ"ו א'. או ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' לאמור: שאין תלמוד לומר לאמור ומה תלמוד לומר לאמור? מלמד שהיו ישראל עניניו אחריו של משה. – מכיל' ל"ג ד', 19 ב' 1; שם שורה כ"ה, סדר עולם ריש ב' לבר' כ"ח מ': שאין תלמוד לומר אבות נביות ומה תלמוד לומר אבות נביות? אלא מלמד... שם י' לדב' ל"א ב', במל' כאלה התכוון הדורש להעיר את און השומע לבאורו, כאלו אומר: לכאורה אין כל מטרה לדברים האמורים כאן בתורה.

מלבד הלשון, תלמוד לומר נמצא תלמוד במובן שיש לו במאמרים הקודמים גם בדוגמאות הללו: ברייתא ב"ק ק"ד ב': 'מנין תלמוד לומר נזלה ועושק אבירה ופקדון יש תלמוד'.... במקור המקביל בספרא לה' כ"ג, 28 ג', בא במקום יש תלמוד – ישתלמו, על יסוד הנדסא המוטעה שתקנה בנמרא שם ובאופן מזור חזרה ועזרה בספרא 2) ועוד נוסף אחר כך, מכל מקום, פירוש של הדברים האלה, 'יש תלמוד' [מכל מקום]: הכתובים המדברים על דבר העושק מספיקים בכל אופן למצוא את הדין המבוקש. מכיל' ל"א י"ב, 79 ב': לתלמודו בא (הכתוב בא לתלמוד הימנו). שם כ"א י"ח, 82 ב', ר' יונתן: הא מה תלמוד לומר איש ואשה? לתלמודו הוא בא. וכן בספרי במדבר לה' ה', 2 א' 8). ע' ג"כ שם ל"ה ה', 19 א': ולתלמודו הוא בא.

תלמוד, ג. בדוגמאות שהובאו בערך הקודם באה המלה, תלמוד' שיסודה הוא הפיעל למד והנושא הוא הכתוב, או המלה הכתובה בתורה. אבל יש גם מובן מיוחד למלה תלמוד, שעליו דברנו בסוף ערך, למד' (לעיל 67), בדבור המתחיל, למד' האחרון, מובן הוא הראיה עצמה שמוכאה מהכתוב והמשא ומתן של דברי הלכה שכל זה נקרא גם כן בשם, תלמוד', בהתאמה לשמוש הנוכח של הפעל, למד' והנושא שם הוא הדורש, החכם התורני. במובן זה נחשב, תלמוד' למקצוע של ידיעת התורה, שביסודו הוא אחד עם המקצוע שנקרא בשם מקדש (ע' לעיל ע', מדרש'), ההבדל ביניהם הוא רק בזה, שבשם, מדרש' משתמשים בעת שמדברים על הכתוב, שממנו למדים את ההלכה, ובשם, תלמוד' משתמשים, כשמדברים על ההלכה הנדרשת מהכתוב. תכן התלמוד, במובן הצר הזה, הוא דרשת הכתוב, ואחרי שכאן מדובר על המקצוע של ההלכה, אם כן תכנו הוא מדרש ההלכה. ואחרי שאגדה נחשבת למקצוע מיוחד, ע"כ צ"ל שה' מדרש' הוא ג"כ מדרש ההלכה, ויצא כי התלמוד והמדרש היינו הך. ולפיכך מצינו בהרבה מקומות, תלמוד' במקום, מדרש' 4). עוד גם אצל התנאים אנו מוצאים

69 א': ומה תלמוד לומר מן הבקר עד הערב? אלא מלמד... לכ"א ד', 76 א': האשה וילדיה מה תלמוד לומר? מניד שילדיה כמות. כאן במקום, מלמד' בא, מניד', מפני שבמדרש דבי ר' ישמעאל בא, מלמד' רק בדרשות שאינן של הלכה.

1) כאן חסרה השאלה: ומה ת"ל חדש האביב? וכן במכיל' שם, 20 א' י', ששם מתחילה התשובה, מניד' מפני ששם הוא ענין של הלכה. 2) ע' גיגר יודישע צייטשריפט VIII 178. 3) לזה שייך הבטוי של הבבלי, ומאי תלמודא? למשל סנהד' ג"ט ב', שאלת רב הונא על דברי רב שאמר, תלמוד לומר'. 4) ע' לעיל 26 הע' 1 והע' 6. – ע' לעיל בערך, משנה' שלשה המקצועות של התורה שבע"פ. בברכות כ"ב א' אומר ר' יונתן בן יוסף ור' מאיר: סציע הוא את המשנה ואינו מציע את הנמרא. במקום נמרא היה כתוב כאן – כמו גם בשאר מקומות – תלמוד; אבל בכ"י מינכן (ע' רבינוביץ ח"א 105 ולחלק) בכל אופן בא, מדרש'. צריך להעיר על הברייתא שהובאה לעיל 26 סברכות כ"ב א' (היא ישנה גם במינכן מ"ו א') שבידושלמי ברכות ג' 6 ל"ט הלשון הוא: קורין בתורה ושונין מדרש הלכות והגדות. במינכן כ"א א' חושב את המקצועות: בתלמוד בהלכות ובאגדות. כך הוא בכ"י מינכן

אותם מדברים על, תלמודי בתור מקצוע של תורה שבעל פה (ע' הדוגמאות לקמן). ורק בתקופה שאחרי התנאים מצא המקצוע הזה את מובנו המיוחד בתור דרישת המשנה של ר' יהודה הנשיא, שנעשתה ליסוד הלימוד. ע"י הלימוד של המשנה נוצר בבתי המדרש שבארץ ישראל ושכבבל התלמוד בתור יצירה ספרותית: התלמוד הירושלמי והתלמוד *kat'eḥoxhiv* — התלמוד הבבלי.

צריך להביא כאן עוד דוגמאות מתקופת התנאים (מלבד אלה שכבר הובאו בערכים, הגדה, הלכה, מקרא, ומשנה) למלה תלמוד במוכנה שנתבאר למעלה באופן השלישי. כברייטא ב"מ ל"ג סוף א': העוסק במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה ונוטלין עליה שכר, בתלמוד אין לך מדה נדולה מזו, שם: הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. המאמר האחרון — לפי דברי ר' יוחנן שם — אמר ר' יהודה הנשיא אחרי שראה שדבריו הראשונים השפיעו על התלמידים לעוב את המשנה, ולפיכך חזר ואמר: הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. שם ל"ג ע"ב הובא פתגם ר' יהודה בר אלעאי (מאבות ד' י"ג): הוי זדיר בתלמוד ששגת תלמוד עולה ודון 1. ר' יהודה זה הוא ההולך לשיטתו שאמר (קדושין מ"ט סוף א'): איזו היא משנה? מדרש.

תמדה. קל תמה — התפלא. נמצא בכמה מקומות, וכבר ישנו בקהלת ה' ו' אל תתמה. מכילתא ל"ב ל"ג, 14 ב': ואל תתמה שהרי כתוב... מכילתא ל"ג י"ג, 24 א': ואל תתמה בדבר הזה הרי הוא אומר... בשני המקורות הללו הוא בא להסיר את התמיה ע"ד נס נפלא ע"י שמוצא דומה לזה במקרא. וכן בספרי דברים ל"ב א', 131 א' כ"ד: ואם תמיה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע 2. בבאור אחד על ענין של הלכה נמצא הבטוי הזה: ואל תתמה בכלים... ספרי במדבר לה' ג', 1 ב' מ"ז. בספרא בכמה מקומות במדברי הלכה נמצא: אף אתה אל תתמה עלי... לא' ב', 5 א' ל"ג, ב' א', 9 ד' 19; ו' ל"ד, 39 ג', י"ד ג', 70 ב'; כ"ב כ"ז, 99 א'. — ברייתא פסחים כ"ג א', ר' יוסי הגלילי: תמה על עצמך. במשנה מבשרין א' ג': תמה עצמך, וכנראה צ"ע על עצמך.

הפעיל-התמייה. מכיל' ל"ח ה' (58 א' ל"א); י"ח י"ב (59 א' ח'): הכתוב מתמיה עליו (על יתרו) שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת למדבר ציה ותוהו ואין בו כלום.

תמוך. ע' לעיל סוף ערך, נוטריקון.

תפס. קל-תפס (בתניך תפשו). מכיל' ל"ב ג', 67 ב', ר' חנינא בן אנטיגנוס 3: בוא וראה לשון שתפסה תורה. וכן בספרי דברים ל"א מ"ז (צא במקום בא). בדברים האלה הוא בא לבאר את השם של האליל מלך (ויקרא י"ח כ"א): למוך כל שתמליכוהו עליך, אפילו קיסם אפילו חרס (ספרי דברים: מולך כל שימליכוהו עליהם, אפילו קיסם אפילו צרור 4). תוספתא 460 (שבועות ג' ח'): כל מקום שתפס הכתוב עד סתם הרי

(רבינוביץ ח"ב 70). נדפס בא במקום בתלמוד — במדרש, ואחרי הלכות נוסף ובתלמוד נוחצוור בא ועשה מזה, ובש"ס).

(1) ג"א: בלימוד. אם כך אז שם מדובר ע"ד שנה בלימוד בכלל. ע' לעיל 186 הע' 4. (2) השות הדוגמאות לקדים אני, תמני, אצל לוי ח"ב 650 א', קאהוש ח"ח 248 ב' (שם בשורה י"א בא בשעות בריתות במקום ערכיו). (3) ע' אני חתני ברך א' ח"ב 102. (4) בבבלי פנהדרין ס"ד א': מפני מה תפסה תורה לשון מולך? כל שהמליכוהו עליהם אפילו צרור ואפילו קיסם. בירו פנהדרין 26 ג', ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן: ראה לשון שלימדך תורה, מולך כל שהמליכוהו עליך...

הוא בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחר. — תפס' בקשר עם 'לשון' הוא כמו שרגיל בתנ"ך (בר' ד' כ"א; ירמ' נ' ט"ז, יחזקאל כ"ז כ"ט) במובן תפס כלי אומנות, כלי זיין. הלשון היא כלי אומנות של כתבי הקדש 1). ע' עוד לעיל (ע' 76) המדה של ר"ע שהובאה בערך, מועץ*). ירו' שבועות 35 ג' (ברייטא חזקיה) כל מקום שנא' בתורה חטא סתם את תופס הודון כשגנה עד שיודיעך הכתוב שהיא שגנה.

תקן. פֶּעַל-תִּקֵּן. הגיה שבועים בספר תורה. ברייתא ירו' שבת 15 ד' (ריש פ' כ"א): ספר... מתקני. השהו המאמר הדומה לזה של רב, מנחת כ"ט ב', בהפעל-התקין. במאמרו של ר' שמעון בן גמליאל שהובא לעיל בערך, 'סדר' מתוספ' 110, שבת א' י"ב: (תינוקות 2) מתקנין פרשיותיהן לילי שבת לאור הנר. בירוש' שבת 3 ב' ע"א: התינוקות מתקנין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר. במאמר זה התקין הוא נדרף עם סֶדֶר ופירושו לקרוא את הפרשה על הסדר. ועפ"י נוסחת הירושלמי אין המדובר כאן ע"ד הפרשיות אלא על ראשי הפסוקים, אולם קרוב מאד לשער כי גם בירושלמי צריך להיות פרשיותיהן במקום פסוקיהן. המאמר שבא שם בירושלמי לפני זה מוכיר, ראשי פרקים; וגם כאן צ"ל ראשי פרשיות.

במאמר שהובא לעיל ע' 25 נאמר על ר' עקיבא שהוא: התקין מדרש הלכות ואגדות. השהו התוספ' 676, זבים א': כשהיה ר' עקיבא מסדר הלכות לתלמידים, גם מכאן מוכח שסֶדֶר והתקין נרדפים הם.

תִּרְגְּמָם. תרגם התנ"ך מלשון הקדש לארמית 3), שהיתה אז שפת העם, ובמובנו המיוחד — לתרגם את הפרשה, שנקראת בצבור תחילה בעברית, לארמית. מגילה ד' ו': קטן קורא בתורה ומתרגם. תוספתא 227 (מגילה ד' י"ט): אחד קורא בתורה ואחר מתרגם ולא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין, אחד קורא בנביא ואחר מתרגם... — קטן מתרגם על ידי גרול, אבל אינו כבוד שיתרגם גדול על ידי קטן. — בנתפס על מתרגם. תוספ' 228, מגילה ד' ל"א: יש נקראין ומתרגמין, נקראין ולא מתרגמין, לא נקראין ולא מתרגמין. השהו מגילה סוף ד' 4).

תִּרְגְּמוּם. בנגוד למקרא (מקרא — טִקְטָט), ע' לעיל ע' 82 הע' 1. תוספ' 128, שבת י"ג ב': ספר איוב תרגום, וכן בשבת קמ"א. בירוש' שבת 15 ג' ו' הבטוי המלא: ספר איוב כתוב תרגום, הבטוי המלא הזה מתאים עם האמור בברייטא (שבת קמ"א ב'), שמדבר על כתבי הקדש בתרגום ארמי ועל המלות הארמיות שנמצאות בתוך כתבי הקדש ושִתְּרַגְמוּ לעברית: תרגום שכתבו מקרא ומקרא שכתבו תרגום, במשנה ידים ד' ה': תרגום שכתבו עברית ועברית שכתבו תרגום 6). המלות הארמיות שנמצאות בכדיק

1) ע"ד הירוש' סוכה 64 ד' י"א: ראה שהתפיסתך התורה לשון חבה, לשון שיבעה. לשון שיכרות, ע' אג' אמוראי אי ח"א 42 ה'. 2) בכ"י מינכן מוסיף: 'ורב'. וא"כ הכונה אל התלמידים יחד עם הרב שלהם. 3) כמובן גם התרגום ליוונית נקרא תרגום, ע' ירוש' קדושין 59 א' י': תירגם עקילם הגר לפני ר' עקיבא; ירו' מגילה 71 ג': תירגם עקילם הגר התורה לפני ר' אליעזר ור' יהושע, כאן מדובר ע"ד התרגום של עקילם ליוונית. 4) ע' ג"ב הברייטא שהובאה לעיל 17 הע' 7. 5) עברית — פירושה האפי הלשוני של התנ"ך, שהוא כמעט כולו עברית, ולפיכך בא בהלכה שלנו מקרא במקום עברית, בברייטא מגילה ח', המקבילה למשנה ידים, הסדר מהופך: מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא, ברור הוא שהנוסח היותר עתיק הוא זה של הברייטא והמשנה באה אח"כ לבאר את המלה 'מקרא' והחליפה במלה 'עברית'. בלזוי, צור איינלייטונג 76, לא צדק בחשבו

(*) בני ישראל תפסו אומנות אבותיהם (תתפלה), מכילתא דרשב"י לשמות י"ד י"א, — המתרגם,

הן: בברי' לא מ'ן, שתי מלות. ירמ' י' פסוק י"א; דניאל ב', ד'—ו' כיה; עזרא ד' ח'—ו', י"ה; ז'—י"ב, כיו; וגם זה נקרא תרגום מפני שכלשון ארמי היו מתרגמים את התורה. ברייתא שבת שם: תרגום שבעורא ושברניאל ושבתורה (1). — ראה מפורשת לזה שתרנום לאו דוקא בארמית אלא בכל לשון שהוא, נמצאה במגילה ב' א': קראה תרגום בכל לשון לא יצא. עוד בברייתא שבת קט"ז א': היו כתובין תרגום בכל לשון (2). במקום הראשון מדובר על דבר מגלת אסתר ובמקום השני—על כל כתבי הקדש. בתוספ' 128, שבת י"ג א': ובכל לשון. הכונה היא או שהתרגום פירושו בכל לשון, או שתרנום פירושו בארמית והברייתא מוסיפה ע"ז וגם בלשון אחרת (3). התרגום של שלשה חלקי כתבי הקדש נקראו: תרגום של תורה, תרגום של נביאים, תרגום של כתובים, מגילה ג' א'. **תרגמן, תורגמן (4)** או **מתורגמן**. ביחוד המתרגם את פרשת התורה לקהל. מגילה ד' ד': הקורא בתורה... לא יקרא לתרגמן יותר מפסוק אחד... ועד כמה הוא מרלג עד כדי שלא יפסיק התרגמן (5). — ע"ד המובן של המלה הזאת שדברנו

שהברייתא במגילה היא ציטט מהמשנה ידים. ההשערה של בלויא שתרנום הוא מה שנקרא כתב עברי ופירושו הוא הכתב העברי העתיק, אינה עומדת בפני הבקרת. היא מיוסדת על ההנחה, חסרת ההוכחה, שבכתב החדש האשורי היו כותבין עברית ובכתיב העברי העתיק היו כותבין ארמית. ובזמן אחר התאחרו ברוח ההכמים המקרא והכתב האשורי מצד אחד והתרגום והכתב העברי העתיק מהצד השני. השערה זו של בלויא נשענת על הבאור המוטעה של 'וכתב עברי' שבא במשנה אחר המלות שהובאו בפנים. וכן בברייתות ההן. לפי דעת בלויא המלות 'וכתב עברי' הן באור למלה 'תרגום' שבאה קודם. אבל די לשם עין על הברייתא מגילה ח' ב', ששם הסדר מהפוך: 'מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא' ואחר כך בא שם 'וכתב עברי'. ולפי דעתו של בלויא יצא ש'כתב עברי' הוא כאן באור למלת 'מקרא' שבאה קודם. באמת המלות 'וכתב עברי' הן ענין בפני עצמו. ההלכה מדרבית תחלה ע"ד השנוי בלשון של כתבי הקדש ואח"כ הוא מדרב בקצרה, אבל באופן מספיק, על דבר השנוי בכתב. ועל הדבר הזה באה אח"כ המשנה ידים והברייתא מגילה ח' ומבארות באופן חיובי: עד שיכתבו אשורית על העור בריו. ובהו מחבטל מאליה גם באורו של בלויא (ע' 79) על המלות 'ספר איוב תרגום' וכן באורו המוקשה למלות 'ובכל לשון' (שבת קט"ז א') שהוא, 'ובכתב כל לשון'.

(1) במשנה אין המלה 'ושבתורה'. (2) כך הוא בכ"י מינכן ובדפוסים הישנים רבינוביץ ה"ו, 257) ורק בדפוסים המאוחרים בא 'ובכל לשון' וגם בלשון האמוראים (שבת שם) סמוך למשנה, הגירסא העתיקה היא: היו כתובין בכל לשון, ואח"כ נוספה זו לפני 'בכל', ובנוסף הרגיל של התלמוד — או. השנוי הזה יסודו על הדעה ש'תרגום' פירושו רק העתקה מהעברית לארמית.

(3) ברעה זו מחזיק גם רש"י שפסאך במגילה י"ז א', את המלות של המשנה 'תרגום בכל לשון' — בארמית או בשאר הלשונות. בלויא מתרגם: *Aramäisch oder in einer andern Sprache* אבל אין כל יסוד לכך באופן אחר, אלא רק ש'בכל לשון' הוא באור למלה 'תרגום'. ואחרי שכבר נתבאר לע"פ נע' 188) שהפעל תרגם הוא גם ליונית, עלינו לומר שגם השם 'תרגום' יכול להיות לא רק לארמית. — צריך להעיר שגם הרמב"ם מחזיק בדעת רש"י, שבמשנה תורה הלכות מגילה ב' ד' אומרי: היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים. אולם לנגד זה מתאים לדברי הברייתא, שבת קט"ז א', מה שכתב הרמב"ם בהלכות שבת כ"ג כ"ו, היו כתובין בכל לשון. ואם כן אינו נוהן שום יתרון לארמית. (4) Löwe (66 ב', ח' י', 180 א' ד') גורסת תרגמן ובכן הוא סתקןן שזוהו הגירסא העתיקה ובמה נמצא בסורית. זהו על משקל דקלון ומציין את המקצוע. — אבל המשקל פקלון, בודאי מהשפעת הבינוני פועל, נשתנה לפועלן. גם מדרקלן נעשה דורקלן. ע' על אדות זה וגם עוד על הרבה דוגמאות אצל גונץ *Die synagogale Poesie des Mittelalters* S. 402. התרחבות של השם הזה ל'מתורגמן' נעשה ע"י השפעת הבינוני ובאופן שכזה נחזהו השם תורגמן. היתרחבות זו של 'מתורגמן' הוא קצור מן 'מתורגמן'. הנקוד תורגמןן יתקלןן (Siegfrid-Strack, *Lehrbuch der neuhebr. Sprache* S. 49) חסר הוכחה.

(5) הטכסט של המשנה הוצ' Löwe (ע' הערה הקודמת) הוא בשני המקומות 'תרגמן', הטכסט

עליה לעיל ע' 20 ע' ספרי במד' לכ"ז י"ח, 53 ב': תן תרגמן ליהושע; שם שורה י': היה משה משתיק את התורגמן. ספרי דברים י"ח י"ח, 107 ב': שלא להושיב את התורגמן 1.

תשובה. מענה, פירכא. ספרי דב' ל"ד ו', 94 סוף ב': מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים 2. לליב ל"ט, 139 ב': זאת תשובה לאומרים אין רשות בשמים 3. בהלכה: ספרא ל"ב ה', 58 ד': זו תשובה לדבר; ל' ג', 30 א': שתי תשובות בדבר. בספרי דב' ל"ב י"ד, 135 ב', נמנו בתוך יסודות התורה – מלבד קלים וחמורים וגזרות שוות – גם תשובות. וכל זה מרומז במלת „ועתידים” מפני שדרכם לנגח זה את זה (ע' דניאל ח' ה') וכך גם חכמי התורה מתוכחים בשביל ברור ההלכה בטעמים שונים. תוספ' ידים ב' ט"ז: את ההלכות ואת התשובות, ברייתא ירו' שבועות 38 ג': הרי זה קל וחמר שאין עליו תשובה. השה ירו' פסחים 34 ד' (ר' ירמיה): ק"ו שיש עליו ת'. ע' ג"כ בבבלי כ"מ צ"ה א'.

הרגיל של המשנה, וכן בבבלי מנילה כ"ג ב' ולהלן, בשני המקומות „מתורגמן”. ושכירושלמי במקום הראשון „מתורגמן” ובשני „תורגמן”. במשנה כתב יד שתחת ידי (מועד עם פי' הרמב"ם) במקום הראשון „תרגמן” ובשני „תורגמן”.

1) כך צריך להיות ולא „להשיב” וע' לקח טוב לאותו פסוק. גם בילקוט בא לא נכון „להשיב”. המלים הללו הן באור לנאמר „ודבר אליהם את כל אשר אצוו”, שהוא, הנביא, בעצמו ידבר ולא יושיב במקומו תורגמן. הושיב תורגמן הוא כמו שהיו אומרים בזמן מאוחר „אוקים אמורא”. 2) השה חולין ס' ב'. 3) ע' ג"כ לעיל 112 הע' 1.

חלק שני

ערכי מדרש אמוראים.

הקדמה.

בשלושה דברים שונים ערכי מדרש האמוראים (הנתונים בחלק הזה) מערכי מדרש התנאים שבחלק הקודם: במהותם, במולדתם, ובשונם. במהותם כיצד? ערכי מדרש התנאים נוצרו ממדרש הכתובים, וערכי מדרש האמוראים נוצרו גם ממדרש התורה שבעל פה, כלומר מכאורי המשנה ושאר קבילות הקדמונים, שהאמוראים דרשו בהם כמו במקרא, כמו שאנו רואים בשני התלמודים, הבבלי והירושלמי. במולדתם כיצד? מולדתם של ערכי התנאים היא ארץ ישראל וערכי האמוראים הם גם מארץ בבל, כי יצאו מבתי המדרש שבא"י ושכבבל של המאה השלישית והרביעית והחמישית. בלשונם כיצד? ערכי האמוראים היא דרשיונית, כי בצד הלשון העברית, שהיתה כמעט לבדה שלטת בבתי המדרש בתקופת התנאים, התיצבה הארמית, וחלק גדול של השפה האמנותית והבטויים המדרשיים נמסרו בארמית של יהודי א"י ובבל. השנוי המשלש הזה מציין באופן ברור ההבדל של החמר הנדון פה מזה שבא בחלק הראשון. ואף על פי כן קשורים הם ערכי האמוראים של התנאים בקשר אמיץ, ולפיכך אפשר לומר ששני חלקי הספר הזה עוסקים בטרמינולוגיה אחת: כי לא רק דרשת המקרא של האמוראים היא המשך ישר של דרשת המקרא של התנאים, באותה השיטה של הדרשה וגם באותם הבטויים, אלא שגם דרשת התורה שבעל פה, כמו בעצם הדרשה כך גם בטרמינולוגיה שלה, היא קשורה בהרבה נימים אל דרשת המקרא. המבוקש של החלק השני של הספר הזה הוא בעיקר לברר עד כמה עומדת וקיימת הטרמינולוגיה של התנאים בתוך דרשת האמוראים ועד כמה השתנתה ונתעשרה; ושנית – לסדר רשימה של הטרמינולוגיה החדשה, שנוצרה מדרשת התורה שבעל פה ושאעפ"כ היא במקצת לקוחה מדרשת המקרא, וגם במקום שאינה לקוחה מדרשת המקרא, יש לה בכל זאת מקור בטרמינולוגיה של התנאים. הפירווי והריבוי של הטרמינולוגיה הדרשנית, שנדלה ע"י הפירוד של הארצות, שבהן נתרבו חכמי ישראל, וע"י דרשיון, נגלו ביהוד בערכים הרבים החדשים, שבהם עולה החלק האחרון על הראשון. אבל ההתרבות של החמר לא הפריעה הרבה בעד האחדות של הטרמינולוגיה, כי הבטויים הארמיים הם תדיר רק תרנומים של הבטויים העבריים, שכבר השתמשו בהם, לפעמים אמנם הארמיים הם הקדומים, ומה שנוגע לטרמינולוגיה של בתי המדרש שבבבל, הנה יש אמנם הרבה בטויים ארמיים שנמצאו בה בראשונה; אבל הרוב שבהם מסכימים עם אלה שהם מבתי המדרש

שבארץ ישראל, שאמנם מי שיודע את היחס שהיה בין בתי המדרש שבבבל ובין בתי המדרש שבא"י אי אפשר שיעלה על דעתו אחרת. רק על שני מוקנשים צריך להעיר כאן. בתלמוד הבבלי נמצאים מאמרי חכמי ארץ ישראל, שבתוכם באה הטרמינולוגיה הנהוגה בבתי המדרש שבבבל. המאמרים ההם של חכמי ארץ ישראל כשנתקבלו בבבל קבלו שם צורה חדשה בהתאמה לסביבה החדשה. ועוד: בתלמוד הבבלי נמצאים ביחוד בתוך הלשונות העבריות של הטרמינולוגיה, שאותה אנו נותנים כאן, איזה בשוים שאינם לא בספרות התנאים ולא בספרות של ארץ ישראל שאחרי תקופת התנאים, ואעפ"כ צריך ליחס אותם למקור העתיק של התנאים.

מה שנוגע לזמן שייד החלק השני הזה של הטרמינולוגיה לשלש מאות השנים שבין התימת המשנה ובין התימת התלמוד הבבלי. ואעפ"י שהעריכה הגמורה של הספרות המדרשית, שהיא המקור הראשי בשביל הטרמינולוגיה של אמוראי א"י, היתה בזמן יותר מאוחר, בכל זאת אין החלטתנו משתנה עי"ז, כי בספרות המדרשית אין שנוי ניכר ולא הרחבה רבה באוצר הטרמינולוגיה. ביחוד מוכח זה מתוך הנהגת (איִקְנִיטִיָּא) של הטרמינולוגיה של הירושלמי ושל המדרשים העתיקים. נגד זה יש איזה שנויים בספרי המדרש שנקראים בשם מדרשי תנחומא. על השנויים הללו אדבר בערכים שלהם, ושאותם צריך להשוב על היצירות הצעירות של הטרמינולוגיה של מדרש האמוראים. על ספרי המדרש הללו – שבהם באה שוב העברית במקום הארמית – צריך להשוב, מלבד מדרשי התנחומא (ילמדנו) על התורה, גם הפסיקתא רבתי, דברים רבה, חלק גדול של שמות רבה ובמדבר רבה ושחר טוב לתהלים.

כדי להציג באופן ברור את היחס שבין הערכים הכתובים בחלק הזה ובין אלה שבהלך הראשון נערוך כאן סטטיסטיקה קצרה. בטרמינולוגיה של האמוראים יש ערכים כמעט במספר כפלים מאשר בטרמינולוגיה של התנאים. העודף הוא כמובן מהדרשות שעל התורה שבעל פה. מהערכים שנמצאים בחלק הראשון כמעט חמשים מהם אינם נמצאים בחלק השני, וביחוד עם זה נשנו כאן קרוב למאתים ערכים מאלה שנמצאים בחלק הראשון ותדיר במובן חדש ובכפוי חדש. יותר משמונים ערכים חדשים באו בחלק השני, ומהם כשמונים לקוחים מהספרות של ארץ ישראל. נגד זה באו כאן כשמונים ערכים ארמיים שלקחו כולם מהתלמוד הבבלי, וארבעים ערכים חדשים ארמיים, שנמצאים גם בספרות הארצישראלית וגם בתלמוד הבבלי. שאר הערכים שבחלק השני – יותר מחמשים – באו בצורה עברית גם בספרות התנאים.

כדי להוציא יותר תועלת מהעיבוד הלשוני של הטרמינולוגיה הארמית הבודלת ע"י סימנים בין הערכים שלקחו מהתלמוד הבבלי (שבהתחלת כל ערך בא ענול חלול) ובין אלה שהם ממקורות ארצישראליים (שאינן בהתחלת ערכיהם סימן). זה הוא הנסיון הראשון להפריד את שתי הרשויות הגדולות של אוצר המלים ושל שמוש הלשון שבספרות התלמודית-המדרשית באופן סיסטמתי וע"י סימנים.

א.

אב. בקשר עם פות, תנחומא ב' וארא 8: ואיזהו בית אב שלו? (כלומר איזהו המקור הראשי שממנו אפשר להביא ראיה שמלך מצרים נקרא בשם „הפרע“ (כך, ולא „חפרע“, נמצא באיזה נוסחאות בקניקוט), ירמיה מ"ג 5, (ע"פ הפעל פרע, במדבר ה' י"ח). וע' באה התשובה מישע' י"ט ט"ז: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים (1). – אבות העולם (ובהם משה), תנחומא ב', וירא 9. ע' ג"כ לקמן ערך „בנין“.

⁰ שבת כ"ב א' (בארמית): „אבוהון דכולהון דם“. זה אמר ר' יוסף על דרשת התנאים על וּשְׁפַךְ אֶת דָּמוֹ וּכְסָהוּ (ויקרא י"ז י"ג), שצריך לכסות לא בדרך בזיון ברגל אלא ביד. כאן בא הכתוב על דבר כסוי הדם בתור בנין אב שממנו למדין הכלל שכל מצוה לא צריך לעשות בדרך בזיון.

אגדתא. ע' לקמן ערך „הגדה“.

⁰ **אָדָרְבָּא.** (וגם בה"א בסוף) מרכב מן רבא (גדולה, יחידה) ומאות השמוש „א“ (=ע"5) ו„ד“, בטוי רגיל מאד בכבלי במוכן „יותר מזה“, „להפך“. כך הוא בקשר עם איפכא מסתברא, ע' לקמן ערך „אפכא“. המלה הזאת נחקצרה, לפי הבטוי הארצי ישראלי (2) הדומה לה, מן אדרבא קנה (כלומר עפ"י מה שהוא יותר גדול מזה שבא קודם).

⁰ **אָהִיָא.** על מה? מורכב מן א' ומן הי"א (=הי, מלת הנוף). השאלה המלאה היא: אהי"א – קאי (השוה ערך „קיס“), ע' ערובין ג"א ב'. אבל רגיל יותר לבוא בקצרה „אהי“א, ע' ברכות ל"ד ב' על מאמר אחד שבמשנה (3). ע"פ הרב באה שאלה זו בקשר עם: אהי"א אילימא ... אלא ... (על מה מוסב הדבר הזה?...) אם נאמר על זה? ... לא, אלא ... ע' ברכות י"ח א', שבת קמ"ו ב', ב"ק ב' סוף ב', סנהדרין ע"ט א'.

אולמא. ע' ערך „אלם“.

אולפן. ע' לקמן ערך „אולפנא“.

אוקימתא. ע' לקמן ערך „קיס“.

אֲוִרִיתָא. ארמית (=תורה). תענית 66 ג' י"ז: מילה דא'; סנהדרין 18 ג' י"ז: במילי דאורייתא. – סוטה 22 א' י"ג: חמן מייבלין (=מובילין) אורייתא (ספר תורה) נבי ריש גלותא. – שקלים 47 ג' ר' יוחנן שואל את ר' אבהו: מה אורייתא חדתא שמעת (איזה חידוש בתורה שמעת)? והוא ענה: תוספתא עתיקא (4).

(1) בחולין ע"ה ריש ב' אמר רבא: זה בנה אב. ע' ג"כ ב"ק ע"ז סוף ב'. (2) פאה ט"ז ד' ב': והוא דרבה מינה. ב"י, מינה, מעשרות 49 א' י"ה: דרובא אתי למימר לך (הוא בא להגיד לך מה שיותר גדול מזה). ע' פרנקל מבוא 11 א' 14 ב'. (3) הסלות „א"ר חייא“ שבאו אחרי אהי"א, הן הוספה מאוחרת וע' ד"ס לאיתו דף. זה נעשה בטעות מפתרון לא נכון של ראשי תיבות, שמתחלה נשתכש מן „אהי"א 5, א"ר חייא, ומה 5, א"ר חייא. (4) על דבר השמוש במלת אורייתא במסורה

ע' Die Massora Magna, Anhang s. 1.

0 בבבלי נמצא הרבה פעמים, דאורייתא' (מן התורה), ביחוד בניגוד למכרז' (מדברי חכמים). ברכות מז' ריש ב': לאו דאורייתא; שם נ"ב ב': דאית להו עיקר מדאורייתא; שבת י"ד ב': דאורייתא ניהו; ערובין ל"ה ב': ורמי דאורייתא דאורייתא; יומא ל"א א': כעין דאורייתא תקון; ביצה כ' ב': מדאורייתא מחזי חזון. – ברכות כ' ב': דאורייתא או דרבנן; פסחים י' א': אטו בדיקת חמץ דאורייתא? דרבנן היא. – שבת קט"ז ב': אורייתא דמשה; יומא ל"ו ב': ספר אורייתא דמשה. – ב"ב ח' א': עברת דאורייתא ודנביאי ואדכתובי; קדושין מ"ט א': עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי; ערובין י"ז א' (בתור שבועה); אורייתא נביאי וכתובי! דאמר רב הכי. ע' נ"ב סוף ערך, לשנא'.

אות. סימן לאחד מקולות הקריאה. ברכים אותיות. ב"ר י"ב ס' י', ר' יוחנן; כל האותיות תופסין הלשון (כלומר כל האותיות דורשות לבטויין עזרת הלשון, מלבד הה"א). 1. – ברכות י' א': שלא לערב ראשי אותיות; בביר מז' ס' י': שלא לערב את האותיות (כלומר שלא לערב בקריאה שתי אותיות במקום שמלה אחת מסיימת באיזו אות והמלה הבאה אחריה מתחילה באותה אות כמו, ואברתם מהרה, לחם מן). – במובן אחר בירוש' ברכ' 4 ד' י': עירב את האותיות; הושה נטין 44 ב': עירב את הנקודות 9. ע"ד הבטוי ערב את האותיות ע' נ"ב מס' סופרים ב' א', ג' ז'. הושה מילך בהערתו להוצאת מס' סופרים של, ע' 48, 1, 195 L. Löw Gesamelte Schriften מראה על שני מובנים שונים שלמלת 'אותיות'. בערובין ס"ה א' אותיות במובן מספרים, בברכות ל"ג א' (=סנהדר' צ"ב א') במובן מלות שלמות. מה שנוגע לדוגמא הראשונה הגה זהו מאמר של ר' חייא (מהדור האחרון של התנאים) ונמצא גם בסנהדרין ל"ח א': יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים. אבל שם אין ליחס את המובן מספר לאותיות. יותר נכון שניתן בשבעים אותיות הוא קיצור מן 'אותיות שחשבונו שבעים'. הדוגמא השניה שהביא Löw היא ממאמרו של ר"א בן פדת (ע' אנ' אמוראי איי ח"ב 23); ניתן בין שתי אותיות נדעות (ש"א ב' ג') ומקדש (שמות מז' י"ז). כאן 'אותיות' פ"י שמו של הקב"ה ובודאי שבדרך השאלה השתמש במלת 'אותיות' במקום שמו. בירור' ברכות 8 ב' בא במאמר זה (לש"א ב' ג') 'הזכרות' במקום 'אותיות' וכן במדרש שמואל ה' ס' ט'. שהש"ר א' ט': אלף בראש אותיות (של האלפא ביתא), מ"ם באמצע ותיו בסוף (=אמת). שם לה' י"א: יוד שהוא קטן האותיות שבתורה. – ע"ד המלות שאותיותיהן שוות אלא סדרן אחר, שו"ט ט' ס' י"ז: כאותיות לבן בן אותיות נבל. שם ל"ג ס' א': הן הן האותיות (נ"ב על שני השמות ההם). תנחומא ב' בראשית ס' ט"ז לב' ה': באברהם הן הן האותיות בהבראם. הנוסח הקדום בארמית: הינון אתיא דרין הינון אתיא דרין. במקום אתיא – אתוי או אחודי וגם אותיות. ע' ב"ר ט' ס' י"ב והנוסחאות שציין Theodor (ע' 73): שם ס"ח ס' י"ב; איכה ר' ל"א א' (שרת); שו"ט ל"ד ס' ג'. – פסיק' ר' ל"ג, 153 ב': ספור אותיות, ויעד' ואתה מוצא תשעים (כלומר המלה 'ויעד', מ"ב י"ז י"ג, בנימטריא צ' 3). – תנחומא ב' קרח ס' כ"א: 'מחלוקת' באותיותיה נדרש (כלומר לראשי תיבות: מכה, חרם, ליקוי, קללה, תועבה). – שם כי תשא ס' ה': ט"ז ראשי אותיות של שבטים 4. – פסיק' ר' מז' (187 א'): וכא משה והתחילו בראשי אותיות שמו (כלומר 'מומר' ש"ר 'השבת ר"ת משה' 5).

(1) ע' אנ' אמוראי איי ח"א 282, 2. (2) ע' לוי ח"ג 484 ב'. (3) ע' אנ' אמוראי איי ח"ג 570. (4) ע' שם ח"ג 805. (5) ע' נ"ב פרנסדורף שם ע' 1 b.

0 אורא. רניל בלשון: אורא ר'... למעמיה (הולך לשיטתו) או אורו... למעמיהו (1) (כמו אורא, אורא, ביצה י' ב', י"א א' ובשאר מקומות 2). היחיד, אורא' נמצא גם במעילה י"ז ב', נפק אורא (כך הנוסח בערוך, ואולם בש"ס הגי' אורא, בשביל צורת מלה זו ביחיד אין באור מספיק, כי אם נאמר "יצא מחילוף הל' בד', היה צ"ל אורא, כנראה ש'אורא' בא ע"י השתנות מבנין אתפעל של אורא-אורא (השוה אתמר מן אמר), ומה נעשה אח"כ ברבים, בעוד ששאר הצורות של בנין אתפעל (שדומה לזה יש בעברית, התהלך) לא נתקבלו. המלה הזאת שלא נמצאת אף פעם אחת, "אורא" ותמיד נקראת אורא מיוסדת בוראי על המלה אורא שבדניאל ב' ה', אעפ"י ששם יש לה מוכן אחר. ברבים: ואורו למעמיהו, ע' שבת קכ"ה ב'.

אורא. ע' לקמן ערך, הוהיר'.

0 אורא. פעל, הלך. שתי צורות מהפעל הזה צריך להביא כאן. א. כמאן אורא הא שמעתא דרב (כלומר לדעת מי דומה מאמרו של רב), נדרים פ"ח ב', השוה סנהדרין פ"ז ב'; דרב אס'; יבמות צ"א א': דשמעתך כר' שמעון קאורא; כמאן אורא הא דאמר רב, שבת י"ב ב', פסחים צ"ד ב'; כמאן אורא הא דתניא, ערובין נ"ד ב', ע"ב ב', יבמות ס' א', קדושין ס"ב ב', סנהדרין ע"א א'. — ב. אורא בתר (=בעברית: הלך אחר). ע' יבמות ק"ט א': אורי רבנן בתר רובא; ב"ק מ"ו ב': בתר מחשבה אורא; ביב כ"ז ב': בתר אורא אורא; מכות י"ט ב': בתר מלמד אורא, בתר קמא אורא; כתובות י"ב א': ר' אליעזר אורא בתר מעיקרא, ר' יהושע אורא בתר בסוף; גטין ע"ג א': זיל בתר סברא. אורא. ע' לקמן ערך, בתר'. — ב"ר ו' (נ'): מאחר שהוא קורא... הוא חוזר... ע"ד, מאחר' ע' ג"ב לקמן ערך, מגו'.

0 אורא. (כנראה מקוצר מ'אמטור', אמטור' =בשכ"ל). באה בהתחלת השאלה להגברת התמדות: אטו תנא כי רוכלא ליחשב וליוול? בבלי גטין ל"ג א' ועוד בהרבה מקומות, ע' לקמן ערך, חשב'. במקורה הראשון באה בתור מלת הקשור, שבת קכ"ד א': גזרה יום טוב אטו שבת; קדושין ב' ב': ותני תרתי אטו חדא. א. אין=אם, אי תימר' או, אין תימר' (בעברית: אם תאמר), בהתחלת קושיא. שהשיר א' י"ז (אשכול); ג' ו'; ו' ט'; ו' י"ד; מדרש שמואל י"ג (ו'); רות ר' ריש ה', ערובין 18 ג' נ"ה: אין... אין תימר... תימר, צורה של די'קמא (כך או באופן אחר); וכן פאה 18 א' ג' ו'הלך, ארבע פעמים, אין תימר'.

0 ואי תימא. (בדיוק: ואם תאמר), בבוא החלמוד למסור נוסח אחר של שם האומר. ברכות ל"א ב': עולא ואי תימא ר' יוסי בר' חנינא. הבטוי הוא מקוצר מן, וכשתאמר אחרת הרי זה... רניל הוא להכתב ביחד, ואיתימא'. אורא. שהשיר ר' ר' קרוב לראש (ע"כ שגלשו מהר גלעד); איוה זה הר סיני.

(1) רשימת המקורות נותן קאהוט נח"א 51 א'. מהם נזכר אלה שנאמרו על ר' יוחנן: אורא ר' יוחנן למעמיה: שבת ס"א א', ערוב פ"ז ב', קדוש פ' א', בכור נ"ז א', תמורה י' א'. (2) במקור אחר ארצשראלי (קה"ר ג' ו') נמצאה, ואורון, אבל בקשר עם שאר המלות אין לה שום מוכן (לוי ח"א סוף ב' מתרגם — "Sie gingen und verurteilten sie", — אבל זה אי אפשר, כי הנושא שם של הפעל השני — וחיובן — הוא ביחיד. ברור ש'ואורון' הוא שבוש מן, ואידון' שנתקצר מן ואידיון (=ואיתרון, ע' ר"ה ט"ז א', ואיתרונן) הם הקטרו למשפט. בתור דוגמאות למספר יחיד אורא צריך להזכיר עוד את שני המשפטים, אורא רוב בנין ו, אורא רוב מנין, שבמאמר אמורא אחר, חולין ע"ו ריש ב' (גם כאן מתרגם רש"י—אורא, והוא מן סתמי מוסב על, רוב).

שב בפתיהא (§10): ואיזה הוא זה דינן של זונות; שם ב' י"ב: איזה זה משה ואהרן. אסתר ר' א' ט': ואיזה זה זה שבט לוי. — מין נקבה, שהשיר ד' ד': איזו זו זו מלחמת מדין; אסתר ר' שם: ואיזו זו זו ושתי 1). — כלאים 31 ב' כ"ח (לויקרא י"ט י"ט): לאיזה דבר נאמר לא תורע כרמך כלאים; שם 31 ד' נ': לאיזה דבר נאמר לא יעלה עריך. 0 איירי 2), עם אות הקשור ה' (=מפני ש...), פסחים ס"ז ב': איירי דכתיב כל זב כתיב נמי כל צרוע (כמדבר ה' ב'), כלומר מפני שהיה צריך לכתוב "כל" לפני, וב' כתב גם כן, "כל" לפני, צרועי. — ב"ק ס' א': איירי דכתב רחמנא או הקמה כתב או השרה, לשמות כיב ה'. — שם פ"ח א': איירי דכתב לא יומתו אבות על בנים כתב נמי ובנים לא יומתו, דברברים כ"ד ט"ז. — שם פ"ד א': איירי דבעי למיכתב כן יתן בו כתב נמי כאשר יתן מום באדם, לויקרא כ"ד כ'. — סוטה ג' א': איירי דבעי למיכתב והיא נטמאה והיא לא נטמאה כתב נמי וקנא את אשתו, לבמדבר ה' י"ד g). — ע' ג"כ יבמות נ"ד ב'. — ליישב דברי תנאים בא בלשון זה: איירי דתנא רישא... תנא סיפא... ברכות נ"ג א'. — איירי דתני... תני נמי... קדושין ס"ה א'. — איירי דבעי למיתנא סיפא... תני נמי רישא... חולין ק"ט ריש ב' 4). ע' ג"כ להלן ערך, נסב.

איירי 5), א"ל אסר הכתוב... היינו אומרים... כשהוא אומר... (תנחומא בר' 8, בתוך מסכת תנאית לבר' א' א'). או: א"ל אסר הכתוב... היינו אומרים... כשהוא אומר... פסיקתא 68 ב' (לקהלת א' ג'). — א"ל נאמר... יאות הוה (היה טוב) הא לא נאמר אלא... איכה ר' ב' סוף י"ט (לשופטים ז' י"ט). — א"ל נאמר... לא היתה... אלא... שהשיר ה' ט"ז קרוב לסוף (לויקרא כ' כ"ז). ע' ג"כ ירו' כתובות ריש פרק ד' (27 א'): א"ל היה כתיב... לית כתיב אלא... (לשמות כ"ב ט"ז).

אימתי. מלת השאלה הזו באה בין שני כתובים, שמה שכתוב בכתוב האחד קרה בעת האמור בפסוק השני. תנחו' ב' נח סוף 8: אדם ובהמה תושיע ה', אימתי? ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה וכו' (תה' ל"ז ז' ובר' ח' א'); שם לך לך 22: תה' מ"ה ד' ובר' י"ז ב'. ע' ג"כ שם וישב 10, לבר' ל"ח ב' וא': ...אימתי בשעה שפירש מאחיו; אסתר ר' לסוף מ"ב: אימתי ועלו מושיעים בהר ציון.

אין. דוגמאות ללשון (ו)אין... אלא לפני באור מלה; ויקרא ר' ריש כ"ג, שהשיר ב' ב': ואין לכן אלא שבועה 6), ר' שמואל בר נחמן; ויקר' ל"ב קרוב לראש; אין נדמה (תה' מ"ט י"ג) אלא שתיקה. ויקר' סוף ל"ז: ואין איש האמור כאן (הושע ב' י"ב) אלא אברהם.

0 מנילה כ"א סוף א' (דברברים ט' ט'): אין ישיבה אלא לשון עכבה (ר' יוחנן). דוגמאות ללשון, אין לי אלא... מנין... תלמוד לומר? — ויקר' סוף ב', סוף כ"א, ל"ז קרוב לסוף; שהשיר ז' ט'; קה"ר א' ד'; תנחו' ב' וישב 16.

דוגמאות ללשון, אין לך... אלא... קה"ר א' סוף ו'. — אין כתיב כאן אלא... ע' ערך, כתב.

0 איני. (מן אין היא, כלומר אם כך הוא) ואחריו, והא' (או וה), לפני הבאת איזה פסוק שסותר מה שנאמר קודם. ברכות ו' ב' (משמות כ"ט י"ח): איני והא כתיב וכל

(1) השוה בלויא ספר זכרון ליובלי של שטיינשניידר ע' 22. (2) מן, על ידי ש... המלה עז' באה במקומה א... ואם כן זהו עברית-ארמית. (3) רשיי מפרש: אורחיה דקרא לחזור ולשנות את האמור מפני דבר אחד המתחדש בכפילות. השוה כאן חלק ראשון ערך, שנה' I. (4) השוה קאהוט ח"א 66 א' ב'. (5) בשמור ו' קרוב לסוף; אין לכן אלא לשון שבועה.

העם רואים את הקולות; שם נ"ז ב': איני והכתיב... קושיא ממאמר איזה חכם; איני והא אמר... ברכות י"ט ריש א', ערובין ק' ב', קושיא ממשנה; איני והתנן, שבת ו' ב' 1. אית. (=ש) בעת שמביא ראיות מהכתובים, ויקר כיב (ו'); ואית ליה קריין סגנין, יש לו (ל' יוחנן) הוכחה לדבריו מהרבה מקראות 2; שם כ"ט (ט') על מאמרו של בר קפרא; שם ריש כ"ד במאמרו של רשב"י פסיק' ר' סוף כ"ב, 114 ב': ואית ליה קרייא סגיא (למאמרו של ר' פנחס בן יאיר), איכה ר' ג' י"ט; ואית נליה ג' פסוקים (למאמרו של ר' חייא), שהש"ר ח' י"ד; ואית ליה חמשה קריין (למאמרו של ר' יצחק) 3. — שהש"ר א' ר' (משכני); כתוב חורי אית לן; באיכה ר' ד' ו'; אית לי חורי (ר' תנחומא); יש ראה אחרת למאמרו של ר' אחא 4. — ע' נ"ב לקמן ערך, מחזורי. 0 ברכות ד' ב': אית ביה (באשרי) פותח את ידיך. — יומא ל' ריש ב'; ומי אית ליה לר'... האי סברא? — יומא ל"ב א': לא לר'... אית ליה לר'... ולא לר'... אית ליה לר'... — ביצה ד' א': רב אית ליה, ור' יוחנן לית ליה...

אִכְפָּת. הלשון הזה שבא בירושלמי ובבבלי 5 נמצא הרבה פעמים במדרשים: ב"ר ריש מ"ד; וכי מה איכפת ליה להקב"ה, וכן בתנחו' ב' שמיני (סוף 12, רב), — ב"ר נ"ג (ח'), לבר' כ"א ו': ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה, כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם (ר' שמואל בר יצחק), שם ריש צ"ג: מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנן. שהש"ר ח' י"א; וכי מה איכפת לכם, קהיר ד' א': זה מה איכפת ליה, תנחו' ב' בראשית 12; ומה איכפת להם, שם וירא 25, לבר' כ' ח': מה איכפת לך מפיוס. — שם ויצא ריש 24; לכן נחש ויעקב לא היה יודע מה איכפת ליה (ר' ברכיה), וישב 17, לבר' ל"ח י"ד, שם הרברים בפי יהודה ביחס לתמר; מה איכפת לי בה. 0 **אוֹלְמָא.** =חוק; ערובין כ"ט א', יבמות י"ד ריש ב', נדה ח' א': ומאי אולמיה דהך מהך (נ"א: דהאי מהאי — ובמה יותר יפה כחו של זה משל זה)? פסחים נ"ט א': מאי אולמיה דהאי עשה מהאי עשה? סנהדרין ל"ד ב': מאי אולמיה דהאי סתמא מהאי סתמא? — כריתות ד' א': מאי אולמיה דכבש?

0 **אֶלְמָא.** מלה מרכבת. אך יסודות הרכבתה אינם ברורים 6. פירושה היא: יוצא מזה, פסחים ב' א' וב' פעמים אחרות: אלמא אור ימא (ממקראות אחרים מוכח שאור פירושו יום), ערובין ס"ט ב': אלמא עבודת אליילים ושבת כי הדרי ניהו (מזה מוכח שמצות עבודת אליילים ושבת הן ממדרגה אחת).

אֶלְפָּא בִּיתָא. ע"ד סדר הפסוקים שבאיכה ושבתהלים, איכה ר' א' סוף א': מפני מה נאמרה מגלת קינות אלפא ביתא, שם ט' כ' (=ירוש' 15 ג' י"א, ויקר ט"ו):

- 1) במקורות הארצישראלים אין בסו' זה: הסוף בקהלת רבה, איני והא רבא משרי' מקורו הוא בבלי חגיגה ה' א', ששם אמנם חסרה, איני, אבל ישנה בכ"י מינכן, רגילים לקרוא, איני.
- 2) הנהגה בעצמה באה בלי ראיה מהכתוב. כ"ק ק"ט א' ע' (אגדת אמוראי אי ח"א 227).
- 3) בשו"ט לתה' א' כ"א הגירסא ל"ג הילקוט; ואית ליה סגין קריין ע' אנ' אמוראי אי ח"א 651. ומה נשתבש, ואית ליה הרין קרא' (כאלו מדובר כאן ע"ד פסוק אחר). 4 ע' אנ' אמוראי אי ח"ג 485. 5 מלבד הדוגמאות שהובאו אצל לוי (ח"א 77 א') ואצל קאהוט (ח"א 88 א') ע' עוד שבת קכ"ג א': וכי מה איכפת ליה לקוק, וע' רמגר אהבת ציון וירושלים, ירו' תרומות 46 א'. 6 ע"פ לוי (ח"א 87 ב') היא מרכבת מן אל (=על) ומן מא (=מח), עפ"י יאסמרוב (71 ב') אלמא הוא שם העצם — חוק, ומה נשתנה לתאר (מעין, כח של...). אולי מתחלה היתה זו אחת עם מלת השאלה אֶלְמָא (=למה) ולא המלה העברית לָקָה נוספה א' הארמית (=על בעברית) והסובין, יוצא מזה: מיוסר על התקצרות הלשון. מן, למה? מפני... ההבדל שבניקוד גרס להחבדלות הסובין.

שיירו בה אלפא ביתא (נ"א: אלף בית) אחת (ר' יהודה הנשיא ור' ישמעאל בן יוסי למדו יחד מגילת קינות ושיירו אלף-בית אחת). באיכה רבתי בא בסוף ארבע הפרשיות הראשונות: סליק אלפא ביתא קדמאה, ...תנינא, ...תליתאה, ...רביעית. – ש"ט ק"ט (3 §): ובסוף אלפא ביתא הוא אומר תעיתי. – גם הצורה האלפא-ביתית של השירה שבאה אחרי שירת התנ"ך מסומנת בבטוי זה. בפתיחתא לשה"ש רבה, לקה"ר א' ריש י"ג: הרין פייטנא כד עביר אלפא ביתא וימנין מחסל לה וזמנין דלית מיחסל לה, ברם שלמה עביר אלפי ביתא וחמשה אתין יתרין עליו (הפייטן הזה כשהוא עושה אלף בית, לפעמים גומרה ולפעמים אינו גומרה, אבל שלמה היה עושה אלף בית ועוד חמש אותיות יתרות עליה), דכתיב (מ"א ה' י"ב): ויהי שירו חמשה ואלף (דורש אלף=אלף-בית; ושירו=שיריו-חמשה). ברות ר' לני' י"ג ובקה"ר ו' ח' קורא לפיוטים באלף בית – אלפבטריון (= αλφαβηταριον) ומציגם בשורה אחת עם מומרים 1).
 0 ביומא ל"ז ב' (ר' שמעון בן לקיש בשם ר' ינאי) מבאר אלף בית היא מגילה שכותבין בה לתינוקות להתלמד האותיות מראשי התיבות 2). – ב"ב קס"ח ב': אלף בית בעלמא (כלומר חסר כל מובן).

אולפנא. למוד, הוראה. ירו' סנהדרין 20 א' ח', הוריות 47 א' נ"ד (ר' שמעון בן לקיש): אולפניה דרחמנא (תורת ה') 3). במובן המיוחד שלו הוא קבלה, מסרת של הלכה. ר' יהודה נשיא שאל על אדות ר' יוסי דמעון: ואולפן קביל (אם קבל הוראת הלכה)? ב"ר ריש פ' 4). בעל ההלכה הגדול ר' זעירא מצוה על תלמידיו שילכו לשמוע דרשותיו של ר' לוי באנדרה דלית אפשר דלא מפיק פרשתיה דלא אולפן (אי אפשר שיוציא פרשה מבלי להסביר איזה דבר הלכה, ר"ה 59 ב' ל"א. – ירו' ערובין 21 ב': מן אולפן בניגוד, מן דעה 5). – דלא מן אולפן (לא מן תורת הקדמונים), ירו' מגילה 71 ד'. בר אולפן נקרא מי שרכש הידיעה לבחון ולדרוש בהלכות של התנאים, ויקרא ר' ריש ג' (ר' יצחק) 6). כשנשלח לוי בר סיס' מר' יהודה הנשיא להיות מורה ודין בקהלה אחת ולא ידע להשיב על איזה שאלות בדברי הלכה אמרו עליו: דלמא דלית בר אולפן, ב"ר ריש פ"א. – או היו יודעים להבדיל בין רבה דמתניתא ובין רבה דאולפנא (רבה דמתניתא – מורה היודע משנה וברייתא, ורבה דאולפנא – מורה היודע את הבאורים, את התלמוד, ירו' יבמות 6 ב', ר' זעירא). ואולם קרה לפעמים, שגם את באורי המשנה קבלו מזה שנקרא רבה דמתניתא (אולפן קביל מן רבה דמתניתא, שם שורה כ"ב) 7). ירו' קדושין 61 ב': אילין תרין אולפנייא (שתי קבלות מחיי התנאים).

0 בתלמוד הבבלי נמצא לפעמים שאיזה אמורא מבאר או מגדיר איזו הלכה

1) ילקוט לקהלת שם: אלפא ביתא, ע' אג' התנ"ך כרך א' ח'א 92. ע"ד השמוש בבטוי הזה במסרה, ע' פרנסדורף שם ע' 1. אצל גינסבורג (ע' The Masorah א' 11 ובשאר מקימות) כתוב ג"כ, אלף בית' (עברית). בסדרו של ר' סעדיה גאון נקראות תפלות, הושענא – אלפיתא לחושענא. 2) ע"פ באורו של רש"י. בזה הוא רוצה לגדור בעד כתיבת מגילות קפנות רק לצרכי חנוך. השוה נייבוירר I. Q. R., VII, 362, 3) רשבי"ל אמר פעם (ויקרא ריש י"ט): לית אתון חמין אולפני מן נהיר באפי (וכי אינכם רואים שחורתי מאירה פניו). 4) במקור המקביל ירוש' סנהדרין 20 ד' חסר המשפט הזה. לוי חלק א' 40 א' מתרגם לא נכון: Er hat seine Lehre traditionel 5) ע' מבוא פרנקל 16 א': אולפן = גמרא, דעה = סברא. 6) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 221. 7) ע' ג"כ ירו' ברכות 10 ג' י"ח: נישבוק אולפנא וניתי לן למתניתא. בפרשיות מדבר בזה הלוי בדורות הראשונים ח"ב 106 ולחלן.

משמיה דאולפנא (מהקבלה) 1. כך חנין בר אמי על דבר הלכה של שמואל (ערוכין ס"ז סוף א' 2). חייא בר אמי על הלכה אחת של ר' חייא בר אבין (ערכין כ"ח ב') 3. אַם, מלת התנאי. א. פסיקתא י"ח א' ב', לשיב כ"ד ט'; אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר? — תנחומא ב' ויקהל 2: אם שמות למה קָשָׁם, ואם בשם למה שמות, לישעי' מ' כ"ו בהשוואה עם תה' קמ"ז ד'. — שם ויקהל 21, לבמדבר כ"ד ה': אם אהל"ך למה משכנותיך ואם משכנותיך למה אהל"ך. — קה"ר ט' י"ח, לשיב כ' כ"א: אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך?

ב. שהשיר א' ה' פרפרה לשחורה אני ונאווה: אם בשחורים שהיו שלי כך אני נאה, בנביאים שלי על אחת כמה וכמה.

ג. קה"ר ח'. י' (ר' יהודה בר סימון): ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וכו' אם במתי יחזקאל הוא אומר, הלא כבר נאמר רשעים ואותן לא היו אלא צדיקים ואם בבנה של צרפית הכתוב מדבר והלא כבר נאמר קבורים והוא לא נקבר ואם בצדקיהו בן כנענה הכתוב מדבר והלא כבר נאמר ובאו והוא לא בא אלא (מיב י"ג): ויהי הם קוברים איש ונוי, ע' ג"כ קה"ר ט' ריש ח' (ר' יוחנן בן זכאי).

ד. ב"ר ו' ס"י ט' לא י"ח: אם לענין מאורות והלא כבר נאמר... (שם, אם) נתקצר מן "אם הוא בא". — שם ס"ג ס"י ד' (=ויקרא ר' כ"ג קרוב לראש): אם ללמד... (=אם הוא בא ללמד).

ה. אם תאמר, ע' ערך, אמר.

0 אַמַּאי. מן א (=על) ומן מאי (=מה) = על מה, למה; רק בבבלי. בב"ר ו' (ט') בא; אמאי קרי ליה והוא הוספה מעבודה זרה כ"ה א' (ע' הוצ' Theodor p. 49. הגירסאות לשורה ו').

אמר. קל. הנושא הוא או הכתוב, מחבר הספר, או הדורש והבוחן את הכתוב. א. חומש. משה אמר, ויקר י"ג קרוב לסוף (לויקרא י"א ז'); זה שאמר משה, איכה ר' א' כ' (לדברים ל"ב כ"ה). נביאים. אמר ישעיה לפני הקב"ה (ישעי' מ"ה ט"ו), שהשיר ד' ח'; וכן אמר ישעיה, תנחומא ב' נח סוף 12, 17; ועל אותו הדור אמר ישעיה, תנחומא ב' שלח 21; והוא שישעיה אמר, שהשיר ל"ד ח'; אמר ישעיה, תנחומא ב' יתרו סוף י"ג; שם משפטים 4; שכך אמר ישעיה, תנחומא ב' בר' 20, וארא סוף 18, תצוה סוף 6. — ישעיה אמר... ירמיה אמר... איכה ר' א' ריש ב'; הוא שירמיה אומר, איכה ר' א' י"ח; וכן ירמיה אמר, תנחומא ב' וירא 21. — כיוצא בו אמר יחזקאל, תנחומא ב' בראשית 40; וכן יחזקאל אומר, שמ"ר ל"א (י'). — וכן הושע אומר, שו"ט כ"ב סוף 5, וכן יואל בן פתואל אומר, שם ל"ה ל"ח ח' (ח'). — צפניה אמר, ב"ר מ"א (ג'). — אמר זכריה, ויקר סוף ל"ב. — אמר הנביא (הושע), תנחומא ב' שמות 7; כך הנביא אומר (עמוס), שם ויצא 3; אמר הנביא (חבקוק), שם תצוה 10. — תה': עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, שהשיר ד' ד'; וכן דוד הוא אומר, ירוש' פאה 16 ב' ס'; הוא שדור אומר ל"שירא, ויקר ל' (ריש נ'); אמר דוד, תנחומא ב' בר' סוף 12; שם 33; שם שמות 8 (ל"ה ל' מיד כ"ו); שכן דוד הוא אומר, תנחומא ב' מצורע 3 (תהלים צ'); וכן בני קרח אמרו, שו"ט ס"ז (ל"ה מ"ו); אסף אמר, ויקר י"ג קרוב לסוף (תה' פ'); כן אסתר אומרת, שו"ט מ"ב (סוף 1), ל"ה כ"ב. — משלי. אמר שלמה, תנחומא ב' בר' ריש 21, וכן שלמה

1) השוה להלן ערך, נמרא'. 2) גירסא ישנה: מ' דאילפא. 3) במקום דהולפנא צ"ל דאולפנא (חל"ו).

אומר, שמור ל"א (סוף ס' טו'). – שה"ש. וכן שלמה אמר, תנח' ב' וירא 4; וכן אמר שלמה, שם סוף תוריע, – קהלת. וכן שלמה אמר, שם, שמיני סוף 3; ששלמה אמר, שם, יתרו 1. – איוב. אמר איוב, שם וירא 25; איוב אמרו על עצמו, שם תולדות, ריש 13; שכן איוב אמר עליהם, שם נח 10; וכן איוב אמר, שמור ל"א, ריש י"ג; וכן צפר הנעמתי אמר, ש"ט ס"ח, סוף 9; אם אליהו אמרו מאליהו, ויקר' ריש י"ד (ר' אחא ל"ז ג') 1. איכה, ירמיה אמר, שהש"ר ג' ג'; הוא שירמיה אמר, ויקר' ט"ז קרוב לראש. – דניאל. דניאל אמר, איכה ר' ה' ד' (שהש"ר ג' ג'). ע' ג"כ ערכי, כנגד, כתוב, פסוק, תורה. ...אינו אומר אלא..., ויקרא ר' סוף י"ד, לאיוב י' י"א: הלכשתי אינו אומר אלא תלבישני, סככתי אינו אומר, אלא תסככני; שם ריש כ"א, לשמות ט"ו ט'; תורישם אינו אומר, אלא תורישמו; שם ל"א י"ז מ"ד; ואבוא אליך אינו אומר אלא לכה אלי; תנחו' ב' נח 18, לברי' ו' י"ב: כל אדם אינו אומר אלא כל בשר. – עם הוספה, כאן: פסיק' ר' י"ב, 50 ב', לשמות י"ז טו'; נסנו אינו אומר כאן אלא נסי; שם, 51 א', לשמות י"ז י"ח: ה' אינו אומר כאן אלא יה; שם פ' ל"ג, 152 ב', לישעי' י"א א': וַיֵּצֵא אֱלֹהִים אֶת אֲדָמָה מִן הַגָּן. – הוא אומר, קהלת ר' ו' ב'. – וכן הוא אומר, תנחומא ב' וירא 43, בשלח 15, קדושים 2, אסתר ר' ג' ו'. – הרי הוא אומר, תנחומא ב' אמר סוף 3. – וכשהוא אומר, איכה ר' פתח' ה'. – ע"י שורה של כתובים: דכתיב..., ואומר..., ואומר..., איכה ר' א' ריש י'; ...שנאמר..., ואומר..., ואומר..., תנחומא ב' בשלח 17. – היה לו לומר, ויקר' ל' (ג'); היה לומר, שמור כ"א (ריש ה').

'נפעל: נאמר על ידי..., ע' ערך, יד'. – נאמר כאן, ע' ערך, כאן. – לכך נאמר, ע' ערך, לכך.

רגיל לבוא בראשונה ראה מהכתוב עם השון, שנאמר והראה השניה, בתיב. ויקר' ל' (י'), שנאמר (בר' כ"ד א'): ואברהם זקן בא בימים, וכתוב (ויקרא י"ט ל"ב): והדרת פני זקן; שהש"ר ה' סוף טו': מלאך ודמעך לא תאחר (שמות כ"ב כ"ח) וכתוב (במדבר י"ח ל'): כתובות גרן וכתובות יקב. שנאמר (שופטים ג' י"ט): דבר סתר לי וכתוב (שם פסוק ה'): ואהוד בא. השוה איכה ר' ד' ו': ב... נאמר ב... כתיב... אבל, תנחומא ב' בראשית 7, ליהושע כ"ד י"ט: הם לא נאמר אלא הוא, ב"ר ס"ד (ג') לברי' כ"ו ג': למה לא נאמר האלה אלא האל. עוד דוגמאות אל ..., לא נאמר אלא... ע' פסיק' 6 א', תנחומא ב' תולדות 2, קה"ר א' י"א. – שהש"ר א' ד' (ר' חנינא): מה שלא נאמר בדור המבול (צפניה ב' ה') נאמר בכרכי הים. – שהש"ר א' ב': היכן נאמרה... בים נאמרה... בסניי נאמרה... (על הכתוב בש"ש) 9.

ב. הבאת כתובים בגוף נוכח: אתה אמרת, אין לפרש שזהו מוסב על הכתוב אלא צריך לחשוב כאילו הדורש פונה אל הקהל השומע או אל החבר העוסק עמו בתלמוד הכתוב והוא שם את הציטט בפיו. בביר נמצא הריבה פעמים בארמית, אף אפר" 8. בתור דוגמא יבוא כאן ב"ר ס"א (ר'): אף על גב דאת אמר ותלך ותתע

(1) ע' אני אמוראי א"י ח"ג 118. (2) ע' אני אמוראי איי ח"ב 526. (3) השערתו של פרנקל, סבא ט' א', שאת אמר' היא נחלק בשמות מן, אֶתְאָמְרָא (=אֶתְאָמְרָא, בעברית: נאמר), איננה יכולה להתקיים בכל המקומות. – השון הארמי, כמה דאת אמר' נמצא פעם במכילתא לשמות י"ט י"ח (הוצ' פרידמן 66 ב' ג'). – בירוש' ב"ק 6 ב' ג', נחקר מן, את אמר' ל, את מר': הכא את מר... והכא את מר. בקטעי הירושלמי שהוציא לאור קובוצוב Russ. arch. Gesel, XI, 203 באו בשתי הפעמים במקום את מר – אתמר, במלה אחת.

במדבר באר שבע (כר' כ"א י"ד) תאמר שנחשד עליה בריה תלמוד לומר... עוד שם; היך מה דאת אמר. דונמאות ממדרשים אחרים: ואת אמר, שהשיר ה' מ"ו קרוב לסוף; שם ו' סוף מ'; רות ר' ב' ג'. — כדאת אמר, אסתר ר' ב' מ"ז. — שהשיר א' י' (ע' ג"כ ע' ה'ק"ד, ה"א, ה"בא). — במקום אמר בא לפעמים בעבר אַמְרָה — וְאַתָּה אַמְרָה, שהשיר ב' ה' בסוף; שם ד' ח', לדהייב ל"ב כ"ה: אַתָּה קָמִי חֲזֹקִיה מִלֶּךְ צִדִּיק ואת אמרת כי נבה לבו (הבינוני קמי מראה כי כאן היה מתחלה ואת אמר). ויקר' ג' ריש ה', לויקרא א' י"ז: ואת אמרת והקטיר; רות ר' י"א י"ט: ואת אמרת הווא נעמי; שהשיר לא' י', לשמות ד' מ"ז: וכי עבודה זרה נעשה משה לאהרן דאת אמרת ואתה תהי' לו לאלהים. — במקום הארמית, את אמר" בא לפעמים בעברית, אתה אומר. ויקר' י"ז (א') לתהי' ע"ג ג', בהשוואה לישעיה מ"ח כ"ב: כתיב אין שלום לרשעים ואתה אומר שלום רשעים; שם י"ז (ריש ס"ה ה') לויקרא י"ד ל"ד: שבעה עממים הן ואתה אומר ארץ כנען. — תנחומא ב' וישב, 9, 16: כשם שאתה אומר; שם צו 13: למה אתה אומר; שם קדושים 1: אם אתה אומר; ע' ג"כ ערך, מנין".

לפעמים איננו מביא את דברי הכתוב בעצמם אלא מה שנלמד מתוכם. רות ר' ב' ו': נערה מואביה היא ואת אמרת מעשיה נאים ונעימים. תנחומא ב' נח ריש 5: אתה אומר בניו של נח צדיקים היו. שם תולדות 10, לבר' כ"ז י"ח: ואף על פי שאתם אומרים שיקר יעקב לא שיקר (כאן בא, אחס אומרים" ברכים אם לא נאמר שבתחלה היתה הגירסא שאתה אומר).

ביחוד בא הרבה פעמים הלשון כמה דאת אמר, ע' לקמן ערך, כמה".

שמו"ר ריש י"ח לתהי' ק"ט פ"ט: אל תאמר בשמים אלא בשמים; תנחומא ב' תולדות 8, למשלי י"ז ח': אל תאמר כן אלא האבן הוא השוחד בעיני בעליו. שם משפטים 8, לשמות כ"ב כ"ד: לא תאמרו (=תאמר) כסף אלא אפילו כל דבר שתלה אותו לא תהיה לו כנושה.

תאמר. (בשאלה). תנחומא ב' ויחי 17, לבר' מ"ט כ"ח: תאמר שזה גדול מזה. קה"ר א' ו' (לעתים קרובות): תאמר... תלמוד לומר. — ו"אם תאמר" עם, תלמוד לומר" אחריו, אסתר ר' ב' א' (ריש פ' ה'), ואם תאמר בתור קושיא נגד איזה באור: ב"ר ח' ס"י א'; שם מ"ז ס"י ב'; איכה ר' ריש י"ז. ויש לשון אחר: ואם יאמר לך אדם... אמור לו, שהשיר ב' ב' (=פסיקתא ר' מ"ו, 76 ב'); קה"ר ג' מ"ז; שהשיר א' סוף י"ד; פסיקתא 25 א' (=תנחומא ב' תצא 9); תנחומא הגרפס וירא א', השוה תנחומא ב' נשא 30: אם יאמרו לך המינים... אמור להם...

במקום, אם תאמר" נמצא ג"כ אותו הדבר בארמית, אין תימר, שהשיר ו' סוף מ': אין תימר שאנו מעידים על עצמנו, והלא בלעם הרשע העיד בנו. ע' ג"כ לעיל ערך, א', אין".

בפתיחתא לאיכה ר' לב' א' כשהוא משנה אבדן הגוים לאבדן ישראל משתמש כמה פעמים בלשון שאלה, "תאמר". — בירוש' ריש כלאים (26 ד') ע"ד המינים שאיסור כלאים נוהג בהם הוא חוזר כמה פעמים על הלשון, הייתי אומר" ואחיכ דוחה סברה זו. ⁰ מהסוגיות של הבבלי באו לשונות אלה מהפעל, אמר, הארמי: אמרת, פסחים פ"ח א' (רבא) על הברייתא; ביצה י"ז ב'; הערמה קא אמרת שאני הערמה (רב אשי); הוריות ו' סוף א'; כהנים קא אמרת שאני כהנים; חגיגה י"א ב'; אמרת ברישא... והדר אמרת... (למשנה חגיגה ב' א'); יבמות י"א א'; אמינא לך אנא... ואת אמרת ליי... — יומא

ע"ד ב', לדברים כ"ו ו': וירא את ענינו ואמרין זו פרישות דרך ארץ (ואמרין) פירושו כאן מה שנתקבל ע"י המסרת והובא גם בהגדה של פסח (1).

0 ביחוד רבים הם הלשונות החוזרים בעתיד צווי ומקור (2). ברכות ל"ג א': לא תימא... אלא אימא... (רבה מתקן בקריאה בהלכה תנאית). ע' ג"כ ערוך 5 א'. ערוכין ע"א א' (רב פפא, מעין זה): אימא אעפ"י שהחזיק. ברכ' י"ג א': תא ואימא לך; שבת ל"ז א': לעולם אימא לך, – מאן נימא לך, חולין ק"א א', וכי תימא (=ואם תאמר) (3). – הוה אמינא (=היית אומר). – מקור עם ל': "למימר" ו"לימא"; למימרא ד... ברכ' י"ג א', כ"ב ב'; פסח' ע"ה א', ר"ה כ"א ב'; לימא ד... תדיר. ע' ג"כ ערך, "א".

0 באתפצל איתמר (=נאמר) מתחילות תמיד מימרות האמוראים (4). – בנוף ראשון בינוני פעל אימור (ג"כ אימר) ואחריו ד (אני אומר ש...). מתחיל הדבור המגביל את ההלכה שנאמרה קודם. שבת ה' ריש ב': אימור דאמר רבא (אני אומר שרק באופן שכזה אמר רבא). ערוכ' נ"ד א': אימר דאמר רבנן. ביחוד הרבה מאד הלשון, אימור דשמעת ל'. (אני אומר שרק באופן שכזה שמעת את פלוני אומר כך וכך). שבת ו' א': אימור דשמעת ל' אלעור... היכא... אבל היכא... מי שמעת ליה. שם י"א א' (אביי לרב יוסף): אימור דשמעת ליה ל' מאיר במיד... במיד... מי שמעת ליה. ער' צ"ד ב': אימור דשמעת ליה ל' יהודה היכא... היכא... מי שמעת ליה, פסח' כ"ז א': אימור דשמעת ליה ל' א... ב... מי שמעת ליה. יומא ס"ג ב': אימר דשמעת ליה לחנן המצרי ד... ד... מי שמעת ליה. כחו' ל"ז סוף א': אימר דשמעת ליה ל' היכא... היכא... מי שמעת ליה.

ע' ג"כ ערך, "מנא".

0 אַסְמַכְתָּא. סמך, משען, שם הנגזר מהפעל ע"מ אפעל מן סמך (ע' ערך, "סמך"). לפעמים מביאים סמך מהכתוב, ואין זה ראייה גמורה. אסמכתא בספרות האמוראים היא מעין "זכר לדברי" שבספרות התנאים (5). רג"ל הוא מאד הלשון במקרים שכאלה: מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא (הגיון הוא רק מדרבנן, והכתוב הוא רק אסמכתא). כך הוא בברכות מ"א ריש ב' (שם רב חנן יליף מדברים ח' ח' שיעורין להלכות שונות, והגמרא אומרת ע"ז: הני שיעורין דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא) (6); מ"ק ג' א' (לויקרא כ"ה ד', בבביתא); יומא ע"ד א' (לויקרא ו' כ"ג, בבביתא בתור ראייה מהכתוב); שם פ' ב', (לויקרא י"א מ"ג, רב פפא); יבמ' כ"א א' (רב יוסף על דברי ר' כהנא) (7); שם ג"ב ב' (רב אשי לרב' כ"ד ד', לילפוטא דר"ע); שם ע"ב א' (לבר' י"ז י"ד, בבביתא); ב"מ פ"ח ב' (לבר' י"ד כ"ב ולחלן, בבביתא); חולין י"ז ב', לשיא י"ד ל"ד (בבביתא רב חסדא); שם ס"ד ריש ב' (לויקרא י"א מ"א, בבביתא); נדה כ"ה א' (לבר' ג' כ"א, בבביתא אחד של ר' יהושע בן חנניה לענין שאינו הלכה); שם כ"ה א' (לבר' ל"ח כ"ה, לילפוטא של רב הונא). – יש גם לשון שכזה: הלכתא גמירי לה וקרא אסמכתא בעלמא הוא, פסח' פ"א ב' (לכמר' ו' מ', בילפוטא של ר"א); הלכתא ניהו וקרא אס' בע' הוא, סוכה ו' א' (לילפוטא

(1) ע' לקח טוב לאותו פסוק. (2) לוי א' (92 ב') מביא זה תחת השרש אמא (אמי); וכן יאסרוב Col. 74. (3) בירוש' נמצא, אפילו תימא, פאה 17 א', ואולם שם צ"ל תימר; השוה שם 18 א': ואפילו תימר. (4) גם בירושלמי. ע' לקמן ריש ערך, קגרי. – ביומא י"ז ב' וכן בע"ז ע"ה ב' מתחילה מחלוקת של תנאים בלשון איתמר. ע' אדות זה יד מלאכי 85. (5) ע' ח"א ע' "זכר לדברי". (6) על השעורין הללו נאמר, יומא פ' א', סוכה ח' ב', שהם הלכה למשה מסיני. (7) במ"ק ח' א' באח דרשה זו בשם רב אשי.

של רב חנן מדב' ח' ח', כמו לעיל). רק, וקרא אס' בע' הוא, פסחים צ"ז ב' (לויקרא נ' ו', בבריי); חגיגה ד' א' (לשמות כ"ג י"ז בבריי). – אסמכתא ניהו מדרבנן, תענית כ"ז ריש א' (לכמדבר ו' כ"ב, ילפותא של בר קפרא). אסמכתא בעלמא, חולין ע"ז א', לויקרא י"א ג', בבריי¹). – מעילה י"א ב' אומר על ילפותא של תנא מבמד' כ"ח ז'; ומדרבנן והא קרא קנסיב לה אסמכתא (השוה ערך, גסב').

אף, אף על פי כן – וסמוך לזה ממש דברי הכתוב, שמראים על הניגוד למה שנאמר תחלה, שהשיר ה' ד': אעפ"כ דודי שלח ידו מן החרד; שם ה' ה': אעפ"כ מר עובר; איכה ר' ג' ג': אעפ"כ וינה בני איש.

אפסרדה, (גם הפסוקה ואפסרדה), שם הניגוד מן הפעל הפטיח, בארמית אפסר: הפעל הזה הוא לקריאה בנביא ששייך לפרשת השבוע (ע). השם, הפטרה' הוא הפרשה של הנביא בעצמה. אולם הפעל הזה בא גם במובן זה: להספיד את מי שהוא לפני הקהל (הפטיר על, אפטר על, ע' ערך, פטרי). יסוד המובן הזה מונח בפטירה (השוה הנפטר מן המת, מויק כ"ט א'). ואולם אין המובן של השם הזה פטירה מן המת, הספר, אלא פטירה מן הקהל, לתת לו תודה על שבאו לנמול חסד (השוה הנפטר מן החי, שם). במדרש נאמר: רבי... עבד לה אפטרדה, על הדרשה של ר' יונתן מבית גוברין, ב"ר ס' (ו')², שדרש על בראשית כ"ד ל"א; וכן על הדרשה של ר' ינאי בן ישמעאל (ב"ר סוף ס"ט) שדרש על שופטים א' ט"ז³, בתור דוגמא לנאום של תודה נמצא הדרשות שדרשו לכבוד אנשי אושא, שבאו בברכות ס"ג ב' ובשהשיר ב' ה' ג'⁴, וכן במדרש מאוחר (במדבר ר' 28 א' הוצ' וילנא) מוסר בודאי ממקור עתיק; ר' יוסי עבד לה אפטרדה, בזה נקראו גם שאר דרשותיהם של תלמידי ר' עקיבא בשם אפטרדה. בתלמוד הירושלמי (סוטה 17 א' ס"ד) נמצאה ג"כ דרשת הפטרה אצל האמורא של המאה הרביעית, אבא בר פפי ג'⁵.

לדעתו של מאיבום (7) "אפטרדה" נאמר בתחילה לנמר הדרשה בכלל; אבל אין לה כל סמך, וכל מה שהובא כאן סותר את דעתו. *

אפין, ע' ערך, פנים.

⁰ אפכא. (הכתיב איפכא) (8) – הפך, משמש בתור תאר הפעיל. שבת ע"ז א': ואיפכא איתמר, כלומר מוחלפת השיטה; במקום ר' יוחנן ריש לקיש ולהפך; מגי' י"ח ב': רב ביבי מתני איפכא, כלומר רב ביבי מחליף במקום רב – שמואל ולהפך, דלא כרב כהנא. – ובח' ל"ב א': רב חסדא מתני איפכא, ערו' ל"ז ב': כי אתי רב יצחק תני

(1) ע' ספרא לאותו פסוק (48 ב' א'). בתלמוד צ"ל הפסוק: כל... בבחמה אותה תאכלו (ע' דקדוקי ספרים XVI, 105 ב'). (2) ע' לוי ח"ד 81 א'. ואולם באור המלה הזאת אינה כמו שאומר לוי, סיום, סגירת הקריאה, אלא כמו שאומר רמפורט (ערך סלין 165), שזהו נתינת חפש קהל צגאת מביחג' אחרי הקריאה. (השוה: הפטר את העם, ירו' ברכות ז' ד' ה'). (3) בויקד' כמעט סוף י"ז בא במקום אפטרדה – נפילת רשות. השוה אנ' אמוראי א"י ח"ג 594; שם 548, הערה 4. (4) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 578. (5) ע' אנ' התני כרך ב' ח"א 34. (6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 651. (7) ע' די עלטערספען פאוען אין דער ענטוויקלונג דער יודישען פרעדיגט (בעריכט דער לעהראנשטאלט פיר די וויסענשאפט דעם יודענטהום 1901, ו' 9). – שם ע' י' מביא מאיבום בסעות מהערון מה שהוא שייך לר' בנימין מוספייא, קאהוט ח"א 262, א'. ע' לוי ח"א 140 א'. (8) רגילים לקרא אפכא, אבל יותר נכון – אפכא.

* ראו לתשומת לב הלשון, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין', בהגדה של ססח. – המתרגום.

איפ' (כשבא רב יצחק מאי לבבל שנה את המשנה ערו' ג' ה' להפך). ביב עיא ריש א': איפ' מתניין לה. — שבת ס"ט סוף ב', לשני דברים שדרש רב נחמן בר יעקב בשם רבה בר אבהו משמות לאי ט"ו ומויקרא י"ט ג', מעיר רב נחמן בר יצחק: אדרבא איפ' מסתברא. — ברכות מ"ט ב': והא איפ' שמעינן להו, כלומר אני שמענו שהפלוגתא דר' מאיר ור' יהודה היא מוחלפת. ע' ג"כ ברכות י"ז ב', יומא י"ד ב', נטין י"ז ב'. ע' להלן ערך, הפך.

אפשר. כשבא איזה פירוש מתמיה לאיזה כתוב או תבוא השאלה עפ"י הרב נאָפְשֶׁר כִּן? או אפשר כִּן? ע' פסיקתא 114 ב', ליחוקאל ט' י"ח; ביר ו' ס"ו ט', וכן שם צ"ז ס' ד', לבר' מ"ח י"ט; שם ע"ד ס' ד', לבר' לאי ט"ו; ויקר' סוף כ"ב, לחה' ג' י'; שהשיר ד' ו', לבר' י"ז י"ג. — וכי אפשר ל... ע' פסיק' כ"ח ב', ליה א', ליה ב'; ויקר' כ"ה ס' ג'; איכה ר' פתח' ל"ב; פסיק' ר' י"ד (60 ב', 61 א'). — ואפשר, ע' ירו' ברכ' 13 א' ל"ג; אפשר, ע' ביר ט"ו ס' ז'; שמו"ר ב' ל"ב י"ז. — וכי אפשר לומר כן, פסיק' ר' ב' (96 ריש ב'). — והואך אפשר ש... שם א' (2 א'). — בארמית: אפשר ד..., איכה ר' פתח' ל"ב (שאלת רב כהנא לרב); איכה ר' ג' מ'. — ע' ג"כ ערך יבול'. וע' רטנר לירי' תרומות 41 ב'.

⁰ יבמות ס"א סוף ב': אין דנין אפשר משאי אפשר (במהלכת שבין בית שמאי ובין בית הלל במשנה יבמ' VI, ו'). כנראה זה הוא כלל עתיק מתקופת התנאים. השוה ירוש' תרומות ריש פ"ב, ריו"ח בשם ר' ינאי: למידין אפשר משאי אפשר.

אצל. ירו' פאה 19 א' כ"ב: אצל זה אני קורא שדך ואצל זה אני קורא קצירך, עה"כ ויקרא י"ט ט'. — שם ט"ו א': כשהוא בא אצל לשון הרע מה הוא אומר... גדולות (כלומר על שפיכות דמים הוא אומר, בר' ד' י"ג, "גדול" ועל לה"ר, תה' י"ב ד', "גדולות", ללמד שהם שקולים). — אסתר ר' א' ט': אצל הבעל מה כתיב (במ"א י"ח כ"ו).

⁰ **אָרְחָא, אֹרְחָא.** (אֹרְחָא). הוריות ה' א': אורחיה דקרא הוא (כלומר כך הוא לשון הפסוק), עה"כ ויקרא ד' י"ג, עיני הקהל (ומביא ראיה מלשון ההמון "עיני דפלניא"). ע' ג"כ יומא פ' א' ב"ק ק"ט ב', כריתות ג' א'. — אורחא דמילתא (דרך הענין), יומא ג' ב', כתו' ס"ב ריש א', נדה כ"ב א'. — והאי דקתני אורחא דמילתא קתני, נטין כ"ט א', למשנה נטין ג' ה': השולח גט מאי וחלה הרי זה משלחו ביד אחר (וחלה — אורחא דמילתא). ע' ג"כ שבועות י"ג א'. — מהו דתימא אורחא דמילתא קתני, קמשמע לן (לא תחשוב שזה רק מפני שדרך העולם כך, אלא פרט חשוב הוא), ערובין פ"ב א', סוכה י' סוף א', חולין ג"ב ב'. — אורחא דמילתא קתני, ב"ק מ"ח ב'. — מילתא אנב אורחא קמשמע לן (2), ברכ' ב' א'. ע' עוד סוכה כ"א ב', שם מ"א ב'; קדו' ס"ט א'; כתובות ס"ה ב'; חולין פ"ג א'; ערכין י"ד א'; סנהדר' כ"ח א'; זבחי י"ט א'; נדה י' ב'. — השוה כתו' מ"ב ב': ואנב אורחיה קא סתם לן תנא כר'. — אורח ארעא, ע' ערך, דרך ארץ.
⁰ **אָרִי.** (ארא), שרש מלה שמובנו היסודי לא נתחור (8). בצורות שונות הוא בא הרכבה פעמים בתוך לשונות שונים והכונה היא: הביא לידי דבור, לעשות ענין של שאלה.

(1) אי אפשר' היא ההנחה שבריאת האדם היתה יכולה להיות לא איש ואשה.

(2) בסרמיטולוגיה של התנאים יש לו דומה בלשון: צפי דרכנו למדני. ע' ח"א ע' 18. (3) יאסטרוב, 118 ב' מעמיד את השרש אצל ירי (ירח): (Hebrew Union College Annual, 1904 p. 153), עפ"י דרך רב האי גאון (תשובות הגאונים הוצ' הרכבי ע' 108) שזוהו משרש ערי נא' מן ע' דומה ל' ערא' הסורית שפ"י תפס, נמכ. ע' בערכים ההם.

מן פֿעל הוא בא רק בקשר עם קא, ק; בשאלה ודקארי לה מאי קארי לה נקאר=קא אַרי, כלומר זה ששאל למה היה צריך לשאול אחרי שהתשובה נלויה? יבמ' י' ב', ייד א', ע"ב א', כתובות ל"ו א' ועוד במקומות רבים (1). ע' יאהרביכער של בריל II, 69 הע' 111. יותר רגיל הוא האפֿעל (אַיירי), שמקושר תמיד עם ב. למשל: פסחים ו' ב': דאירי במילי דפסחא (2). שם העצם אַרְיָא הוא ע"פ הרוב בשאלה: מאי ארייא (מהו הדבור? למה?). למשל: מאי ארייא אבן, שבת קמ"ב ריש א'. עוד בלשון: מדי ארייא (וכי דבור הוא זה? האפשר כך להגיד?), ע' פסחים ס' ריש ב'; — אי משום הא לא ארייא (אם משום כך אין לדבר כלל, כלומר הטעם הניתן אינו קיים), למשל: שבת מ"ח א' (8).

אַשְׁתְּעִי. ספר (אתפעל מן שעי, בתרגום הוא בא במקום ספר). כלל הוא בירו: כמה דאשתעי קרייא אשתעיית מתניתא (כמו שמספר הכתוב, כך מספרת גם המשנה). ב"ק 2 א' ל"ב, למשנה ב"ק א' א', ששם ארבעה אבות נזיקין באו במשנה באותו הסדר שבאו במקרא (שמות כ"א כ"ח; שם פסוק ל"ג; כ"ב ג'; שם פסוק ד'). סנהדרין 25 ג', למשנה סנהדרין ו' י"ג (על הכתוב ויקרא י"ט ל"א); ברכות 4 ד', לסדר י"ח ברכות שבתפלת שמו"ע.

0 תמורה כ"ח ב': אורחיה דקרא לאשתעויי הכי, לויקרא א' י'. יומא ע"ד ב': וכי תימא בעריות קא משתעי קרא; יבמ' ס"ג ב' (למשל י"ח כ"ב); אי בונה משתעי קרא... אי בתורה משתעי קרא... ע' ג"כ פסחים ג' ריש ב'.

אַתָּא, פֿעל: בוא. כשמביאים איהו מאמר בהסכם עם המאמר שהובא קודם או הלשון הוא: אַתָּא כי הא דאמר ר'... (4). 'ירוש' פאה 15 א': ואתא כ"י דמר (כההיא דאמר) ר' יוחנן; שם 15 ב', ב"ר סוף ד': אתיא כההיא דאמר רב; שם י"א ס' ב' וסוף פ"ב: אתיא כדשמואל; ויקר א' ס' ד'; שם ל"ב ס' ו'; פסיקתא 27 א' ב'; שם 157 ב': ואתא כ"י דמר ר'...; שהשיר ב' א': אתיא דרבנן כההיא דאמר ר'... — לפעמים בא להורות גם את ההפך. ב"ר ג' ס' ח': אתיא כר' יוחנן ולא [אתיא] כר' חנינא; שם י"א ס' ב'; שם י"ב ס' ו'; פסיקתא ר' כ"ג, 118 א': ואתיא כרבנן ולא אתיא כר' יוסי. האפֿעל, איתתי (=הביא) מראה על ייִלּוּף דבר מהכתוב. 'ירוש' ב"ק ריש פרק ו' וכן 'ירוש' כ"מ ריש פרק ג': מנן תיתי ליה (מנן למדה המשנה את זאת?) ירו' מ"ק 82 ב' ג': ר' חגי בשם ר' יאשיה מיתי לה מן הכא. הלשון הרגיל במדרש: ר'... מיתי לה מן הכא (מהכא); ב"ר ו' ס' ט'; י"ב ס' י"א; י"ג ס' ד'; שם ס' ט'; כ"ו ס' ה'; מ"ט ס' ג'; נ"ד ס' ג'; ע"ד ס' א'; פ' ס' ה'; פ"ב ס' ה'; ק' ס' ו'; פסיק' 38 ב'; שהשיר א' ב' ('שקני' קרוב לסוף); ד' ד' קרוב לראש; קה"ר א' ד' ('דור' קרוב לסוף); ג' סוף כ'; רות ר' א' א'. עוד. מיתי ליה מן הדין קרייא (קרא); ויקר י"א ס' ו'; י"ז סוף ס' ב'; י"ח ס' א', קרוב לסוף; שהשיר א' ריש ב'; ב' סוף ו'. — מיתי לה מן הרא: סנהד' 28 ב'; ויקר ו' ס' ו'; כ"ב ס' ט'; שהשיר א' ו', קרוב לראש; א' ט', קרוב לראש; ו' ה', קרוב לראש. — מיתי לה מהתם: רות ר' א' י"ג. — מיתי לה הכא,

(1) ע' המקורות שהובאו אצל לוי ח"א 164 א' ואצל קאהוט ח"א 264 א'. אולי צדק לוי (שם) בהנחתו בב"ק ל' ב' במקום איירינן — אַיִרָן. זה מוכח גם ממה שהפעל מקושר כאן עם גלגל, ואילו באפעל הוא מקושר עם ב. (2) עוד דוגמאות ע' לוי וקאהוט שם. (3) עוד דוגמאות אצל קאהוט (חלק א' 71 ב' ולחלק) שהוא חושב שם, שאירייתו הוא פעל מבנין אפֿעל אַיִרָא. (4) חנושא אפשר שיחיה, מילתא.

פסיק' ר' י"ב, 111 א'. — ורבנן מייתי לה מן הדא, קהיר ח' ט'. — ומייתין לה רבנן אף אינון מהאי קרא, שהשיר א' ריש ב'.

0 יבמ' ניד סוף א': מחדא לא אתיא תיתי מתרת; נזיר מ' סוף א': מחדא לא אתיא תיתי מתרווייהון; חולין י"א א': אתיא מאליה. — קדו' ד' ריש ב': מהיבא קא מייתית לה; בכור' ניד א': היבא מייתי לה; ב'ק פ"ח א': אתיא עדות בקל וחמר מאשה; זבח' ט"ז א': אתיא [ב]קל וחמר מיושב 1. — ביחוד אפיי הוא הלשון כשיליף מגורה שוה, או באה רק המלה 'אתיא' 2. ואחריה המלה השנה נכפלת, למשל: ברכ' ד' ב': אתיא אחר אחר (מדינאל י' י"ג וישעי' ו' ו'). עוד דוגמאות: ברכ' ה' ריש ב': אתיא עון עון (משלי ט"ז ו' וירמי' ל"ב י"ח); שם כ"א ריש ב': אתיא תוך תוך (ויקרא כ"ב ל"ב ובמד' ט"ז כ"א). — במקום שאין המלות דומות, אלא שהפעל אחד, אז מובא רק שם הפעל, יבמ' ק"ט ריש ב': אתיא רדיפה רדיפה (תה' ל"ד ט"ז ומשלי כ"א כ"א); חולין ק"מ ב': אתיא דגירה דגירה (ירמי' ט"ז י"א וישעי' ל"ד ט"ז). — קרא למאי אָתא (מה בא הכתיב ללמדנו)? חגיגה ו' ריש ב'. — רק, למאי אתא, יומא מ"ה ב', מגילה ג' א'. שבת ק"ג ב': הא אתא לאשמועינן 3. — לאַתְנוּי, לאַתְנוּי או לאַתְנוּי, כמו במדרש התנאים, 'להביא' 4, ע' ברכות כ"ב ב', שבת ק"ד ב', פסחים ח' א', ריש ערכין ועוד. — לאַתְנוּי מאי? לאַתְנוּי... (מה באה המשנה לרבות? לרבות...). — קדושין ד' ריש ב': ותנא מייתי לה מהבא. שם: מהיבא קא מייתית לה. בכורות ניד א': היכי מייתי לה? מייתי לה הכי, הצווי קא, ע' ערך, אמר', שמע'.

אתמהא. ע' ערך, תמה'.

אָתְמוּל. קהיר ט' י"א: אתמוּל וישא יעקב רגליו, היום ויאסף רגליו אל המטה. אח"כ באו עוד דרשות שכאלה בלשון 'אתמוּל' — והיום'. שם י' סוף א' ע"ד בני דורו של אליהו: אתמוּל מבאשין דברים כנגדו ואומרין, הבעל ענוו', והיום מביעין דברים ואומרים, ה' הוא האלהים' (מ"א י"ח כ"ו ו'), הכל ביום אחד). — במקום היום בא לפעמים עקשיו. אסתר ר' ב' ה': יוסף אתמוּל ענו בככל רגלו (תה' ק"ה י"ח), ועכשיו ויוסף הוא השליש (בר' מ"ב ו'). משה אתמוּל בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים; ואח"כ באו שם עוד שני מאמרים ע"ד שנוי הגורל של איוב ומרדכי, תנחו' ב' תשא ס'; י"ג: אתמוּל היה משה מננח בהם ועכשיו נתיירא מהם. — אסתר ר' שם: נח אתמוּל אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט) והבא אמר: ויהיו בני נח (בר' ט' י"ח).

אָתְר, אָתְרָא. מקום. ירו' סנהד' 24 ג' (ר' יודן): כל אתר דתימר ערירים יהיו הווין בלא וויר, וכל אתר דתימר ערירים ימותו קוברין את בניהם. עה"כ ויקרא כ' כ"א, ששם הוא הפסוק היחיד, שבו נמצאים שני הבטויים ההם. — ירו' נזיר 55 א' י"א: בכל אתר את אמר עד שיטעים וכא את אמר אפילו לא טעם.

ביר ניד ס' ה': עוד מן אתרא לית היא חסירה, לבר' כ"א ל', שהעתיר, תהיה

1) שם ט"ז סוף ב' בברייתא: אתיא בקי' מבעל מום. כאן נשתרבה הבטוי של האמוראים לתוך הסכסם של התנאים. ע' ג"כ ערך, טרח'. 2) אולי צריך להוסיף במחשבה, כגורה שוה: או להוסיף אחרי מלות הסכסם, כגורה שוה. השוה ירו' ברכ' 11 א' ס"א לרב' ח' י' ולרב' ל"ב ג': אתיא שם שם כגורה שוה. 3) לא מובן הוא הבטוי, אָתְנוּל... מספר רבות, בעוד שהנושא הוא ביחוד. ערוב' ט"ז ריש ב': אתאן לרשב"ג הנושא הוא סיפא. כ"ב כ"א ריש א': סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן; חולין ק"ב ריש א': אתאן לר' עקיבא הנושא סיפא. — השוה נגד זה כריתות ב' א': בולחון מיחיד לא אתאן. 4) בכ"י מינכן, שבת כ"ו א', בא, לרבות' במקום, לאַתְנוּי.

מרמזו על הבאר שבמדבר (במדבר כ"א י"ז), וזהו פירושן של המלות הארמיות: גם מתוך עצם הפסוק הזה אין מחסור להוכחה ¹.

ב. *

בדאי. דבר בדוי. ירוש' פאה 16 א' י"ט: דברו הכתובים דברי בדאי (ר' חנינא בר חמא, ע"ד שרה ששנתה מפני דרכי שלום, בר' י"ח י"ג) ². שם 16 א' כ"ד, אותו הדבר במאמרו של ר' שמעון בן נמליאל; המקור המקביל ויקר ט'—לשון בדיות. ³ **בדוּתא.** (=בְּדוּתָא). הא דרב אשי בדוּתא היא (אין לו יסוד). פסח' י"א א', יבמ' כ"א א', פ"ב א', ב"מ ע"א ב', ב"ב קמ"ה א', זכחים ק' ב', מנח' ס"ח א', שם צ"ה ב', כן אנו מוצאים במיז זה כלפי ר' אבהו (ב"מ ט' א'), רב פפא (שבת כ"ז סוף א'), רב משרשיא (נשין פ"ח ב'), רב הונא בן יהושע (ב"ב ק"א ב'), רפרם (כריתות י"ד א') ⁴. **בוא.** ק"ל. א. הנושא הוא הכתוב; בא הכתוב ללמדך, רות ר' ב' סוף י"ד; לא בא הכתוב אלא להוכיח, ירו' ע"ז ריש פרק א' (39 א'); בא הפסוק הזה ללמד על..., שו"ט א' ס"י; בא ללמדך, תנחו' ב' חקת, ריש הוספה ב', — כשהוא בא אצל... מהו אומר, ירו' פאה 15 ד'; כשהוא בא לדבר בדבר של ננאי, ויקר' ב' ס"ו ו'. בא אסף ואמר, איכה ר' ה' ב', בא ירמיה ואמר... (ישעי' י"ג ו', שבטעות נתיחס לירמיה), פסיק' 173 ב'; שם: בא מלאכי ואמר; שם ל' 138 ב'; בא הושע ואמר לה; שם: בא יואל ואומר לה, וכן להלן. — לכך בא ואמר, איכה ר' ב' א'.

⁵ זבחי פ"ב ב' (רבה); בא זה ולימר על זה.

ב. מהדורש ומהשומעים, על השאלה מהו, לאמר, בר' ט"ו י"ח, התשובה היא: באנו למחלוקת (של חכמי האגדה), ב"ר מ"ד ס"י כ"א, פסיק' ר' ט"ו 67 א' ⁴.

⁶ יומא ס"א ב', ר' יוחנן על שאלה בהלכה אמר: באנו למחלוקת ר"מ וריא וריש; גמין ו' סוף ב', ר' זירא: באנו למחלוקת ר"י ורבנן.

הדרישה, "בוא וראה" שבכונה לעורר את תשומת לב השומע אפשר לפגוש בספרות המדרשית לעתים קרובות ⁵. ע' ב"ר מ"ה ס"ו ו'; ע' ס"י י"א; ע"ה ס"י ו'; צ"ה ס"י א'; צ"ח ס"י כ'.—ויקיר' ב' סוף ס"י ד'; ג' ס"י ד' קרוב לסוף; ח' קרוב לסוף.—פסיק' 17 א', 22 א', 114 א'. שהשיר ה' י"ד; ו' י"ד; איכה ר' א' ה' בסוף; א' ריש ו'; קהיר א' ג'; אסתר ר' א' ריש ו'; א' ריש ח', רות ר' פתיחתא; א' י"ח; ב' י"ב; תנחו' ב' בר' ס"י ד', ל"ן, ל"ט; וירא ס"י ד' ל"ב, ס"ג; חיי ס"י ד'; תולדות ס"י ח'; ויצא ס"י ג', ט"ן, כ"ב; וישלח ס"י י"ב; וישב ס"י א'; מקץ ס"י ה'; ויגש ס"י י"ב; שמות ס"י כ"ב; תשא ס"י י"ג; ויקרא ס"י ו', י"ג; צו ס"י ו', י"א; שמיני ס"י ח'; קדושים ס"י י"ג; אמור ס"י ו'; נשא ס"י י"ט; שלח ס"י כ"ה; קרח ס"י ט"ו; בלק ס"י ל'.—רב' ר' א' ס"י ו'; ב' ס"י כ"ט; ג' ס"י ח'; ד' ס"י ו'; ה' ס"י ו', ט"ו, פסיק' ר' 7 א', 90 ב', 156 ב', 160 ב', 168 ב',

(1) ע' אנ' אמוראי אי' ח"ג 589. (2) בויקיר' ט' מיוחס לבר קפרא ובמקום בדאי—בדאות (=בדיות). (3) הגירסא שנתקבלה בערוך, "ברותא" ושפירושה דעת חיצונית (מ"ל בר V קאהוט ח"ב 166) יצאה מתוך הכונה, להרחיק את המלה המיוחסת בכבוד התורה והחכמים. (4) ע' אנדת אמוראי אי' ח"א 454, 521, 522. (5) השוה גרינבוים, געואמעלעטע אויפגעזעט 1901 ע' 306.

185 א', 192 ב', 193 א', 194 ב'. מירושלמי נביא: פסח' 30 ב' מ"ה (ר' יוסי בר אבון); כלאים סוף פרק ג', 29 א' (ג"כ ריביא בדבר הלכה).

⁰ בבבלי יבמ' 63 ב' (רבא).

פעם אחת, בוא למד, ש"ט ג"כ סי' ג' ממקור התנאים, השוה ג"כ לקמן ע' חמ"י. בין, ויקיד כ"ד סי' ב', למה' נ"ו ב': בין כך ובין כך אהלל דבר.

⁰ מאי בנייהו... איכא בנייהו..., ברכות י"ח א' ועוד בהרבה מקומות. כלומר

מהו ההבדל שבין דברי שני החכמים החולקים.

בנין אב. השרמין הזה העתיק של מדרש התנאים בא פעמים אחדות באגדה שאחרי תקופת התנאים באופן אפי מאד. ירו' סנהדר' 18 א' (ר' אלעזר בן פרח): כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו, ובנין אב שבכולם: וה' דבר עליו רעה (מ"א כ"ב כ"ג), וכן בויקיד ריש כ"ד, שהשיר א' ט' 1). – כל מקום שנא' אדון עוקר דיורין ומכנים דיורין, בנין אב שבכולם... אדון כל הארץ (יהושע ג' י"א), פסיק' 123 א' (רשב"ט 2). כ"מ שנא' בו יד ה' מכת דבר הוא, ובנין אב שבכולם הנה יד ה' (שמות ט' ג'), רות ר' א' י"ג (ר' לוי). – כל חנופה שבמקרא במינות הכתוב מדבר ובנין אב שבכולם: אחזה רערה חנפים (ישעי' ל"ג י"ד), ביר מ"ח קרוב לראש (ר' יונתן). – למאמרו של ר' שמואל בר יצחק, שבכ"מ שנא' בקהלת לאכול ולשתות הכונה היא לחירה ולמעשים טובים, העיר ר' יונה: ובנין אב שבכולם – והוא ילדנו בעמלו (קהלת ח' ט"ו), קה"ר לב' כ"ד ג' י"ג ה' י"ג ח' ט"ו. לה' י"ו נאמר, אב שבכולם, השוה לעיל ערך אב.

מענין הלכה הוא מאמרו של ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' ערלה 62 ד': ...בנין אב שבכולם: וכל חטאת... (ויקרא ו' כ"ג).

בעא. (בעי), פעל: חקר, דרש, שאל (השוה ישעי' כ"א י"ב, עובדי' ו'). בירושלמי יש לפעל הזה המובנים הללו (g): א. קושא, למשל: ריש בר ווא בעא קומי ריח, ברכ' 9 ב'; ר' יוחנן בעי, דמאי 21 ג'; אנא בעיתה, חלה 59 א'. – ב. שאלה, ביחוד איך לפסוק הלכה במקרה ידוע, למשל: דמאי 22 ג'; ר' יונה בעי; שם 22 ד'; ר' זעירא בעא קומי ר' יסא. – ג. שאלה וביחוד תשובה על השאלה (לחקור בה) למשל: ברכ' 2 ב'; ר' יוסי בר בון בעי; כתוב' 34 ב' י"ד: ר' יודן בעי.

⁰ בבבלי בא הפעל הזה, בכל מקום שיש לו ענין של שאלה, רק במובן המסומן לעיל במספר ב'. ב"ק ל"ג סוף א': בעא מיניה רבא מר"נ, ביחוד הרבה פעמים השתמשו בו בצורה פסיבית (קבלת הפעולה) – מִיִּפְעָא קָעִי לֵיה, ב"מ ק"ב א' (נשאלה על ידו שאלה, כלומר – שאל); אִיִּפְעָנִי אִיִּפְעָא קָן 4), ערכין ה' א' (נשאל על ידינו – כלומר אנו שאלנו). רג"ל מאד, איבעיא להו' (נשאל על ידם – כלומר הם שאלו) 5), ע' ג"כ ערך "פשטי". – שמוש במובן אחר של הפעל הזה (במובן דרש, צריך), שבת ק"ג א': שאני התם, דבעינן והיה מחנך קדוש (שם הדבר שונה, כי שם אנו דורשים מה שנא' ברב' כ"ג ט"ו); נמין כ' ריש א': הא בעינא וכתב לה (הלא דרוש לקיים מה שמרמזו במלת לה, רב' כ"ד ג'). סנהדר' ס"א ריש א': קָעִי קרא (יש צורך בכתוב), מגי' ט"ו סוף ב': כתב מיבעיא ליה, באסתר ו' ג' במקום כתוב היה צ"ל קְתַב; שם ט"ו ב': אמרה מיבעיא ליה (במקום אמר, אסתר ט' כ"ד), סנהדר' ל"ח ב': מאתו מיבעיא ליה (במקום מאת ה',

(1) ע' אג' אמוראי א"י ח"ב 82. (2) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 502. (3) ע"פ פרנקל, סבוא' ט' א'. (4) הבינוני אתפעל בא בחור שם. השוה ברכ' ב' ריש ב': ובעו לה מיבעיא (הם שאלו שאלה). (5) השוה אישתבת להו (תמורה ט"ו ב') = נשבת מהם.

בר' י"ט כ"ד, באיתפצל יחידה נקבה נמצא גם בלשון זה: לא מיבעיא (אין שאלה בדבר), ע' שבת צ"ב ב', ק"ג א, ערובי פ"ד ב', ב"ק נ"ד ריש ב'. — אי בעית אימא (אם אתה רוצה, אמור...), למשל, ברכ' ג' ריש א', ו' א', י"ח ב', ר"ה כ"ז א'. השוה לעיל ע' א"י. ב"רם, אבל. מקושר עם הקא (=ברם הכא), להראות על כתוב שהוא נגד הכתוב שהובא קודם. ויק"ר ריש ו' (ר' יצחק), להושיע ו' ו' ו"א מ': כתיב והמה כאדם עברו ברית, ברם הכא כי אל אנכי ולא איש. — שם ו' ס"ה ה' בשם בעל האגדה ר' פנחס. — איכה ר' פתיח' ה', לויקרא י"ז י"ג ויחזקאל כ"ד ו': כתיב... ברם הכא כתיב...; רות ר' פתיח' (פרשה א' בסוף), לעזרא ב' ס"ו ולהלן ורות א' א': להלן כתיב סוסייהם פרדיהם גמליהם, ברם הכא כתיב וילך איש. — מבלי להביא כתוב מתנגד או לפעמים שיש איזה פסוק שמתנגד למה שהוא גניל להעשות, כא בלשון, ברם הכא בלבר. ע' ויק"ר א' ס"ה מ', לישעי' מ"ח מ"ז; שם ג' ס"ה ב', לתה' כ"ב כ"ה; שם ה' ס"ה ג', לויקרא ד' ג' וי"ג; שם ו' ס"ה ג', לזכריה ה' ד'; שהשיר א' סוף א', לשה"ש א', מ"ז מ"ז; איכה ר' פתיח' כ"ג, ליחזקאל כ"ד ו'; אסתר ר' א' סוף ד', לאותו פסוק; שם ב' ו', לאותו פסוק; שם ג' י', לאותו פסוק; מדרש שמואל י"ד ס"ה מ', לשמות ד' כ'; פסיק' ר' 102 א', 103 ב', 114 א', 114 ב'. — שהשיר ג' ד', לאיכה ב' י' ולישעי' מ"ז א': מה [כתיב] להלן... ברם הכא... ע' ג"כ ערך "תמן".

ב"ר, באר היטב. במעשה שרובל אחד שאל: מי מבקש חיים? ובעצמו ענה, מתה' ל"ד י"ג: מי האיש החפץ חיים וכו'. ור' ינאי שמע ונתפצל מרביו. אמרו לו תלמידיו: וכי לא ידעת הפסוק הוה קודם? ענה: הן, אלא שבא זה וכיררו בידו, תנחו' ב' מצורע ס"ה ה' [בויקרא אין הפרט הוה]. — שהשיר ה' ה': שהיה צריך לברר תלמודו אצל ברוך בן נריה (ר' יוחנן ע"ד עזרא); שם ה' י"ג: וחזרו ומברר תלמודו. שו"ט ה' ס"ה ח': שישבו לברר [נ"א: לסבור, לסדור] מעשה מרכבה (למ"א י"א כ"ט).

⁰ ב"ש"למא. (לפי צורתו — בשלום). המתוכח מראה בזה תחלה על הצד שהכל מודים בו. ע' ברכות ה' ב'; שם מ' ריש א'; פסחים ג' א'.

ב"ש"ר, למסור בשורה טובה. פסיק' 177 א', ויק"ר כ"א ס"ה מ': הכתוב מבשרו, לויקרא מ"ז ג', שהמלה "בזאת" בנימטריא ת"י, שת"י שנה תתקיים משרת הכהונה הגדולה בבית הראשון. פסיק' 134 ב', פסיק' ר' 147 ב'; כבר בישרתיו ע"י ישעיה, לישעי' נ"ד י"א. — בתנחו' ב"י כל נושא אלא "בישרו" בלבר או הקב"ה. כך בויש"ל בסוף, לבר' ל"ה י"א; מקץ ס"ה מ"ז, לבר' מ"ג י"ד; שמות ס"ה י"ב, לשמות ג' א'; שמות ס"ה מ"ז, לשמות ג' ד'. — נתפצל: פסיק' ר' ה' (11 א'): הרי נתבשר יוסף על שני דברים, לבר' מ"ח ה' וט"ז; שם מ"ב (178 א'), לבר' כ"א י"ב, בקשר עם בר' מ"ז ג' מיד נתבשר בבנים.

⁰ ר"ה ד': מאי קא מבשר להו נביא לישראל, לתה' מ"ה י'. — במובן בשורות לא טובות משתמש ר' לוי בדרשתו בקשר הפסוקים במד' מ"ז ו' ודב' ג' כ"ו (סוטה י"ג ב'): ברב בישר ברב בישרוהו. שם ו' ב', לבר' ל"ז ל"ב ול"ח כ"ה: בהכר בישר בהכר בישרוהו. ע' ג"כ ערך "רוח הקדש".

ב"ת קול, ע' ערך "רוח הקודש".

ב"ת, אחרי. כשבא לברר איזה כתוב בקשר עם הכתוב שסמוך אחריו או קצת רחוק ממנו, אז משתמש בלשון: ומה כתיב בתריה. ויק"ר מ"ז ס"ה ה', לויקרא י"ב ב' וי"ג ב'; שם ס"ה ו', לבמד' ה' ו' וי"ב; שם מ"ז ס"ה ב', לתה' ל"ד י"ג וי"ד. שם סוף כ"ג (פסיק' ר' 125 א'), לישעי' ל"ג מ"ז וי"ז; ל"א ס"ה ג', לבר' א' ב' ונ'. — ב"ר מ"ז ס"ה ה',

לבר' ו' ב' וו'. – פסיקתא 15 ב', לשמות ל' י' וייב; 25 א', למשלי י"א א' וב'; 29 ב', לתה' ט' ו' וח'; 87 א', לרב' י' כ"א וכיב; 96 ב', לישעי' נח י"ג וייד; 99 ב', לשמ' כ"ג י"ט וב'; 103 ב', לשמות י"ח כ"ז וי"ט א'; 120 ב', לירמ' ט' י"א וייב; 158 א', לתה' נ"א י"ט וכ"א; 159 ב', להושע י"ד א' וב'. – שהשיר א' נ', לבר' י"ב א' וב'; שם, לישעי' כ"ט כ"ג וכ"ד; שם ב' סוף י"ג, לתה' פ"ט נ"ב ונ"ג 1; ד' סוף ח', לתה' כ' ו' – ט' וי'; ה' ט"ז, לויקרא י"ט וב' ולהלן וכיב; שם, לויקרא י"ט כ"ג ולהלן ופסוק כ"ג. – מדרש שמואל ב' ס' ב', לדרי"א כ"ט ט' וי'; תנחו' ב' וירא ס' ג', לתה' ס"ח ה' וו'. – שו"ט לתה' ו' ס' י"ב, לתה' ט' ב' ולהלן וח' א'; ט' ס' ט', למלאכי א' ד' (רישא) וד' (סיפא) 2; תה' י"ח ס' ל"ג, לתה' פ"ט ה' וו'; תה' סוף ק', לירמ' ל"ג י"א (רישא) וי"א (סיפא). – מהירושלמי: ברכ' 2 ד', לבר' ב', ג' וד'; שם 2 ד', לתה' י"ט ט"ז וב'; ב', 5 א' (איכה ד' א' סוף ט"ז), לישעי' י' ל"ד וי"א א'; ר"ה 59 ג', לתה' י"ז א' וב'; מגילה 74 ג', לנחמ' ח', ד' וד'; חגיגה 77 ג', לתה' ל"א י"ט וב'; סוטה 22 ג', לרב' י"ז ב' וי"ח א'; קדו' ס"ה ג', לרב' י"א ט"ז וי"ז; ע"ז 42 ג', לתה' קמ"ז ה' וו'. – רק, ובתיב בתריה', ירוש' ברכ' 9 ב', לתה' ק"ז ג' וד'; ב"ר ל"ד ס' ח', לרב' י"ח י' וייב; שם ס' י"ד, לבר' ט' ו' וו'; שם פ"ד ס' ח', לתה' ס"ז ה' וו'; ויקר ה' ס' ד', לרב' י"ב י"ט וב'; פסיק' 25 א', לרב' כ"ה ט"ז וי"ז; שם 99 ב' (תנחו' ב' ראה ס' ט"ז), לרב' י"ד כ"א וכיב; שהשיר א' י', לבמד' כ"ז א' ולהלן וייב; איכה ר' ג' מ"ט, לישעי' ס' כ"ב וס"א א'; אסתר ר' א' ריש ד', לישעי' מ"ה א' ולהלן וג'. תנחו' ב' נח ס' י"ד, לדני' ג' י"ז וי"ח; נשא ס' כ"ה, לתה' פ"ה ט' וי' 8.

במדרשי תנחומא בא במקום הארמית, "בתריה' 4) בעברית, אחרי"ו. הלשון הוא: ומה (מה) כתיב אחרי"ו. תנחו' ב' בראשית ס' א' וכי' י"ב, לתה' ק"ד ג' וד'; שם ס' י"ב, לתה' ק"ד ל"ב ול"א 5; שם י"ט, לבר' א' א' וב'; וירא ס' ג', לדברים י' י"ז וי"ח; וישלח ס' כ"א, לתה' קכ"ג ג' וד'; שם ס' כ"ח, לבר' ל"ה ט' וי"א; וישב ס' י"א, לדניאל ה' ל' וו' א'; ויגש ס' י', לבראשית ל"ז ל"ז ול"ח א'; וארא ס' ו', לדרי"ב ו' מ"ב וו' א'; תרומה ס' ו', לשמות כ"ה ג' וו'; אמור ס' ג', לישעי' ח' י"ט וב'; במדבר י"ב, לבר' ג' י"ב וי"ג; חקת ס' מ"ב, לבמד' כ' כ"ט וכ"א א'; ראה ס' ט"ז, לשמות ל"ד כ"ז וכיב; שמות ר' סוף כ"ב, לתה' כ"ד ד' וד'; שם סוף כ"ה, לישעי' נח י"ג וי"ד; שם ל"א, לשמות כ"ב כ"ז וכיב; פסיק' ר' 6) סוף פר' ט' (33 א'), לתה' ס"א, ג' וד'; פ' י"א קרוב לסוף (46 א'), לשמות ל"ב י"ב וי"ד; פ' י"ב (51 א'), לתה' ט' ו' וח'; פ' י"ג (54 ב'), למשלי י"א א' וב'. – דב' ר' ו', לדברים כ"א י"ז וי"ח; ואם לא עשית כן מה כתיב אחרי"ו. – ובתיב אחרי"ו, תנחו' ב' וירא ג', לתה' י' ט"ז וי"ז.

במדרשים אחרים יש רק במקומות אחדים, אחרי"ו במקום, "בתריה'": ב"ר א' ס' ה', לתה' ל"א י"ט וב'; שם י"ג ס' ו', לתה' ס"ה י"ד וס"ז א'; שם י"ז ס' ב', לבר' ט' ו' וו', פסיק' 188 ב', לישעי' ד' ו' וד' א'.

1. בפסיק' ר' ט"ז א' (76 א'), אותו הדבר, במקום כתיב-כתב. 2) לתה' ו' ס' א'; ראה מה כתיב בתריה. ל"א ס' ט'; ראה מה כ' אחרי"ו. 3) שו"ט לתה' ב' ס' ט' בא ובתיב בתריה שישעי' מ"ב א', אחרי נ"ב י"ג כנראה צריך למחוק, בתריה'. 4) ע' עוד שהשיר א' ב' ר' אחא: אפריון ודבתריה בבית עולמים נאמרה; ירו' ב"מ ריש פרק ג' (9 א' ל"ח) על המשנה: אמור דבתרה. 5) כאן בא הפסוק הקדום בסוף יען כי הקשר של הפסוק ל"א הוא בין ל"ב ול"ג. 6) כאן כתוב, כתא' במקום, כתיב', ע' 17 הע' 7.

וכך גזירות יש בו (בכל אחת מעשרת הדברות). בתרו' ריש פ' ט', 46 ג' נ"ב: גזירה היא ואין גזירה לגזירה.

0 בבבלי בא זה בלשון תמיהה: היא גופה גזירה ואנן ניקום וניגזור גזירה לגזירה? רבא, שבת י"א ריש ב', ערובי ציט א', יומא מ"ד ב', אביי, ביצה ג' א', חולין פ"ה ב'; רב נחמן, יבמ' קיט א'; רב יוסף, חולין ק"ד א'; רב ספרא, יב' נ"א ב' 1). רב יוסף, חולין ק"ד א', למד כלל זה ממשנה חולין ד' ח'. — בלשון קצרה בא בבבלי ברצותו להחמיר הענין: גזירה שמא (שבת ט"ז ב', כיב ב', בכ"ו ט"ז ב') או, גזירה משום (שבת י"ז ב', ביצה ב' ב'), ובכולם גזירה נתקצרה מן גזירות גזירה.

גזירה שוה. השם של המדה השניה של הלל ושל ר' ישמעאל שנמצא פעמים רבות מאד בספרים אחרים, אבל בספרות המדרשית נמצא רק במקומות מועטים. בר' ד' ס"ה ה', לישעי' מ' כיב ואיוב כ"ב י"ד; חוג חוג לגזיש; שם מ"ו ס"ה ד'; וכי ניתנו גזירות שוות לאברהם, תנחו' ב' חקת ס"ה נ"ד, לבמדבר כ"א ל"ג (ויפנו) ודברים ט"ז ו' (ופנית); גזיש, מה להלן... אף כאן... פסיק' ר' מ"ב (177 א'), לב"ר כ"א ח' ואסתר ב' י"ח: גזיש כתב הכא משתה גדול וכתב התם משתה גדול 2).

0 מהבבלי נביא כאן: איזו לא נאמר קרא הייתי אומר גזיש, עכשיו שנא' קרא גזיש לא צריך, כי"מ ס"א א' (השנה סנהד' מ"ג א'). — עורד: אין גזיש למחצה, כריתות כ"ב ב', ע' ג"כ ערך, "הנא". נכתובות ל"ח ב': לא אתאי גזיש ומפקא ליה לקרא מפשטיה לגמרי. וע' לקמן ע' פשט, פשוט).

גימטריא 3). כמעט תמיד דרשת המלה עפ"י החשבון העולה מתוך האותיות, וקשור עם הפעל, עלה. — אליעזר בגמטריא שלש מאות ושמונה עשר (בר' י"ד י"ד), פסיק' 70 א' וב' 4); שהשיר א' ב': בני תורה עולה תרי"א; שם, אותו הדבר, אלא שאחרי "עולה" נוסף, "כמנין". — בקשר עם "מנין", תנחו' ב' לך לך סוף ס"ה ט"ז: מנין ספור אליעזר בני ש"ח; שם וירא סוף ס"ה כ"א: כמנין סלם בני; שו"ט לתה' ל"א ס"ה ו': כמנין יש בני, למשלי ח' כ"א; שם, כמנין איה בני, ליחזקאל כ"א כ"א 5). — לשונות אחרים: דבר' ר' י"א: הן בני הכי הו, לרב' ל"א י"ד; שם, ואתחנן בני הכי הו, לרב' ג' כ"ג 6), תנחו' לך לך ס"ה ד': עקב בני קע"ב, לב"ר כ"ו ה'; שם י"א: כך בנימט' כ"ב, לתה' מ"ד ו'.

בדרשות ע"י חלוקה אותיות נמצא בילקוט מכירי (הוצ' גרינהוט 1), למשלי כ"ט כ"א 7): שכן דבי ר' אחא קורין לסהרא מנין בני דאטביח.

0 בבבלי: בנימטריא... הו, או ברית בני. ואילו הן המלות הנדרשות בני: "תוצאות", תה' ס"ח כ"א, ברכ' ח' ב', נא, בר' י"ט ב', שבת י" סוף ב', "בהמה", ירמ" ט' ט', שבת קמ"ה ב', ל"ו, ישעי' ל' י"ח, סוכה מ"ה ב', בכלל' איוב ה' כ"ו, מו"ק כ"ח א'; "יהיה", במד' ו' ה', נזיר ה' א'; ישי, תה' ח' כ"א, סנהד' ק' א'; "זה", שמות ל' ל"א, מנח' פ"ט א', הוריות י"א ב', כריתות ה' ב'; "הריון", רות ד' י"ג, נדה ל"ח ב'.

1) ע' עוד שבת כ"א א', ערו' כ"א א', יומא י"א א', סוכה ו' ב', ע"ז כ"א א', נדה ס"ד ב'.
2) שו"ט ס' ס"ה ו': וכולן מנוש' לקוח מכ"ב ט"ז ב'. ע' ג"כ לעיל 156 הע' 2. 3) ע' לעיל ח"א ע' 87. 4) ע' לקמן ערך "מנין". 5) בעל האגדה (ע' אנ' אמוראי אי ח"ג 590) קורא איה במקום אנה; ע' מבוא של פרידמן לסדר אליהו 183. 6) בשו"ט י"ח ס"ה כ"ב: ואתחנן גימטריא... ע' ג"כ שו"ט צ' ס"ה י"ג: בראשית בנימט' תתקע"ד הוי. 7) ב"ר כ"ב ס"ה ו'. ר' אבין בשם ר' אחא, ע' אנ' אמוראי אי ח"ג 404, 9. השוה ג"כ סוכה ג"ב: באטביח של ר' חייא.

גלה. פסיק' ר' כ"ט (136 ב'): לא גלה הכתוב אם הנביא (ירמ' י"ד י"ז) אמר: תרדנה עיני דמעה, אם לאו (נכלומר לא ידוע אם זה אמר ירמיה או כביכול הקב"ה). שם ל"א, 145 א': כשגלה הקביה לדניאל את הקץ (רשבי"ל).

0 השוה כתו קי"א (ר' לוי): שלא יגלו את הקץ 1.

0 בארמית גלילי. לשון תמיד הוא: גלי רחמנא (=גלה הכתוב), פסח' ע"ה א', מזה שהמלה "אש" נשנית בתורה בשמות י"ב ח' וט' מוכח שהפסח צ"ל צלוי באש; מ"ק ז' ב', ליוקראל מיד כ"ו; יומא כ"ג ב', ליוקרא ו' ג'; יבמות נ"ה א', ליוקרא י"ט ב'; קדו' מ"ג א', ליוקרא י"ז ג'; גמין צ' א', לרב' כ"ט; נזיר מ"ב א', לרבמ' ו' ט'; מכות י"ב א', לרבמ' ל"ה כ"ו; מנחות ד' א', ליוק' ד' ל"ג; בכורי ד' ב', לשמות י"ג י"ג; שם ל"ח א', ליוק' י"א מ"ג; חולין ל"א ב', ליוק' י"ט ה'; שם צ"ח ב', ליוק' ט"ז י"ח; שם קט"ז א' 2. לרב' כ"ב ט'; ב"ק פ"ד ב', לשמות כ"א כ"ה; כתב רחמנא תבורה לגלויי עזה רבוייה... השוה ערובין ע' סוף א': תנא סיפא לגלויי רישא; והבטוי גלויי מילתא, ב"ק ב' ב', ערכין ב' ב'.

0 גמר. פעל. הפעל הארמי הזה, שמוכנו כמו העברית, ה"שלים" קנה לו בבבל המובן, למד, וביחוד למוד התורה. בארץ ישראל בא במקום, גמר. — ילף"ה (ע' ערך ילף"ה), שבו היו משתמשים גם בבבל בתור פעל נדרף ל, גמר. תחת שבאי לא השתמשו כלל בגמר"ה. באיזה אופן הגיע הפעל, גמר' למובן למד? את זאת אולי אפשר לבאר כך: הלמוד שהיה רק על פה נהנו לשמעו כמה פעמים וגם לחזור עליו בעצמם (שנה) עד שקבעו את הענין בוכרון, וכשהגיעו למסרתם זו אז גמרו לסגול לעצמם. ולכן השתמשו בשביל קנין התורה ובשביל הלמוד בה בפעל גמר. לראיה יש כאן קשר בין המובן לימוד ובין הפעל גמר נוכח להביא מזה שמסופר בערו' נ"ד ב', שר' פרידא היה משנן לתלמידיו ארבע מאות פעם את שעורו עד שלמד; פעם היתה סבה שהקשבתו של התלמיד נפגמה, ואז שנן לו עוד ארבע מאות פעם (...דהוה תני לו 4) ד' מאה וימני וגמר 5) יומא חד... תנא ליה 6) ולא גמר. כאן מביא אפוא את השנון בכמה פעמים 7) עד שהתלמיד מסגל תלמודו. הלימוד בא בלשון, תנא, וסיגול החמר הנלמד — בלשון גמר 8). ללמוד ממי שהוא, לקבל את התורה בעל פה מהמורה — נאמר: גמר מן, או (בערוב העברית) גמר מפי וגם גמר מן פוס. חגיגה ט"ו ב': ר"מ היכי גמר תורה מפומיה דאחר? ערו' נ"ד ב': כיון דמשה מפי הגבורה גמר; חולין י"ח ב': יוסף בר חייה מכוילי ע"מא גמר (נכלומר אמרו עליו שהוא אינו מדייק ממי הוא לומד) וכששמע רב יוסף מה שאמרו עליו בארץ ישראל, מחה נגר זה ואמר: אנא מכוילי ע"מא גמירנא? אנא מרב יהודה גמירנא. כשמת רב ספרא לא קרעו רבנן דפומבדיתא עליו את בגדיהם, אמרו: לא

1) בנפעת; נתגלה קצם יומא, ט' ב' ר' יוחנן ור' אלעזר; נתגלה קלוגו, נזיר כ"ג ב' ר' יצחק, למשלי י"ח א'. ע' ג"כ ערך, פעם. 2) מדגלי רחמנא נבי כלאי הכרם. וכן בסנחות ד' א': גלי רחמנא נבי חטאת. 3) פסיק' ר' 98 א': א' לאו דאגמריה, לקוח משבת פ"א א', רק שם הלשון הוא: אי לאו דאמר ליה. כנראה, דאגמריה הוא מנוסח עתיק. 4) בכי מינכן, מתני'. 5) בכי מינכן ועוד מקורות חסרה מזה זו. 6) בכי מינכן נוסף לזה ד' מאה וימני. 7) ארבע מאה הוא גומא — מספר ענף. 8) אולי הבטוי הוא מקוצר ובאלו כתוב מעין, גמר למילף"ה או, גמר למיתני. שגמר' הוא למוד בהצלחה בנגוד לשכחה, נראה מתוך מאמרו של שמואל ע"ד דברי הלכות שנשכחו בימי אבלו של משה (תמורה ט"ז ב'): דאישתבח ליה אישתבח ודגמירן ליה הוה גמירי כמשה רבינו, השוה באורו של ר' תנחום ירושלמי לפעל גמר, בספרי אויס דעם ווארטערבוך ר"ת ירושלמיים ע' 102.

גמרינן מיניה (מריק כ"ה א'). רבא אמר על הלכה אחת שלמד מרב יוסף; האלהים! אמרה ונמירנא לה מיניה (ערו"ב ב'); וכן על הלכה אחת שקיבל מרב יצחק (מגילה י"א א'). רב יהודה בר יחזקאל אמר לר' זירא ולשאר התלמידים הלכה אחת ששמע מפי רב או מפי שמואל; גמירו (בצווי) מינאי הא מילתא, גם הלמוד ע"י אמצעי בא בלשון, גמר מין, יומא כ"ח ב'; און מאברהם ניקום וננמור; שבת צ"ב א'; וליגמור ממש; ערובין נ"ד ב'; וניגמר ממש. — פעם אנו מוצאים, גמר משום, נזיר נ"ו ב'; ור' אלעזר משום ר' יהושע גמר לה, והא משום ר' יהושע בר ממל גמר לה, על המשנה (נזיר ז') אמר ר' אלעזר (1) משום ר' יהושע.

0 דוגמאות 5, גמר — למד, מבלי להזכיר מי הוא המלמד ולא מה למד; חגי' ג' א'; וכיון דלא שמע לא גמר; שם: למימרא דכי לא משתעי לא גמר; שבת ל"א א' (הלל א' הגר); ויל גמור, עם שם הפעול; ברכות מ"ט א' (רב חסדא); ברכת מזונא לא גמירנא; שבת כ"א א' (אביי); אי זכאי גמירנא לשמעתיה מעיקרא; שבת ס"ג א' (רב כהנא); והוא גמירנא ליה לכוליה תלמודא; חגיגה ג' א'; דהו גמירי הלכתא וספרא וספרי וכוליה תלמודא; כ"מ פ"ד א'; גמירי אורייתא (=לומדי תורה). — הפעול עם ב' השמוש; יומא כ"ט א'; מיגמר בעתיקתא קשי מחדתא (קשה ללמוד את הדבר שלמד כבר ושכח מללמוד דבר חדש). האפקל — אגמר פירושו ללמד לאחרים. נדר' מ"א א'; כי הוה גמיר רבי תלת עשרה אפי' היכתא אנמריוהי לר' חייא שבעה מנהון; ערובין ט"ו ב'; הכי אנמריוהי רחמנא למשה (השוה נדה כ"ד א'); חגי' י"ג א'; תא אנמרך במעשה מרכבה; שם: בתר דאנמרין אמרין ליה; ליגמרין 2) מר במעשה מרכבה; שם: עד וזארא מגמרינן; יומא נ"ז סוף א'; דקא מגמרינן להו ולא גמירי; סוטה ל"ג ב'; מיבעיא לי לאנמורי ללויים; שבת קכ"ד סוף ב' (רבא); לא מסתייא דלא גמירי, מיגמר נמי מגמרי (לא די שלא למדו בעצמם, אלא שבאים ללמד לאחרים).

גם הפעל, גמר, כמו הגדרף לו, למד, פירושו לא רק למד במובנו הפשוט, לסגל לעצמו דעת הענין הנלמד, אלא גם ללמוד דבר מתוך דבר, ברכות ב' ריש א', חולין צ"ח ב'; ולגמר מינה; פסחים מ"ב ב'; מבשר בחלב לא גמרינן; נדה מ"ב א'; לא גמרינן מסיני; ערו' ב' ב'; מפתחו של אולם גמר; כתו' ל"ט סוף ב' (רבא); מכרי מיגמר גמרי מהדרי, להא מילתא נמי ליגמרו מהדרי; זבחי' נ"ז סוף א'; מקומות הוא דגמרי מהדרי; סוטה מ"ד סוף ב'; ליגמרה לכולא מילתא מהתם; נטין ע"ה ב'; כל תנאי מהיכא גמרינן; כ"ב ק"ל סוף ב'; ומיגמר נמי לא תגמרו מיניה, צריך להביא כאן את לשון הלמוד מנורה שוה, שבת כ"ז סוף ב'; גמר אהל אהל ממשכן, לבמד' י"ט י"ד ושמות מ' י"ט; שם צ"ו ב'; גמר העברה העברה מיום הכפורים, לשמות ל"ו ו' וויקרא כ"ה ט'; קרו' כ"ג א'; גמר לה לה מאשה, לרב' כ"ד ג' ישמות כ"א ו'; סוכה ה' ריש ב'; פני פני גמר, לויק' ט"ו י"ד ובר' כ"ז ל'; בכורי ט"ו ב'; גמר בשעריך בשעריך מבכור, לרב' ט"ו כ"ב וי"ב כ"א; חולין קל"ו ב'; גמר לגר לגר מהתם, לרב' כ"ז י"ב וויקרא י"ט י', זבחי' מ"ט ריש ב'; לא הוא גמר מכללו ולא כללו גמר מיניה. — ע"ד גמר בניגוד לסבר, ע' לקמן ע', סבר' 8).

(1) הגירסא 'ר' אלעזר' אינה נכונה, כי הכונה כאן לא לר' אלעזר בן הורקנוס אלא לר' אלעזר בן שמעון. (2) S. Levia's Grammar of the ... Babyl. Talmud p. 175. (3) ע' ג"כ הערותיו של C. Levia's ע"ד גמר, גרס וסבר, Hebr. Union College Annual 1904, p. 151 f.

0 (נמירי 1) — רבים ממין סתמי-נמצא תדיר בבבלי בתור דבור המתחיל למאמרים שונים בתכנם שנמסרו בקבלה, אז יש לו אותו המובן שיש למשפט השלם; הלכתא נמירי לה, שבת צ"א א', פסח י"ז ריש ב', סוכה ו' א', נזיר ל' ב', ב"ק ק"י ב' 2). בין המאמרים שמתחילין נמירי נמצאו כאלה שהם גם מאמרים יסודיים של הלכה, למשל ברכ' י"ב ב'; נמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקין, דלא פסקה משה רבינו לא פסקין; שם כ"ח א'; נמירי מעלין בקדש ולא מורידין 3); יב' מ"ו ב'; נמירי אין הוא בלא טבילה; מנח' ס"ב ב'. אבל יותר רבים הם המאמרים שאינם בהלכה. יש מהם מאמרי מוסר, ברכ' כ"ט ריש א' (אביי: נמירי טבא לא הוה בישא); סנהדר' מ"ה א' וסוטה ח' א' (רבא 4); סוטה י"א א' (רב חסדא). מסורות אנדיות לספורי המקרא, ערו' ס"ג ב' (רי"ח); ע"ז ט' א'; שם י"ד ב' (רב חסדא); נמירי דעבודה זרה (כלומר ספר עבודה זרה) דאברהם אבינו ד' מאה פרקי הויין. מסורות ארכיאולוגיות: סוכה ה' ב' (ר' אחא בר יעקב, ע"ד הכרובים); זבח' נ"ד ב' (מהטופוגרפיה של ירושלים); מנח' פ"ח א' (מבית המקדש שבירושלים); פסח' י"ב ב' (ר' יוסי בר חנינא, ע"ד החיות והצמחים שביהודה ושנגלי). מאסטרונומיה: ברכ' נ"ח סוף ב' (שמואל). מקטאורולוגיה, ברכ' נ"ט א' (אביי). מפיזיקה: שבת צ"ב א'. מתולדות הטבע, חולין ס"ג א' (אביי). מעולם הרוחות, סנה' מ"ד א'. מאורע מימי השמדות: תעני' י"א א'.

0 השם נָקַר (נמרא Stat. emph. 5) מצייין בראשונה את הדבר הנלמד. חילין ק"ג ב'; ר' אסי נמריה איעקר ליה (שכח תלמודו); סנהדר' פ"ב סוף ב'; ואדכריה רב לנמריא (השוה פסח' ס"ט א'); מנח' ו' א'; ואתא קמיה דרב חסדא לאדכוריה נמריה; ריה י"ד ב'; ר"ע נמריה אסתפיק ליה; שבת ק"ל ב' (ר"ז לרב אשי); אנב שיטפך רהיט לך גמרך. ורב אשי עונה; אין אנב שיטפי רהיט לי נמרי. ביחוד הרבה פעמים נמצא הלשון: נמרא נמיר לה (הוא קבל זאת מרבתי). כך הוא בעירו' ל"ח ב' (רב) 6). תעני' ב' ב' (ר' אבהו), שבעות י"ב א' (ר' יוחי), ריה ד' א' (רבה בר לימא, על הבאור שנתן רב למלת שגל, נחמי' ב' ו'), זבח' י"ג א' (בן עזאי). ברבים הלשון נמרא נמירי לה יש לו אותו המובן שבלשון הקצרה, נמירי 7). על ר' יוחנן נאמר, ערו' י"ג א', שכבית מדרשו של ר' הושעיא, לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד גמר 8) נמרא לא נמרי. הלשון שבא מעין פתגם: נמרא נמור ומורתא תהא, שנמצא פעמים אחדות בשיחות שבין ר' יוסף ובין אביי (שבת ק"ו ב', ק"ג א', ערו' ס' א', ביצה כ"ד א', ע"ז ל"ב ב') לא נתפרש לנמרי 9). עוד צריך להזכיר הלשון: אצלי אודניה לנמרא (חגי' י"א ב'); נמרא הוה בדיה (נזיר ל"ט ריש א'); נמרא הוא דשלחו ליה (ב"ק ס"א א'); וכולהו נמרא (שבת נ"ה א', ב"ב י"ז א', על מסורות אנדיות); ערובין ע"ח א' (רב); נמרא ולא ידענא מאי טעמא; כתוב' י' ב'; נמרא הוה שמיע ליה מעשה לא הוה חוי, — נמרא בתור מקור למאורעות הסטוריים פעמים אחדות בתענית כ"ח ב' ולהלן, ע' י"ב שם כ' א'; ב"ק פ"ב ב'; מכות כ"ג ב'.

1) באמת זוהי צורת נפעל אלא שבא במובן פועל. 2) ע' י"ב שבת כ"ח ב'; נהי דנמירי... נמי נמירי; ברכ' נ"ד ב'; נמרא נמירי לה (לגדה על מ"ש בתורה) וכן בפסחים פ"ב ב' (מסורת של הלכה); סנהדרין מ"ו א' (מסורת של הלכה); שבת צ"ו ב' (נ"כ כנ"ל); נזיר ס"ג א' (נ"כ כנ"ל); שם ד' סוף ב' (לספור המקרא). ע' י"ב לקמן ערך, סמך. 3) דבר מפורסם בהלכה. 4) בסנהדר' רב' (בכ"י מינכן: רב). 5) לוי ח"א 848 ב' רשם לא נכון נמרא באות f, בתור שם נקבה, וכן יאסטרוב 265. — לקמן בסלוגו רשם נכון m. 6) השוה ערכין כ"ט א'; רב נמריה נמיר. 7) ע' הדוגמאות לעיל הע' 2. 8) בזה שנה מה שר' יוחנן בעצמו אמר על עצמו: ולמדתי ולמד = נמרי לב... 9) ע' ערוך קאהופ א' 812.

לפעמים אנו מוצאים נמרא בניגוד לקרא או קרא, ששם נמסר כי איזה ענין אינו מוכח מהמקרא אלא בא מן הקבלה. ר"ה ל"א א' (ר' יוחנן): עשר מסעות נסעה שכינה מקראי וכוננו נלחה סנהדרין מנמרא. — נזיר כ"ה ב': למה לי קרא נמרא נמרינן לה; (שם): למה לי קרא הלכתא נמירי לה. — חולין כ"ז א': אלא נמרא... וקרא למאי אתא. — כריתות י"ט א': ...מקרא... מנמרא. — מנח' צ"ז א': בנמרא פליגי (כלומר התנאים ר' יהודה ור' שמעון חולקים על יסוד מסורות שונות, לא מפני שהם שונים בביאור הכתוב).

⁰ משמיה דנמרא ¹). ואת אומרתי, שהרבר לא נאמר בשם יחיד ידוע בשמו, אלא סתם מפי הקבלה. הבטוי הזה נמצא אצל אביו (יומא י"ד ב') ורב אחא בריה דרבא (יבמ' פ"ז א', קדושין נ"ג א') ובמעשה ע"ד הל"ל (פסח' קט"ז א'). ברור הוא המובן הזה בלנגדה ההלכית ע"ד דוד, ביק ס"א א', ששם מסיים: דאמרינהו משמיה דנמרא. — ע"ד נמרא בניגוד לסברא, ע' לקמן ערך, "סברא".

⁰ בתלמוד בבלי הנדפס נמצא תמיד ר"ת נמ' (מן נמרא) בתחלת סוגית התלמוד אחרי כל משנה. ולפני המשנה בא תמיד, "מתני'" (מן מתניתא) ²). המלה הזאת, "נמרא" שהיא מקובלת מאד בתולדות הספרות ובפי העם עד היום הזה ³), נמצאה באמת בתלמוד רק במקומות אחדים. כי בכל מקום שהננו מוצאים בתלמוד את המלה נמרא במובן תלמוד, שם זה נעשה כמעט תמיד ע"י הצנזור (מימי הוצאת הרפוס בבול ואילך) שהיה מוחק בכל מקום את השם, תלמוד' ומעמיד במקומו, "נמרא" ⁴). המקום היחיד שבו נשארה המלה, נמרא' בתלמוד כמו שהיתה במקור הראשון הוא המאמר שבא להלן בערך. קבעי (עירו' ל"ב ב'): קבעיתו ליה נמי בנמרא, שנאמר ע"י אמורא אחד שהיה במחצית השניה של המאה השלישית. כמאמר הזה המובן נמרא הוא באור המשנה שנתקבל בבית המדרש בתור קבעי, אלא שאח"כ נמסר לזכות החכמים ולהתרחב עד שנמרה הדרקציה. ביחוד מתחור המובן של השם נמרא ע"י מה שהשתמש בו אמורא אחד מהמאה החמישית, רב משרישא (הוריות י"ב א'), הוא אמר לבניו: כי בעיתו מיעל מינמר קמי רבינו נרסו מתניתא ועלו (אם רוצים אתם להכנס ולגמור לפני מוריכם, תשנו מתחלה את המשנה ואחר תכנסו). כאן המשנה היא היסוד של השעור וכל הענין של השעור הוא, "נמרא". לזה שייך גם התאר. נְמָרָא וְנְמָרָא (מוסר מה שקבל מרבותיו ומסדר) שבוה השתבח ר' נתמן בר יצחק, אמורא הבבלי של המאה הרביעית, פסחים ק"ה ב'. האמורא הזה הוא שיסד סימני זכירה, וזהו התרופה היותר עתיקה שהועילה לסדור התלמוד ⁵).

במקורות הארצישראליים בא השם נמר—נמרה של תורה, שמוכנו הוא סיום למוד התורה, שאז נוהגים לעשות סעודה, כמו שעשה שלמה (מ"א ג' ט"ז) כשנתן לו ה' חכמה, שהשיר בפתחתא וכן בפתחתא דקד"ר ⁶).

(1) ע' ג"כ לעיל ערך, אולפנא'. (2) עוד אפשר להוכיח מכתבי יד עתיקים עד כמה ראשי התיבות הללו היו נהוגים עוד מימי קדם. בקטע העתיק של מסכת כריתות, שחוצאו לאור שכטר ווינר (קמברידג' 1896) אין ראשי התיבות הללו. שם באה כל המשנה בראש הפרק ובסכסם של התלמוד בא לפעמים בתחילת כל ענין, פ"ס' — ר"ת פיסקא ולפעמים, מתני' עם חזרת דברי המשנה בקצור. (3) ע' הדוגמאות מנמרא' במובן תלמוד ושם במקום, תלמוד' כמאמרי, נמרא' במאסף Hebrew Union College Annual, 1904 S. 26—36. — לא נכון כלל ביאורו של גרינבוים נעאמטעלשען אויפןאשען ו' 301. שנמרא היא רק חלוגם של המלה תלמוד. (4) ע' לקמן ערך, תלמוד'. — לפעמים נמצא המלה ש"ם (=שם סדר) במקום תלמוד. (5) ע' אני אמוראי בבב' עמוד 184. (6) ע' אני אמוראי א"י ח"ג 244, 5. — כאן צריך לציין את המלה וגו' וגומר, שמראה שצריך להביא את כל הכתוב (=וגומר וקרות).

גנאי, כושה, נגוד לשבח. פסיק' 111 ב' (ר' אבא בר כהנא); אתה מוצא כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתיב ברחב לשבח, ואח"כ באו הקבלות רבות, ברחב כתיב... ובישראל כתיב...¹). — בעל האגדה ר' לוי דרש ששה חדשים את הכתוב מ"א כ"א כ"ה לאחאב לנ' ואח"כ דרש אותו הכתוב ששה חדשים לש', ירו' סנהדרין 28 ב'. — תנחו' ב' נח ס" ו'; בדורותיו — יש דורשין לש' ויש דורשין לנ'. וכן בפסיק' ר' ו' (25 ב'), למ"א ו' נ"א. — ירו' בכורים 65 ג': תרין אומרין, חד אמר לש' וחד אמר לנ' (לשמות ל"ד ח'); השוה קדושין ל"ג ב', תנחו' ב' פקודי ס" ד'. — שם ויקהל ס" ג', ע"ד רשימת היחס שבשמות ל"ח ל"ג ולגנר זה ויקרא כ"ד י"א: ש' לו ש' לאביו... ג' לו ג' לאביו...; וכן שם פנחס ס" ג', לבמ' כ"ה י"א ו"ד: פנחס לש' וזמרי לנ'. — תנחו' ב' בלק ס" כ"ו: כל מקום שנא' העם לשון ג' הוא וכל מקום שנא' ישראל לשון ש' הוא. — מדרש שמואל א' (ס" ו'), לשיא א' ב': הכתוב פותח שבחו ומוזכר גנאי. — ויקר' ב' ס" ו': דבר של ג', מדברי הלכה של הירושלמי: יבמ' סוף פרק י"ב (13 א'): אית תניי תני חליצה ג'; א' ת' ת' ח' ש'; שם 4 ג' מ"ז: מה לנ' לש'.
גנות. (=גנאי). ב"ר פ"ד ס" ט', לבר' ל"ז ד': מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחן.

גרם. ק"ל; השפיע. ירו' ערובין כ"א ג' (ר' יוחנן): מי גרם לי להיות נוטרה... ב"ר סוף פ', לבר' ל"ד ל"א: מי ג' ותצא דינה. שם יב ס" ב', למשל' י"ח ט': ומה ג' לך ומדינים כבדריח ארמון. שהשיר לב' סוף ט"ז: מי ג' לכרמינו; קהיר ב' ט"ז: מה ג' להם. ביחוד במדרשי תנחומא באה הרבה פעמים הוראת הסבה בתוך הפסוק הנדרש באמצעות השאלה. מי ג' ...". תנחו' ב' נח סוף ס" ג', כ"א; תולדות ריש א'; וישב סוף ס" י"ח; מקץ ס" א'; וארא ס" ח'; יתרו ריש ס" י'; משפטים סוף ס" א'; ויקרא סוף ס" י', י"ד; בהר סוף ס" ב'; בחקותי סוף ס" ו'. תנחומא הישן תולדות ריש ס" י"ג; פסיק' ר' 24 א', 30 ב', 127 א', 134 ב'; שמות ר' ט"ז ס" ט'; שו"ט י"ד ס" ה'.
0 שבת קל"א ריש א' (רב אשי): מי גרם לחצרות... — פסחים ק"ח ב' (ר' יוחנן): מי גרם להם לישראל...; תענית ד' ב' מי גרם לשאול...; שם ט' ב' (ר' חנינא), לתה' ל"ג ג': מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהומות; מנילה כ"ט ב': מי גרם לרביעי... בע"ז י"ט ב' בארמית: מאן קא גרים לה.

גִּרְמָא. כמובן עצם. הלשון גִּרְמָא אֶקְהָה נמצא עפ"י הרוב כפי האמורא ר' יוסי, פעמים רבות בתלמוד הירוש' פאה 18 ד' ע' (ר' מנא); דמאי 24 ד' ג'; שביעית 38 א' מ' (ר' מנא); פסח' סוף פרק ט'; כתובות סוף פ' ג' וריש פ' ט'; גמין 46 ב' ט'; שבע' סוף פ' ה'; ע"ז 45 א' כ"ט. רוצה לומר שהמשנה בעצמה (או הברייתא) אומרת זאת (בעברית יתרגם: כל עצמה אומרת). השוה ירו' ב"ק 5 ד' (ברייתא); כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (שמות כ"ב י"ג).

0 גרם. פעל. מובנו העקרי לפירורים קטנים, ומשמש לחזרה כמה פעמים על הענין הנלמד. בלי ספרים, על פה, אפשר היה לשמור בזכרון את הענין הנלמד רק ע"י חזרה פעמים רבות. ולציין פעולה זו לקחו את המלה גרם, שהיא מל' נָקַשׁ (ויקרא ב' י"ד). החזרה היתה או בקול רם או בלחש. תענית כ"ד ריש א': יומא חד שמעיה דקא גרים (ר' יוסי בר אבין שמע את רב אשי חוזר על מאמרו של שמואל). ערובין נ"ג סוף ב': ברוריה אשת ר' מאיר שמעה שתלמיד אחר קא גרים בלחשה.

1) הקבלה מעין זו בין עשו ובין יתרו, שמור ריש כ"ז: אתה מוצא דברים רבים כתובים בעשו לנ' וכתובים ביחורו לש'.

באגדה ע"ד מותו של דוד (שבת 5' ב') מסופר שבכל יום השבת, הוה יתיב וגריס'. באגדה ע"ד רשב"י ובנו (שבת 5' ב'): כולי יומא גרסי'. ריש ב"ר יהודה הנשיא ובר קפרא, הוו יתבי וקא גרסי' (מו"ק 5' א'). ע"ד שמואל ומר עוקבא נאמר (מו"ק 5' ב'): כי הוו יתבי גרסי שמעתא". כנראה שבעת שנים היו לומדים ביחד, אז אחד היה קורא והשני שומע, — אביי ספר (מנילה כ"ט א'): מריש הוה גריסנא בביתא... הוא גריסנא בכי כנישתא. רב משרשיא מצוה לבניו (כריתות ו' א', הוריות י"ב א'): וכי גריסיתו שמעתא גרוסו על נהרא דמיא 1). השם הנגזר מהפעל גרס הוא גִּיקָא. באגדה הנזכרת לעיל ע"ד דוד נאמר: לא הוה פסק פומיה מגירסא. מה שהספיק התלמיד ללמוד בידותו נקרא, גירסא דינקותא' (שבת כ"א ב'). — ערו' כ"ח ב': כי הוה חליש מגירסיה; מנחות צ"ב ב': גירסא בעלמא; מנילה ו' ב': לאוקומי גירסא (לחזור ולעייין במה שנלמד על פה מלה במלה בלי עיון). — בסוכה כ"ח סוף ב' בא הבדל בין 'מגירס' ובין 'עיוני' (לחזור רק במחשבה). בבב"ב כ"א א' קורא, גריס' למי שאצר הרבה בזכרונו; דייק, מי שמבין היטב מה שלמד.

בספרות הארצישראלית נמצאה פעם אחת המלה גרס: ר' יודן גרס לה, שו"ט א' ס' ה', שמוכנו לא נתברר 2).

גרע. קף. כלל אחד של ר' יוחנן (רב אמי בשמו): גורעין לדרוש מתחלת הפרשה לסופה (יר' סוטה 20 א', נזיר 53 ד', הוריות 46 א'): בשביל הדרשה אפשר לקחת את המלה שבתחלת הפרשה ומוסיפין אותה לסוף הפרשה.

0 בבבלי בא מעין כלל זה: גורעין ומוסיפין ודורשין (יומא מ"ח א', ביב ק"א ב', ובת' כ"ה א', בכור' מ"ד ב' 8). — ע' לקמן ערך, מלא".

ד.

דְּבַר. בְּמָה הִתְנוּב מְדַבֵּר, ויקרא א' ס' א'; תנחו' ב' לך לך ריש ס' ב'; אמור ריש ס' כ'; באיזה אח הכתוב מדבר, שמור ריש ה' (לשה"ש ח' א'); ב... הכתוב מדבר: פסיק' 109 א'; ב"ר ע"ו ס' ו'; ויקרא א' ס' א'; שהשיר ו' י"ב; רות ר' א' כ"ב; אסתר ר' א' סוף ט'; שמור סוף ט'; תנחו' מסעי ס' ד'; שו"ט א' ס' ד'; ח' ס' ל"ב; ט' ס' י"ב; י"ח ס' כ"ה; י"ט ס' ז'; י"ב ס' א'; קיד ס' א'. — הכתוב מדבר ב...: שהשיר א' י"ד; ו' י"ב 4). — המקרא הוה מדבר ב...: דב' ר' ה' (א' וריש ג'); ו' ס' ה'; ט' ריש ב'. — הפרשה הוו מתחלת המכות היא מדברת 5), תנחו' ב' בא ס' ח' (לשמות י"א ט'). — במי הוא מדבר, תנחו' בשלח ריש ס' ג'. — ב... הוא מדבר, תנחו' וארא ס' א'. — מדבר ב..., ויקרא א' ס' ד'; ד' ס' א'; ליה ס' א'; שהשיר א' ה'; ג' ו'; רות ר' ב' י"ד; קה"ר ו' ט"ז; י' א'; תנחומא ב' בר' ריש ס' ד'; ריש ס' ל"ד; נח י"ד ס' י"ט; וירא ס' ל"ג; תולדות ס' ה'; וישלח ס' י"ז, כ"ז; מקץ ס' י"ג; ויחי ס' י"ד, ט"ו; בא ס' ט"ז; ויקהל ס' ח'; מצורע ס' ט'; קדושים ס' י"ד; בהר ס' ח'; שלח, הוספה ס' י"ז; קרח, הוספה ס' ב'; פסיק' ר' 28 א'; שמור מ"א ס' ד'; שו"ט א' ס' ט'. — עם מלת השמוש על (במקום ב...): תדע לך שפסוק זה על נח הוא מדבר, תנחו' ב' נח ס' ב', ואם רצונך

1) צואתו האחרת ע' לעיל ע' 166. 2) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 271. — המלות, הא גרסינן' שבשמור ח' א' חסר במקורות המקבילים: פסיק' 126 א', שהשיר ח' א'. 3) ע' אנ' אמוראי א"י חלק א' 266, 4. 4) רק במקום אחד בא, הכתוב מדבר' בפסיקתא ר' כ"ז 182 ב' 188 א', 5) נ"א: מתחלת המכות הכתוב מדבר.

לידע שעל אברהם הכתוב מדבר ראה מה כתיב, וירא סי' ב'. — על... הכתוב מדבר, פסיק' 200 ב', תנחו' ב' וירא ריש סי' ח'. — עם, כנגדי (ע' ערך, כנגדי): אין הכתוב מדבר אלא כנגד... פסיק' ר' 161 ריש א'. — כנגד הגליות הכתוב מדבר, שויט כיב סי' ה'; כיצד הפסוק מדבר כנגד אברהם, תנחו' שלח סי' כ"ו.

דבור. ביחוד דבורו של הקב"ה, ויקר' א' סי' ט': המלאך קורא והדיבור מדבר; שם (סוף ה'): לא קרא הדיבור אלא למשה; שהשיר א' ב' קרוב לראש: איך היה הדיבור מדבר עמך; שם ב' י"ג ולא היה הדיבור מדבר עם משה (1). עיד הרברות בסני נאמר בויקרא א' סי' י"א, שהשיר ב' סוף ג': דו פרצופין היה הדבור יוצא; שהשיר א' ב' קרוב לראש; וכיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה (2); שם ב' סוף ג': קול הדיבור; שם ה' ו': מקול דבורו הראשון; שם א' ב', קרוב לראש; שני דיבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה. — עוד דוגמאות מהנשמת המושג, דבור, ירו' תענית 65 ד' מ"ה, מגילה 72 ג' נ"ב (בארמית): דיבורא אמר ליה (3); פסיקתא ר' ג' (12 א'): מיד קפץ עליו הדבור (ל"הושע ז' י'); שם ח' (30 ב'): הדיבר (צ"ל הדיבור) שהאיר להם; שם פרשה י' (40 ב'): נמנו שלא מפי הדבור, נמנו מפי הדבור: שם פ' י"ג נ"ד א': מפי הדיבור, במקום, מפי הדיבור יש לפעמים במובן זה, על פי הדיבור, ירו' שבת 15 א' ל"ו; ירו' ערובין 22 ג' נ"ד; פסיקתא ר' ג' (11 ב' 4). — במובן דבר של כתבי הקדש, ויקרא י"ב סי' ב': זה הדבור (ויקרא י' ג') נאמר למשה מסיני (5), דבור פירושו נ"ב בטוי (במובן הלשון), איכה ר' פתחתא ל"ב (ר' יוחנן) עיד השם שו"ע: דבור זה משמש ג' לשונות; שם ה' כ': ד' דבורים אמר ירמיה (ע' הרחקת ה' את ישראל).

דבר. ברבים דברים לציון עשרת הדברות, שהשיר א' ד'; ד' סוף י'; ד' י"ג; איכה ר' א' ריש א'; פסיק' ר' 37 א'; 50 ב'; 117 א'; תנחו' ב' יתרו סוף סי' טו'; ירו' דברות: תנחו' ב' בא סי' ז', כי תשא סי' כ'; בראשון של דברות, שהשיר ה' י"א קרוב לסוף; חמשה דברות הראשונות חמשה דברות האחרונות (6), פסיק' ר' 99 א'; קול של אחר הדברות, שהשיר ב' י"ד; בדברות כתיב, תנחו' קדושים סי' ג'. — במובן דבר אלהים בכלל (רבים מן דבור); משם יצאו דברות לעולם, שהשיר ד' סוף ד'; ולא הדברות בלבד, שויט ע"ח סי' א'.

0 דבר, בתלמוד הבבלי (7) דבר תורה הוא בטוי תמיד ל"הלכה שמוצאה היא מהכתוב בתורה, ומשתמש בבטוי זה במקום שצריך להראות שמדברי חכמים נקבע לעשות באופן אחר ממה שכתוב בתורה, דבר תורה מעות קונות ומפני מה אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו (המוכר לקונה): נשרפו חטיף בעליה (ערובין פ"א ב', ב"מ מ"ז ב', מ"ז א', חולין פ"ג א'). רי"ח הראה עוד על הלכות של חכמים (דבריהם) שהם בניגוד לדבר תורה, ע' פסחים צ"ב סוף א' (וש"ס), קדושין י"ח א'; ב"מ נ"ז א'; ב"ב קיד' ב' (בשם ר' יהודה בר סימון) (8); זכחים ל"ב ב'. גם עוד אמוראי א"י אמרו דברים שכאלה: ר' חנינא בר חמא, יבמ' קכ"ב ב'; ר' יהושע בן לוי, נדרים מ"ה א'; חזקיה בר חייה, גמין נ"ג א'; ר' אליעזר בן פדת, פסח' צ"א ב'. החלק הגדול מהמאמרים הללו אמרו שני תלמידי ר' יוחנן שהפיצו את תורת רבם בבבל: ר' יצחק (ערובין ד' ב' ושי"ג, יבמ' קי"ג ב' ושי"ג) ועולא (כתוב' נ"ז ב', שם

(1) השוה ב"ב קכ"א ריש ב': לא היה הדבור עם משה. (2) ע' ג"כ חגיגה י"ד א' (ר' יונתן); כל דיבור ודיבור שייצא מפי הקב"ה. (3) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 562, 6. (4) ע' ג"כ חולין ה' א'. (5) מהספרא לאותו פסוק (45 ד). (6) יותר נכון: הראשונים, האחרונים. (7) מה שנוגע לירושלמי, ע' דקמן ערך, תורה. (8) ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 806.

ק"ב א', נטין נ"ה א', ב"ק ח' א' ושי"ג). מאמוראי בבבא אמרו מאמרים כאלה: רב אדא בר אבהו (ברכ' כ' ב'), רב הונא (יבמ' ע"ב א'), רב משרשיא (נטין פ"ח ב'), ביחוד רבא (ברכ' י"ט ב', שבת נ"ח סוף ב' 1), קדושין י"ז ב', שם ע"ג א'.

על דבר, נקבד אחר, שבא תמיד כשצריך לתת באור אחר לאותו הכתוב ממה שנתן לו תחלה. ע' מאיבוס. Die ältesten Phasen in der Entwicklung der jüd. Predigt, S. 28 f.

0 דין. (דין). הפעל הארמי הזה הוא באותו המובן כמו העברי (ללמוד, להוציא, להביא). פסחים פ"א סוף ב': ומי דיינינן קל וחמר מהלכה; נזיר ל"ה א': למדייניה 2) בכלל ופרט; סנהדרין ע"ה ב', חולין ק"ב ב': דון מינה ומינה. (בעברית: דנין אפשר מראי אפשר, נדה ל"ז ב'). דנין נאולה מנאולה ואין דנין נאולה מפדיה, בכורות ל"א ב'. דין. במובן הוצאת דבר מדבר, בא פעמים אחדות במדרשי א"י. ב"ר ל"ג (סוף ג'), לבר' ח' א': והדין נותן מוכות הטהורים שהכנים עמו בתיבה (כלומר מה שצוה הקב"ה להביא יותר מן הטהורים אל תוך התיבה כדי שיביא נח אח"כ מהם קרבנות). וכמו כן בביר ע"ג סי' ג', לבר' ל' כ"ב: והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה (אחר נותן צריך להשלים כאן, מוכות 8). שם ריש סי', לרות ג' י': ברין היה לקללה (בעו היה צריך לקלל את רות). 4) וכן שם לבר' כ"ז ל"ג: ברין היה לקלל 5). פסיק' ר' ח' (29 ב'), לישעי' כ"ט י"א, בקשר עם שמות כ"א כ"ז: אינו ברין שיצאו לחפשי.

0 דוק. (דיק), פעל: דקדק, לעשות בזהירות בין בדבור, בין בלמוד, בין בבאור. העבר נמצא תמיד בלשון זה: נפק דק ואשכח הא דתניא (רתנן), שבוה רוצה לומר, שאחרי שאחר חקר ודרש ומצא מאמר של תנא חשוב כשביל ברור הענין; ע' פסח' י"ט א', חגי' י"ט א', יבמ' ק"ה א', כתוב' פ"א ב', מכות ט"ז א', חולין ו' א', ל"א ב', בשאר מקומות נמצא את האר הפעל דייק, יומא פ"ג ב': ר' מאיר הוה דייק בשמא 6); מכות ט"ז סוף א': רי"ח דייק הכי; פסח' ח' ב': דייק חיצונות; נדה מ"ה ב': ממשנה יתרה קא דייק; כתו' ל"א ב': דייק מרישא, דייק מסיפא; יבמות י' א': מאי טעמא לא דייקת מתניתא ממתניתא; פסח' ג"ב ב': דרייק ונמר שמעתתא מפומיה דרביה (ע' ערך, גמרי); ע"ל בני יהודה מסופר (ערוב' ג"ג א'), דרייקי לישנא, שהיו מדקדקים בלשונם 7). ע"ד בני סורא אמר רבא (נטין ל"א סוף ב'): דרייקי קראי, כלומר שמבארים יפה את הכתובים; כזה אמר גם ע"ל התנא ר' נתן, שמוצאו מבבל (נטין ס"ה ב'): דייק בין פטרוה ל'פטרותה 8), שהבדיל בין שתי התמונות של הצווי. – הרבה פעמים נמצא בבינוני פעול מין נקבה דייקא (גם דייקא) = בעברית: מדויקת 9). כך רגיל הוא הלשון, דייקא נמי, זאת אומרת שהדעה האמורה נמצאה מדויקת אחרי העיון (ברכות כ"ז א', שבת מ"א ב', נ"ג א', קניד ב', ערו' ס"ג א', נטין כ"ד ב', נזיר' ל"ה א', חולין ק"ט א', נדה ד' ב'). ביחוד כשמביא ראיה מהכתוב אל הדעה: דייקא נמי דכתיב (תענית ו' ב', מגיל' ד' א', ו' א', ב"ק ו' א', סנהדר' צ"ה ב'). לפעמים הנושא לדייקא הוא מתניתין. כך לדוגמא: מתניתין נמי דייקא,

(1) כאן צ"ל רבא במקום רבה, ע' ד"ס. (2) הבנין הזה אינו מקור פעל אלא מקור פעל (Lewias, § 510) שבא במקום פעל. (3) ע' חלק ראשון ערכי המדרש ע' 16 הע' 8. (4) רות ר' לאותו פסוק: ובדין הוא שיקללה. ע' ירושלמי ב"ק 7 ג' נלכה: ברין הוא שלא ישבע. (5) בתנחו' לאותו פסוק: ראו היה שיקללו. (6) במקור ארצשראלי ירו' 59 א': היה ר' מאיר דורש שמות. (7) ע' ג"כ די אנפאנגע דער העבר' גראממאטיק ו' 6. (8) ע' לוי ח"ד 80 א'. (9) לוי חושב בפעולת שצורה זו היא בינוני פועל מן פעל או עבר מן פעל.

שבת קניה ב', ערוב מ'ג א', ציה א', יבמ' ל'ח ב', חולין קמ"א ב'; דייקא מתני' כוותיה (יומא סיד ב'), מ' כוותיה ד' (שבת קל"ד ב'), לא דייקא מת' (מעילה ה' א'), מתניתין וברייתא נמי דייקא (ביק ע"ה א'). בכל אלה הדוגמאות שאחרי העין נראה שדברי המשנה הם ראייה לרעה האמורה שהיא צודקת. לזה שייך גם הלשון: קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי (ביק ג' ב'), כלומר שמהכתובים אין ראייה לא לזה ולא לבר מחלקתו. – השם דייקא מורה על התוצאות של העיון. מלה זו נמצאה או בקשר עם מתניתין-דיוקא דמתניתין (שבת ל"ז ב', צ"ב ב', יבמ' ל"ט א', כתובות י"ז ב' 1), או עם שם המעיין, כמו דיוקא דרבא (יבמות ד' ב'), דיוקיה דרמי בר חמא (כ"מ ח' א'), דיוקא דירך (מעילה ט"ז ב').

⁰ דְּיוּקָא. (דווקא), שם המשמש כתאר הפעול במובן: לחשוב שמה שנאמר הוא בדיוק כד, תמורה י"ב ב' על הבנת הכתוב במדבר י"ט י"ז: סיפיה דקרא דווקא, החלק האחרון של הכתוב, ונתן עליו צריך לחשוב בדיוק כך שצריך לשם המים בכלי אחרי שהושם שם האפר. שם: מאי הוית דאמרת סיפיה דקרא דווקא, דילמא רישא דווקא. – מנחות כ"ז ב', עדיב ויקרא ט"ז י"ד: אָל לאו דוקא, אָל דוקא 2). וכתובים י' ב': דווקא קאמר מר; שם: דוקא קאמינא. ברכות כ"א ב': ודוקא קתני לה 3). ע' ניב ערך, נסבי. ⁰ דְּחֻקָּא. פעל. בטוי מיוחד שהשתמש בו רבא (פסחים נ"ט ב'): שבקיה לקרא דהוא (צ"ל והוא) דחיק ומוקים אנפשיה (עווב את הכתוב והוא נדחק ומתיישב מאליהו) 4). זאת אומרת על שני כתובים הסותרים זה את זה ואפשר ליישב את הסתירה רק ע"י שמבארים כתוב אחד בדוחק, לא לפי מובנו הפשוט. הבטוי הזה אומר, שהדוחק נמצא בתוך עצם הכתוב, שמכריח אותנו לבארו לא על פי צורתו. וכך גם בקדו' ס"ח א' ונדרה ל"ג א' (גם כאן רבא). – ביק מ"ג א', ק"ו א': שנוייא דחיקא (תירוץ דחוק); ברבים: שנויי דחיקי, כתוב מ"ב ב', תמורה כ"א א' (ש' ד' בבבלי). – השם דְּחֻקָּא, פסח' ע"ח ב': מאי דוחקיה דרב (מהו הכרח של רב), וכן יבמ' כ"ד ב', קרו' ס"ג א'; ורב חסדא דוחקיה, נויר י"ח ב'.

דְּכוּוּתָהּ (ד"ה). גם עם זו החבור: ודכוותה – משמש להבאת כתוב דומה למה שהובא קודם. ע' ביר ה' ס"י ו'; ל"ג ס"י ו'; ל"ז ס"י ו'; מ"א ד'; מ"ז ח'; נ' ח'; נ"ה ו'; ויקיר א' ס"י א'; י' ס"י ט'; י"ט ה'; כ"ז ח'; ל"ג ב'; פסיק' 7 א', 113 ב'; שהשיר ג' ג', קרוב לראש; ו' ס"י ט', קרוב לסוף; רות ר' ב' ה'; ב' י"ג; ד' ח'; ד' י"ב; איכה ר' א', ב'; א' ג'; א' י"ג; ג' כ"ה; ג' מ"ט; ד' כ"ב; קה"ר א' י"ב; אסתר ר' א' א'; ב' ג'; מדרש שמואל ח' ס"י ה'. הלשון המלאה: ודכוותה כתיב, שהשיר א' ו', קרוב לראש; איכה ר' פתיחתא ל"ד 5).

דְּמָה. קל. השוות. רות ר', ריש פ' ג'; זה אחד מד' מקראות שדומין זה לזה 6). כלומר ד' מקראות שמרמזים על עולם הבא: קהלת ט' י'; איוב ג' י"ט; רות א' י"ז; קהלת ט' ד'. – תנחומא ב' מצורע סוף ס"י י"ז, ליחזקאל ל"ז כ"ה: הקב"ה מדמה

1) ע' כאן ח"א ע' 18 הע' 1. 2) בשכספ של המסורה הגי' "על" לא "אלי" (ע' ניב יומא 65 א'). 3) בביר פ"ב באה אחרי פתרון הסתירה שבין בר' ל"ה י"ט ובין ש"א י' ב' הערת עורך המדרש (או הוספה מן הגליון), והיא דווקא' כלומר שהפתרון האחרון הוא העיקר. ע"ד דווקא במסורה ע' פרנסדורף ע' 3. 4) השוה הבטוי: דחקין ומוקמין מתניתין אחרי פעמי. קדו' ס"ג ב'. ע' ווייס דור דור ודורשיו ח"ג 21. 5) דכוותיה במסורה, ע' פרנסדורף ע' 3. 6) במקור המקביל, פסיק' 200: הוקשו זה לזה. ע' אג' אמוראי א"י ח"א 86.

טומאת ישראל לטומאת הנדה, — למה הדבר דומה — בטוי תמיד להתחלת משל (ע' ערך, משל).

בארמית פֶּעַל: ולא דמי, רות ר' ד' סוף ז' (מירוש' קדושין 59 ד' נ"ה: ולא דמיא). — פֶּעַל: קה"ר י' סוף י"א: ורבנן מרמיין ליה להדין קרייא.

0 ערובין נ"א א': היבא דאיבא מידי דרמי ליה, מדרמי ליה ילפינן (אם יש דבר שדומה לו או אנו למדין ממה שדומה לו). — מי דמי (וכי זה דומה לזה)? שבת י"ב א', סוטה י"א א'. — שבת י"ב א': הא לא דמיא אלא ... — ברכות י"ט א': מדמה מילתא למילתא; וזכרים ל"א ב': מרמינן ליה 1).

דְּעָתָא. דעה. כשרוצים להביא חוק לדברי אחד מדברי חכם אחר, או הלשון הוא: היא דעתיה דר'... דאמר ר'... ע' ירו' פאה 16 ב' מ"ח; ב"ר ח' ס' א'; כ"א ס' ה'; מ"ט ס' ח'; נ"ט ס' י"א; שהשיר א' ג'; א' ה'; א' י"ז; ד' י"א; איבה ר' פתיחתא ריש מ"ו; א' ב' (ד"ה, בבה' קרוב לסוף). — היא דעתיה דאמר..., ב"ר נ"ד ס' ג'. — דא היא דעתיה דר', אסתה ר' פתיחתא קרוב לראש. — על דעתיה דר'... דאמר, ב"ר א' ס' ה'; נ"ד ס' ו'; פסיקתא 173 ב'. על שתי דעות מתנגדות נאמר: על דעתיה דר'... על דעתיה דר'... ב"ר מ"ו ס' ב'; ל' בסוף; ל"א בסוף; מ"ב ס' ח'; מ"ד ס' מ"ו; צ"ז ס' ב'; ויק'ר ה' ס' ה'; ו' ס' ג'; ל"ד ס' א'; שו"ט א' ס' ב' קרוב לראש 2). — בין על דעתיה דר'... ובין על דעתיה דר'... ב"ר א' ס' ג'; ג' ס' ח'. ירוש' ברכות 3 ב' י"ג: בין כדעתיה ובין כדעתיה; ירוש' פאה 15 א' ע"ה: ר'... כדעתיה ור'... כדעתיה; שם 35 ד' ל"ט: לא מן דעתיה הוה אמר ר' יוסי הדא 3). הרבים. ירו' יבמ' 2 ב': דְּעָוֶן דְּעוֹן (הילוקי דעות) אית ליה לר' יוחנן; ירו' כתיבות 30 ג': דְּעוֹן דְּעוֹן אית ליה לרשב"י. יפה מגיה רמנר ביר' תרומות 40 ד', רעיון 5, דְּעוֹן (ע' 12).

דְּקָדוּקָא 4). שהשיר, פתיחתא: דקדוקיה של תורה, שם ה' י"ד: תורת כהנים יש בה כמה מצות כמה דקדוקים; שם ו' ד': כמה מצות ודקדוקים יש בתוכ; שמו"ר ל"ב ס' א': תריין מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים.

דְּרִיךְ אֶרְקָא. הלשון, לימדתך תורה דרך ארץ' בא לענינים שאינם מצומצמים בנבול הדת ושאינם תורה לא נמנעה מלמך אותם, ב"ר כ' ס' י"ב; ל"א ס' י', י"א: ס' מ"ו; ע' ס' י"ד; ע"ז ס' ג'. ויק'ר ט' סוף ס' ו'; כ"ז ס' ו'; ל"ד ס' ח'. פסיק' 1 א', 98 ב'. שהשיר ד' סוף מ"ו. רות ר' א' י"ב. לפעמים הלשון הוא: לימדה תורה ד"א: שהשיר א' י"ז; תנחו' ב' אמור ס' ד', חקת ס' ל"ה, פנחס ס' מ"ז; פסיקתא ר' 17 ב'. — ללמדך ד"א, ב"ר ז' ס' ה'. — ללמד ד"א לבריות, תנחומא ב' נח 28. — לשונות אחרים במדרש המקרא: בויק'ר ל"ד ס' ח'; ד"א היא; ב"ר ל"ב ס' ז': ד"א... ברם הכא...; שהשיר א' א' קרוב לסוף: ומייתי לה ר' יונתן מדיא (ע"ד שלשה ספרים של שלמה); כשארם נער אומר דברי זמר, הגדיל — אומר דברי משלות, הזקין — אומר דברי הבלים. — תנחו' ב' בשלח ס' י', לשמות י"ג י"ז: ולא נחם כדרך כל הארץ, כיצד דרך הארץ... — פסיק' ר' 100 ב': יש לך ללמוד מדרך הארץ, תנחו' ב' וישלח ס' דרך הארץ...

(1) במסורה דמיון, ע' פרנסדורף ע' 4. (2) בעברית: על דעת רבי... על דעת רבי..., שהשיר ד' ריש ד'; על דעת רבנן, שם ו' א'. — פסיקתא ר' 174 ב': אבל ר' אלכסנדר דרש דעת אחרת. ע' ג"כ ערך, ע"ה. (3) מהבבלי צריך להוכיח: מאי דעתך, שבת מ"ז ב', פסח' מ"ח ב', קדו' ס"ה ב'. ע' ג"כ ערך, פסקי. (4) ע' באן חלק א' ע' דקדוקי. J. Enc. VI, 67.

ה' 1), לבר' ל"ב ה' ע"ד מספר היחיד שבא בשמות בעלי החיים (שור ולא שורים); ד"א הש"ת. כאן, "דרך ארץ" במובן לשון בני אדם (2).

0 בבבלי נמצא הרבה פעמים את הבטוי המתאים לזה בארמית: אורח ארץא. כך ביחוד בלשון שלי"ה: לאו אורח ארעא, ע' ברכ' ו' א', מיט א', ס"ב א', שבת ק"מ ב', פסח' ס"ט א', חגיגה י"ג ב', ר"ה ח' ב', ל"א ב', יומא י"ז ב', כ"ז א', נ' ב', מנ"י ט"ז א', כת"י י' ב', סוטה כ"א ב', בימ ע"א א', פ"ד ב', פ"ז ב', כ"ב ע"ד ב', ע"ז י' ב', סנהדר' י"ז א', פ"ב א', חולין פ"ג א', כריתות י' ב', תמיד כ"ז ב'. — או"א קממע לן, ביצה כ"ה ב', כתובות נ"ו א'. — או"א שבת קנ"ה ב', יומא י"ב א', סנהדרין ק"ה ב'. — אורחא היא (=אורח ארעא היא), פסח' ג' א', ג' ב', ירוש' כ"ב 12 ד'; כני (=כן היא) אורחא. דרש. קל. דרש את הכתוב (8).

א. הפעל דרש והנשוא הוא הענין הנדרש. פסיק' 31 ב', 37 א': היו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים. ב"ר כ"ה ס"י א': אם 55 קיחה אתם דורשים (אם אתם דורשים את הפעל לקח, בר' ה' כ"ד). ירו' בכורים 64 א' כ"א: וכולהון מקרא אחד הן דורשין (ע' ג"כ ערך, "מקרא"). — תנחו' ב' וישב ס"י י"ג: המקרא אומר לך דרשני, לבר' ל"ז ב': פסיק' ר' 35 סוף א': אין המקרא אומר אלא דרשני, לשהיש ו' ג'.

ב. הפעל לבר בלי הנשוא. ירוש' שביעית 35 ב', 36 א': לקרות אתה יודע לדרוש אי אתה יודע. — תנחו' ב' בר' ס"י ט': מה דרשו גדולי עולם. — על אלה שייכות הדרשות של הכתובים המיוחדות לאישי המקרא. ויקר' כ"ה ו': ישב אברהם אבינו ודרש; תנחו' ב' יתרו ס"י י"א: דרש משה קל וחמר; שם, שלח, הוספה י"ט; (ישראל) היו דורשים ואומרים; שם בא ס"י ט"ז: כך היה בועז דורש; רות ר' ריש ד': ומצאו לישי יושב ודורש כן. — עם מלת השמוש, מן. שהשיר ו' ט': וכולהון דורשין מטעם אחד; פסיק' ר' 177 א': ומהיכן אתה דורש כך; תנחומא ב' וישלח ס"י כ"ט: מכאן דרש אברהם; ב"ר מ"ז ס"י ב': מיכן דרש אברהם. — עם אות השמוש ב', פסיק' ר' 1 ב': כמו שהוא דורש ביעקב; שמור' ל"ג ס"י ה': דרש פנחס בעצמו (4).

ג. הפעל במובן באור הכתוב או דרש לפני הקהל. ויקר' ט"ז ס"י ז': מעשה באדם אחד שהיה יושב ודורש; שם כ"ט ס"י ב': ר"מ היה דורש; שם ה' ס"י א': דרש ר"מ; שם כ"ה ס"י ז': דרש ר' לוי בן סיסי. תנחו' ב' בר' ס"י י': שמעו את ר' יצחק דורשה ברבים; שם לך לך סוף ס"י י': לשמוע את הדרשה שהיה ר"א דורש ברבים על הכסא. על זה שייך האמור בפסיק' ר' ו', 25 א': עכשו דרשת ש... ועכשו אתה אומר... והו דבר בקרת שהושם בפי השומע את הדרשה, שם, 23 א': לא כשם שדרשת (ר' נחמיה נגד ר"י) (5).

נפעל (לס"י א'): ירו' מג' 70 א': מגלת אסתר ניתנה להידרש; ויקר' א' ס"י ג': לא ניתן דברי הימים אלא לדרש. שהשיר א' ו' (משמו של שלמה): הן צריכין להדרש. — איכה ר' פתיח' כ"ג, קה"ר י"ב ו': תורה שהיא נדרשת שבעה משבעה; ירו' פאה 17 א': הנדרשים מן הפה. ע' ג"כ ערך, "מקרא".

(1) במאמרו ש' ר' יהודה בר אלעאי. (2) מהבבלי: ביצה כ"ה א' (רמי בר אבא); מכאן למדה תורה ד"א. (3) ביחד עם הנדרש חקר (ע' דבר' י"ג ס"ז, קה"ר ו' סוף כ"ג: כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה (מפרשת פרה אדומה, במד' י"ט), וכן פסיקתא ר' י"ד (61 ב'), פסיק' 36 א' רק: הייתי חוקר בה. (4) מהתלמוד הבבלי: דרוש וקבל שכר, סנהדר' ג' א' ב', ע"א א'. (5) בבבלי הרבה פעמים. למשל אצל הדרשות של רבא, ע' אנ' אמוראי בבב' 47 ולחלן.

התפעל. ירו' כתוב' 27 ד' י"ב י"ט: מתדרש, מתדרשה (1).

הפעל הארמי. פֶּעַל לִסֵּי א'. ירוש' פסח' 34 א', לִיָּה, לִיָּט: קָרְיָה דְרִישׁ; בִּיר ה' ס' ו': יתיב ודריש (ב)הדין פסוקא; קהיר ו' ב': יתיב ודריש הדין פסוקא; ירוש' פאה 18 א' ניה: ר' מאיר לא דרש קציר רבנן דרשי קציר (לויק' כ"ג כ"ב). – לִסֵּי ב': ואת דריש, ירו' יומא 40 א' מ', מיה; ירו' פסח' 35 א' כִּיח וְלִהֲלֵן: רבנן דרשין... ריהיג דרש...; ירו' פאה 21 א' ניד: דהוון דרשין (2). – לִסֵּי ג': ויקר לִיב, קרוב לסוף; יתיב דריש. 0 לִסֵּי א'. פסח' כ"ב ב': את לא דריש; שם, מִינ ב': דדריש כל; נזיר ס"ה ב': ריא דריש אתים, רבנן לא דרשי אתים; ברכ' נ"ח סוף א': הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא לִיָּה. חולין קמ"ב א': אילמלא דרשיה אחר להאי קרא. קדו' כ' א', ערכין ל' ב': הני קראי איכא למדרשינה לְקוּלָא ואיכא למדרשינה לחומרא. ערכין ל' ב': דרשינהו רב נחמן להני קראי כסיני.

0 לִסֵּי ב. מאי דְרִישׁ; שבת פ"ז א', תענית כ"ב א', רבים; מאי דרוש; ערובין ס"ג א', תענית ל' ב', מני' י"ד א', נדה נ"ז א', פסחים י"ח א', והבא היכי דריש. יבמ' ס' א': דרשי הכי. פסח' כ"ד ב', ע"ז ב', בכורות ו' ב', חולין ק"ח ב': כל היבא דאיכא למידרש דרשינן. יבמות צ"ד ב': הוה לִיָּה למדרש ביה מרגניתא ודרש ביה חספא (רב עיד דרשתו של ר' אליעזר בר מתאי, לויק' כ"א ו': היה יכול לדרוש בו דרוש – מרגלית ודרש בו חרס). עם ב'. מאי דריש ביה, נזיר ל"ח ב', מאי דרשי ביה, ערו' ט"ז ב', סוכה כ"ז ב', מכות ד' ב', חולין צ"א ב', תמ' כ"א ב', מאי דרשת ביה, מני' י"א א'. – סנהדר' ק"ז ב': בכוליהו לא תפיש למדרש (נ"א ותדרוש) לבר מבכעם הרשע כמה דמשכחת דרוש ביה (ע"ד האישים הנזכרים בתורה ושעליהם מדובר במשנה סנהדרין י"א א').

0 לִסֵּי ג. ביצה כ"ח סוף א': דרשינן משמך; שם: תדרשון משמאי.

0 השם דְרִישׁ (במקום st. emph. דְרִישִׁא) (3) מובנו הפעולה, עבודת הדרשה וכן הדבר היוצא מתוך הדרשה. יבמ' נ"ד ב': אידי דכוליה קרא לדרשה אתא כתיב ביה נמי הא מילתא לדרשה. – סנהדר' נ"ה א': הואיל וכוליה קרא לדרשא הוא דאתי כתיבא נמי [הא] מילתא לדרשא. – יבמות ב' סוף ב': כיון דאתיאי מדרשא חביבה לִיָּה, (למשנה יבמ' א' א'); ובחים מ"ח ריש א': אידי דאתאי מדרשא חביבה לִיָּה; ע' נ"ב נדר' ג' א', נזיר ב' ב', ב"ק י"ז ב'. – קדו' ד' א': לדרשא הוא דאתי; נזיר ה' א': ההוא לדרשא; מני' ג' א', י"א א', בי"מ פ"ז ב': לדרשא. פסח' ס"ב סוף ב': ארבע מאה נמלי דדרשא (נ"א: דרשי). ב"ק מ"א ב': לדרשא אחרינא. ע' נ"ב ערך, פֶּשֶׁט.

ממקורות ארצישראלים צריך להזכיר רק את מה שהובא לעיל מתנחו' ב' לך לך ס"י ו', ששם בא השם, דרשה' במובן דרשה בצבור (4). השם הזה נתקבל ובו משתמשים גם עכשיו במובן זה. ואולם אין לו שום שייכות אל השם הארמי הדומה לו במבטא. בקהיר ב' ו' צ"ל במקום הדרשות – מדרשות.

(1) הלשון הדומה בארמית תְּקִישׁ נמצא בכלל אחר של מדרש אצל רבא, ברכ' ס' א', ס"ג א' (ע' להלן ערך, סוף); ע' אנ' אמוראי בבב' 182. (2) דרבנן דרשי בין ה"א לחית (ירוש' מע"ש 56 א', פאה 20 ב', שבת 9 ב'; הכונה היא שרבנן אינם מבדילים בדרשה בין ה"א לחית. (3) גם עם ה"א במקום א'. לוי חלק א' 429 א' וב' עושה שם נקבה = בעברית דְרִישָׁה. הדוגמא שהוא מביא שם בעצמו, דרשא אחרינא' יכולה היתה להעמידו על מעותו. (4) ע' בבב' ירו' יבמות 8 ד' ג', ששם, דרושה' = דרשא במובן באור הכתוב.

דָּרָוּשָׁא. דורש הכתובים, דרשן, ירו' סוטה 16 ד': קליה דדרושא (קול הדרשן) ויקיר ט' סי' ט': לנבי דרושא. בתור שם עברי הוא בא ברבים, ביר ה' סי' ד': יש מן הדרושות שהיו דורשים 1). – בסוכה 38 ב' (ר' חייא בר אבא) דרשיא רבים מן דָּרְשֵׁי, שהוא הארמית הדומה אל העברית, דורש', שזהו אותו הדבר כמו דרושא. עיר השם בקשן ע' כאן היא ע', דרשן'.

ה.

הָא. הא מה דאת אמר, כשהמדרש מביא איזה פסוק לראיה, קהיר א' ריש י"ג; ח' י'; י"א ריש ב' 2); איכה ר' ד' ט"ז, ע"ר, הרא' ו'היינו'. – הא לזמרת, תנחו' ב' אמור סוף סי' ו', ברכה סי' ג', פסיק' ר' 3 סוף ב', 158 סוף ב'.
הִבְטִיחַ. =נומא hyperbel. ע"פ הדוגמא העתיקה של התנאים משתמש ר' אמי, האמורא הארצישראלית, בבטוי זה במובן נומא שבתורה (דברים א' כ"ח), שכנביאים (מ"א א' מ') ושכמשנה (תמיד ב' ב'), חולין צ' ב', תמיד כ"ט א' 8).
הִבְטִיחַ. ביחוד לציין מה שהבטיח הקב"ה. – שהבטיחן הקב"ה, ירו' שבת 10 ד' (=ירו') ערובין 29 ג'). הבטיחני הקב"ה, תנחו' לך לך סי' י"ז (לבר' י"ב ב'). אני הבטחתי לאבותיכם (מתנא אחר), ויקיר י"ז סי' ל'; בואת שהבטחתי (לתה' כ"ז ג'), ויקיר י"ז סי' א'. לא שכחת ההבטחה שהבטחתי (לויק' כ"ז מ"ד), אסתר ר' ד' י"ז, והיכן היא הבטחת הנביאים שהבטחתי (לשעיה' ס' י"ט), פסיק' ר' פ' ח', 29 ב'. אעפ"י שמתו המבטיחין אלו הנביאים, אבל האלילים שהבטיח חי וקיים (לתה' מ"ב ב'), פסיקתא ר' ריש פ' א' 2 ב').

הַנִּיד. בתור דוגמא כשביטל מְיֻדָּה ש... בספרות שאחרי התנאים צריך להביא ירוש' שביעית 35 ג' ולהלן, דרשתו של ר' יונה ליואל ב' כיב (בירוש' ברכ' 3 א' היא ברייתא); ביר כ' סי' ד', ר' הושעיא.

הַגְדָּה 4). (אגדה). ביר נ"ו סי' ו': מן ההגדה (בתור ניגוד לאולפן, שמוכנו הוא קבלה של הלכה 5). ואגדה היא דרשת הכתוב שאינו ממקצוע הלכה). – ירו' פסח' 32 סוף א': אלפן (הוכני) אגדה; ירו' תענית 65 סוף ב': רגיל באגדה. ויקיר א', להושע י"ד ח': יחיו דגן בתלמוד ויפרחו נפן בהגדה. שם כ"א סי' ה': לתלמוד, להגדה. שהשיר ב' ה': דברי מקרא וד' אגדה; שם ב' ה': באשיות אלו ההלכות המאוששות, כתפוחים אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים. קהיר ב' ח': ותענוגות אלו האגדות שהן עינוגו של מקרא. שם ו' ב': בעל אגדה. תנחו' ב' לך לך סי' י": משגמרו הפרק אמר להם הגדה ואח"כ אמר להם משנה, ביר ל"ג ג': מסתכל הייתי באגדת תלים, ע' ג"כ ערך, מקרא', מסרת'.

אגדתא. ארמית, דומה ממש לשם העברי הגדה, ירו' שבת 15 סוף ג': הרא אגדתא – הכותבה ... הדורשה ... יבמות 5 סוף ג': רבנן דאגדתא.
0 חולין צ"ב א': כי דריש להו רב הני קראי באגדתא. סוטה מ"ט א': יהא שמה רבא דאגדתא. חולין ס' ב': כתוב באגדתך. כ"מ קט"ו א', ביב נ"ב א': ספרא דאגדתא; סנהד' נ"ז ב': בספר אגדתא דבי רב. ע' ג"כ ערך, סדר', שמעתא'.

1) כך בשני כ"י אצל מהעאדאר (p. 34). בנדרס: הדרשנים. ע' כאן ח"א 20. 2) בקהיר ו' ב': הא סה דאיתסר. ע' לעיל 150 הע' 3. 3) ע' כאן ח"א ע' 21 ולעיל ערך, נומא'.
4) ע' כאן ח"א ע' 25 הע' 7. א"י התני כרך א' הוספה 459–481 (בגרמנית). 5) ע' לעיל ע' אילפנא'.

הַנִּיעַ, הַלְשׁוֹן הַנֶּעַ עֲצָמָהּ בֹּא תַמִּיד בִּירוּשְׁלָמִי בַּהֲתַחֲלָת קוּשִׁיא בְּכַרְוֹר עֵינִי
שֶׁל הֶלְכָּה, כְּרִנְיָל בֹּא לִפְנֵי זֶה, כְּעִי (ע' עֶרֶךְ, כְּעִי). פֶּאֶה 17 ד'; דְּמֵאִי 26 ב'; כִּלָּאִים
27 ד'; תְּרוּמוֹת 40 ד'; שֶׁם 46 ב'; מַעֲשֵׂי 53 ג'; 54 ד'; שֶׁבֶת 13 ב'; 16 ג'; פֶּסַח' 33
א'; יוֹמָא 44 רִישׁ ב'; שְׁקָלִים 49 א'; בִּיצָה 60 א'; מִנִּי 73 ג'; חֲנִי 78 ג'; כְּתוּב' 33 א';
נִזִּיר 56 ב'; בִּיק 4 א'.

בַּמִּדְרָשׁ אֲנֵדָה נִמְצָא הַבְּטוּי הוּא רַק פֶּעַם אַחַת בַּפְּסִיק' ר' יִי, 87 ב'. ע' גִּכ
לְקַמֵּן עֶרֶךְ, מִטָּא.

עִיד, הַנִּיעוֹךְ, יְרוּש' בִּרְכוּת סוּף 5 א', עֶרֶוּבִין 22 ד'. ע' עֶרֶךְ, מַחְוֹר.
הֶקְדָּא, מִלַּת הַגּוֹף, יַחֲדָה, נִקְבָּה. בִּיחֹד צִרִיךְ לִצִּיין הַלְשׁוֹן: הֵרָא הוּא נְיוֹתֵר
נְכוּן: הֵיאָ דְכְּתִיב (בְּרִית: הֵרָד) שְׂבוּהָ מִתְחִיל בְּרִישׁוֹת אֲגִדּוֹת אֶת הַפְּתִיחָתָא לְפִרְשִׁיּוֹת.
זוֹה הוּא רוּצָה לְיַמֵּר שְׂמָה שְׁכְּתוּב בְּמָקוֹם אַחֵר נִמְצָא גַם בְּמָקוֹם אַחֵר. בִּיחֹד דּוּגְמָאוֹת
בְּבִיר (1), וִיקֵר, פְּסִיק, וְאֵין צִרִךְ בַּהֲבָאת דּוּגְמָאוֹת. הַלְשׁוֹן הוּא בֹּא גִיכ בְּמָקוֹם שְׂרוּצָה
לְהִרְאוֹת שְׁלִכְתּוּב אַחֵר יֵשׁ עוֹד כְּתוּב דּוּמָה לוֹ בְּתַבְּנָן; אוֹ בְּאִיזָה רִעִיּוֹן אוֹ דְּעָה אוֹ בְּאוּר;
ע' יְרו' פֶּאֶה 16 א' מִי; יְרו' שֶׁבֶת 16 א' לִיָּה; רִיָּה 59 א' כִּיב; מִנְהֲרִין 29 ד' כִּיג;
פְּסִיק' ר' 89 א'; 99 ב'. בַּפְּסִיק' ר' נִמְצָא, כְּמוֹ גַם בַּהֲרֵבָה מְקוֹמוֹת אַחֲרִים, (דְּכַתְּב, בְּמָקוֹם
(דְּכַתְּבִיב: 69 א', 120 א', 147 א' 2). הַלְשׁוֹן הוּא גִיכ הֵרָא הֵיא, יְרו' בִּרְכוּת
14 בְּסוּף א'. בִּיחֹד הֲרֵבָה בְּבִיר (בְּרִית: הֵרָד), לְמַשַּׁל נִי סִי ב', הוּצ' טַהֲעֲדָאֵר p. 57
שׁוּרָה ט' 8).

הֶדָּא אֶמְרָה, (=זֹאת אוֹמֶרֶת), בַּלְשׁוֹן זֶה מִתְקַשֵּׁר הָעֵינִן הַנִּלְמַד מִן הַכְּתוּב עִם
הַכְּתוּב עֲצָמָה. ע' בִּיר מִיָּה סִי יִיב, עִיָּה סִי ח', יְרו' שֶׁבֶת 10 ד' וְלִהְלֵן, הַשׁוּה גִיכ עוֹד
הַמְקוֹמוֹת הַלָּלוּ בִּירוּשְׁלָמִי, שֶׁשֶּׁם אֵינוֹ מְקוּשֵׁר בְּכַתְּבוּבִים: פֶּאֶה 17 א', כִּלָּאִים 27 ד',
פֶּסְחִים 32 א'. בַּלְשׁוֹן הֵרָא דָּאֵת אִמֵּר (4) בֹּא, כְּמוֹ בַּלְשׁוֹן שֶׁהִבֵּאנוּ בַּתְּחִלָּת הָעֶרֶךְ הַזֶּה,
לְקַשֵּׁר כְּתוּב אַחֵר אֶל כְּתוּב אַחֵר, שִׁישׁ בִּנְיָהֶם אִיזָה צִד שׁוּה; שֶׁהִשִּׁיר לִיד ד'; ה' יִיד;
אִיכָה ר' א' א' (הָעִיר) קְרוּב לְסוּף). לְפַעְמִים הָא מַה דָּאֵת אִמֵּר: שֶׁהִשִּׁיר ה' יִיד; ח' רִישׁ
ה'; ח' יִיד; אִיכָה ר' פִּתִּיח' לִיד; אִסְתֵּר ר' א' סוּף ו'. הַשׁוּה מִדְרָשׁ הֶלְכָּה שְׁבִירִי: דְּמֵאִי
22 ד'; כִּלָּאִים 28 ג' גִּטִּין 47 ג'; (אִמֵּר בְּמָקוֹם אִמֵּרֶת). עַל זֶה שִׁיךְ: הֵרָא הֵיא דְּאִמֵּר
שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא, שֶׁהִשִּׁיר ד' ה'; הֵרָא הוּא דְּאִמֵּר לִיָּה, שֶׁהִשִּׁיר ד' יִיא; הֵרָא הוּא דְּאִמֵּרִין
בְּרִייתָא, שֶׁהִשִּׁיר ט' א'; הֵרָא הוּא דְּתִימָא, רוֹת ר' רִישׁ פִּתִּיח', – הֵרָא דְּתִימֵר ... אֲבָל
(כְּרָם) ... זֹאת אוֹמֶרֶת: שְׂמָה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁם הוּא רַק כֹּאפֵן שְׂבוּה, אֲבָל לֹא כֹאפֵן אַחֵר. ע'
יְרו' בְּרִכ' 2 ב'; פֶּאֶה 15 ב'; 16 ב'; 18 ד'; דְּמֵאִי 22 ד'; קְדִיר א' ב'; הֵרָא דְּתִימֵר
בְּעַמִּי הָאֲרִץ אֲבָל בְּבִי תוֹרָה כְּתִיב ... – וְעוֹד מִן הֵרָא, וִיקֵר כ' רִישׁ סִי יִי, תַּנְחוּ
ב' אַחֲרֵי סִי ו'.

⁰ הֶדָּא, שֶׁם שְׁמִקּוּרוֹ לֹא יָדוּעַ, שְׂבָא תַמִּיד מְקוּשֵׁר עִם ב אוֹ 5 בְּתוֹר תֹּאֵר הַפַּעַל.
כֹּאן נְבִיא דּוּגְמָאוֹת מִהַמְקוֹמוֹת שֶׁשֶּׁם, בַּהֲרִיא פִּירוּשׁוֹ, מִפְּרִשׁוֹ, בְּרוּרִי, וְהִדְבּוּר שֶׁם הוּא
עִיד אִיזָה כְּתוּב אוֹ מֵאִמֵּר הַתְּנָאִים. שֶׁבֶת כִּיז ב': צִיצִית בַּהֲרִיא כְּתִיב בִּיה לֹא תִלְכַּשׁ,
דְּבִיר כִּיב יִיא וְלִהְלֵן. ע' עוֹד יִבְמ' ג' רִישׁ א', בִּיק קִיז רִישׁ ב', בִּרְכוּת מֵא רִישׁ ב';
הִנִּי שְׁעוּרִין בַּהֲרִיא מִי כְּתִיבִי (ע' לַעֲיֵל עֶרֶךְ, אִסְמַכְתָּא); קְדִיר ה' ב'; מִלְּתָא דְּכְּתִיבָא

(1) ע' מֵאִיבִיבִים שֶׁם ע' 17. (2) בְּתַנְחוּ ב' קֶרַח סִי ד' מִסִּים, הֵרָא הוּא דְּכְּתִיבִי וְטִבִּיא
הַפְּסוּק שֶׁל פֶּרֶשׁת חֲשִׁבֹּעַ וּמִקְשָׁרוֹ לְמַה שְׁדִּרְשׁ קוֹדֵם עַל פְּסוּק אַחֵר (ע' הָרִי"א. (3) ע' הַנוֹסְחָאוֹת
אֲצֵל טַהֲעֲדָאֵר. (4) ע' לַעֲיֵל 161.

בהדיא; כימ ציה א' ו': מילתא דכתיבא בהדיא קתני דאתיא מדרשא לא קתני. — על הדברים שאמרו התנאים: מתני לה בהדיא, שבת ד' א', פסח' מיא א', סוכה מזו א', ביק' ע"ח ב', פ"ב א', ק"י ב', כ"ב י"ט א', נדה נ"ח א'; הא בהדיא קתני, מ"ק ה' א'; והא קתני בהדיא, פסח' נ"ג א'.

הדין, מלת הגוף, וזכר, יחיד. והדין פסוקא (והפסוק הזה), רגיל לבוא בסוף שורה של פסוקים שיש בהם צד דומה זה לזה. ויקיר י"ט ס"ג נ' קרוב לסוף; איכה ר' ד' סוף כ"ב; קה"ר י"ב ריש י"ד. בלי השם, רק, והדין' בלכד; ויקיר' כ"ד סוף ס"ו ו'; כ"ה ס"ו ב'; איכה ר' א' י'; ג' מיט: ד' י"א. — ע' ג"כ מן הדין קרא, פסיק' 23 ב', 35 ב', 46 ב', 158 א'; מהדין קרא, קה"ר ז' כ"ג קרוב לסוף; מן הדין קריא, ירו' ברכ' 8; ויקיר ז' ס"ו ב'; קה"ר י' מ"ז. — ע' ג"כ לקמן ערך, מהו.

⁰ הדין, פסח' השוב, חור, פסח' ק"ב א'; מיהדר הדר ביה קרא 1), כלומר אחרי שאמרה תורה, שמות י"ב ח': על מצות ומרורים יאכלהו, חזרה בה בפסוק י"ח לומר בערב תאכלו מצות, לא מרורים. האפעל עם הפעול ג"כ מורה ע"ז, ברכות י"ג א'; דהדר אהרירה קרא, שהכתוב בעצמו חזר לקראו בשם יעקב (בר' מ"ז ב'). יבמ' ז' ריש ב': וא' לא אהרירה קרא.

⁰ הדין, מלת הטעם, עברית שנתקבלה גם בתוך הארמית ותמיד עם זו המקשרת 2). הואיל וכתב בהו, ברכ' כ"ה ב', שבת קמ"ט ב'; הואיל וכתב, חולין כ"ג א'; הואיל ואתיא לידן נימא ביה מילתא, שבת פ"א ב'. בעניני הלכה באה המלה, הואיל' לצייין את הטעם של ההלכה. פסח' מ"ז ב': אמרינן הואיל, לא אמרינן הואיל; שם ל"ח א'; חר הואיל אמרינן, תרי הואיל לא אמרינן.

הדין, צווי קל של הפעל הוה, עם הכתיב הארמי, יויד בסוף, במקום העברית הוה. המלה הזאת שנעשתה לזרמין קבוע, נמצאת תמיד בסוף דרשת הכתוב ומורה על זה שהכתוב הנדון שם מצא ע"ז את פתרונו הנכון; כך למשל בפסיק' 57 א' ב', בסיום כל אחד משלשה המאמרים לכמדבר כ"ח ב' ולהלן, היא גומרת: הוי אם ארעב לא אומר לך, הוי זה הוא מקוצר מן הדין אומר (=אומר). את הלשון המלא נמצא בתנחו' וגם בשאר מקומות. ע' תנחו' ב' בר' ס"י כ"ח 8); שם ס"י ל"ז; נח ס"י ב'; שם ס"י ד'; שם ס"י י'; וירא ס"י כ"ג; שהש"ר ז' ב' (בפתיחתא לכמדבר כיט ל"ד); קה"ר ב' ב' (בפתיחתא לויקרא מ"ז א', ע' פסיקתא 168 ב' ולהלן); שם ה' מ"ז (בפתיחתא לויקרא כ"ג י', ע' פסיקתא 69 א'). — עם, הוי אומר" הוא בא לפעמים בסוף הפתיחתא להראות שעל ידי פתיחתא זו הגיע למצא את הבאור הנכון של פרשת השבוע. ע' תנחו' ב' בר' ס"י י"א; לך לך ס"י י"ח; הוי אומר אל תירא אברם; שם ס"י כ"ט; הוי אומר אשר מנן צריך בידך. — הלשון, הוי אומר" בא לפעמים להראות שיש ראיה מהכתוב לאיזו תנח' שהיא. ע' תנחו' ב' בר' ס"י י"ב; הוי אומר בשני נבראו מלאכים; שם ס"י י"ג; פסיקתא ר' 120 ב', שורה א'; שמיר י"ד ס"י ב'. — בלשון, הוי אומר" בא לפעמים להדגיש שבוה מתורצת השאלה שבאה שם קודם. ע' תנחומא ב' וישלח ס"י כ"ג בסוף; פסיקתא 70 ב'; ובאיזו

(1) המלה, ביה' באה לחנוק חבטיו (השוה, חוור בך, עדיות ה' ו'). (2) ע' כאן ח"א 26. בברכות כ"ב ב', למשל כ"ח מ', אמר רבא: הואיל וחטא אעפ"י שהתפלל תפלתו תועבה. — בשחשיר בפתיחתא, ר' יהושע בן לוי: הואיל ואתה מקישו מכל צד. (3) לא צדק בומר שהכנים את המלה, אומר' בסוגרים, כלומר—מתק. בכל מקום שנאמר בתנחומא, הוי אומר' לא כל הכי שוים. וכפי עדות בומר באחרים מהם חסרה המלה, אומר'.

זכות וכו' ישראל לירש את ארץ כנען הוה אומר בזכות מצות עומר; שם 186 א'; שהשיר ה' א'; שם ח' א'. הלשון המקוצר, הוה (בלי, אומר) בא הרבה יותר תדיר ובכל האופנים משתמשים בהם ב,הוה. כך לסימן א. בסיום הפתיחתא: ויקיר י"ד ס' ב'; שם ס' ג'; שם ס' ט'; כ"ד ס' ג'; כ"ז ס' ד'; פסיק' 73 ב'; שהשיר בפתיחתא (של ר' פנחס בן יאיר); איכה ר' א' ט'; קהיר א' ג' (פתיחתא לויקרא כיג י'); אסתר ר' בפתיחתא (של ר' חמא בר חנינא); א' ריש ט'; תנחומא ב' נח ס' טו'; לך לך ס' ד'; וירא ס' כ"ט, ג'; ויצא ס' ט'; וישלח ס' י'; וישב ס' ט'; וארא ס' י"א; ויקהל ס' א'; שמיני ס' ז'; במדבר ס' כ"ט, ל"א; נשא ס' ל', ל"א; פסיקתא ר' 18 א'; שמויר סוף טו'; י"ח ס' ה'; כ"ה ס' ח'; כ"ז ס' ז'. — לסימן ב. בסוף הפתיחתא להורות על באור פרשת השבוע, או בכלל בסוף הבאור של אויה פסוק להורות על הפסוק הוה. ויקיר טו' ס' א'; ל"א ס' ד'; פסיקתא 65 א'; שהשיר א' ד' (משכני); ז' ב'; קהיר א' ד'; א' טו'; א' טו'; ג' ב'; דברים ר' ריש ה'; תנחומא ב' בראשית ס' ה'; שם ס' ז'; וישלח ס' ז'; ויחי ס' ה'; משפטים ס' ג'; שמות ר' כ"ג ס' ד'; שו"ט ל"ז ס' ז'; ס"ב ס' א'; ק"ט ס' ד'. — לסי' ג. להורות על התוה שנלמדה תחלה מתוך הכתוב. ב"ר ד' ס' ד'; כ' ס' ה'; ס"ב ס' ב'; ע"ד ס' ז'; פסיקתא 111 ב'; שהשיר ד' ס' ד'; איכה ר' פתיחתא י"ח; קהיר ט' טו'; תנחומא ב' נח ס' כ'; שמות ס' ה'; פסיקתא ר' 54 א'; שורה י"א. — לסי' ד. הדגשה בתשובה על שאלה: ב"ר ד' ס' ז'. — בשהשיר א' ד' (ריש משכני) מראה על הכתוב הושע ד' ו': הוה מה שנאמר ותשכח...

מסוג אחר הוא השמוש במלת, הוה בתור ילפותא, כמו בב"ר י"ב ס' י': ממה דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן בהבאראם בה' בראם הוה (1) העולם הוה נברא בה"א; שם ל"ז ס' ז': מן מה דכתיב... הוה... שם ס"ח ס' ט' ג"כ זה; שהשיר ד' ז': מן [מה] דאמר ר' יודן... הוה ר' הונא... גם בדוגמאות אלה בא, הוה במקום, הוה אומר, הוה מסוג האחרון נמצא גם בבאור הלכה בירושלמי: ירו' כלאים 27 ב' מ"ב ולחלן: מן מה דתני... הוה... ע' מלכד ואת בירו' סוכה 52 ד' ג"ג הוה דלית טעמא (2).

השמוש במלת הוה בתור צווי, שהבאנו כאן, אפשר למצוא עוד בהלכה של התנאים. ע' תוספ' נדה א' ו', 641: הוה לא אמרו. בריי' גמין ה' סוף א': הוה לא הוצרכו לומר (3). ע' ג"כ ערך, הרי'.

⁰ הוה, (הוה). פעל שמקורו לא נודע ברור. תמיד הוה מקושר עם ב' השמוש ומציין הצעת שאלות. מנחות ע"ד א': א"ר חייא בר אבא הוה בה ריו"ח; יבמ' י"ז א': יתיב רב המנונא קמיה דרב עולא וקא הוה בשמעתיה; כתו' ע"ב ריש ב', נדר' ל"ח ב'; הוה בה ר' וירא; כתו' ע"ב סוף ב', ק"א א': הוה בה רב פפא; בכור' ה' א': הוה בה רב אחאי. ביחוד הרבה מאד, והוינן בה', ששם לא נזכרו שמות האומרים אלא סתם תלמידי בית המדרש. ע' שבת ו' סוף ב', ע"א א', צ"ט סוף ב'; יומא ע"ד ריש א', ע"ט ב'; סוכה ל"ג א'; מג"י כ"ב ריש א'; יבמ' כ"ט ב'; קדו' מ"ט ריש א'; גמין ס' ב'; שבע' כ"ב ב'; ע"ז ל"ח א', ג"ב ב'; נדה ו' ריש ב' — בתור שם היוצא מהפעל הוה: הוה דרב ושמואל (ברכ' כ' א' ושי"ט), הוה דאביי ורבא (סוכה כ"ח א'; ב"ב קל"ד א').

(1) רק בכ"י לינדון הוה במקום הוה (ע' הוצ' טהעדאר ע' 109 שורה ב'). השוה ירוש' שבועות 88 ג'.
(2) על אלה שייכות גם הדוגמאות שהביא לוי ח"א 458 א' מירושלמי. לוי אינו מזכיר במלה זו את הצווי. קאהוט (ח"ג 182 סוף ב') קוֹטֵק את המלה הזאת עם, הוה — הודיע, הוכיח.
(3) רש"י במקום הוה כותב, אמור מעתה, ואם כן = הוה אומר.

בירושלמי נמצא הפעל הזה רק במקום אחד: ריש תענית, 63 ג', ר' חייא בר מרנה אומר לר' מני: הכי הוה ר' יונה אבוך הוי בה. – השם הוויה, מעשרות 49 ד': מתניתא פליגא על הוויה דר' מנא (ואולם אפשר שבמקום הוויה צ"ל הדא).

הוֹכִיחַ, הבא ראיה, ירו' ריש מנ', 69 ד': הוא מוכיח על עצמו; דמאי 24 ד': הוכיח על עצמו; ירוש' ריש תרומות (40 א'): מעשה שלו מוכיח על מחשבתו (ע' מעשרות 51 ב'); ירו' שביע' 35 א': בהמתו מוכחת עליו, כל אלה דוגמאות מהלכה. – סנהדר' 29 ד': מוכיח בדבר. תנחו' ב' חקת סוף מ"ב: והפסוקים מוכיחים ש... 1). בשיחה שבין ר' יוסי בן חלפתא ובין מטרונה אחת, (תנחו' ב' בראשית ס' כ'): מאותו נביא שהוכחתי ממנו אני משיבך, ע' ג"כ ערך, "חבר".

דוגמאות בשביל ההפעל (הוכח), ירו' ערלה סיב א' מ"ט: הוכח האיסור. 0 הבינוני בארמית לקוח מהעברית: משום דמוכח, יבמ' ד' א'; מוכחא מילתא, ברכות נ' א'.

הוֹכִיחַ, ככלל שיסדר ר' יוסי בן זמרא ע"ד אלה ואלה (תנחומא ב' שמות ס' ג' ובמקורות המקבילים) 2) נאמר: ואלה – מוסיף על הראשונים, כלומר שיש קשר בצד מה בין אלה האמורים להלן ובין אלה שנאמרו קודם.

0 הכלל בתלמוד הבבלי הוא: ויז' מוסיף על ענין ראשון, פסח' ה' א' (לויק' כ"ג ל"ט); יבמ' ט' א' (לבמד' ט"ז כ"ז); קרו' י"ד ב' (לויקרא כ"ה מ"ז); ביק' ק"ז ב'; בימ' צ"ה א' (לשמות כ"ב י"ג); שבועות י' א' (לויקרא ט"ז י'); וזכרים מ"ח א', כריתות כ"ב ב' (לויקרא ה' י"ז); חולין ע"ח א' (לויקרא כ"ב כ"ח). – במקומות אחרים מאלה שהובאו למעלה באה הוספה: וילמד תחתון מן עליון. – אין שום ספק שהכלל הזה מוצאו מימי התנאים. – בכור' כ"ז א' (רבא, לשמות כ"ב כ"א): אמר קרא תעשה, הוסיף לך עשייה אחרת... בארמית, חולין צ"ה ב': משנה תורה לאוספי הוא דאתא, לדברים י"ד וביחס לויקרא י"א.

הזהיר, בדרשות לפרשיות השבוע שבהן אמורים חקים, מסיימות הפתיחות קודם שמביאות את הפסוק הנדון: לפיכך משה מזהיר (לפעמים גם: היה משה מזהיר) את ישראל (לפעמים: לישראל) ואומר להם 3). ביחוד בוויקרא, לויק' י"ד ב': פ' ט"ז סי' א'; שם סי' ב'; שם סי' ד'; לויקרא י"ד ל"ב: פ' י"ז סי' א'; שם סי' ב'; שם סי' ג'; שם סי' ה'; לויקרא ט"ז ב': פ' י"ח סי' א'; שם סי' ב'; שם סי' ג'; ע' ג"כ קה"ר י"ב ו'; לויק' י"ז ג': פ' כ"ב סי' ו'; לויק' כ"ג י': פ' כ"ח סי' ג'; שם סי' ד'; לויק' כ"ד מ': פ' ל' סי' א'; שם סי' ב'; שם סי' ג'; שם סי' ה'; שם סי' ו'; שם סי' ז'; שם סי' ח'; לויקרא כ"ה י"ד: פ' ל"ג סי' א'; שם סי' ג'; שם סי' ד'; שם סי' ה'; לויק' כ"ה ל"ה: פ' ל"ד סי' א'; שם סי' ב'; שם סי' ג'; שם סי' ד'; שם סי' ה'; שם סי' ו'; לויק' כ"ז ב': פ' ל"ה – עוד בפסיק'. לרב' י"ד כ"ב: 97 א', 97 ב', 98 א', 98 ב', 99 א'; לויק' כ"ג מ': 180 ב', 181 ב', 185 א' (ע' ג"כ שהשיר ב' ריש ג'). – פסיק' ר', לויק' כ"ג י': 91 ב', 92 א'; לבמד' כ"ט ל"ה: 201 ב'. – תנחו'. לויק' י"ז ב': אחרי סי' ט"ז; לרב' י"ד כ"ב: ראה סי' ו', ח', ט', י', י"א, י"ב, י"ג, ט"ו. – שהשיר, לשמות כ"ג י"ז: ז' ב'. – בתנחו' ב' ואתחנן הוספה 2,

1) לפ"ד בובר שם אין הבטוי הזה מהתנחומא, אלא הוספה מבמד' ר' י"ט סי' כ'. אמנם השמוש במלת, פסוקים' ברבים לא נמצא עוד בשום מקום בספרות המדרשית העתיקה. 2) ע' אנ' אמוראי א' ח"א 110, הע' 1; 112, 4. 3) שתי המלות הללו לפעמים חסרות.

היינו, והו' 1). כשמוכא איזה כתוב לראיה: היינו דכתיב, ביר מ'ט ס' י' ניד ס' ד'; ויקרא ר' כ' ס' א'; תנחו' בל'ק ס' כ'ט; שמיר א' ס' כ'ב. — והיינו דכתיב, תנחו' ב' וארא ס' ח'; שמיר א' סוף ס' כ', כ'ב, כ'ח. היינו הוא דכתיב, אסתר ר' א' כ'ב. היינו הוא דאמר, איכה ר' פתחי' כ'ד.

0 היינו דכתיב, גמין נ'ז ב'; והיינו דכתיב, שבת 5' א'; והיינו דאמר נביא לישראל, ברכות ו' א'. — והיינו דאמר ר' ... סוכה כ'ד ב'; היינו דתניא, סנהד' מ'ז א'; היינו רישא, יבמ' כ'ג ב'. — ביחוד צריך להזכיר הלשון: היינו... היינו... (=הוא... הוא...). ב'ק י'ז ב' (למשנה ב'ק ב' א'): היינו רגל היינו בהמה; ריה כ'ה ב' (למשנה ריה ב' ו'): היינו לפני החמה היינו צפונה היינו לאחר החמה היינו דרומה.

ה'ק. איך. בהבאת כתוב לראיה, בביר תדיר: היך מה דאת אמר (ברית — המדרא), ע' א' ס' א'; י'ז ס' ד'; ירוש' ברכות 2 ג'; שהשיר א' ח'; מדרש שמואל ב' ס' ו'; ה' ס' ח' 2). היך מה דאמר, ירו' ברכ' 8 ד'. — היך כמא דאת אמר, קהיר א' ריש ו' ו' כ', פסיקתא ר' י'ז (87 ב'): הכמא דאת אמר; שם ריש כ'ב (110 ב'): היך דכתב.

ה'ק. איפה? על השאלה: היכן מצינו ... באה בשהשיר ה' ריש ב' התשובה: מן הדין קרייא דכתיב; בתנחו' ב' תולדות ס' י'ח: מן המקרא הזה; בפסיק' ר' 70 א': שנאמר. השוה ג'כ פסיק' ר' 49 ב': והיכן מצינו ביוסף ש ... שם 83 א': והיכן צוה. 0 ערוב' ג'א א' על משנה ערובין ד' ה': הני אלפים אמה היכן כתיבן. והתשובה: דתניא, ברייתא לשמות מ'ז כ'ט.

ה'קא. כאן. במקום שמצינו שני מקראות זה נגד זה. ביר י'ג ס' א': הכא את אמר... ולהלן את אמר... לבר' ב' ה' וט'; וכן בביר ל'א ס' מ', לבר' ו' י'ד ושמות ב' ג'; פ' מ'ח ס' י'ד, לבר' י'ח ח' וב' 8); פסיק' 64 ב', לבמד' ג' י'ג וח' י'ז. ע' ג'כ ביר ק' ס' ד'; מדרש שמואל ב' ס' ה'. — הכא את אמר... והתם כתיב, ביר מ'ה ס' ט', לבר' מ'ז י'ב וכ'ה י'ח. בהקבלה בין עשרת הדברות ובין ויקרא פרשה י'ט, אחרי שהוא מביא דבור אחד מעשרת הדברות מביא כנגדו פסוק מויקרא י'ט בלשון; וכתיב הכא, ויקר' כ'ד. — מן הכא, פסיק' 36 א'; מהכא, ביר כ'ז ו'. ע' ג'כ ערך, להלן.

0 שבת פ'ז ב', חגיגה י' ב': כתיב הכא... וכתיב התם; סוכה מ'ז א': הכא כתיב... התם כתיב... — בהבאת כתוב לראיה: מהכא, ע' ברכ' ח' א', ערוב' פ'ד א', פסח' פ'ז ב', שבועות כ'ג א', חולין ה' א'.

ה'קא. ברבור של הדגשה: הלא הוא דכתיב (וכי לא נכתב זה בתורה)? נמצא ביחוד בשלשה ספרי המדרש: איכה ר', א' סוף מ'; א' י'; א' מ'ז פעמים אחדות; א' י'ז; ב' ב' פעמים אחדות; ב' מ'; ג' מ'ד; ג' ס'ד; ד' ו'; ד' סוף י'א; ד' י'ב. — קהיר, ג' י'ד; ד' מ'; ה' ב'; ו' י'ט; ט' ד'; י'ב ו'. — באסתר ר', ב' ה'; ג' י'ב; ג' מ'ז; ד' ו'; ד' מ'ז; ה' ג' ולהלן. — הלא כתיב, איכה ר' פתחי' כ'ד. — בקושיא עפ"י הכתוב; והלא כתיב, תנחו' ב' בחקתי ס' כ'ז; חקת ס' מ'ג; ברכה ס' ה'; שמיר י'ב קרוב לסוף 4). — והלא כבר נאמר, ירו' שביעית ריש פרק א' (33 א': לשון תנאים); ירו' שבת 6 א'; ויקר' א' ס' א'; שהשיר ב' מ'; איכה ר' א' א' (ריש, רבתי); תנחו' דבר' ריש ס' ג'; שו"ט ח'

(1) מרכב מן טי ניהו, ע' Lewias, § 125. (2) השוה ירוש' ערובין 21 ג' כ': היך מה דאת אמר תמן (בדבר הלכה). (3) כאן המובן, להלן' על מה שנאמר קודם. (4) תמורה י'ז א': והלא שרוע וקלום כתיב בפרשה.

סי' ב'. — קושיות אחרות המתחילות ב, והלא' וע"ז מתחילה התשובה, אלא. ירו' ערוב' 22 ב'; כתיב... והלא... אלא מלמד; והלא... ולמה... אלא, תנחו' מצורע סי' י"ד; והלא... אלא... ירו' שביעית סוף פרק נ'; קה"ר ו' א' קרוב לסוף; אסתר ר' א' ריש ו'. כתיב... והלא... ומה תלמוד לומר... אלא... לפיכך, שהש"ר ד' ריש ו'; והלא... אם כן למה נאמר... אלא... אסתר ר' סוף פתיחתא. — והלא אתה מוצא, תנחו' שלח סוף סי' ט"ז; והלא דברים קל וחמר, קה"ר י"ב י"א.

ה'לכה. כדי לבאר את כל שמושי השם הזה, צריך להביא כאן את כל מיני ההתקשרות של השם הזה עם מלות אחרות. רות ר' ריש פרשה ד'; וביאר את ההלכה; שם: כל שיבטל הלכה זו; שם (ירו' סנהדרין 20 נ', מדרש שמואל סי' כ'): אין הלכה מתבררת (כלומר נחלטת) אלא בשלשה. שהש"ר ו' ה' (באור המלות שער בת רבים); זו הלכה שיוצאת מבית שער ומרווחת לרבים (1). ירו' סנהדר' 20 נ': הלכה נצרכה לו (כלומר צריך היה ללמוד דבר הלכה). ויקר' ריש כ"ה; נקראת הלכה על שמו (נאמרה בשמו); שם ריש י"ג: נתעלמה ממנו הלכה (נשתכחה ממנו); רות ר' ב' ה': נתעלמה הלכה מעיני; שם: הלכה שנתעלמה מעיניך. סדר הלכה, ע' ערך, סדר. רות ר' ריש פרשה ה'; וקבעה הלכה לדורות (2); ירו' סנהדר' 20 נ': שתקבע הלכה. רות ר' פ' ד': עד שאני מקיים הלכה לרבים (כלומר קובע את ההלכה לרבים) (3). קה"ר ו' ב': אין שואלין הלכות לפני מטתו של מת (4); שם ו' ו' (ברייתא): איזהו תלמיד חכם? כל ששואלין אותו הלכה ממשתו ומשיב עליה, — רות ר' ב' א': מאיר פנים בהלכה (שפניו נעשים מאירים ע"י העסק בהלכה או שמאיר פני אחרים ע"י ההלכה); קה"ר א' ט': אותו הרב ר' לביאור השם ר"מ (5). שהש"ר ח' י"ד: שני חברים שהיו עוסקין בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (6). קה"ר ב' ח': תלמידי חכמים שמדיינים (7) בהלכה. שמור מ"ה סי' ד': מבין בהלכה. עומקה של הלכה (בתור באור למלת בעמק שבידושע ח' ט' וי"ג), ב. מגי' נ' ב', ערוב' ס"ג ב', סנהדר' מ"ד ב' (ר' יוחנן). כך היתה הלכה בידם (ע' ערך, הסכים); ירוש' יבמות 8 א' (ר' יהושע בן לוי): כל הלכה שהיא רופפת בבית דין. — הלכה בתור ענין תיאוריטי, בניגוד למעשה, בארמית: ענְקָא (פְּרָקָטִי): ירו' ביצה 61 ב' י': היה דורש להן להלכה ואינון סברין לעובדא; ירו' מ"ק 82 ד': להלכה איתאמרת דילמא למעשה; ירו' סנהדר' 22 ב': כאן להלכה כאן למעשה. בניגוד לרברי תורה, ירו' כתוב' 24 ד': כאן להלכה כאן לרבר תורה (8). וע' חלה 59 א'. — בניגוד למנהג, ירו' ב"מ 11 ב': המנהג מבטל את ההלכה. — דוגמאות להלכה למשה מסיני: ירו' סוכה 54 ב' (ר' יוחנן); שהש"ר ו' ד' (ע' ערך, הסכים); קה"ר א' י' וד' ח' (המקורות המקבילים בירו' פאה 17 א', מגילה 74 ד', חגי' 76 ד' ובויק'ר ריש כ"ב: נאמר למשה מסיני). ע"ד השם, הלכות' (במספר רבים) בתור מקצוע של המדע, ע' ערך, מקרא'.

(1) השוה ירוש' סנהדר' 19 נ' כ"ב: שמעם תורה יוצאת ורווחת לכל ישראל; ירוש' יבמ' 8 א' מ"ה (מתנאים); ראה הלכה זו רווחת בישראל. (2) השוה ב' ברכ' י"א א', פסח' י"ג א', ק' א'. (3) השוה משנה ב'ק נ' מ': וכן הלכה קיימת. (4) שאלות בהלכה באות תמיד בריש כל פרשה של מדרשי תנחומא. באחד מאלה המדרשים (דברים רבה) תמיד מתחיל בראש במלת, הלכה. ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 506. (5) בערובין י"ג ב' בריי': שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה. (6) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 365, 6. (7) קרי: קְבָנִיָּים — נתפעל. כך צריך לקרוא גם הדוגמאות האחרות שהובאו אצל לוי בינוני נתפעל. מן הפעל, דין' אין בכנין פיעל כלל בעברית. (8) השוה ירוש' תנינא 78 א' (של תנאים); מהלכה... שלא בהלכה... שלא כחורה. מהלכה, ירוש' דמאי 28 ד', ע' פרינקל שבא 16.

0 ברכ' ח' א': "ארבע אמות של הלכה". — ברכ' ד' א': שהיה מבייש פני דוד בהלכה (דורש נוטריקון של השם מפיבושת). — ערוב' ס"ג א' (ר' יוחנן): המורה הלכה בפני רבו 1). — מנחות ל"ז ב': הלכה ואין מורין כן. — סנהדר' צ"א סוף ב': המונע הלכה מפי תלמיד. — ברכ' ס"ג ב': נסביר פנים בהלכה 2). — הרבה פעמים נמצא "דבר הלכה". ברכות מ"ז ב': לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה; ערובין מ"ג א': ישבו ודנו בדבר הלכה; תענית י' ב': אל תתעסקו בדבר הלכה; גטין פ"ו ב': הבקאים בדבר הלכה; סוטה ל"ט א': אסור לספר (בשעת קריאת התורה) אפילו בדבר הלכה 3). — כשבא להכריע בין החולקים אז הוא אומר: "הלכה כ... 4)". ע' ברכ' ח' ב': הלכה כרבנן נמליא; שם מ' א' ועוד: יחיד ורבים הלכה כרבים; ערוב' פ"א א': הלכה כמותן; שם כ"ב א': הלכה כסתם משנה. — בבב' ק"ל ב' אומר רב אסי שר' יוחנן אמר לו בפירוש שלא יעשה מעשה על פי דברו אלא אם כן אמר לו בפירוש הלכה למעשה. הבטוי "הלכה למעשה" שכבר הועד שהוא מתקופת התנאים (ע' סנהדר' י"א א'), נמצא גם בברכ' כ"ד א', שבת נ"ד א', ביצה כ"ט ב', ע"ז ע"ד א'. — דונמאות להלכה למשה מסיני בבבלי: שבת כ"ח ב', ס"ב ב', ע"ט ב', ערוב' ד' א', חגי' ג' ב', מ"ק ג' ב', יומא פ' א', סוכה ו' א', ל"ד א', מ"ד א', תעני' ג' א', נזיר ל"ז ב', נ"ז ב', ע"ז ל"ז ב', ובח' ק"ב א', מנח' ל"ה א' וב', נדה מ"ה א', ע"ב ב'. — בבב' י"ב ב' אומר רב אשי: תדע דאמר גברא רבא מילתא ומתאמרה הלכה למשה מסיני כוותיה.

0 ברכות. סנהדר' ק"ו ב': ג' מאות הלכות פסוקות (השוה בערך הבא סמוך לזה בארמית: הלכתא פסיקתא). במקור המקביל, חגי' מ"ז ב', נשמט התאר "פסוקות" 5). ב"מ ק"ב ב', שבועות מ"ה א' (שמואל): הלכות גדולות שנו כאן. — ערובין כ"א ב': תלי תלים של הלכות.

0 הצורה הארמית היא הלְכְתָא (הכתיב הילכנתא) באה בתלמוד בבלי בהרבה מקומות. למאי הלכתא כתביה רחמנא? חגי' י"ז א', מ"ק כ"ג א', ר"ה ד' ב', ב"ק ה' ב', ב"מ ל"ב א', חולין ק"ח א'. — יבמ' ד' ב': למאי הלכתא כתביה הכא. — פסח' ס"ד א': למאי הלכתא פלגינהו רחמנא. — למאי הלכתא, שבת ו' א', ל"ד ב', פ"ב ב'. — כשהוא מציג את המקרא נגד המסרת: והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא למה ל"ז סוכה כ"ח ב'; נזיר כ"ה ב', תמורה י"ח א': למה ל"ז קרא, הלכתא גמירי לה; מנחות צ"ב ב', בכז' מ"ז א': איצטריך קרא ואיצטריך הלכתא. — מ"ק ג' ב', נדה ע"ב ב': הני הלכתא נינהו הני קראי נינהו; — נדה ע"ג א': לר' עקיבא קראי לראבי"ע הלכתא 6). הלכתא גמירי לה, סוכה ה' ב', ל"ד א', חולין ע"ב א' 7). — קשיא הלכ' אהלכ', שבת כ"ד ב', מ"ק י"ט ב', כתו' י"ג א', קרו' נ"ט ב', ב"ב ק"ט ב'; הלכ' אהלכ' לא קשיא, בכורות י"א א'; כי היכי לא תקשי הלכ' אהלכ', יבמ' ל"ז א'. — לפסק הלכה: והלכתא כרבה, ברכות י"ב ב'; והלכ'... ברכ' ל"ח ב', פסח' קכ"א ב'; לית הלכתא כי הא מתניתא, ברכ' כ"ג ב', כ"ה א'; ולית ה' ככל הני שמעתתא, ברכ' מ"ח א', שבת קמ"ב ב'. שאלות: הלכ' כמאן, שבת קכ"ז א'; הלכ' כוותך או הלכ' כרב, ערובין צ' ב'; הלכ' כוותך או כוותיהו, ב"ב

1) שם עוד דונמא מתקופת התנאים לבטוי זה, ע' ג"כ סנהדר' ה' ב', חגי' מ"ז ב', נזיר כ"ט ב'.
2) ל"ז ח"ג 470 א') גורם בטעות להלכה במקום בהלכה ונתן לפי זה גם באור מוטעה.
3) דרשת רב לזכר' ח' י' (הגיגה י' א'): מדבר הלכה לדבר מקרא. 4) ע' מ' שביעית פ"ט ה'; והלכה כדבריו. 5) שלש מאות הלכות (ממקור תנאים) סנהדר' ס"ח א'. 6) השוה ספרא ויקרא י' י"ב (היא כאן ע' 80 ח"ע 6). 7) ע' ג"כ לע"פ ע', גמרי.

ס'ה א', קמ"ב ב'. — הכי הלכ', שאלת רב כהנא ורב אסי לרב, שבת מ"ה א'. — הלכ' מאי, רבא שואל את ר"נ, שבת מ"ה א'. — הכי הלכ', יבמ' פ"ח ב', צ"א א'. — אתאי הלכ' ל... ערובין ד' ב', סוכה ו' ב'. — ר' זירא לר' ירמיה (ר"ה י"ג א', סוטה ט"ז ב'); לא תפיק נפשך לבר מהילכ' (אל תצא בשאלותיך מנבול ההלכה). — הילכתא למשיחא (שאלין לה עכשיו ערך מעשי), סנהדר' נ"א ב', ובח' מ"ה א' — הלכ' רבתי, שבת י"ב א' (רב יוסף), או הלכ' גיברתא, סוכה ל"ח ב' (רבא). במספר רבים: הלכ' גברותא, ברכ' ל"א א' (רב המנונא); הלכ' פסיקתא, ב"ק ק"ב א', ע"ו ו' א'. — ע' ג"כ סוף ערך, טעם. ⁰ הנא (הני). אפער = מועיל. — "אהני גויש ואהני קרא" (הגויש מועילה וגם המקרא מועיל), גטין מ"ט א', ב"ק ו' ב', סנה' נ"א ב'. אהני מקרא ואהני מסורת, זבחי ל"ז ב', ל"ח א' ¹.

⁰ תני. מלת הגוף לרבות. תני מילי (כמה דברים אמורים) ל... אבל ל... ². ע' ברכ' ט"ו א', ערו' ע"ז ב', פסח' נ"א א'. — מנא הני מילי, ע' ערך, מניין. **הספכים** (8). תנחו' ב' תשא ס"י ג': אתה הסכמת עמהם וכתבת בתורה... ⁴; שם תולדות ס"י ד': והקב"ה מסכים מלמעלה (על מכירת הבכורה). שם מקץ ס"י ט"ז: אף דוד הסכים לומר (לחה' ל"ב ו'). ירו' חגי' 77 ג': ער שלא נברא העולם אתה דורש ולכך מסכים (כלומר דורש בינך לבין עצמך, לא לוולתו) ⁵. — ירו' פאה 15 ב', לשמות ל"ח כ"ב: אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו. כך היתה הלכה בידם ושכחוהו ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים (כך סוכה 54 ב', כתובות 32 ג'). שהשיר ו' ד' (לדחייא י"ב ל"ב): מלמר שכל אחיהם היו מסכימים ההלכה על פיהם כהלכה למשה מסיני.

הפך. (חלוף סדר האותיות). איכה ר' א' א' (שרתי): הִפְכָּה לָמָס — סמל (כלומר בעון סמל — ע"ז — היתה לָמָס). ויקר' ריש ל"ה: ולא עוד אלא שהן הפוכות (סדר האלפא ביתא). ע"ד לשון הפוך, ירו' נויר 51 סוף ד', 54 ב', ע' לעיל ע' 31 הע' 3. ⁰ במקום הפך בא בבבלי בפער (ובאפער) השרש אפך. במלה, אפך הוא מציין שצריך לשנות את שמות האומרים ולהחליף זה בזה (ע' ערך, חלף). ברכ' מ"ט ב': לא תיפוך; עירו' ל"ח ב': איפוך; שבת נ"ט א': איפוך קמייטא (צווי); ברכ' כ"ה ב', שבת נ"ט א', כתוב' י' א': מאי הוית דאפכת קמייטא איפוך בתרייתא. ע' פסח' ה' ב': איפוך... לא תיפוך. — ע' ג"כ ערך, אפכא.

הצעה. מלה זו נמצאה רק בלשון "הצעה של משנה", ששלח רבין משמיה דר' יוסי בר חנינא ור' יוחנן, סנה' נ"א א', חולין ק"א ב', שם מ"ט ב' ⁶. **הקיש**. לשמות שני דברים אחד לשני, להעמיד שניהם כאחד מנקודת השקפה ידועה ⁷. א. הנושא הוא הכתוב. הוא מקיש את שני הדברים על ידי זה שמעמיד את

(1) קרא במקום מקרא הוא גירסא לא נכונה. (2) השוה הרבים: וכל הני מילי למה זי, נויר כ"ג א'. (3) ע' כאן ח"א ע' 90. (4) בשו"ט לאותו פסוק: אתה הסכמת וכתבת בתורתך. (5) מדרשה ארוכה של ר' יונה בשם ר' אבא, אבל כנראה מקורה היא בתקופת התנאים. (6) ע' אנדרט אמוראי איי חלק ג' 399 ולהלן. — הפער נמצא גם בברכות כ"ב א' במחלקת של תנאים: מציע את המשנה ואינו מציע את המדרש (התלמוד). — אולי צריך לנקד הַצָּעָה של משנה (כלומר קריאת המשנה). כי אם נאמר שזוהו שם נקבה, הַצָּעָה היה צריך להיות, הצעתה של משנה. (7) אפיו הוא הלשון, הקיש כתפו לכתפו בששיר א' י'. משה העמיד את עצמו עם אחרן בשורה אחת ולא התנאה עליו (לשמות ר' כ"ט).

האחד סמוך לשני או על ידי זה שמוצא במויים שוים בשניהם. ירו' ברכ' 2 ג' י"א: מקיש יציאתו לביאתו, עה"כ ויקרא כ"ב ו', בהשוואה עם בר' י"ט כ"ג; שם 10 א' ח': הקיש תורה למצוה, ע"פ שמות כ"ד י"ב; ירו' דמאי 24 ד': הקיש אחוזה לעבדים, ע"פ ויקרא כ"ה מ"ו ירו' ריש ר"ה (56 א'), ע"פ דהריב ג' ב'; ירו' מנ"י 70 ד', ע"פ אסתר ט' כ"ז; ירו' ר"ה 58 ב': הקיש שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם, לשיא י"ב ו' וי"א. ב"ר כ' ס"י ט': הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה, מסמיכות הפסוקים תהי' קל"ו כ"ד וכו'. תנחו' ב' וירא ס"י ל"ו: הקיש עיבורה לליתתה, ע"פ בר' כ"א ב'. – עם. קננר', תנחו' ב' ויחי ס"י י"ג: שהרי הקישה כנגד שבט בנימין, לדניאל ו' ה' בהשוואה עם בראשית מ"ט כ"ז. ב. הנושא הוא הדורש 1). תנחומא ב' בראשית ס"י ל"ז ומה ראית להקיש... 2).

בפעל, פסיק' ר' 198 ב': ד' מקראות הוקשו לחכמים זה לזה (ע' לעיל ערך 'רמח'). ב. ר"ה ב' (ר' יונה, האמורא שמא"י): הוקשו כל המועדים כולם זה לזה. 0 צורות ארמיות. האפעל במקום הפעיל, האתפעל במקום הפעל. א. שבת פ"ג ב': אקשה רחמנא; נדה ל"ה א' ג"ב כזה; מעילה י"ו א': כי קא מקיש רחמנא; קדושין ה' ב': ואקיש נמי הויה ליציאה; בבב"ר ט"ז סוף א': לאקושי. – ב. שבת פ"ג ב': וחומרא לקולא מקשינן; סוכה ל"א א': מקשינן לולב לאתרוג; יבמ' ק"ד א': לא מקשינן ריבים לננעים. – אתפעל. ברכות כ' ב': הואיל ואיתקש לתלמוד תורה; פסחים כ"ב ב': למאי הלכתא איתקש; שבעות י' ריש א': ואיתקש שעירי הנגלים לשעירי החדשים.

0 הקש. (הקש, הקיש). שם הנגזר מהפעל הקיש, וזכ"מ מ"ט ב' ושינ: דבר הלמד בהקיש חוזר ומלמד בהקיש (בזכ"מ נ"ו א' מתקופת התנאים). – כריתות כ"ב ב': אין היקש למחצה. – זכ"מ מ"ח א': מר סבר הקיש עדיף ומר סבר גזירה שוה עדיף. הצורה הארמית של המלה, כריתות ד' ב': היקשא למאי אתי. נדר' ג' א': לא צריך הקישא. הקרי. הלא, עם זו או בלי זו הוא בא בתחלת קושיא מאיוה כתוב, שהשיר ח' א': הרי נאמר 8); תנחו' ב' וירא ס"י כ"ב, צו ס"י ג', פסיק' ר' 20 א': והרי כתיב; תנחו' ב' בר' ס"י ו', נשא ס"י ח': הרי כתיב; שם במד' ס"י כ"ה: והרי אנו מוצאים. – בלשון 'הרי' הוא לפעמים מראה על הענין הנלמד קודם ואחר כך באה המלה 'קננר' והכתוב שעליו הוא סומך. תנחו' ב' וירא ס"י ה': הרי בעולם הזה, בעולם הבא מנין...; שם ס"י ו': הרי על הבריות על הקב"ה ועל המלאכים מנין; שהשיר א' ד' (משכני): הרי זה בלילה בבקר מנין. – 'הרי' לפני מלת המספר, בתור היוצא מהדרשה, ויקרי ל"ה ס"י י"ב: הרי שלשה... הרי חמשה..., לאיוב ל"ו י"ב (חמש פעמים מטר); תנחומא ב' וירא ס"י ה': הרי ג' ריצות, לבר' י"ח ב'. שהשיר ה' ט"ו: הרי ארבעה עשר (נימטריא של המלה, בזה, שיא י"ד ל"ד); שם א' ד': הרי כך (כך בנימ' כ"ב).

0 דוגמ' בשביל השמוש במלת והרי בהתחלת קושיא, ע' פסח' כ"ב א', כ"ג א', ס"ט ב'. השללים. עם הלשון, ממה שהשלים בנביא"ב בא להראות בסוף פתיחות אחדות בפסיקתא רבתי על ההפסטה של השבוע. ואלה הן הפסיקות, שהפתיחות שלהן שמתחילות בדבר הלכה מסיימות עם הלשון הנוכח לעיל: א' (1 ב'), ד' (י"ט א'), י"א

(1) ע' לעיל ע' 177 הע' 2. (2) בבב"ר נ"ג ב', אמר רבא בדרשה של הלכה, לרב' י"ד כ"ב: אמר קרא שנה שנה, לשנה הקשתיו ולא לרבא אחר. כאן הסדבר ואומר, הקשתיו איננו כמובן הדורש, אלא הכתוב. (3) הרי הוא אומר, בב"ר ו' ס"י א' הוא הוספה מאוחרת, ע' הוצ' מהעמארד p. 40 שורה 2.

(42 א' 1), י"ג (54 א'), מ"א (172 ב'). במקום, שהשלים כתוב, שקראוי בפסיקתות אלה: ו' (23 א'), מ"ד (82 ב'). מה שנוגע לשאר הפרשיות, ע' ערך, עקנ"י. הבטוי, השלים מציין את ההפטרס שבה משלימין את קריאת הפרשה. ערך זה, השלים אין לו כל שייכות אל המלה אֶשְׁלֶמְקָא (=מסרת), שבה קוראה המסורה את ספרי הנביאים. הַתְּחִילָה, מלה עוזרת לבינוני פועל, במדרשי התנאים נמצא, התחיל' בקשר עם בינוני, ספרא לבמד' ט"ז מ"א, 35 א': התחיל הבן ההוא מנתק; שם: התחילו ישראל להיות מנתקים (המלה, להיות' היא בודאי הוספה מאוחרת); שם, לבמד' כ"ה ח', 48 ב': התחיל מייחס; שם ל"א ה', 59 ב': התחילו מתבאים; שם לדב' א' י"א, 67 ב': התחיל אותו בן מיצר; שם ל"ב ח', 134 ב': התחילו האריות נטלים נוגבים, ורק במקומות מועטים, התחיל' מקושרת למקור עם ל. ביחוד היא נמצאה במדרשי תנחומא ומציין בה את סגנונו העצמי, במדרשים אחרים כמעט לא נפגשה (2), ואולם בירושלמי נמצא איוה דוגמאות (עפ"י הרוב מתקופת התנאים), סנהדרין 29 א' ס"א: התחיל דוד אומר שירה; פסח' 33 א' י"ד: התחיל דורש להן; יומא 41 א' ל"ז: התחיל מבבעב; סנה' 28 ד' ס"ד: ה' מסתמך; שם 23 ב' ל"ז: ה' מפיס; שביעית 37 ג' כ"ה ל"ב: ה' מפשיט; כתובות 29 ד' כ"ה, מתוספ' כתוב' ד' ו': התחילה קובלת; קרו' 65 ג' ט', סנהר' כ"ג ד' י"ג: ה' שואל; חגי' 77 ג' נ"ט: התחיל לקלס (ואלי צ"ל התחיל מקלס) (3). — המדרשים שבהם נמצא המלה, התחיל' עפ"י הרוב בקשר עם בינוני ושבזה מציינים בתור לשון עצמית שלהם, הם: תנחו' ב' לארבעה החלקים הראשונים של התורה, דבר' ר', שמור, פסיק' ר', שו"ט. בין הדוגמאות נביא ביחוד את אלה שנאמר על המדברים (חלק מהם הושם בפהם איוה פסוק): התחיל אומר, התחיל צוות. הלשון האחרון בא ביחוד בשמו"ר: ה' סי' י"ד: י"ח א', לשמות י' כ"ד; שם, לשמות י"א ד'; י"ט סי' ו'; כ' סי' א'; שם סי' ה'; שם סי' ט', ל"ב ל"א; שם, ל"ג י"ג: שם סי' י"ט; ל' סי' י"א, לתה' קמ"ג ב'; ל"א סי' י"ב, לאיוב כ"ג ג'. במקום, צווח' בא, צועק: י' סי' ה', לח' ד'; כ"א סי' ה'; מ"ג סי' ו'. דוגמאות ל, התחיל אומר: משמור: ה' סי' א', לתה' כ"ד ו'; י"ח ב', לתה' קי"ט סי' ב'; כ' סי' א', ל"ז מ"ז. לסמן את האפי של הסגנון צריך להביא את האופנים שבהם משתמשת הפסיק' ר', שבה תמיד נמצא הפעל השני בבינוני, בלי יוצא מן הכלל: התחיל מהרהר, 10 ב'; ה' אומר, 11 ב'; ה' משיבו (שם); ה' מקרב (שם); ה' אומר לו, 12 א'; ה' מבקש (שם); ה' מגפפן (שם); ה' מברכך, 12 ב'; ה' מוכיחך, 14 א'; ה' צוות, 20 ב'; התחילו מרגמים אותו, 28 א'; ה' שואל, 30 ב'; ה' תובע, 37 ב'; ה' אומר, 41 א'; ה' מבקש, 48 א'; ה' מיצר, 54 ב'; ה' מפיס, 57 א'; ה' מניח חיילותיו, 89 א'; ה' מדבר, 105 ב'; ה' משיח (שם); ה' משליכים, 128 א'; ה' אומרים (שם); ה' פותח, 129 ב'; ה' צווח (שם); התחילה תובעת, 144 א'; ה' משיב, 150 ב'; ה' מצדיק, 151 א'; ה' מדבר, 153 א'; ה' מתנה עמו, 161 ב'; התחילו מקלסים, 176 ב'; ה' מודה, 179 ב'; ה' מאשרם ומשבחם, 185 ב'; ה' מקלס, 186 א'; ה' מקלס, 187 ב'. — בתנחו' ב' בא הפעל השני במקור עם ל' בהרבה מקומות; למשל תדיר בא, התחיל לומר' במקום, התחיל אומר'. ואולם גם במדרש הזה הרבה יותר בא הפעל השני בבינוני.

(1) כאן, הנביא' במקום, הנביא'. (2) רק במדרש שמואל י"ח סי' ב' נמצא: התחיל מריב, סכסכה ל, יורב, ש"א מ"ו ה'. (3) הוה הסגנון הדומה לזה, בארמית: שרון בכין (=התחילו בוכין), ירו' יומא 39 ד' י"ט, והמקורות שנשמנו אצל לוי ח"ד 811, ירו' דמאי 21 ד' ע"ג, ירו' תרומות 46 א' ל"ד (לא 45 א'), וע' ירו' ברכות 2 ג': שרי עליך, שרי נפיק.

התם. = שם. מורה על פסוק אחר נגד הפסוק שעליו מדובר כאן, ע' הערכים, הבא' ובאן'.

ו.

וְדָאִי, (וודאי), ברור. המלה, ודאי', כשהיא באה אחר איזה בטוי לקוח מהכתוב, או פירושה שהדבר הוא כפשוטו. ב'ר מ'ז ס'י ב', לבר' ב' י"א: הוזהב וודאי' שם מ'ה ס'י מ', לבר' מ'ז י"ב: פרא אדם ו'; שם פ'ז ס'י ו', לבר' ל'ט י"א: לעשות מלאכתו ודאי' פסיק' 27 א', לדבר' כ'ה י"ח: קראך ו'; שם 123 ב', לרות ב' י"א: אביך ואמך ו'; ויקר' ל'ד ס'י ח', רות ר' ב' י"ד, לרות ב' י"ד: בצד הקוצרים ו'; תנחו' ב' בחקתי ס'י ו', עה"כ בר' כ"ב י"ב: אשר לא צויתי את אברהם לשחוט את בנו ו'; ויקר' כ' ס'י י', לשמות כ"ד י"א: אכילה ו'. — קהיר ו' א' קרוב לסוף, לשי' כ'ה א': מיתה ו'; פסיק' ר' ג' (12 א'), לבר' מ"ח י"ד: שכל ו'. — לפעמים — ביחוד במקום שהאמור הוא משפט שלם — באה המלה, ודאי' בראשונה. ויקר' י"ב ס'י ה', למשלי ל"א א': ודאי' אמו מוכיחת; שהשיר ב' ה' קרוב לסוף, לשי' מ'ז ו'; ודאי' עשית חסד עם משה; תנחו' ב' מקץ ס'י ד', לרני' ב' ב': ו' מכשפים; שם שמיני ס'י ו', למשלי כ"ג ל"ב: ו' כנחש. בתנחו' ב' סוף פקודי קרא אחד הסוחרים בראותו את ירושלים: ו' זו היא מושב כל הארץ. פסיק' ר' ריש י"ט, 94 א', אומרים החכמים, בסמכם על יחזקאל ל' כ"א: ודאי' כל מי ששולח ידו בפקדונו של חברו ראוי שתישבר ורועה. ע' ג"כ פסיק' ר' כ'ה, 128 א', על ש"שה הפסוקים לא תבשל גדי בחלב אמו: הראשון ודאי' לאיסור בשר בחלב. בבבלי חגי' ג' א' (רב אשי), לדברים ל"א י"ב: ודאי' למען ילמדו הוא. — עם בית השמוש. בירו' כתוב' 29 ד' (ממקור תנאים): בודאי' כך התנתי עמו. ב'ר נ"ה ס'י ו', לבר' כ"ב א': נסה אותו בודאי' (ממקור התנאים); שם צ"ח ס'י ד', לבר' מ"ט ד': עלית בודאי' (ממקור התנאי); ויקר' ב' ס'י ג', לבאור המלה, מדי', ירמ', ל"א י"ט: כי בודאי' דבורי בו. פסיק' ר' כ"ח, 136 ב', ליחזקאל ל"ו כ': דבוודאי' דאילו הם; שם ל'ד, 158 ב': בודאי' זה מלך המשיח; שם 192 ב': בודאי' על הרשעים אמרה תורה (1).

וְדָאִי, במובן מיוחד באה המלה הזאת בירוש' ר"ה, 59 ג': עשרה פסוקים של זכרונות שבתפלת מוסף של ר"ה הם, כנגד עשרה ודוים שאמר ישעי' (א'): רחצו הוכו וגו' למרו היטב וגו' (כלומר עשרה דברים שאמר ישעי' לישראל על התשובה) (2).

וְהָלָא, ע' ערך, הָלָא.

וְכִי, מלת השאלה, שהשמוש בה נראה מתוך הדוגמאות שתבאנה לקמן, הלשון היותר קצר של השאלה המתחילה ב"וכי" היא זו שסמוך לה בלי אמצעי באה, אלאי. ב'ר מ' ס'י ו': וכי יצר הרע טוב מאד... אלא...; שם ס'י מ': וכי גיהנם טובה מאד... אלא...; שהשיר ר' בפתחו' וכי אבנים יש בבבל... אלא... ע' ג"כ ב'ר ק' ס'י מ'; ויקר' י"ט ס'י ה'; כ'ה ס'י ו'; איכה ר' ג' ו'; רות ר' ג' ג'; מ'ז; תנחו' ב' בהר ס'י ה' (8). — לפעמים יש בתשובה קנה שמתחילה ב"מלמד" או "למדך", ומוצאה הוא הכתוב. ויקר' כ' ס'י י', לבמד' ג' ד': וכי לפני ה' מתו? אלא מלמד שהיה קשה... ע' ג"כ ויקר' כ'ז ס'י ו'; שהשיר ד' ח'; רות ר' א' סוף א'; קהיר ג' י"א קרוב לסוף. — לפעמים השואל

(1) ודאי' במסורה ע' פרנסדורף ע' 4. (2) באמת יש רק תשעה דברים (בפסוק מ'ז ד' וב"ז ה') אולי הוא חושב, מנגד עיני' לעשירי. (3) השוה משנה סוטה מ' ו', לדב' כ' ד': וכי על דעתנו עלתה שוקני בית דין שפכו דמים? אלא...

מביא את הפסוק שיש בו איוו ורות ולפניו הבטוי, דאת אמר, איכה ר' ד' א', לדהייב ליה ליד: וכי בכמה קברות נקבר, דאת אמר בקברות אבותיו? אלא... ע' גיב פתיח' כ"ג, לדהייב כיד כ'; שם ריש פתיח' ח' (שאתה אומר), לירמי' ט' י"ח: ויקיר כ' ס' י', לשמות כיד י"א; שם ג' ס' ו', לתה' קל"ג ב'; שם א' ס' ד', לבר' י"ד ט"ו (דכתיב). – השאלה באה לפעמים עם ראייה מכתוב אחר. ויקיר י"ח ס' ג', לרב' ה' כ'; וכי יש חשך למעלה והכתיב (דניאל ב' כ"ב): ונהורא עמה שרא? אלא... ע' שם ל' ס' י"ג, לויק' כיד ב'; שהשיר א' ב'; שם ח' ו'; תנחו' בהעלותך ס' כ"ג, לבמד' י"א ט"ו, משמות כיד ט'; תנחומא ב' נח סוף ס' י"ט; אסתר ר' ו' א'; פסיק' ר' 117 א'. ראייה לשאלה באה לפעמים לא מן הכתוב ואז באה שם לחזק השאלה המלה, והלא. תנחו' ב' אמור ס' ל', לויק' כ"ג מ'; וכי ראשון הוא והלא חמשה עשר הוא? אלא... ע' גיב תנחו' ב' ויחי ס' ט"ו; ויקיר א' א'; שם כ"ט ס' ו'; שם ליד ס' ח'.

0 שבת ד' א' (רב אש); וכי אומרים... אלא...

ולא. הלשון, ולא עוד אלא בא קודם שמביא את הכתוב המורה על מדרגה יותר גבוהה מזו שלפניה. ויקיר ד' ס' ג', למשל י"ט ב'; ולא עוד אלא ואין ברגלים חומא... לפעמים העליה ממדרגה למדרגה מתבטאה בלשון שכזה: שם כ"ח ס' ג', לויקרא כ"ג י': אין לי אלא עומר אחד מכולכם ולא עוד אלא של שעורים. ע' גיב ויקיר ב' (סוף ס' ו'); ג' ס' ו'; ח' סוף ס' ד'; י"ח ס' ב'; שהשיר בפתיחתא פעמים אחדות; שם ב' ד'; רות ר' ג' ז'; איכה ר' א' א' (שרת); אסתר ר' א' כ"ב, ג' ט'; תנחו' ב' נח ס' י', וירא כ"ג; תצוה ו' 1).

ז.

ן, הלשון שמוכא בראש הערך הארמי קרא – הרא הוא דכתיב – מקביל אל הלשון העברית, זה (זה הוא, זהו) שאמר הכתוב, שבא לקשר את הכתוב שנדרש בפתיחתא עם הכתוב של פרשת השבוע, מה שנמצא תדיר בוויקיר, בפסיק' ובחזקת בתנחומא. ויקיר ב' ס' א'; שם ד' ס' א'; ה' ס' א'; ו' ס' א'; ח' ס' ב'; ט' ס' א'; י' (א', ד'); י"א ס' ה'; י"ח ס' ג'; י"ט ס' א' וה'; כ"א ס' ה'. – פסיק' 1 ב', 29 ב', 76 א', 76 ב', 105 א', 105 ב', 176 א', 186 ב'. – תנחו' ב' בר' סימני: ד', ה', י"ג, ט"ו, כ"ב, כ"ג, כ"ח, ליד, ליה, לין, לין, ליהלן. – בביר נמצא הלשון הזה בעברית רק שתי פעמים: ג' ס' א' וצ"ה ס' ב' 2). – דוגמאות משאר המדרשים: שהשיר בפתיח: רות ר' בפתיח: שם ריש פ' ג' ריש פ' ד'; קה"ר בפתיח: אסתר ר' ג' א' 8); דב' ר' ג' ס' ט'; ה' ס' ב' ו'ג'; פסיק' ר' 16 א', 21 ב' ולהלן; שמור י"ט ס' א'; כ' ס' א'. בשמור נמצאות דוגמאות מהלשון הזה גם בארמית וגם בעברית: ט"ו ס' ד', לשמות י"ב א': החדש הזה לכם, ההיד (מיכה ו' ד'); ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים וזה שאמר הכתוב (תה' מ"ג ג'): שלח אורח...; פרשה ל' ס' כ"ה, שמות כ"א א': ואלה המשפטים, ההיד (ישעי' נ"ו א'): שמרו משפט... [וזה שאמר הכתוב (משלי כיד כ"ג)...].

1) שורה שלמה של לשונות כאלה להעלאה ממדרגה למדרגה, ולא עוד אלא נמצא במאמר ר' יצחק, מנילה ו' ב'. 2) לפ"ד מאיבוס (ע' 17 חע' 4) שכוונה אל האמת צ"ל, והו שאמר הכתוב, 3) שם מתחיל גם ר' לוי את הפתיח שלו לאסתר ג' א': זה שאמר הכתוב (תה' צ"ב ח'). מלבד ר' לוי מתחילות בלשון זה רק הפתיחות הסתמיות. באמת כל דרשן הית משתמש בלשון הראשון או השני בשביל קשר הכתובים בדרשה. ע' מאיבוס ע' 16 חע' 1.

ברונמאות שכאלה מתקשרים שלשה פסוקים משלשה ספרים שונים נאחד מהתורה, שני מהנביאים, שלשי מהכתובים [1]. ע' גיב שמור כ"ט סי' ט' לכ' ב', מקושר עם עמוס ג' ח' וירמיה י' ז': אנכי ה' אלהיך, ההיד אריה שאנ... והו דכתיב מי לא ייראך. — בשו"ט ובאגדת בראשית הלשון הוא תמיד, והו שאמר הכתוב.

בפסיקתא נמצא הרבה פעמים הלשון: זה... דכתיב ביה... בדרשת כתוב אחד ע"י סמיכות לפסוק אחר. ע' הדרשה לישעי' ב' ט' בפתיח דר' יוחנן (דף 11 ב') וישח אדם זה ישראל דכתיב בהון (יחזקאל ל"ד ל"א): אדם אתם... וישפל איש זה משה דכתיב ביה: והאיש משה (במד' י"ב ג'). ע' עיר פסיק' 55 ב', 78 ב', 166 א', 168 א' וב', 184 א', 185 ב'. במקום, דכתיב" בא פעם (78 ב') שכתוב.

⁰ זאת. ב, זאת אוקרת' משתמשים האמוראים בלימודם דבר מתוך דבר הלכה של התנאים. ע' ברכ' כ' ב' (רבינא); שבת ק"ג ב' (רב חסדא); פסח' י"ט ב' (רב אשי); שם ל"ח ב' (ריש לקיש); שם ק"ד ריש ב' (הניל); ביצה ל' א' (רב כהנא); ר"ה כ"ב א' (ר' מנסיא); שם כ"ח א' (רבה); כתוב י"א ב' (רב ששת); נזיר מ"ז ב' (רב אדא בר ארבה); 2; ב"ק ל"ג ב' (רב הונא בר יהושע); ב"מ צ"א א' (מרי בר כהנא); ב"ב כ"ג ריש א' (טבי בר נתן); שם ס"ג א' (ריש לקיש); שם קס"ט ב' (רפרם); חולין י"ב ב' (רבא); נדה נ"ד א' (רב אדא בר יצחק). — בארמית בא הלשון, עקא אקרה, ע' ב"מ סי' א' (ר' אלעזר); בכור' מ"ה ב' (ר' יוסי בר אבין).

וְנָגַם. תנח"ו ב' ויחי סי' י"ג; ומשה ויוג שבטו של לוי כנגד מלכות יון (יון היא הממלכה השלישית, ושבת לוי שממנו יצאו החשמונאים הוא השבט השלישי). שם: ויעקב ויוג לבנימין כנגד מלכות מדי (מדי הוא הרוב, דניאל ז' ה', ובנימין הוא, בר' מ"ט כ"ז). התפעל: שמור מ"ז סי' ז', להן, במד' כ"ג: כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו (בסדור האותיות ע"פ אטבי"ח נשארה בחציו הראשון של האלפא ביתא האות ה' ובשני האות ג' בלי וווג) 8.

וכר. הפעיל. ויקר' כ' סי' ח': בד' מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרון ובכולן מזכיר סורחן (הנושא הוא הכתוב); שם ל"א סי' ד': הקביה מזכיר בתורתו ג' פעמים מי מריבה; שם כ' סי' י"ב: ולמה מזכיר מיתתן ביוהכ"פ, לויקרא מ"ז א'; שם ל"ז סי' ה': ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם, לויק' כ"ז מ"ב. — שהשיר א' ז': עומד בדמשק ומזכיר ערוער, לישעי' י"ז ג'. — נפעל. תנח"ו חקת סי' מ"ח, לבמד' כ"א י"ז, ומפני מה לא נזכר משה שם.

זמר. פעל. שו"ט ה' סי' א': אמר דוד הואיל וכן אני מזמר על שתייהן.

ח.

חָבַר. הצלע האחת של הכתוב ביחס לצלע האחרת. ירו' פאה 17 א', לקהלת א' י': משיכו חברו ואומר לו; ובמקום זה בויקרא כ"ב א' הלשון הוא: חברו משיב עליו; ובקהיר לאותו פסוק: והרי חברו מוכיח עליו 4). — הכתוב הסמוך. ויקרא מ"ז סי' ב',

(1) ע' כאן ח"א, ע' תר"ו. (2) ע' ב"ק ל"ה ב'. שם הלשון זאת אומרת (ר' חייא בר אבא) הוא חוספה מאחרת. ע' ד"ס שם. (3) ע"ד ווג, ווגין שבספרה, ע' פרנסדורף ע' 4*. (4) בביר מ"ז סי' ב' משתמש בלשון הכתוב (איוב ל"ז ל"ט): יגיד עליו רע, במקום, חברו מוכיח עליו. שברלח היא אכן טובה מוכיח עליו חברו (השם הסמוך לו) ואכן תשהם. ע' אני אמוראי אי' ח"ג 68.

(*) ע' במד' ר' ב' סי' א': בי"ח מקומות משה ואהרן מקונוין (כלומר נזכרו ביחד).—המתרגם.

לישעיה ח' י"ט וְהָלֵךְ: וכי יאמרו אליכם... וחברו... במנוי הכתובים שר' יהודה הנשיא היה כוכה בקראו אותם (1) הוא משתמש בארמית: וְתִקְרֶה, ויקר' כ"ו ס"ו ו', חמש פעמים (2).

חדש. פֶּעַל-חֲדָשׁ. שהשיר ו' ד': שמא נביא אחד עמד וחידש את ההלכה. רות ר' ב' ד': ואין נביא רשאי לחדש דבר עוד מעתה. בנתפעל: נתחדשה הלכה, רות ר' ב' ה'; שם ד' א'; ד' ה'; ירו' שבת 9 ג'.

⁰ שבת קל"ה א' וב': נתנה תורה ונתחדשה הלכה.

חֲדָשׁ. שם היוצא מהפעל הקודם. ירוש' סוף נויר, סנה' 27 א', לשמות כ"א י"ט, (ריש לקיש): חדוש מקרא הוא שיתן (כלומר דבר שאין לו יסוד במקרא). ירו' פאה 16 ג': והרי הוא בחידושו. כלומר המדה היא של ה"ג מדות דר"י הוא דבר חדש שעל ידו למדים מהכתוב דברים חדשים. ירו' תרומות 44 ג', לרב' כ"ב י"ט: לחידושו יצא המוציא שם רע דבר שהוא יוצא בחידושו (צ"ל לחידושו) אין למידין ממנו (השוה ירו' כתוב' 27 א'; ירו' סוטה 18 ג', לרב' ה' י"ב: סוטה לחידושה יצאת ודבר שהוא יוצא לחידושו אין למידין ממנו. ע' ג"כ ירו' פסח' 31 ד', נויר 51 ג').

⁰ חדוש הוא שחידשה תורה בקנס, כתו' ל"ד ב', ל"ה ב', ל"ח א'; חידוש הוא שחידשה תורה בנויר, נדר' ד' א'; שאני מוציא שם רע דחידוש הוא, כתו' מ"ה א'; סנה' כ"ז א': עד דומם חידוש הוא; חולין ק"ח א': בשר בחלב חידוש הוא; תמורה י"ג ב': משום דהוה דבר הבא לידון בדבר החדש ואין בו אלא חידוש; חולין צ"ח ב': חדוש הוא ומחדוש לא נמרינן.

⁰ חֲדָתָה. פֶּעַל (=חֲדָשׁ). כתו' מ"ה א': חֲדָתָה רחמנא, לא חֲדָתָה רחמנא.

⁰ **חֲזָא.** (חזי, פֶּעַל: ראה; הלשון: חזין אי... (נראה אס...)) בא במקום שרוצה האומר לבחון את ההלכה ואח"כ להחליט: נטין ע"ז ב' (רב יוסף); ב"ק 117 ב' (רב אשי); ב"מ ק"ד ב' (רב אשי); חולין מ"ה סוף ב' (8). – נחזי אנן, ע' ברכ' כ"ז א' (רב חסדא); סוכה י"ב א' (ר' ירמיה); נטין מ"ד ב' (רב יוסף); קדו' י"ג ב' (ר' ירמיה); ב"ק נ"א ב' (רב אשי); ערבין כ"ט ב' (רב יוסף). – ברכ' מ"ט ב' (רב נחמן): מיניה דמר שמואל לא שמיע לי אלא נחזי אנן. ב"מ ח' ב', אבוי אומר לרב רב יוסף על מאמרו של שמואל: זימנין סגינן אמרת לן נחזי אנן ולא אמרת לן משמיה דרב יהודה. – מאי חוית (בעברית מה ראית), בלשון זה שואל למה בחר בדעה זו ולא באחרת. מאי חוית דסמכת אהא סמוך אהא (מה ראית שאתה סומך על זה תסמוך על ההוא)? מני' י"ז ב', וכן ביבמות פ"ג ב'; שם צ"ד א': מאי חויה דסמכית אהני סמוך אהני; קדו' כ' א': מאי חוית דררשניהו לקולא נדרשיניהו לחומרא: ב"מ נ"ה א': מאי חוית דמרמית ליה לסוף הקדש, נרמיה לתחלת הקדש; ערבין ל' א': מאי חוית דקנסינן ליה ללוקח נקנסיה למוכר; תמורה י"ב ב', ע' ערך, דווקא. ע' ג"כ ערך, הפך. צריך ג"כ להביא כאן תשובתו של רבא על השאלה אם המלכות מצוה להרוג איש ואם לאו יהרגו אותו; מאי חוית דרמך דירך סומק טפי דיצא דמא דהאי נברי סומק טפי. כאן צריך להוסיף במחשבה אחרי, מאי חוית את המלך, למימר.

חֲזָר. פֶּעַל. הלשון חֲזָרְנוּ על כל המקרא ולא מצינו... נמצא בירו' תענית 68 א', מני' 74 ב', פסיק' 140 ב' (ר' חנינא בר פפא, לישע' נ"א ט"ז, ששם הוא המקום

(1) ע' א"י התנ" ח"ב (בגרמנית) 467. א"י אמוראי א"י ח"ג 569. (2) השוה חרא מבבב חברתיה, דקמן ערך, בבבב. ע' ג"כ פרנסדורף ע' 5. (3) הגירסא הנכונה היא חזין, לא חזינא.

היחיד שישאל נקרא בשם ציון; ירו' ע"ז 39 א' (לישעי' ו' 1); ביר ע"ח ס"י י"ד, ר' אבהו, לבר' ל"ג י"ד 2; שם פ"ה ס"י ו', לבר' ל"ח י"ד; שם ק' ס"י ו', רשב"ג, לבר' ג' י'; ויקר' כ"ג ס"י י', רשב"ג, לשופטים ד' י"ח; פסיקתא 4 א', תנחומא ב' פקודי ס"י ח', ר' יצחק, לשה"ש ג' י"א; פסיקתא 34 ב'; קה"ר ז' כ"ג; פסיק' ר' 60 א', רשב"ג, למ"א ה' י"ב 3; קה"ר ז' כ"ג, פסיק' ר' 82 ב', בר קפרא, לישעי' ח' ו'.
 0 שמואל משתמש בלשון זה למטרה אחרת, יבמ' ק"ח א', ששם נשתבש מן חזרתו או חזרנו ל"חזרני".

חיילא. כת, כלומר ראייה. חייליה דר'... מן הדא, ירו' עיר' 23 ג'; וכן מעשרות 49 ב', פסח' 29 א', קרו' 66 א', סנהדרין 22 ד', פסח' 32 א': ר' יוסה נסיב חייליה מן תרין טעמיו דריווח.

חלף. פָּעַל. וחורנא מחלף (והשני מחליף) את המסרת של שמואל שנמסרה על ידי רב הונא ורב יהודה, ירו' שבת 7 ב'. — ואית דמחלפין (יש שמוסרין את הדבר להפך), ירו' שבת 10 ג'; וכן ירו' מ"ק 83 ג'; ואית דמחלפין לה, פסיק' 46 א'. — חלה 59 ב' (למחלקת בין רשב"ל ובין ר' יוחנן): ר' חייא בר אבא מחליף שמועתא; יבמ' 2 ג': ר' אמי מחליף שמועתא. — בעברית: ויש מחלפין, ביר' כ' ס"י י', ע"ד הפירוש מהו קוץ ומהו דרדר 4; שם ל"א ס"י י"א, לבר' ו' ט"ו.

הפעיל. מחליפי אותיות. שהשיר ה' י"א: אם תחליף ר"ש בדלית (במלת אחר, שמות ל"ד י"ד), אם תחליף ח"ת לה"א (במלת יחלל, ויקרא כ"ב ב'); אותו הדבר ב"חכית", ישעיה ח' י"ז ועוד.

התפעל. שויט צ' ס"י י"ג, ע"ד הנימטריא של המלה בראשית: א' דבראשית מתחלף עם ל' דאלב"ם הרי שלשים, י' מתחלף עם מ"ם דאתב"ש הרי ארבעים.
 0 ב"ק ג"ז ב', ב"מ פ' ב': כדמחליף ר' אבהו ותני (ר' אבהו מחליף את שמות התנאים החולקים שם). אתפעל, ערובין ע"ה ב' (רב יוסף): מריה דאברהם! רבים ברבי איחלף ל'.

ע' ג"כ עוד ערך "שָׁטָה" 5).

חמי. (חמא) = ראה. בירושלמי בא הלשון "מה (ומה) חמית למימר" באותו המובן שבבבלי "מאי חזית" (ע' לעיל ע' "חוא"). השאלה שבה בא הלשון הוה רגילה להתחיל במלת, בע"י, ע' ברכ' 2 ג'; שביעית ריש פרק ח' (37 ד', ר' אבון בר חייא); מעשרות 49 ד' (ר' יודן); בבורים 64 ד' 6; ערובין 22 ב' (ר' יוסף); פסחים 31 ד' (ר' ירמיה); שם 35 א'; גמין 50 ב'; סנה' 20 א'; שבועות 33 א' (ר' זעירא); שם שורה נ"ד: נדה 49 א'. — הצווי בא בירושלמי בקשר עם איתא (אתא) חמי, שוהו כמו בעברית, בוא ורא' (ע' לעיל ע' "בוא"). ע' ריש ברכ' 2 א'; ריש דמאי 21 ג'; פאה 17 ד'; שביעית 33 ב'; שם שורה 70; חלה 58 א' ט'; ערו' 24 ג'; שם 25 א'; פסח' 23 ג'; שם 34 ד'; ר"ה 59 א'; תענית 64 ג'; מגילה 70 א'; נזיר 57 ד'; שבועות 36 ב' 7. חמי מה כתיב (ראה מה שכתוב), ירו' סנה' סוף פרק ב', 20 ד'; שהשיר א' ו' קרוב

(1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 524 הע' 6. (2) השוה תנחו' ב' תרומה ס"י ו' והמקורות המקבילים שנמנו שם ע"י בובר. (3) ע' שהשיר א' א': חזרנו על כל ספר משלי... (4) ילקום נח"א ל"ב: ואית דמחלפין; ע' ג"כ ביר' י"ח ס"י א'. (5) ע"ד, חלופ' ע' לעיל ח"א ע', חלופ' פ' פ'רמינוולוגיה של המסרת ע' פ'רנסדורף ע' 5. (6) ומהו במדרש שמואל כ"ג ס"י י"ג, שויט' כ"ז ס"י ו'. (7) ע' פרנקל מבווא 14 א'.

לראש: תא חמי מה כתיב תמן. — חמי מה אמר, ירו' מעיש 56 א'. — חמון מה אתון אמרין, ירו' פסח' 28 א'. — את חמי, ע' לעיל ע', אמר' סי' ב'.

חמר. פעל: הכבד, חזק את האזהרה. ירו' שקלים 50 ג', עין 41 ד'; כשירד רב בבבלה, חמתון מקילין וחמר עליהון (ראה אותם מקילים באיוו דבר מצוה והחמיר עליהם). ירו' מ"ק 82 ג'; הן דהוינן סברין דו מיקל לה חמר; ירו' נדרים 37 ג', סוף פרק ב': חמיתך מיקל וחמרת עליך; ירו' שבת 12 ד', פסח' 36 ב'; [א]קלת וחמרת; ירו' דמאי 22 א' ד': דהיא מחמרה על גרמה.

⁰ אפ"ל. סנהדרין נ"א א': אחמיר בהו רחמנא בכהני (ביחס לכהנים החמירה התורה); עין מ"ט א': אחמורי מחמרי; נדה ס"ו א': היכא דאחמור אחמור, היכא דלא אחמור לא אחמור; יבמות פ"ח א': לא ליחמר ולא ליקל.

חמור. = קבד, להפך מן קל. שמור' א' ס"י ט"ז: הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה; במלות הללו מתחיל ר' לוי הערתו לשמות א' י"ח, שבהצלת הי"דים ע"י המילדות העבריות הוא רואה גם יותר גדול ממה שנאמר שם קודם. — קה"ר א' ד', לדברים ל"ב ל"ט: מי שאומר את החמורה הוא אומר את הקלה, אני אמית ואחיה — הרי חמורה, וכל שכן מחצתי ואני ארפא — שהיא קלה ממנה.

⁰ חמיר, (=עברית חמור). שבועות ל"ט א': משום דחמירה (ע"ד הדבור השלישי של "הדברות). חולין י' א': חמירה סכנתא מאיסורא; סנה' ג' ב': דיני נפשות דחמירין¹.

חסר. פעל (חסר אות אתה מהתיבה). פסיק' צ"ה ב', שמור' ל"א קרוב לסוף; חסרו הכתוב וי"ו (בשם עפרן, בר' כ"ג ט"ז, שבמקומות אחרים כתוב מלא וי"ו). בב"ר נ"ח ס"ו ז': חסרתו התורה וי"ו.

⁰ פעל. הלשון. חסורי מחסר ואבני קתני" בא להגיד שהמשנה צריכה השלמה בשביל שתהיה מובנה. אח"כ באה המשנה עם ההוספה. ע' ברכות ט"ז ב', מ"א א', שבת כ"א א', ביצה כ"ד א', נזיר י"א א', בכורות ל"ט א'.

חסר. לא חסר המקרא כלום, תנחו' ב' וישב ס"י י"ז: הוא מביא שם ראייה לבאור המלה "ל" (ב"ר ל"ח י"ח): שילדה מלכים כיוצא בו, כי המקרא לא היה חסר כלום אם גם לא היה כתוב, ל"ו. ועל כרחק בא, ל"ו דדרוש. — ויקר' כ"ג ס"י י"א: כלום המקרא חסר; רות ר' ג' י"ג: כלום קרייא חסר (8), לב"ר ל"ט ט'. — תנחו' ב' נשא ס"י כ"ה: ואפילו במקומה אינה חסרה כלום, לבמדבר ו' א' (4). — בארמית: מן אתרה לא חסרה כלום, ירו' שבת 9 ב', הערת רבנן דקיסרין 5, אלה הדברים, שמות ל"ה א' (6), שגם אם לא היה כתוב, הדברים לא היה המקרא לכאורה חסר כלום. — בהערות המסורה לאיזה מלים כתוב לפעמים, חסר" ולפעמים, מלא. אולם נמצא במקום, מלא" גם ש"ס, ירו' כתיב 27 ד': נער חסר כתיב בפרשה, ל"ב ב', י"ג — כ"ט; שם שורה ס"ח: נערה אחת שלמה כתובה בפרשה, והוא בפסוק י"ט. — דונמאות: שהשיר ב' ט"ז, שמור' כ"ב ס"י א', לשה"ש ב' ט"ז: שעלים קרמאה מלא תנינא חסר (6); תנחו' ב' בר' ס"י י"ח: כל תולדות שבתורה חסרין חוץ משנים שהן מלאין, בר' ב' ד' ורות ד' י"ח; השה ב"ר י"ב ס"י ו': מפני מה אינן חסרין. — צור מלא, צר חסר, בכלל שיסוד ר"א

(1) מהירושלמי: חמירא דרב, עין 41 ד'. (2) תנחומא ב' ראה ס"י ד': חסרו וי"ו.
(3) בב"ר ס"ו ס"י ה': ולא שבך קריא כלום. (4) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 802, 2. (5) ע' שם ח"ב 122, 2. (6) אמנם המסורה לאותו פסוק מעירה ששעלים' תמיד חסר מלבד בשני מקומות: שופטים ט"ז ד' ואיכה ד' י"ח; אל המקומות האחרונים מעירה המסורה: ב' מל' (כלומר שנים מלאים).

בן פדת, לישעי' כ"ג ה', ביר סוף ס"א ובמקורות המקבילים 1). — פסיק' 48 ד', לבר' י"ח א': ישב כתיב חסר וי"ו. — תנחו' ב' נח 17, ל"א ו' ל"ח: בירח בול — חסר מ"ם (כלומר בול הוא מן מבול). — בשמוש לחשבון בא "חסר" בנינו ל"יתיר", שהשיר ב' ד': כלל של חזקיה בנו של ר' חייא: כל מקום שנאמר כעשרים, כשלשים וכו' או חסר או יתר (כלומר מספר ענול), ע' ג"כ רות ר' א' ה', ששם השתמש בכלל זה. ירו' ריה 46 א': בכלל חסרים ובפרט יתרים 2).

חשב. פ'על. ירו' חגי' 79 ד', א"ר הונא, על מאמרו של קרמון אחד, שבספרי שלשת הנביאים האחרונים נמצא תשעים ושלש פעם שם ה': חישבתים ואין אלא פ"ג. 0 פ'על. מני' י' סוף ב': חשיב, ב"ב ק"י סוף ב': קרא מאי קחשיב; חולין מ"ב סוף ב': חשבינהו בחד (חשב שניהם כאחד); נזיר כ"א א' ועוד: תנא כי רובלא ליחשב וליו"ל (וכי התנא צריך כרובל לקרוא בשם את מיני הסחורה שלו)?

חשבון. = מספר. ירו' ריה 56 ב', מד' שמואל כ"ו ס"י ה', לשיב ה' ה' ביחס ל"א ב' מ"ב: חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט. ביר ל"ט ס"י ו', עה"כ ברי' י"א ל"ב: לענין החשבון. תנחו' ב' לך לך ס"י כ': וחשבון אותיותיו (של השם אברהם) רמ"ג שו"ט צ' י"ג, ע"ד ב"ית רבתי שבמלכת בראשית: בית שהיא גדולה כשני בתין מצטרפה לח' ארבעה. **חושבנא.** (בעברית: חשבון). ירו' ברכ' 5 א': חושבניה דהרין כחושבניה דהרין (שמות המשיח צמח ומנחם שוים בנימטריא). וכן באיכה ר' א' מ"ז (מעשה בדואג). אסתר ר' ג' י"א: הכסף בני' מאה וששים וחמש כמו "העק" — חושבניה דרין כחושבניה דרין. 0 נדר' ל"ב סוף א': דחושבניה הכי הוי (אלעזר = שי"ת, ברי' י"ד י"ד); שם, לבר' כ"ו ה': עקב — חושבניה מאה ושבעין ותריין; שם ל"ב ב': השטן בחושבניה תלת מאה ושתיין וארבעא.

חתם. נמר, להפך מן פתח (ע' ערך "פתח"). קה"ר ג' י"ד: שני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה (והם משלי וקהלת). ויק' ד' קרוב לסוף: מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא חתם בהם הללויה 8). — פסיק' קט"ז א' (ר' אלעזר בן פדת): כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות. השוה ירו' ברכ' 8 ד' כ"ח; להלן ערך "סיב".

מלך חתומה. ע' ערך "סיס".

מ.

מַעַם. יסוד, סבה (בעברית ובארמית). במדרש שאחרי תקופת התנאים הוא במובן ראייה מהכתוב לאיזה ענין. בצורה תמידית באה השאלה מה-טעם שאפשר למצאה בכל מקום. דוגמאות מהירושלמי: ברכות 3 ד'; 9 א'; 14 א'; 14 ג'; פאה 15 ד'; 16 ב' (שש פעמים); 17 א'; דמאי 24 ד'; שבועות 36 ב'. — ביר י"א ס"י ב'; מ"ח ס"י ו'; ס"ז א'; ס"ח א'. — ויק' א' ס"י ה'; ח' סוף ג'; סוף ל"א; ל"ה סוף ז'. — פסיק' 143 א'. — שהשיר א' ג' קרוב לסוף; א' מ"ז קרוב לסוף; ד' ו'; ד' ח'; ד' י"ב; ה' א'; ח' י' קרוב לסוף. — איכה ר' א' ריש ה'; א' סוף י"ג. — קה"ר א' סוף י"ב; מ' י"ב קרוב לסוף. —

1) ע' אני אמוראי א"י ח"ב 87 הע' 2. 2) עין ג"כ פרנסדורף ע' 5. 8) במקור הקדום היה ק"ב, כלומר מן א' עד ק"ג, ואחרי שמוזר א' וב' נחשב לאחד יוצא שהם ק"ב. (ע' ברכות מ' א') ומהו נשתבש לק"ב ואחר כך למאה ועשרים. הללויה הראשון בא בסוף מוזר ק"ד.

רות ר' א' ריש א'. – ומה טעם. יר' ברכ' 4 א' (מתנאים); 8 ב'; 8 ד' יט'; פאה 16 א'; שביעית 36 ג'. – פסיק' 144 ב'; 145 א'; 167 א'; קהיר א' ט"ו קרוב לסוף; ג' סוף כ'; תנחו' ב' תצא 8 1). – בארמית: מאי טעמא. יר' ברכ' 2 ג'; 9 א'. – ב"ר מ"ז ס"י ד'; כ"ז ס"י ה'; ל"ב ס"י ו'; ויק' כ"ב ס"י י'; כ"ג ס"י ח'; ס"י י"ג; ל"א ס"י ט'; שהשיר ו' י'; איכה ר' ב' ג'; ג' מ"ט; קהיר ד' י"ז; ו' י"ב; ח' ריש י"ז; פסיק' ר' 76 א'; 121 א'. – ומאי טעמא, פסיק' 27 א'; קהיר א' י"ב קרוב לסוף. – מה טעמא. יר' ברכ' 14 ג'; 14 ד'; פאה 16 א'; 21 ב'; כ"א"ס 32 ב'; שבועות 35 ג'; תרומות 32 ד'; שבת 3 א'; סוכה נ"ד ג'; ריה 57 א'; תענית 64 א'; פסיק' 13 ב'; ויק' ו' ס"י ג'; קהיר ט' ריש ט"ז. – ומה טעמא. יר' ברכ' 14 א'; פאה 16 א'. – מאי טעם. ויק' כ"ט ג'. – ומאי טעם. ב"ר ריש פ"ט; פסיק' 121 א'. – מאי טעמיה (2): ב"ר כ"ב ס"י ו'; כ"ד ס"י ה'; כ"ד ו'; כ"ז בסוף; כ"ח ס"י ד'; מ"ן סוף ס"י ב'; ס"ד ס"י ד'; ס"ה ס"י ב'; ס"ח ס"י י"א. – מה טעמיה. ב"ר כ' י'; מ"ט א'; פסיק' ר' 118 ב' (במקום טעמיהו צ"ל טעמיה). – ומה טעמיה. ב"ר צ"ח ס"י י'; מדרש שמואל א' ס"י א' וב'; ב' י'; ה' ס"י ד'; פסיקתא ר' 76 א'. בכל הדוגמאות שהובאו עד הנה באה אחר השאלה הראיה מהכתוב בלי כל אמצעי. והכתוב בעצמו מספיק להוכיח את המבוקש. או מה שיותר תדיר, שאל הכתוב באה הוספה המבארת איך מוכח משם הענין המבוקש. לעתים יותר רחוקות אנו מוצאים את הלשון, ומה טעם כתיב, שהכונה היא אמנם ג"כ הוכחה מהכתוב, פסיקתא 25 א'; מה טעמיה דכתיב, ב"ר ו' ס"י ו' (8). ומה טעם דכתיב, אסתר ר' א' י"ב. מ"ט שנאמר, פסיק' 48 ב'; 49 א'; ב'; 64 ב'; ויק' כ"ב ס"י ט'; כ"ב ס"י י'; רות ר' א' א'; קהיר א' ט' (4). בויק' מ"ז ס"י ח' באה השאלה אחר מאמרו של ר' אחא: מאי טעמא. והתשובה מתחילה: דאמר ר' אחא. עוד צריך להעיר כי לא תמיד באו הנוסחאות השונות של השאלה, מה טעם במקור הראשון; כי מוכרחים אנו להחליט שבהרבה מקומות באו באשמת המעתיקים שטעו בפתרון ראשי התיבות, מ"ט. – ביחוד אנו רואים בב"ר א' ס"י ב' (5). שם בא, מה טעם במובן, מפני מה; וכן בבראשית רבה כ"ז ס"י ב'. השוה גם כן יר' ברכות 4 ב', בסוף העמוד: מה טעם אמרי. התשובה במקרים כאלה אינה באה מאיזה כתוב מכתבי הקדש. – לפעמים נזכר בתוך השאלה שם הדורש (6). ביחוד נמצא כזה בירושלמי. הלשון אז הוא: מה (מאי) טעמא (טעמיה) דר'... דמאי 25 ב'; שביעית 39 א'; תרומות 40 ג'; 42 ד'; 44 ד'; שבת 11 ד'; פסחים 34 ג' (7). בפסיק' ר' באה השאלה בעברית: מה טעמו של ר'... כך הוא גם במקום שאין הלשון בא בדרך שאלה, אלא בדרך החלטה. פסיק' 10 א' (ר' לוי): טעמא דר' חמא בר חנינא; ב"ר ו' ס"י ג'; טעמיה דר' אבהו; עוד בב"ר סוף מ"א; ס' ס"י ה'; פסיק' 3 ב'; 142 א'; מהתלמוד הירושלמי: ברכות 4 ב'; פאה 20 א'; דמאי 24 ד'; כ"א"ס 28 ד'; 31 ג'; חלה 57 ב'; 58 ב'; שבת 9 ד'; 17 א'. יר' ברכות 2 ד'; חד אמר טעמיה דרבי וחרינא אמר

(1) דוגמאות משוי"ט: י"ח ס"י י"ב; כ"ב סוף ל"א; כ"ז סוף ס"י ו'; ג"ג ס"י ב'; פ"א ס"י ח'; ק"ד ס"י כ"ז. וכן מפסיק' ר': 67 א'; 80 ב'; 87 א'; 165 ב'. (2) הבנוי, טעמיה' מוסב על הדורש. ולפיכך השואל הוא לא הדורש אלא עורך המדרש או המקור שלו. אפשר ג"כ לומר שהבנוי מוסב על דבר, כמו בעברית, טעמו של דבר. (3) ע' הנוסחאות אצל מהעאדאר ע' 47 שורה 3. (4) ע' ג"כ ב"ר ח' א' והנוסחאות לזה אצל מהעאדאר 56 ש' 9. (5) הוצ' מהעאדאר ע' 4 ש' 12. (6) ע' לעיל הע' 2. (7) בירוש' פאה 17 ב' לא בא כתוב בתור תשובה על השאלה, וכן 16 ג' 49, 72; דמאי 24 א'.

טעמיה דר' נתן (השוה איכה ר' ב' י"ח) 1. שהשיר א' ב' (סוף ישקני): טעמן דרבנן דכתיב: שם ו' ד', קרוב לסוף: טעמא דרבנן דכתיב: קהיר ט' י"ב: טעמן דרבנן. אפיי הוא בשביל ר' תנחומא הלשון: אנא אמרית (אמינא, אימא) טעמא, שבוה הוא מביא ראיה מהכתוב למאמרי חכמים אחרים; ע' ביד א' קרוב לסוף: שם ג' ס' ו'; שם ד' ס' ג' ירו' ברכ' 12 ג' שם 5 א' (איכה ר' א' מ"ז) ירו' ברכ' 12 ד' ויקר ב"א ס' ב'; שם ריש ל"ו 2. מלכד זאת השתמש ר' זעירא פעם בלשון זה, ירו' ברכ' 3 א', ופעם שמואל, שנתן טעם לרבני רב מהכתוב, שם 3 ד' 7 א'. השמוש במלת טעם באופנים אחרים. ירו' ביצה 62 ב'; לא מטעם הוה, אלא...; שו"ט י"ח י"א: ר' יהודה אומר מטעם אחר. בדוגמאות אלה טעם הוא ראיה מהכתוב; וכן בירו' שביעית 38 ב'; בעי למיקם על הדין טעמא; שם 39 ג': עאל רב יהודה ואמר טעמא. אולי שיך לזה גם, טעם הלכה, ירו' נדרים סוף פרק ט' (ע' לקמן ערך קלס); מדרש שמואל ביה ס' א'.

טעם במובן יסוד הענין נמצא בלשונות אלה: כולן מורים מטעם אחר, ירו' ר"ה 58 ב' 8. טעם אחר יש באשה, ירו' כתוב' 30 ג', וטעם גדול יש בדבר, שמיר ל' ג'. ב"ר א' ס' מ"ז, ויקר ל"ו ס' א': אלו מביאין טעם לדבריהן וא' מ' ט' ל'. – תנחו' חקת ריש ס' כ"ד: לך אני מגלה טעמה של פרה 4. בארמית: טעמא דמילתא 6, לביאור מלת, שיריו, מ"א ה' י"ב 6, שהשיר א' א', קרוב לסוף; ואמר טעמא, ירו' שביעית 37 א'; ואיתמר טעמא, שם 37 ב'; מע"ש 55 א'.

דוגמאות לרבים: במובנים שכבר נוסדו בערכי המדרש של התנאים (ע' 46) ושהם: א. אני אנגלה לך טעמי תורה, פסיק' 39 א' (פסיק' ר' 64 א'); והוא מגלה לך טעמי צור, פסיק' 97 ב'; ודורש טעמי תורה ברבים, תנחו' תצוה ס' ט'. – ב. יד ימין אני כותב ומראה בה טעמי תורה, שו"ט ל"ה ס' ב'; אוניים בהם אני שומע טעמי תורה, שם. – ג. שהשיר ד' סוף י"א: הפסוק הזה אתה דורש אותו ומוצא בו כמה טעמים טובים; פסיק' 34 ב': כל פסוק ופסוק יש בו ב' ג' טעמים; שהשיר א' א', קרוב לסוף: אלה וחמשה טעמים על כל דבר (השוה פסיק' ר' 60 ב'; ב. ערו' כ"א סוף ב'). – בארמית (גם לא באחד משלשה המובנים הנאמרים לעיל): כאינש דאית ביה (ל"ה) תרין טעמין והוא מתיב חד מנהון, ירו' כלאים 27 ד'; פסחים 33 ב'; נזיר 44 א' (השוה ירו' תעני' 68 א': על שהשיבו טעם ברבים), ירו' פאה 20 ד': והוא אמר טעמין והוא סתר, אמר טעמין והוא סתר.

ראוי לתשומת לב שבתנחומא לא נמצא כלל הערך, טעם, מה שבתנחו' ב' ב'ר' ריש ס' כ"ו נאמר: מאי טעמיהו ד...; הובא שם מבבלי יבמ' ס"א ב'.
0 בבבלי המובן של, טעם' הוא ראיה מהכתוב, כמו שהובא למעלה בסוג השני. הדוגמאות לזה באו כמעט חמיר רק בשאלה, מאי טעמא דר'...". ברכ' ג' ב': מ"ט דר' נתן דכתיב...; שם: מ"ט דר' גמליאל דכתיב...; שם י"ג א': מ"ט דרבי אמר קרא... ורבנן מאי טעמיהו אמר קרא...; נזיר מ"ז א': מאי טעמיהו דרבנן כתיב הכא... (ע' ג' נדה

(1) ע' ג' ירו' דמאי 26 ב': לא כטעמיה דהדין טעמיה דהדין; ירו' פסחים 34 ג': טעמא דהן תנייה. (2) ע' אנ' אמוראי אי' ח' 480. (3) השוה שהשיר ו' ט', קרוב לראש: וכולן דורשין מטעם אחר. (4) השוה ב' שבת פ"ג סוף א' (רב): ולא נתגלה טעמה נשל משנה זו. (5) השוה: טעמו של דבר (של התנאים), ב"ר ל"ט ס' ט'. (6) חכנוי במלת, שיריו, סוסב, ל"פ הבאור הוה, על מש"ל שבא קודם.

מ' א'. יש גם כן לפעמים שאחר „מאי טעמא“ בא סמוך הכתוב, פסח' ס"ח ב': מאי טעמא וקראת לשבת ענן; שם: מיט ימי משתה ושמחה כתיב ביה, על זה נחשב ג"כ הלשון: טעמא מאי, וע"ז התשובה: אמר רחמנא, יבמ' צ' סוף ב', עוד הלשון: היינו טעמא דכתיב, ע' מנ"י ט' ב'; או: טעמא דכתב רחמנא, יבמ' ג' ב'; שם ו' ב'. בכור' ג' ב': טעמא דכתב, הא לא-כתב... פסח' ע"א א'.

⁰ הרבה פעמים באה בבבלי המלה „טעם“ במובן הסברת עצם הרבר, ולפיכך הוא נדרש גם לכתוב בעצמו: טעמיה דקרא, כך מצינו בבבלי, שנשנה הרבה פעמים, של ריש (בן יוחאי): דרריש טעמיה דקרא (ע' יומא מ"ב ב', יבמ' כ"ג א', סוטה ח' א', גמין מ"ט ב', כימ קט"ו א', סנהד' ט"ז ב', כיא א', מנח' ב' ב'); ע' ג"כ יבמ' ע"ו ב': דמפרש טעמיה דקרא; סנהד' ל"ט א': מאי טעמא דשביעתא. – אולם יותר מזה באה המלה „טעם“ במובן הבנת איזה דבר הלכה או ענין אחר, והיא מוסבה או על הענין הנדון או על הדורש. מלבד זה צריך לציין את הדוגמאות ולהפרידן לשני קבוצים. – א. שבת פ"א ב': גברא רבה אמר מילתא נימא בה טעמא; קדו' מ"ה א', חולין ע"ב א': טעמא דהא מילתא; חולין קכ"ד ב': מילתא דבעי טעמא; נדה כ"ד ב': צורבא מרבנן דאמר מילתא לימא בה טעמא; בכור' ל"ה א': טעמא דמתניתין מפרש; ערו' ע"א ב': חד טעמא; זבחי צ' א': חד מתרי טעמי נקט, על סוג זה נחשבת השאלה: „מאי טעמא“ כשהיא באה לבדה (ע' ברכות ד' ב', ג' ב', שבת פ"א ב' ¹), או בהתחלת המשפט (ע' ברכ' ג"כ ב': מאי טעמא אין מברכין). השאלה באה ג"כ: טעמא מאי (ע' ברכות י' א'). – ב. ערכין ה' ב': הילכתא דר' מאיר מסתברא טעמיה לא מסתברא; ב"ב ק"ו ב': טעמא דאחרים לא ידעינן היככתא עבדינן כוותיה; ערכין י"ד ב': תניא כוותיה דרבא ולא מטעמיה. על זה נחשב הלשון הנמצא תמיד „ולטעמך“, ע' ברכות כ' ב', מ"ג א', שבת ס"ב ב', ק"ב ב', מ"ק ה' א', סנהד' מ"ח ב', עוד הלשון: אורו לטעמיהו, אודא לטעמיה, (ע' לעיל ע' 145). – על זה נחשב גם הלשון: מירי הוא טעמא אלא לרב, פסח' י"ז א', ע"ג ב', ביחוד צריך עוד לציין את הבטוי „בתורת טעמא“ בניגוד לבטוי „בתורת קל וחמר“, ברכות כ"ג ב', כאן נעשה המלה הארמית (במובן הסברת עצם הענין) לערך „מאָן“ להפך מן קל וחמר ².

טרח. ההפעיל הקרים בא בשמוש אפי בתחומא, בתור בקשת סליחה של העורך מהקוראים, תנחו' נח סוף 26: והרברים הרבה אלא כרי שלא להטריה בפניכם; שם וירא ס"י מ"ו: והענין הרבה אלא שלא להטריה בפניכם (הצלת לוט ע"י שני המלאכים); שם אמור ס"י ז': שימין (דרשות) הרבה יש למקרא הוה אלא בשביל שלא להטריה (לתה' ל"ו ז'); שם חקת ריש ט"ז: שימין הרבה יש במקרא אלא שלא להטריה בפני רבותינו נפתח ענין צורכנו (לקהלת ח' א' ^g).

⁰ לשון רג"ז הוא: מילתא דאתיא בקל וחמר טרח וכתב לה קרא (כלומר אעפ"י שאפשר ללמדו בקיו מכל מקום טרח (הקביה) וכתב בשבילו פסוק מפורש), ע' פסחים ע"ז ב', יומא מ"ג א', יבמ' כ"ב ב', סוטה כ"ט א', קרושין ד' ב', ב"ב צ"ד ב', זבחים ק"ג ב', חולין ק"ה ב'.

(1) התשובה מתחילה „משום“, ע' ג"כ ברכות מ"ט א': מאי טעמא לא משום... (2) ע"ד „טעם“ במסורה ע' פלגסדורף ע' 6 ולהלן. (3) בתנחו' ב' תולדות ס"י מ"ו: היאך הוא פסיה בפרחא (על דבר אריכות הלשון של עשו, בר' כ"ז ל"א, נגד קצור הלשון של יעקב, שם פסוק י"ט). השוה ג"כ מנ"י כ"ב א': לא מקטת ציבורא (עפ"י הגירסא הנכונה); ירו' ברכ' 8 ג': שלא להטריה על הצבור.

י.

יאות. שם שמשמש בתור תאר הפעל במובן, נכון. (אונקלוס מתרגם במלה זו את המלה העברית קן, שמות י' כיד; טוב, בר' מ' טיז; היטב, דברים י"ג טיז). בירוש' נפגשת מלה זו תדיר מאד, אם בקשר עם איזה פעל או כשהוא לעצמו. פאה 18 ב': יאות אמר ר' יודה; דמאי 21 ג'; יאות הוה מקשי; ברכ' 7 א': אילו הוה כתיב... הוה יאות; סוטה 22 א': ויאות שהוא כן; ברכות 2 ד': ויאות; וכן דמאי 25 ד'. ע' ניב ערכי, אילו, ידע.

יך. הלשון, אמר (נאמר) על ידי" עם שם המביא את הכתוב (1) וביחוד עם המושג, רוח הקדש. ע' ערך, רוח הקדש. דוגמאות אחרות: ויקר ל"א קרוב לסוף; הוא שהקביה אומר לה על ידי יחזקאל; פסיק' ר' 134: זה הוא שנאמר על ידי ירמיה; שו"ט כ"ט א': וזה שאמר הכתוב על ידי יחזקאל; שם כיד א': זה שא' הכ' על ידי איוב; ע' ניב שם, לכה' א' סי' ו', ע"ד מחברי מומרי התהלים.

מייך. תיכף. הבטוי הוה בא להציג את הספור של התורה באופן יותר חי, ביחוד בשביל להביאו לידי מומנט חדש. על פי הרוב הוא בא סמוך אל הטכסט של המקרא. ביר ל"ד סי' ט', לבר' ח' ב' (סיפא). אחרי הפרפרזה של הרישא; מיד ויקח מכל... שם נ"ה סי' ד', לבר' כ"ב א': מיד והאלהים נסה. לפעמים באות אחרי, מיד עור איזה מלים בתור הקדמה. פסיק' 175 א' (= ויקר כיא קרוב לראש), לכה' ק"מ ט': מיד אמר דוד אל תתן ה' מאווי רשע; איכה ר' ל"ב א': מיד מה כתיב ויחלו האנשים. עוד דוגמאות מהסוג הראשון: שהש"ר א' א', למ"א א' טיז; שם, לאותו פסוק; שם א' י"ג, ליהושע ה' ג'; שם ב' י"ד, לשמות ב' כיד; שם ג' ו', לבר' ל"ב כ"ו; ויקר י"ג סי' א', לויק' י' טיז; שם סוף כ"ו, לש"א י"ז ל"ח; שמור ריש א', לבר' כ"א ט'; רות ר' א' ה', לאיוב ב' ח'; קהיר ה' ו', לישעי' ל"ח ב'; שם ט' י"ח, לשיב כ' כ'; תנחו' ב' ויצא סי' א', לבר' כ"ח ז'; שם שמות סי' י"ג, לשמות ג' ד'. — מיד בא לפעמים באמצע הפרפרזה אל הכתוב, מבלי להביא את הכתוב בעצמו. תנחו' ב' לך ס' ו', לשיב י' ו'; מיד שלח לארם נהרים והשכיר; שם י"ז, לבר' י"ד י"ז; מיד יצא מלך סדום לקראתו; שם וירא סי' מ"ב, לבר' כ"ב א'; מיד קפץ על אברהם.

ידע. בירושלמי כשרוצה להביא ראיה לאיזה דבר הלכה מדברי התנאים הוא אומר: תדע לך (2) שהוא כן דתנין (דתני, דתני). ע' דמאי 25 ב'; כלאים 30 ד'; 31 ג'; תרומות 46 ב'; מעשר שני 53 ג'; 54 א'; שבת 4 א'; פסח' 28 א'. במעשר שני 53 ג': תדע לך שהוא כן, דתמן אמרין (כלומר שבבבא אמר אמורא אחר). לפעמים הראיה אינה ממאמר של תנא או אמורא, אלא מההגיון שבעצם הענין ואז יבוא הלשון הוה; ירו' פסח' 31 א': תדע לך שהוא כן שהרי...; שם 31 א': תדע [לך] שהוא כן שהרי... בשביל לחזק את הדבר באה עוד המלה, יאות. סוכה נ"ד ב': ויאות תדע לך שהוא כן שכבר...; יב"מ 9 א': ויאות תדע לך שהוא כן שבבבא כתיב... — במדרשי האגדה בא הלשון הוה בצורות שונות. במקומות רבים: תדע לך שהוא כן (במקומות מועטים, כך). כך בויקרא א' (א' ד' ה') ובויקר י"ט סי' ג' (8); כיב סי' ב'; ל"ב סי' ה' (שהיה במקום שהוא); וכן בסיום הפתיחות: תנחו' ב' נח סי' ו'; וירא סי' ו'; נשא סי' כ"א; בלק סי'

(1) זהו מתאים ללשון הכתוב, דבר ביד'... ויקרא י' ו' ועוד. (2) השוה איוב ו' כ"ו; ואתה דע לך. (8) במקור המקביל, שהש"ר ה' י"א, בא אחרי, שהוא כן — הדברי.

כיה; פנחס סי' א'; שמור' כיה סי' ג'; שויט' ג' סי' א'; ל' סי' ד'. דוגמאות אחרות ללשון זה: שהשיר א' ד'; ב' סוף י"ד; ד' ז'; ד' י"ג, קרוב לסוף; מדרש שמואל ה' סי' ב'; תנחו' ב' ויצא סי' כ"א; תוריע ריש סי' י"ב. – תדע לך שכן (או שכך) הוא. בסיום הפתיחות: תנחו' ב' ברי' סי' ל"ג; וירא סי' ט'; וזלת זאת בוויק'ר כ"ז סי' ה'; תנחו' ב' ברי' סי' י"ב; נח י"ח; תולדות ג'; איכה ר' א' א' (ריש ד"ה העיר); שויט' צ"ב סי' ב'. בלי המלה האמפטיה "לך", בסיום הפתיחות, תנחו' אמור סי' י"ב; תדע שהוא כן; עוד: שם וירא סי' ט"ו (ת' שכן הוא); ויק'ר י"ד סי' ג'. – בלי "הוא", רק "תדע לך שכן": ביר' כ"ג סי' ב'; ע"א סי' ב'; פ"א סי' ב'; שמור' מ"ב סי' ו'; קהיר' ג' סי'. עוד נמצא: תדע לך שכן אמר ר'..., שהשיר ג' ז'; תדע לך שכן למדתי מ..., פסיק' ר' 152 א'. הרבה פעמים בא בתור ראה בלשון: תדע לך... (עם ש' או גם "שהרי") 1. ע' ירו' ברכ' 3 ב'; תנחו' ב' נח סי' ב'; ביר' ע"ב סי' ב'; ק' סי' ט'; ויק'ר ד' סי' ג'; שמור' כ"ב קרוב לסוף; תנחו' אמור סי' כ"ה; שלח הוספה סי' י"ט; דב' ר' ט' סי' ג'. בלי "ש", ורק "תדע לך". נמצא ביחוד במדרשי תנחומא: תנחו' ב' בשלח ריש סי' כ'; אמור ריש סי' כ"ג; בהר סי' ד'; שמור' ג' סי' ח'; כ"א סי' ד'; ל"ח סי' ה'; דבר' ר' א' סי' א'; סי' י'; סי' י"א; ב' סי' כ"ט; ד' סי' ו'; ה' סי' ג'; י"ט; ט' א' קרוב לסוף; פסיק' ר' 7 ב'. וכן "תדע לך": שמור' מ' סי' ג'; פסיק' ר' 64 ב'. תדע שהרי: תנחו' ב' מקץ סי' י"ד, קרוב לסוף; אסתר ר' ד' ב', רק "תדע": תנחו' בהעלותך סי' כ"ה, קרוב לסוף; קהיר' ג' ב' (תדע דהא כתיב). עוד צריך להזכיר הלשונות: תדע לך וראה, תנחו' בהר סי' ד'; מכאן תדע לך ש..., שם נח סי' ד'; מנין תדע בן מן..., שמור' כ"ג סי' ג'; ממה ש... תדע ש..., שהשיר ג' סוף י". בתור נוסח תמיד בא הדיבור לאיירייעה איך לבאר איזה כתוב ובמטרה לבארו אחר כך. ביר' צ"ח סי' י"ט; איני יודע מ..., תלמוד לומר...; שמור' ו' קרוב לסוף; איני יודע... אלא ללמדך...; שויט' כיה סי' ו'; איני יודע מקרא זה מהו, כשהוא כתיב... מלמד...; ביר' ב' סי' ה'; אבל איני יודע... כיון דכתיב... הוי...; פסיק' 61 א'; אבל אין אנו יודעים איהו... בשאמר... אנו יודעים; ביר' ס"ח סי' ט'; אין אנו יודעים... מן מה דכתיב... הוי (ע' דומה לזה שם פרשה ג"א סי' ט'; סוף ס"ד; ויק'ר י"ב קרוב לראש; תנחו' ב' וישב סי' א'; פסיק' ר' 104 ב'); תנחו' ב' בא ריש י"ז; אין אנו יודעים... אלא...; ירו' פאה 15 ג'; אין אנו יודעין... כשהוא אומר... הדא אמרה ש... בארמית, שהשיר ד' ז'; ולית אנן ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא. – תנחו' ב' וישלח סי' כ'; כתיב... וכתיב... ואין אתה יודע... אלא... על זה יחשב; וכי אנו יודעים ש... אלא מלמד ש..., ויק'ר ריש ח'; וכי אין אנו יודעים ש... אלא..., ויק'ר ריש כ"ב; קהיר' א' ריש ה'; ה' ריש ח'. – ומי אינו יודע ש..., תנחו' ב' מקץ ריש סי' ו' (השוה: מי מודיע, ירו' שבת 4 א' = ביצה 62 א'. ב' ביצה כ"ד ב'; בידוע). – רצונך לידע..., תנחו' ב' מקץ סי' ו'; שויט' ו' סי' י"ד שמור' ט"ו סי' ו'.

דוגמאות מהלשון של מדרש ר' ישמעאל, "להודיעך" (שהובא בחיא ערך "ידע"), הנמצאות גם במדרש שאחרי תקופת התנאים: ירו' ברכ' 5 א'; בכורים 68 ד'; ביר' ס"ב סי' ה'; ס"ג סי' ט'; ע"ב סי' ב'; פ"ט סי' ו'; תנחו' ב' בראשית סי' כ"ג; תולדות סי' י"ט; בהעלותך סי' ב'; כ"ח; חקת סי' מ'; בלק סי' י"ג, י"ט; ל'; פנחס סי' ג'; שמור' כ"א סי' ד'; פסיק' ר' 45 א', 50 ב', 150 ב'; שויט' ד' סי' ו'; מ"ה סי' ד'; ע"ט סי' ה'. רק, "להודיע";

(1) באחדות סהדוגמאות, כמו בשתים הראשונות, נמצא גם הענין שעליו צריך להביא הראיה בתור נושא אל הלשון, תדע לך.

פסיק' 85 ב'; פסיק' ר' 160 ב'; תנחו' אמור סי' כ'; בל'ק סי' א'; מסעי סי' ה'. קהיר' ב' ח', קרוב לראש; וכי אין הכתוב מודיענו אלא... השהו ירו' שביעית (ממקור תנאים) 85 א'; עד שיודיעך הכתוב.

0 דוגמאות ל'תדע ד...': ברכ' מ'ו ב'; סוטה מ' א'; קרו' כ'ו ב'; חולין צ'ו א'. תדע דהא: ברכ' י'ו ב'. תדע דקתני: ברכ' ט'ו א'; ערוב' ע' א'. תדע ש...: קרו' כ'ו ב'. תדע שהרי: בכורות ד' ב'. – שבת קל"ח ב' (רב עדי' והפלא, דב' כ"ח נ"ט); הפלאה זו איני יודע מה היא. גמין כ"ג א': כאן הודיעך (מי הוא ששנה את המשנה). עירו' ע"ב ב': להודיעך כחן דבית שמאי. חולין פ"ב ב': להודיעך כחן דרבנן.

יחד. פ'על-יחד. איכה ר' ב' א'. קרוב לסוף: אין הקב"ה מיוחד שמו על הרעה אלא על הטובה. (ראה מ'חוקא' ט' ה', ששם אחרי, אמר' לא נוכר שמו של הקב"ה). ויקיר' י"ב א': חבבו הכתוב לאהרון ויחד אליו הרבור בפני עצמו, לויק' י"ח ח'. נתפעל. ויקיר' י"ב ס' ב': ונתייחד אליו הרבור, לויק' י"ח ח'; שם י"ג ס' א': ונתייחד הרבור אליהם, לויק' י"יב.

יחס. פ'על-יחס. תולדות איזה איש מאיזה משפחה הוא. תנחו' ב' נח סוף ס' י"ח: ייחסם הקב"ה, לבר' ט' י"ח. מדרש שמואל א' ס' ה': הכתוב מייחסו, לשיא א' א'. – פסיק' ר' ו' קרוב לסוף (28 ב'): ומייחסו אצל משה ואהרן, לשמות ו' י"ד ולהלן. פסיק' 115 ב': התחיל מייחסו, לבמר' כ"ה י"א 1). שם: וצריך הכתוב ליחסו, לשיעי' ח' ב'; וכן ליחוקא' א' ג' ולירמיהו א' א'. ב"ר סוף ס"ב: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של אותו רשע, לבר' כ"ה י"ב, שהשיר ד' ו': ומה ראה הכתוב לייחסו בספר וא"ה שמות, לשמות א' א' 2). ב"ר ל"ט ס' י': מה צרך היה לי ייחסו, לבר' י"א י' ולהלן ולרות ד' י"ח ולהלן. – נתפעל, או התפעל. תנחו' נח ס' י"ח: ומה בהמה ועוף שאינן כלום נתייחסו, נח ובניו אינו דין שיתייחסו, לבר' ח' י' (למשפחותיהם). שהשיר ד' ו', פסיק' ר' 28 ב': וכו' להתייחס אצל משה ואהרן, לשמות ו' י"ד ולהלן.

במובן מנין, רות ר' סוף פרשה א': לא ייחס הכתוב ממנום. (לא מנה את רכושו של אבימלך שיצא מא"י בעוד שהעולים לא"י, עזרא ב' ס"ו, נמנו גם הבהמות שלהם). – מובן מיוחד יש למלת, יחס' בשר' צ' ס' ו', ששם נאמר עדי'כ, תפלה למשה' (תה' צ' א'): ואתה מוצא הרבה נביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס (איוו תפלה שהיא) אלא למשה בלבד (יען שהוא התפלל ארבעים יום וארבעים לילה) 8). יחס, יוקס, יחוס הם השמות היוצאים מתוך הפעל הזה. תנחו' ב' תולדות ס' כ"ג: שלשלת היחסים. במקומות אחרים שבא שם מאמרו זה של ריב"ל 4) הגירסא היא: שלשלת יוחסין, ע' ירו' סוכה 55 ד'; ב"ר פ"ב ס' י"א; שהשיר ה' ה'. – ספר יוחסין, פסח' ס"ב ב', פירושו הוא: באורים מסורותיים לספר דברי הימים.

0 הפעל הארמי בפ'על, יבמ' ס"ב א': ייחסינהו בשמייהו, עדי'כ מ"ב כ' י"ב; מני' י"ב ב': אי ליחוסו קאתי ליחסיה וליזיו'ל, לאסתר ב' ה'.

יכו'ל. דוגמאות מהאגדה שאחרי תקופת התנאים למלה זו, ש'קה מתחיל משפט מוטעה, שנדחה אח"כ ע"י, תלמוד לומר' הבא אחריו. ב"ר כ' ס' ו'; ליד ס' י"ג; מ"ח ס' י"ג; מ' ס' ב'; פסיק' 95 א'; 156 א'; ויקיר' י"ז ס' א'; שם סוף י"ז; כ"ד קרוב

(1) סנהדר' ס"ב ב': בא הכתוב וייחסו. 2) ע' ג"כ שבת נ"ה ב': והכתוב מייחסו, לשיא י"ד ג'. 8) מובן מיוחד יש לפעל זה גם בסג' י"ז ריש א': כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב (נמנו שנותיו של ישמעאל, ברי' כ"ח י"ו, כדי לדעת מהן שנותיו של יעקב). 4) ע' אג' אמוראי איי ח"א 144 הע' 6.

לסוף; שהשיר א' סוף ב'; א' ה' (כאהל); ב' סוף א'; ב' ריש ג'; ו' ח'; איכה ר' ג' כ"ה; קהיר ג' כ"א; שמור ר' ח' ס' ב'; פסיק' ר' 178 א'; 179 א'; תנחו' מצורע ס' י"א; שו"ט א' ס' ד'; א' ס' ב'; קרוב לסוף; כיג ס' ו'. — ע' ג"כ שהשיר ו' ריש י': אי מה... יכול אף... כן תלמוד לומר...

פְּבִיכּוֹל. (או פְּבִיכּוֹל). דוגמאות לשימוש בבטוי זה, שבא להראות את רגש הכבוד להקב"ה, במקום שמבטאים נגדו איזה בטוי עז, בירושלמי: ברכות 9 ד' (ר' שמעון בן לקיש); ר"ה 57 ב'; תענית 68 ד' (הניל); סנהדרין 27 ג' (ר' אבהו); שם 28 ב' (ר' אלעזר); שבע' 33 ג' (ר' אבהו). — ב"ר י"ב ס' א', ל' תנאים; ע"ה ס' א'. — ויקיר כיג ס' ו', ר' אבין; ל' י"ג, ר' שמעון בן פזי; ל"א ו'. — פסיק' 15 ב'; כ"ט א' (ר' אבא בר כהנא); 102 ב' (תנא); 113 ב' (ר' אחא); 151 א' (ר' שמואל בר נחמן); 164 א' (ר' יששכר דכפר מנדי); 166 ב' (ר' יהודה בר סימון); שם (ר' לוי בר פרמא); 171 א'. — שהשיר א' ד', קרוב לראש (ר' אחא); ד' ד', קרוב לסוף; ד' ח' (ר' סימון בר ינאי); ה' ב', קרוב לסוף (ר' ינאי); שם (ר' לוי). — איכה ר' פתחי' ב' (ריו"ח); שם (רשב"ל) פתחי' ט"ו (הניל); פתחי' ל"ד (ר' אחא); א' ו' (ר' יהודה בר סימון); א' ט"ו (ר' לוי); ב' ג' (ר' בר סימון); ג' ל"א. — קהיר ב' י"ב (ר' יצחק בר מריון). — אסתר ר' ג' ו'. — תנחו' ב' בראש' ס' י"א (רשב"ל); שם ס' ל"ז; נח ס' ד' (ר' אחא בר חנינא); שם י"ז, קרוב לסוף; לך לך ס' כ"ה; וירא ס' ל"ב; ויצא ס' ה'; וישלח ס' י' (ר' ברכיה); שם ס' כ"ח; בשלח ס' ט"ז; משפטים ס' ו' (תנחומא); תצוה ס' ב'; שמני ס' ג', קרוב לראש; תזריע ס' ג'; מצורע ס' ג'; שם ס' ה'; אחרי ס' י"ג; שם ס' י"ח (ר' אבהו); אמור ס' כ"ד; בחקותי ס' ב'; במד' ס' ה'; שם ס' י'; שם ס' י"ד; נשא ס' ו' (ר' יצחק); בהעלותך ריש ס' ב'; שלח הוספה ס' י"א; פנחס ס' ב'. — דבר' ר' א' ס' ב' (ר' בר סימון); ג' ס' ט"ו (ר' סימון); ד' ס' י'; סוף ו' (תנא); פסיק' ר' 5 ב' (ר' יאשיה); 20 א' (ר' אבא); 32 ב'; 77 א'; 106 א'; שם ב'; שם 110 א' (תנא); 136 א', ב'; 175 א'; 187 ב'; 196 ב'. — שמור ט"ו ס' י"ב (תנא); י"ח ס' א' וס"ו; כ"א ס' א' (ר' לוי); כ"א ס' ב'; כיג ס' א' (ר' אבהו); כיג ס' ח' (ריו"ח); כ"ה ס' ח'; כ"ט ס' ט' (תנא); ל' ס' כ"ד; ל"ג ס' ו'; ל"ז ס' ד'; מ"ב ס' ה' (ר' אבין); מ"ג ס' א' (ר' חמא בר חנינא). — שו"ט י' סוף ס' ה'; י"ב ס' ב' (ר' יוסי בר חנינא, וכן ג"כ ס' ב'); י"ב ס' ג' (ר' יודן); י"ח סוף ס' כ"ט (ר' חמא); כ' ס' ג'; ג"כ ס' ו'; ע"ז ס' ג' (ר' ברכיה); פז' ס' ו' (ר' יצחק); צ"ז ס' ב' (רשב"ט).

רק לפרקים רחוקים נמצא במדרש שאחרי תקופת התנאים הנוסח הארוך בהבעת רגש הכבוד כלפי הקב"ה שאותו אמר ר"ע על יד איזה בטוי עז. שהשיר ב' א' (ר' ראובן, לישעי' ס' ט"ו): אילו לא היה הדבר כתוב לא היה אפשר לאמרו כביכול. איכה ר' פתחי' כ"ד (לישעי' כ"ב י"ב): ואילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו,

⁰ בבבלי נמצא את המלה, כביכול⁰ וגם הנוסח הארוך כמעט רק במאמרי תנאים, או במאמרים של חכמי ארץ ישראל. דוגמאות לראשונים: חגי' י"ג ב' (אגדה סתמית); יומא ג' ב' (תנא); סוטה ל"ה א' ומקור המקביל (ר' חנינא בר פפא); ב"ק ע"ט ב' (תנא) סנהדר' צ"ז סוף א' (תנא); הנוסח המלא; א"למלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול¹ נמצא במאמרו של ר' יהושע בן לוי (ערוב' כ"ב א'); ריו"ח (ר"ה י"ז ב', בלי כביכול² ב"ב י' א'); ר' אלעזר, ברכ' ל"ב א' 1); ר' אבהו, מגילה כ"א א'.

(1) ע"פ הנוסח הנכון, ע' אג' אמוראי, א"י ח"ב 66 א'.

יִרְפָּה, פֶּעַל (=פֶּעַל). בירושלמי נמצא תמיד הלשון הזה בדרשת ההלכה: הרא יִרְפָּה מן ההיא וההיא יִרְפָּה מן הרא (זה אנו לומדים מההוא, וההוא אנו לומדים מזה). בזה הוא רוצה לומר ששני דברים שיש להם יחס ידוע ביניהם יִרְפָּה האחד איזה פרט מחברו, והשני—מן הראשון. ע' פאה 17 ג'; דמאי 24 א'; סוכה 53 א'; כתו' 33 א'; ביב 13 ג'; נדה 50 ג'; פסח' 27 ג'; ע' נכ קד' 60 ב'; וההיא יִרְפָּה מן הרא.—ואולם כרגיל אין הענין הנדון הנושא של הפעל יִרְפָּה, כמו שהוא בא בתוך המאמר הנ"ל, אלא הדורש הוא הנושא. ע' ירו' מע"ש 52 ג'; ר' יודה יִרְפָּה כל הקדש מבכור; ירו' ערוב' 18 ב' (ערוב' למשנה א' א'): רבנן יִרְפִין לה מפתחו של היכל ור' יודה יִרְפָּה לה מפתח האולם. ירו' סוכה 51 ד'; חד יִרְפָּה לה מן הארון וחורנא יִרְפָּה לה מן העגלות; ירו' פאה 15 א': נִרְפָּה פאות עומדין מפאות קמה (השוה שם 19 ג'). לימוד של איזה תנא מהכתוב בא נ"כ בלשון יִרְפָּה בירו' סנהד' 19 ג' ו': אם מתוך את יִרְפָּה לה; וכן בש"ט י"ח י"ח: ורבנן יִרְפִי לה מהכא. מלבד הדוגמא האחרונה לא נמצא עוד יִרְפָּה במדרשי ארץ ישראל.

⁰ בבבלי, יִרְפָּה נדרף עם, גמר' (ע' ע', גמר') 1; ושני הפעלים הללו באים לפעמים בתוך מאמר אחד. ע' כריתות י"ג ב': תנא קמא סבר גמרינן שכר שכר מניין ור' יהודה לא יִרְפָּה שכר שכר מניין; ר"ה ל"ד א': אי מיום הכפורים יִרְפָּה נגמור נמי מיניה...; סוכה ה' ריש ב': אחרי גמר בא בהמשך השאלה ונירְפָּה. סוטה ל"ג ריש ב': על השאלה „ולִירְפָּה" באה התשובה עם גמיר... לא גמיר; במנחות ח' א' בא פעם אחת: „מִלִּתָּא מִמִּלִּתָּא לא גמיר, ובפעם השנייה: מ' מ' לא יִרְפָּה. — דוגמאות אחרות: יומא ג' ב': מדיכא יִרְפָּה לה; שבת קל"א ב': ונירְפִפו מיניה 2; שם ד' ריש ב': יִרְפִין זורק ממושי; ערוב' ב' ריש ב': לִרְפִפו מפתח שער החצר; חולין קי"ג ריש ב': ולִירְפָּה מינה; כריתות ד' א': לאו מלאו יִרְפִין, לאו מכרת לא יִרְפִין; תמורה כ"א ב': ומי יִרְפִין קרשים מהדרין; נזיר מ' ריש ב': מדינא נמי לא יִרְפָּה; נדרים כ"ב א': וילִרְפָּה חרלה חרלה; יומא ה' ריש ב': יִרְפָּה פתח פתח; כ"ב קכ"ט ריש ב': יִרְפָּה זה זה; ברכות ל"ה א': יִרְפָּה גזרה שוה.

יִרְפָּה, בתור תאר הפעל הוא בא בלשון זה: הרי יפה אמר הכתוב, בתחלת פתיחתא, לבמד' ד' י"ג, ממ"ב י"ד כ"ז (תנחו' במד' ל"א). — פסיק' ר' 152 א': הוי יפה אמר ישעיהו, בסוף באור לישע' נ"א י"ד; שם: הוי יפה דרש ר' אלעזר, בסוף דרשה לבראשית כ"א א' שנוסדה על מאמרו של ר' אלעזר על „וה' 8). ע' ג"כ ויקד' כ"ח ס' א': יפה אמר שלמה, בספרו של ר' בנימין בר לוי ע"ד הצלת ספר קהלת; ב"ר כ"ה ס' ו': יפה השיב 4). בבבלי שבת ל' א', בדרשתו של ר' תנחום דמן נוי, ולא יפה אמר שלמה 1).

יִצְאָה, דוגמאות בשביל הבטוי האמפטי „צא וראה" יש רק בכ"ר ט' ס' ח' וט"ו ס' ו' 5). — צא וְלִמַּד מן... תנחו' ב' ויקרא ס' י"ג: צא ולמד מאבימלך, משופט' ט'

1) ע' ד"ס לערו' נ"ד ב' נח"ה 217) ששם במקום וליגמרו בא הנוסח העתיק וליפִפו; 5, וליגמרו — בא וליִרְפָּה. 2) כאן בא, יִרְפָּה במוכח שיש לו בדוגמא שבראש הערך הזה: הנושא הוא ענין הדרשה. שם קצת צלחן בא באותו המובן: וליגמרו (נ"א: וליגמרו) מינה. 3) ע' אנ' אמוראי אי ח"ב 28 הע' 1. 4) פרנסדורף ע' 6, „יפה" נמצא במסורה parva, להורות שהנוסח הכא במסכת הוא הנכון. 5) ירו' פאה 20 ג': צא וראה מה הצבור נהג, (בארמית: ירו' שבת 8 א': פוק חמי), לזה מתאים הלשון בבבלי (ערו' י"ד ב'): פוק חוי מאי עמא דבר.

ניג; שם שלח סי' טו; צא ולמד מן האבנים... מיהושע ד' כ'; שם דבר' סי' ב'; צא ולמד מיוסף, מבר' מיה' ג'; מדרש שמואל כ"ח סי' ה'; צא ולמד מיהושע רבך, מיהושע י'; שמות ר' כינ סי' ג'; צא ולמד ממרה, משמות טו' כ"ה; שויט א' כ"ב; צא ולמד מב'עם הרשע, מבמד' כ"ב י"ח 1). לזה שייך ג"כ ירו' ערוב' 22 ג' (אלא ששם אינו יליף מאיזה פסוק): אם אין אתה יודע... צא ולמד מן... 2). עוד צריך להביא כאן הלשון הרניל בירושלמי: נצא בחוק ונלמד (אם איזה דבר נעלם מעיני החכמים היושבים בבית המדרש, אז הם אומרים נלך ונבקש פתרון הענין ממקום אחר). אחר כך שם מסופר כי הם באמת יצאו ושמעו (נפקון ושמעון) שפלוני פתר את שאלתם. ע' שביעית 33/ד' ור' אבא ור' הילא בצור, ר' יונה; תרומ' 43 ג'; סוכה 53 א' (ר' יודן בר פוי ור' אייבו בר ננרי, חזקיה); שבת 5 א' (בר קפרא ור' חייא). ע' ג"כ סוף ע"י, 45 ב'; הוריות 46 ד' 3). לזה שייך גם הבטוי של התול': צא וקרא, כלומר צא ולמד מקרא' במה ששלח ר' ינאי לר' חנינא 4), ירו' כלאים 42 ד'; שבת 10 ג' (השוה ג"כ כתוב' 29 ד'). 0 בבבלי, ברכ' 5, ב', יבמ' מ' א', כתובות ג' א' הלשון הוא: פוק קרי קראך לברא. נגם ביר' מ"ק 82 ג': פוק והורי (צא ולמד).

כ"י צא בו. (=דומה לזה). דוגמאות מהמדרש שאחרי תקופת התנאים. איכה ר' פתיח' טו': מפרעה ומסיפרא וכיוצא בהן; תנחו' ב' בר' סי' מ': כיוצא בו אמר יחזקאל; שהשיר ד' סוף ב'; תנחו' ב' וירא סי' י"ט; וישלח סי' כ'; וישב סי' י"א; מצורע סי' י"א; כיוצא בדבר אתה אומר; שם וירא סי' י"ט; יש בפסוקין כיוצא בדבר (ניא: יש פסוק כיוצא בו), כלומר הכפלת עצם השם במקום מלת הכנוי, בבר' י"ט כ"ד, ומראה על כיוצא בו במ"א א' ל"ג.

ישוב, כלשון 'ישובו של מקרא הוא', תנחו' ב' ברא' סי' ח', המובן הוא, שכך הוא באור הכתוב 5). הפעל ישב בא במובן סדר, הניח את הדעת, ע' לוי ח"ב 270. 0 יתר, איתפעל, תמורה ב' א': אייתר ליה חר (נשאר לו פסוק אחד לדרשה); ערב' ב' ריש ב': אייתרו ליה תרי; תמורה ט' א' (לויק' כ"ז י'): תרווייהו טוב אייתורי מייתרי. התאר יתיר (נותר, אין בו צורך). ערכין י"ט א': דייק לישנא יתירא; מגילה י"א סוף א': קרא יתירא הוא; מ"ק ח' א': כולה קרא יתירא הוא; וכן סנהדרין מ"ה ב', ע"א ב', יבמ' ט"ט א' (לויק' כ"ב י"ב): ובת קרא יתירא הוא; חולין ס"ה ב', לויק' י"א כ"ב: סלעם קרא 6) יתירא הוא; שם קל"ד ב' (לויקרא י"ט י'): תעווב קרא יתירא 7) למה ל'; מרות טו' א': דכתב ביה רחמנא עשה יתירא; ב"מ ח' סוף א': משנה יתירא 8). 0 השם יתורא, חולין כ"ז סוף א': מתורי קראי קאמר.

ב.

קאן. פה (ע"ד הכתוב המובא באותו ענין). ויקר סוף כ"ט (=ירוש' ר"ה 59 ג'), לבמ' כ"ט ב': בכל מוספין כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם. — תנחומא ב' בר' סי' ג', לבר' א' א': מקדם ברא אלהים אין כתיב כאן, ומתחלה אין כתיב כאן אלא בראשית 9).

1) צא ולמד ממשנה, ויקר סוף א', מקורו הוא בתנב"א. 2) השוה שהשיר ד' סוף י"א (פעמים). 3) השוה רמנר, אהבת ציון וירושלים, שבת (וילנא, 1908 ע' 87). 4) ע' אודות זה אנדת אמוראי אי' ח"א, 5 הע' 7; רמנר שם ע' 102. 5) ע"פ הגירסא בב"ר א' סי' י"ד משיב ר' עקיבא את התשובה אבל בבטוי אחר, ע' אג' התנ' כרך א' ח"א 48. 6) בנדרס חסרה המלה קרא. 7) בנדרס: תעווב יתירה. 8) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 6. 9) לבטוי, אין כתיב כאן, ע' להלן.

שם וישלח י"ד (לבר' ל"ד א', השהו ל' ט"ו): מה כתיב בללא ותצא אף כאן ותצא; שם בר' כ"ה (לבר' ג' כ"ד, השהו מ"ב י"ט ט"ו): נאמר כאן כרובים ונאמר בסנחריב יושב הכרובים, מה כ' האמור כאן (1) חרופים וגדופים, אף כאן ח' ונ'; שם תולדות ס"י י"ו (לבר' כ"ז ל'): שתי יציאות כתיב כאן; שם וישב ס"י י"ו (לבר' ל"ח י"ח, השהו במד' כ"ב כ"ג): שכאן כתיב ויט אליה וכתיב החם ותט האתון, ע' ג"כ ערך „להלן” (2).

מְכָאן. (גם מִקָּאן). הלשון היותר קצר בשביל לקשר איזו דבר עם הכתוב שמתוכו הוא נלמד, הוא „מכאן ש...”. ע' ירושלמי ברכות 4 ב'; 7 ב'; פאה 18 א'; ב"ר ג' ס"י ד'; ה' ס"י ו'; י"ח ס"י ד'; י"ט ס"י ה'; נ"א ס"י ג'; נ"ב ס"י ח'; ס' ס"י ו'; ע"ז ס"י ב'; פ"ח ס"י ה'. — פסיקתא 6 ב'; 21 ב'; 42 א'; 65 א'; 141 א'. — ויקר' ט' ס"י ט'; כ' ס"י י'; ל' ס"י ג'; שהשיר א' א'; א' מ'; א' סוף י"ב; ג' ו'; ה' ט"ז קרוב לסוף. רות ר' ב' י"ד קרוב לסוף; ג' ג'; ד' ב'. — קה"ר ג' ריש י"א; ג' י"ד. — מכאן אמרו: ב"ר סיה ס"י י'. — פסיקתא 23 א'; 124 א' וב'. שהשיר ד' קרוב לסוף. — רות ר' פ' ב' קרוב לראש. — מכאן אמרו רבותינו: תנחומא ב' וישב ס"י י"ז קרוב לראש. — אפי' הוא בשביל מדרשי תנחומא הלשון „מכאן אתה למד ש...”, תנחומא ב' בר' ס"י י"ג; וירא ס"י כ"ב; שם סוף כ"ד; ויצא ריש ס"י י"ט; וישב ס"י י'; ויגש ס"י י"ב; בשלח ס"י י"ט; ויקרא ס"י י"א; תוירע ס"י א'; בהעלותך סוף ס"י כ"ג; שלח סוף ס"י י"ב; בלק י"ד; שם ס"י כ"ט. שמו"ר א' ס"י א'; א' ס"י ל'; א' ס"י ל"ב; ג' ס"י י"ב; ד' ס"י ב'; סוף ה'; סוף י'; כ"א ס"י י'; סוף כ"ו; ל"א ס"י ו'. — שו"ט ט' ס"י ו'; י"ח ט"ז קרוב לסוף; מ"ד ריש ס"י א'; נ"א ס"י ב'. השהו ג"כ תנחומא ב' שלח ס"י ה': מכאן אתה אומר; שם ס"י ט"ו: מכאן אתה מחשב.

מְכָאן וְלִהְיָא. כלומר בעתיד. ויקרא ר' ט' ס"י ו', לויקרא ו' י"א „קריבו” (3); שהשיר ג' ה', לשמות ט"ז ט"ז „תפול”.

0 ב"ב ס"ט ריש ב', לבר' כ"ג י"ז: מכאן למקצרים מן התורה.

בביבול' ע' לעיר.

כְּבָר. דוגמאות בשביל הלשון, „והלך כבר נאמר” ע' לקמן ע' „הלך”. — כבר כתיב: ב"ר ל"ה ס"י ג'; ל"ט ס"י י"א; מ"ח ס"י ט"ז; ס"ח ס"י ה'.

0 כד'. ע' ערך „נסב”. — ואמרי לה כדי (אחרי שנאמר מי הוא האומר). לדוגמא: אמר רבא ואמרי לה כדי. כנראה פירוש הדבר שלא רבא אמר, אלא סתם מי שהוא (כדקריא). ע' יומא מ"ד א'; ע"ב ב'; מנילה ב' ב'; יבמ' צ' א'; ב"מ ב' א'; מנחות נ"ה ב'; חולין ע"ג א'.

כחש. הפעיל. תנחו' צו ס"י ו' (ליחזקאל ל"ג י"א, בהשואה עם ש"א ב' כ"ט): שני פסוקים מכחישין זה את זה.

פִּינְיָד. מלת השאלה = איך? פסיקתא 7 ב'; 76 א'; 122 א'; ויקר' ה' ס"י א'. בדוגמאות הללו המלה כיצד באה במקום משפט שלם של שאלה. וכן „הא כיצד”; פסיקתא 64 א' וב'; שהשיר א' י"ד קרוב לראש; אסתר ר' א' סוף ה'. בירושלמי: „הא באיזה צד; ע' ירוש' ברכות 2 ד' כ"ד. ע' ג"כ ערך „כתובי”.

(1) כאן צ"ל להלן או החם. (2) ע"ד הלשון ויש כאן (וכן) זו כפי ר' יוחנן, ע' רמנר אהבת ציון וירושלים, לירוש' שבת 4 ג' (ע' 32). ע' צונץ 98 — Z. D. M. G. XXIV, 591. (3) הנוסח של המסורה הוא „קריב”. הנוסח „קריבו” נמצא גם בכתבי יד.

כ"ל. ק"ל. ירושלמי נו"ר 54 ג': בין שכל במקום אחד ופרט במקום אחר בין שכל ופרט במקום אחד כלל ופרט הוא. ויקר י"ג קרוב לסוף (רשב"י): כל מה שפרט דוד (בכל ספר תהלים) כלל אותו רשע (נבוכדנצר) בפסוק אחד, לרניאל ד' ל"ד. שו"ט ק"ו ס"י מ': אף משה כלל כולו בפסוק אחד, לדבר' ד' ל'. אסתר ר' בפתח': לפיכך הוא כוללו עם הנביאים (1), עה"כ עזרא ו' י"ד. — ירוש' ברכות 3 ג': שעשרת הדברות כלולין בהן (בשתי הפרשיות של שמע); ויקר כ"ד ס"י ה': מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה (בפרשת קדושים). ירוש' סוכה 54 א': הללויה שהשם והשבת כלולין בו. כ"ל. בניגוד לפרט. ב"ר י"ח ס"י א', ליחזקאל כ"ח י"ג: כלל ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט הכלל בכלל. כלומר כשכא איזה כלל, כמו ליחזקאל שם, כל אבן ואחריו באו פרטים (י') או הכלל מוסיף עוד פרט אחד (2). * — שמור' ט' ס"י י"א: כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. במדה זו, שהיא הששית מ"ג מדות דר"י, השתמש ר' יוסי בר אבין בדרשתו לשמות ז' י"ט (3). — ב"ר ס' ס"י ט"ו: כלליה של תורה מרובים מפרטיה (מדה של ר"א בן פרת). — כלל של דבר" בא בהתחלת ענין כללי, ירוש' פסח' 34 ד' (תנא); ירו' יבמ' 12 ד', ע' ג"כ דברי ר"י"ח בויקרא י"ט ס"י ו', ע"ד עונו של יהויקים. בשו"ט י"ח י"ב: כך הוא כללו של דבר; ויותר נכון בירו' ברכ' 13 ג': כך עקרו של דבר. — ירו' פאה 16 א': הרי הוא בכלל. — ירו' סוטה 21 ד' (ויקרא ריש כ"ה, קה"ר ז' י"א): הרי זה בכלל ארור; שם שורה י"ד: הרי זה בכלל ברוך. פסיק' 68 ב', לקהלת א' ג': בכל עמלן, יכול אפילו בעמלה של תורה בכלל. — רות ר' בסוף, בפרפרזה של תה' מ' ח', אומר דוד ע"ד מולדתו מרות המואביה: מכלל לא יבוא הייתי (דברים כ"ג ד').

ירוש' תרומ' 40 ג' (ר' יונה): לית כללוי דרבי כללין (הכללים שהציג רבי במשנה אינם כללים נגמרים); וכן בירו' יבמ' 10 א' (ג"פ); 12 ד' (ב"פ).
0 בבור' ט"ו סוף ב': כללו של דבר, בארמית: כללא דמילתא, ב"מ ק"ט ריש ב'; כללא דרישא כללא דסיפא, נטין פ"ה א'—פסח' ג"ב ב': נקוט הא כללא בדרך, כשאלה: וכללא הוא? פסח' צ"ז א', יבמ' כ"א ב', תמורה ג' א'. — לאו הבא מכלל עשה, יבמ' נ"ד ב' ועוד בכמה מקומות. הכלל היו בכלל..., ע' ערך, פרט. — ערוב' כ' א' ועוד: חדא מכלל חבירתה איתמר, מכללא איתמר, ע' ערך, פירוש—לשון רגיל הוא: מכלל ד... (4), כלומר מתוך דברי הכתוב או ההלכה משמע ש...; ע' ברכ' ס' ריש א'. שבת

(1) אולי צריך להשלים: בפסוק אחד. (2) ע' א"י אמוראי א"י ח"א 379. — בארמית, ירו' יבמות 6 ג'. תמן הוא יליף לה סכללא והבא הוא יליף לה ספרפא. (3) המדה השמינית של ר"י מובאה בשו"ט א' ס"י י"ד, עה"כ יהושע י"ט נ"א. — רבינא מביא אל המדה הששית של ר"י דברי חכמי א"י (כדאמרי במערבא); כל מקום שאתה מוצא שני כללות המוכיחין זה לזה המל פרט בנייהם ודונם בכלל ופרט וכלל. חולין ס"ו סוף ב', השוה בבור' ג' א' זבח' מ"ד א'; ב"ק ס"ד ב'; שבועות ה' א'. הכלל של אמורא אחד מא"י (ר' אילא הילא) בסנהדר' ק"ג א': כל מקום שאתה מוצא כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט. — הרבנים: כללים (כללות), פרטים, ע' ערך, דקדוק'. (4) ע"פ לשון התנאים מכלל שנאמר..., ע' כאן ח"א ע' 56 **.

* רגיל הוא בתלמוד בבלי: הכל לאתויי מאי? לאתויי... ור' יוחנן אמר: אין צמדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ, ערובין כ"ז ושי"ג.
** במדרש התנאים הוצ' חופמן 118: מכלל שנאמר... מלמד ד' פעמים... ומנין ש... תלמוד לומר... במקור המקביל במביתא ל"ב י"ח תמיד רק, מנין. — המ"ת ר"ג.

קמ'ט ב' (י'שעי' י"ד ו': מכיל דער השתא לא הוה רנה); מ'יק מ'ז ב' (לשיב כ'ג א'): אחרונים מכיל דאיכא ראשונים. לפעמים בא, "מכיל" בתור ילפותא ממה שנאמר קודם: פסח' קיב ב': מדלא אמר... מכיל ד...; יומא ל'ז א': מרקאמר מכיל ד...—הותר מכיל, נזיר מ'ד א', חולין ק'ג א' וב', בעברית הרבים, "כללות", נזיר ל'ח ב': לאו שבכללות (כמו במד' ו' ד'). ע' נ'כ פסח' מ"א ב', ערוב' כ'ז א': אין למדין מן הכללות, מאמר של ריז'ח על הכללות שבמשנה (השוה שם כ"ט א': קד' ל'ד א'). — רבים בארמית: קלל, ערו' מ'ז ב', נ'ז א': ליתנהו להני כללי (הכללים ההם אינם קיימים). יבמ' י' א': אית ליה לרבי הני כללי. כתוב' ס' א', רמי בר יחזקאל אומר: לא תצייתנהו להני כללי דכיל יודא אחי משמיה דשמואל (פ'ל הוא פער מן קלל) 1. — כללי ופרט, ע' ערוב' כ'ז ב'; סוכה נ' ב'; קד' כ"א ב'; נזיר ל'ד ב'; סוטה מ'ז א' וב'; ב'ק ס'ד א'; סנה' מ"ה ב'; שבוע' ד' ב'; ל'ז ב'; כרית' כ"א א'. — בכור' ה' א', לשמות ל'ח: ודילמא כללא קא חשיב בכברי פרטי לא קא חשיב. — שם: פרטא רבא ופרטא וזמא.

כלפי. (= על אדות, על דבר, ל... 2). ב'ר י"ב ס' ו': כלפי מעלה (נ"א: למעלה) הרבר אמור', להאמר בבבביתא (g).—ש'ט קיב ס' א': כלפי מנשה אמר תפלה לעני; שם: כי התפלה אמרו דוד; שם ס' ב': כי הדורות אמרו 4.

0 ב'ב מ'ז א', לאיוב מ' כ'ד (אבי'): לא דבר איוב אלא כלפי 5 שמן. דיבור רגיל הוא, כלפי לייא שמביע תמהון 6: לאיזה רוח נוטה דבר זה? ע' שבת קכ"ז א'; פסח' ה' ב' ועוד.

קבא. (או קבא). לשון רגיל בהבאת איזה כתוב לראיה: כמה דאת אמר (כמו שאתה אומר), ע' ערך, אמר'. ובראשי תיבות — כמדיא. דונמאות מהירושלמי: ברכ' 10 א'; שביעית 35 ג'; שבת 4 ג'; 8 ב'; יומא 44 ב'; סוכה 53 ב'; תענית 69 ב'; חגיגה 77 ג'. — פסיקתא 52 א'; 65 א'; 68 א'; 85 א'; 99 ב'; 117 ב'; 124 ב'; 129 ב'; 132 א'; 135 א'; 172 א'. ויקיר' י' ס' ה'; ל"א ס' ל'; ל'ד ס' מ'. שהשיר א' ד'. איכה ר' פתחי' ח' מ'ז כ"ד; א' ב'; א' ג'; א' ו'; ב' ב'; ג' מ'; ג' ל'; ה' כ"א. — תנחו' ב' ויצא ס' י"ז; אמור ס' ו': בלק ס' י"ז; ראה ס' י"ד. פסיק' ר' 49 א'; 170 א'; 186 א'; 186 ב'. — חצי בעברית (אמר במקום אומר): פסיקתא ר' 87 ב'; 88 ב'. שמור' ריש כ"ז. ש'ט ב' ס' ח'; ח' ס' ח'. — לפרקים יותר רחוקים נמצא, כמה דתימר: ירו' פאה 19 א'; כלאים 31 ג'; שבת 8 ב'; מ'יק 80 ד'; סנה' 27 ד'; נ"ב; ויקיר א' ס' ג'; א' ס' י"ז; ו' ס' ו'; שהשיר א' סוף מ'ז. או, כמה דתימא 7: ירו' ברכ' 5 ב'; ויקיר ג' ס' א'; ה' ס' א'; ו' ס' ג'; שהשיר א' א' (סוף ישקני); רות ר' א' ב'; ב' י"ד; שמור' א' ס' ל'ד; קרוב לסוף; ד' ס' א'; י"ג א'; מ"ה ס' ה'. — השוה. עוד, כמה שנאמר, תנחו' ב' נח ס' י"ב. — כמה שכתוב, שם וירא ס' ח'.

בירושלמי בא הלשון הזה גם כשמביא לא פסוק אלא הלכה מקדמונים. כמא

- (1) ע' ב'ר ל'ג ס' ג'. בספור ע'ד מה שהיה בין רבי ובין ר' חייא אומר ר' יוסי בר אבין: כל אותן ל' יום שהיה ר' חייא נוזף מרבנו אליף לרב בר אהתיה כל כללי דארייתא ואילון אינון כלליא דארייתא הלכתא דבבבא. (2) בתור שאלת תנא צריך להביא עוד כאן: ירו' מכות ל"א ד': כלפי שנאמר; ב. פסחים ח' ב': כלפי שאמרה תירה. (3) ע' שהעאדאר לאותו פסוק ע' 106. (4) ע' ערך, כנגד'. (5) בנדרס בא כנגד במקום כלפי. (6) רש'י שבת קכ"ז א' מפרש כנגד היכן, ול'הי = לייא. ע'ד באורו של ר' חננאל לייא = אלה, ע' ערוך ערך, כלפי' נח' 242.
- (7) לא נתברר איזהו המקור הראשון, דתימר' או, דתימא'.

כְּנָנְךָ. מִלָּה זֹאת בָּאָה עַל הָרֹבֶב לְהִרְבֵּה הַשְּׂאֵלָה: כִּנְנָד מִי אָמַר... הַמִּקְרָא הוּא 1. ע' תנח"ו במדרשו' י' תנחומא באה בפתיחתות השאלה: כננדר מי אמר דוד המקרא הוה? לא אמרו אלא כננדר דואג ואחיתופל, ע' עוד תנח"ו ויגש ס' ד'; פסיק' 30 א'; 95 א'; 134 ב'; 140 ב'; 158 א'; 160 א'; 161 א'; 199 א'; תנח"ו ברכה 5; איכה ר' פתיח' כ"ד; ב"ר צ"ג ס' ו'; ב"ר שטח' חרשה, לבר' מ"ט, ח': כננדר מי אמר איוב (מ"ו י"ח) המקרא הוה, והתשובה, כמובן, י"ב מתחילה, כננדר. בלי שאלה בתקדמה בא בפסיק' ר' (47 א'): איוב אמר הפסוק הוה (י"ב י"ג) כננדר כל חבריו. — דונמאות לְרַבֵּר כננדר ע' לַעֲלֵי ע', דברר. — דונמאות אחרות ע"פ הרוב בלי פעל, ב"ר ל"ו ס' ב', לַחֲה' ו' א': כננדר בימה של רשע אמר 2; שם ס'ד ס' ח' שמות הבארות, בבר' כ"ז, הם כננדר חמשה חומשי תורה: עשק כננדר ספר בראשית וכו'; שם צ"ד ס' ב' ארבעת השבטים היותר חשובים הם כננדר ארבע מלכויות: שם יהודה כננדר מלכות בבל וכו'; תנח"ו ב' תרומה ס' ו'; זהב כננדר מלכות בבל וכו'; שם כי תשא ס' ג': אמר דוד כננדר מעשה העגל, ש"ט ד' ס' א': כל מה שאמר דוד כננדר וכננדר כל ישראל אמר. — ביחוד באה המלה, "כננדר" במקום שאיזה מספר מרמז על מספר של איזה ענין אחר. שני הלוחות (שמות ל"א י"ח) כננדר שמים וארץ... כננדר חתן וכלה... כננדר שני שושביני... כננדר העולם הזה והעולם הבא (תנח"ו ב' כי תשא ס' י"ב) 3. ד' פעמים נאמר, שובי" (שה"ש ו' א') כננדר ארבע מלכויות (ב"ר ס"ו קרוב לראש). — ארבע כוסות כננדר ארבע נאולות שנאמרו במצרים (בשמות ו' ו' ולח"ל) או כננדר ד' כוסות שנאמרו כאן (בר' מ' י"א, י"ג); או כננדר ד' מלכויות; או כננדר ד' כוסות של תרעלה שהקביה אומות העולם (והם: ירמיה כ"ה מ"ו; תה' ע"ה מ'; שם י"א ו'; ישעיה נ"א כ"ב) 4, ב"ר פ"ח. — דונמאות אחרות מסודרות כאן ע"פ סדר המספרים: ד', שהשיר ב' ו'. — ה', ב"ר ג' ס' ה'; ב"ר ס'ד ס' ח'; ויקר' ד' ס' ו'; שהשיר א' י"ד; פסיק' ר' 108 א'. — ו', פסיק' 7 א'; ב"ר י"ב ס' ו'; שהשיר ו' ד'. — ז', קה"ד בפתיח; תנח"ו בלֶקַס ס' מ"ו. — ח', פסיק' 128 א'. — י', ב"ר י"ג ס' ו'; שם נ"ח ס' ח'; שם ס' ס' י"ג; שהשיר ד' י"ג. — י"א, פסיק' 198 א'. — י"ג, תנח"ו ב' תרומה ד', י"ח, ויקר' א' ס' ח'. — מ', תנח"ו ב' נח ס' י"ז. — מ"ח, שהשיר ד' ס' מ"ו.

0 יומא ע"ז א': שואל רב חסדא: הני חמשה עינויין (שכמשנה. יומא ח' א') כננדר מי? התשובה היא: כננדר חמשה עינויין שבתורה (במדרב כ"ט ו'; ויקרא כ"ג כ"ז; שם פסוק ל"ב; שם מ"ז כ"ט; שם פסוק ל"א). — מגילה כ"א ב', תשובות על השאלה (למשנה) מגילה פ"ג מ"א) הני עשרה כננדר מ', הני שלשה כננדר מ'. — ערכין י"ג ב'; הני כ"ג מ'. כְּנָסֶת יִשְׂרָאֵל. הגשמה חביבה של כלל ישראל. ביחוד עוסק בהגשמה זו מדרש שיר השירים, שפסוקים אחרים הוא שם בפי כנסת ישראל, שהיא יחידה חיה בעיני רוחו, ע"פ פי זה מכל פרפרות אל הפסוקים הנדרשים. ההקדמה באה בלשון זה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, אבל לפעמים חסרות שתי המלות האחרונות, ביחוד, כמובן,

(1) אחרי, אמר' בא השם של האיש הנזכר בתנ"ך. השאלה באה לעצמים כך: ...אמרו...
למקרא הזה. או בלי שם האומר, אלא סתם, נאמר'. (2) ע' אנ' אמוראי אי' ח'נ' 684.
(3) השוה תנחו' ב' בר' סי' כ"ו. (4) ע' אנ' אמוראי אי' ת"א 185.

במקום שהדיבור אינו אל הקב"ה. כשהשיר נמצאה ההקדמה לפני הפסוקים הללו (1). א' ד'; א' ה'; (השוה שמות ר' כינ קרוב לסוף); א' ו'; כנ"י אומרת לנביאים (2); א' סוף ו'; א' י"ג; ב' א' (ע' ג"כ שו"ט א' כ'); ב' ד' (8); ב' ה' (ע' ג"כ פסיקתא 46 א'); ב' ט'; ג' א'; ה' ב' (ע' ג"כ תנחו' ב' תולדות סי' י"ח פסיק' ר' 70 א'); ה' ד'. כשהשיר נמצא עוד דוגמאות שבהן בא השם כנסת ישראל בתור הגשמה: ב' א' (כנ"י אמרתהו); ו' א' (כנ"י משיבה לאומות העולם); ו' י"ב (כנ"י אומרת לאומות העולם) (4). מלבד זאת נאמר כשהשיר ו' ט': אחת... זו כנ"י (השוה תנחו' קרושים סי' י"ב). לשה"ש במדרשים אחרים: תנחו' ב' יתרו סי' י"ד, לה' י': אמרה כנ"י; שם ריש תצוה, כי תשא סי' ט': הקב"ה מקלם כנ"י (כשה"ש); שו"ט כינ סי' א', לב' מ"ז: אמרה כנ"י לפני הקב"ה; שם ל"יח י"א, לה' ב': כנ"י שבבבלי; פסיק' ר' 160 א', לה' ט'; שם 35 ב', לה' ג'. — כמו שה"ש כך גם בתהלים, שפסוקים מהם הושמו בפי כנסת ישראל, בשו"ט בא עם ההקדמה, אמרה כנ"י לפני הקב"ה הפרפרות לר' ב' (סי' א'); ט' ה' (ו'); י' ג' (ד'); י"ג ב' (ב'); לה' א' (א'); סי' ה' (ב'); ע"א ב' (ב'); פ"ח א' ו"להלן (א'); קמ"ז א' (א' 6). עם, אמרה כנ"י הפרפרות לנ"י ו' (ו'); לה' ו' (י'); מ"ט ו' (ג'); סי' כ"ט (מ"ו). מלבד זאת באו בשו"ט הדרשות לסי' י"ד (ח'): הרי כנ"י שנמשלה ליונה; סי' י"ב (ו'): לצבא רב לכנ"י; ו' א' (י"ד): כוש זה כנ"י; מ"ה י"א (ו'): בת זו כנ"י; צ"ט סוף: משה ואהרן מתפללין בשביל כנ"י; ק"יח כ"ג (כ"א): מדבר בכנ"י. במדרשים אחרים באו פסוקים הללו עם הלשון הנוכח לעיל בתור דברי כנ"י: ו' ד' (אסתר ר' א' ט'); לה' י"ג (שם ו' י"א: שיחה); מ"ב ה' (איכה ר' פתיח' כ"ד; שם א' י"ז); ע"ג כ"ה (דב' ר' ב' קרוב לסוף); ע"ז ו' (תנחו' ב' כי תשא סי' י"ד, שמור מ"ה קרוב לראש); ע"ז ו' (פסיק' 119 ב'); ק"מ ו' (אסתר ר' ג' ב'). ע' ג"כ פסיק' ר' 161 א', לה' ל"ז י': כנגד כנ"י מדבר. — מספרים אחרים שבבבלי נמצאים הפסוקים הללו עם פרפרות כלפי כנ"י: דב' כ"ז מ"ו (תנחו' נשוא סי' מ"ו); ישעי' מ"ט י"ד (פסיק' 132 א'); ירמ"י מ"ו י"ז (פסיק' 119 ב', איכה ר' פתיח' ג'); שם ב' ו' (פסיק' ר' 107 א'); איוב לה' מ"ו (איכה ר' ב' א'); איכה א' י"ב (איכה ר' לאוה"ע); ג' א' (איכה ר'); ג' י"ב (תנחו' נצבים סי' א'); ג' י"ט (איכה ר'); ה' כ"א (איכה ר'); שיחה). עוד באה הגשמה של כנ"י בדרשות אלה הפסוקים: שמות כ"ה ג' ו"להלן. (שמור' מ"ט); דברים לה' כ"ט (תנחו' אחרי סי' י"ח); ישעי' מ"ג י"ד (פסיק' ר' 141 א'); שם ס' א' (פסיק' ר' 162 א'); שם סי' י' (פסיק' ר' 164 א'); הושע י"א א' (פסיק' ר' 129 א'); חבקוק ג' י"ז (תנחו' ב' וירא סי' ל"א); זכריה ר' ב' (פסיק' ר' 29 ב'). — מכ"ר אפשר להביא רק דוגמאות משמוש התנאים בהגשמת כנסת ישראל: פרשה י"א סי' ח', הקב"ה אומר לשבת: ישראל הוא בן זונך, וביחד עם זה הפרפרות לשמות כ' ח': זכרו הרבר שאמרת' לשבת: כנ"י הוא בן זונך (6). ע' ג"כ ערך, קל"ס.

0 בבבלי באה הרבה פעמים ההגשמה של כנ"י, באגדת רבא שהיה מושפע הרבה

(1) אצל פסוקים אחרים שעליהם באו דרשות אחדות הוכפל גם זה כמה פעמים. (2) ע' ג"כ פסיקתא ר' 184 ב'. (3) בשורה הראשונה עומדות הפרפרות של ר"י ור"ס. (4) ע' ג"כ המשל לשה"ש ו' י"ב, שמור' מ"ו י'. כאן צריך להזכיר את המשל, לשה"ש י' (פסיק' ר' 162 א'). (5) כאן נשפטה הסלה כנסת. (6) בייקר אין הבטוי הזה, גם בקהיר וברות ר' נמצא רק במקומות מועטים. — במקום, אמרה כנ"י לפני הקב"ה: בא: אמרו ישראל לפני הקב"ה. ע' וייקר כ"א סי' ד', לה' כ"ז ג'; איכה ר' פתיח' י"ג, למשל כ"ה י"ט; שם ב' א'; שם ה' א'; קהיר ח' ד' (שיחה); שו"ט מ' סי' ו', לה' ט' ד'; תנחו' ב' תולדות סי' כ"ד; שם בהעלותך סי' ט'; שם סוף סי' י"ט (שיחה).

מאגדת ארץ ישראל¹). כך אנו מוצאים בדרשותיו של רבא, לשה"ש ז' י"ב (ערוכין כ"א ב'); ז' י"ד (שם); ח' י' (פסח פ"ז א'). עוד לזה קט"ז א' (פסח ק"יח ב'); אסתר ב' ה' (מנ"י י"ב ב'), מלבד רבא נמצאים בבבלי רק אמוראי א"י שהשתמשו בבטוי כנ"י, והם: ר' חנינא בר פפא, למשל'י כ"ח כ"ד (סנהד' ק"ב א'); ר' ברכיה, להושע ו' ג' (תעני' ד' א'); רב דימי, לשה"ש א' ב' (ע"ז ל"ה א'); רב דימי, לבר' מ"ט י"ב (כתוב' ק"יא ב'). גם הפרפרזה לזה' ט"ז ב' במנח' נ"ג א' מוצאה מארץ ישראל, ואולם דבר משתף הוא לחכמי א"י ובבלי הבטוי, כנ"י ליונה מתיילא; ע' ברכות נ"ג ב' (מתה' ס"ח י"ד), שבת מ"ט א' וכן בסנהדרין צ"ה א' וכן גמין מ"ה א'.

כפ"ל. קל. לשון קפול (הנך יפה, הנך יפה, שה"ש א' ט"ז), בניגוד ללשון פשוט (כפסוק ה' שם רק פעם אחת הנך יפה), שהש"ר לאותו פסוק: תנחו' ב' תצוה ס' א'. – שיר כפול, באותו המובן, שהש"ר א' א', לבאר בזה את הבטוי, שיר השירים. – לשון כפול, בביר פ"ד ס' י', לבר' ל"ז ח', מלך תמלך, משל תמשול. הבטוי, נבואות כפולות' על הנבואות של ישעי' מן מ' ואילך: נחמו נחמו (מ' א') וכדומה (נ"א ט', י"ב, י"ז), בניגוד לנבואות פשוטות. פסיק' 126 א', ויקר ריש י'. ע"ד הלשון המיוחד הזה של ישעיה נאמר בתנחומא דברים א': ,וכל הנחמות שאמר ישעי' כפלים הם' ומביא ע"ז ראה מהמלה, כפלים' שבישעי' מ' ב'. הלשון הזה הוא מיוחד בפרשת חנה (שמואל א' א') וכעסתה... כעס, ובכה תכבה, ותר נדר, ראה תראה; ועל זה נאמר: כל מעשה חנה בכפלים, מדרש שמואל א' ס' ט'. על דבר השמוש בפעלים ובשמות נרדפים נאמר במדרש שמואל (לשיא י"ב ב', פרשה י"ד): זה אחד מחמשה דברים שהן מכוּפְּלִין: וקנתי ושבת, עדי ושהדי (איוב ט"ז ט'), משפטי ודיני (תה' ט' ה'), פרא ערוד (איוב ל"ט ה'), עצמיו נרמיו (שם מ' י"ח). וכן בשו"ט ט' ס' ז': דברים הכפולים במקרא. – מזמור כפול' נקרא מזמור צ"ב, שמתחיל מזמור שיר, שו"ט לאותו פסוק, בתנכ"א ר' ד' (ע' 19 הוצ' פרידמן) הובאה רשימה של פרשיות כפולות בתורה, ובתולדות: לקיים כל דברי תורה שהם כפולים בכל מקום, ומסיים שם: הא למדת לדברי תורה שהן כפולין ב' מ'. ברשימה באו דוגמאות אלה: שני לוחות (שמות כ' ודבר' ה'); משפטים (נוזקין); משפט עבד עברי (שמות כ"א ודבר' ט"ז); כלאים (ויקרא י"ט י"ד, דבר' כ"ב ט'); סימני בהמה טמאה (ויקרא י"א, דברים י"ד); תורת הקרבנות (ויקרא, במדבר); כריתת הברית (שמות, דברים). **כרן.** הפעיל: הקריז. ירו' פאה ט"ז א', למ"א י"ח כ"ב: ואליהו מכריו בראש הכרמל ואני נותרתי לבדי... (בתנחו' חקת סוף ס' ז': ואליהו מכריו בהר הכרמל ואומר...). שהש"ר ב' י"ב, בתור פרפרזה, קול התור, לישעי' ג' ז': זה קולו של מלך המשיח המכריו והאומר מה נאוו. פסיקתא ר' 159 א', לצפניה ב' ח' (כפרפרזה): והקב"ה מכריו להם לכל צדיקי דור ודור ואומר להם. שו"ט י"ח ס' ל"ב, לזה' ק"י א': והקב"ה מכריו ואומר נאם... – פסיק' ר' 199 ב', לדברים כ"ז ה': הכתוב... מכריו עליהן לא תניף... שהש"ר א' ד': והרי מקרא מכריו ואומר משכני.

כרח. ירוש' תרומות 40 ג': על כרחך איתמר (אם רוצה אתה או לא רוצה, אבל כך נאמר). – ויקר' א' ס' א': הא על כרחך אתה למד ...

⁰ **כרך.** פעל. הלשון, כרוך ותני' פירושו גלל אותם ביחד, כלומר את שני חלקי המשנה, וישלימו זאי, ברכות נ"ט א'; שבת ל"ד ב'; פסח' ע"ה ב'; ב"ק נ"ט א'; כ"מ פ"ט א'; מנח' פ"ז א' (רק אמוראי בבלי השתמשו בלשון זה).

(1) ע' אגדת אמוראי בבלי, ע' 180.

כרע. הפעיל. פסק ההלכה, בחירת הדעה. ירו' שבת 4 א'; ור' עקיבא בא להבריע על דברי בית הלל; ירו' ר"ה 50 ד'; וכן עזאי מכריע על דברי תלמודו. ביר ע"ה סי' ו', מדברי תנא: הדעת מכרעת; שם מ"ו סי' ב': מקרא אחד מכריע על נביו (ממקרא אחד יש ראיה לדברי האחר).

כתב. קל. הקב"ה הוא הכותב. ויקיר ו' סי' ה': כמו שכתב בתורתנו... כן עשה; ב"ר סיב סי' א': וכתבם בתורה. – איכה ר' ב' ג': עמו אנכי בצרה כתבתי בתורה (1); פסיק' ר' 142 א': אני כתבתי בתורה; וכן בשמור' כ' סי' ד'. – ויקיר ד' סי' א', ה' אומר לנפש (ע"ה) ויקרא ה' א': אני כתבתי עליך. תנחו' פנחס סי' ה': לפי שכתבתי. ויקיר ד' סי' א', רוח הקדש אומר (ע"ה) איוב כ"ח ה': וכתבתי. פסיק' ר' 6 א', ה' אומר לדוד (ע"ה) ל' א': בשמך אני כותב. – פסיק' 139 ב': ספר תורה שכתבת לנו; פסיק' 10 ב', איכה ר' פתחי' כ"ה, שם א' ב', קהיר ח' ד': כתבת בתורתך; שהשיר א' ד' (סוף ד"ה נגילה): כ"ב אותיות שכתבת לנו בתורתך; תנחו' ואתחנן סי' ה': כתבת בתורתך ואמרת. – נגד זה בויקיר ל"ג קרוב לסוף: לא כך כתב לכם משה בתורה; שם: לא כך כתב לכם ירמיה.

ההפעיל-הקתיב (צוות לאחר שיכתוב). רות ר' ב' י"ד (ג' פעמים): אילו היה... יודע שהקב"ה מכותיב עליו. – ב"ר כ"ב ו': וכבר הכתבתי לך בתורה; תנח' ב' תולדות סי' ח': הכתבתי בתורתך; שם סי' י"ט, ע"ה) הושע י"ד ו': אני הכתבתי. – שמור' י': אני הכתבתי עליך שאתה עניו; שם מ"ו סי' ט"ו, ע"ה) עמוס ט': ראו מה הכתבתי; שם פ' כ' סי' א', ע"ה) תה' קמ"ו ו': ואני הכתבתי (2). – איכה ר' ה' א': הכתבת לנו בתורתך. – משה. ויקיר כ"ד קרוב לסוף, כ"ו סי' ג': ב' פרשיות הכתיב לנו משה בתורה; ע' ג"כ: ב"ר צ' סי' ב'; פסיק' 175 א' וב'; ויקיר כ"א סוף סי' ב'.

נפעל – נקטב. פסיק' ר' 64 א': שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו (מלאכי ג' כ"ב) ובשמואל שנכתב לו ספר (שיא י' כ"ד); רות ר' א' ח': ולמה נכתבה (מג"י זו). **נכתב**. (בעברית קתוב) בא כמו בספרות התנאית להבאת פסוקים מהתנ"ך. בראשונה צריך לציין את השמוש במלה זו בראש הפתיחתות הסתמיות. דוגמאות מרובות יש ביחוד בב"ר (8) ובפסיק' 1 ב', 3 א', 3 ב', 42 א', 57 א', 69 א', 99 א', 147 א', 196 ב', ובתנחומא ב' בראשית סי' א'; נח סי' י'; וירא סי' ח'; שם סי' כ"ה; תולדות סי' י"ג; שם סי' י"ט; ויצא סי' ה'; שם סי' כ"ב. אבל גם במקומות אחרים מתחילה הדרשה בכתב' בזמן שאינה קשורה עם מה שנאמר קודם. ע' ירושלמי פאה 15 ג'; שם 15 ד'; שם שורה ט'; שם 16 ג'; ירוש' ר"ה ריש פרק א'. השהו ג"כ ב"ר ס"א סי' ז'. הלשונות השונים שבאים עם שמוש המלה, כתיב' נראים בדוגמאות הללו: כך כתיב בתורתנו, איכה ר' א' ט"ז (4); כבר כתיב, ע' לעיל ערך, כבר; ב... כתיב, ויקיר ב' סי' ב'; כתיב בהו, איכה ר' ה' ט'; כתיב ב... וכתב ב... תנחומא ב' לך לך ריש סי' כ'; ב... כתיב וב... כתיב, פסיקתא 126 ב'; ב... כתיב אבל ב... כתיב, איכה ר' א' ט'; בזה כ... ובוה כ...; בכל... כתיב, אבל ב... אין כתיב, שהשיר ד' ד'. – ומה כ' בתריה,

(1) פסוק מתח' צ"א בתור כתוב בתורה. אבל כנראה המלות, עמו אנכי בצרה' מכיעות את הרעיון שבאמת נמצא גם בתורת משה, שהקב"ה משתתף בצרתם של ישראל, ע' אנ' התנאים כרך א' ח"ב 86 וכרך ב' ח"א 63. אנ' אמוראי אי' ח"ב 112 הע' 9. (2) בקהיר י"ב י' וכתוב יושר – כ, הכתבתיו על ספר הישר. (3) מאיבו, די אַלעטשטע פּהאַזען, ע' 17, מונה 59 פעם בב"ר את המלה כתיב. (4) השהו סנהדרין פ"א ריש ב' (מתנא): אבא כך כתיב בתורה.

וכ' בתריה, ע' ערך, בתר'. – מה כ', ע' לקמן ערך, מה'. – רכתיב' דחיר מאד; השה
 ג'כ ערך, זה' בסוף. – כרכתיב, ב'ר ו' ס' ג'; פסיקתא 47 ב'; 49 א'; 50 א'; 62 א';
 68 א'; ויק'ר י"ז ס' א'; שהשיר א' ריש ד'. – כההוא דכ' ב... קהיר א' י"א; אסתר
 ר' א' י"ב. – מרכתיב, שהשיר א' ב'. – מכיון דכתיב, ירושלמי סוטה 17 ד'. – מכיון
 שכ', ירושלמי פאה 20 ד'. – בנין דכ', ירוש' סוטה 22 ב'; ירוש' סנהדרין 24 ד'. –
 לפום דכ', שם 20 ד'. – לפי שכתוב, תנחומא ב' יתרו ס' ה'. – אעפ"י שכתוב
 בתורה, תנחומא פנחס ריש ה'. – שכן כתיב, תנחומא אחרי ס' י"ג. – שכן כ', תנחומא
 ב' נח ס' ה'; וירא ס' כ"א; פנחס ס' י"ג. – אלו היה כ', שם ויצא ס' כ"ב. – בשאלה;
 והכתיב (והא כתיב), ירוש' ברכות 10 ד'; שם 13 ד'; כלל'ים 31 ג'; ערו' 21 א'; פסח'
 30 ג'; ב'ר ח' ס' א'; י"ב ס' ד'; ט"ז ס' ב'; ט"ז ס' ג'; י"ח ס' ה'; כ' ס' ו';
 כ"ב ס' ה'; כ"ט ס' ג'; מ"ב ס' א'; ועוד בשאר המדרשים. – ולא כתיב, ירוש' ברכ'
 5 ג'; שם 6 ד'. – לא כן כ', פסיק' 98 ב'; איכה ר' א' א' (דיה רבתי קרוב לסוף); ולא
 כן כ', ירוש' ברכ' 4 א'; רות ר' ג' ג'; לא כך כ', תנחומא אמור ס' כ"ד. – תנחומא
 ב' וירא ס' מ"ז; למה כתיב... ולא כתיב...

היותר חשוב והמצוי במספר רב במדרש האגדה הוא הלשון: ... אין כתיב כאן
 אלא..., שבו משתמשת האגדה במקום שהיה לכאורה אפשר לכתוב כך וכך ונכתב
 באופן אחר, שמוה למדים זה וזה. דוגמאות מהירושלמי: ברכות 2 ד'; שם 5 ג'; שם 6
 א'; שם 12 ד'; שם 13 א'; פאה 15 ב'; שם 16 א'; שם 16 ב'; שבת 5 ב'; שקל'ים
 49 ב'; סוכה 54 ג'; שם 55 ג'; תענית 65 ב'. והנה סמטיסטיקה קצרה מהשמוש
 בלשון זה במדרשים, שבדאי תהא מעניינת: בב"ר נמצא בערך 50 מקומות; בויק'ר –
 25; בפסיקתא – 20; בשהשיר – 25; וכן באיכה ר'; בקהיר – 6; באסתר ר' – 4
 ברות ר' – 2. מה שנוגע למדרשי תנחומא, הנה בתנחומא ב' לבראשית ולשמות –
 30 פעם (1), ואולם בויקרא ובמדבר – רק 7. בדברים כלל לא, וכן איננו בדברים ר'.
 בפסיקתא ר' (שם עפ"י הרב בא כתב במקום כתיב, ע' לקמן) נמצא כמעט 20 פעם.
 אבל בשמות ר' – רק 2 פעמים. בשו"ט – פעם אחת, למהל'ים ו' ס' ה'. לפעמים
 חסרה המלה, כאן – ... אין כתיב אלא..., שאולם אפשר שבא ע"י שגגת המעתיק (ויק'ר
 ריש ט', שהשיר ג' ח'). לפעמים בא אחר הטרמין הזה, מלמד. ע' פסיקתא 15 א', למ"א
 י"ג ב'; ועצמות ירבעם אין כתיב כאן אלא ועצמות אדם, מלמד שחלק כבוד למלכות;
 שם 52 א' (לדברים ד' ל"ד): גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן, אלא גוי מקרב
 גוי, מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים.

עוד צריך לציין את המלה "כתיב" במקום שהיא באה לומר שאפשר לנקד לצורך
 הדרשה לא כמו שהוא מנקד על פי המסורה, וגם כל המקומות שבהם בא הכתיב לא
 כמו הקרי (עפ"י המסורה). ברכות 11 ג', למהל'ים ס"ח כ"ז; במקלה'ת כתיב (ביחיד);
 שם 13 ב', לקהלת ט' ד'; יבחר כתיב; תענית 68 ב' וכן בפסיקתא 42 א', לבראשית
 א' י"ד; מארת כתיב (יחיד). מהפסיקתא: 4 ב', לישעי' נ"א ד', ולאמי כ' (קרי ולאמי);
 6 א', לבמד' ו' א'; כלת כ' (קרי כלת); 29 א', לשיב א' ט"ז; דמ"ך כ' (רבים); 39 א',
 לזכריה י"ד ו'; יקפאון ב' (כתמונת פעל); 48 ב', לבראש' י"ח א' (ג); ישב כ' (עבר);
 65 א', למשל'י לא י"ח; בליל כ' (רמו לליל, שמות י"ב מ"ב); 73 א', ליחזקאל לא

(1) בתנחומא ב' בראשית סוף ס' ו', צו ס' ט' בא במקום "אין" – לא. (2) עם ההוספה
 חסר וי"ו.

ט"ו: הובלתי כ' 1; 87 א', לתי' כיה א': אשח כ' 2. 102 א', 105 א', למשלי כ"ב כ': שלשום כ'; 124 א', לרות ב' י"ב: שלמה כ' (כלומר שלמה). — מ"ב א' ס"ג וכן ג' ס"ח, לישעי' מ"ד כ"ד: מי אתי כ'; ו' ס"ד ד', לבר' א' כ"א: התנינ' כ' (יחיד); ח' ס"ח י"ב, לבראשית א' כ"ח: וכבשה כ' (יחיד); י"ח ס"ח ב', לבר' כ' כ"ב: ויבן כ' (נִבְנָן); י"ט ס"ח ט', לבר' ג' ט': איכה כ' (אִיכָה); ל"ד ס"ח ט', לבר' ח' כ': ויבן כ' (נִבְנָן); שם ס"ח י' וכן בירוש' ברכ' 6 ד', לבר' ח' כ"א: מנערו (מְנַעְרוּ); ל"ה ס"ח ב', לברא' ט' י"ב: לדרת כ' (חסר שתי ווין); ל"ז ס"ח ד', לבר' ט' כ"א: אהל' כ' (ָה); ג' ס"ח ג', לבר' י"ט א': ישב כ' (עבר); פ"ד ס"ח ו', לבר' ל"ז כ"ד: ויקחהו כ' (יחיד). דוגמאות אחרות יש בויקרא, שהש"ר, איכה ר', רות ר', קה"ר, אסתר ר', תנחומא, פסיקתא ר'.

במקומות מיעטים נמצא, כתיבי' במובן שאיזה מקרא נמצא בספר פלוני. קה"ר ב' ח': כמו שכתוב בישעיה: איכה ר' ב' ד' וד' י"א: וביחזקאל כתיב; קה"ר ה' י': דכתיב בשלמה (פסוק בקהל'ת); תנח' קרח סוף הוספה ד': שכ' ברוד (מתה' קיי"ט); תנח' ב' וירא ס"ג ג': וכ' באותו מומור.

הפסיקתא ר' מסתמנת בזה, שבמקום "כתיב" בא תדיר מאד, אולי ברב מכריע, "כתב", מה שאפשר לחשב בתור עבר מהשפה העברית, אבל הנהגות של מלה זו עם המלה כתיב שבמקורות אחרים אינה מוטלת בספק. רק אי אפשר להחליט אם זה נעשה בשגגת המעתיק או שזוהי האורתוגרפיה המיוחדת של בעל המדרש (8).

הבינוני פעול העברי, "פ ת ו ב" נמצא ביחוד בלשון, אותו שכתוב בו (וכדומה). ע' ב"ר א' ס"ח ד'; ד' ס"ח ד'; מ"ה ס"ח ט'; מ"ח ס"ח ח'; תנח' ב' וישב סוף ס"ח י"ג. דוגמאות אחרות נמצא בויקרא, בשהש"ר, באיכה ר'. בשאר המקורות דחתה המלה, כתיב', אפילו באגדות שהכל נאמר שם בעברית, את חברתה המלה, "כתוב".

0 הפעל הארמי 4. כריתות ט' א', נדה ט"ז ב': נכתוב קרא (המקרא כותב): בכור' מ"ג א': ולכתבינהו רחמנא כוליהו בחד (למה לא כתבה התורה את כל המומים של האדם ושל בהמה — ויקרא' כ"ב י"ח: שם כ"ב כ"ב, — כאחד? 5) — מני' י"ז ב': למה לי למיכתב. ברכ' ג' ב': אי הכי ליכתוב... יומא פ' א': עונשין מכתב כתיבי. חולין קכ"ז א': תרי 6) על הארץ כתיבי (ויקרא י"א מ"א ומ"ב). דוגמאות לקתיב. ברכ' ה' ב': כתיב הכא... וכתיב התם...; פסח' כ' א': כתיב בהאי... וכתיב בהאי; הכתיב, ברכ' ג' א'; והכתיב, ברכ' ט"ז ב': דכתיב, ע' ערך, "מנא"; כדכתיב בספר אורייתא דמשה, יומא ל"ז סוף ב'; אידי דכתיב, ע' לעיל ערך, "אידי"; כיון דכתיב, ביצה ל"ד ב'; מי כתיב אל יוציא? אל יצא כתיב, ערוב' י"ז ב', לשמות ט"ז כ"ט. כריתות י"ז ב': מצות כתיב מצוות קרינן, לויק' ה' י"ז. — במין נקבה, כתיבא. פסח' פ"א ב': ושומאת התהום נופא היכא כתיבא; יומא ס' ב': כי כתיבא חוקה ב'... הוא דכתיבא (לויק' ט"ז ל"ד); זבח' מ' א': כי כתיבא חוקה א...; נדה ל"ז א': כיון דכתיבא.

כְּתִיבָא. (במובן תנ"ך = הכתוב) נמצא רק פעם אחת והושם כפי המן, לאסתר ו' י': מה דאמר כתבא ואסתר ר' לאותו פסוק). לפי מקור אחר (ויקרא סוף כ"ח): מה דאמר כתבכון.

(1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 52. (2) כאן יש לה לכתוב, המובן, אל תקרי' (ע' לקמן ע', קרא). האסמ' נמצא גם נוסח שכוה בחי'ת? (8) כתיב' בספורה, ע' פרנסדורף ע' 6. (4) ע' ג"ב ערך, "אידי". (5) ע' ג"ב לעיל ע', הלכה. (6) לא נכונה הנדבא, תרתי' במין נקבה.

כתוב. במובן פסוק. אם שני כתובים מכחישין זה את זה, ירו' ברכ' 8 ג' כתוב אחד אומר... וכ' אחד אומר... הא כיצד (השוה שם 13 ג'). בלי הסיום, הא כיצד: ירו' פאה 15 ד'; שביע' 34 ד'; פסיק' 35 א'; ויק' ט' סי' ב'; שם כ"ג סי' י'; שהשיר ג' י"א; רות ר' א' ו'; שם ריש פ' ד'; שם ב' ד' (שם בסיום השאלה בא היאך = הא כיצד); שם ריש פ' ה'; קהיר ח' ח'. — פסיק' 22 ב': כתיב... וכתוב אחד אומר...; שהשיר א' ד' (משכני); כתוב חורי אית לן 1). הכתוב בה' הידיעה הוא כל כתבי הקדש, את הכתוב מנשמים ומקשרים אותו עם פעלים שונים, ביחוד של אמירה (2).

אמר הכתוב, ב"ר מ"ד סי' י"א; י"א; תנחומא ב' מקץ סי' ז'; ויגש סי' י' בראש הפתיחתא; ויחי סי' ח'; פסיק' ר' 147 ב', ג"כ בראש הפתיחתא. — הכ' אומר, פסיק' ר' 132 א'; הוא שהכ' אומר, פסיק' 21 א'; תנח' שמיני סי' י"א. — ע' ג"כ ערך, זהו. הכ' מדבר, ע' ערך, דבר. — מנה הכ', ע' ערך, מנה. נפח הכ', רות ר' ד' י" (g). פנח הכ', ע' ערך, פנח. — פרסם הכ', ע' ערך, פרסם; קראו הכ', פסיק' 76 א'. — ב"ר פיז סי' ו': לא כסה עליהם הכ'.

הרבים, הכתובים במובן היחיד נמצא בוויק' ב' סי' ו': אף הכתובים חלקן כבוד לישראל, ע' ג"כ ערך, פרסם.

0 ערוב' סיג ב': עליו הכ' אומר; מכות ט"ז א': בא הכ'; ב"ב קכ"ג א': דבר הכ'; יומא ב' ב', סוטה מ"ח א': הואיל ופתח בו הכתוב תחלה; כיצד ז' ב': פתח הכ' ב... ופיים ב...; סוטה ו' א': הכ' קראו... כלשון הארמית, נדר' ל"ז א': בקדושת כתובייא.

5.

ל"א. ע' הלשונות שמתחילים ב"לא" בערכים; כתיב, "אמר" (סוף א'), "סוף" — פסיק' 50 ב', לשה"ש ב' י': לא היא ענייה ולא היא אמירה (הפעלים ענה ואמר אינם ממובן אחד); פסיק' ר' 74 א', שהשיר ב'. — שהשיר ב' י"א: ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו? 0 ברכות ו' ב': לא אמרן אלא... אבל... לית לן בה. — אביי על מאמרו של רב הונא: לא תימא... אלא, ערוב' צ"ה א'; לא תימא... אלא אפילו, שבת ס"א ב', ק"ז ב'; ע' ג"כ ערך, "אמר". — לא זו אף זו קתני, ערו' ע"ה א'; יבמ' י"ט א'. — במקום "לא" יש לפעמים קאו: לאו אמר רב ששת...? שבת ק"ז ב'.

ל"א. במובן מצות לא תעשה. ברבים; ל"אין. ירו' שבת 9 ד'; שני ל"אין; ירו' תרומ' 44 ד': ל"אין לא לכריתות; ירוש' שבת 12 א', ירוש' יומא 44 ד': דבר שהוא בא משני ל"אין מצטרף.

0 מכות ט"ז א': לא דמי ל"אין (הלאו של) ל"אין דחסימה (דברים כ"ה ד'); פסח' מ"א ב': לא מיוחד ל"אין (אין בשביל זה לא מיוחד). — לאו הבא מכלל עשה; לאו שבכללות, ע' לעיל ערך, "כלל". ע' כאן ח"א ע' "כלל". ע"ד לאו הניתק לעשה. — לעבור בשני ל"אין, ב"מ ק"א א'; חייבי ל"אין, יבמ' מ"ט א'. — בארמית ברבים; תרי ל"אין, תמורה ד' ב'; לאו דאורייתא ואת בנו (ויקרא כ"ב כ"ז), חולין פ' ב'; לאו נוכראי (כלומר נכרי, שייך לענין אחר), שם.

ל"ה. הלאה, ולפעמים גם קודם, ע' לעיל 52 הע' 2. כרגיל להפך מן קאן; נאמר כאן... ונאמר להלן, ירו' ברכ' 11 ריש ג'; פאה 19 א'; יומא 40 א'; שם 43 ב'; שם 45 ד';

(1) דוגמאות רבים, שהשיר ג' ג': וכיון ששמעו הכתובים הללו. (2) ע' כאן ח"א 62.

(3) כאן בא הכ' במקום הקב"ה שהוא המעניש.

ב"ר כיה סי' א'; נ"ג סי' ח'; נ"ז סי' ו'; צ"א סי' ג'; ויקר' ה' סי' א'; ל"ד סי' י"ג; קהיר מ' י"ב; תנחו' קרח סי' ו' קרוב לסוף. — כאן הוא א"ל... ולהלן הוא אומר... איכה ר' א' ריש ג'; להלן הוא אומר... ולכאן הוא אומר... תנחו' וישב סי' מ'; כאן... ולהלן, ב"ר פ"ט סי' ה'; להלן... ולכאן... פסיק' 60 ב'; תנחו' ב' וירא סי' כ'; להלן... וכאן... פסיק' ר' 122 א'; להלן כתיב... וכאן... ויקר' ל"ב סי' ה'; להלן כתיב... וכאן כתיב... שהשיר ד' י"ב; אסתר ר' ג' ד'; שם ג' ו'; כאן כתיב... ולהלן כתיב... ויקר' י' סי' ו'; נאמר להלן... וכאן כתיב... תנחומא קרח סוף סי' ה'. — במקום כאן נמצא, הכא, מלבד הרוגמאות שהובאו לעיל בערך, הכא, ע' נ"ב; להלן כתיב... אבל הכא... רות ר' ג' קרוב לסוף; להלן כתיב... ברם הכא... קהיר א' סוף א'; להלן כתיב... ברם הכא כתיב, אסתר ר' א' סוף ו'; הכא כתב... להלן... פסיק' ר' 115 ב'; הכא את אומר... ולהלן הוא אומר, ויקר' כ' סי' י'; כתיב הכא... ולהלן אתה אומר... ויקר' כ' סי' י"א; להלן... ברם הכא... ב"ר ע' סי' י"א. — בלי הצד הנגדי: מה כתיב להלן, שהשיר בפתיחתא; ולהלן הוא אומר, שהשיר ד' ד'; קהיר ו' ריש כ"ז; תנחו' בשלח סי' ח'; שם אמור סי' ד' ברם להלן... שו"ט כיה סי' ד'; ולהלן כתיב, שו"ט נ"ג סי' ב'; אבל להלן, תנחו' ב' ויחי ריש סי' מ"ז.

0 לְחֹדֶר. בלבד, בפני עצמו. מכות י"א א' (ע"ה) נדבך, תה' מ"ג ד'; דבר לחור ידבר לחור (1).

0 לְחֹשֶׁה. קל. הלשון של התנאים: ואם לחשך אדם לומר נמצא בנשין כ"ג ב'; מנחות ל"ב ב', בפי ר' יוחנן; וכן ר' יוחנן הוא שאומר (ערוכ' צ"א א'): מי לחשך בין עירבו לשלא עירבו.

לְיִידָא. (מן 5 ומן י"א); לפעמים בא בירוש' השאלה לאיו מטרם נכתב פסוק פלוני; וליידא מילה כתיב (או ליידא); ע' כלאים 31 ב'; שבת 9 ד'; פסחים 40 ד' (כאן: מילתא); סוטה 16 ג'; ערוכ' 17 ד' (לא ביחס לאיוה כתוב); וליידא מילה אמרה; קדושין 66 ג'; ליידא מילה.

לְכָךְ. לכן, בלשון. לְכָךְ נאמר משתמשים להבאת פסוק. פסיק' 1 ב'; 2 ב'; 5 א'; 22 א'; 81 ב'; 83 ב'; 172 א'; 186 ב'; ויקר' א' סי' א'; תנחו' ב' נח סי' מ"ז; לך לך סי' י"ט; וירא סי' כ"ד; שם סי' מ'; חיי שרה סי' ג'; שם ד'; שם ה'; שלח הוספה סי' ח'; שהשיר ד' ו'; איכה ר' א' ריש ג'; ד' י"ז; ד' י"ט. — לְכָךְ אמר, פסיק' 156 ב'. — לְכָךְ, פסיק' ר' 29 א'.

לְמַד. קל. ממי (גם וממי) אתה למד, פסיקתא 13 ב'; 19 א'; 65 ב'; ב"ר מ"ז סי' ו'; י"ט סי' ב' ג'; ס' סוף; פיה סי' ח'; ויקר' י' סי' ג'; ה'; י"ז סי' ד'; י"ט סי' ב'; ל"ז סי' א'; שהשיר ח' י"ב; רות ר' א' ה'; קהיר י' ד'; תנחומא ב' בראשית סי' י"ז; חיי שרה סי' ח'; ויצא סי' כ'; ויגש סי' מ'; שמות סי' י"ד; ויקהל סי' ה'; בהר סי' ח'; במדבר סי' כ"ז; ל"ג; דברים ר' ב' סי' י"ז. בכל המקורות הללו באה על השאלה תשובה מאישים של המקרא. במדרשי תנחומא באה השאלה גם כך: מנין (ומנין) אתה למד, תנחו' ב' ויגש סי' י'; מצורע סי' ו'; פסיק' ר' 51 ב'; שו"ט ס"ב סי' ה'. או: מהיכן אתה למד, תנחו' צו סי' מ"ז; שמיר מ"ב סי' ג'. — לשונות אחרים ששייכים לזה, ירו' שבת 4 ד': אתה למד שש משש (לשמות כ"ז א' וכ"ח ל"ט). — מ... אתה למד, ירו' כלאים 28 ג'; ב"ר נ"ג סי' י"א; תנחו' צו סי' ב'; פסיק' ר' 62 ב'. — הבט בתורה ואתה למד, פסיק'

105 א' – וכן אתה לַמֶּד ש... שויט עינ סי ג' – הא לַמֶּד, ב'ר לַיח סי ו' עיה סי ח' תנחו' ב' בראשית י"ב סוף י"ב – ויש לַך לַמֶּד, תנחומא ב' תולדות סי כ"ג – ואין אתה לַמֶּד מכאן יש לַך מנין לַמֶּד, פסיק' ר' 40 א'; ואם אין לַך לַמֶּד מ... לַמֶּד מ... ויקר' י' סי ה' – ואם אין לַך לַמֶּד מכאן לַמֶּד ממקום אחר, שמור' ט' סוף סי א' – לַמֶּד מ... דכתיב, פסיק' 57 א' – לַמֶּד ממה דכתיב, פסיק' ר' 80 א' – לַמֶּד ממות אלה שבהן בא הפעל ביחיד נוף שני, שייכים גם הלשונות שבהם בא הפעל ברבים בנוף ראשון: הרי לַמֶּד, ירו' קדוש' 58 ג'; הא לַמֶּד, ב'ר נ"ג סי י"ג; סיח סי ה'; לַמֶּד דברים מ... תנחו' ב' וישלח סי כ'; ואנו לַמֶּד אותה מ... ב'ר פ' סי ו'; ויקר' כ"ד קרוב לַמֶּד; מנין אנו לַמֶּד, שהשיר ריש פתיח' – מה לי לַמֶּד ממקום אחר לַמֶּד ממקום, פסיק' 6 ב', 7 א' – נלַמֶּד מ... תנח' ב' וישלח סוף ח' – בנוף שלישי לַמֶּד, מנין לַמֶּד, ירו' סוטה 18 ב'; ירו' קדוש' 60 ד'; ממי לַמֶּד, תנחו' ב' נח; וכולם מ... לַמֶּד, ירו' יבמ' 6 ב'; לא לַמֶּד ... אלא מ... ירו' פאה 20 א'; מ... לַמֶּד, ירו' שבת 4 ד' – דוגמאות אחרות: מ... לַמֶּד ר' יהודה, ירו' בימ' 10 ב'; ממי לַמֶּד משה, תנחו' ב' כי תשא סי ו'; וכולם לַמֶּד מ... קהיר ה' ד' – ירו' ערלה ריש פרק א' ר' יוסי לַמֶּד דבר מתחלתו... ר' יונה לַמֶּד דבר מסופו – במדרשים שאחרי תקופת התנאים אין אף דוגמא אחת שיבוא הפעל לַמֶּד והנושא יהיה הכתוב, מלבד שפעם אחת השתמש בכ"ר סי ה' במדה ה"ב של לַיב מדות: בא לַמֶּד ער... ונמצא לַמֶּד ממנו...

פַּעַל „לַמֶּד”. תנחומא ב' בראשית סי ב' (מטרונה לַר' יוסי בן חלפתא): מנין אתה לַמֶּד; שהשיר ד' ד' (ר' לוי): שַׁלְמַדִּין דבר מתוך דבר; ירו' ע"ז 41 ב' (ר"ע ושם שורה סיז': ר' יוחנן): מוּזו לַמֶּדתי עֲלֵיהֶם. – בלשונות הבאות לַקֵּן הנושא אל לַמֶּד הוא הכתוב. אין עשה מַלְמֵד על לא תעשה, ירו' כלאים 31 ב'; לַמֶּד על כל הפרשה (הנושא הוא הנערה, דברים כ"ב י"ט), ירו' כתובות 27 ד' – בא לַמֶּדך ש... ב'ר ס"ב סי ג'; לַמֶּדך כ... תנחומא בהעל'ו ריש כ"ג; לַמֶּדך ש... ירו' פאה 15 ב'; סוכה 54 ג'; 55 ד'; ריה 58 ב'; ב'ר י"ג סי ג'; לַיט סי י"ד; נ"ח סי ח'; ס' סי י"א; פסיק' 2 ב'; 25 א'; 107 א'; 140 ב'; 156 א'. ויקר' ט"ז סי ו'; שהשיר א' א'; א' סוף ב'; ג' י'; קהיר ו' סוף א'; ט' י"ח; ד'; תנחומא ב' בר' סי ל'; נח סי י"א; מקץ סי י'; י"ב; שמות ה'; ויקרא א', ד'; שמיני סי ג'; מצורע סי י"ג; במדבר סי י"ז; נשא סי ט', כ"ב; חקת סי מ'; מ' בלָק סי כ"ט; פנחס סי ג'; עקב סי ה'; פסיק' ר' 73 ב'; שם 161 א'; 198 ב' (בלי ש...).

הלשון מַלְמֵד ש... דחה לַמֶּדרי במדרשים שאחרי תקופת התנאים את הלשון „מַנִּיד ש...” (1). ביחוד נמצא הרבה כב"ר: ג' סי ד'; סי ו'; ו' סי ב'; י"ב סי ד'; י"ד ד', ח'; י' ט"ז סי ד'; כ"ג סי י"ג; כ"ז סי ב'; לַיב סי ו'; לַיז סי ו'; לַיח סי ט'; מִיד סי כ"א; מִיה סי ה'; ג' סי ו'; נ"ג סי ו'; י"א, י"ג; נ"ז סי י'; נ"ח סי ו'; ו' סי ג'; ס' ה', ו'; י"ג; ס"ד סי ו'; ט'; ס"ה סי כ"ג; ס"ח סי י'; ס"ט סי ו'; ע"א סי ו'; ע"ב סי ד'; ע"ג סי י"א, ע"ד סי ט"ז; ע"ה סי ד'; פ"ה סי ו'; פ"ז סי ג'; צ"א סי ה', ט'; צ"ב סי ד', ח'; צ"ד סי ד'; צ"ח סי ב', ו'; י"ג. ע' עוד ירו' פאה 16 א', ב'; סוטה 22 ב'; פסיק' 9 א' וב'; 33 ב'; 34 ב'; 38 ב'; 55 א'; 61 ב'; 84 א'; 85 ב'; 94 ב'; 95 א'; 107 ב'; 151 א'; 153 א'; 154 ב'; 173 א'; 173 ב'; 174 ב'; 177 ב'; 198 ב'; 199 ב'; 200 א'; ויקר' א' סי י"א; ו' סי א';

ח' סי' ד'; י"ג סי' ה'; י"ח סי' א'; כ"ד סי' ו'; כ"ז סי' ז'; כ"ט סי' ב'; י'; ל"ז בסוף; שהשיר א' ו'; א' י"ב; ב' ג'; ג' סוף י"א; ד' ז'; ו' ד'; ו' י"א; ז' ה'; ח' רות ר' ב' י"ג; ט' ד'; י"ב; איכה ר' ג' קה"ר ו' ב'; ז' כ"ח; ט' י"א; אסתר ר' ב' ה'; ב' י"ז; ו' י"ב; תנחומא ב' וירא סי' ל"ד, ל"ז, מ"א; שמות סי' ד', י"ז; בא סי' י"ז; כי תשא סי' ט"ז; תוריע סי' א'; אחרי סי' ז'; קדושים סי' ב'; שלח סי' כ"ב; בלק סי' ט"ז; מסעי סי' ג'; פסיק' ר' 135 א'; 161 א'; 164. ע"ד לימדה תורה דרך ארץ, ע' לע"פ, 172; ע"ד תלמוד לומר, ע' להלן ערך, תלמוד.

⁰ הא למדת, יומא נ"ח ב'; אף אני לומר, ערוב' מ"ו ב'. שלשלת של דיוקים ממלות דומות (1) ע"י רב חסדא (ערוב' נ"א א'): למדנו מקום ממקום ומקום מניסה וניסה... שלשלת אחרת כזו מאותו רב חסדא (פסחים ז' ב'): למדנו מציאה ממציאה ומציאה מתפוש ותפוש... דומה לזה מצינו בר' אבהו, האמורא הא"י, בבתי' מ"ו א' (סנה' ע"א ב'): למדנו יסרו מיסרו ויסרו מבן ובן... רב חסדא הוא שאמר בדבר הלכה: דבר זה מתורת משה רבנו לא למדנו עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו (סנהדרין פ"ג ב', ליחזקאל מ"ד ט'). בלשוננו זה של רב חסדא השתמשו אחריו רב אשי ורבינא: מ"ק ד' א'; תענית י"ז ב'; יומא ע"א ב'; סנה' כ"ב ב'; זבחי' י"ח ב' 2). – ב"ק ג' ב' (שמואל); כולם מ... למדנו; כ"ב פ"ב ב' (ר' וירא); מדברי רבינו נלמד. – שבת ק"יא א', ב"ק כ"ה ב'; למדנו ומשיבין (לומדים איזה דבר ואח"כ סותרים אותו). – הנושא הוא הכתוב, על הכלל למד מן הל"מ (כאן ח"א 66 הע' 3). ע' תמורה כ"א ב' (ריו"ח); כל התורה כולה למדן למד מן הלמד. – מכות י"ט ב'; בתר למד אוליין; שם: בתר מלמד אוליין. – מ"ק י"ב א'; ואין למדות זו מזו. ע' ג"כ לע"פ ערך, הקשי.

⁰ דוגמאות למלמד ש... בבבלי: ברכות ל"ב א' (כמה פעמים); ערובין כ"א א'; מנילה י"ב א'.

הלשון "למדנו רבנו" שבוה מתחילים תמיד מדרשי תנחומא בענין של הלכה (8) נראה שיצא מתוך בתי המדרש שבבבל, אעפ"י שמקורו הוא במדרש התנאים, הלשון "רבנו למדנו" שבו השתמשו תלמידי ר' טרפון (ספרי במד' י"ח (י"ח) נמצא גם במכילתא לרב' ט"ז ב' (ע' י"א הוצאת הופמן) אצל ריה"ג. בבריי' פסח' מ"ח ב' אומר ר"ע לרי"ג: ילמדנו רבינו, אבל בבבלי נמצא הרבה שלחיות שנשלחו לאיזה חכמים בלשון, ילמדנו רבינו. הראשונה בהן היא מה ששלח אבהו דשמואל לריי הנשיא (פסח' ק"ג א'): שלח ליה אבהו דשמואל לרבי ילמדנו רבנו סדר הברכות היאך, שורה שלמה של שלחיות נשלחה אל שמואל: השואלים היו תלמידי בית המדרש של רב 4), גטין ס"ז ב'; פ"ט ב'; כ"ב קנ"ב ב'; שבועות מ"ו א'; סנהדרין כ"ד ב'; יושבי אקרא דאנמא, כ"ב קכ"ז א'. רב יוסף בר מנשיא מדויף, גטין פ"א א'. מספר רב של שלחיות בלשון הנוכח נשלחו לרב נחמן בר יעקב, כתוב' ק"ו ב', כ"ב מ"ו ב', סנהדר' ח' א', שם כ"ד ב', כולם מרב נחמן בר חסדא. חכמים אחרים 5) שאליהם נשלחו הם: רב (כ"ב קנ"ה ב', מרב גידל בר מנסיא); רב נחמן בר חסדא (כ"ב ל"ז ב', מיושבי פום נהרא); רבה בר נחמני (יבמ' כ"ה א', מרבה בר הונא); רב יוסף (שבת קכ"ג א', יבמ' 76 א', מרבא בר רבה); רבא (כ"ב קל"ט א', מאבוה בר נביא; שם קנ"ח ב', מרב גידל בר מנסיא); רב פפי (יבמות כ"א

(1) ע' לע"פ 218, מירוש' שבת 4 ד'. (2) ע' אני אמוראי בבב' ע' 70. (3) ע' אני אמוראי א"י ח"ג 498, 506. (4) ע' הלוי דורות הראשונים ח"ב 409. (5) כולם אמוראי בבב' וגם המשלחים ח"ו בבבלי.

ב', מרב משרשיא מתוסייא). ה' יואל מילר 1) צדק בהשערותו, כי חלק גדול משליחיות אלו נשלחו בכתב, והלשון הנוכח היה כתוב בראש האגרת. משיחה שבעל פה של חכמי בבלי נזכיר כאן, לימדתנו רבנו (נמין מ'ו ב': אבא בר רב הונא) וכן בחולין ל' ב' (ר' יורא לר' יצחק בר שמואל בר מרתא 2). עוד דוגמא מעניינת: רב כהנא ורב אסי לרב, חולין מ"ד ריש ב'.

לפנה. מלת השאלה. המקומות שבהם באה מלה זו צריך לציין ראשית כל המקומות שבהם באה השאלה, למה להנכע ע"ד יסוד איזה מאמר או איוו תנה. ע' ויקר' י"ז ס"י א', לתהלים ע"ג ג': למה? כי קנאתי בהוללים. שהשיר ג' סוף ה', לישעי' מ"ג ד': למה? נואלנו ה' צבאות שמו. ע' עוד ויקר' י"ג ס"י ה', לירמי' ה' ו'; איכה ר' פתיחתא כ"ד, לישעי' כ"ב ה'; שם ג' ל', לקהלת י"ב י"ד; קה"ר ד' י"ז; שם ו' ב', לקהלת ו' ד'; אסתר ר' בריש הפתיחתא, לרב' כ"ח ס"ז; תנחומא ב' ויקהל ס"ה ח', לשמות ט"ז כ"ג; ברוב הדוגמאות באה אחרי המלה, למה המלה, כ"י, שאחריה יבוא הפסוק, ביחוד נגלה המכוון של המלה, למה במקום שמחצית הפסוק האחרונה היא נתינת טעם למחציתו הראשונה. ע' ב"ר א' ס"י ג', לתה' פ"ז י'; תנחומא ב' בראש' ס"י י"ג, לאיוב כ"ג ח' ולהלן וי'; נח ס"י כ"ג, לתה' ה' י"א; וישב ס"י ו', לבר' ל"ח ט"ז. באפן אחר: פסיק' 172 ב', לתהלים ע"ח ס"ג: למה בחוריו אכלה אש? בשביל בתולותיו... 8). במקומות רבים נתרבה השאלה, למה לחזק הבטוי ע"י: וכל (כל) כך למה. ע' ירושלמי ברכות 13 ד' ב', לישעי' נ"ז ט"ז; ב"ר ל' ס"י ב', לאיוב כ"ד י"ח; ויקר' כ"ט ס"י ד'; לתה' פ"ט ט"ז; שהשיר א' ד' (ד"ה משכני), לאיכה ד' ו' (וכן איכה ר' לאותו פסוק); איכה ר' פתי' ה', ליחזקאל כ"ד ח' (וכן קה"ר א' י' ו"י ו'); שם, ליחזקאל כ"ד י"א; א' י"א, לישעי' כ"ט י"ד; קה"ר ג' י"ד, לבראש' א' ט'; שם ג' י"ח; תנחומא ב' וישב ט"ז בסוף, לבר' ל"ט ג', אבל אחרי השאלה, כל כך למה? לא באה ברוב המקומות תשובה מהמקרא אלא מהסברא. ע' פסיקתא 172 ב' (= ויקר' כ'); ויקר' ג' ס"י ה'; ט"ז ס"י ג'; ל"ב ס"י ו'; שהשיר ב' ט'; איכה ר' פתיחתא כ"ה; שם ד' ב'; קה"ר א' ט"ז; תנחומא ב' נח ס"י י"א; וירא ו'; בא ח'; צו י'; שמיני י"ב; בהר ח'; נשא כ"ב; שמור' ל"ב ס"י ב'; פסיק' ר' 148 ב'. הרחבות אחרות לשאלת למה, שנמצאות כמעט רק בתנחומא ב' ברי' ושמות, הן: למה (ולמה) כך. ע' בר' ס"י ל"ג; שם ל"ז; מקץ י"א; יתרו י"א. למה (ולמה) כן, ע' בר' ס"י ל"ט; נח ד'; ויחי י"ז; וארא י"א; פסיקתא ר' 2 ב'. — בשהשיר ב' י"ד, במקום ששני שמות סותרים זה את זה: אין למלכא למה נבוכדנצר ואין ג' למה מ' 4); וכן ג' ג', קרוב לראש, לישעי' כ"א א'; אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים. ע' ג"כ ערך, קרא.

לפניה. תנחו' ב' פנחס ס"י ב'; מה כתיב למטה, רומז על האמור בבמר' כ"ח א' ולהלן, מכ"ז ט"ז ולהלן 5).

למעלה. (גם למעלה). רק במדרשי תנחו', והבונה היא לפסוק שנאמר שם לע"פ.

1) מכתבים ושאלות ותשובות שבספרות שלפני תקופת הגאונים (Bericht der Lehranstalt für die Wissenschaft d. Judenth. Berlin 1886, S. 10). — שם הובא רק חלק ממה שהבאתי כאן. קריגר ב"הרביך דער יוד' ליטער' געוועזשאפט (פ"פ דמ"ן 1908) לא ידע לא את הלוי ולא את מילר. 2) ע' עוד חולין נ"ה ב' (ר' אסי לר' יוחנן). 3) בויק' ב' ס"י י' במקום, בשביל' בא, משום'. 4) את המלך לא קוראים בשם. 5) למטה ולמעלה בספורה, ע' פרנסדורף ע' 6.

מה כתיב למעלה 1), תנחומא ב' וירא סי' ל"ב, מורה על בר' כ' י"ח, מכאן א'; שמיר י"ח ריש סי' ז', מורה על שמות י"ג כ"ג, אבל לא ידוע מאיזה פסוק; שם מ"ה סי' ו': שמות ל"ג י"ט, מפסוק כ"ג; שם מ"ח קרוב לסוף על שמות ל"ה כ"ט, מפסוק ל'; פסיק' ר' כ"ה ב' מ"א ז' נ', מפסוק נ"א: דב' ר' ד' ריש סי' י'; דב' י"ב י"ט, מפסוק כ'. – מה כתיב למעלה, פסיק' ר' 192 א': ויקרא כ"ב כ"ה, מפסוק כ"ז. – מה כתב 2) למעלה, פסיק' ר' 127 ב', בהתחלת פרשה ע"ד דברים י"ד כ"ב, מורה על כ"א; פסיק' ר' 176 ע"ד בר' כ"א א', מורה על חורבנה של סדום (בר' י"ט). – למעלה כתיב... ואח"כ הוא אומר, שמיר מ"ב סי' ב' שמות ל"ב ז' וט', – כתיב למעלה, דברים ו' ד': דברים כ"א י', מכ"ב ו'. – דכתיב למעלה, תנח' ב' ויצא סי' א': בר' כ"ח ח', מפסוק י'. – לפי שבי' למעלה, תנח' ב' ח"י שרה נ': בר' כ"ג ב', מכ"ד א'. – שכן כתיב למעלה, שמיר כ"ז סי' ו': שמות י"ז י"ד, מ"ח א'. – מה שכתב למעלה, פסיק' ר' 29 ב': צפניה א' י', מפסוק י"ב. – על מה שכתב למעלה הימנה, שמיר ל' סי' ג': בר' כ"ה י"ג ולהלן, מפסוק י"ט. – מה כתיב למעלה מן הפרשה, שמיר ל' סי' ג': שמות י"ח כ"ג, מכאן א'. – פסיק' ר' 189 ב': ויקרא ט"ז, מ"ז א'. – אמר דוד למעלה מן הפרשה, שיש ע' סי' א': תה' ס"ט ל"ב. – מהו אומר שני פסוקים שתי פעמים למעלה, שיש ק"ז סי' ב': תה' ק"ז מ"ז ולהלן. – ע' ג"כ ערך "ענין".

לפי ששם... לפי שכתוב... ברם הבא... ביר ע"ט סי' ה', עמיש ל"ב כ"ג, צולע' ובל"ג י"ח, ששם. – לפי שכתוב... לפיכך, ביר ל"ז סי' ז': בר' ט' א' וכ"ה; ביר סוף ג': בר' ט"ז א' וכ"א; שם סוף פ"ו: בר' כ"ט י"ז ול"ט ו'. – לפי ש... לפיכך, ביר מ"ז סי' ב': ג"כ סי' ט'; איכה ר' א' א' (ריש ד"ה שרת). – תנחומא ב' תולדות סי' ה' (לשה"ש ח' י"ד ותה' ל"ג י"ח); לפי שהוא אומר... לפיכך אמר דוד; שם סוף צו (לדברים ל"ב כ"ז ותה' מ"ח ט"ז); לפי שהאומות אומרים... לפיכך ישראל אומרים...עם, לפי ש... מסיימות הדרשות את דברי הנחמה לעתיד לבוא, שמוה אנו מוצאים דוגמאות רבות בויקרא. בפרשה א' (לפני ההוספה שבאה מתנא דבי אליהו): לפי שבעולם הוה שכינה נגלית על היחידים, אבל לעתיד לבוא ונגלה כבוד ה' (ישע"י מ' ה'), וכך בא בסגנון אנטיטיו גם בשאר סיומי הדרשות. ע' ויקרא סוף י"ב; סוף פ"ד; סוף פט"ו; סוף פל"ב; סוף פל"ג, סיומי דרשות כאלה נמצאים גם ברות ר' סוף פ' ג'; קה"ר א' סוף ד' (מויק"ד סוף כ"ה); ד' א' (מויק"ד סוף ל"ב); אסתר ר' סוף פ' ב' (ג"כ מויק"ד ט' סי' ו', באמצע הדרשה); בב"ר י"ד סי' ח' בא הסיום ע"ד העתיד לבוא בתוך דרשות אחרות. בתנחומא יש שני בצורת הסיום ע"ד העתיד לבוא ע"י השמטת "לפי ש...". הוה את המאמר שבויקרא י"ב ולנגדו תנחומא ב' נח סוף סי' כ"א. ע' ג"כ נח סוף סי' כ"ח; לך לך סוף סי' ה' ולהלן; קדושים סי' י"ד.

לפיכך. לכן, מלבד הדוגמאות שהובאו בערך הקודם, כדאי להביא כאן גם אלה; ביר ד' סי' ו': לפי ש... לפיכך; אסתר ר' א' ריש ג'; על ידי ש... לפיכך... – לפיכך הוא אומר 8), תנח' ב' וירא סי' ל"ז; במד' סוף ל'; פסיק' ר' 18 ב'. – לפיכך כתיב (עפ"י הרוב בסיום המאמר), שהשיר ד' ד'; תנח' ב' וישלח סי' י"ב; ויחי

1) פעם אחת, תנחומא ראה סי' פ"ז קרוב לסוף: מה כתיב לעיל. בשו"ט צ' ב' בלשון, מה כתיב למעלה' הוא מביא מהכתוב ירמ' ל"ב י"ב לחזרות על האמור שם להלן פסוק כ"ד, ואולי היא שגגת המעתיק וצ"ל מה כתיב למטה. 2) ע' לעיל ע' כתב"י. 3) ביר ג' סי' י"א בארמית: לפום מן הוא אומר.

ד'; ויקר' י"א; אחרי ג'; בחקתי א'; נשא כ"ח; קרח י"ד. – לפיכך כתב תחלה, פסיק' ר' 21 ב'. – לפיכך נאמר 1), פסיק' 28 ב'; תנחו' ב' תולדות ס"י ח'. – "לפיכך" וסמוך לו הפסוק (עפ"י הרוב בסוף המאמר): ב"ר ט' ס"י ד'; ליב ס"י ה'; ויקר' א' ס"י א'; תנחו' ב' נח ס"י ט'; וירא ל"ו; שם ל"ט; שם מ"ג; תולדות ח'; ויצא י"א; מקץ ו'; שמות ב'; משפטים י'; קרח ו'; מסעי ט'; פסיק' ר' 169 ב'.

לשון, שפה; בטוי; סגנון; נוסח. בטרמינולוגיה של התנאים בא הבטוי לבאר את המובן הלקסיקלי של איזה מלה מהכתוב באפן זה: אין לשון... אלא לשון... ע' ירו' סוטה 23 א', באור ל'ויספח', דברים כ' ח'; ויקר' א' ג' ל'ירד', דה"א ד' י"ח; שם פ' ל"ג ס"י ו' ל'בלדה', יחזקאל כ"ג מ"ג; שהשיר ד' ד', תשור'; איכה ר' א' א', איכה. תנחו' ב' תולדות ס"י ד', הלעיטני, ברי' כ"ה ל'. הנוסח המלא הוא (ויק' ריש ו'): אין לשון... הכתוב כאן אלא לשון... (ע"ד "להשמיד", דברים ט' כ.). או (שם פ' ל"ה) ואין לשון... האמורה כאן אלא לשון... (ל'עזובך, ברי' כ"ח ט"ו). תמונות אחרות תמצא בויק' י"ז ס"י ג' ל'סגור', שיא י"ז מ'; שמיר מ"ה קרוב לסוף ל'פני', שמות ל"ג ב'. ביחוד סבימה זו נמצאת הרבה בתנחו' (נח ס"י כ"ח, לב' י"א ד'): ואין הלשון הזה ונעשה לנו שם אלא לשון עבודה זרה. ואולם רגיל שדברי הכתוב נשמטו אחרי "הלשון הזה". ע' וירא סוף ס"י מ"ה; מקץ ד'; ויגש ח'; בא ט"ז; משפטים י'; כי תשא י"ד, מ"ז; תוריע ט"ז; אמור ב'; בחקתי ה' ו'; שלח הוספה ס"י ט"ו. ע' ג"כ פסיק' ר' 105 ב' 173 ב'. סבימה אחרת בתנחומא היא: אין לשון תוצא (בר' ס"י א', לב' א' כ"ד) אלא... ע' ג"כ בא ס"י י"ג; שלח הוספה ס"י ג'. או מה שיותר רגיל (וירא ס"י ט"ז, לב' י"ח כ"ג): אין ויגש אלא לשון תפלה. ע' ג"כ וישלח ס"י כ"ג, כ"ד; שמות י"א, י"ח; צו י"ד; במד' ב'; קרח ב'; ה'; מסעי ז'. ולפעמים בא בקצרה רק המלה "לשון". איכה ר' פתחי' ל"ב, לנאקתם, שמות ב' כ"ד: לשון פרפור הוא; ע' ג"כ איכה ר' א' י"ח; פסיק' ר' 37 א' 2). לזה שייך ג"כ "לשון זה; ויקר' ח' ס"י א', ע"ד המובן של המלה "זה" שנמצאה בכמה מקומות. [ראה לשון שלימדנו בן הנפת, ע"ד הנוסח של עבוד השנה, ירו' ר"ה 58 ב'].

ע"ד ההבדל בין לשון תורה ובין לשון בני אדם יש מחלקת בהלכות נדרים. אחד אומר: הילכו בנדרים אחר לשון התורה ואחר אומר: הילכו בנדרים אחר ל' בני אדם (ירו' נדר' 39 ג'; ע"רוב 20 ד'). למשל "תירוש" לפי לשון התורה הוא יין, אבל לא לפי הלשון הרגיל בדבור (ירו' נדר' 40 ב'); ע' ג"כ שם 40 ג', 40 ד' 8). חילוק אחר של הלכה בין לשון תורה ובין ל' בני אדם, ע' ירו' שבועות 37 ג'. דב' ר' א' ס"י א' נאמר (ע"ד מה שהתירו לכתוב את התורה בשפות זרות): לשונה של תורה מתיר את הלשון 4). – על המלה "תקם" נאמר "לשון נבזה" (כלומר של הגבוה מכל) ומביא ראיה מאיוב ט' ז', ירו' נדר' 37 א' א', ניר 51 א'. המלה אדם (בענין הבאת קרבנות, ויקרא א' ב') היא לשון חבה ולשון אחזה ולשון רעות, ויקר' ב' ס"י ח'. – על איש ואשה (בר' ב' כ"ג): הלשון הזה נופל על הלשון הזה, ביר' י"ח ס"י ד'. וכן ע"ד נחש הנחשת (בב"ר ל"א ס"י ח'): לשון נופל על הלשון. – ע"ד "אשגרת לשון" ע' לקמן ערך "נסב", – דוגמאות

(1) כמו, לכך נאמר ע' לעיל 218 ערך "לכך". (2) תנחו' ב' סוף מקץ, לב' מ"ג י"ג; מהו הלשון הזה וא' שדי קשה הוא. כאן צריך להשלים לפני "קשה" את המלה "לשון". (3) ע' ג"כ בבב"ר יומא ע"ז ב', נדר' ל' ב' ועוד; ובנדרים ס"ג אחר לשון בני אדם. (4) ר' יוחנן מברית בין לשון תורה ובין ל' חכמים (ב). ע"ז נח ב', חולין קל"ז ב', ע' אג' אמוראי א"י ח"א 204, בהערה אחת של רי"ח, חולין פ"ח א', נאמר: שנאו בלשון חכמים.

למספר רבים. עשר לשונות של שבת, יר' סוכה 54 א'; מני' 72 א'; עשר לשונות של שמחה, שהשיר א' ר' (ריש ד"ה ננילה); בעשר לשונות נקראת נבואה, בראשית ר' מ"ד; שהשיר א' נ' 1).

הטרמינים הדקדוקיים לסמן את המספר ואת המין נמצא גם בספרות שאחרי תקופת התנאים. לשון יחיד, תנחו' ב' ואחחנן, הוספה ה' (לרב' ה' ו') 2; לשון רבים, פסיק' ר' 106 א'; שו"ט י"א ס' ה'; לשון זכר, ל' נקבה, שהשיר א' ה'; פסיק' ר' 56 ב'. — רות ר' נ' ט"ז; היה מדבר עמה בל' זכר.

לְיִשְׁנָא. אם לפעמים אחר מאמר של איזה תנא באה מסורת אחרת, רניל הירושלמי לומר: מפיק לישנא ולפני זה בא השם של האומר זאת). ע' מעשרות 48 ד'; ערלה 61 א'; כתוב' 36 א'; קד' 65 ב'; שבועות 37 א'. ואם אין שם האומר, אז נאמר: אית דמפקין לישנא, ע' ברכות 6 א'; שקלים 48 ד'; מ"ק 83 ג'. בבבלי זה משתמש התנחומא במקום שמביא נוסחאות שונות של מאמרי אנדה עתיקים 8).

0 דוגמאות לשמוש במלה העברית, לשון' בתלמוד הבבלי 4): לשון חול, לשון קדש, ברכ' מ' ב'. הושה שבת מ"א א'. — לשון כבוד, פסח' ג' ב'. — לשון נקי (נקיה), ע' ערך נקי. — לשון הדיוט, ב"מ ק"ד א'. — לשון יחיד, ל' רבים, מני' ל"א ב' 5; ל' זכר ל' נקבה, זבח' מ"ג ב'; קד' ב' ב'. — ברבים, תענית ט' א' ובשאר מקומות: כי משמש ד' לשונות 6); נטין ל"ב א' וב'; בטל שתי לשונות משמע. — הארמית לישנא, כשהיא באה לבאר מהצר הלכסיקלי, כמו מלות תניכיות וכן מלות אחרות, אז היא מתקשרת עם המלה הבאה אחריה (ניכ ארמית) ע"י ד. ברכ' כ"ח סוף א' ע"ל, נוני' (צפניה ג' י"ח): לישנא דתברא הוא, שם, לאותה המלה: ל' דצערא הוא. ע' ניכ שבת ג' ב'; נ"ד ב'; ערוב' ס"ה א'; מ"ק ב' א'; חגי' ח' א'; ביצה ט"ז א'; סוכה ל"ט א'; ל' ב'; ר"ה י"א א'; כ"ב ב'; כ"ז א'; יבמ' כ"א א'; תמורה כ"ז א'; נדה ל"א א'. ע' ניכ ערך „משמע”. — לישנא מעליא (=לשון משכה). הטרמין הזה בא בקשר עם מלת נקט (לישנא מעליא הוא דנקט, כלומר תפס לשון משכה). במחלקת אחת בין רב ושמואל, לבבמ' י"א ה', מבאר אחד. נאכל' לישנא מעליא מן אכלה, משל' ל' ב'; וכן מבאר את המלה ונסתרה, במד' ה' י"ג (יבמ' י"א ב'); וכן הבטוי, רגל', ש"ב י"ט כ"ה; ש"א כ"ד ד'; שופטים ג' כ"ד; שם ד' כ"ז (יבמ' ק"ג א'). בבאורי משנה השתמשו בטרמין זה: כתוב' י"ג א'; שם ס"ה ב'; נטין ע"ז ב'; שם פ'; ב"מ צ"א א'; סנהד' נ"ד א'; תמורה ל' א'. מה שבמשנה ריש פסח' כתוב אור במקום ל"ל הוא ג"כ לישנא מעליא (פסח' ג' א'); וכן גם מה ששנו ותקנו בברכה במקום ובורא רע (ישעי' מ"ה ז') ובורא את הכל, ברכות י"א ב'. — רב אומר שמה שכתוב במשנה ריש ב"ק „הב המויק' במקום חייב, זהו לישנא קלילא. בב"מ א' א': ראה את המציאה, וע"ז אמר התלמוד: תנא לישנא דעלמא נקט 7). במקום שיש נוסחאות שונות של איזה מסורת, או התלמוד משתמש בלשון; לישנא קמא, לישנא בתרא, ע' ברכ' ס' א'; פסח' מ"ה א'; תענית ל' א'; חולין צ"ח ב'; בבב' ל"ז ב'. — שבת נ"ז א'; מאי איכא בין הד' לישנא ובין הד' לישנא; ברכ' מ"ג א'; להיאך לישנא... ולהיאך לישנא;

1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 264. 2) פסיקתא ר' 108 א', 162 ב'; בלשון יחיד.
3) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 485, 5. — לישן במסורה, ע' פרנסדורף ע' 6 ולחגן. 4) ע' לעיל 218 הע' 4, 8. 5) חולין נ"ה ב', ע"ז א', קב"ב ב', קל"ד א', פסח' ס"ד א' (בכל מקום ר' יוחנן): בלשון יחיד אני שונה אותה. יחיד כאן פירושו דברי חכם יחיד. 6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 876 הע' 2. 7) רש"י אומר במקום לישנא דעלמא — ל' בני אדם,

פסחים ע"ט ב' כתרי לישני; חולין ק"ט ב' כלשנא קמא דרב. כשהתלמוד מביא נוסח אחר או הוא אומר: לישנא אחרינא, ע' נזיר ט' ב' ב"ק נ"ט סוף א'; חולין ק"ט סוף ב'; תמורה ה' א'; ו' ב' ט' ב'; י"א א'; י"א ב'; ל' ב'; נדה כ"ט א'; ל"ח א' — קדו' ב' ב' לישנא דאורייתא בנגוד לישנא דרבנן.

מ.

מאי. מה. השאלה מאי דכתיב¹, שמבקשת את מוכן הכתיב באה בספרות הירושלמית רק לפעמים דחוקות. ע' ב"ר מ"ט סי' ח': ר' שמלאי שאל את ר' יונתן; בשו"ט ד', סוף סי' נ'; מאי דכתיב, ואולם במקור המקביל, איכה ר' נ' מ"ג, הגירסא היא: מהו דין דכתיב, לפעמים סמוך אחר, מאי בא הכתוב בעצמו: פסיק' 65 ב' (לאיוב א' י"ד); מאי הבקר היו חורשות...; שם 183 ב' (ויקרא כ"ג ה'); מאי ביום הראשון; ב"ר ו' סי' ט'; מאי ספר הישר; שם מ"ד סי' ט'; פסיק' ר' 18 ב'. — מאי קדון, ירו' חגיגה 79 א' (ויקרא י"א ל"ד); מאי כדון מכל האוכל אשר יאכל, ע' ג"כ להלן ערך, מהר"י, ע"ד מאי טעמא, ע' לעיל 194.

⁰ בתלמוד הבבלי נמצא מאי דכתיב הרבה פעמים. הדרשות של רבא שבער' כ"א ב' מתחילות כולן במאי דכתיב. ע' ג"כ ברכ' ח' א'; ו' ב'; טו' ב'; ל"ב ב'; שבת ל' א'; 119 א'; ע"ז נ"ה א'. — שאלות אחרות שמתחילות במאי: מאי אית לך למימר (מה אפשר לך להגיד), פסחים פ"ד ב' 2. — מאי איכא למימר (מה אפשר להגיד), פסח' פ"ה א'. — מאי בינייהו (במה נבדלו שתי הדעות), ע' לעיל 158. — מאי הוי עלה (מהו היוצא מזה), ערוב' ג' א'; חולין כ"ח ב'. — מאי לאו (האם לא), נדה ה' א'. — מאי שנא (במה שונה), רנ"ה השאלה לבוא מכופלת: מאי שנא... ומאי שנא, ברכות ד' ב'; שם כ' א'; ערובין ג"ב א'; יבמ' כ"א ב'. ע' לקמן ערך, שניי. — ע"ד מאי איריאי, ע' לעיל ע' 155. — ממאי (ממה?) יומא כ"ב ב'; יבמות ק"ב ב'; נזיר ג' א' *.

מאחר. ע' לעיל ערך, אחר, והערך הסמוך.

⁰ **מגו.** (מינו), מתוך. אחריו תבוא אות השמוש ד... מגו ד... הוא כמו בעברית מתוך ד... בירושלמי בא במקום זה מאחר ד... ע' פרנקל מבוא 11 ב'; לוי ח"א 307 ב'. **מקדה.** אפי' הוא הבטוי בירושלמי "מדת הדין", שבא במקום, דיני ממונות שבתלמוד בבלי ושבמשנה. ע' פרנקל מבוא 11 א', שמביא שם את המקומות הללו: ברכ' 5 א'; שביעית 38 ד'; 39 סוף ג'; מעשרות 49 ג' וד'; מע"ש 53 ג'; נדר' 40 ב'. ומלבד אלה צריך עוד לציין: פאה 19 א'; שביעית 34 ד'; גמין 44 ב'; 46 ג'; סנה' 23 א'. על המשנה דמאי פ"ד מ"ב אומר ר' יוחנן (ר' הילא בשמו): תפשה מידת הדין בחוכר מן הגוי ולא תפשה בחוכר מישראל. (דמאי 25 ב' שורה כ"ה, השוה שם שורה ל'). בבבוי, "מדת הדין" אין כלל מהמובן משפט הרכוש, אלא שבארץ ישראל תפס לו המובן הזה. פעם הוסיפו לזה את המלה, בממוין, ב"ק ריש פרק ה' (4 ד'); זאת אומרת

(1) ע' ערך, סהוי. (2) ע' ג"כ קהיר א' סוף ב'; ירו' שקלים 61 ב'.

* מאי קשמעין דין (כרית קטיל), בהרבה מקומות בתלמוד. הכא במאי עסקינן — בהרבה מקומות בתלמוד. — לפעמים באה בבבלי שורה ארוכה של שאלות קצרות זו אחר זו, ובסוף כל אחת מאי או מהו. פסחים י' ע"ב (רבא), ב"מ כ"א ע"א (ר' ירמיהו), שם כ"ה א' ג"כ ר' ירמיהו בשיר מהו? כשורה מהו? כחצובה מהו? כסולם מהו? ומסיים בתיוק, — ח ס ת ר נ פ.

שלא הילכו במדת הדין בממון אחר הרוב (1); ועוד שם: במקום אחר הילכו במדת הדין בממון אחר הרוב (2). הבטוי הזה מלמד, שכאן באה ההלכה בכל חמר הדין, בניגוד למדת הרחמים. ע' ירו' ב"ק 6 ג': תמן במדת הדין ברם הכא במדת הרחמים; ירו' סוף שביעית: תמן למדת הדין הוא ומה דרב נהיג למדת חסידות (3). הלשון, נמצאת מרת הדין לוקה (ירו' ב"ק 4 א', ר' יוסי בר אבון) אינו שייך הנה. היא מיוסדה על לשון התנאים: בוו מדת הדין לוקה (רשב"י, תוספ' יבמ' ט' ג'; ירו' יבמ' 8 ב'), ששם המוכן של דין הוא דומה אל של זה הלשון של רבי ר' ישמעאל (שבועות י"ד א', יומא מ"ג ב'); כך היא מדת הדין נוהגת (ניא נותנת), כלומר דרך ההגיון (4).

מִדָּה קְשָׁה. (חמורה) שהשיר ב' ט"ו (ר' יהודה בר סימון): הנותן בים דרך (ישעי' מ"ג ט"ו), אין זו מדה קשה, ובמים עזים נתיבה (שם) אין זו מדה קשה, אלא איזו היא מדה קשה? המוציא רכב וסוס... — מדה כנגד מדה, שהשיר ג' ד'—ע"ד תשע הדרישות שדרש ישעי' מישאל, א' ט"ו, נאמר בפסיק' ר' 169 א': תשע מדות כתב כאן כנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

מִדְרָשׁ. א. מדרש כל ענין וענין לבר. בירו' יומא 40 ג' (ר' הילא): כל מדרש ומדרש כענינו; בירו' יבמ' 7 ג': כל מדרש בענינו. ר' יוחנן אמר על הדרש של השם נח מן נחם, ב"ר כ"ה ס' ב': לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש. אחד אמר לר' הושע' על הכתוב בר' ל"ב י"ד: אומר לך טיבו (5) של מדרש, וכשתהא דורשו אמור אותו משמך, תנחו' ב' וישלח ס' י"א. — ברביב. ירו' ניר 56 ב': מדרשות אמינא. ב"ר ע"א ס' ט': מדרשות הן (לשמות שבד"א ח' כ"ז). ע' ג"כ להלן ערך, מתנורו—. תנחו' ב' תולדות ס' ט"ו בדרשה אליגורית, לבר' כ"ז כ"ח: ותירוש אלו המדרשים (כאן אפשר שהמוכן הוא כמו זה שיבוא להלן במספר ב') (6).

ב. המקצוע של הדרשה. ע' לקמן ערך, מקרא.

מִדָּה. השאלה, מה כתיב? אפשר למצוא בערכים: בתר', למטה', למעלה', ענין', ראה', חמן' ועוד. כשהיא לעצמה באה שאלה זו הרבה פעמים בתנחומא או כדי להביא ראיה מהכתוב לענין שנאמר שם קודם, או בשביל להדגיש יותר את הענין. ע' תנחו' ב' לך לך ס' י"א (בר' י"ב ט"ו): מה כתיב ויחלק עליהם לילה; ע' עוד שם בר' ס' ד', ה'; וירא ט"ו; ויצא ט'; וישלח כ"ה; וארא ל"ב; יתרו ו', ט'; משפטים ב' שמיני סוף ז'. או לפעמים באמצע המשפט בא הלשון, מה כתיב? בשביל חזק הבטוי. ע' תנחו' ב' וישלח ס' ו' (בר' ל"ב ח'): וכיון ששמע יעקב כן מה כתיב ויירא יעקב מאד; ע' עוד וישב ס' י"ב; שמות ריש ס' ב'; ס' י"ב (קודם לזה בא מ"ד); ע' עוד הוא בא לשאל ע"ד המוכן של הכתוב (כמו מהו דין דכתיב, וכדומה). ע' ויצא ס' כ"ד, בר' ל' ל"ז: מה כתיב ויקח לו יעקב; ע' עוד ויחי ס' י"ד, ויח' וארא י"ב; בא ט"ו; יתרו סוף י', י"ד; תרומה ג'. — לפעמים עם הוספה של הזכרת השם או הענין שעליו

(1) בבבלי ב"ק מ"ו ב' בא במקום זה: כממונא לא אולין בתר רובא. (2) לפ"ד פרנקל מבוא 11 ב', לוי ח"ג, 27 ב', המלה, בממוין היא הוספה מן הנלוין. בירו' כתוב' ריש פ' ב' (26 א') בא המשפט הראשון שתי פעמים והשני — פעם אחת, ובכולם, לממוין במקום, בממוין, ולמדת הדין במקום, במדת הדין. (3) בבבלי ב"מ ג' ב' חולין ק"ל ב': מרת חסידות שנו כאן. (4) ע' לוי ח"ג 27 א'. (5) טובי' פירושו כאן, כנראה, כמו טוב, היותר טוב ויפה. שם הלאה בשיחה אמר ר' הושע' ע"ד הדרשה ששמע: זה הוא הדבר הטוב. (6) בכור' מ"ג ב', על המשנה (בכור' ו' ב'): זה נבן האמור בתורה, ואמר רבא: זה הוא שדרש או נבן האמור בתורה (ויק' כ"א כ"א).

מוסב הכתוב; מה כתיב בהם בדור המבול, תנחו' ב' בר' סי' כ"א, לבר' ו' כ"ג; מה כתיב כאן באברהם, שם וירא סי' ט"ז, לבר' י"ח ב'; ביהורם מה כתיב, שהשיר א' ה' (ר"ה שחורה), לטיב ו' ל'; ער שלא הטאו ישראל מה כתיב, שהשיר ג' ח', לתה' ס"ח י"ג. ע' ניב פסיק' 24 א'; 45 ב'; 126 א'; בירו' סנהדר' 19 ב' שורה 38, 45, על הכתוב נחמיה י"ב ל"א; מה כתיב? מהלכות? לא! – תהלכות (כתיב). עוד דוגמאות ל"מה כתיב": פסיק' 87 א'; 105 א'; 105 ב'; 106 א'; איכה ר' א' י"ג קרוב לסוף; ויקיר כ"ו סי' ז'. עם ו' החבור; ומה כתיב, תנחו' ויצא ריש סי' ט"ז.

משפטים של השקאה ששתי צלעותיהם מתחילות עם "מה" ו"אף" נמצאים בערכים כגון, "להלן", ששם הובאו דוגמאות משני כתובים המקבילים זה לזה. ע' עוד ביר ניב סי' ב'; פסיק' 88 א'; 107 א'; שהשיר א' א'; איכה ר' פתיח' ב'; אסתר ר' ב' ה'; פסיק' ר' 78 ב'. במקום, אף יש לפעמים בצלע השניה, כך. ע' פסיק' 73 ב'; ויקיר ל"ו סי' ב'; שהשיר א' ב' (ר"ה כי טובים); א' ה' (ר"ה שחורה); א' י"ג; א' ט"ז; ו' ריש ו' (שם לפעמים אף ולפעמים כך).

0 מה ל... מה ל..., פירושו: איזה הברל יש בין הוה ובין ההוא? אין שום הברל! ע' שבת ק"ו א' (רב אשי): מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי; יבמות ו' ב' (רב ששת): מה לי ביטול פתילה מה לי ביטול סמנין; נבימ ל"ו ב'; מלאך המות מה לי הכא מה לי התם; חולין ל"ה ב': מה לי קמליה כולא מה לי קמליה פלגא.

מקומו, מרכב מן מה ומן הוא, ראשית כל צריך לציין את הלשון שבו הוא דורש אחר פשט המקרא: מהו (לפעמים רחוקות – מה) דין דכתיב, ע' ביר ח' סי' ט' 1; פ' סי' י'; פ"א סי' ב'; פ"ב סי' ח'; ויקיר כ"ב סי' ו'; שהשיר ב' (ר"ה ישקני); ב' ה'; קה"ר א' ו' קרוב לסוף; ב' ג'; ג' כ"א; ט' י"א; רות ר' ריש פרשה ג'; ריש פרשה ד'. במקום דין כתוב ג"כ דין (ע' לעיל 177): ירו' פאה 20 ב'; מעשרות 51 א'; פסיק' ר' 125 ב'; במקום, דין כתוב, דא בירו' כ"ב 13 ד'; גם, ההן: ירו' ברכ' 12 ד'. עוד לשונות שונות: מהו הדין שנאמר, קה"ר א' ו'; מהו דין, קה"ר ה' ריש י'; מהו דין לשון, ריש רות ר'; מהו הכתיב, תנחו' קרושים ריש ו'; מהו שכתב, פסיק' ר' 57 ב'. במדרשי תנחו' נמצא הלשון: מהו כך (ואו כן). ע' תנחו' ב' נח סי' י'; שמיר י"ט סי' א'; פסיק' ר' 6 ב'; שם 38 ב'. – הלשון היותר קצר הוא שהמלה "מהו" באה לברר לפני הכתוב, ע' ירו' ברכ' 7 ב'; ר"ה 57 ב'; תענית 68 ג'; בר' נ"ו סי' ט'; סי' ב'; ויקיר י"ב סי' א'; פסיק' 4 א'; 9 א'; 12 ב'; 13 א'; 139 א'; 165 א'; 167 א'; 175 ב'; 179 א'; 196 ב'; שהשיר ב' ט"ז; ג' ריש א'; תנחו' ב' בר' ריש סי' כ"ט; נח סוף י'; וישב ריש סי' ב'; קרושים ריש סי' ו'. במשא ומתן שבירוש' נמצא תדיר השאלה: מהו כדון (Was nun), ע' ירו' תרומ' 44 א'; שבת 14 ג' (מהיא). במקום מהו נמצא גם מאי: סוכה 51 ד'; חגי' 79 א'; או, מ"י: שבת 10 א' 2). נבמדרש הגדול תמיד מהוא, מהיא.

0 מהו דתימא. ע' ערך, פשיטא.

מקומו, ברור. בתור פעל יוצא נמצא בביר צ"ח סי' ט' ע"ד המשיח: שהוא מחזור להן דברי תורה, כבינוני פעל נמצא הרבה פעמים בירושלמי. המחזור מכולן, מעשרות 49 ד'; המחזור שבכולן, שם 50 ג'; מחזור הוא... אינו מחזור, ערוכ' 21 סוף א'. – אין לך מחזור מכולן אלא... שם; – אין לך מחזור אלא..., חלה 58 ג'. – אין

מחזור... מחזור... ערבין 26 א. — אינו מחזור, מע"ש 53 ב'; שבת 9 ד'; פסח' 36 ב'; יומא 45 א'; סוכה 55 א'; מחורות, שבת 11 ד'; ע"ז 43 א'; המובן של הבטוי מחזור מתברר ביחוד ע"י מאמרו של ר' ינאי: זה אחד מנ' מדרשות (או מקריות) שהן מחזורין בתורה, ירו' תרומ' 40 ד' (חלה 37 ג'), לרב' י"ד כ"ט; שם 41 ג', לבמד' י"ח י"ב; שם 45 ב', לרב' כ"ז ג' 1). — ירוש' נויר 53 ד': אין שחיטת עוף מחורות בתורה; ערוב' 21 סוף א' (ר' הושעיא): הניעוך סוף תחומי שבת שאין מחזורין מדבר תורה; וכן שם 22 ד', ברכ' 5 סוף א' (ר' יוחנן): הניעוך סוף מלאכות תפלה שאינם מחזורים מדבר תורה 2); ירו' פסח' 28 ג': שאין לא תעשה שלו מחזור; יומא 44 ד': מנין שהוא מחזור בעשה; וכן תענית 64 ג'. — התמונה הארמית של מלה זו נמצאת במאמרו של ריו"ח, ירו' ברכות 4 ג': כל מלא דלא מחזורא מסמכין לה מן אתרין סנין (וכן בירו' ערוב' 26 א'; פסיק' ר' 122 ב'). ע' ערך, סמך. — בביר כ"ז ס"י א' אמר ר' יהודה בר סימון על מה שהביא ר' יודן ראי' מדניאל: אית לן קרייא אחרן דמחזור יתיר מן דין 8). השוה אסתר ר' א' א': אית לן חד דטב מן כוליהן.

0 בבבלי בא בארמית בתור הברעה במחלקת, אלא קחונקא... ע' פסח' ל"ז א'; ע"ח ב' ק' א'; יבמ' ק"א ב'; ק"ט א'; כתוב' צ"ד ב'; מכות ב' ב'; חולין ק"ז. וכשנוגע לתשובות שונות בא: אלא מחורותא כדשנינן מעיקרא, ע' פסח' נ"ה ב'; ע"ג ב'; ר"ה ד' א'; יבמ' ע"ז א'; נטין מ"ב א'; הוריות ח' ב' 4).

מטא. (מטי). פֶּעַל (=הניע). אסתר ר' ב' ו': כד הוו מטו ר' יונתן ורבנן להאי פסוקא (ע' ערך פסוק). שהשי"ר מ"ז: וכד הוי מטי גבי שלמים (ויקרא ו' י"א). בירו' נמצא תדיר הלשון, כשמדובר על אדות אחד שאמר בשם קדמון: „מטי (ומטו, מטו) בה בשם”. כלומר הניע בקבלתו עד שם הקדמון פלוני, בעוד שאחר אמר בשם פלוני המאחר בזמן. ברכ' 7 ג': ר' פנחס ור' סימון ור' אבא בר זמינא מטו בה בשם ר' אבדימי דמן חיפא. כלומר המאמר שאמר ר' פנחס בשם ר' סימון אמרו ר' אבא ב"ז בשם ר"א דמן חיפא. ע' עוד דוגמאות: ברכ' 8 ב'; 11 ג'; פאה 16 ג'; חלה 57 ג'; בכורים 64 א'; שבת 7 ב'; 16 א'; ערוב' 22 ד'; שקל' 50 א'; תענית 64 א'; מנ"י 74 ב'; חגי' 76 ד'; יבמ' 9 ג'; 12 ג'; 13 א'; נדר' 42 ב'; קדו' 66 ב'; ביב' 14 א'. — בחגי' 79 ב' באה שלשלת המסרת: ר' זעירא—רב אסי—ריו"ח—ר' ינאי, ולא ירעין אין מטי בה (ולא ידוע אם ר' ינאי קבֵּלָה) בשם רבי. — כלאים 31 א': ר' יוסי אמר לה סתם ר' חנינא מטי בה בשם ר' שמואל בר יצחק; דומה לזה יבמות 5 ג'; שם 12 ד' 5).

0 יומא ט' ב': כי מטי ר' יונתן להאי קרא; חגיגה ד' ב': רב הונא כי מטי להאי קרא (שם ובה' א' כמה דוגמאות); ע' ג"כ שבת קנ"ב א'; מ"ק ט"ז ב'—מס' תמיד כ"ח א'.

1) בתנח' משפטים קרוב לסוף בא בתוך מאמר סתמי לשמות כ"ג כ': זה אחד מן המקראות המחזורות שביהמ"ק שלמטן מכון כנגד ביהמ"ק שלמעלן. ע"ד דרשת המלה, אשר הכינוח"י, ע' אני התני כרך ב' ח"א 65, 66 הע' 7. 2) ע' הנוסח שהובא אצל לוי ח"ב 26, שנעלם מעיני ר"ב רשני באהבת ציון וירושלים, ברכות ע' 57. הבטוי, הניעוך סוף' שבשני המאמרים האחרונים פירושו הוא: הביאוך עד לידי סוף החקירה (=ההכרה) שהמאמר הזה אין לו יסוד מחזור—ברור—בתורה. 3) ע' המקורות המקבילים (שבאחרים מהם במקום מחזור באו בטויים אחרים) באני אמוראי א"י ח"ג 191, 4. 4) במעלה ט"ו א' אומר ר' ינאי, מחורותא וע"ז פירש רש"י, דבר ברור הוא. וע' נויר ס"ג א' בעברית במאמרו של ר"א בן פדת: במחורות 15. 5) במקורות המקבילים נשתבשו המלות ססי בה עד שקשה להכיר; ביבמ' 14 א' מ' נעשה סהן, כתובה', בסוטה 19 ג' ס"ב—רובה'.

כי מטי ר' יוחנן בהא מתניתא. אל הלשון הירושלמי: מטי בה בשם... מתאים הבבלי: ומטו בה משום (משמיה ד...), בירוש' הנושא ל'מטי' הוא האומר בשם, ובבבלי בא באופן סתמי. בבבלי ע"פ הרוב מה שנא' תחלה בשם אמורא, מניעים עד איוה תנא. ריה י"ב: א"ר אסי ארייח ומטו בה משמיה דריה"ג (1). ע' ג"כ שבת ק"א א' (רב-ר' חייא); ערוב פ"ו א' (ג"כ); בכור' ח' א' (רב-ר"י בן חנניה); זבח' י"ז ב' (ר"י-ר"א בריש); ריה י' א' (ר"י-ח – ר' ינאי); מנחות כ"ו א' (ריש בן יהוצדק (2) – ר"י בן חנניה). – בקדו' ס"ז ב' אחרי, ומטו בה בשם ר' ינאי, בא: ורב אחא בריה דרבא [אמר] ומטו בה משום ריה"ג. מ'. איבה ר' א' ריש י"ז: מי אמרו לפסוק הזה, תנחו' ב' נח ס"י ב', למשלי ג' י"ח: מי הוא זה זה נת; שם וארא ס"י י"ב, למשלי כ"ט י"א: מי זה זה פרעה; שם שמיני א', לקהלת ח' ה': מי היה זה (צ"ל מי הוא זה זה) אהרן; שם בהר ס"י ח', לויק' כ"ה כ"ה (גואלו): מי היה זה בעני.

בתור ה' השאלה בקשר עם כתיב. ירו' פסח' 33 ב', לשמות י"ב ט': מי כתיב לא אל כתיב; קה"ר ד' סוף י"ב: ומי כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב; ע' ג"כ קה"ר ג' ב', ל'מ"א י"ג ב'; אסתר ר' א' א', לעזרא ד' כ"א. 0 ברכ' ג' ב', לשופטים ו' י"ט: מי כתיב תיכונה שבתוכנות התיכונה כתיב; שם י"ב א', למלאכי ב' ה': מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב; שם נ"ד א', לתה' ק"ז ל"ב: מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב; זבח' ס"ד ב' (רבא), לויק' ה' ט': כי כתיב ימצו ימצה כתיב (3). [בהרבה מקומות בתלמוד נמצא, מי אמרינן, הור' ד' ע"ב ועוד. – המתרגם]. מ"ך. ע' לע"פ ערך, ירי.

מ"א. ש"ס. תאר למקרא. ירוש' ברכות 5 א': מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מלא הוא. בכורים 65 ד': ולא מקרא מלא הוא (ואין צורך איפוא למסרת). ע' עוד רות ר' ריש פ' ג'; איבה ר' א' סוף מ"ז; שו"ט ד' ס"י מ'. בלשון חיוב (כל' ולא): ב"ר ג' ס"י ד'; כ"ג ז'; צ"ח ה'; ויקר' ל"א ס"י ז'; תנחומא ב' וירא ס"י ו'; ויחי ו'; פסיקתא ר' 14 ב'; שו"ט א' ס"י י"ז; י' י"ט; צ"ט ס"י ד'. בקה"ר ג' ב', קרוב לסוף, נאמר בשם ר' עקיבא: מה לנו המעשה אין לי המעשה אלא מקרא מלא. בפסיקתא 3 ב': ויש מקרא מלא ביחזקאל; 167 א': יש לך מקרא מלא; 6 ב' וגם 192 א': כתוב מלא הוא. תנחומא תולדות ס"י י"ב: פסוק מלא.

במובן של המסורה, מלא' פירושו כתיב מלא י"ד או ו"י. ע' ערך, חסרי. איבה ר' א' ו' (פסיק' 160 ב'): רודף מלא; ירו' סוכה 52 א': סכות מלא; שו"ט פ' ס"י ג'; ולבה מלא הוא; ב"ר פ"ה ס"י י"ג: תאומים מלא (בא'), בניגוד לתאומים חסר, בר' כ"ה כ"ד. – בארמית, ירו' כלאים 28 ג' (לישע' ס"א י"א): זרועיה מלא.

0 מקרא מלא דבר הכתוב, נזיר מ"ב ב', לבמד' ו' ז'.

מ"א, מ"תא. (מילתא). מלה; דבר. ירו' קדו' 66 א': שכיחא הא מילתא בפומהון דרבנן; ירו' יומא 39 ד': מילתיה דר' שמואל בר יצחק אמר. השוה ירו' גטין 47 ב': מילתיה

(1) זהו המקור היחיד שמביא לוי (ח"ג 877 ב'), ומייחסו לערך נטה, נטי. כי הוא חושב, מטי' בינוני של אָפֶטֶל, ואחריו נמשך קאהוט ח"ה 383 ב' שמביא ג"כ רק את המקור הזה. גם יאסטרוב (Kol. 757 a) מביא רק את המקור היחיד הזה, אבל הוא ידע לפרשו כהונן בערך, מטי'.
(2) זהו הנוסח הנכון, ע' ד"ס חלק י"ד 59. (3) זהו הנוסח הנכון עפ"י כ"י גרים ח"ד 122). כי אי אפשר שתבוא המלה, כתיב' על הנקוד וְנָצַח (או וְנָקְצָה) וְנָקְצָה, כי, כתיב' מוסב רק על האותיות, מה שמבאר רבא להלן; דממילא משמע, פירושו שהמלה ימצה (בנפעל) משמע שהם יצא מא"י.

דרשב"י אמר ש... ביותר מצוי הלשון הזה ברבים אפילו במקום שאמר אמורא יחיד (ע' פרנקל מכא 16 א'). ע' שבועות 36 ג'; מליהון דרבנן אמרין ש...; פסח' 27 א'; דמאי כ"ב ג'; דומה לזה דמאי 24 א'; מליהון דרבנן מסייעין לר'...; שם 25 ד'; מליהון דרבנן פליגין (1).

0 יומא ל"ח ב': מנא הא מילתא דאמרי רבנן; יבמות כ"א ב': הא מילתא מגברא רבא שמיע לך; שם ל"ה א', נ"ו א', סוטה ו' א', ביב נ"ג ב': הא מילתא אמר לן רב ששת ואנהרינהו לעינין ממתניתין; תענית ד' ב': לימא מר מילתא; שם ו' א': לימא מר מילתא דאגרתא; שבת קכ"א ב': נפק מילתא מבינייהו; פסח' פ"ג: חדא מילתא היא. — לאו (ולאו) מילתא היא (לא נכון), שבת ק"מ ב'; פסח' כ' ב'; ר"ה י"ג א'; כתו' ל"ג א'; גמין כ"ג א'; זבח' ציד א'; חולין קל"ב ב'. — ע' ג"כ ערך, מעליא. — ברבים — מלי. ע' ערכי, מַגִּין, הַגִּין.

מַלְיָצָה. בשהש"ר בפתיה: את מוצא צדיק מליד צדיק, רשע מליד רשע, צ' מליד ר', ר' מ' צ'. וכולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה. (מליצה — משל ארמי). אחרי שהשם מליצה במובן שכזה לא נמצא במקום אחר אי אפשר לדעת באיזה אופן באו לקרוא למשל — מליצה (אמנם בתנ"ך משל ומליצה מוונים לפעמים (משל' א' ו'; חבקוק ב' ו'). בלוקט לשיא כ"ד (רמו קל"ד) בא נוסח אחר לכל המאמר ושם נשמט לגמרי הראיה מהמליצה. במשפט השני הובאה אמנם ה"מליצה" הארמית אבל שם הוא נקרא משל (2).

מַמְשֵׁל. מלת האכזות. ירו' פאה ב' א' (בהלכה): בישינו ממש; שביעית 39 ד'; פסולין ממש; נזיר 52 ב'; כסתירת ממש; סנהדרין 20 א': למטן ממש; — ביר ל"ג ס"י ה', ל"מ"א י"ו ו': עורבים ממש; שהש"ר פתיה, ל"מ"א ג' ט"ז: זונות ממש.

0 ברכות י"א א', לדברים ו' ו': שכיבה ממש, קימה ממש; שם נ"ו ב', למשל' ח' ל"ה: חיים מ'; סוטה י"א, לשמות א' ח': חדש מ'; שם ל"ו ב', לבר' ל"ט י"א: מלאכתו מ'; שם מ"ו ב', ל"מ"ב ב' כ"ד: ראה מ'; קדוש' ע"ז ב', לשש"ד ד' ו': אימא מומא מ'; ב"ק פ"ג ב', לשמות כ"א כ"ד: אימא עין מ'; ב"ב קכ"ג, לבר' כ"ט י"ז: רכות מ'; שם, לבר' כ"ט ל"א: שנואה מ'; סנהד' ס"ד א', לדברים ד' ד': דבוקים מ'. — מה שנוגע למאמרים שנתקבלו מפי חכמים נמצא ג"כ, ממש באותו המובן. ע': פסח' ו' א'; יומא פ' א'; סוכה י"ד א'; כ' א'; כתובות ס"ה ב'; ק"ב ב'; נדרים כ' ב'; מ"ט ב'; ב"ק ס"א א'; חולין י"ט ב'.

מָן. בירוש' לשון רגיל מָנָה (או מָנִיה), כלומר מאותו הפסוק עצמו למדים הנדון. כך א"ר ועירא בדמאי ריש פרק ו', 25 א'; וכן בתרומות 40 סוף ב', ששם נכללה המלה להרגיש אותה: מניה ומניה; ועוד ר' ועירא ביבמ' 5 ד'; בקרו' 58 ג' ג"כ באותו המובן. ע' רטנר לירי' תרומות, ע' 5. — ע"ד הלשון מניה וביה, ע', מלבר לוי ח"ב 146, ביחוד אצל גיגר נאכנעלאססענע שריפטען, 324, III.

מָנָא, מַנְיָן. ע' לקמן ערך "מַנְיָן".
מָנָה. קל, ספר, חשב, שהש"ר ד' ד', לרה"א ה' י"ח: ולא מנאן הכתוב; תנחו' פנחס ס"י ה', ל"מ"ב ח' ט"ז: והיה הכתוב מונה לבנו (הפעול הוא שָׁנָה).

(1) הנושא של הפעל הוא לא מליהון, אלא רבנן. וכן, אמר' ביחיד אין הנושא מילתיה.

(2) המקור נרשם בלוקט, פסיקתא רבתי.

0 ברכי כ"ד ב', לבמד' ל"א נ' (רב ששח): למה מנה הכ' תכשיטין שבחוק עם ת' שבפנים; בשבת ס"ד ב' אותו הדבר, רק מתחיל: מפני מה; בכור' ד' ב', לבמד' נ' מ"ו (אביי): מנה הכתוב עודפים באדם ולא מנה עודפים בבהמה.

מנין. מספר, עולה בחשבון (ע' ערך נימטריא). ירו' סוטה 20 א', לבמדבר ה' י"ט: מ' המאריים; ב"ר כ"ד ס"ה ה', לב' ה' א': מנין זה; שם מ"ד ס"ה ט', לב' י"ד י"ד: מ' אליעזר; שם נ"ג ס"ה ט', לב' כ"א ו': מ' מלל; ויקר' סוף ח', לבמדבר ו' כ"ג: מ' זה; שהש"ר ב' ד': מ' ודגלו; ה' י"ב, לישעי' א' כ"א: מ' מלאתי; ה' ט"ז (ונם במק"א), לב' כ"ז ה': מ' עקב; שמור מ"ב קרוב לסוף, לשמות ל"ב ח': מ' מסכה; מדרש שמואל י"ז ס"ה ב', לש"א י"ד ל"ד: מ' בזה. בשו"ט, כמנין' במקום, מנין'. כ"ג ס"ה ו': כמ' רודה; ס"ח י"ז כמ' בס; ע"ח ג', לשמות ט"ז י"ד: כמ' מחספס; שם סוף ס"ה ט', לטה' ס"ח: ה' הרים כמ' חמשה ח' ת'. – דוגמאות למנין אותיות, ע' ערך, אות'. – פסיק' ר' 111 א': ומנין תורה אינו עולה אלא שש מאות ואחת עשרה. – שהש"ר ב' ב': שאינו מן המנין, 0 בבבלי בא, מנינא לא במובן נימטריא, אלא במובן מספר הפרטים, קדו' ג' א': מנינא דרישא, מנינא דסיפא, ע"ד המספר שבמשנה קדושין א' א'; ב"ק ה' א': תני מנינא (לב"ק א' א'); שם: מנינא דר' חייא (לבב"י) ב"ק ד' ב'; כריתות ב' ריש ב': מנינא למה ל' (לכריתות א' א'); סוטה מ"ד ב': וי"ו למנינא (למשנה סוטה ט' א').

מנין. מרכב מ, מן און. משמש לשאלה ע"ד המקור מהכתוב. ירו' מעשרות 50 א': מנין ש...; מ"ק 83 ג': מנין ש... דכתיב; סוטה 18 ב': מנין למדור... מ...; ב"ר ג' ס"ה ו': מנין ש... מן הכא; שהש"ר א' ב' (ישקני), ז' ט': מנין דכתיב...; ב"ר א' ס"ה ד': ...מנין שנאמר...; וכן שם ח' ס"ה א'; ויק' ב' ס"ה א'; שהש"ר ז' ט': מנין מן הדא קרא...; קה"ר י"ב י"א: מנין אתה אומר ש... תלמוד לומר; שם א' ח': מנין ממה שכתוב, – מתחנומא. – בראש' ס"ה א': ומנין ש... שנאמר; תולדות ס"ה י"א: ומנין ש... שכן כתיב...; תולדות ס"ה כ"ג: מנין אתה אומר ש... ממה שהוא אומר...; וישב ס"ה ה': ...מנין שכך הוא אומר; חיי שרה ס"ה י': מנין כן; שלח ס"ה ח': מנין שכתוב...; ע' ג"כ ערך, "מדר" 1).

0 בבבלי נתקצרה מלת השאלה, "מנין" למנא (מ, מנא) = מן אן 2). דוגמאות: מנא הא מילתא דאמרי רבנן? (כלומר מאיזה פסוק לומדים זה) ע': שבת מ"ז א'; יומא ל"ח ב'; יבמות ס"ב ב'; סוטה כ"ז ב'; ב"ק צ"ב א'; חולין י"א א'; תמורה ל"ב ב', דומה לזה: מנא הא מילתא דאמרי אינשי, ב"ק צ"ב ב'; צ"ג א'. – מנא הני מילי (גם ביחד: מנהני מילי) היא שאלה ע"ד מקור המשנה בכתוב. ע': ברכות ל"ב ב'; ל"ב ב'; ריה כ"ד א'; סוכה י"א ב'; כ"ה א'; יומא ל"ד א'; מגילה י"ז א'. – מנא אמינא לה (= מנין אני אומר זאת). ברכות ל"ז ב'; ג' ב'; שבת קל"ה א'; ערוב' כ"ט ב'; ל"ב א'; פסחים ס"א ב'; מגילה י"ט א'. – מנל (או: מנא לן). ע': ברכות י"ב ב'; סוכה מ"א א'; מגילה כ' א'. מסר. קל. תנחומא בר' ס"ה י': כשם שקיבלתי בלחישא כך מסרתי לך בלחישא, במקור המקביל, ב"ר ג' ס"ה ד': כשם ששמעתי בל' כך אמרתי לך בל', בכל המקומות שהובא המאמר הזה אין, קבל' ו"מסר". (חפ"ע, "מסר" נמצא עוד בפסיק' ר' 98 א':

1) בבבלי ברכ' מ"ה א' (אמורא מא"י): מנין ש... שנאמר; ב"ק ס"ז א' (רב חסדא כשם אמורא מא"י): מנין ש... שנאמר; ברכות ו' א' (אמורא מא"י): מנין... דכתיב. 2) מה שמביא לוי ח"ג 146 סוף א' מ"ר י"א ס"ה ה', מנא' נמצא רק במדרש הנדפס. בכ"י הלגיוני הנוסח, מנין, בשני כ"י – מנן, שזהו בורא' מקוצר מן מנאן וע' הוצ' טהאדאר ע' 498. במקורות הארצישראליים בא, מן קן' (ע' לוי א' 479 א'; פסיק' ר' 61 ב'; מן הן מהרא הוא דכתיב.

„מלאך המות מסר לו דבר, אבל זה לקוח משבת פ"ט א". הפעל הארמי ממסירת שם המפורש: ירו' יומא 40 בוף ד': ונא מסר ליה לך.

0 חנינה י"ג א': מסרינן ראשי פרקים.

מְסוּרָתָהּ. גם בספרות האמוראית בא הבטוי הזה רק במסורת של אנדה. מלבד הדוגמאות שהובאו בח"א ע' 74 הע' 2, 3, צריך לציין אלה: ירו' סנהד' 30 ב': מסרת בירי מאבי אבא (במקורות המקבילים, ירו' ברכ' 13 ד', שהשיר ב' ה': כך אני מקובל מבית אבי אבא); שמיר ג' ס' ח': מסורת היא בידם מיוסף; שם: מסרת נאולה היא בידם; שם ה' ס' י"ג: שכך היה מסורת בידם מיעקב, שהשיר א' י"ב: מסורת עלתה בידם מן הנולה 1); פסיק' ר' 103 ב': במסורת שעלתה בידם מן הנולה מצאו כתוב (וזה נאמר על פי מנהג האחרונים, שהמסורת היתה כבר כתובה בימיהם); קהיר ג' י"ח: המסורת הוו תהיה בדרך 2); תנחו' ב' וישלח ס' ה': ומסורת אנדה היא; וכן נח ס' י"ז וכי תצא מ"י 8). — וע' כאן ח"א 75 הע' 1.

מַעֲטָה. פֶּעַל: מַעֲטָה, להוציא מן הכלל, (כמובן הדרשה), בניגוד לַקְבָּהּ. ירו' פאה 16 ג', כ"א 31 ב': תמן מיעט הכתוב... ברם הכא ריבה הכתוב; סוכה 54 א', ר"ה 59 ב': כאן מיעט ובמקום אחר ריבה; חנינה 77 א': מאחר שכתוב אחד מרבה וכתוב אחר ממעט; שם שורה 84: אחר שריבה הכתוב מיעט; פסח' 29 ד': הבא את מרבה והבא את ממעט; שקלים 46 ד': בכל אתר את אמר מן למעט והבא את אמר מן לרבות. 0 עפ"י הרוב בארמית (פֶּעַל). קדושין י"ד סוף ב': מיעט רחמנא; תמורה כ"א א': דרחמנא מעטיה; בכור' ו' א': ונימא מעטינהו משה; קרו' י"ד א': דמעטיה קרא; יבמ' ס"א א': נהי דמעטינהו קרא; פסח' צ"ה א': מאי קא ממעט ליה; שבת כ"ה סוף א': לא ממעיטנא; שבת ו' ב', ק"ל א', ערוב' ד' א', פסח' ע"ו ב', יומא ע"ד א': למיעוטי מאי; ברכות ט' א': למיעוטי לילה אחר הוא דאתי; בכור' כ"ג ב': לא צריך קרא למיעוטיה. **מַעֲטָמָה.** שם הנגזר מן הפעל מַעֲטָה. ב"ר סוף ל"ב: אך-מיעוט; שם נ"ט ס' י', ס"ד ס' י', רות ר' א' ה': רק-מיעוט; פסיק' 66 א', ויקר' כ"ד קרוב לסוף: רק לשון מיעוט; תנחומא ב' נח ג': [אך] לשון מיעוט הוא; ויקר' י"ז ס' ד': כל מקום שנא' רק מיעוט. — בירושלמי: מיעוט אחר מיעוט לרבות, פאה 19 ד'; שביעית 37 ד'; ר"ה 56 א'; בכל אתר את מר מ' אחר מ' לרבות וכא את מר מ' אחר מ' למעט, ריש הוריות, 45 ג'. 0 כ"ב י"ד א': ואין מיעוט אחר מ' אלא לרבות. בארמית, חולין פ"ד א', קי"ז א' וב': תרי מיעוטי כתיבי; סנהד' מ"ה ב': ריבויי ומיעוטי; וכן ערוב' כ"ז ב'; קרו' כ"א ב'; נויר ל"ד ב'; סוטה ט"ז ב'; שבועות ד' ב'; בכורות נ"א א'. נביבמות ק"ט ב': מיעוטא דמיעוטא לא חישי רימ'. ע' ניכ פרנסדורף ע' 7.

מַעֲלָה. או מַעֲלָה, ע' ערך, לַמַּעֲלָה. ויקר' ל"ב ס' ג', על השאלה של ר' ברכיה מאין יצא בן האשה הישראלית, משיב: „מפרשה של מעלן יצא". — לדברי של מעלה, ע' ערך, סמך א.

(1) כך הוא במקור הראשון. מן מסורת נשתכש בדפוס „מסרתא". (2) מהבבלי מניח י" (אמורא מ"א): דבר זה מסורת ביריני מאנשי כנסת הגדולה; שם יומא כ"א א', ב"ב צ"ט א' (ר' לוי); דבר זה מס' ב' מאבותינו; סוטה ל"ד ב' (ר' יצחק); אותו הרבר. (3) עוד דוגמאות מדברי חתנאים: ירו' ר"ה 58 ב': רבן גמליאל... מסורת ביריני מאבותיו. מדרש הגדול בראשית (M. S. Berlin 153 a angeführt bei Marx), בודאי ממקור של תנאים; דורשי אנדות אסורים מסורת היא בירן שבאותו פרק שיצא יוסף מבית האסורים סת יצחק.

⁰ **מַעְלִיָּא.** (=מַעְלָה). סוכה ל"ד ב': תא ואימא לך מילתא מעליא דהוה אמר אבוך (רבא לרב יצחק בריה דרבב"ח); הוה ברכות י"ב א'; חגיגה י"ד א' (רב שמואל לחייא בריה דרב); ערובין ק"ב א'; מהל' מילי מעלייתא; כ"ב נ"א א'; דאמרינן מילי מעלייתא; ביצה כ"ח א', כתוב' ס"ח א' (רב חסדא לרבא); יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי (יהי רצון שכל הדברים הטובים שכאלה תדרשו משמאי); יבמ' פ' א' (רב יוסף לאב"י): כל כי הני מילי מעלייתא יתאמרו משמאי; שבועות י"ט ב': ידיעה מעלייתא, לויקרא ד' כ"ח (הודע אליו). ע' ערך, "לישנא" וערך, שמעתא.

מַעְשָׂה. שמור' ט"ו (ריש ס' כ"ב): הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים ועמד דוד ופרשם. הכונה היא למעשי בראשית שנתפרשו בתה' ק"ד. ע' נ"ב ערך, סתר'.

מַפְנִי. שאלה לדעת טעמו של דבר ומתחילה, מפני מה. ביר צ"ד ס' ד', לברי' מ"ז ב': מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו; התשובה מתחילה: ללמדך; תנחומא דברים ריש ב', לישעי' ל"ה א': מפני מה כתיב כן? ללמדך...; פסיק' ר' 60 ב', לויק' י"ד ד': מפני מה מצורע מטור בנבזה שבנבזים ובנמוך שבנמוכים; שם 65 א', לבמד' י"ט ב': מפני מה כל הקרבנות באים זכרים וזו באה נקבה; ביר י"ב ס' ו', לאיוב ל"ז ג': תחת כל השמים ישרון, מפני מה? — ואורו על כנפות הארץ. הוה לעיל ע' "למה".

⁰ בלשון השאלה של התנאים, מפני מה אמרה תורה' משתמש תדיר רבה בר נחמני: ב"ק ק"ז א' ושינ'. על מאמר שלא מן התורה שואל שמואל (כ"מ י"ב א'): מפני מה אמרו; ע' נ"ב שאלת רב, יומא כ"ב סוף ב' ורב חסדא, ר"ה כ"ז א' נ"רא בן פדת, כתו' ה' ע"ב, ורבי ר' ישמעאל, שם).

מוצא. קל. הלשון, אָתָּה מוצא. נמצא במדרש שאחרי תקופת התנאים במקומות רבים. עפ"י הרב הוא בא בזה להרחיב איזה ספור מספורי המקרא, אבל לפעמים גם איזה דעה אנדית. הדוגמאות מכיר ומפסיק' הובאו לעיל בח"א ע' 79 הע' 2, עוד דוגמאות, לֵאמֹר (את) מוצא: ויקרא א' ס' ה', י"ג; שהשיר א' א'; ג' י"א; ד' י"ב; איכה ר' פתיח' 5, 6, 9, 15, 23, 25, 29, 31; א' ה'; א' י"ט; א' כ"א; א' כ"ב; ב' ה'; ג' א'; קהיר ג' ט"ז; ג' ט"ז; ד' כ"ג; ח' א'; י"ב ז'; מדרש שמואל ט' ס' ז'; תנחומא ב' ברא' ס' כ"ה; נח י"ז, כ"ה; לך לך י"ג; תולדות י"ט; ויחי י"ז; שמות כ"ד; וארא י"ח; משפטים א'; תצוה ו'; כי תשא ח'; ויקהל י'; פקודי א'; צו ט'; חקת י"ב; מסעי י'; פסיק' ר' 12 ב'; 13 א'; 23 ב'; 32 א'; שמות ר' ב' ס' ו'; ד' ב'; ה' ג'; ט"ז ב'; י"ז א'; דב' ר' ב' ס' י' וליא; שו"ט א' ס' ב', ג', ה'; ח' ס' א'; י"ד ו'; י"ח ב'; ור'; כ' ב'; כ"ג ב'; כ"ד י'; כ"ז ה'; ע"ב א'; ע"ה ד'. — וכן אתה מוצא: ויקרא כ"ז ס' ט'; רות ר' א' ז'; איכה ר' א' ריש ב'; קהיר ה' ב' ו'; תנח' ב' ברי' ס' ל'; וירא ו', ט', ל', מיג; חיי שרה ס' י'; ויצא כ' וביא; מקץ ו' וז'; תולדות י"ב; מצורע ז'; אחרי י"ד; אמור ו'; בחקתי ז'; במד' ט'; בהעלותך י"ג; פנחס ה'; ואתחנן הוספה ב'; שמור' ט' ס' א'; כ"ז ס' ג'; מ"ו ס' ד'; ג' ס' ג'; פסיק' ר' 2 א'; 94 ב'; שו"ט ד' ס' י"ג; ל"ד ס' א'; נ"ח ס' ב'. — שכן אתה מוצא, תנח' ב' וירא ס' ז'; תולדות ט"ז; ויצא ו'; שמיני ט'; פנחס ז'; פסיק' ר' 18 ב'. — וכן אתה מוצא שכתוב, פסיק' ר' 132 ב'. — אתה מוצא... וכן אתה מוצא, שמור' מ"ה ג'. — אתה מוצא שאמר הכתוב, שמור' י"ח ס' ג'. — אתה מוצא כ"מ, תנח' ב' לך לך א'. — אין אתה מוצא... אלא, תנח' ב' תולדות ט"ז; הוה שם ויצא ס' כ"א. — וכן תמצא, שו"ט א' סוף ס' ג'.

מצינו ... (לפעמים רחוקות, מצאנו). ויקר כ"ב ס" ו'; כ"ו ס" א'; שהש"ר א' ב' (ישקני, קרוב לסוף); איכה ר' א' ט'; קה"ר ו' ב'; ט' י"ב; פסיק' ר' 125 ב'. – מצינו ב... או "מצינו", שהש"ר ד' ו'; קה"ר ו' א'; תנח' ב' יתרו י"ז; שו"ט ח' ס" ב'; כ"ב ס" כ"ז. – הרי מצאנו, תנח' ב' תולדות ט"ז; שו"ט א' ס" י"ד. – הוכן מצינו ש... פסיק' 46 ב'; ב"ר כ"א ס" ב'; פ' ס" ח' ו"י. – וכן מצינו, ב"ר כ' ס" ה'. – שכן מצינו, שם מ"ז ס" י"ג. – מוצאין אנו, שמור מ"ז ס" כ"א. – אנו מוצאין, שם ס" כ"ב. – לא מצאנו חשכון זה מן התורה, ירו' ר"ה 56 א'. – וקורין בתורה ומוצאין שכתוב, איכה ר' ג' כ"א; ע' ג"כ ערך "חור".

מה מצאנו. בתור הצלע הראשונה של מדת, מה מצינו, ירו' ברכות 7 ג'; תענית 76 ג'.

הנפער – נמץ. ואחריו בינוני, בתור מסקנא מהכתוב או מדרשת הכתוב; נמצאת אומר, ירו' ברכ' 2 ב'; פסח' 31 ג'; סיטה 21 ד'; פסיק' ר' 48 א'; 58 ב'; השוה שהש"ר א' א'. – נמצאת למד, פסיק' ר' 153 ב'; 181 א'. – נמצאת מקיים, תנחומא קרח הוספה 4. – אם אתה אומר כן נמצאת מינעו, קה"ר ב' ה'. – הרי נמצינו למידים, שו"ט א' סוף ס" י"ד. – כשתמצא אומר, שהש"ר א' א'. בלי הבינוני שאחריו, ב"ר ל"ח ס" י"ד: נמצא הרן גדול מאברהם; שהש"ר א' א': נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש. ⁰ לא מצית אמרת (איך יכול לומר), יבמות ע"א א'; בכורות נ"ד ב'; תמורה י"ב ב'. – ומי מצית אמרת (וכי יכול אתה לומר), ר"ה י"ג א'; חולין פ"ט ב'. – ערובין צ"ב ב', צ"ג א' (שאלה במשא ומתן של הלכה): ולא מצינו. – נפער: אם תמצא (תימצ') לומר, שבת כ"ד א'; ע"א ב'; גטין פ"ב ב'. – כשתמצא לומר, ערובין צ' ב' (ע' כאן ח"א ע' 80 הע' 1). – מה מצינו, יבמות ו' ב'; נדרים ד' ב'; תמורה י"ב ב'.

מקום. פסוק או ענין בכתבי הקדש. ב"ר ח' ס" ט': בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובה בצדה. ע' הכלל שיסוד ר' יצחק, ב"ר ל"ח ס" ו'; של ר' שמלאי, ויקר כיג ט'; הכלל ע"ד "אדם", שו"ט ט' ס" ט"ז: כל מקום שתמצא... הכלל של ר' יוחנן ע"ד, המלך שלמה שבשה"ש, שהש"ר א' א' בסוף; של ר' לוי ע"ד "אין", איכה ר' א' ב' וא' י"ז; של הניל ע"ד שדה ועיר, רות ר' סוף א'; של הניל ע"ד יד ה', שם א' י"ב; ע' ג"כ ויקר' ב' ס" ב'; כ"ד ס" ב'; כ"ו ס" ח'; תנח' ב' נח ס" כ"א; וישב ה'; כי תשא י"ג; שלח ה'. – ב"ר נ"ב ב', לבר' כ"א י"ב: בכל מקום... ברם הבא... – שהש"ר ה' א' (פעמים אחדות): בכל מקום... וכאן... – תנח' במדבר ס" י"ט; ובמקום אחר כתיב; שם ס" ל"ג: וכן הוא אומר במקום אחר; פסיק' ר' 169 א'; ובמקום אחר הוא אומר. – ממקום אחר, ע' ערך "למד". – ממקומך אתה למד, תנח' ב' בר' ס" י"ט. ע' ג"כ ערך "חסר", ערך "סיע".

רבים. זה אחד מן המקומות, ויקר' י' ס" ט'; אסתר ר' א' ריש ב'. – בשני מקומות, פסיק' ר' 174 ב'; איכה ר' ג' ל"ב. – בג' מקומות, פסיק' 112 א', ויקר' י"ג ס" א'; ט"ז ס" א'; רות ר' א' ס" י"ב; איכה ר' פתחתא ריש כ"ד; שם ג' מ"ט; שהש"ר ד' ד'; ה' ט"ז; קה"ר א' ריש ו'. – בד' מקומות, ב"ר מ"א ס" ג'. – בח' מקומות, פסיק' 128 ב'. – ב"י מקומות, שהש"ר ד' ריש י". – אנו מוצאין במקומות, הרבה, פסיק' ר' 39 א'. מקרא. א. פסוק אחד מכה"ק, על שנים החולקים הרי הוא אומר: שניהם מקרא אחד דרשו (דורשין), ירו' פאה 19 ג' (ר' מנא); תרומות 46 ב' (ר' יוחנן); יומא 42 ד' (הניל); 48 א' (הניל); חגי' 76 א' (=יבמות 9 א'); סנה' 19 ב'. – בכורים 64

א': וכולהון מקרא אחד הן דורשין; השוה תנחומא ב' בר' סוף סי' ב': וכולם ממקרא אחד; ב'ר ל'יד סי' י': שהשוה דעתו לדעת המקרא, עה"כ איוב י' י"ב. – המקרא הזה, ע' ערך, כנגד. – מקרא קראו, איכה פתיחתא ל'יג. – יש להם מקרא, ע' לעיל ערך 'מליצה'. – מקרא מלא, ע' ערך, 'מלא'. ברבים, ב'ר מ'ו סי' ב': והא ר' יהודה יש לו שני מקראות ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד; ב'ר ד' סי' ו': זה אחד מן המקראות..., ע' ערך, דמה; תנחומא קרח סי' ה': מתוך המקראות; שו"ט מ' סי' י"ד: זה אחד מן חמש המקראות הקשות (יותר נכון: הקשין); שם צ"א סוף סי' ח' 1).

ב. תורה שבכתב לעומת תורה שבעל פה. תנחומא ב' בר' סי' י"ב: הרי זה מן המשנה מן המקרא מנין; שם ל'ג (בלי הרי); שם נח סי' ו' (התורה במקום המקרא), ובתנחומא נח ו' בא תחת זה: הרי מן המשנה, מן התורה מנין.

בתור לימוד המקרא, העסק בבחי'ק, בא 'מקרא' בראש מנין המקצעות, שכולן ביחד הם המדע הלאומי. המקומות שבהם נמנו המקצעות הללו בספרות שאחרי התנאים נרשמו החלק היותר גדול מהם במאמרי האגדה בתור אחד משלשת הענפים של חכמת ישראל המסורתית העתיקה (כאנ' התנאים כרך א', בהוספה לבסוף, מהדורה ב' בנרמנית). כאן צריך להוסיף: מדרש שמואל מ'ו סי' א': ישראל יש בהם בעלי מקרא ומשנה תלמוד ואגדות; ויק'ר ל'ו סי' ב': בעלי מקרא, ב' משנה, ב' תלמוד, ב' אגדה; ויק'ר ב' סי' א': למקרא... למשנה... לתלמוד... (בקה"ר ו' כיח חושב הרביעית: להוראה); שהש"ר א' ד' (סוף ד"ה משכני): למקרא... למשנה... לתלמוד... לתוספתא... לאגדה; ויק'ר מ' סי' ג': ברקו במקרא... במשנה... באגדה... בתלמוד... שם ל' סי' ב': מקרא, משנה, תלמוד, תוספות ואגדות; שם י"ג סי' ה': מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות; שם מ'ו סי' ס' ב' (אותו הדבר, רק 'ואגדה' במקום 'ואגדות'); דברים ר' ח' ג': מקרא, תלמוד, הלכות, אגדות. – בלי 'מקרא', שמור ל' סי' י"ג, י"ד: הלכות ומדרשות (או ומדרש) ואגדות; מ'ו סי' א'; מ'ו סי' ו'; שם מ'ו סי' א': המשנה והתלמוד והאגדה; בעלי משנה, תלמוד ואגדה, שו"ט צ"ב סי' י"א; יר' פאה 17 א': הלכות ואגדות, תוספות תלמוד. – שמות ר' מ' סי' א': פרקו או אגדתו או מדרשו (פרקו – פרק אחד מהמשנה). עוד פסיק' 176 א' (ויקרא ר' כ"א): משניות, תלמוד, הגדה; תנחומא ב' ואתחנן הוספה ג': משנה, תלמוד, תוספות: שהש"ר ח' א': משניות גדולות, הגדות, תלמוד; קה"ר ב' ח' וי"ב ו', איכה ר' פתיחתא כ"ג, קרוב לראש: משניות גדולות, תלמוד; קה"ר ב' ח': התוספות, האגדות.

0 א. משום ר' יוחנן הרבה פעמים; ושניהם (או: וששתם) מקרא אחד דרשו, ער'ו כ"ו א'; פסח' סיח ב'; ביצה מ"ו ב'; ר"ה ח' א'; י' ב'; יומא סי' א'; תעני' כ"ט ב'; מני' ו' ב'; קד' ג' ב'; סנהד' ג' ב'; ק"ב ב'; זבחי' נ"ח א'; מנח' י"א ב'; כ"ב א'; צ"ז א'; חולין ק"א ב'; ערכין ל"ב א'. כזה נמצא גם בשם רב: כריתות ט' ב'; ערכין י"ז ב'; בשם ר' יהושע (בן לוי?); בכור' ג' א'; ר' יצחק: בכור' מ"ה ב'; ר' אבא בר כהנא: מנחות צ"ה ב'; ר"ג בר יצחק: גשין ל"א ב'; זבחים ק"ג א'; סתם: פסחים צ"ג א'; קד' ע"ח א'. – כתובי' ק"א ב' (ר"א בן פדת): מקרא אחר אני דורש. – מקרא היה בדינו ושכחנוהו, ע"ז ג' ב'; זבחים נ"ט א'. – מקרא נדרש לפנינו ולפני פניו, ר"ה ט' ב'; קד' מ"ו ב'; ב"מ צ"ה א'; זבחים כ"ד ב'; מנחות י"ט א'; חולין ק"ח א'. – מקרא זה מעצמו נדרש, סנהדרין ק"א א' (ר' יוחנן). – מקרא קמא, יבמ' ה' ב'.

0 ב. חנינה י' א': מדבר הלכה לדבר מקרא; פסחים נ"ז ב'; לא תנא מתניתין... אפילו מקרא נמי לא קרא; השוה סוף כריתות. — מקרא, משנה, תלמוד 1, ברכות ה' א'; י"א ב'; ב"מ ל"ג א'; שבת ק"ב א'; ערובין כ"א ב' 2; קדושין ט' א'; סנהדרין כ"ד א'; ע"ז י"ט ב'.

משל. קל. שהשיר ר' ב' א': קשל את הצדיקים ב... משל הרשעים ב...; וכן תנח' ב' נח ט" ח'; במדבר א'. — שהשיר ד' ז': משלן כחיות משל ליהודה כאריה...; שהשיר ב' ט"ז: כשהוא מושל את המלכות אינו מושלן אלא ב...; שהשיר ג' ג': מלכות שהן משולות כחיות; איכה ר' א' ו': משולין, משולין ככבשים כאילים; תנחו' ב' במדבר ט" ד' (לשה"ש ז' ג'): והיא משולה כשרר.

נפעל. שהשיר א' ו': למה נמשלו הנביאים כנשים; שם ו' י"א: נמשלו ישראל כאנונים; שם ח' ה': ולמה נמשל כתפוח; איכה ר' פתחי' כינ' (לקהלת י"ב ז'): נמשלו ישראל כטוחנות (קה"ר לאותו פסוק; נמשלו דברי תורה כטחנה); איכה ר' ג' מינ': נמשלה תפלה כמקור; שם; נמשלה תשובה כים 8.

מְשָׁלָה (שם): ר' יהודה הנשיא היה מושלו משל למה הדבר דומה ל... קה"ר ה' י'; יש מושלן משל להיד... שם ג' י"א; מושלן אותו משל להיד 5, מדרש הנדור, לבר' ו' י"ג (ע' 146 הוצ' שכטר), בודאי מילמדין; וכן שם, לבר' ו' י"ד (ע' 147). — שהשיר א' א'; ר' ד': משלו משל להיד 5... 4. כרגיל, כשהאגדה מביאה משל (בכלל תפס המשל מקום חשוב בדרשות הבתובים ביחוד אחר תקופת התנאים), אז היא אומרת: משל למה דבר דומה ל... ונראה שהמלה, משל' היא הטיול (שם הענין), אבל באמת אינו אלא קצור הדברים שהובאו לעיל (מושלו משל). לפעמים נשמטו גם המלות, למה הדבר דומה' (כמו: משל למלך... וכדומה). ה"ל של, למלך' מראה על המלה, דומה' שנשמטה 5). בתנח' ב' וירא ט" ב' וירא ט" ב'ט אומר ר' מ'אשה: משל הם הדברים מה שאמר יותם (שופטים ט', ח' — ט"ו). — שהשיר א' א'; מדבר לדבר ממשל למשל עמר שלמה על סודה של תורה; שם: אל ידי המשל הזה קל בעיניך, שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. משל במובן פתגם. איכה ר' פתחי' כ"ד: זהו המשל שאומרים בני אדם; תנחומא מטות ט" ה': המשל אומר, תנחו' ב' וישב ט" י"ד, ויחי ה', ואתחנן הוספה ד': משל ההריוט (הריוט). ע' ג"כ לעיל ערך, מליצה.

0 בבבלי בא, 'משל' בקשר עם, ד' אחריו, הלשון הוא כזה: משל דאחשורש והמן למה הדבר דומה ל... מגי' י"ז א'; משל דר' אושעיא להיד 5, יבמ' כ"א; משל דמפותה להיד 5, כתוב' ל"ט ב'; ע' ג"כ ב"ק כ"ט ב'; שבוע' ו' א'. דוגמ' ללשון הקצר: זבח' פ"ב א', משל להיד 5...; נדר' כ' ב', נזיר כ"ג א'; משל 5... — בבב' ט"ו א'; איוב לא היה

(1) ע' אני התנאים ח"א (בגרמניה) 487; לסופה מיד א' ע' שם 482. (2) בדרשת רבא לשה"ש ו' י"ג בעלי מקרא, ב' משנה, ב' תלמיד. (3) השוה יבמ' ס"ג ב'; כמה טובה אשה טובה, שהתורה נמשלה בה. (4) ראה לזה שצריך לנקד קשלו משל (בצווט), כמו ששערתי לעיל ח"א 122 הע' 1, שבמכילתא לדברים (הוצ' היפמן ע' 10) נכתב פזם, 'מושלו משל' (הו"ו מראה על הקמץ הקטן). בחור לשון מלא נביא דוגמא מברייאת ב"ב ק"ז א': אמשל לך משל למה הדבר דומה. דוגמא ממדרש תנאים, סכ"י 40 א': ובשהוא מושל את המלכות אינו מושל אותן אלא באריות (ראה מילחקאל ל"א ג' ועמס ג'). (5) גם כשהובא תחלה שם האומר (ר'... אמר משל...), המלה משל עוסדת בפני עצמה. צינר בספרו החשוב Ueber die Königsgleichnisse des Midrasch (Breslau 1903) טעה בזה שחשב שמשל' הוא הפועל, לאמר, ע' שם ע' 49.

ולא נברא אלא משל היה (1); שם: אלא משל בעלמא. הוה ערו' סיג א': שלא תאמר משל היה.

משמע. ע' לקמן ערך "שמע".

מתקלא. (בארמית, דומה ל"משל" בעברית) עפ"י הרב במובן פתגם, בויק"ר עפ"י הרב בלשון זה: מתלא אמרין (אמר). ע': ג' סי' א' (נ' פעמים); ד' סי' א'; י"ד סי' ג'; ט"ז סי' ח'; ט"ז סי' ז'. בשאר המקומות: מתלא אמר (=המשל אמר). ע': שהשיר א' ב' (ישקני); ב' סוף י"ד; ו' י"א; רות ר' פרשה א', קרוב לסוף; איכה ר' ג' ב'; קה"ר ג' ט"ז; ד' ו' (נ' פעמים); ו' א' קרוב לסוף; ו' ריש כ"ג; גם בויק"ר א' סי' ו'; י"ט סי' ו'. — במובן משל ודמיון, בשהשיר א' א', קרוב לסוף; ר' אלעזר בן עזריה עבד לה מתלא.

ג.

נבא. נתפעל (והתפעל) — נתנבא. איכה ר' א' א': שלשה נתנבאו בלשון איכה; משה (דברים א' י"ב), ישעי' (א' כ"א) וירמיה (איכה א' א'); פסיק' ר' 184 ב'; וכן ישעי' מתנבא; תנחומא שמיני ריש סי' ט'; [ויונדב] שמע ירמיה מתנבא שביהמ"ק חרב; שמו"ר כ"א סי' ט', לישעיה י"ד י"ג: עד שלא נולד נבוכדנצר נתנבא ישעיה ופירש מה עתיד לחשוב בלבן; תנחומא ב' וישלח סוף סי' ח'; מה ראה עובדיה שלא נתנבא אלא על אדום; ב"ר ב' סי' א', לירמיה ד' כ"ג: הוא מה שהנביא עתיד להתנבאות עליו; איכה ר' א' ב' (ריש אוכרה); כל נבואות קשות שנתנבא ירמיה על ישראל הקדים ישעי' ורפאן (הוה קה"ר י"ב ו'); איכה ר' סוף פתיח' א' בארמית: הא ענתותאה אתי ומתנבא עלך; ויקרא ר' ט"ז סי' ב', לישעי' ח' י"ט ולהלן: שני דברים נתנבא בארי (הוה ויק"ר ו'); שם י"ט סי' ה', לדרה"ב ט"ז ג'; ומי נתנבא הפסוק הזה: פסיק' ר' 14 א', לישעי' סי' א'; בסוף נבואתו של ישעי' נתנבא הפסוק הזה ואימתי נתנבא אותו בימי מנשה; פסיק' ר' 151 א', ע"ד ישעי': שוכה להתנבאות יותר מכל הנביאים ולא עוד אלא שנתנבא נחמות הרבה יותר מכל הנביאים; שם: שכן אתה מוצא את ישעי' שנתנבא נבואות הרבה יותר מכל הני; ויק"ר ט"ז סי' ב': יש שנתנבא ספר אחד ויש שנים. — ע"ד הכתובים. פסיק' 34 ב': לא מצאתי שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים (2); שם 98 ב', תנחומא דאה סי' י"ג: עד עכשיו חוזר איוב ומתנבא כמה נבואות; שו"ט ג' קרוב לסוף; חמש קימות ניבא (נתנבא) דוד להקב"ה בס' תהלים (ג' ח'; ו' ז'; ט' כ'; י' י"ב; י"ז י"ג). — רמזי נבואה לעתיד לבא. שהשיר ב' ג', לשמות ט"ז כ"ב: מלמד שנתנבאו על עצמן; רות ר' ב' י': מלמד שנתנבאה ש... (8).

נבואה. דבר נבואה, פרשת נבואה. מלבד הדוגמאות שהובאו לעיל בערך הסמוך, ע' עוד שהשיר א' ב': [דברי סופרים] חמורים מדברי תורה ונבואה; שו"ט ג' סי' ז': אני שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוח הקדש; תנחו' ב' וישלח סי' ח', לעובדיה י"ח: ומה כתיב בנבואתו. ע' ג"כ ערך "כפל" וע' "לשון". ריש קה"ר (מקהלת, עמוס, ירמיה, שספריהם מתחילים ב"דברי"): על ידי שהיתה נבואתן דברי קתורין נתלה נבואתן בעצמן. הגשמה של השם נבואה, ירו' מכות 31 ד': "שאלו לנבואה חוטא מה ענשו" והנבואה משיבה

(1) במקורות המקבילים שמ"א, ירו' ס"ט 20 ריש ד', ב"ר סוף ג'ז, חסר הסיום, "אלא משל היה".
(2) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 601, 2. (3) מהבבלי. מנ"י ו"ד א': שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרון (רב לשמות ט"ז ב'; ב"ב י"ד ב' ע"ד הושע); שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו מקר.

במ"ש ביחזקאל י"ח ד'; ב"ר מיד ס' ו': עשרה שמות נקראת נבואה; וכן באר"נ נוסח ב' פל"ן, ע' 48; בנוסח א' פל"ן, ע' 102 בא רוח הקדש במקום נבואה (1).

0 ביב י"ב א': ניטלה נבואה מן הנביאים; מנילה י"ד א' (רב): בתי היכן נבואתיך (עמרם למרים). – בארמית. ב"ב מ"ו א' (עולא): דכתיב נבואתיה.

0 נביאות. (=נבואה). מנילה מ"ו א' (עולא): כל מקום ששמו ושם אביו נביאות בידוע שהוא נביא בן נביא; מנה ל"ט ב' (ר' יצחק): מפני מה זכה עובדיה לנביאות. – במובן ביטול והשפלה: "עשו דבריהם כדברי נביאות", בכור' נ"ה א' (ר' יוחנן); וכן בערוב' ס' ב' (רב אידי ביחס למאמר ר' יהושע בן לוי): אין אלו אלא דברי נביאות; וכן בבב"ב י"ב א' (רב יוסף או רב אסי ע"ד סימכוס תלמידו של ר"מ) (2).

נגון, הטעמת הקול בקריאת התנ"ך. שהש"ר ד' י"א (ר' לוי): הקורא מקרא בעינו ובעינו. (השוה נגינה במובן סימני הטון שבספרי הרקדוק המאוחרים).

נחג. קל. בין הפעלים חסרי הפעול נחשב גם הפעל הזה שנמצא במקומות רבים בלשון: בנהוג שבפועל. ע': ב"ר א' ס' א'; ס' ג'; ס' ה'; ה' ס' ו'; ו' ס' ג'; ויקר א' ס' א'; ס' ו'; ג' ס' ב'; י"ד ס' ב'; י"ד ס' ג'; כ"ג ס' ד'; כ"ד ס' א'; שהש"ר ב' ב'; ו' ג'; קה"ר א' ג'; ה' ו'; ו' כ"ז; ו' כ"ח; ח' א'; תנחומא ב' תרומה ס' א'; שלח הוספה י"ב. בב"ר כ"י לונדון הגירסא היא במקומות הללו (מלבד הראשון): בנהוג העולם (g). – וזאת זאת מובנו: לפי שהעולם רגיל לעשות, מתאים ללשון התנאי; עולם כמנהגו נהג, בריו' ע"ז נ"ד ב'; בתוספ' ע"ז ו': הנה את העולם שינהגו כמנהגו. והלשון הארמי בבבלי, ערו' י"ד ב': מאי עמא דבר (נהג = דבר) – בתנחומא קרח ס' י"ט נמצא בטוי דומה במובנו לזה: דרך העולם (השיה ג"כ ערך, דרך ארץ).

נוטריקון. (ע' ח"א). תנחומא ב' ויחי ס' י"ב: פחו לשון נוטריקון הוא; שם בשלח ס' מ"ן, על המלה "נחית" (תה' ע"ז נ"א); שם יתרו ס' מ"ן, על המלה "אנכי" (שמות כ' ב'); תנחומא ב' וארא ס' ח' (השוה תזריע ס' ו'; שמ"ר ריש ה'; סוף ח'); עשר מכות חקוק עליו (על מטה משה) בנוטריקון דצ"ך עדיש באח"ב (4); שו"מ ד' ס' ה': הנחילות ל' נוטריקון; שמ"ר מ"ב ס' ד', לאיוב כ"ז מ': פרשו – נוטריקון; דברים ר' ב' ס' ל"ג, עה"כ משלי כ"ד כ"א: ומלך – ואל למולך (שם אמנם לא נזכר נוטריקון) (5). – את המלה "ענקיקלות" שבמשנה ערלה א' ח', מבאר אמורא מא"י: לשון נוטריקון.

ניחא (6). טוב; יפה; מובן. בירושלמי באה מלה זו בשאלות שבהן עומדים שני דברים זה כנגד זה, האחד מובן והשני דורש פתרון. כלאים 28 ג': ניחא... מותרין... מה הן; דמאי 23 ג': תעני' 65 ד': ניחא שלמה... דוד למה; מגי' 73 ד': ניחא בקריאת המגילה... ברם בהל"א... ריש מ"ק (88 א'); קדוש' 65 ב': ניחא תמן... הכא מה אית לך... – לפעמים באה המלה ניחא בסוף הצלע הראשונה של השאלה, כתובית 27 ד': על דעתיה ד... ניחא... מלה זו הבאה במשא ומתן של הלכה נמצאה גם באגדה: ב"ר ס"ח ס' ו': ניחא דתמן... אלא הכא...; שם ס"ט ס' ג': מאן דאמר... ניחא, אלא למיד...; אסתר

(1) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 264 א'. (2) הנוסח הרגיל, ר' יוסי' אינו נכון כלל. בב"י אחר נמצא רב אסי, בשני כ"י – רב יוסף וע ד"ס ח"ט 64. (3) ע' הוצ' פהעאדור ע' 3. (4) בהגדה של פסח: ר' יהודה היה נוהג בהם סימנים וכו'. (5) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 124, 1. (6) "ניחא" איננה כמו שחושבים לוי ויאסטרוב מין זכר של שם תאר אלא מין נקבה. זה נראה ברור ממה שמובא בבבלי ששם הנושא למלה "ניחא" הוא המלה "הא". ועוד כנגדו באה המלה קשיא, שוה"י ג"כ מן נקבה. ע' ג"כ להלן ערך, תינח'.

ר' א' יד קרוב לסוף; על דעתיה ד... ניהא, על דעתיה ד... כיצר. ע' גיב שהש"ר א' ו'.
 0 בבבלי גיב משתמש במלת ניהא באותו המובן אלא שלפניו בא הנושא שמצטרף עם המלה ניהא ביחד; "הניחא" (מן קא ניהא). ברכ' ל"א ב': הניחא למאן דאמר... אלא למיד...; שם כ"ט א': הניחא ר... אלא ר... קשיא. בלי "הא", שבת קל"ב א': האי תנא מעיקרא מאי קא ניהא ליה ולבסוף מאי קא קשיא ליה.

0 נסב. פֶּעַל: לָקַח. בבאור המשנה או הברייתא בא הפעל הזה במובן "הקָם אֶל תוכו", ביק מ"ח: אידי דנסיב רישא שמרו נסיב סיפא נמי ואני אשמרנו; שם גיב ב': אידי דנסיב רישא כסדו כראוי נסיב סיפא נמי לא כסדו; מעילה ז' ה': משום דנסיב רישא מועלין נסיב סיפא אין מועלין; נדר' ע"ב א': אי רישא דווקא נסיב סיפא משום רישא אי סיפא דווקא נסיב ר' משום ס'. רב יוסף אמר ע"ד המשנה: רבי היא (של ר' יהודה הנשיא) ונסיב לה אליבא דתנאי. ע' ר"ה ז' ב'; מגי' ו' א'; שבוע' ד' א'; הוריות י"ב ב'; חולין פ"ד א'; קיד א' – בכור' ה' ב': תנא פטר פטר קנסים לה (כלומר התנא סומך על מ"ש פעמים פטר חמור, שמות י"ג י"ג ול"ד כ). – לשון רג"ל הוא, "כדי נסבה" (המשנה או הברייתא קבלה אל תוכה איזה דבר חנם, אבל אין זה בדיוק) 1. ר"ה ה' א', זבח' צ"ט ב' (רב חסדא): פסח כדי נסבה (פסח שנאמר בברי' ר"ה ד' א', תוספ' ערכין ג' י"ז); קדו' ה' ב': רישא דווקא סיפא כדי נסבה; ע' גיב סומא י"ט ב'; י"ט כ"ז ב'; זבח' צ"ח א' (=מנח' פ"ג א'; חולין כ"ב א'). – רב חסדא שהשתמש במלה זו בריה ד' א', משתמש בירו' מנילה 73 ב' (מובא בברכ' 4 ד'; תרומות 40 ג') במלה אחרת שמוכנה אמנם אחר, אבל היא בכלל לא נמצאה עוד בשום מקום. על השאלה למה חשב בתוך אלה שאין קורין בצבור את המנלה (משנה מגי' ב' ד') את החרש שאינו שומע ולא מדבר, עונה רב חסדא: באשגרת לשון היא מתניתא 2, כלומר אחרי שבכל מקום נזכרים ביחד חרש שומע וקטן, לפיכך נכתב כך גם כאן 3. עוד צריך להביא: ונסבין חברייא למימר (חברי בית המדרש קבלו), חולין י"ד א'; מ"ו א'; פ"ב א'; כריתות כ"ה א'; ע' גיב ערך, תלמוד' 4).

נעימה. (Melodie). שהש"ר ח' י"ד: בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחר בקול אחד ונעימה אחת. [בברכת יוצר: "בשפה ברורה ונעימה".]

0 במגי' ל"ב א' (ר' יוחנן): הקורא בלי נעימה.

נפק. פֶּעַל: יצא. בירושלמי, כששואלים ע"ד שני לשונות שונים מה הוא ההבדל לדינא שיוצא מזה, או בא הלשון: מה נפיק (או נפק) מביניהון (או מן ב'); ע' פאה 15 א'; 17 ג'; דמאי 22 א'; שביעית 34 ג'; 36 א'; תרומות 42 ב', ד'; 43 ד'; מע"ש 54 ד'; חלה 60 א'; ערלה 60 א'; שבת 5 א'; ערובין 18 ג'; פסחים 29 א'. לא כל כך תדיר: מה נפקא מביניהון, דמאי 22 ג'; מע"ש 52 ד'. בקצור: מה ביניהון, ע' כלאים 28 ד'; תרומות 49 ב'; מע"ש 53 ב'; בכורים 64 ב'; ר"ה 56 ב'; ביצה 62 ד' 5. כל אלה הלשונות נמצאים רק בשני הסדרים הראשונים של הירושלמי, בסדרים האחרים כמעט

(1) יאסטרוב מכאן כדי = קָהָא, כלומר כמו שהיא. שאי אפשר ללמוד מזה כלום.

(2) בברכות: השגרת לשון היא מתניתא. רפני ע' 51 מביא מחידושי הרשב"א הגירסא: אשגרת לישן הא מתניתא. בתרומות: אשגרת לשון. השוה משנה ברכ' ה' ה': אם שגורה תפלתו בפיו. שמור מ': כיון ששיגרו בפיהם. (3) ע' מרגולית בעתון. Rivista Israelitica I 1904, 4 f. (4) נסיב במסורה, ע' פרנסדורף ע' 9. די אנפאנגע דער העב. גראמאטיק. ע' 11. (5) בבבלי: מאי ביניהון, ע' לעיל 168.

שלא נמצאים. רק בהוריות 48 א' בא בשנוי קטן: מה מפקה מביניהון. ע' גיב ערך 'לישנא'.

⁰ נפק מן. יוצא, נלמד מן. ברכ' ט' א': וראביע מלא תותירו עד הבקר (שמות י"ב י') נפקא; חולין קל"ט ב': מבי יקרא (דב' כ"ב ו') נפקא; סוטה ג' ב': מסיפא דקרא נפקא; ערכין ב' ב': מחד קרא נפקא; ברכ' י"ג א': נפקא ליה מדברים הדברים (דב' ו') שבת קל"א ב': נפקא ליה מושמחתם לפני ה' (ויק' כ"ג מ'); חולין כ"א ב': נפקא ליה מולכל תשליכון אותו (שמות כ"ב ל'); שבת כ"ז א': מנא ליה נפקא מאי בנדר (ויק' י"א ל"ב); כריתות ג' א': רבנן דנפקא להון מן...; סוכה נ"ז א': מהתם נפקא; יבמ' ס"ב ב': הא מהכא נפקא? מהתם נפקא! וכן נדה מ"א א'; קרו' מ"א ב': למה לי קרא מדר' חייא בר אבא אריות נפקא; ברכ' ג' א', ב': ותיפוק ליה משום...; שם י"ד ב': ותיפוק ליה מדר' בן קרח; שבת קכ"ח ב': ותיפוק ליה משום סחיטה; ע' גיב שבת ע' סוף א'. — חולין ס' ב', עה"כ דבר' ב' כ"ג: מאי נפקא לן מינה; שם, לבר' מ"ז כ"א: מאי נפקא מינה. — פסח' נ"ג א', ע"ל מאמרו של רשב"י: נפקא מינה לבכורים. הבטוי, נפקא מינה נעשה לשם עצם בלשון. למאי נפקא מינה (כלומר לאיוו תכלית). כך רבינא שואל את רבא (ברכות כ' ב'): נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן, ומוסיף ע"ז: למאי נפקא מינה?—לאפוקי רבים ידי חובתן. ע' גיב ברכ' ג' א'; מ"ז א'; שבת ל"ט א'. ⁰ אפ"ע, כריתות ג' א': דמפיק ליה מתרתי קראי; קדוש' מ"א ב': דמפיק ליה להאי קרא לדרשא אחרינא; ע' גיב זבח' י"א א'. — במובן, הוציא' שבבלשון התנאים. שבוע' כ"ה ב': אפקה רחמנא לשבועת עדות מכלל שבועת בטוי (ויק' ה' ד'); ע' גיב סנה' ג' ריש א'. — פסח' גיב ב': הא אפיקתיה; וכן ערו' ד' ב'. — ברכ' מ"ד ב': לאפוקי מאי? לאפוקי...; ערו' כ"ג א': לאפוקי מדר' עקיבא...; יבמ' ס"ט א': לאפוקי עמוני ומואבי; נזיר מ"ט ב', לויק' כ"א י"א: ע"ל כל לאפוקי רחוקים מת לאפוקי קרובים. — ביחד עם המלה, בלשון' (בלישנא) ואז 'אפיק' פירושו גמא. פסח' כ"ח ב', לשמות י"ב ב': מדאפקיה רחמנא בלשון מחמצת (מזה שהתורה במאה זאת בלשון מחמצת); חגי' י"א א', לויק' א' י"ג: (והול"ף=הקריב) ואפקיה רחמנא בלשון הולכה; ע' גיב זבח' כ"ט א'; ל"ג ב'; ע' א'. — נדה ס"א ב': מדאפקינהו רחמנא בחדא לישנא. — חולין ק"ג סוף ב': אפקה רחמנא האכילה בלשון בישול (לשמות כ"ג י"ט); ע' גיב תמורה ל"ב א' 1). — אפיק... ועי"ל... (הוצא... והכנס...), פסח' מ"ח א'; תמורה ו' ב' 2).

נפש, הבטוי 'מה נפשוך' (מה שאתה רוצה להגיד, בכל אופן שהוא) נמצא פעמים אחדות בירוש' במשא ומתן של הלכה. ע' ברכ' 2 ב': מה נפשך אס... אס...; שם 11 ד' (הרי"מה בלא המלה 'אס'); בל"א 29 ב', ג' (בל"א אס); שבת 15 ב', חגי' 78 ג' (ע' עוד הוריות 46 ב' שורה ה'). ביבמ' 13 ד': וכי יש מה נפשך בעריות. — בספרות האגדית נמצא רק בביר' ע' ג' ס"ג. בפרשה ע"ד ס"ג ג' בא 'ממה נפשך' בתור שם, ושם בא בתור הוספה ביאורית: רוצה ולא רוצה = nolens volens.

⁰ מכות כ"א א': מה נפשך אי נמיר גזרה שוה... אי לא נמיר גזיש...; חולין ק"א א': מה נפשך אי איסור חל על איסור... אי אין א' ח' על א'...; ע' גיב שם קכ"ט ב'. — שבת נ"ג ב', ל"ז ריש א', חולין כ"ט א': ממה נפשך.

1) בירוש' בא הלשון, אפיק לישנא' במובן אחר לגמרי, ע' לעיל 219. 2) וכן בשהש"ר א' ד' (ריש ד"ה גי'לה). במאמר ע"ד עשרה לשונות של שמחה: אית דמפקין תרועה ומעילין ריצה. — מפיק בטמורה, ע' פרנסדורף ע' 8.

⁰ נקט. פֿעל. לָקַח, תפס. אפית היא הדוגמא שבמאמרו של ר"א בן פדת, נזיר ל"ח א': עשר רביעיות הן ונקיט רב כהנא בידיה חמש סומקתא וחמש חיוורתא; יבמ' כ"א א': נקיט רב בידיה תלת (כלומר מארבעה מיני קורבות תפס רב רק שלשה); וכן בקדו' ג' א' (רב יוסף): נקיט דרבה בר בר חנה בידך; וכן שם מ"ז ב': נקיט דר' יוחנן בידך; וע' מגי' י"ח ב': חולין ע"ג ב'. פעם השתמש ר"א בן פדת בבטוי זה על מה שאמר ריזית, חולין קביא ב'. ע' ג' ערך, כלל' – במובן דומה לנסב' בא 'נקיט'. מגי' ד' ב', על המשנה מגי' א' א': מאי שנא רישא דנקיט סידורא דירחי ומאי שנא סיפא דנקיט סידורא דיומי; ערו' פ' ב': מאי שנא 1) שמונה עשר דנקיט; סנה' ס"ה א': מאי שנא בעל אוב דנקט, ע' ג' ע' 'לישנא' וע' 'סרכא' – ביבמות מ"ב ב' מסופר: מסתמך ואזיל ר' אבהו אכתפיה דר' נחום שמעיה מינקט ואזיל הלכתא מיניה (ר') אבהו סמך והלך על כתפו של ר' נחום משרתו והוא קבל ממנו דבר הלכה. במובן זה באה המלה 'נקיטין' (מקבל אצלנו), שהיה אביו משתמש בה ברצותו למסור דבר הלכה מקובל, שאין עליו שם האומר. ע' ברכ' מ"ה ב': מו"ק י"ב א': נטין ל"ב ב': שם מ"ד ב': שם מ"ח ב': נט' ב': סוטה ל"ח א': מכות י"א ב': ערכין י"א ב': גדה ל"ז א'. מלבד אביו השתמשו בזה: רב חסדא, סוטה ל"ח א'; רב נחמן, ערו' ה' א', נטין מ"ה ב'; רב יוסף, נטין נ"ח ב', חולין ג' א'; עולא, ברכ' ג' א' והאמורא האי ר' יוסי בר חנינא, נטין מ"ד ב'. נקי. בירוש' מו"ק 80 ד': בלשון נקי היא מתניתא (כלומר המלות, על פניה' שבמשנה מו"ק א' ד' הן לשון נקי, במקום חלק אחר מן הנוף). כתוב' 30 ב': 'דברים אמורים [ב]לשון נקי' (כלומר הלשון כאן אינו כפשוטו, אלא ל' נקי, במקום תשמיש). – בלשון זה שבא עוד במשנה גדה ו' י"ג: (שדברו חכמים בלשון נקיה) השתמשו האמוראים גם לכוני בדרך כבוד במה שנאמר בכה"ק, ויקיר ריש י"ב, אסתר ר' ריש פ' ה', למשלי כ"ג כ"א (בכום=בכים): לשון נקי הוא; ביר' י"ג ס"ו ו', לתה' ס"ו י"ד: לבשו דכרייא ענא ל' נקי; תנחו' מצורע ריש ג', לקהלת ה' ה': בל' נקי דברה לך התורה. – ע' ג' פרקי דר"א ריש פמ"י, לרב' ה' כ"ז: אמר הקב"ה למשה בל' נקי לך אמור לישראל לכו איש לאהלו, וע' משנה סנה' ח' א'.

⁰ בבבלי בארמית: לישנא מעליא (ע' לעיל 219), רק בפסח' ג' ב' בא 'לשון נקיה', עה"כ בר' ז' ח': 'אשר איננה טהורה' במקום 'טמאה'.

נתן. קל. ע"ד שני כתובים המשלימים זה את זה, נאמר בב"ר: מנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן? ת"ל... לגורה שוה. ע' סוף פ' י"ד וסוף ל"ב, לבר' ב' ז' ו' כ"ב (חיים חיים לגו"ש); פ' כ"ז ס"ו ג' ומ"ט ס"ו ה', לבר' ו' ה' וי"ח ב' (רבה רבה לגו"ש); פ' מ"א ס"ו ב', לבר' י"ב י"ז וב' י"ח (על דבר על דבר לגו"ש).

ס.

סבר. פֿעל: חִשֵּׁב. ירו' דמאי 25 ב': סבר ריב"ל (מפסק הלכה שלו ניכר שהוא חשב...); שבו' 36 ג': סבר ר' אימי (להטעמת קושיא); תרומ' 44 ג': סבר נתן בר הושע' (הטעמת הלכה); תרומ' 42 ד'! סבר חוקיה כהרא דחני ר' חייא; יבמ' 11 א': היאך סבר ר'... כר' ירמיה; שביעית 36 א': ואפילו יסבור כבית הלל; שבת 5 א': אין יסבור כריריה; יומא 40 ג': מסבור סבר ר' יודה; פאה 17 א': בין סבר בין לא סבר; מו"ק 82 א': דהוינן סברין, – סבר מימר, פאה 18 ד'; דמאי 21 ד'; 22 ג'; 25 א';

יומא 43 ג'; מני' 70 א'. — סברין מימר, ברכ' 9 ב'; פאה 15 ב'; פסח' 30 א'. — שבת 8 ג'; ר' ינאי סבר מימר... וחכמים סברין מימר... — לא כן סברין מימר, שבת 4 ד'; 11 ד'; פסח' 37 א'. — הוין סברין מימר, דמאי 26 ב'; כלאים 30 ד' (כאן חסר מימר); שבת 6 ג' שירה ל"ז, ס"ז; שם 16 ד'; יבמות 14 ב'. — גטין 46 ד': הוין יתבין סברין מימר. בכל המקומות הללו, סבר מימר (כדיוק): הוא חשב לומר, הוא חנה דעתו) — דבר שהוציא מסברתו (ע' נ"כ פרנקל מבוא 14). — בבכורים 65 א' אמר ר' זעירא ע"ד הלכה אחת בהקרבת בכור: רבנן דתמן סברין, רבנן דהכא אמרין (כלומר חכמי בבלי למדו מתוך הסברה וחכמי א"י מתוך הקבלה). בפסח' 33 ד', ע"ד המשנה פסח' סוף פרק ו', מסופר: סברין מימר פטור פסול פתרון לה פטור כשר (מתחלה חשבו כך ואח"כ פתרו באפן אחר). — מהמדרשים צריך להביא כאן משהשיר א' א', ע"ד מי הוא המחבר של המזמור ל': סברין מימר דוד אמרו. — רות ר' י': רבנן סברין טוב ואלימלך וביעו אחים היו.

מבנין אתפער השתמשו בבינוני מין נקבה מספר יחיד בתור קרמין קבוע: מסתברא ד... (אחרי העיון נראה ש...), ע' ברכ' 3 ד'; פאה 17 ג'; דמאי 23 ד'. — לא מסתברא ד..., שבת 4 א'. — לא מסתברא אלא, ברכ' 3 ד'; 7 א'; 8 ד'. — רות ר' ד' ח': מסתברא כמ"ד...

הבינוני העברי קבור (פועל) עבר ממדרש התנאים לזה שאחר תקופת התנאים ונמצא לעתים לא רחוקות. בזה הוא רוצה לומר שאינו סברא עלתה מתחלה על הדעת ואח"כ נדחתה. ביר ט"ז ס"י ב', ע"ד השם בדולח, בר' ב' י"ב; ס"ה ס"י ב' וע"ג ס"י ה', לרה"ב י"ג כ' (מה אתה סבור); וכן פ' ס"י ח', לבר' ל"ד י"ג; ע"ד ס"י י', לבר' ל"א ל"ז; ויקיר ל"ג ס"י ה', לרה"ב י"ג כ'; את סבור לומר; וכן ברות ר' ד' ח' (את סבור ש...); תנחו' שמות ס"י כ', לשמות ד' י"ג (אתה סבור שמא... 1). — לשון רחב מערך זה נמצא בתנחו' ב' לך לך ריש כ"ז, לבר' ו' ט', בהשואה עם י"ז א'; מי שהוא קורא סבור שהיה נח גדול מאברהם ואינו כן; וכן וארא ס"י י"א, לישעי' מ"ו י": מי שהוא שומע את הפסוק [הזה] סבור שמא...; שם בשלח סוף ס"י י"ג, ליתוקא א' כ"ד; מי ששומע... סבור שמא...; שמור ריש ט', לישעי' מ"ו י": כל הקורא פסוק זה סבור שמא...; ביר ל"ז ס"י ב', לבר' י' ו': היינו סבורים ש... 2); ע' נ"כ ירו' נזיר 56 ב' (ר' יוחנן): הייתי סבור. עוד צורה אחרת של הפעל הזה נמצא בשהשיר א' א': ער שלא עמד לא היה אדם יכול להשכיב דבר תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה. כאן „סבר" במובן „הבין אחר העיון"; וכן בקה"ר ח' י"ז, בפרפרזה לבר' א' י"ז: והרבר אשר יקשה מכם, אם הייתי סוברו ושמתיו.

אפעל. בירושלמי נמצא תדיר, אסברי' (הסבר ל'); ע' ערוב' 23 א'; א"ר בא אסברי ר' זעירא; שם 23 ד'; א"ר בא אסברי ר' שמואל; שם 26 א'; א"ר זריקא אסברי רב המנונא. השוה איכה ר' א' א' (ד"ה רבת'): מיסבר ליה ולא סבר.

0 ברכות ט' א': ראביע סבר... ור"ע סבר... (בבאור המלה חפזון, שמות י"ב י"א); קרושין י"ח ריש ב': ר' אליעזר סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסרת; שבת פ"ז ב', יבמות ע"ב ב': מר סבר..., ומר סבר...; נזיר מ"ז א': האי סבר... והאי סבר...;

(1) תנח' ב' וישלח ריש ס"י ו', בפרפרזה של מלאכי יעקב: מה אתה סבור בו אחיך? עשו הוא! שמור ר' סוף י"ד, בפרפרזה לדברי משה לשמות י' כ"ה: לא תהא סבור ש... (2) ע' תנחו' ויק' ס"י ט"ז: ...לא תהיו סבורים שמא...

חולין ק"ב א': ר' יהודה וריא סברי... ורבנן סברי...; ברכות ג' ב': ור' נתן סבר לה כר' יהושע; ברכות ג' א': מאי קסבר ר' אליעזר? אי קסבר... ואי קסבר... לעולם קסבר...; ערו' מ"ה ב': מאי קסבר רי"ח בן נורי? מיסבר קסבר... או דילמא קסבר...; ברכות כ"ז א': מי סברת (וכי חושב הנך); ע' ג"כ ברכות ב' סוף ב'; מניפה ב' סוף ב': יתסברא (וכי אתה סבור? וכי אפשר שתחשב כך?); ברכות ל"ח א', שבת ק"א א', כרית' י"ח ב': ואת לא תסברא (וכי אתה אינך חושב כך)? — תענית ד' א': סברוה (חשבו) לפרש את המשנה כך); ע' ג"כ ב"ב ב' סוף א'; ג' ריש א'; חולין ד' ב'; נדה מ"ז ב'. שבת קמ"ח ב': סבור מינה... ולא היא (מזה באו לחשוב כך... אבל באמת לא כן הדבר); ע' ג"כ מו"ק י"ח א'; ב"ב ס"ה א'. — ברכות כ"ד ב': לא סבירא לי (איני מסכים לזה). לפעמים דוחים איוו הלכה של איוו חכם כאמרם: לא שמיע לי ועז' בא הבאור; כלומר לא סבירא לי. ע' ערו' ק"ב ב' ושי"ג. — ברכ' ד' א': כמאן סבירא להו (עם דעת מי הם מסכימים); שבת ל"א ב': כמאן סבירא ליה. — פסח' ל"ב ב'; סוכה ו' ב'; יבמ' נ"א ב'; קרו' ס"ב ב'; סוטה ל' א'; ב"ק צ"ג ב'; ב"מ ק"ג ב'; ק"ח ב'; ב"ב ע"ח ב'; סנהדרין ד' א': כולוה סבירא להו (כולם מסכימים). — ערו' י' א': סבר רב אחי קמיה דרב יוסף למימר (רב אחא אמר דעתו לפני ר"י); השוה כ"ט ב', שבת ל"ח ב'; סבר רב יוסף למימר; וכן שם מ"ב א'; חגי' ו' ריש א' בעברית (רי"ח): כסבורין אנו לומר; נדה מ"ז ב': ר' יוסי תני לה ולא סבר לה (ר' יוסי אמנם שנה נזאת בספרו ס"ע, אבל בעצמו אינו מסכים לזה); ערו' ל"ח ב': רבי תני לה ולא סבר לה, רבנן נמי תנו לה ולא סברו לה; יבמות ע"ב ב'; תנייה בתליתא יומי וסברה בתליתא ירחי (הוא למד ספר תורת כהנים בשלשה ימים ואח"כ שלשה חדשים עמל להבינו על בוריו); שבת ס"ג א': ליגמר אינש והדר ליסבר (מתחלה ילמד ויקבל את ההלכות כמו שהן ואח"כ ישתדל להבינן כראוי); השוה סנהדר' ס"ח א': גמרה מר' אליעזר ולא סברה, והדר גמרה מר' יהושע ואסברה ניהליה.

0 אפ"ע. מו"ק י"ח א': אסברא לך (ר' יעקב אמר לר' ירמיה בר תחליפא 1), ברצותו לבאר לו איוו משנה; וכן בב"ב ס' ב'; ע"ז מ"ב ב'; זבחי' ל"ד א'; ס"ג א'; ע"ז ב'; פ' א'; מנחות ח' ב'; סנהדרין פ"א ב' 2); שבת ס' ב' (רי"ח לר' סימון בר אבא); תענית י"ח א' (ר' חייא לבאלס; ערובין ו' ב' (רב ששת לרב שמואל בר אבא); זבחי' ק"ה ב' (ר' סימון בן אליקים לר' אליעזר); מנח' כ"ז ב' (רב יהודה לרבה בר יצחק). — ב"מ ל"ג א': דאסבריה; שם: דאסברן. — רבא אמר: בר אהינא אסברא לי, קרו' ט' ב' (נ"א א'); סוטה ל"ט ב'; ע' ג"כ ערובין נ"ז ב'; ב"מ ע"ב ד'. — נדה מ"ב א': דאסברית ניהליה (שכארתיה אות); השוה כ"ב קמ"ב ב'. — יומא כ"ז א': אשכחתיה לאבבי דהוה מסבר ליה לבריה (מצאתי את אב"י שהיה מסביר לבנו); ערובין כ"א ב': דאגמריה... ואסבריה... ע' לקמן ערך "סימן".

0 איתפ"ע. ר"ה ל"א סוף ב': אמר מילתיה ואסתבר טעמיה (אמר דבר ומה שאמר נתקבל כי כוון לאמת); ב"ב קכ"ה ב' (רבא); מסתברא טעמא דבני מערבא; תעני' ו' סוף א': לא הוה מסתברא לה; פסח' ע"א א': הני נמי מסתברא; ברכ' ל"ז ב', שבת ק"ט ב', קרו' נ"ג א': כותיה דר'... מסתברא; מ"ק ב' ב': כותיה דידן מסתברא 3).

(1) כך הוא עפ"י כ"י מינכן, ע' ד"ס לאותו דף. (2) כאן: תא אסברא לך (כוא אבאר לך). (3) סבר' במסורה ע' פרנסדורף ע' 9.

סָבֵר, סָבֵרָא. שם מהפעל סָבֵר. ירו' ברכ' 6 ג': כל סבר קשי דהוה ל' תמן סבירתיה; שם שורה כ"ד בחיזוק הבטוי; כל ההוא סברא קשיא דטבול יום תמן סבירתיה (כל הרבר הקשה שהיה ל' בענין... מצאתי שם טעמו); גמין 50 א': א' יוסי בר בון סברא (כלומר הוא אמר זה מתוך העיון העצמי שלו); ועל זה אמר ר' מנא: כבר איתמר (שהדבר הזה כבר נתקבל בבית המדרש) 1. – ברכ' 18 ג', שויט י"ח ס' י"ב: כך היא סברה דמילתא; כתנחו' ב' ברא' ס' י"ב בעברית: כך הוא סברו של דבר (כלומר מה שילף מתוך העיון וכנגד זה, אבל כך עקרו של דבר, כלומר הסבה האמתית שלו).

0 ברכ' ג' א': מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא; ע"ז מ"ה ב' הא' ס' מנא ליה; וכן יבמ' ט' א'; פסח' כ"ה ב': מנלן? סברא היא; יבמ' נ"ד ב': הא' ס' היא; כתוב' ב' ב': ס' דנפשיה קאמר; ברכות מ"ט ב': התם בס' פליגי. *) – הרבה פעמים נמצא ביחוד סברא על יד נמרא. המובן של שני השמות הללו מתברר ע"י הפעלים שמהם נגזרו. ע"ד שני התלמידים הראשונים של רב – רב אחי ורב כהנא – נאמר בסנה' ל"ו ב': דלגמריה דרב הוו צריכי ולסבריה דרב לא הוו צריכי. בערובין י"ג א', סוטה ס' א', מסופר ע"ד לימודו של ר' מאיר: אתא לקמיה דר' ישמעאל ונמר נמרא, הדר אתא לקמיה דר' עקיבא וסבר סברא. אב"י אומר על הלכה אחת: נמרא נמירנא סברא לא ידענא, יומא ל"ג א'. – בנשין ו' ב' (אב"י): מילתא דתליא בסברא... הא נמרא היא ונמרא לא שמיע ליה; ערו' ס' א' (אב"י שואל את רב יוסף): הא דר' יצחק נמרא או סברא היא. השוה השאלה שנשאל רב אחי (יבמ' כ"ה ב'; ב"ב ע"ז א'): ג' או ס'; פסח' צ"ד א': חדא ג' וחדא ס'. ע"ד הלימוד של רבא ורמי בר חמא אצל רב חסדא: מרדמי נמרא בהרי הדרי והדר מעייני בסברא. ע' ג"כ שני המאמרים של אב"י ושל רבא, ערו' נ"ג ג' (...לנמרא...לסברא). סברא אצל קרא, ע' ערך, קרא.

סְבוּרָא. השם הזה שבו נקראו עורכי התלמוד הבבלי האחרונים, ראשי הישיבות, במאה הששית (רבנן סבוראי) נמצא שתי פעמים בירושלמי. פעם משתמש בה האמורא הבבלי שמואל (שבת 6 א'): מה יעביר הדין סבורא דלא יליף ולא שימש. בזה רוצה לומר שמי שלא למד (2) ולא שימש ת"ח, בסברתו בלבד לא יועיל ליישב את הסתירות. ובפעם השניה משתמש בה ר' הילא, אמורא מא"י של המאה הרביעית. הוא אמר לר' חנניה חבריהון דרבנן: קבל להניי דחניי אינשא סבורא הוא. (קבל מה שאמר ר' חני מפני שעליו אפשר לסמוך כי הוא בעל סברא), קדושין 63 ד'.

סדר, פֶּעֶל-סִדֵּר. רק הבינוני בא בקל (סוֹדֵר). ע"ד עבודתה של עריכת המשנה נאמר בירוש' מג' 70 ב' כ"ה, פסח' 30 ד': מי סידר את המשנה סמכה למקרא (על המשנה מגילה א' א' ואסתר ט' כ"ח); ויק'ר כ"ב א': בעל משנה שהוא סודר הלכה לפניו (בקהיר ה' ח' נשתבש מסודר לעודר); רות ר' א' א': שהיו סודרין את ההלכה (g):

(1) ע' לעיל 287: סברין-אמורין. (2) 'ליף' הוא מה שבבבלי נמרי' (ע' לעיל 165) ועומד ג"כ בניגוד לסברא, כמו בבבלי נמר – סבר. (3) בב"ר צ"ח ס' י' בא במקום זה: שהן יושבין וסודרין דברי תורה. השוה שויט פ"ז ס' ה' scil. דברי תורה: שהוא סודרין; אדרני גויב פ' מ' (ע' 111): וסדר את הדברים לפניו.

(*) ובח' צ"ו ריש ע"ב: רב יצחק בר יהודה הוה רגיל קמיה דרמי בר חמא, שבקיה (עוב אותו) ואילך לרב ששת. יומא חד פגע בו (ושאלו על הסבה), א"ל... מר כי בעינא מילתא פשיט ל' מסברא, כי אשכחנא (וכשאני מוצא) מתניתא (בריי) מתנגדת) פרבא ליה (והיא סותרת). רב ששת... פשיט ל' מסתניתא...

רות ר' א' ט"ז: התחילה (נעמי) סודרת לה (לרות) הלכות גרים; ש"ט נ"ה א': שהוא מסדר את ההלכות (ע' לקמן ע' סדרן). ע"ד התפלות (1). ש"ט ל' ס' ב': ארבעה הם שסידרו תפלה (ירמי') ל"ב ט"ז; חבקוק, ג' א'; רוד, תה"ל י"ז א'; משה, תה"ל צ' א'; שם: חבקוק סידר תפלה... וכו'; פסיק' ר' 6 ב' (משלמה, מ"א ח'): כמה תפלות סדר; תנחו' ב' תרומה ס' ח', במדבר ס' ג': שכן שלמה סידר בתפלתו; ש"ט כ"ב ס' כ"ד: הוא שרוד סודר עליה (על אסתר) תפלה; שם נ"ה ס' ד': היו סודרין עליו תפלה (התפללו עליו); שם: היו סודרין עליה תפלה (יעקב ולא התפללו בעד רחל) (2); פסיק' ר' 130 ב', בפרפרוה לירמי' ל"ז כ': סודר אני תפלתו לפניך; מדרש שמואל ר' ד', לשי"א ב' א': התחילה סודרת דברים; שם, לעזרא י" א': התחיל סודר דברים, — ממומורי תהלים. ש"ט כ"ב ס' י"ד: התחיל סודר עליה מומור (ע' לעיל); שם ק' ס' ב': סידר עליה מומור לתורה (8). ויקר' ל"ב ס' ב', קה"ר א' י"ג, ליתוקאל כ"ב: כ"ד חטאות סידר יחזקאל. — אדר"נ פ' ל"ז (ע' 112 הוצ' שכטר): סדרן הכתוב אחד אחד (ע"ד ויכחי איוב ורעיו).

0 כיצח ט"ז ב': ההוא סמ"א דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל. השוה תענית ח' א'; מגילה כ"ז א'. — ערובין כ"א ב': דהוה קא מסדר אנדחתא קמיה (דרב חסדא); וכן סוכה ג"ג א'; השוה יומא ל"ח ב' (מרבינא). ברכ' י"ג א', עה"כ נחמיה ט' ז': נב"א הוא דקא מסדר שבחיה דרחמנא; השוה מאמרו של ר' שמלאי (ברכות ל"ב א'): לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה. — יומא י"ד ב': אב"י הוה מסדר מערכה. — מג"י י"ח ב': מסדר פסוקא פסוקא (בכ"י מינכן רק פעם א' פסוקא).

סדר, ירושלמי יומא 44 ב' (ע"ד האיסור לדרג בקריאת התורה בצבור): כרי שישמעו ישראל תורה על סדר; שם 44 ב' (ר' יוסי בר חנינא), עה"כ ויק' ט"ז כ"ג: כל הפרשה כתובה על סדר חוץ מזה (4); שם, לסתור את האמור קודם (ר' יוסי): עוד היא אמורה על סדר; מגילה ע"ג א': עוד היא אמורה על סדר (ע"ד דבר מומורי ההל' (5); ש"ט ג' ס' ב', לבאור המלה, ערכה, איוב כ"ח י"ג: לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר (6); ש"ט קט"ז ס' ב', על הכ', ובימי אקרא: שאני קורא בסדר קרבנות וקורא בעניניו של יום (הפרשיות של קרבנות החגים, במדבר י"ח). — הפרשה של השבוע שנקראת בשבת בזמן התפלה נקראת, סדר' (בארמית סדרא). ויקר' ג' ס' ו': ר' חנינא בר אחא בא פעם בתור אורח לבית הכנסת, אשכח הדין פסוקא ריש סדרא' (ומצא שבפסוק הזה — ויקרא ב' ג' — התחילו ראש הפרשה). באסתר ר' בא במקום זה, ראש הסדר' (7). באגדה ע"ד נקיי (נקאי הסופר) שבמגדל צבועיא (ירושל') מע"ש 56 א'; איבה ר' ג' ט') נאמר: הוה סליק ופשיט סדריה (סדריו), ע' ערך, פשטי; תנחומא ב' פנחס ריש ס' ג': נחזור על תחלת הסדר (הכונה היא לכמדבר כ"ה י' שהוא ראש הפרשה של השבוע). במסורה בא, סדר', ברבים, סדרים' במובן הפרשיות ע"פ מחזור לשלש שנים (או ג' שנה וחצי). ע' מס' סופרים פט"ז היי: קע"ה סדרים (8). גם הפרשיות העתיקות של הנביאים

(1) מדברי תנאים, ברכות. כ"ח ב': ר' שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות... על הסדר.
(2) בהמשך הדברים שם נאמר: שערכו עלי תפלה (ערכו) = היו סודרין. ע"ד, 'סדר תפלתו', ר"ה ל"ה א', ע' אנ' אמוראי אי ח"ב 15. (3) בילקוט נשתבש מהתחיל סודר (= סידר) להתחיל שורר.
(4) ע' ח"א ערך, סדר'. (5) השוה ירוש' ברכות 4 ב' י"א: ששמעו על הסדר; תנחומא ב' ויקהל ס' י"א: על הסדר היה עשוי. (6) ע' אנ' אמוראי אי ח"ב 31. (7) ע' מאנאס' 1885 ע' 362.
(8) ע' תנחו' כי תשא ס' ג': ונתן להם סדרי תורה ופרשיות. ע' מהאדרוס, מאנאס' 1885-7.

ושל הכתובים נקראות, סדר'. מדרש קהל'ת ר' נתחלק לסדרים. סדרא תנינא וסדרא תליתאה ומתאימים לחלקי מנהל קהל'ת בעצמה. – ירושל' יומא 44 ב', מנילה 75 ב': סדרו של יום (כלומר הפרשה שקורין ביום הכפורים, ויקרא ט"ז וכו', כ"ד – ל"ב); מנילה 75 א': סדרון של יום 1: הפרשה שקורין ביום הפורים (שמו"י, ח' – ט"ז) 2: ירושלמי פסחים 30 ד' (בארמית): עד יפני סדרא; תענית 64 ג': עד דיתפני סדרא; בפסיקתא ר' 120 א' אותו הדבר ברבים ובעברית: עד ששלמו סדרים; שם: עד שהסדרים שולמים; שם (ע"כ, ולא סדרים, איוב י' כ"ב): ששלמו סדרים. הכונה היא לסדר התפלה של מוצאי שבת. – תנחומא ב' ויחי ט"ז: על סדרו של עולם הוא מהלך, ע"ד המספר י"ב של השבטים, שהוא כסדרו של עולם: היום – י"ב שעה וכן הליכה; השנה י"ב חדשים, י"ב מזלות; שם במד' סי' כ"ד: שניתו סדרו של עולם, כיצד כתבתי בתורתך שיהא חמור נפדה בשה (שמות ל"ד כ'), ואני לא עשיתי כן, אלא פדית שיהא בחמור. המצרים נמשלו בחמור (יחזקאל כ"ג כ') וישראל נקראו שה (ירמיה נ' י"ז) והרגתי בכוריהם של מצרים והקדשתי בכוריהן של ישראל 8).

0 סדרא. במקומות רבים נמצא, פסק סידרא ואין פירושו הפסיק את קריאתו (לוי ח"ד 79, יאסטרוב 1200 א'), וגם אין הבטוי הזה מיוחד לקריאת ההפטרה (לוי שם, יאסטרוב 959 א'), אלא הוא – הבטוי הזה שנמצא רק בבבלי – דומה אל הבטוי הארצישראלי, פשט קרא, או בקצור, פשט" (ע' ערך, פשט), והכונה היא לקרוא את הפרשה פסוקים, פסוקים, כל פסוק לבדו. הלשון שהובא לעיל ע' 240 ממנילה י"ח ב': מסדר פסוקא פסוקא, מכיל בקרבו את יסוד אותו הבטוי באפן הפוך (לקרא פסוק פסוק על פי הסדר). כנראה השתמשו בבטוי הזה לקריאת חלק הכתובים. בע"ז יט א' מסופר שלוי בר יסי ור' שמעון בן ר' יהודה (הנשיא) יתבי קמיה דרבי ופסקי סידרא. אפשר מאד ששם היו בסוף גם המלות, בספר תהלים. בספור אחר נאמר בפירוש על אותו ר' שמעון שישב לפני אביו, יתיב קמיה וקא פסיק סידרא בספר תהלים (כ"ב קס"ד ב'). בנהרדעא – כאמור בשבת קט"ז ב' – פסקי סידרא בכתובים במנחתא דשבתא. אל הפירוש הרגיל, שזה היה מעין הפטרה, קשורה אל פרשת השבוע, אין כל יסוד בספור הזה. אם ביומא פ"ז א' מסופר: רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי, אי אפשר לדעת מזה באיזה ספר קרא 4). שבת קנ"ב א': רב כהנא הוה פסיק סדרא קמיה דרב. כנראה מרמשך הרברים הוא למד בס' קהל'ת. שהבטוי הזה כולל גם הקריאה בנביאים, נראה ממו"ק ט"ז ב': זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סדרא קמיה דרב יהודה, ושם מדובר ע"ד ש"ב כ"ג. מהמקור הזה שנוכר באחרונה נראה שבזמן הקריאה פסוק אחר פסוק היו גם עוסקים בפרשנות.

0 בשביל הבטוי, סדר' שבבבלי צריך להוכיח את הכלל היסודי (ביק ק"ב א'): אין סדר למשנה, ולפיכך אין ללמוד איזה דבר ממה שנמצא במשנה בסדר זה או אחר.

(1) קדור במקום סדר. ע' ג"כ שו"ט ג' סי' ב': סדורה של תורה. (2) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 9. (3) הסדר הכרונולוגי של העולם, רשימת המאורעות שנתהוו זה אחר זה נקרא, סדר עולם' כשם הספר, סדר עולם' של התנא ר' יוסי בן חלפתא. ע"ד, סדרי מועדות' (לוח החגים) ע' ירושלמי ערובין 21 ג'. השהו מכלילת לדברים מ"ז א' (בס' הויכל של הילדסהיימר, החלק העברי ע' 18): בג' מקומות מוכיר פרשת מועדות כהנים מפני סדרם. (4) רש"י מבאר: פרשת מקרא של נביאים או של כתובים. כמובן אין רש"י חושב בזה ע"ד הפטרה, אלא הוא יוצא מתוך הדוגמאות שהובאו שם, שהכונה היא לקריאת נביאים או כתובים אבל לא חורת משה.

ואולם שם נאמר: במה דברים אמורים בשני סדרי משנה, אבל בסדר משנה אחד יש סדר 1). סדר בתור חלק אחד משה סדרי משנה, ע' שבת ל"א א'; מניחה כ"ט ב'. — סדרי הטבע (השוה לעיל סדרו של עולם) נקראים בשבת נ"ג ב' (רב, אביי): סדרי בראשית.

סדרן. (סדרן). מציין את החכם הזוכר את ההלכה, את המשניות לפי סדרן ויודע להרצותן. בשו"ט פ"ו סי' ה' עומד בשורה אחת סדרן טב עם תניי טב, שני מיני חכמים: סדרן = סודר הלכות, תניי = שונה הלכות; שם נ"ה סי' א' מבאר ריב"ל את המלה, בערכי, תה' נ"ה י"ד: (כסדרן 2) שהוא מסדר את ההלכות, ערכי הוא לפי זה שם העצם. ע' נ"ב ברייתא הוריות 48 ג': הסדרן קודם לפילפול.

⁰ **סדרנא.** ע' לעיל ערך, נמרנא.

⁰ **סוניא.** ע' ערך, שמעתא.

סוד. שהש"ר א' א'. עמד שלמה על סודה של תורה. השוה ע', סתרי.
סוף. ב"ר נ"ג סי' ד', תנח' ב' וירא סי' ל"ו, שו"ט י"ג סי' ב', לבבמ' כ"ג י"ט; הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו 8); ב"ר ע"א א'; ע' נ"ב שהש"ר ו' ב'; שו"ט סוף כ'; המזמור הזה ראשו בענייה וסופו בענייה (ראשו, יעקב"ל וסופו, יענני); ויקיר סוף ל"ג (בארמית), לירמי' כ"ז מ', בפי נבוכדנצר: או אתון מקיימין רישיה דהדין פסוקא או אנא מקיים סופיה; פסיק' 9 ב'; קרא סופו של פסוק; אסתר ר' ג' א'; מה כתיב בסוף קרייא; תנח' ב' לך לך סוף סי' כ"ד; וכתיב בסוף הפסוק; ירו' תענית 65 א'; וכתיב בסופה (בסוף פרשת תנה, ש"א ב' י'); תנח' ב' וישלח סי' כ"ב; מה כתיב בסוף הענין; שו"ט י"ח סי' כ"ב; מה כתיב בסופה (לויק' ט' א', שוה אמנם עומד בראש הפרשה, אלא שעפ"י תכנון שייך לסוף ח' 4); ירו' תענית 65 ג' (בארמית); עד סופיה דספרא (ס' שמות); תנחו' ב' וירא סי' ד', חיי שרה ב'; התורה תחלתה... וסופה... ואמצעיתה; ויקיר ג' סי' ו', למלאכי ב' ו': מה כתיב בו בסוף; תנחו' ב' וירא סי' ט"ו; לסוף מה עשו; פסיק' ר' 32 א', אחרי שמונה את כל האברים שבהם שבח דוד את בוראו: סוף דבר — כל עצמותי תאמרנה (תה' ל"ה י"). לשון רגיל הוא בירושלמי, במקום שבא להרחיב מה שאמור במשנה: לא סוף דבר... אלא אפילו...; ע' ברכ' 6 ד'; 8 ד'; פאה 19 ד', שורה י"ט, ל"ב; 20 ג' (=מע"ש 56 ב'); דמאי 21 ג'; 24 ד'; 25 ד', ש' ל"א, נ"ה; כלאים 29 ב'; שבועות 33 ג'; 34 ד'; שבת 2 ד'; 11 ג'; קרו' 58 ב' 5). גם בדרשות של אנדה משתמשים בבטוי זה: ב"ר ל"ח סי' ג', ע"א סי' ב'; פסיק' 3 ב'; 190 ב'; רות ר' ד' ב'; ד' י"א; שהש"ר ג' ריש י"א.

⁰ סוכה נ"ב ב', לש"ב י"ב ד': בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש; פסח' ע"ה א', לויק' ד', י"ב; התם נמי כתיבא שריפה לבסוף. הסיום של הפסוק נקרא תמיד סיפא (בניגוד לרישא). קרו' ע"ח ב', ליח' מ' כ"ב (רב נתמן לרבא): האי קרא רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט. — פסח' ס' א', לתה' ק"ב ו' ושם סיג, לתה' קי"ט קב"ח, בשניהם רבא: כל היכא דדרשת להאי קרא מרישה לסיפיה מדריש מס' לר' מדריש (כלומר את הפסוק הזה אפשר לדרוש שהרישא היא נתינת טעם לסיפא וגם

(1) מובן אחר יש לסדר משנה' שבכרייתא ערובין נ"ד ב'. (2) זהו הנוסח הנכון. בילקוט: בסדרן הוה. ע' בובר בהערותיו שם. (3) ע' נ"ב להלן ערך, שברי' (4) אפשר שכא צ"ל לא, בסופה' אלא בסופם, סוף שבעת ימי המלואים. (5) זוה שייך גם הערת ר' אמי בשם רשב"ל לברייתא, ב"ר מ"ז סי' י'.

להפך). ע' ג'כ סנה' ע' א', ששם רב דימי מפרש כך למשל כיג' לא. — בלשון, שפיל' לספיה דקרא' מורה שמסוק הפסוק מוכח על תחלתו, ע' ברכ' י' א'; ערו' קיא א'; ע' ג'כ שבת קטז' ב'; שפיל' לספא דעון גליון (בגרפס: דספרא) 1).

התחלה והסוף של איוו משנה נקראים רישא וסיפא; מה ששייך לירושלמי, ע' לוי ח'ג 517 ב'.

⁰ קים, נמר (בניגוד לקתח). בבבלי הוא בא גם בדברי התנאים ובדברי שאר חכמי ארץ ישראל במקום, חתם' שנמצא בספרות התנאית 2) ושהיה רגיל בא"י 3). ירו' ברכות 8 ד' (ברייתא): שכן מצינו בדברי הראשונים שהיו חותמין את דבריהם בדברי שבח ובדברי נחמות, ובמקום זה בא בבבלי, ברכות לא' א': שסימו (וכן בתוספתא ברכ' ג' כ"א 4); ברכ' י' א', כלל של ריוח: כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים באשרי (ראה מתה' א' וב' שנחשבו למזמור אחר 5); ברכ' נ"ה א'; (חגיגה כ"ז א'; מנח' צ"ז א'), קושיא על יחזקאל מ"א כ"ב: פתח במזבח וסיים בשלחן 6); זבח' מ"ג ב', לויקרא ו' כ"א: הואיל ופתח הכתוב בל' נקבה וסיים בל' נקבה ולשון זכר באמצע (ונכרתה, ואכל, תנע), — על המשנה. ב"ק כ"ז א': פתח בכד וסיים בחבית, ערכין י' ב': פתח בחליל ומסיים באבוב 7); השוה נדה י' ב' (בארמית): פתחת בתרי וסיימת בחדא. — על הברכות, ברכ' י"ב א': פתח ומברך אדעתא דשיכרא וסיים בדחמרא 8). — בערו' נ"א ב' מסופר: רב חייא בר אשי לימד בפני רב את בנו של רב את המשנה ערוב' ד' ט', ואמר לו רב: פנים בה נמי הלכה כר' יהודה (נגד ר"מ). — בי"מ ע"ז ב': לא סיימה קמיה; וכן גמין ו' ב'. — בלשון, מסיים מתכוונים להגיד שאיזה אמורא סיים איזה הלכה שקבל מדברי התנאים ושאחרים לא ידעו מהסיום. ע' שבת צ' א'; תענית כ"ד ב' (=יומא נ"ג ב'); כתוב' ו' ב'; יבמ' ל"ט ב'; ב"ק קיד' ב'. — יבמ' מ"ג א': משום דמסיימי בה דווקני.

⁰ במובן ציין בדיוק (ע' לוי ח'ג 489 ב') בא הבטוי הזה בלשון: לא מסיימי 9) קראי (כלומר שמהפסוקים אי אפשר לדעת איזה לענין זה ואיזה לענין אחר). ככה הוא גם כשנשים חולקים ולא ידוע ברור מי היה שאמר רעה שכוו ומי היה שהלך עליו. ע' שבת כ"ד ב'; כ"ז א'; ערוב' י"ג א'. — אם נאמר, תסתיים דר'... הוא דאמר' הרי הוא מביא ראיה ממקום אחר כדי לציין בדיוק מי החזיק בדעה זו ומי באחרת. ע' שבת לא' ב'; תסתיים דר"א בר שמעון דאמר... דאמר ריוח' משום ר"א ב"ש 10); ברכ' כ"ד ב'; תסתיים דרב הוא... תסתיים דר' יוחנן הוא...; ערוב' ט' ב'; תסתיים דר' חייא הוא...; שבת ע"ח א'; יומא ד' ב'; גמין ה' ב'; תמורה ד' א'. — רב נחמן (בר יעקב) אמר לרב עינא סבא: מיני ומינך תסתיים שמעתא, מגילה י"ד סוף ב', אותו הדבר אמר רב נחמן לאותו האמורא בישוב הסתירות שבין המשנה והברייתא, פסח' פ"ח א', ע' ג'כ ע"ז ט"ז ב'.

1) ע' פרנסורף ע' 9, 11. 2) ע' לעיל ח"א ע', חתם'. 3) ע' לעיל ח"ב ע', חתם'. 4) התוספתא בכלל מתאימה בלשונה ללשון הבבלי. גם הבריי' ב"ק כ"ב ב' (השוה שם ס' כ"א: פתח הכתוב בנוק' סמונו וסיים בנוק' גופו ולשמות כ"ב ס"ז; וכן בריי' ב"ק ב' ב' (לשמות כ"א, כ"ח, ל"ח): פתח בנניחה וסיים בנניפה 5) השוה ערך, חתם', הונמא השניה. 6) הנושא לפתח וחתם הוא, הכתוב. ע' הונמא הבאה להלן ולעיל הע' 4; הקשלים הוא את הדברים. ע' הונמא הראשונה שבערך הזה. 7) כאן הנושא צריך לחשוב: „סנא". 8) ע' ג'כ ב"ב כ"ה ב' (ר"א בן פרחא: דבר זה נפתח בגדולים ונפתח בקטנים. 9) בינוני פעל נעברית קסןקסום. 10) כך הוא ע"ס הנוסח הנכון. ע' אג' אמוראי א"י ח"א 62.

במקורות ארצישראליים מצאתי רק שתי פעמים, סיים' במובן זה, ויקיר סוף ט', כבמדבר כיט ל"ט; ומסיים בשלמים (בקרבות גומר בשלמים). — שהשיר א' סוף י"א (בדרשתו של יהודה בן ר' חייא, לשה"ש א' י' — י"א): מלה חתומה ומלה מסיימא. מאד קרוב לשער שבמקום, מלה צ"ל מנילה (1) ומגלת שיר השירים נחשבת כמנילה חתומה ומסיימת בפני עצמה. לפי האמור בראש ערך זה, חתם' בעברית זהו, סיים' בארמית.

סימן. תנחו' ב' לך לך סי' י"ב: סימן מסר הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו; ביר מ"ח סי' ו', לבר' י"ח א': אתה סימן לבניך; ויקיר ריש כיט: זה סימן לבניך; תנחומא ב' שמות סי' כ"א: סימן היה לישראל (הבטוי פקד יפקד, בר' ג' כ"ד, רמז ל"ח בשמות ד' ל"א); שמור ג' סי' ד': סימן לאנולה ראשונה... סימן לאנולה האחרונה (אנכי שמות ג' י"ב; השוה בר' מ"ז ד' ומלאכי ג' כ"ז); תנחו' ב' ויצא סי' ו': זה סימן (סלם' בנימטריא, סיני); תנחו' קרח סי' ה': אעפ"י שלא פירסמן הכתוב (עדת קרח) נותן את סימניהם; קה"ר י"ב ט', שו"ט ט' סי' ב': שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקברו של משה (דברים ל"ד ו') (2); מדרש שמואל י"ט סי' ו': ר' שמואל בר נחמן הוה עביר לאילין פסיקא סימנין (הוא עשה סימנין לפסוקים ק"יח כ"א—כ"ט שנאמרו על הסדר ע"י דוד ואחיו, ישי, שמואל וכולם ביחד; והסימנים הם; דיא"ש אש"כ כשד"ר) (8). בירוש' שביעית 35 ג', ויקיר ריש ל"א, קורא למשל העם בשם, סימנא. ע' ג"כ ירוש' כלאים 30 ג'.

⁰ במקום, ראה' לדבר' (4) בא פעם בברייתא בבבלי: סימן לדבר, ע' מנילה ל"א ב', נדרים מ' א', בהשוואה עם תוספתא ע"ז סוף פרק א', הבטוי זה נמצא עוד בבבלי במאמרי תנאים, ע' ברכ' ב' ב' (תוספ' ברכ' א' א'); שם ג' ב'; שם ל"א א' (שהתפתל צריך שיכוין לבו לשמים, סימן לדבר; תכין לבם תקשיב אונך, תה' י' י"ז); תוספ' ברכ' ג' ה', במובן אחר (5): סימן לתפלה; ערכין י"ג א': סימנא בעלמא.

⁰ ערוב' נ"ד ב', רב חסדא (נ"א: רב יהודה) אמר: אין התורה נקנית אלא בסימנים (התורה במובנה הכללי); הוא דורש: שימה בפיהם (דברים ל"א י"ט): ס"ק'ה בפיהם (6) (כלומר עשה בה סימנים) (7). ויש שילף זה משתי האותיות הסמוכות בא"ב ס' ע', ר"ת: סימנים עשה [בתורה], שבת ק"ד א'. — רבא אמר (ערוב' כ"א ב'), עה"כ קהלת י"ב ט': דאנמרה בסימני ואסברה בדדמי לה (שהקיל למוד התורה ע"י קביעות סימנים והסביר ע"י דמות דבר לדבר) (8). 'סימנים' אין פירושו סימנים כתובים (9), אלא סימנים על פה המגינים מפני השכחה (Mnemonic). על הסימנים הללו שנמצאים לרב בתלמוד הבבלי — שעליהם צריכים לחשב גם המאמרים המסמנים של המסורה — נאמר תמיד 'וסימנך' (וסימנך). הם היו אמצעי חשוב בשביל עריכת התלמוד. רב נחמן בר יצחק (10)

(1) כל"א Zur Einleitung in die heil. Schrift, 38, Anm. 5. ע' בבלי סוטה י"ג ב': סימן בתוך סימן, ולזה מתאים מ"ש בשו"ט שם: סימני סימנים. (8) ע' התרגום (מאנאטסריפט יאהרג' 1872 ו' 415). ע' עוד לעיל 283. (4) ע' ח"א ע', ראה'. (5) ע' א"י התני ח"ב כרך ב' 68. (6) כך הוא במקור אחר, אצל רבינוביץ ח"ה 219, במקום, וסימנה. השוה, סימנים סימנתי וסיימתי, הובא לעיל מקה"ר י"ב ט'. (7) שם נאמר שר' אבהו ילף לה מירמ' ל"א כ"א (ציונים—סימנים). (8) כך היא הגירסא הראשונה, ע' רבינוביץ ח"ה 77. טעמים הוא באור מעל הגליון לסימני (או סימניו), תרגומו של לו, ח"ג 512 א', נופל ע"ז מאליו. (9) ע"ד סימן—נקודה (ברייתא שבת קפ"ו ב') ע' אנפאנע דער העבר' גראממאטיק 26 אנב. 1. (10) ע' לעיל 166.—עקב בריל, די מעמאנעטעכניק דעם תלמוד (ירוש' לציון, וויען 1884) ע' 21; ג. בריל יאהרביכער ff. 62 II

הוא שבשמו נמצא הרבה סימנים (שבת ס"ו א'; יבמות כ"א א'; כתובות ו' א'; חולין ק"ו א'; ערכין י"א א'; נדה ט"ה ב'; ע' עוד ברכות מ"ד ב'; יומא כ"ח ב'; כ"ט א'; מ"ב א'; סוכה נ"ה א'; תענית ט' ב'; ו' א'; יבמות ו' א'; כתובות ע"ב ב'; ב"ב קמ"ו א'; ע"ז ל"ט א'; ובה' ק"ט ב'; מנח' פ"ו א'; חולין מ"ו א'; ס"ב ב'). למספר גדול של סימנים שזומרים על סדר המאמרים שלא יסתרסו באה בתחלתם המלה, (סימן¹ 1). על בני יהודה נאמר, בניגוד לבני גליל, שמלכדו שהיו מקפידין על לשונם היו גם עושים סימנים (ומנחי להו סימנין²), ומשום זה נשתמרה תורתם בידם. בכטוי, ומנח בהו סימנא' משתמש התלמוד גם בספורו ע"ד הסימנים שנחנו שני אמוראים לסדר המזמורים ששרו הלויים, לפי דברי הברייתא, כחנ הסכות (סוכה נ"ה א'); ע' ג"כ כתובות נ"ד א'; רב כהנא מתני... ומנח בהו סימנא; שם ע"ז א'; רב אסי מתני איפכא ומנח בה סימנא³).

סיע. פָּעַל — סָעַע, פָּעַל — סָעַע (הכתיב סיעע), עור, תמך. כירוי נמצא פעמים רבות לדברי חנא או אמורא: קרייה(א) מסייע לר'...; ע': פסחים 34 ג'; שקלים 49 ג' שורה ל"ח, ל"ט, מ"א (=סוטה 22 ג' שורה א', ב', ה'); סוכה 55 ד'; תענית 68 ב'; מגילה 72 ג'; נזיר 51 ד'; ב"ב 14 א'; סנהדרין 25 ג'; 30 ג'; ע"ז 39 ב'; הוריות 46 א'. לפעמים נאמר: ודא מסייעא לר'...; ע': דמאי 24 ד'; מגילה 72 ג'; גיטין 46 ב'. כשמוכא ראה מהמשנה או נאמר: מתניתא מסייעא לר'...; ע' ברכות 4 ג'; 7 ג'; פאה 17 ד'; 20 א'; לישן מתניתא מסייעא לר'...; ע' פאה 19 ב'; אית מתניתא מסייעא לרין ואית מ' מ' ל', ב"מ 9 ד'; יבמ' 10 ב'; תני... מסייע לר'...; ע' ג"כ ברכות 4 ג'; ודא מסייעא, במדרש אנדה נמצא הרבה פעמים הלשון הזה: הדא (רא, הא) מסייעא ל...; ביר י"א ס' ט"ו 4; כ' ס' ח'; כ"א ס' ו'; כ"ב ס' ה'; כ"ד ס' ו'; כ"ז ס' ב'; ל"ג ס' ה'; ו'; ל"ד ס' ט'; ויקר ט' ס' ט'; שהשיר ד' ט'; ו' ח'; רות ר' ד' ה'; איכה ר' א' ט"ו (מעשה בדואג בן יוסף); קה"ר ג' ב'. — ואף קרייא מסייע ל...; ויקר ט' ס' ו'; אף הדין קרא מסייע ל..., שהשיר ד' ט'; הדין קרא מס' ל..., שמות ר' סוף כ"ח. — קרייא מס', מדרש שמואל ה' ס' א'; המקרא מסייע, שם; וקרא מסייע לו לר'..., שו"ט צ"ט א'; מקרא מסייע לך, שם ט' י"ב; המקרא מסייע את, פסיקתא ר' 17 א'; והכתוב מס' לר'..., שו"ט ל"א ס' ד'; איכה ר' פתיתא כ"א: ואית לן תלתא קראי מסייעי ליה; ביר א' ס' ט"ו; ממקום שהמקרא מסייע לבית שמי משם דבית הלל מסלקין אותן; וכן בויקרא ר' ל"ו ס' א'.

⁰ יומא מ"ט א' (רב חסדא); ומקרא מסייעני; ב"מ מ"ח א'; קרא מסייע ליה; יומא ל"ו ב'; מסתבר טעמיה דר' מאיר דקמסייע ליה קרא; יבמ' מ"ז א'; מס' ט' דר' יהודה דקא מסייעי ליה קרא; ב"מ מ"ח א', גיטין מ"ח א'; קרא ומתניתא מסייעי ליה לר"ל; וכן בב"ב כ"ב ב'. — תניא דמסייע לך, שבת קמ"ו ב'; חולין ד' א'; תמורה י"ד ב'; תני ר' חייא לסיועי לריב"ל, תמורה י"ח ב'. — מסייע ליה לר', ברכות כ"ז א'; מ"ג א'; שבת י' ב'; יומא כ"ב ב'. — לימא מסייעא ליה, ערובין פ' א'; פסחים ט"ו ב'; גיטין כ"ט א'; סנהדרין ע"א ב'.

⁰ **סייעתא.** (עזרה, הוכחה) שם מהפעל ש"נו. ב"מ מ"ח א'; לא תיובתא ולא סייעתא (לא קושיא ולא ראיה), עה"כ ויקרא ה' י"ג.

סיפא. ע' ערך „סוף“.

(1) עקבות הסימנים בירושלמי ע' בית תלמוד ח"א 111. (2) ע' רבינוביץ ח"ה 201. (3) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 9. (4) כך אצל טהעאדאר ע' 18; בנרפס: אף דין קרא מסייע ל...

0 סלק, פֶּעַל: עֲלָה. הַלְשׁוֹן עִד עֲלִית הַרְעִיז (השוה דניאל ב' כ"ב: רעיוניך סליקו), שֶׁעַל פִּי הָרֹבֵב שֶׁל דָּעָה עֹבֶרֶת, נִמְצָא בְּשֵׁנִי אֶפְנֵי־הָאֹפֶן שֶׁאִינוּ כָל כָּךְ מְצִיּוֹ הוּא: וְלִמְאֵי דְסָלִיק אֲדַעְתִּין מַעֲיָקָא (לפי מה שעלה על דעתנו בראשונה), שבת מ"ב א'; ערובין ח' א' 1; יומא כ"ז א'. יוֹתֵר רִנִּיל הוּא הַלְשׁוֹן: סֶלְקָא דַּעְתָּךְ, או: סֶלְקָא דַּעְתָּא, נֵם כֹּאן צִרִיךְ לְהוֹסִיף הַשְׁמוּשׁ אַ וְהַמְלָה, 'סֶלְקָא' שֶׁהָיָה מִיָּן נִקְבָּה צִרִיךְ לְחֻשׁוֹב שֶׁהָיָה מִמֵּין מִשְׁתָּף (Neutrum); הַשׁוּה יִחְזַקֶּאל ב' ל"ב: וְהַעֲלָה עַל רוּחָם (הַשׁוּה רִישׁ ע' 'עֲלָה' 2). בִּרְכִּי ב' א': קָא סֶלְקָא דַּעְתָּךְ ד...; יומא כ"ה ב': וְאִי סֶלְקָא דַּעְתָּךְ; פִּסְחִים צ"א א': לֹא סֶלְקָא דַּעְתָּךְ דְּהָא כְּתִיב...; בִּרְכִּי ט"ז ב': לֹא סֶלְקָא דַּעְתָּךְ דַּקְתִּינ...; בִּרְכִּי מ' א': סֶלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא הוּאִיל ו... קִמְשַׁמַּע לָן; בִּרְכִּי י"ג ב' (בְּתַמְהִידָה): סֶלְקָא דַּעְתָּךְ! 0 ע"ז י"ט א': סֶלִיק סִיפְרָא (הַסֵּפֶר נִסְתִּים), נִמְרוּ לְלִמּוּד סֵפֶר תְּהִלִּים.

0 סְמִי, פֶּעַל (בְּצוּרָתוֹ: סָמָא=עָזַר). כְּשֶׁמְדוּבֵר עַל דְּבַר הַלְכָה שֶׁל הַתְנָאִים שֶׁהָיָה מִיּוֹתֶרָה או לֹא נִכְנָה או שִׁישׁ לָהּ סְתִירָה מִמָּקוֹם אַחֵר, או נֶאֱמַר 'סְמִי' — מְחֻק, הוּצָא וְזוּ מְכַאן. — תְּמוּרָה י"ד א' (רַב יוֹסֵף): סְמִי מִנְחַת נִסְכִּים מֵהָא תַּמְתִּינָא; שֶׁם, ר' יִרְמְיָה, עַל מָה שֶׁאֱמַר רַב יוֹסֵף: וְלֹא חֲסָמִי מִנְחַת נִסְכִּים מִתַּנְיָנָא; שַׁבָּת י"ד ב': סְמִי מְכַאן; וְכֵן חֲנִי' ו' ב': ע"ז ט"ז ב'; וְכֵן ב' א'; בְּכּוּר' מ"ב א'. אַחֵר שֶׁאֵל לָרֹב נִחְמֵן בִּר יִצְחָק ע"ד הַלְכָה מִיּוֹתֶרָה: אִיסְמִיִּיה, יְבִמּוֹת מִיט א'; אוֹתָהּ הַשְׁאֵלָה לָרֹב, בִּיק צ"א ב'; לָרֹב נִחְמֵן, בִּימ כ"ז א'; לָרֹב, בִּימ ק"ד ב'; לָרֹב שֶׁשֶׁת, כְּרִיתוֹת י"א ב'; לָר' אֲבָהּ, בִּיב ע"ז ב'; ע"ח ב'. עַל הַשְׁאֵלָה בָּאָה תְּמִיד תְּשׁוּבָה שְׁלִילִית בְּהוֹכָחָה (ע' עֵרֶךְ, תְּרַנְס'). — מִנְח' כ"ח ב', רַב יוֹסֵף אֹמֵר לֹא־מִוֶּרָא אַחֵר שֶׁאֱמַר לִפְנֵי בְרִייתָא: סְמִי דִּירֶךְ קָמִי דִּירִי, שַׁבָּת נ"ב א': וּמֵאִי חֵזִית דְּמִסְמִית הָא מְקָמִי הָא, סְמִי הָא מְקָמִי הָא.

סָמָךְ, קָל. א, בְּמוֹבֵן הַעֲמֵד קְרוֹב זֶה אֲצֵל זֶה, יִר' יומא 38 ב' ט"ז: לָמָּה סָמָךְ הַכְּתוּב מִיתָת מְרִים לְפָרֶשֶׁת פָּרָה (בְּמִד' כ' א' ע"י בְּמִד' י"ט 8); שֶׁם שׁוּרָה י"ח: לָמָּה ס' הֵב מִיתָת אֶהְרֹן לְשִׁיבּוֹר הַלְלוֹת (דְּב' י' ו' 4); שְׁמִיר ט"ז ב': לָמָּה ס' הִקְבִּיָּה פָּרֶשֶׁת נֹזֵר לִפ' סוּמָה (בְּמִד' ו' ע"י ה' י"א—ל"א 6). — הַפְּעִיל, בִּיר פ"ה ס"י ב', עֲהִיב בְּר' ל"ח: וּמִפְּנֵי מָה הַסְמִיךְ פָּרֶשֶׁה זוּ לָזוּ 6). — נִפְעֵל, וִיקִיר ט"ז ס"י ו': לָמָּה נִסְמַכָּה פָּרֶשֶׁת חֲלָה לִפ' ע"ן, לְבַמְדֵּבֶר ט"ז י"ז כ"א, ע"י ט"ז כ"ב וְלִהְלֹן; תַּנְחוּ נִצְבִּים ס"י ב': לָמָּה נִס' פ' זוּ לִפ' קִלְלָת, לָרֹב כִּיט ט' אַחֲרֵי דְבַר' כִּיח; וִיקִיר כִּיד ס"י ו': מִפְּנֵי מָה נִס' פ' עֲרִיּוֹת לִפ' קְרוּשִׁים, לְוִיק' כ' ע"י י"ט; תַּנְח' חֲקַת ס"י ל"ז: לִכְךָ נִס' אֲסִיפַת אֶהְרֹן אַחֵר פ' מֶלֶךְ אֲדוּם, לְבַמְד' כ' כ"ב; שֶׁם, פִּנְחָס ס"י ו': לִכְךָ נִס' 7) פ' מִדִּין לִפ' זוּ, לְבַמְד' כ"ז א'; קִהִיר ג' ב' (לְמַשְׁלִי ל' ט"ז): לָמָּה נִסְמַךְ שְׁאוּל אֲצֵל רַחֵם. — בִּינּוּנִי פִּעוּל. שְׁמִיר ט"ז ס"י ב': שְׁתֵּי פִּרְשִׁיּוֹת סְמוּכּוֹת: שׁוּיט ע"א א': זֶה הַמְזֻמּוֹר סָמוּךְ לְדְבַרִּי שֶׁל מַעֲלָה, הִכְלָל שֶׁל ר' יוֹסִי בִּן זִמְרָא 8) (כִּיר מִד'; אֲסַתֵּר ר' ב' א'): אַחֵר—סָמוּךְ אֶחָדִי—מוֹפְלָג—הַבִּינּוּנִי פִּעוּל בְּאַרְמִית: וּסְמוּךְ לִיה, בִּיר כ' ס"י ט'; פִּסִּיק' 25 א'; שׁוּיט צ"א ס"י ה', ב. בְּמוֹבֵן עוֹרָה, תְּמִיכָה, לְמַצּוֹא לֵאמֹר רְאִיָּה מִהַכְּתוּב, יִר' גִּמְיָן 46 ג': וְסוּמְכִים אוֹתָהּ לְמַקְרָא (לְרִישָׁא שֶׁל מִשְׁנָה גִּמְיָן ה' א' יֵשׁ אֲמָנָם מַעַם מִסְבְּרָא, וְאַעֲפִיכ

(1) אֲדַעְתִּין (=בְּעֵבֶרֶת עַל דַּעְתָּנוּ) הוּא גִירְסָא יוֹתֵר מוֹבַחֶרֶת מֵאַשֶׁר, אֲדַעְתָּא. (2) ע' רִישׁ ע' 'עֲלָה' (3) ע' ב. מוֹק כִּיח א': לָמָּה נִסְמַכָּה. (4) וְכֵן בְּוִיקִיר כ' י"ב, תַּנְחוּ אַחֲרֵי ס"י י': מִפְּנֵי מָה? בְּמָקוֹם, לְסִיח'. (5) לִפ' ל' הַבְּרִייתָא בְּרֻכּוֹת ס"ג א' וְעוֹד: לָמָּה נִסְמַכָּה... (6) ע' תַּנְחוּ ב' וְיֹשֵׁב סוֹף ס"י י"א: נִסְמַךְ יִרְדָּה לִירִידָה. (7) כֵּךְ צִיל בְּמָקוֹם נִכְתָּבָה. (8) ע' אֲמִוֶּרָא אִי חֶלֶק א' 112.

הובא לה סמך מן המקרא (1); 'יבמ' 12 נ': עד שלא סמכוהו למקרא... משמכוהו למקרא...; כתוב' 29 ד': סמכו להם מקרא; ע' גכ לעיל ריש ערך, סדר; שביעית 39 ג' (ע'ד הפרוובול); סמכוהו לדבר תורה (2); חגי' 76 ב': דו סמך לה לדבר תורה (ב'רו' פאה 15 א' חסר, לה). — במדרשי תנחומא יש דוגמאות אחדות שהשתמשו ב,סמך', אבל במקצת במקובן אחר, למשל ב' וירא סי' מ', על סמך מדרש עתיק, שירמיהו באמרו (ירמי' י"ט ד'): "לא צויתי נתכון לבת יפתח, ולא דברתי" — לכבוד של מלך מואב, הוא שואל: למה סמכו צווי ביפתח... למה סמכו דבור למלך מואב; שם סי' ט"ז (ע'ד תעניות שני וחמישי); ומנין סמכו הדורות שיהו מתענין בשני ובחמישי; במדרש סי' ט' (ע'ד תחום שבת); ומנין סמכו חכמים מדברי תורה... (במדרש לה' ה'); שם סי' כ"א; ובמה סמכה דעתו של רשב"ג לדבר תורה (במדרש י"ח ט"ז). — פיעל (פעל) מסמכין, ע' ערך מחזור, ע' 222.

0 א. ברכות י' א': למה נסמכה פ' אבשלום לפ' נוג ומנוג (תה' ג' ובי). הכלל של דרשת 'סמוכין', כלומר שאם שני פסוקים סמוכים זה לזה לומדים אחד מחברו, מוצא ר"א בן פדת מהכתוב (תה' ק"א ח'): סמוכין לעד וכו', ברכ' י' א'; 'יבמ' ד' א'. בברכ' י' א' אמר ר' אבהו ליהוה מינא: אתון דלא דרשיתון סמוכין... אנן דרשין סי'; סנה' ק"ז א': לא דרשת סי' ברכ' כ"א ב' (רב יוסף); אפילו למאן דלא דריש סי' בכל התורה במשנה תורה דריש; שם: הני סמוכין, — כשרוצה להראות על מה שכתוב בפסוק הסמוך הוא אומר: 'וסמך ליה'. ע' ברכ' ס"ג א': במדרש ד' י"ב אחר פסוק י'; שבת ס"ח ב': במדרש ט"ז, 'אחר פ' כ"ט; פסחים כ' ב': ויקרא י"א, ל"ד אחר פ' ל"ג; שם ע"א א': שמות כ"ג, י"ט אחר פ' י"ח; סוכה מ' ב': ויק' כ"ה, י"ד אחר י"ג; מגי' י"ז ב': ויק' י"ט, ל"ג אחר ל"ב; 'יבמ' ד' א': דב' כ"ה, ה' אחר ד'; קדו' ל' א': דב' ד', י' אחר ט'. — ברכ' כ"א ב': דסמך ליה, דב' כ"ב, כ"ט לפני כ"ג, א'; בכור' כ"ז ב': דסמך ליה לדסמך ליה; סוטה ל"א א': האי דרסמך ליה והאי דרסמך ליה.

0 ב. הילכתא ניהו ואסמכיהו רבנן אקרא; ע' ערו' ד' ב': סוכה כ"ח א'; קדו' ט' א'; נדה ל"ב א'; ל"ב ב'; ע' גכ לעיל ערך, אסמכתא. — ע'ד הלכות אחדות נאמר: גמרא נמירי לה (למדרגה מהמסורת) ואתה (ובא) יחזקאל ואסמכיהו אקרא (כלומר על מה שכתוב בספרו). — ע' מ"ק ה' א': 'ומא ע"א ב'; תעני' י"ז ב'; סנה' כ"ב ב'; זבחי' י"ח ב'. — ע' גכ ערך, חזר.

ספר, ספר של התניך. ביר ט' סי' א': מתחלת הספר ועד כאן; וכן י"ז סי' ז'; כ' סי' ד'; ג"כ סי' י"ג; ס"ה סי' ט'; ויקר' ז' סי' א'; תנחומא מצורע סי' ז'; הרבה תורות בספר הזה; שם בחקתי סי' ח': תחלתו של ספר... סופו של ס'...; שהשיר ד' ד': בספרו; ספר תהל', ויקר' ט"ז סי' ב', תנחו' ב' מצורע סי' ה'; וכתוב בס' שמואל, שו"ט י"ח סי' כ"ג; בכל ס' מלאכי, ביר י"ח סי' ה'; אלמלא לא נכתב ספר יחזקאל, שם ל"א סי' ג'; ויקר' ו' סי' ו', ט"ז סי' ב'; לא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה; חמשה ספרי תורה, ביר ס"ד סי' ז'; קה"ר א' י"ג; ג' י'; אסתר ר' בפתיחתא; שהשיר ז' ג': שני ספרים מכאן ושני ס' מכאן. בתנכ"א ד' (הוצ' פרידמן ע' 19) נקרא ספר דברים כמה פעמים בשם ספר התוכחות.

(1) בבבלי נמין מ"ט ב': וסמכין על מה שכתוב בחזרה. (2) ע' ירו' תרומות 39 ג' (לרב) ט"ז א': מכאן סמכו לפרוובול מן התורה; כתוב' י' א': מכאן סמכו לכתובת אשה מה'.

סַפְרָא, ירו' ברכות 8 א' י"ז: עד סופיה דסיפרא; ביר ס"ד סי' ז': עד סיפיה דסיפרא; קה"ר ג' י"ד: ובסיפרא הדין כתיב (1).

סַרְקָא, בסנהדרין נ"א ב', לבאור המשנה תרומות ז' ב' ולמאמר השייך לזה של ר"א בן הורקנוס, אומר התלמוד בסוף: „סירכא נקימ", כלומר נמשך אחר לשון התניך, אעפ"י שהיה יכול להביע באופן אחר יותר ברור.

סרס, פֶּעֶל, להחליף את מקומות האותיות זה בזה. ירו' ר"ה 58 ב', לַתְּהִי קמ"ד י"ד: רשב"ל מסרס הדין קריא (רות ר' א' ב': ר"ל מסרס קרא); ביר ל"ג סי' א', לַתְּהִי ל"ז ז' ר' מסרס קרא (מומן התנאים: תנחו' אמור סי' ז': סרס את המקרא ודרשהו (2); ויקר' כ"ב סי' ו', לישעי' ס"ז ג': רשב"ל הוה מסרס קרייא; קה"ר ט' י': ר' בון מסרס הדין קרייא; תנחומא ראה סי' ח', לַתְּהִי ל"ז ג': ר' יצחק הוה מס' קרייא; תנחומא ב' וישלח סי' ה' (ר' ברכיה), לאיוב ל' י"ט: סרס המקרא ודרשהו; וכן שו"ט י"ח סי' ד' (ר' יודן). – בירושלמי נזיר 56 ב' משתמש בלשון „מסרס קרייא" בדבר הלכה לקרוא במקום „בקרב" – „ברקב". – בי"קוט מכירי לישעי', ע' 106, (ממקור לא נודע) דורש „שי"ה" (בר' מ"ט י" – ש"י ל"ז, על סמך הכתוב ישעי' י"ח ז', ועל נוטריקון זה הוא אומר: סרס את המקרא ודרשהו. – ב"ר ע' סי' ד': מסורסת היא הפרשה, ואת אומרת לב"ר כ"ח י', לפי התכן היה צריך לבוא פסוק כ"ח לפני פסוק מ"ז (8).

סתם, קל, בניגוד לפרש, תנחו' קרח סי' ה', לבמר' מ"ז ב': שסתמן הכתוב ולא פירש שמותן. – קתום, ירו' שבת 11 א': נלמד סתום מן המפורש (וכן פסח' 37 ג' שורה ט"ו וי"ח; שקלים 47 ב'), בתשובה על שאלה בהלכה; מדרש שמוא"ל כ' סי' ב': ילמדו סתומין מן המפורשין, לשי"א י"ז ז'; רות ר' ריש פ' ב': דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר, לדרה"א ד' כ"ג; אסתר ר' ג' י"ד (ר' לוי): אומות העולם נבואתן סתומה... אבל ישראל נבואתן מפורשת (4); ע' ג"כ ערך „מעשה" וערך „פרשה". – **סָתָם**, שם, ירו' נדר' 40 ד', (בשם חכמי בבלי): יום זה... יום סתם; שהשיר א' סוף א': במלך שלמה... במלך סתם; אסתר ר' א' סוף ט': במלך אחשוורוש... במלך סתם...; רות ר' א' כ"ב: קציר סתם. בארמית, ביר' תרומ' 44 א': אתיא דהיראה דהכא כסתמא דתמן ודחידאה דתמן כסתמא דהכא (כלומר בשתי משניות אחת סתם ואחת של יחיד, לפעמים שהסתם כאן הוא כמו היחיד שם ולהפך); ע' עוד שביעית 38 ב'; שבת 16 ב' (ר' יוחנן); ביצה 62 ב' (כאן כסתומה במקום כסתמא).

סתם, פֶּעֶל, מְסַר המשנה בלי שם אומרה, יבמ' כ"ח א': לא סתם לן תנא כר' יוסי הגלילי; ביצה ב' א': סתם לן תנא כר' יהודה; תמורה כ"ג א': רישא סתם לן כרבנן סיפא סתם לן כרבי. – פֶּעֶל, נדר' כ"ג ב': תנא קא מסתים ליה סתומי (התנא של המשנה סתם ולא הודיע בפירושו). בינוני, פעול, מגי' ג' א': מילי דמסתמן (ניא: דסתמן), בניגוד למילי דמיפרשן, כלומר מקומות בנביאים שהם סתומים, כמו זכריה י"ב י"א. – **סְתָמָא**, יבמ' צ"ו ב' (ר' יעקב בר אידי לרי"ח): יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא, אף ר' אלעזר תלמידך יושב ודורש סתם והכל יודעין כי שלך היא. – סתם משנה, זו שבאה אנונימית, שבת ק"ב ב'; קמ"ח ב'; חולין מ"ג א'; סתם מתניתין, סנה' פ"ו א'; מחלקת ואחר כך סתם, יבמות מ"ב ב'; סתמא היא ופשיט לך, יבמ' ס"ד ב'; תרי

(1) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 9 ולהלן. (2) על דבר שאר המקורות המקבילים, ע' אני התני כרך ב' ח"ב 61. (3) ע' אני אמוראי א"י ח"ב 119 הע' ד'. (4) ע' ג"כ תנחומא נח ריש סי' ג': ...צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבעל פה.

סתמי, יבמ' קיא ב'; קרו' נד ב'; מנח' ו' ב' (לויק' ב' ב'; וקמץ משם): קרא סתמא כתיב; חולין פ"ח ב'; עפר שרפה אקרי עפר סתמא לא אקרי (אפר נקרא עפר שרפה אבל לא עפר סתם), כמד' י"ט י"ז; שם ק"מ א' (ע"ד צפרים לא טהורות); צפרי שמיא איקרו צפרי סתם לא איקרו (ע"פ דניאל ד' ט'); שם ק"ז א' (חלב האליה, ע"פ ויקרא ג' ט'); חלבו האליה איקראי חלב סתמא לא איקר'; תמורה ט' א' (ע"פ יונה ד' י"א); בהמה רבה איקרי בהמה סתם לא איקרי; ערו' ב' ב' (ע"פ שמות ל"ח ט"ז); פתח שער החצר אקרי פתח סתמא לא אקרי; יומא י' א' (ע"פ עמים ג' ט"ז); בית חרף ובית קין אקרי בית סתמא לא אקרי; מנח' ג' ב' (ע"פ ויקרא י"ז י'): בלולה בשמן איקרי בלולה סתם לא איקרי; שם ל"ז א' (ע"פ בראשית מ"ח י"ז); יד ימינו איקרי יד סתמא לא איקרי, על לשון המשנה, ברכ' י"א א'; נובלות סתמא, שם התאר, סְתִימָאָה מניה, שאעפ"י שהמשנה נאמרה סתם, בכל זאת בידוע שתנא פלוני אמרה, כך ר"ע סתימתאה, מני' ב' א', בכור' ל' א'; ר' מנחם בר יוסי ס', מני' כ"ז א', כתו' ק"א ב'; ר' יוסי בר יהודה ס', ערו' ל"ח ב', בכור' נ"א ב'; ר"א ברי' ס', בכור' נ"א ב'.

סְתִימָא, שהש"ר א' ב' (כי טובים): מגלה להם סתרי תורה; ויקיד סוף ג' (מתנבאי): למי שנעלמו ממנו סתרי תורה.

0 חני' י"א א' (רב אשי): סתרי עריות. רב אמר פעמים אחדות: מצאתי מגלת סתרים בדבי ר' חייא וכתוב בה... שבת ו' א'; צ"ו ב'; ב"מ צ"ב א'.

0 סתר, קל, קרוס, לומר ההפך, בדרך קושיא: "מעשה לסתור?" כלומר המעשה שמוכח סותר מה שנאמר קודם. ע' ברכ' ט"ז ב'; פסח' ע"ה א'; ביצה כ"ד א'; סוכה כ"ז ב'; כ"ח ב'; נדר' מ"ח א'; נזיר י"א א'; נטין ס"ו א'; ב"מ פ"ו א'; ק"ב ב'; ע"ז ס"ה ב'; ערכין י"ט א' 1).

ע.

עבד, פֶּעֶל; עָשָׂה. בירוש' רגיל הלשון: ה"ך עֲבִידָא (איך היא ההלכה למעשה?). ע' פאה 15 ב'; 17 ב'; 17 ד'; 19 ג'; דמאי 23 ד'; 24 ג'; בלמים 27 ד' שורה ג' וח'; 28 א'; 30 א'; 32 ג'; שביעית 34 ג'; 37 ג'; תרומות 43 ב'; ערלה 61 ב'; 62 ב'. – ב"ר ל"ד ס' ט': מה עבד ליה ר' יוסי בר חנינא (מה יאמר על הראיה שהביא מתנוד); השוה שהש"ר ד' ט"ז; ויקר' ט' ו': דא מא עבד לה; שהש"ר בפתיחתא: מה את עבד לון. 0 ברכות ט' א', לשמות י"ב י"ב: אלא לר"ע ההוא הזה מאי עבד ליה; שבת קמ"ז ב', למשלי ט"ז ד': האי פֶּעֶל ה' למענהו מאי ע' ליה; שם כ"ז א', לויק' י"א ל"ב; ואב"י האי או בנר מאי ע' ליה; פסח' פ' א': שלח שמואל לרב, לבמד' ט' ב'; זילו אמרו ליה לאבא, ויעשו בני ישראל את הפסח במוערו מאי עבדת ליה. – את השם עֲבִידָא צריך לציין בשביל השאלה, מאי עבדתיה, שפירושה הוא שא"ז פרט בתוך א"ז הלכה לכאורה אין מקומה שם. פסח' ע"ט א' (מנח' כ"ז א'): מנחה מאי עבדתה; יבמ' צ"א א'; כתובה מאי עבדתה. ע"כ זכריה י"ב י' שואל התלמוד בסוכה ג"ב א': האי הספידא מאי עבדתיה. ע' ג"כ ערך, תחלה.

1) על מ"ש אצל לוי ח"א 888 סוף ב', ע"י להעיר שבששון, אין סתרה בנלוי' (ב"ר מ"ה וע"א) צריך לנקר הסלה האחרונה בנלוי' (מן נלוי), ואינה שייכת אל חשם נלוי. יאסטרוב 246 מביא אותה נכון בערך, נלוי'.

עבר, 'לשעבר' (כלומר בזמן העבר). תרומ' 40 ב': 'לשעבר... להבא...; תעני' 65 ג': כל דבר שהוא לבא... כל דבר שהוא לשעבר; איכה ר' א' י"ז, בהקבלה שבין ההוה הרע ובין העבר היפה: לשעבר... ועכשיו... (1).

עך, בלשון. ער כרון' מתחיל הירושלמי שאלתו בשעה שלא היה פרט אין הראיה המוכחה שם מספיקה (ע' פרנקל מבוא 72 א'). כללים 27 ד', לויק' י"ט, י"ט: ער כרון לית כתיב אלא בהמתך... עוף מנין.

⁰ עָרִיף, יותר טוב, יותר חשוב. ברכ' מ"א א': מין שבעה ערף, מין חביב ערף; יומא ל"ג א': מערכה גדולה ערפא; שם פ' א': מי ערפא ממתניתין; שם פ"ה ב': דידי ערפא מדריה; מנילה ז' א': מילתא דערפא מכולהו.

עור, קץ (במובן קטע, ע' ע' וד). תנחו' ב' בר' ס"י י"ט: המקרא עוזר לבית הלל. ⁰ עין, פער (עין), חשב, חפש, ביחוד בדברי תנאים או שאר דברי קבלה, יבמות

ל"ג ב': ועין בה ולא אשכח אלא...; שם ס"א ב': פוק עין בה... נפק עין בה; ב"מ י"ח ב', ב' ב', ב"ב קע"ב ב', נטין כ"ז א': פוק עין בה (בכ"מ כ' ב', בנדרס אין, ב"ה)... נפק דק ואשכח; ב"ב ח' א': יתיב רב יוסף וקא מעין בה; ב"ק ס"ב א', ב"מ ע"ז ב': יתב רב אשי וקא מעין ביה; סוכה כ"ט א': מעיני בסכרא (ע' לעיל ע', סכרא); שם כ"ח ב': הא במיגרס הא בעיוני; שבת פ"ח א' ההוא מינא דחוייה לרבא דקא מעין בשמעתא; שם פ"ט א': דמעייני באגדתא. שהיו ספרי אנדה כתובים לפניהם אפשר להביא ראיה ממה שנא' ע"ד ריח' ור"ל, גטין ס' א', תמורה י"ד ב': מעיני בספרא דאגדתא בשבתא. חגי' י"א א': אי מסתפק לך מילתא בנגעים עין בקראי ואי מ' לך מ' באהילות עין במתניתין; ע"ז ד' א': ומעיינין; שם: ולא מעיני (בלמוד כה"ק); שבת נ"ז א' (רב, על יסוד מ"א ט"ז ה'): כי מעינת ביה בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה; ע"ז ט' א': כי מעינת ביה מהנפש אשר עשו בחרן עד מתן תורה ארבע מאה וארבעים ותמניא שנים הו'; ברכ' מ"ג א': עין בברכת מזונא קא אמר לך.

במקורות הארצישראליים אין הפער הזה. במאמר אחד של ריח' ברכ' 32 ב', 55 א', הוא משתמש בו לענין תפלה: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לירי כאב לב. השם, 'עין תפלה' נמצא במאמרו של תלמידו ר' יצחק (ברכ' נ"ה ב', ר"ה ט"ז ב'), וגם במאמרו של רב, ב"ב קס"ד ב'. פירוש הרבר אינו ודאי. רק במאמר ר' יוחנן ור' יצחק אפשר לומר שהכוונה היא ש"מעין", שבקשתו תתמלא. במובן, ה"כ"מ נמצא בתנחו' לשמות ל"ד כ"ז (ס"י ל"ד): אסור למתרגם לעין בתורה ולתרגם; פסיק' ר' ריש ה' (14 א' וב'): במקום לעין — ליתן עיניו; במובן זה השתמשו אח"כ בספרות הרבנית. על, בקשר עם, 'אמר' להורות על האמור בכתוב. ע"ז נביא רק דוגמאות אחדות. ירו' פאה 19 א', 21 ב': על זה נאמר; וכן איכה ר' ב' י"ז; קהיר א' ט"ז: עליו נאמר; שם: ועל מי נאמר; עליו אמר הכתוב, ב"ר צ"ט ס"י ט'; אסתר ר' ח' ט"ז; עליו הכתוב אומר, פסיק' 118 א', קהיר א' ט"ז; עליו הוא אומר: ב"ר ל"ח ס"י ג'; עליהם הוא אומר, ב"ר סוף פ"ג; ויק' סוף ו'; שהש"ר א' י"ד; פסיק' 68 א'; 151 ב'; רות ר' פ' ג' קרוב לראש; קהיר א' י"א; ט' ד'; עליו אמר שלמה, ב"ר פ"ט ס"י ו'; ועליו אמר דוד, תנחומא ב' ויצא ס"י ד'; עליהם אמר שלמה, תנחו' שלח ס"י ב'; עליהם כתיב, איכה ר' א' ט"ז (סוף ד"ה מעשה במרים). ע' ג"כ ערך, דגרי.

⁰ חולין פ"ד א' (רבא אל המין יעקב): עליו אמר קרא, דבר' י"ב כ"ד,

(1) ע' ג"כ פרנקל מבוא 11 ב'.

עלה. קל. בלשון: עלה על דעת (ע' ערך, סלקי). רק בשאלה: וכי תעלה על דעתך (בבבלי: סלקא נא) דעתך נמצא במדרשים המאוחרים: תנחו' שמות ס"א; פסיק' ר' 97 א'; שמור' א' ס"א; סוף ל"ג; ל"ה ס"א; שו"ט א' ס"א; ח' 1) — הפעיל בקשר עם על: קשב למי שהוא. העלה (מעלה) עליו הכתוב כאלו...: ירו' פאה 16 ב'; ויקר' סוף ח'; כ"ב ס"א; ו'; סוף כ"ה; ל"ד ס"א; י"ג; שהשיר ה' ט"ז; שמור' א' ס"א; י"ג. — העלה עליהן הב', ירו' שביעית 36 ב'; והעלה עליהם הב', איכה ר' ד' י'; הקב"ה מעלה עליו, פסיק' 158 א'; מעלה עליו הקב"ה, שו"ט א' ס"א; י"ג; הוא מעלה עליו, תנחו' ב' וירא ט"ז. — בלא נושא: מעלין עליו, ויקרא ר' כ"ב ס"א; ו'; שהשיר ו' ח'; מעלה אני עליכם, פסיק' 48 א'; 155 א'; ויקר' סוף כ"ט; ל"ה ס"א; ו'; שהשיר ו' ד'; שמור' סוף כ"ה; שו"ט א' ס"א; י"ג; ואני מעלה עליכם, פסיקתא 101 א'; תנחומא אמור' ל'; מעלה אני עליך, ירו' פאה 18 א'; ב"ר 56 ס"א; ו'; אני מעלה עליך, ויקר' ל"ד ס"א; י"ג. — ע' ג"כ ערכי 'גימטריא', 'מקנ'.

0 ברכ' ו' א', רב אשי: מעלה עליו הב' כאלו; ע' ג"כ מאמריו של ריו"ח, ברכות ט"ז א'; סוטה י"ב א'.

0 עניין, מה שנאמר קודם, בניגוד ל'תחתון', מה שנאמר להלן, וילמד עליון מתחתון, ע' לעיל ערך, הוסיף, — כריתות כ"ב ב': אין למדין עליון מתחתון; הוריות ח' א' (לויקרא ד'): וילמד תחתון מעליון; שם: יליף ע' מת'; ע' ג"כ ערך, משמע.

עמד. קל, בקשר עם מלת החבור על, במובן הבין על בוריו. שהשיר א' א': עמד על דברי תורה; קהיר ח' י"ז; ולעמוד על דת; עמד על סודה של תורה, ע' ערך 'סוד'; שהשיר שם: עמד על דקדוקה של ת'; שו"ט ט' ס"א; ב': בקש לעמוד על עסקי פרה אדומה; קהיר י"ב י": בקש לעמוד על מתן שברן של מצות; פסיק' 108 ב'; ויקר' ל' ס"א; ג': אין אנו יכולין לעמוד על אפי של דוד; ירו' שקלים 46 ד'; ע' ג"כ ערך, 'קום'. ענין, דבר; תכן המקרא; תכן הפרשה; הפרשה בעצמה. כענין שנאמר — כשמשנה ענין לענין לחוק או לבארו. ב"ר נ"ז ס"א; י'; ס"ג ס"א; ד'; שהשיר ד' ד'; תנחו' ב' ברא' ס"א; מ'; נח ט'; י'; וארא ח'; שלח כ"ה; שמור' ח' ס"א; ב'; דברים ר' ט' ס"א; ג'; פסיק' ר' 47 א'; 52 א'; 169 א'; 197 א'; שו"ט ח' ס"א; ב'. — קהיר ו' א' קרוב לסוף; אין הדברים אמורים אלא לענין נבל (מה שנא' בש"א כ"ה א' 'וימת שמואל' בא להבליט את נבלותו של נבל שבזמן ההוא עסק במשתאות); פסיק' 94 ב'; תנחו' ראה ט"ז, על מה שנא' ג"פ לא תבשל גדי בחלב אמו: אחד לענינו ואחד לענין תורה וא' לע' מעשרות; ירו' כלאים 31 ב', לויק' כ"ה ב'; לירא מילה (לאיזה דבר) כתיב ושבתה הארץ שבת לה' לענין לא תעשה שבו 2). — וכי מה ענין זה לזה, ויקר' ה' ס"א; ד', לדברים י"ב, י"ט וב'; ט"ז ס"א; ו', לויק' י"ב ב' וי"ג ב'; שם, לבמד' ה' י' וי"ב; שהשיר א' י', לבמד' כ"ז א' ולהלן ופסוק י"ב ולהלן; שם ה' ט"ז, לויק' י"ט, כ' וכ"ג; קהיר ה' י', למשלי ל' ט"ז 3). — וכי מה ענין זה אצל זה, ויקר' ט"ז ס"א; ה', לויק' י"ב ב' וי"ג ב'; שמור' כ' ס"א; ב', לשמות י"ז ו' וח'; ל' ס"א; ב', לשמות כ' כ"ז וכ"א א'; שו"ט סוף צ"ט; וכי מה ענין שמואל אצל משה ואהרן (לתה' צ"ט ו'). — מה (ומה) ענין זה לזה, שמור' ל"א ס"א; ח', לשמות כ"ב כ"ז

1) במקור של המאמר הזה, ירו' ברכ' 4 ב', שקלים 47 א', מ"ק ס"ג א', בא במקום זה: כי עלת על לב דוד, דונמא משאלת תנא ע' לעיל 187 הע' 8. 2) בירושלמי, לא בקשר לאיזה כתוב, כלאים 81 ב'; לענין איסור; שם: לע' התיר; מוכח 62 ג': לע' סוכה, לע' שבת. 3) ע' בבלי ברכ' ט"ז ב' (ר' אישית); וכי מה ע' שאול אצל רחם? אלא לומר כך...

וכי: תנחו' תצא סי' ג', לירמי' יז יא ויב. — מה ענין זה אצל זה, פסיק' 151 ב', לישעי' נא יב ויג. — הפסיק הענין, יר' בכורים 64 ד'; סנה' 27 א'. יר' ריה 56 ג', לרברים יב ה': אם אינו ענין בעשה תנהו ע' בלא תעשה; מני' 73 ג': אם אינו ענין ללילה תנהו [ענין] ליום; ב"ר ט"ו סי' ז', פסיק' 142 ב'; דבר הלמד בענינו (שהעץ שאכל ממנו אדה"ר של תאנה היה, שממנה תפרו להם חנרות). ענינו של יום, הפרשה שקורין בימי תעניות, ע' לעיל ע', סדר', תנחו' ב' לך לך סי' י': באיזה ענין היה דורש (רא' בן הורקנוס)? בזה הענין ויהי בימי... — מה כתיב למעלה מן הע' 1), ב"ר ל"ט סי' ו', רמז מבר' יב א' על הכתוב שלפני, יא ל"ב; ע"ה סי' י', מבר' ל"ב ד' על הפסוק ג'; פ"ה סי' א', מבר' ל"ח א' על ל"ז ל"ז; ויקר' א', מויק' א' א' על שמות מ' (ששם נאמר פעמים אחדות כאשר צוה ה' את משה) 2); ג' סי' ד', מויק' ב' א' על א' ט"ז; ט"ז סי' ה', מויקרא י"ג סי' ב' על י"ב סי' ב'; כיא סי' ו', מויק' ט"ז ג' על פסוק ב' 3); כ"ט סי' ה', ופסיק' 152 ב', מויק' כ"ג כ"ד על כ"ב; פסיק' 15 ב', משמות ל' יב על י', 99 א', מדברים י"ד כ"ד על כ"א; 106 א', משמות י"ט א' על פ' יח 4); 148 ב', מישעי' ס"א י' על פ' ט'; 159 ב', מהושע י"ד ב' על פ' א', הרבה יותר נמצא לשון זה בדרשות או בפתיחות במדרשי תנחומא 5). ע' תנחו' ב' ברא' סי' כ"ד, ל"ט; נח כ"ה; לך לך ח', ט"ז; וירא כ', ל"ז; חיי שרה סוף ב', ט'; תולדות ט"ז; ויצא י"ט, כ"ה; וישלח ז', כ'; כ"ה; וישב ד', י"ג, י"ז, כ"א; מקץ ג', ויגש י"ז; שמות י"א, ט"ז; וארא י"ט; בא ח'; משפטים ה"א; כי תשא ט"ז; ויקהל י'; צו ב' 6); מצורע ו'; אמור ג'; בהר ב'; שלח הוספה סי' י"ט 7); קרח ד'; מסעי ו'; תבוא ב'. — תנחו' נח י"ח; לך לך ח', י"ג; וירא ח'; חיי ו', ח'; ויצא ט', י"א; וישב א'; ויחי ו'; שמות י"ז; וארא א'; יתרו י"ב; תצוה י'; שמור כ"ה סי' ד'; כ"ז ב'; ל' ב'; ל"ה ה'; דב' ר' ב' סי' כ"ה; ד' ר' וי'; פסיק' ר' 21 א'; 145 ב'; 146 ב'; 160 ב'; 176 א'; 182 א'; 197 א'; שו"ט ד' סי' י"ג. — תנחו' חקת סי' מ"ז; הענין הזה נדרש למעלה הימנו. — תנחו' שלח הוספה סי' י"ז; מה כתיב למטה מן הענין; אמור ו': מה כתיב אחרי הענין הזה.

רק במדרשי תנחומא בא הלשון האפי' בעניני הלכה: מנין? ממה שקרינו בענין (או שקראו) 8), שבוה מסיים הדרשן את הפתיחתא בקשר עם פרשת השבוע ומוכיר בזה את השומעים על מה שקראו בתורה. ע' תנחו' ב' ברא' סי' ג', י"ב, כיא, כ"ז, ל"ג; נח סי' א', ז', י"ג, י"ח, כ"ב; לך לך סי' א', ו'; וירא א', י"ד, ט"ז; תולדות י"ב; ויצא כ"א; וישלח ט'; וישב ח'; תנחו' לך לך ח'; וישלח ה'; וישב ה'; דברים ר' 9) א' סי' א', י', ט"ז, כ"א; ב' סי' א', י', י"ח; ג' א'; ד' א'; ה' א'; ה' י"ב; י' סי' א'; י"א סי' א'; פסיק' ר' 5 א'; 15 א'; 26 ב'; 32 א'; 40 ב'; 47 א'; 56 ב'; 57 א'; 94 א'; 126 ב'; 136 ב'; 144 ב'; 165 ב'; 166 ב'; 175 ב'; 179 א'; 189 א'; 192 א'. — במקום שקרינו (שקראו) בא לפעמים שכתוב (שכתוב), תנחו' ב' ויצא סי' ט"ז; מצורע א'; חקת ג'; דברים ר' ז' סי' א'; פסיק' ר' 142 ב'. — מה כתיב בסוף הענין (ע' ערך, סוף). — פסיק' ר' 10 א'; לענין שאנו צריכים; פסיקתא ר' 27 א'; שבי' גדול הוא אלא נבוא לענין (הדרשן

1) ע' לעיל ערך, למעלה. — ב"ר ס"ב ה': וכתוב למעלה מן הענין. 2) כאן נוסף: פרשת משכן. 3) אי' זהו בתוך פרשה זו. 4) כאן נוסף פ' יתרו. 5) מכאן ואילך נרשם רק המקור. המקומות שבתנח' ב' ששם אינו מתחיל דיבור חדש נסמן בכוכב. 6) כאן מתחיל עוד: אמר הקב"ה קיימו מה שכתוב למעלה מן הענין. 7) כאן נוסף: פרשת המרגלים. 8) לפעמים חסר, מנין. 9) במקום, שקרינו' בא לפעמים, שקרינו', וכן בפסיק' ר'.

כאלו אומר לעצמו שיש הרבה מה להניד אבל אנו צריכים לשוב לענינו; שם 150 ב': נבא לענין; שמות ר' ל' ס' ב': וכן כל ענין שכתוב בפרשה הזו; תנחומא צו ס' ה': וכל אותו הענין. הששון הזה, המורה שנתקצרו הדברים, ימצא שם בקרח ס' ה': חקת ליד; עקב ו'; תנחו' ויצא י"ב. — בארמית. ביר ח' ס' א': כל ענינא עד חק נתן ולא יעבר 1); שם מ"ז קרוב לראש; ורבנן פתרון ליה בכלל ענינא (כלומר לומדים מצות בני נח מפסוקים אחרים); ויקר ליד י"א; וכוליה ענינא דמזמורא. — קה"ר ב' י"ד (על בראשית); עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה שיש בסופו.

⁰ ענינא. יומא ה' א' ב': תינח כל מילתא דכתיב בהאי ענינא מילתא דלא כתיב בהאי ענינא מנא לן, עה"כ שמות כ"ח, בהשואה עם ויק' ח'; ברכות ה' א': מרישא דענינא, לתהלים קמ"ט ו' מפסוק ה'; פסחים ו' ב' (הערת רב פפא למ"ש בשם רבא, עה"כ במד' ט' א', בהשואה עם א' א': אין מוקדם ומאוחר בתורה) 2); לא אמרן אלא בתרי ענייני אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר; יומא ס"ג ב' (רבא); התם מענינא (מענייניה) דקרא והבא מענינא (מענייניה) דקרא; ע' ג"כ קדו' ט' א' (רבא); מכות ח' א'; ערכין ל' ב' (רבא); סוטה מ"ה א' (רב); הבא מענייניה דקרא והבא מע' דק', נדרים פ"ח א' (רבא); ע' ג"כ מאמרו של רבא, ב"ק ע"ז ב'; כריתות ד' א': ענינא דקדשים; מעילה י"ט ב': ענינא דבהמה; חולין פ"ב א': לענין דינא תנן; ברכי' מ"ד א': ארץ הפסיק הענין; קדוש' כ"ה א': וכבם בגדיו הפסיק הע'; חולין קכ"ב א' (רב); למיניהו הפסיק הע'; לויק' י"א י"ט; ע' ג"כ קדו' ל"ז ריש א' 8).

ענש. קל. ויקר ל"ג ס' ה', עה"כ דהייב י"ג ב': ענשו הכתוב.

⁰ כריתות ג' ב': לא ענש אלא אם כן הזהיר (הנושא—הכתוב).

ענש. ירו' קדו' 65 ג': מהו עונשו של דבר.

עסק. קל. לעסוק בתורה 4). ויקר מ"ז ס' ד': רבי ור' ישמעאל בר' יוסי היו יושבים ועוסקים במנינא קנות ערב ט' באב שחל להיות בשבת; שם, ר' ישמעאל בר' יוסי, על איכה ד' ב': אלו לא היינו עוסקין בענין רוח אפינו משיח ה'; שמור י"ט ס' ב': אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ ב'; שם: אלא עשה לבי אחד כדי שיהא עוסק בתורה בתמות. — נתפסל. ירו' חגי' 77 ב': ישבו ונתעסקו בדית; תנח' וישב א' (לבר' ל"ז); למה נתעסק הכתוב לכתוב יחוסיהן, בארמית. ירו' סנה' 28 ב' (יהושע ו' כ"ז); ואשכחון עסיקין בהדין קרייא; איכה ר' א' ריש מ"ז, אסתר ר' בפתיחתא (רב' כ"ח מ"ט); ואשכחון דהוו עסיקין בהדין פסוקא (בריו' סוכה 55 ב': ואשכחון עסיקין באורייתא בפסוקא); ויקר סוף י' (ירמיה ג' י"ז); ואשכחיה דהוה עסיק בהדין פסוקא; ירו' חגי' 77 ב': עד דאינון עסיקין ברדיון נעסק אנן ברדיון.

בפסיק' 116 א', עה"כ ישע' ס"ז כ"ג: בנויים הוא דעסיק.

⁰ פסחים ג' ב' (רב); לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות. בארמית כינוני בא תמיד; ... עסקין (עסיקין) 5); ברכי' מ"ז א': הכא בברכת פועלים עסיקין; שבת ט' א': הכא באיסקופת מכו עסקין; חולין צ' א': הכא במבכרת עס'; שם צ"ח א': מכלל דרישא דלית בה אפרוח עסקין; שם ק"ג א': מכלל דרישא בששניהם מלוחין עסקין, ביחוד

1) כך הוא בכ"י לונדון הוצ' טהעאדאר ע' 56. בשני כ"י רק, גומר'. בנרפס: וגומ' ואומר כל הפרשה כולה. 2) ע' כאן ח"א ע' 114. 3) ע' ג"כ פרנסדורף ע' 10. 4) השוה אבות ד': הוי ממעט בעסק ועסקו בתורה. 5) עסקין = עוסקים אנהו; עסיקין = עוסקים אנהו.

תדירה היא השאלה: במאי עסקין; ע' שבת ל' א'; נ"א ב'; פסח' פ' א'; יומא נ"ב ב'; ב"מ י"ב ב'.

עסק. שם מהפעל הניז, במדרשי תנחומא אופית היא השאלה מה עסקו (ה, 1) — תנחו' ב' בר' ס' ט"ז, על המלה בהבראם, בר' ב' ד': ומה עסקו של היי כאן; נח ס' ד': ומה עסקו של מים (המבול); צו ס' ב', לויק' ו' ב': מה עסקו של אהרון כאן; שלח הוספה ס' י', לירמ' ג' י"ט: מה עסקו של אב... מה עסקו של בן; פסיק' ר' 36 ב', לשהיש' ו' ג': מה עסקו של חטים הללו; 45 א', להושע ב' א': ומה עסקו של החור הזה; 43 א', לשמות י"ט ה': ומה עסקה של סנולה זו; 47 ב', לתה' ל"ב ט': מה עסקו של סוס; 171 ב' (ע"ד שופר של ר"ה): ומה עסקו של שופר. — דונמאות אחרות במדרשי תנחומא. תנחו' ב' יתרו ס' ט"ז: לפי כל עסק ועסק וכן כל דבר ודבר; שם תולדות ס' י"ז: יעקב שאיחר כל כך בכל העסק הזה, לבר' כ"ז: שם וישלח ס' ח' (אל"פ) ע"ד עשי אביו: אין לי עסק עמו; שם תולדות כ"א: אם יהיה לאדם חשבון עם חברו או כל עסק; תבוא ס' ב': אדם יש לו עסק אצל מלכות; שם מקץ ס' ו': כיון שהגיע לפני עסקו של בנות צלפחד (2).

הרבים של השם הזה עם מלת הקשור „על” לפניו. פסיק' ר' 11 ב', לבר' מ"ח ו': התחיל אומר על עסקי רחל; ע' ג"כ ערך „עמד”.

0 ברכ' י' ב' (ר' ל"ו), אל הקיר (ישעי' ל"ח ב'): על עסקי הקיר; שבת ל"ב א', דרשת גלילאי: על עסקי נר הזהרתי אתכם, על עסקי דם הזהרתי אתכם, ראשית ה' א'; יומא כ"ב ב', ר' מני, בנהל (ש"א ט"ו ה'): על עסקי נחל; מגילה י"ד א', בסתר (ש"א כ"ה ב'): על עסקי דם הבא מן הסתרים.

עקם. פעל. לא קרא בשמו ישר, אלא בקש לו בטוי אחר. ויקר' כ"ז א', לבר' ו' ח': מצינו שעיקם הקב"ה ה' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (איננה טהורה במקום הטמאה); שם, לבר' ו' ב': ובמקום אחר עיקם שתיים ושלש תיבות בתורה (אשר לא טהורה היא במקום הטמאה) כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו (8) (*).

עקר. קל. ירו' נט"ן 45 ג': דבריהן עוקרין דת; ירו' נדר' 41 ג' (ממקור התנאים): אם אומר את כן נמצאת עוקר פרשת נדרים מן התורה; הוריות 46 א': ולא נמצאת עוקר... הרבה פעמים על הנאמר במשנה (הוריות א' ג'): הורו בית דין לעקור את כל הנוף; שם 46 ד': שנעקר מכל הפרשה; שם 46 ג' פעמים אחרות: נעשית אצלו כעקירת גוף; מדרש שמואל י"ד ס' ו' (נחש העמוני אמר): הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבוא עמוני; שו"ט ק"י ס' ב', ר' נחמיה אומר לר' יהודה (ע' ב"ר מ"ג): אם כן עקרת את המקרא מי נאמר עפר וקש (ישעי' מ"א ב') אלא כעפר בקש... 0 יבמ' פ"ט ב': וכי בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה. האתפעל של הפעל הארמי, יבמות י"א ב': כיון דאיתעקר איעקר (הפשט ע"י הדרש).

(1) השוה ירו' יומא מ"ה ב': מה עסקיה דהדין כלב שומה. (2) באנדה אחת תנאית, דברים ב' ס' ו': אין לך עסק בכהונה, אין לך עסק במלכות. השוה הפתח המפורסם של בן מירא: אין לך עסק בנסתרות. (3) ע' פסח' ג' א' (למאמר הראשון): עיקם הכתוב; למאמר השני, בר' ל"ב ד', פסיק' ל' ב'. מקומות אחרים מקבילים: פסיק' ר' 57 ב' (עקם... כמה מקראות); שו"ט א' ס' ג', י"ב ס' ד'; ט"ז ס' ד'; תנחו' חקת ס' ו' (מצינו שעיקם התיראה). השוה אג' אמוראי א"י ח"א 184, א'.

(*) עקימת שפתים. כתובות מ"ה ב', לענין נערה המאורשה, דברים כ"ב י"ג: זו מעשיה גרמו לה וזה עקימת שפתיו (לשון הרע) גרמו לה. — המתרגם.

⁰ עֶקֶר, (ארמית) = שרש. פסחים ע"ח א', עה"כ דברים י"ב כ"ז: עיקר קראי בזבחים הוא דכתיבי. — חולין ק"ח ב': מעיקרא כי כתיבא יד אהכנסה כתיבא. — מַעֲקָרָא (=מתחלה, בניגוד לבסוף). יומא כיב ב', עה"כ שיא י"א ח', בהשואה עם מ"ו ד': מעיקרא כתיב ויפקדם בבוק ולבסוף כתיב ויפקדם בטללים; מנילה מ"ו ב', לעזרא ב' ב', בהשואה עם נחמ" ו' ו'; כתובות נ"ב ב': מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר; ע"ז ח' ב': מעיקרא מאי דרוש ולבסוף מאי דרוש; סוטה י"ג א': מאי שנא מעיקרא... ומאי שנא לבסוף...; חולין קמ"א א', לדברים כ"ב ו': שלח מעיקרא משמע (ע"ד שלוח הקן); יומא ל"ו ב', עה"כ ויק' כ"ג: תשוב מעיקרא משמע (1). ערב, פַּעַל, ערכב דבר בדבר, ע' ערך, אות".

⁰ עֶרֶךְ. קל: סדר. הבינוני הפעול ערוך בקשר עם תלמוד מראה על למוד שכבר מסודר ומוכן. בספור אחד מזמן התנאים אומר ר' מתאי בן חרש ע"ד מאמר שקבל רשב"י מר' אליעזר ב"ר יוסי: תלמוד ערוך (2) הוא בפיו של ר' אליעזר ב"ר יוסי; ריוח אמר (מנח' פיח ב'): תלמוד ערוך הוא בפיו של ר"ע (3); ע' נ"ב זבח' י"ט א' (ר' אמי): תלמוד ערוך הוא ביריני (4); וכן בביצה ל"ד ב' (רב נחמן) (5).

עֶשֶׂה, קל. אפי' הוא הלשון של התנחומא בשאלה "מה עשה...", שבוה הוא מוסיף טעם לפרפרזה למה שנאמר בתורה. — מה עשה הקב"ה?...; ע' תנח' ב' ברא' ס"י ב'; נח י', כ"ד; וירא כ"ד; שמיני י"א; ע' נ"ב במדבר ס"י ו'; שם מקץ י': מה עשה יוסף; ויגש ח': מה עשה דוד.

עֵשֶׂה, ולא תַעֲשֶׂה. דוגמאות מירושלמי: שבת 9 ב' אין עשה מלמד על לא תעשה; בכורים 64 א', קר' 66 ב' כל לא תעשה שבא (שהוא בא) מכח עשה עשה הוא; ברכ' 3 סוף ד': (עובר) בעשה ולא תעשה.
⁰ ע' ערך, "לאוי".

פ.

פָּנָם. קל. ירו' שביעית 36 ב', קדושין ס"א ג' (מדרש שמואל מ"ו; קהיר א' ד'), לנחמיה ח' י"ז, ע"ד יהושע בן נון ונחמיה (או עזרא); פנם הכתוב כבוד צדיק (6) בקבר מפני כבוד צדיק (7) בשעתו; קהיר א' ד', לבמדבר ל"ו א': פנמן הכתוב; יבמות 13 א', לרב' כ"ה ט': ע"י שפנם דבר אחד מן התורה יבוא ויטול פנמו.

פָּנָם, שם להניל (8). מלמד הדוגמא האחרונה שבערך הקודם, ע' תנח' ב' ויתר, מחלקת סתמית: חר אמר לפנם וחר אמר לשבח.

⁰ בבבלי: נותן טעם לפנם; נ"ט לשבח; ע' פסח' מ"ד ב'; ע"ז ס"ו ב'.

פִּטְרָא, אָפַעַל, מקושר עם "על" — להספיד את מי שהוא (ע' לעיל ערך, אפטרדה). כשמת בן אחותו של בר קפרא אמרו לריוח: על ואפטר עלוי (כוא והספד אותו). אך הוא מסר את תפקידו לרשב"ל שהיה תלמיד הנפטר (עאל ר' שמעון ואפטר עלוי), שהש"ר ו' ב'; קהיר ה' י"א (השוה ירו' ברכות 5 ב'); שם (ירו' ברכ' 5 ג') ישנן שתי מסורות אחרות: עאל ר' אילא ואפטר עלוי (ע' נ"ב ירו' ע"ז 48 ג'); עאל ר' זירא ואפטר

(1) עקרו של דבר, ע' לעיל ערך, כלל'. (2) כך הגי' בעין יעקב. בדפוסים המאוחרים בא לימוד במקום תלמוד. (3) ע' ד"ס חס"ו 164. (4) במקום הזה נשארה המלה "תלמוד" גם בדפוסים האחרונים (כנראה הצנוור שכתב למחקר — המתרגם). (5) ע' ד"ס שם. (6) בקדושין: בכבודו של צדיק. (7) קהיר: בשביל פלוני. (8) מתאים עם המלה התנאים, גנאי, ע' לעיל 167.

עלוי; כשמת לוי בר סיסי, עאל אבוי דשמואל ואפטר עלוי, ירו' ברכ' 5 ג'; קהיר י"ב י"ג; ירו' ע"ז 42 ג'; עאל ר' יוסי ואפטר עלוי; קהיר ב' ב'; עאל ר' זכאי ואפטר עלוי (ויקיר כ' ס' ג' אותו הדבר בעברית: הפטיר עלוי ר' זכאי); פסיק' 169 ב'; עאל ר' זכאי ואספיד עלוי. המספיד היה בוחר אחד הכתובים, דורש אותו ובדרשתו הוא מקשר שבחי הנפטר.

פיוט. שם שננוג מהפעל פִּיט, שמקורו ביונית ποιήματα שירה, ברותא. ביר פ"ה ס' ב'; והיכן הוא אויל מרודך (למה סמך ברניאל ר' ד') מותו של נבוכדנצר לבבלצצר ודלג על אויל מרודך? שלא יאמרו דברי פיוטין הן כרי שידעו הכל שאמרו ברוח הקדש 1). ע' אנ' אמוראי אי' ח"ג 294. – המשורר נקרא פייטנא, ע' לעיל ערך, אלפא ביתא. ע' עוד ויקיר ל' קרוב דראש, שהשיר ג' ו' אחד משבחי ר' אלעזר בריש שהיה פייטן (נ"א: פייטוי, פייטם).

פיים. פֶּעַל: רצות. תנחו' קרח ס' טו', לבמדבר ט"ז (ח' – י"א): כל הדברים האלה פיים משה לקרח ואין אתה מוצא שהשיבו דבר. – התפעל. פסיק' ר' 144 ב': ואם אין אתה למד מכאן יש לך להתפיים ממקום אחר. ואולי במקום, להתפיים צ"ל שם, כדעת פרידמן, להתפרנס. ע' לקמן ערך, פרנס.

פלג. פֶּעַל. הבינוני פעול פִּלְג (2) מוסב או על המסרת שבה חולקים, או על החולקים עצמם. א. ירו' ברכ' 9 ג': אשכח תני ופליג; ע' לקמן ערך, שבח; בלאים 32 א' שורה י"ח, כ', כ"ב, כ"ד; כ"ח: מתניתא פליגא על רב, שהשיר א' א': מתניתא דר' חייא פליגא על הראש מעתא, מתניתא אמרה... ושמעתא אמרה... (ע"ד סדר הספרים של שלמה; רות ר' ד' ו': מילתה דר' חנינא פליגא. – ב. שהשיר א' א': ר'... ור'... אמרו דבר אחד ר' יוסי בן חלפתא פליג אתלתייהו; ביר ט"ז ס' ו': תרין אמוראין פליג; שהשיר ד' ט"ז: פליגי בה תרי אמוראי, כשנאמר על שתי דעות חלוקות לכאורה, שהן באמת אינן חלוקות, אז בא הלשון: ולא פליגי (פליגין), ע' ביר כ"ב ס' ה'; ל"ד ס' ט'; שהשיר א' ט"ז: קהיר ד' ג'; איבה ר' א' ט"ז (מעשה בדוא); פסיק' ר' 62 א'; 76 א'; 202 א' 3). – אתפעל 4). פאה 15 ב' ו': אתפלגון חוקיה וריויה; שם שורה י"ג: אתפלגון ריי ורשב"ל; הושה ביר ט"ז ס' ו'; כ"א ס' ו'; כ"ב ס' ג'; ל"ד ס' ט'; צ"א ס' ג'; קהיר ו' ט': על אילין חמשה לא אתפלגון (חמשה מחברי תהלים). מוּפְּלָג, ע' לעיל ע', סמך.

⁰ ברכ' ב' ב': סיפא ודאי פליגא אמתניתין; שם ו' א': ופליגא דרשב"ג; כ"מ ה' א': רב תנא הוא ופליג; ברכות מ"א א': פליגי בה ר' אמי ור' יצחק; יבמות פ"ו ב': פליגי בה ר' יונתן וסבייא; מ"ק י' א': פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותריוויהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן; יבמות ט"ז ב': פליגי בה רב יוסף ורבנן ותריוויהו משמיה דרבב"ה; שבת ל"ו ב': כי היכי דפליגי ב... פליגי נמי ב...; חולין צ"ב ב': הא מיפלג פליגי בה. – אתפעל. ביחוד בשאלה: במאי קמיפלגי (במה נחלקו); ע' ברכות ד' ב'; שבת ק"ה א'; מנחות כ"ז ב' (התשובה: בהאי קרא). – בהא קמיפלגי, ברכות כ"ב ב'; בפלוגתא ד... קמיפלגי, שבת ק"ז ב'; ערובי ע"א ב'. – פֶּעַל: הִפְּלֵג 6). בכורי ל"ג א': דפליג רחמנא בין... לבין... 6).

1) ע' אנ' אמוראי אי' ח"ג 294. 2) בעברית פִּלְג, הושה הדוגמאות שאצל לוי ח"ב 65 א'. 3) שהשיר א' ב': מה עבר לה ריב"ל? פליג. בפסיק' ר' 111 בא בשעות, ענה' במקום, עבר'. 4) בעברית: נחלק. 5) ע' לעיל ח"א ערך, חלקי. 6) ע' פרנסדורף ע' 10.

פלמ. פער. סגנון של הירושלמי: חדא מתרתי לא פלמט לבון (אחד מהשנים לא ניצול לכם), כלומר הנה נתונים אתם בידי דילקיה; ע' ברכ' 6 א' (= נזיר 56 א'). **פֶּלְפֶּל**. (ננור מן פֶּלְפֶּל, נגנר של עץ הפלפלין). התוכח בהריפות (1). שויט א' סי' ט"ז: הדורה היא ומשובחת שמועתן של רייח ורשב"ל שהן יושבין ומפלפלין בה. ⁰ ב"מ פ"ה ב': כשלא מצא רשב"ל קברו של ר' חייא אמר: שמא חס ושלום לא פלפלתי בתורה כמותי, שבת ל"א א'. בפרפרזה אחת של רבא לישעי' ל"ג ו': פלפלת בחכמה.

פֶּלְפֶּל. שם הנגזר מהפעל הניל (2). ירוש' תרומות 42 ד' (רשב"ל): מפלפול חברייא שמעית דא.

⁰ תמורה י"ד א', ע"ד ההלכות שנשתכחו בימי אבדו של משה: אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו; חולין ק"א א': מתוך פלפולו של ר' חייא. — בארמית, ערוב' ס"ז א': רב ששת מרתע כוליה נופיה (היה רועד כולו) מפלפוליה דרב חסדא; כתוב' ק"ג ב' (ר"ח בר חמא): אם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפוליה.

⁰ פנה. לטמין של התנאים, מופנה' (8) (כלומר מה שהוא למותר ואינו אלא דררשא) שייך ג"כ הבנין אפעל של פעל זה. ע' נדה כ"ג ריש א': אפנייה רחמנא; שם כ"ב ב', לברי' א' כ"ז וב' ז', ויברא לנופיה וייער לאפנויי, שבת ס"ד א': אפנויי מופנה; בכורות ל"ב א': למה ליה לאפנויי.

פְּנִיָּם. אופנים שונים של דרשות המקרא. ירו' סנה' 22 א': כרי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור. כך דורש ר' ינאי נמטריא, ודנלוי, שה"ש ב' ד'. השוה פסיקתא ר' 101 א'; שויט י"ב סי' ד'; שהש"ר ב' ד' (ר' יצחק): התורה שנדרשת מ"ט פנים...; ויקיר כ"ז סי' א', פסיק' 31 ב', שויט שם, ר' לוי: הידרים שהיו בימי דוד היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים...; פסיק' ר' 58 א' (ר' יהודה בן פוי דורש את המלה 'שבעתים', תה' י"ב ו': שבעה כפול שבעה = מ"ט): שהתורה נדרשת מ"ט פנים; קהיר ח' א' (= פסיקתא ר' 62 ב'), באור 'לומי יודע פשר דברי: שהיו יודעין לדרוש את התו' למ"ט פנים; פסיק' ר' 53 א', עה"כ שמות י"ז מ': ר' תנחומא בי רבי אומר כאן חמש פנים (שעמלק נפל דוקא בידי זרעו של יוסף).

אֶפְיָן. תרגום ארמי מהעברית פנים. ירו' חגיגה 78 ד' (ע"ד תלמידיו של ר"ע): דהוון כוליהון דרשין הדין פסוקא (ישעי' ה' א') מן שבע שבע אפין; איכה ר' ל"ב ב': רייח הוה דריש שתין אפין בבלע ה' ולא חמל ורבי הוה דריש עשרים וארבע אפין. ⁰ נדרים מ"א א': תלת עשרי אפי הלכתא; ברכות ד' ב' (ע"ד מזמור קי"ט): דאתיא בתמניא אפי.

פסל. קל. בניגוד ל'כשרי'; חלק והבדל, הכלל שהובא לע"ר בחיא ע' 'הוסיף': כל מקום שנאמר אלה פוסל את הראשונים, עה"כ ברי' ב' ד' וו' מ'; ע' ביר י"ב סי' ג'; ל' סי' ג'; תנחו' ב' שמות סי' ג'; משפטים ב'; שמור' א' קרוב לראש; ל' קרוב לראש; רות ר' ד' י"ח.

(1) השוה חריף. מנ"י ו' א': פילפלתא הריפתא (נגנר פלפל חריף) — חריף השכל. חולפה = חריפות השכל. ע' לוי ח"ב 114. (2) עוד בברייתא אבות ו' ו': פלפול תלמידים; ב"ב קמ"ה ב': בעל פלפול; ע' ג"כ לעיל סוף ערך, סקנן. (8) בכבלי נמצא ג"כ, מופני', או בדרך הלשון הארמית, מפני', ע' ד"ס ח"ז 186.

פסק. הפעיל. הפסיק הענין, ע' לעיל ערך, ענין. – בארמית. אפעל: חלק איזה פסוק, ירוש' חגיגה 78 א' (עדיכ דהיא כ"ט כ"א, רשבי): הרין פסוקא... מאן דמפסיק ליה... מאן דקרי כוליה...

0 קל (ארמית, פעל). הלשון פסוק לי פסוקך ע' הערך הסמוך לקמן. פסק סידרא, ע' לעיל ערך, סידרא. – בכור' י"ד ב' (רבא): כבר פסקה תנא רבי ר' ישמעאל; שוב רבא, יבמות כ"ז א', לבמדבר ל' י'; כאן המובן הוא, חתם הדבר; השוה הלכתא פסיקתא, לעיל 184. – פסיק (קא פסיק) ותני, כלומר בעל המשנה חתם וקבע. ע' ערובין ב' א'; סוכה ב' א'; כ"ט ב'; יבמות ט"ז ב'; כ' א'; ס"א א'; גמין י' ב'; כ"ז ב'; נדה נ"ז ב'. – לזה הבינוני פעול (פעיל). תמורה כ"ג ב'; מילתא דפסיקא ליה קתני מילתא דלא פסיקא ליה לא קתני; מעילה כ' א': הא פסיקא ליה הא לא פסיקא ליה; תמורה כ"ב א', מעילה י"א א': רישא פסיקא ליה סיפא לא פסיקא ליה; נדה נ"ה ב': דלא פסיקא ליה למתני. – הפעיל, אפעל, אפעל: הפסיק הענין, ע' לעיל 253; ערוב' כ"ג א': התם אפסיקא רבנן הכא לא אפסיקא רבנן (קומה לפעל בפסיק ותני) 1.

פְּסוּקִי. אם בפסוק אחד נאמרו ענינים אחרים או בא הלשון (כרגיל באים שלשה דברים) ושלשתן בפסוק אחד. ע' ירו' ברכ' 11 ד'; תענית 65 ב'; 68 א' שורה 65, 74; מגילה 74 ב'; סנהדר' 28 ג'; ויקר' סוף ליה; קהיר' ה' ריש י'; פסיק' ר' 200 א'; ושלשתן נאמרו בפסוק א', ב"ר מיד' ס' י"ב; בויק' י"ג קרוב לסוף; ומשה כתב שלשתן בפ' א'; רות ר' ד' ז'; ושלשתם כתובים בפ' א'; ירוש' סוטה 18 א', ויקר' ריש י"ח; ושלשתן דרש ר' מפ' א'; פסיק' 100 ב'; וכולם בפ' א'; דברים ר' ב' ס' כ"ה; כולן בפ' א'; שלשה שאמרו בשם ר' לוי: שלשתן אמרו פ' א', אסתר ר' א' סוף א'; ירוש' ערובין 26 ג': אין קורין פ' על גבי מכה בשם; ע' קהיר' י' ה': אמר ליה מה אמרת עליו? אמר פסוק פלן בתר פלן; ויקר' ט"ז ס' ב': הוציא לו ס' תהלים הראה לו פסוק...; תנחומא במדבר סוף ס' י': ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק; ויקר' כ"ה ס' ב', לדברים ל"ג י"ח (ולובלון אמר): לפיכך נקרא הפ' על שמו; פסיק' 107 א': זה שאמר הפ'; תנחו' תזריע ס' ט': לפי שהפ' אומר; ב"ר נ"ז ס' ה': שאין הפ' מדבר אלא ב...; תנחו' ריש בהר: הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם (משלי כ"ח כ"ב); תזריע ריש י' (לחבקוק א' ז'): הפ' הזה מדבר באדה"ר ובפרעה... ובבני אדם; דברים ר' ד' ס' ז', לתה' ל"א ח': הפ' הזה מדבר ביוסף; תנחו' קדושים ס' ד', ליהושע כ"ד י"ט: פ' זה פתח הוא למינין; ב"ר מ"א ס' ז', לבר' י"ג י': כל הפ' הזה לשון ערוה הוא; שמור ו' ס' א', לקהלת ב' י"ב: הפ' הזה נאמר על שלמה ועל משה; שו"ט נ"ה ס' ד', לפסוק י"ט: פסוק זה על רחל נאמר; שם פ"ו ח', לפסוק י"ז: ביעקב נאמר הפסוק הזה; פסיק' ר' 30 ב', לתה' ק"ט ק"ה: אימתי אמר הפ' הזה; רות ר' ב' ד', לויק' כ"ז מ"ד: אנשי כנעני היו מצטערין על הפ' הזה; איכה ר' א' ט"ו, לתה' ס"ח כ"ג: האיר הקב"ה את עיניהם בפ' הזה; ב"ר ד' ס' ב', ח' ס' ח', מ"ט ס' א': כשהיה מגיע לפ' הזה; שהש"ר ג' ג': מתחיל קורא והולך עד שהגיע לפסוק הזה; ירו' מ"ק 83 ב', רות ר' בפתיחתא (בפרפרזה לירמי' ל"ז כ"ג): כיון שהגיע לפ' החמישי (איכה א' ה'), ביחוד במדרשי ר' תנחומא נמצא פעמים רבות מציין בפי מ' צריך לשים פסוק זה או אחר; לפעמים זה בא מתחלה בתור שאלה. תנחומא ב' תולדות ס' י"ג (לאיוב כ"ט י"ט): מי אמר הפסוק

1) ע"ד הכטוי, סבינא חריפא מפסקא קראי, מנחות ע"ד א' ב"ב ק"יא ב', ע' אנ' אמוראי

א"י ע' 182.

הזה? איוב אמרו על עצמם: ויצא י"ז, למה נ"ה י"ט: מי... דוד אמרו בשעה...; שם כ"ג, למה קמ"ב ו', נ"ב כד; וארא ו', למה כ"ד ו': מי... שלמה אמרו; אחרי א', לאיוב ל"ז א': מי... אליהוא אמרו; תרומה ס"ו ו', למלאכי א' ב': הפ' הזה מי אמרו? מלאכי אמרו; תנחו' תוריע ס"ו א', לאיוב כ"ט ב': הפ' הזה איוב אמרו; אמור כ"ח, למה ל"ה י": יפה אמר דוד הפ' הזה; פסיק' ר' 196 א', למה קי"ט ס"ב; דוד אמר הפ' הזה; שמיר ריש ח', למה כ"ד ו': שלמה אמר הפ' הזה; שו"ט ו' ס"ו ט', לפסוק ו': דוד עצמו אמר הפ' עליו; תנחו' ראה ס"ו ט"ו (לדניאל ט"ו ו'): חנניה מישאל ועזריה אמרו הפ' הזה; איכה ר' א' י"ז, לירמ' ח' כ"ג: מי אמר הפ' הזה?... מי שאין לפניו לא אכילה ולא שינה; שם פתיחתא ב' קרוב לסוף, להושע ו' י"ג: והתחיל הקב"ה ואמר להם את הפ' הזה; שמיר י"ז ס"ו ד', לאיוב ל"א י"ד: מי אמר הפ' הזה? שר העולם אמרו 1; שהשיר ב' א': הפ' הזה המדבר אמרו 2).

בארמית פסוקא. ע' ערכי, דרש, סוף, עסקי. – איכה ר' א' ט"ז, במעשה במרים בת תנחום: הוציא החמישי ואמר גם הוא פסוקיה. – ברבים, איכה ר' ג' א' (ע"ד פרשת אני הנבר): דהוא תלתא תלתא פסוקים; שם ג' י"ט, ע' ערך, אית'. – ביר ל"ז ס"ו ח'; השוה ירו' מג" 74 ד', לנחמ' ח' ח': ויבנו במקרא אלו ראשי הפסוקים 3).

0 מג" י"ב ב', לאסתר א' י"ד (ר' לוי): כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר; ברכ' מ"א א' ושי"ן, לרב' ח' ח': כל הפ' כולו לשיעורין נאמר; כ"ב ח' א', להושע ח' י' (תנחום), עולא אמר: פ' זה כלשון ארמית נאמר; ברכות נ"ז ב': השכים ונפל פ' לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה. – ברבים, מג" ג' א', נדר' ל"ז ב', לנחמיה ח' ח': שום שכל אלו הפסוקים.

0 בארמית, תעני' כ"ז ב', מג" כ"ב א': כל פסוקא דלא פסקיה משה רבינו אנו לא פסקין 4; קד' ל' א', לשמות י"ט ט': במערבא פסקי ליה להאי קרא בתלחא פסוקי; שבועות ט"ז ב': כמימריה דהאי פסוקא; ברכות ה' א': חד פסוקא דרחמי 5, כגון תה' ל"א ו'; תענית ט' א', רי"ה שאל לינוקא בריה דריש לקיש: אימא לי פסוקך (הוא השיב דברים י"ד כ"ב). בפעם השניה הוא שאל לינוקא, והלז השיב ממשלי י"ט ג' 6. – ע"ד רי"ח מסופר (חולין צ"ה ב') שנודע לו ממיתתו של שמואל, חברו של רב, ע"י אחד מילדי בית הספר, כי על השאלה פסוק לי פסוקך, ענהו הלז: ושמואל מת (ש"א כ"ח ג'), גם רב ששת נרמו ע"י ששאל איזה תינוק את פסוקך, והלז ענה משיב ב' כ"א (נמין ס"ח א'), בספור ע"ד אלישע בן אבויה נאמר שהוא שאל לתינוקות שיפסקו לו פסוקיהם, והם ענו מישעי' מ"ח כ"ב; ירמ' ב' כ"ב; שם ד' ל'; תה' ג' ט"ז, ועל שאר התינוקות נאמר: כולוהו פסקי ליה כי האי גוונא, ומוה למד אלישע שתשובתו לא נתקבל 7).

מלכד בבבלי נמצא הלשון הזה רק באגדה ע"ד מרדכי והמן (אסתר ר' ג' ז'). מרדכי שאל לשלשה תינוקות לכל אחד, פסוק לי פסוקך, ואחד השיב מישעי' ח' י', והשני אמר: אני קריתי היום וכוה הפסוק עמדתי מבית הספר; פתח השלישי ואמר

1) ע' ב' יכ"מ ט"ז ב', למה ל"ז כ"ה (ר' יונתן): פ' זה שר העולם אמרו, וכן בחולין ס' א' (ר' חנניה בר פפא, למה ק"ד ל"א). 2) פסוק=מקרא, ע' לעיל ח"א 104 הע' 2. תנחו' נח ס"ו י": מסורש מן הפסוק. 3) ע' ברייתא ירו' שבת 8 ב': רשב"ג אומר: התינוקות מתקנין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר. 4) וכן בברכ' י"ב ב': כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקין. 5) בכ"י מינכן: פסוקי דרחמי. 6) ע' ד"ס שם. 7) לספור יש אפי' בבלי סהור, אבל מעורה הוא בברייתא.

(מישעי' מ"ז ד'). ומרדכי הודה על בשורות טובות שבשרוניי. מהתשובה של התינוק השני אפשר להוכיח, שתמיד נחשו בפסוק האחרון שלמדו בבית הספר.

⁰ פִּסְקָא, פסקהירין. כתובות ע"ז ב', נדר' ל"ז ב', ל"ט א', ק"ב ב'; מאי פסקא; ב"ב ק"ל א'; פסקא דרינא.

פִּסְקָא, (?) הברלה; פִּסְקָא-סימן של הברלה. שמור' ב' קרוב לסוף (לד' פסוקים שיש להם השואה: בר' כ"ב י"א; שם מ"ז ב'; שיא' ג' י'; שמות ג' ד'); אתה מוצא באברהם אברהם יש בו פסק (כלומר בין שני השמות אברהם יש קו מפסיק), יעקב יעקב יש בו פסק, שמואל שמואל יש בו פסק, אבל משה משה אין בו פסק (1).

⁰ רבים, מנ"י ג' א', לנחמ"י ח' ח'; ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים (כלומר הפסקות שנעשות לפי טעם הענין); השהה נדרים ל"ז ב'; פסוק טעמים.

פִּעֵם, שהשיר ד' מ"ז (ר' יוחנן); מ"ח פעמים כתוב בתורה באר באר כנגד מ"ח דברים שנקנה בהם התורה; ויקר' ל"ד ס"י א': כ"ב פעמים כתיב אשרי; שם ד' ס"י ב': ו' פעמים כתיב כאן נפש כנגד ו' ימי בראשית; שהשיר ז' א': ד' פעמים כתוב כאן שובי כנגד ד' מלכיות ששולטין בישראל; קה"ר ט' ח' (לדניאל ט', כ"ג ו"י, ג', י"א); ג' פעמים כתיב כאן חמורות; איכה ר' א' י"ג (לאסתר ז' ה'); ויאמר ויאמר שתי פעמים; רות ר' ב' י"א: כמה שני פעמים הגד הגד ל'; פסיקתא ר' 180 א' (לשיא א' י"א); ג' פעמים כתוב בפסוק הזה אמתך אמ' אמ'; תנחומא תולדות ס"י י"א, לברי' כ"ז ל"ג (הצד ציד): כמה שני פעמים.

פרט, קל: ציין כל דבר בפני עצמו, תנחו' ב' תולדות כ', עה"כ דה"א ג' י'. כ"ד: ועד כאן פרט לך הכתוב; פסיק' ר' 58 א', לויקרא י"א ד'-ח': פורט כל אחד ואחד בפני עצמו; שם 32 א' (על אדות פסוקי התהלים שבהם כל אחד מאיברי האדם משבח להקב"ה); וחזור ופורט.

⁰ פסח' כ"א ב' (ר' אבהו), עה"כ דב' י"ד כ"א: כ"מ שנא' לא יאכל... אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב בדרך שפרט לך בנבילה (2); יבמ' נ"ז ב' (רבא); אחרי אשר הוטמאה (דב' כ"ד ד') הכל היו בכלל כשפרט לך הכתוב (במר' ה' י"ג) נבי אשת ישראל והיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת מכלל דאשת כהן כדקיימא קיימא.

פִּרְט, (בארמית פִּרְטָא), ע' לעיל ערך, כלל. – פִּרְטָא, הלשון הזה שמראה שצריך להוציא איזה דבר מהכלל האמור בכתוב, נמצא פעמים אחדות בבבלי; כך בפ' ל"ב ס"י ח' – השהה ירו' מנ"י 72 ב' – לברי' ז' י"ד: כל צפור כל כנף פרט למרטיא ולקטייעיא; שם, לפסוק מ"ז; שם ס"י י"א, לברי' ז' כ"ב: פרט לדיג; ל"ד ס"י ח', לברי' ח' י"ט; ל"ה ס"י ב', לברי' ט' י"ב: פרט לשני דורות; ויקר' ט' ס"י ב', לויקרא א' ב'; פרט לגוי (והו' מהתנאים); ואולי גם ירו' ברכ' 3 ב', לרב' ו' ז'; שם 4 ג', לשמות י"ג ט'.

(1) רק במקום אחד נמצא, בכל הפסקות, תנחו' תוריע ט', אבל בהוצאות העתיקות של התנחומא בא "בכל הפרשיות". (2) ביר' ערלה 62 ד', ששם אמר זאת ר' אבהו בשם ר' אלעזר בלשון הוה: כל מקום שנא' לא תאכל... את תופס איסור הנאה כאיסור אכילה עד שיבוא הכתוב ויפרש לך, כשם שפירש לך באבר מן החי ובנבלה. ואח"כ באה השאלה: כמה פירש לך באבר מן החי? ומשיב משמות כ"ב ל'. ואח"כ שואל: ומה פירש לך בנבלה? ומשיב מדב' י"ד כ"א. כנראה הנירמא, פרש' במקום, פרט' היא העקרת.

0 ע' ערך, קל"ט. — ב"ק נ"ד א', ס"ג ב'; נכתוב רחמנא חד פרטא. — ל' פרט ל'...
ע' הדגמאות אצל ל' ח"ד 110 ב'.

0 פרק. פלג: הקשות (בדיוק: פֶּרֶךְ, שָׁחַן). נדרים נ"א א', בספור ע"ד ר' יהודה הנשיא ובר קפרא: כל דאמר ליה רבי דהבין הוא תועבה (ויקרא כ' י"ג) פרכה בר קפרא. בקישיות של ר' אחאי נאמר תמיד, "פריך רב אחאי": יבמות כ"ז א' ומ"ו א'; כתובות מ"ו א'; קדושין י"ג א'; שבועות מ"א ב'; זבחים ק"ב ב'; בכורות ו' א'; חולין ס"ה ב'; נדה ל"ג א' (ע' יאהרביכער של ברי"ל II, 28). — סוטה ל' א'; ולא פרכיה; חולין קמ"ו ב': פרכין; ערכין י"ח א': כדפרכין; כריתות ה' א': מאי פרכת. — הרבה פעמים נמצא הלשון: איכא למיפרך. ע' ברכות כ"א א'; ליה א'; שבת כ"ח א'; סיד א'; סוטה ל' א'; ב"ק ה' ב'.

0 פֶּרְכָא. (פירכא). קשיא. פסח' ס"ח ב', חולין פ"ה א': אית ליה פירכא; כריתות ד' א': אית להון פירכא; מג"ו ו' א', מנח' ס"ו א': לכולהו אית להו פ' לבר ...; ב"ב ק"ל ב': פסקא דדינא... וחיותו ביה פ'; חולין ק"ד א': מעיקרא דדינא פירכא. ברכים. חולין ס"ו ב' (רבא): אהדורי אפירכי למה לך? (למה תחפש אחר קושיות?).

פֶּרְנָס. המצא צרכים, דאג לַמְלוֹי מחסור. אפ"י הוא מאד הלשון הבא בדרך השאלה בשמות ר' ריש מ"ד, ששם המאסף את המאמרים של המדרש הזה פונה אל הדרשן, הרוצה לפרסם את כל הדמויות שיש בין ישראל ובין הגפן ואומר לו: אתה מפרנס את כל אותן הדעות האמורות בו... ובסוף אתה מפרנס...; והוא מביא רק את הדמיון שנאמר באחרונה והשאר (ע' ויק' ל"ו; מדרש שמואל מ"ו) השמיט בשביל הקצור. כך נמצא הלשון הזה עוד רק בפסיק' ר'. הפתיח' הראשונה שבפרשה הראשונה (1 ב'), עה"כ תה' מ"ב ב', באה רק ההתחלה; והשאר הוא מיעץ לבקש במקום אחר: זאת נצ"ל ואתה) מפרנס בפתח הזה השיטה בתחלת פ' אחרי מות; וכן בפרשה ה' בפתיח', עה"כ שה"ש ג' י"א: ומפרנסו כשם שהוא אומר בשיר השירים; ע' ג"כ לעיל ע' פ"ס' 1).

פֶּרְסָם. פסיקתא 24 א' (השוה פסיק' ר' 48 ב'), לבר' ל"ה ח': הכתובים לא פירסמו מיתתה אלא מן הצד; ב"ר ע"ז ס"ו ו', מרבירי תנא: לא פירסמו הכתוב; שהשיר ד' י"ב, לויקרא כ"ד י"א: ופרסמה הכתוב (אותו הדבר בתנחו' בל"ק ס"י כ"ה); תנחו' ב' ויקהל י"א, לעזרא ו' מ"ו: הכ' פרסמו 2); ב"ר ס"ה ס"ו א', ויק' סוף י"ג, לדברים י"ד ח' ותה' פ' י"ד (חזיר בתור סמ"ל של רומא): מכל הנביאים לא פירסמה אלא שנים משה ויוסף; שהשיר ד' ריש י"א, לשה"ש ד' י"א (ע"ד הנביאות של ישראל): ובא שלמה ופירסמו; שם, לזכרי' י"ד ה' (כל קדושים"ם הם הנביאים שנבואתם לא נתפרסמה); לעתיד לבוא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן; ויק' ריש ל"ב, לויקרא כ"ה י"ד: וכבר פירסמן על ידי משה; תנחו' ב' ויקהל י"א, לשמות ל"ז א': והוא מפרסמו בכל פעם; תנחו' ב' וירא ס"י ל"ב (הקב"ה אומר): ולא פרסמתי לבאי עולם מה היה האילן שאכל ממנו אדה"ר; שם וארא ס"י ה', פרפרה לשמות ו' ג': לא פרסמתי להם אם מפורש הוא. — נתפער, שהשיר ד' י"א, רות ר' א' א': ולמה לא נתפרסמה נבואתן; תנחו' ויקהל ס"י ד', שמזיר מ"ח: ומכולם לא נתפרסם אלא בצלאל.

1) שמוש בלשון זה אנו מוצאים עוד אצל התנאים. ע' ברייתא ב"ב י"ד א': פירנסתה ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו. 2) אסתר ר' א' ט' (ר' יהושע בן קרחא): מה ראה הכתוב לפרנס מעותה של ושת.

⁰ פרק. פעל: מרץ קושיא. שבת ל"ג ב': כי הוה מקשי רשב"י קושיא הוה מפרק ליה ר' פנחס בן יאיר תריסר פירוקי; ב"מ פ"ד א', ר' יוחנן מספר: בר לקישא כי הוה אמניא מילתא הוה מקשי ליה כ"ד קשייתא ומפריקנא ליה כ"ד פירוקי. כשהמקשה הוא בעצמו המשיב נאמר: הוא מותיב והוא מפרק לה. ע' ערוב' צ"א א'; יבמ' כ' ב'; קדוש' כ"ז א'; כ"ב קכ"ט ב'; מכות י"א ב': ידע לפירוקי קושיא; ברכות כ"ז ב': דאי מקשי ליה מפרק ליה. — אתפצל. ב"ק ס"ז ב': ולא איפרקה.

⁰ פְּרִיקָא. שם היוצא מהפעל הניל. מלכד הדוגמאות שהובאו בערך הקודם (לרבים), ע' ב"ק ק"ז א'; אמר להו האי קושיא והאי קושיא האי פירוקא והאי פירוקא; שם י"ד א': בקושיא דר' זירא ובפירוקא דאב"י פליגי; יבמ' ע"ט ב': לריא פירוקא דרבא פירכא היא. פְּרָק. (בארמית פירקא). פרק מהמשנה. ירוש' כתוב' 31 ב': ראשה דפירקא; כלאים 26 ד', שביעית 36 א': על כל פירקא איתאמרת או על הדא הלכה איתאמרת; נדרים 40 ד': עד דחסל פירקי; שמות ר' מ' ס"ו א': לומר פרקו או אנדרו או מדרשו; ירוש' תענית 66 א', מגילה 70 ד', יבמות 6 ב': יאות סבא ידע פרקי גרמיה (1). ע"ד מומורי הל"ט ע' הבטוי, ראשי פרקים, ירוש' סוכה 54 א' (2); שו"ט א' ס"י י"ז: כל מי שהוא קורא שני פרקים שחרית ושני פרקים ערבית קיים ובתורתו יהנה יומם ולילה. המאמר הזה, שאמרו בר קפרא, נתקבל בזמן שאחרי חתימת התלמוד ללמוד פרקי משניות. מנחות צ"ט א', אומר ר' אמי: אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית (3). — בארמית: פשט פרקיה, ע' לקמן ערך, פשט.

⁰ נדרים פ"ב א' (ע"ד פרק י"א דמסכת נדרים): כוליה פרקין ר' יוסי הוא; יבמות ט' סוף א' וקתני בפרקין; וזכחים ט"ז א': באידך פרקין (כלומר בפרק השני); סנהדרין ג"ב ב': תנן באידך פרקין. — ע"ד פרקי מדרש התנאים, ברכות י"א ב': לתנויי פרקין בספרא דבי רב; וכן י"ד סוף ב': ומתני לן פרקין (4); שבת ס"ז א': בפירקא דאמוראי (כלומר תוספתא שבת י'). (5). ע"ד התהלים, פסחים ק"ז א': ריש פרקא, סוף פרקא, אמצע פרקא (במחלקת ע"ד מקומה של הללויה), בירר, ציבורא במקום, פרקא שבבבלי. ע' ירוש' תרומות 41 ג' והשוה בבבלי חולין ט"ז א'.

⁰ פְּרִיקָא. דרשה בצבור לפני ההמון הפשוט. חולין ט"ז א'. שרב היה פוסק בענין אחד כר' מאיר, וכי דריש בפרקא דריש כר' יהודה משום עמי הארץ; פסחים ג' א': סבר רבא למידרשה בפירקא; ע' ג"כ נדרים כ"ג סוף ב'; תענית כ"ז ב': דרשינן לה בפירקא; קדושין ל"א ב': מר בר רב אשי כי הוה דריש בפירקא; סנהדרין ק"ב ב': דרשינן ליה משמך בפירקא (רב אשי). ע"ד ר' יוחנן: נפק דרשה בפירקא, יומא פ"ד ב'; ע"ז כ"ח א'. הדרשות הצבוריות של אמוראים נקראו: פירקיה דרב, ב"מ ס"ד; פירקיה דרב יהודה, שבת קמ"ח א'; וכן האמוראים: רב הונא (יבמ' ס"ד ב'); רב חסדא (קדושין כ"ה א'); רב ששת (ערובין ס"ה ב'); רב נחמן בר יעקב (יבמות ס"ז ב'); רבא (ערובין

(1) שם בטעות נדפס בשני מקומות גיטא (גיטת) במקום גרמיה. (2) השוה ב' חגיגה י"ג, ע"ד חכמת הנסתר: אבל מוסרין לו ראשי פרקים. (3) ע' ברכות כ"ז ריש ב': אבדן (וכך צ"ל במקום ר' אבין; ע' ד"ס ח"א 138) מספר ע"ד ר' יהודה הנשיא: נכנס לבית המרחץ וישן ושנה לי פרקו (ניא: ושנה לי פרק אחד). — חגיגה פ' ב': אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד. (4) גם כאן צריך להוסיף קודם ע"פ הנוסח הנכון: לתנויי בספרא דבי רב (ד"ס ח"א 66). (5) בע"ז י"ד ב' אומר רב חסדא ע"ד הפרק החמשי של מס' ע"ז: גמירי דעבודה זרה דאברהם אבינו ד' מאה פירקי הוון ואנן חמשה תנן (המספר ד' מאה הוא מספר ענול, ע' ב"ב י"ד א').

מ"ד ב'; אביי (ר"ה כ"ד ב'); ר' פנחס בר אמי (פסחים ק' א'). — ר' יוחנן מספר בסנה' ל"ח ב'; כי הוה דריש ר"מ בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אנרתא ותילתא מתלי; ע' נ"ב עור חגיגה ה' ב'; מפירקיה דר' יעקב שמיע ל'; ברכות כ"ח ב'; לא אתא לפירקא; יומא ע"ח א'; וכולהון רבנן אתו לפירקא; ברכות ל' א'; נפקו לפירקא; שבת נ"ז ב' (רב יוסף); הוי יתיבנא בפירקא; ברכות ו' ב'; אנרא דפירקא ריהטא. — ברבים. ערוב' ל"ז ב'; מותיב פירקי (חכם אחד שהיה דורש ברבים היה מושיב את הקהל שהיה יושב בשעת הדרשה); כתוב' ס"ב א'; בני פירקי (כלומר השומעים התמידיים של הדרשות; השהו; בר בי רב = תלמיד).

פרש. פֶּעַל, א. כשהגשוא הוא המקרא או נותן התורה (כלומר הקב"ה) או המוכן של הפעל הוא הגדר ברור, מפורש. ביחוד הוא נמצא אצל הציטטים הלוקחים מחלק הכתובים והנביאים, שעל ידם מתבארים מקומות אחרים בתנ"ך או שאיזה רעיון מבוטא על ידם יותר ברור, מתהלים, שהשיר א' י"ד (= קהיר ד' ו'), לפירקא מ"ז י"ג (וכסה), מבואר ע"י תה' פ"ה ג' (כסית): הכסוי הוה אין אנו יודעין מה הוא עד שבא דוד ופירשו; פסיקתא 157 ב', לתה' ס"ט י"ד; ובא דוד ופירש; קהיר ו' י"ב (כצל), לתה' קמ"ד ד' (כצל עובר); בא דוד ופ'; דברים ר' ב' ס"י כ"ז; תה' ק"ו מ"ד, לדברים ד' ל'; ודוד פ"י אות; שם ו' ס"י ה'; תה' קכ"א ו', לדברים כ"ח ו'; פסיקתא ר' 144 א', תהלים קל"ז א'; ודוד מפרשה; שו"ט ק"ט ס"י א'; ודוד מפרש (תה' י"ח כ"ד). — מספרי שלמה, ירושל' ב"מ סוף פרק ה' (10 ד'), שו"ט לאותו פסוק; משלי כ"ד י"א (ומטם), לתהלים מ"ז ה' (ימוט); בא שלמה ופ'; וכן בפסיקתא 147 א'; 194 א'; שהשיר לאותו פסוק; פסיקתא ר' 202 ב'; שה"ש א' ד' (ונשמחה כך מוכיח ש"ב) האמור בתה' ק"ח כ"ד; מוסב על הקב"ה ולא על היום); שהשיר ד' ו'; ד' י"א; קהיר ו' א'; שו"ט י"ט ס"י מ"ז; שה"ש ב' ג' (חמדת), לתה' י"ט י"א (הנחמדים); קהיר א' ריש ב'; קהלת א' ב', לתה' קמ"ד ד'; דוד אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו שלמה בנו; דברים ר' סוף ט', שה"ש ח' ו'; ושלמה מפרשה; דברי ר' א' ס"י ט', משלי כ"ד כ"ה; שכן שלמה מפרש, מאיוב, תנחומא ב' נח כ"ז; מעשה דור המבול פרשו איוב (איוב כ"ד ב'); דברים ר' ט' קרוב לסוף, איוב ל' כ"ה; לפיכך א' מפרשה; כ"ר כ"ז ס"י ו'; אלו לא בא איוב לעולם אלא לפרש לנו מעשה המבול דיו; שם: אלו לא בא אליהו אלא לפרש לנו מעשה ירידת נשמים דיו (איוב ל"ז). — מהנביאים, שו"ט ק"ז ס"י א', ישע"י ל"ה י' (וכן ישע"י מפרש); ב"ר ל"ז ס"י ב', רשב"ל אמר עה"כ ב"ר י' ו': (יחזקאל ל' ה'): היינו סבורים שנחב"לעה משפחתו של פוט בא יחזקאל ופ'; תנח' ברכה ס"י ג': מיכה ה' י"ד (בא מיכה המורשתי ופסק — צ"ל ופירש — הדבר, ובפסיקתא 200 ב'; עד שבא מיכה המורשתי ופירשה); תנחומא כי תשא סוף ס"י ב'; ישע"י מ' י' (שכן הנביא מפרש ואומר); שו"ט פ' ס"י ו'; ישע"י כ"א א' (למה לא פירש הנביא); שו"ט צ' ס"י י', תה' צ' ב'; אין אנו יודעים אם הקב"ה מענו של עולם או העולם מענו של מקום עד שבא משה ופירש: ה' מען...; פסיקתא ר' 197 ב', שמות י"א ד' (השוה עם פסוק א', ששם לא נתפרש זמנו): הלך משה ופירש משלו; תנחומא תצא סוף ס"י ב'; לא פירש הקב"ה שכר מצות שבתורה; פסיקתא ר' 167 א', לברי' ב' י"ז; שלא פירש לו אם יום משלו אם יום משל הקב"ה; מדרש שמואל כ"ה ס"י ב', לשיב א'; מפני מה לא פירשו כתובים כמה חללים נפלו בהר הגלבוע; תנחומא ב' נח סוף ס"י כ"ד; אלא שלא פרשו הכתובים. — את הנושא צריך להוסיף במחשבה, הכתוב' במקומות האלה (ע' לעיל ערך, פרט' הע' 2), ירושל'

ר"ה 56 א': כל מקום שנא' שנים בחדש פירש; כלאים 26 ד', לדרורים כ"ב י"א; פירש בבגדים; ב"ר א' סי' ו', לבר' א' א': ...ולא פירש; איכן פירש? להלן... (ישע"י מ' כ"ב). נתפער. תנחומא ב' תולדות י"ט, למ"א י"ט י"ח (נ"פ שופטים ו' ל"ו ולהלן): ואלו הן אותן שנתפרשו בימי נדעון; שם וישלח סי' כ"ג: נתפרשו שמותם (איוב ב' י"א); ויקר' ו' סי' ו': כל נביא שנתפרש שמו ונתפרש שם אביו נביא וכן נביא; שהש"ר ב' ג': אעפ"י שנתנה תורה בהר סיני לא נענשו עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד.

מפורש. ע' ערך, סתם. עוד דוגמאות. שהש"ר ד' י"ב: מה שמפורש בואלה שמות (שמות כ"ה ג' ולהלן); שם: מה שמפורש ביחזקאל (יחזקאל ט"ז י'); רות ר' א' סוף א': כל אחד ואחד מפורש בפני עצמו; שו"ט י"ז סי' ה': וכן מפורש ע"י דוד; שם, ק"נ סי' ה': שכן הוא מפורש ע"י יחזקאל; תנחו' לך לך סי' י"ז: מן הפסוקין המפורשין; שם וירא סי' י': מקרא מפורש הוא.

פירש. ב. במובן באור של הלכה. ירוש' יבמ' 4 ד': כך פירשה ר' הושעיא אבי המשנה; וכן בכתובות 32 סוף ד', ר"ה 56 ג': פירשה לוי בר סיס' לפני רבי; ב"ק 12 א': פירש ר' מנחם... קומי ר' לא; ב"מ 12 ב': פירש ר' סימאי; פאה 18 ב': ר' בא מפרש; ע"ז 41 א': ר' סימון מפרש; שבת 4 ד': אדם גדול היה ובקי במשנתנו היה ופירשה; יבמות 6 ב': עד שיפרש לו רבו; פסחים 36 א': רבנן דקסרין מפרשין להון; פאה 15 ב' (ר' זעירא): נפרש מליהון דרבנן מן מליהון דר' יוחנן; דומה לזה שבת 14 ב'; קהיר ח' א': ומי יודע פשר דבר שהוא יודע לפרש משנתו (השוה תנחומא חקת סי' י"ט 1). — יותר קרוב לסוג א' שייך מה שבירושלמי פאה 17 א' אומר אמורא אחד ע"ד המשנה פאה ב', ו': אילוילי שבא נחום ופירש לנו יודעים היינו; גטין 43 א': ר' מנא לא מפרש ר' אבין מפרש (כלומר במחלקת שבין ר' יוחנן ורשב"ל לא פירש ר' מנא איוו היא דעת ר' יוחנן ואיוו של בר מחלקתו, ור' אבין פירש); ב"ר כ"ט סי' ד': ר' הונא ור' פנחס לא מפרשין ר' חנין ור' הושעיה מפרשין; וכן ב"ר ל"א סי' י"א 2).

פירש. ג. באר את המקרא. ב"ר צ"ח סי' ד', לבר' מ"ט ד': בא ר' אלעזר המודעי ופירש; שמור' ריש כ"ט, לרב' ד' ו': חזר ר' לוי ופירשה 8; תנחומא חקת סי' י"ח: שידועים לפרש את התורה מ"ט פנים... (במאמר המובא לעיל ע' פנים, בא, לדרוש במקום, לפרש); שם נח סוף סי' כ"ד, לבר' י"א א': אלא רבותינו פרשו מקצתן; ב"ר צ"ח סי' ה', לבמדבר ל"ה ח': אע"ג דאנו מפרשין ואמרין; איבה ר' א' א', לאיבה ב' י"ז: ר' יעקב דכפר חנן מפרש ליה; ויקר' א' סי' ג', לדחייא כ"ד ו': אחא ר' יהושע בר נחמיה ופירש הדין קריא; רות ר' בפתיחתא, למשלי י"ט ט"ז: לפרש ונפש רמיה תרעב; שמור' כ"א סי' ו', לשמות י"ד ט"ז: ור' חמא ב"ר חנינה פירשה משום אביו. על זה נחשב גם מ"ש בתנחומא חקת סי' ט"ז (פסיקתא ר' 61 ב'): הקב"ה שפירש התורה למשה; שם 20 ב': משה שפירש התורה לישראל, מדרש משלי לו' ו', ר"א לר"י: פרש לי פסוק זה, האיחפעל מן פרש ע' לקמן ע' תוב.

0 א. ערובין כ"א א', להל' ק"ט צ"ז, איוב י"א ט', יחזקאל ב' י', זכריה ה' ב': דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה בן עדי ופירשו; כ"ב ו' ב', להל' ק"ב ט' (ר' אבהו): שאלו את שלמה עד היכן

(1) ארמית. כלאים 27 א'. ע' לוי ח"ד 142 א'. ע"ד גורת הפלה, פרשתה' (שתי פעמים, פעם אחת בשניאה, פרשתה' ע' כלמן גראמאסיק. ע' 307 שורה ב', 2) ע' אנדת אמוראי א"י ח"ב 340, 1. (3) ע' שם ח"א 556, 1.

כחה של צדקה אמר להן צאו וראו מה פירש דוד אבא פיור נתן...; בימ מ' ב' (רשב"ל לויקרא כ"ה י"ד, מיר); משיכה מפורשת מן התורה. — בארמית. מנילה נ' א': דאורייתא מיפרשא מילתא דנביאי איכא מילי דמפרשן ואיכא מילי דמסתמן (ע' לעיל ערך, סתם); ברכות י"ב ב', לבמדבר י"ג ל"ז—מ"א: הני תלת מפרשן (חובת קיום המצות, פסוק ל"ט; מצות ציצית, פ' ל"ח; יציאת מצרים, פ' מ"א).

0 ב. א'. פירושים לדברי התנאים שבאו לפרש דברי קדמונים. ערו' פ"א ב' (ריב"ז): כל מקום שאמר ר' יהודה אימתי ובמה במשנתנו אינו אלא לפרש דברי חכמים; חולין ניב ב' (ר' אלעזר): לא בא ר' יהודה אלא לפרש דברי חכמים; סוכה י"ח א', פעמים: ר' ישמעאל ביר יוסי לר' יהודה בר אלעאי: פָּרַש דבריוך (1); ב"ב ע"א א': פירש יהודה בר נקוסא לפני רבי. — בארמית. ובהם סיח ב': חני והדר מפרש. במקום שאין חידוש במשנה או אומר: פירושי קא מפרש; ע' מו"ק י"ג א'; בימ קיב ב'; ב"ב קיד א'; חולין ט"ז ב'; צ"ח א'; ק"ג א'. — עם הנשוא, טעם: ראייה מדברי הכתוב לענין של הלכה. ברכות י"א א': בית הלל קא מפרשי טעמיהו; ע' ניב ערכין כ"ט א'; גמין י"ט א'. — ברכות ב' א', ע"ד סדרי הפרקים הראשונים במשנה ברכות: מפרש כל מילי דשחרית והדר מפרש כל מילי דערבית (כאן, מפרש' לא במובן באור אלא הרצאה); וכן בנדה ניב א': אידי דפריש מילי דתניוקת קמפרש נמי מילי דתניוק; נדרים ב' ב': מפרש האי דפתח ברישא (שם ובג' א' עוד דוגמאות); נזיר ב' א'.

0 ב. ב'. באורים לדברי מסורת ע"י אמוראים. חולין צ"ח א': שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר; גמין כ"ג ב': שני גדולי הדור פירשו את הדבר; בכורות כ"ב א': שמעתי... ואין לי לפרש; שם: כי אתא רבין פירשה משמיה דריו"ח (ע' דומה לזה יומא מ"א סוף ב'); ב"ב נ"ו א': פירש ר' מרינוס בשמו; שבת ק"ל ב' (אביי): האי מילתא א"ר זירא ולא פירשה עד דאתא רבה בר אבוה ופירשה; ב"ב קנ"ג א': כי אתא רב הונא מכופרי פירשה. — בארמית. ב"ב ל"ח ב': רב טעמא דתנא דידן קמפרש (2); סוטה י"ט א': עד דמפרשת לי להא מילתא (3); יומא כ' ב': וקא מפרש (רב מפרש דבר מהמשנה); חולין נ"ו א': ואת מפרשת שמעתתיה דרב; ב"ב נ"ו ב': איכא דמפרשי הכי; שם ק"ו א': לפרושי לדרב.

0 בלשון, לדידי מיפרשה ליה מיניה דר'... בא האמורא להגיד שענין פלוני הוא שמע באוניו מפי האומר באופן ברור ומפורש (מיפרשה = מפורשת או מתפרשת). כרגיל בא לשון שכזה במקום שיש איזה ספק או נוסח לא נכון במאמר הגדון ודורש בירור. בלשון שכזה השתמשו במסרם דברי אמוראי ארץ ישראל: ר' יצחק בר נחמני בשם ריב"ל (ברכות ל"ד ב'; חולין מ"ה א'); ר' אבהו בשם ר' יוחנן (כתובות נ"ד ב'; גמין פ"ז א'); ר' יעקב (ערוכין פ' א'; ב"ב צ"ד ב'); ר' שמעון בר אבא (גמין ע"ח ב'); ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא (שבת צ"ד ב'; בימ ק"ה א'); ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא (מגילה ד' א'); ועוד מאמרי אמוראי בבל: מר עוקבא בשם שמאל (ערוכין פ"א א'; ב"ב ק"י ב'); רב ענן (ערוכין צ"ה א'; מו"ק י"ח א'; כתובות נ"ד א'; פ"ט א'; בימ נ"א ב'; ב"ב ל"ח ב'; חולין ל"ח א'); רב יהודה בר יחזקאל ע"י בנו יצחק (ערוכין פ' ב'; צ"ז א'); ר' זירא (יבמ' ע"ח ב'); ר' יעקב (מנח' כ"ט א'); רב הונא ע"י רב זירא (שם); ר' ירמיה

(1) ע' ד"ס שם. בכ"י אחר: פרש לנו דבריו. בכ"י מינכן: פרוש דבריו. בנדפס: רבי פריש.

(2) ע' ניב סתים ע' ב': טעמא דפרושים ניקו ונפרש. (3) ע' ניב אג' אמוראי אי' ח"ג 800, 8.

בר אבא ע"י ר' זירא (תעני' י"ב ב'); רב נחמן בר יעקב ע"י רב יוסף בר מנימי (כתו' ק' ב'); אביי ע"י יימר בן שלמיה (כ"ב ס"ג א').

ב. ג'. באורי מקראות. יבמות כ"א א': כל התורה נמי פירשו רבנן; שבת נ"ה ב': דמפרש ביה קרא (ש"כ י"ז כ"ה); ערובין נ"ד א', רב יוסף לרבא; עד דמפרשת לי הני קרא; נדרים נ"ב א', ר' יהודה הנשיא לבר קפרא; פרשה את; ע"ז י"ט א': פריש רבי ואמר (לחלה' א' ב'); וזכחים מ"ג ב', רבא; כל קרא דלא מפרש לה רב יצחק בר אבדימי (1) וכל מתניתא דלא מפרש לה ועירי לא מיפרשא.

פ'רש', שם היוצא מהפעל הנ"ל. לסוג א' שייך: שהשיר א' ו' (פעמים); איבן פירושו של דבר (2). לסוג ב' שייך: ירושלמי כ"ב 14 ג', בארמית: כל הדין פירושא; דמאי 25 ד': ברם הכא פירוש. — פ'רש' — ער"ה 60 ד', 61 א': בפירוש שמעתנה מן ר' יוחנן (3); פאה 19 ב': בפירוש פליגין. — לסוג ג', פ'רש' בתור פירוש למקראות כמעט שאין כלל בספרות הארצישראלית. קצת אפשר לחבר לזה את המאמרים שנביא לקמן ושהם מומן מאוחר. תנחומא אמור סוף ס" כ"ט (לויקרא כ"ג מ', בדרשה על משלי ל' כ"ד); ומי פירש לנו בפירוש שארבעה מינין הללו שהן אתרונן...; שו"ט ט' ג', ע"ד טעמי המצות; ומנלה להן טעמן ופירושן (4).

0 א. שבועות ג' ב', כ"א א' (רבא), לשמות כ' ז': בפירוש ריבתה תורה שבועת שקר דומיא דשבועת שוא; מכות י"ג ב' (ר' אבהו), לרב' כ"ה ג': בפירוש ריבתה תורה חייבי כריתות למלקות; ע' עוד כתובות ל"ב ב'; ל"ה א'; תמורה ג' ב'. — ב. כ"ב קכ"א א': רב אסי בר נתן נמר לה להאי מתניתא ולא ידע ליה לפירושה; מנילה כ"ז א': האי צורבא מרבנן דשמע למילתא ולא ידע פירושה; שבת נ"ט ב', קמ"ז ב': בפירוש אמרת לן משמיה דרב; ע' נ"כ פסחים י"ג סוף א'; ביצה ו' א': בפירוש אמר לי מר. — לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, ברכות ט' א'; י"א ב'; ערובין צ"ד א'; כתוב' פ' ב'; ב"ק כ' ב'; כ"ב מ' ב'; קכ"ז א'; חולין צ"ד א'; צ"ה א' 6). וכן אנו מוצאים שואלים את האומר: בפירוש שמיע לך או מכללא שמיע לך? וע"ז באה תשובה: אנא בפירוש שמיע לך; ע' שבת ל"ט ב', מ' א'; ערובי מ"ז א'; יבמ' ס' ב'; נטין ל"ט ב'; השוה נ"כ וזכחים ק"י א': בפירוש שמיע לי מניה דרב. — ג'. בארמית. יומא י' א': מאן דלא ידע פירושי דקראי (נ"א פירושא דהאי קרא); ע"ז ד' א': פירושא דהאי פסוקא (6). לזה שייך במקצת גם מאמרו של הלל: זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה היא; עוד חולין ס"א א': לא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי סופרים.

פ'רש'ה. חלק ידוע מהמקרא, ביחוד מהחומש. פסיקתא 60 ב': הפרשה האמורה להלן היא הפרשה האמורה לכאן (ע"כ שמות כ"ט ל"ח ובמדבר כ"ח ב'); קה"ר ד' ט': טובה פרשה שנאמרה ע"פ שנים מפרשה שנאמרה ביחיד (שנים) — משה ואהרן; יחיד — משה; תנחומא בלק ס" כ"ג; ושומעין כל פרשה ופרשה למה נכתבה (7); שמות ר' ל'

(1) ע' אנ' אמוראי בבב' ע' 64. (2) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ג 382, 7. השוה אדריג נ"ב סוף פכ"ט (חוצ' שכטר 62); וזה פירושו של דבר. (3) ע' פרנקל מבוא 14 ב'. (4) בנוסח העתיק של המאמר (ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 479, 6) בירוש' פאה 15 ד' חסר המאמר הזה. — בשחש"ר ג' י"א בא פירושה (צ"ל פירוש) בתור חוספה מהגליון, שאינה במקורות המדרשיים המקבילים (פסיקתא 30 א'; פסיקתא ר' 78 ב'). (5) ע' סימני כל המקורות אצל מרגו לברכות ט' א'. (6) כנראה בבא זו היא חוספה מאוחרת, ע' ד"ס שם. (7) השוה מדרש דבי ר' ישמעאל בכמה מקומות: למה נאמרה פרשה זו (ע' כאן ח"א 109).

פֶשֶׁט, פֶּעַל, (מובנו הראשון הוא הושיט), באר את המקרא, לרדת לעומקו, עיני ר' יהודה הנשיא מסופר (איכה ר' ג' כ"ט): רבי הוה פשיט קראי וכד הוה מטי לאיילין פסוקיא הוה בכי; קה"ר י"ב י"ד: רבי הוה פשיט הדין קרייא; מדרש שמואל כ"ד, ויקיר כ"ז ס' ו' (כמו באיכה ר', אלא ששם נשתבש מרבי הוה לרב חייה'), – בלי נשוא, שריט ע"ה ס' י"ט: רבי הוה יתיב ופשיט, ואחיכ מובא הבאור למלת, חופף (דברים ל"ג י"ב) ושיחה עדיז בין ריש בן הנשיא ובין ר' חייא, ויקיר ט"ז: ר' ינאי הוה יתיב ופשט 4; ב"ר י"ז ס' ג': ר' אליעזר בן עזריה ור' יוסי הגלילי הוון יתבין ופשטין; באגדה דריב"ל ואליהו הנביא נאמר: הווי יתבין פשטין (ממה שנאמר שם אחיכ נראה שעסקו לא במקרא); וכן בשהשיר ו' ב': ר"ע ותלמידיו וי"א ריב"ח ותלמידיו הווי נהיגין יתבין פשטין תחות חדרא תאגה, ע"ד העסק בהלכה נמצא במקומות הללו בירושלמי, ברכות 6 ג': ר' חייא בר אבא פשט עם ר' נחמיה פירקיה; ביצה 63 א': ר' ירמיה הוה פשט עם בריה דר' ר' חייא

(1) צ"ל קעה, ע' בובר שם. (2) המסורת הזאת בבבלי סנהדרין ס"ח א' מביאה, ה'פכות' במקום, פרשיות'. (3) ע' אדות זה מסרו ש' ר' יהודה בר ברוכי ספר העתים, הוצ' שור 246—248. (4) במדבר ר' י"ח, בעברית: ר' ינאי היה יושב ומושב.

אימי; ערובין 25 ג': זימנין סנין פשטית עם ר' יעקב בר בון 1). – עוד דוגמאות לפשט קרייא. ויקיר י"ט ס" א': ריש לקיש הוה פשיט קראי (שם מדובר על משלי י"א מ"ו ואיכה ב' י"ט); שהשיר ה' י"ד: ר' יוחנן כד הוה פשיט קרייה. פשט סדריה, ע' לעיל ע', סדרה. – עם 5, כשמלמד מקרא לאחרים, ר"ח בר חמא אמר ע"ד ר' יוחנן תלמידו, ירושלמי בי"מ סוף פ"ב (8 ד'): ובאנדתא פשטית ליה חוץ ממשלי וקהלת; פסחים 36 ד': פשט ר' אלעזר לחברייא (לבר' ו' י"ט); וכן במגילה 72 ב' וסוטה 23 ד', בבב' י"ח ס" ה' באה מחלקת בין ר"מ ורבנן. על קושיתו השיבו בדרשה (ופשטון ליה) בשני אופנים, אחד אמר ר' יוחנן בשמם ואת השני-ר' לוי, ב"ר צ"ג ס" ו': פשט להון, כשנשג יהודה אל יוסף, הוא באר בעצמו את מוכן המלה, ב"י, ב"ר מ"ד י"ח, ירושלמי סנהדרין 20 ד': פשטון יציאה מציאה (ג"ש ותצא, בר' ל"ד א' ותצא, בר' ל' מ"ו) 2).

הפעל נמצא גם פעמים אחדות בעברית. ירושלמי שבת 15 ג', איכה ר' ד' ב': היו יושבין ופושטין במגילת קינות 8); תנח"י ב' תשא ס" י"ט (שמור מ"ז ס" ה'), לשמות ל"ד כ"ח: היה (משה) לומד תורה ביום ופושט אותה בלי"ה בינו לבין עצמו; תחומא יתרו ס" מ"ו: עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך; ש"ש א' ס" י"ז: במי שהוא רגיל לפשוט בהן; ירושלמי מעשרות 48 ד': חזרו ופשטו לו.

פְּשִׁיטָא, פְּשִׁיטָא. (בינוני פעול). ברור, בלי כל ספק, עפ"י הרוב אחריו באה 5. – פשיט הוא 5, ירושלמי יומא 38 ב' 4); 38 ג'; יבמות 12 א'; סוטה 21 ד'; מעשרות 48 ד' (שם נשתבש מן, פשיט 5, פשטו); פשיטא הוא מילתא, שביעית 39 ג'; תרומות 42 ד'; בכורים 64 ב'; פסחים 35 ג'; הדא פשיטא שאילתיה דר'... פאה 19 ב'; 20 א'; כלאים 29 ד'; תרומ' 44 ב'; נדר' 38 ד'; ר'... פשיטא ליה ש... פאה 16 ד'; 20 ד'; שבת 2 ג'; 13 א'; ר'... פשיטא ליה, מעשרות 49 ד'; חלה 58 ג'; פשיטא לך, תרומ' 40 ג' 5); פשיטא (ש...), כלאים 29 ב'; חלה 57 ד'; ערלה 62 א'; חגיגה 78 ד'; מהדא פשיטא, שבעות 45 ג'. ע' ג"כ ערך, צריך.

פְּשִׁיטָא, פְּשִׁיטָא. ויקיר מ"ו ס" ב', ר' ינאי אומר עה"כ תהלים ל"ד י"ג: כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן פשיט. – בתור שם עם כנוי, בארמית: פשוטיה דקרייא. ירושלמי סנהדרין 18 א', לשמות כ"א א' (הכונה היא למה שהוכא במדרש התנאים בתור תני רשב"י, אבל עצם הבאור אינו כאן); שם 29 א', לשיב ו' א' (לפי הפשט הפשוט היו שם שלשים אלף, אבל ממה שנאמר, ויוסף עוד' משמע שהיו עוד שלשים אלף) 6).

פְּשִׁיטָא, פְּשִׁיטָא. כנור לכפול, ע' לעיל ע', כפלי.

0 פשט 5... תרץ 5מי שהוא קושיא, פתור איוה ספק, נטין כ"ה א': קא בעי מיניה... קא פשיט ליה...; יבמות מ"ו ב': קא בעי מיניה... וקא פשיט להון...; שבת ק"מ א': מיבעיא בעי לי מרב הונא ופשט 5; זבחים צ"ו ב': מר כי בעינא מילתא מיניה פשט 5י מסברא; שם: ר' ששת כי בעינא מילתא מיניה פשט 5י ממתינתא (ע' לעיל ע', סברא); שבת צ"ו א': הא מילתא איבעיא ליה לרב חסדא ופְּשִׁטָא ניהל"ה רב המנונא; תענית כ"א א', כתובות ס"ט ב': אי איכא דשאי' ליה... ולא פשיטנא ליה...; מנחות צ"א ב':

1) השוה איכה ר' א' ה' בספור ע"ד ר' צדוק: דאכיל חד גמזו ופשיט עזוהי מאה פרקין.
2) כאן פשט הוא במובן ילף או (בבבלי) גמר. 8) ע' ג"כ לעיל 267 הע' 4. 4) בויקיר י"א ס" ו', פסיקתא ר' 68 ב' נמצא פשוט במקום פשיט. 5) חלה 59 ב': אין תפשיטא לך, צ"ל אין מ' לך.
6) ע' אני אמוראי א"י ח"ב 496 ב'.

ברק לן רבא ופשיטנא ליה ממתניתין...; חולין קליג א' גיב כך; ברכות כ"ה ב', יבמות נ"ז א': ולא פשיט ליה; קדושין כ"ה א': דבעין מיניה מילתא ולא פשט לן; נדרים נ"ז ב': פשט ליה מן הרא; ב"ק ס' ב': פשטו ליה מאי דפשו ליה. כשהשואל חוזר ומשיב לעצמו, חולין ה' ב': הדר פשיט לנפשיה; מגילה ג' ב': בתר דבעיה הדר פשטה; ע' גיב יומא מ"ז ב'; קדושין ט' ב'; מ"ח א'. — במובן פתרון שאלה בא הפעל פשט גם בתוך המשא ומתן של הסוגיא בנוף שני ביחיד, שבת כ"ח ב': תפשוט דרב ביבי; ערוכ' ק"ג ב': ותפשוט דר' אלעזר; חולין ק"ג ב': ותפשוט ליה מ...; כתוב' צ"ז ב': תפשוט ליה ממתניתין, וכן גם בנוף שלישי, שבת כ"ח ב': ולפשוט מינה ד...; ע"ז ע"ב א': עובדא הוה ופשטיה מהא...; ברכ' ב' ב': פשטו ליה מבריייתא. — במובן ילפותא, כ"מ כ' ב' (רב) עמרם לרבא): היכי פשיט מר איסורא מממונא; כתובות מ' ב', מ"ז ב': ממונא מאיסורא לא ילפינן; פסחים פ"ז ב': יתיב רב כהנא וקא פשיט ליה ממשט (כאן המובן הוא שהרצה את הדבר באופן ודאי, שאין בו שום ספק); השוה חולין צ"ח א': ומר פשיט לה ממשט. לפעמים מתקשר הפעל פשט עם הענין הנדון ע"י ב', מנחות כ"ז ב': כי פשיט ר' אליעזר במנחות בעי הכי; נדה ל"ד ב': כי פשיט רשב"ל בוב בעי (1).

0 איתפערל, ברכות נ"א א': הואיל והראשונים איבעיא להו ולא איפשיט להו; שבת ד' ב': בתר דאיבעיא הדר איפשטא ליה; ברכות כ"ה ב': בעיאי איפשטא ממתניתין. 0 פְּשִׁימָא, ברכות ל"ט א': פשיטא לי; וכן בשבת ג' ב'; כ"ג ב'; מ"ט ב'; שבת ע"א א': מילתא דפשיטא להו לאבוי ורבא מבעיא לר' יורא. בניגוד לַמְסַפָּקָא (בינוני פעול מבנין פִּעֵל) (2), פסחים ב' ב', בדרשה לאיוב כ"ד י"ד: אי פשיטא לך מילתא כנהורא... ואי מספקא לך מילתא כליריא; שם פ"ג ב': ספוקי מספקא ליה לר' יהודה דאי מיפשיט פשיטא ליה...; יומא נ"ב ב': לרב חסדא מספקא ליה לאיסי בן יהודה פשיטא ליה; נדה כ"ה א': חולין ע"ט א' (שם אחר, מיפשיט צריך להשלים, פשיטא). המלה, פְּשִׁימָא באה בתור לשון קצר במקום, מילתא פשיטא היא, שאיזה ענין או שאיזה פרט מהמשנה הוא מובן מעצמו, ולפיכך לא היה צריך לאמרו. אל השאלה הזאת שמתחילה ב, פְּשִׁימָא באה לפעמים הוכחה, ע' ברכות כ' ב', אבל כרגיל באה בלי הוכחה, התשובה על זה: מהו דתימא... קמשמע לן (מה הוא? שאם תאמר... לפיכך הוא בא להשמיענו ש...), מזה שבפִּעֵל המשנה או ההלכה שתק מדעה פלונית ולא הכניסה, מוכיח שהוא דחה אותה. ע' שבת צ"ד ב'; יומא ד' ב'; כ"ב קל"ז א'.

0 פְּשִׁטָּה, (ארמית), המובן הפשוט של המקרא, השאלה, פשטיה דקרא במאי כתיב נמצאה בערכין ח' ב', לטהלים ל"ז ע', ששם משיב ע"ז רב יהודה; חולין קל"ג א', למשלי כ"ה ב' (שאלת אבוי לרב דימי); ערובין כ"ג ב', לשמות כ"ז י"ח (אבוי משיב); כתובות ק"א ב', לבר' מ"ט י"ב (רב דימי הביא ע"ז תשובה מא"י); קדושין פ' ב', לדברים י"ג ז' (אבוי משיב); חולין ו' א', למשלי כ"ג ב' (סתם). בכל המקומות הללו באה שאלה זו אחרי הדרש שנוטה מהפשט (3). בשני הבטויים הללו, פשט ו, דרש משתמש אבוי בשיתתו עם רב יוסף, סנהדרין ק' ב' ע"ד ספר בן סירא: אי מפשטיה... אי מדרשא...; כתובות ל"ח ב': לא אתיא גזירה שוה ומפקא ליה לקרא מפשטיה לנמרי; ובהים ק"ט א' (רב) נחמן בר יצחק): כפשטיה דקרא.

(1) יחיד הוא השמוש בפעל הזה במאמר, פשט גרס ותני, הוריות י"ג ב'. (2) ע' ביצה ד' ב': ר' אסי ספוקי מספקא ליה. (3) ואולם הכאור שנמצא בשם, פשטיה דקרא אינו דומה לפשט הפשוט של הבנת הדרות האחרונים, אלא שגם, פשטיה דקרא הוא על פי הרוב מעין דרש.

⁰ פשוט. אותו המוכן כמו בערך הקודם. השם הזה נמצא בתוך הכלל המושב "אין מקרא יוצא מיד פשוט". בזה משתמש רב יהודה, יבמות י"א ב', בבאור מקרא בענין הלכה. רבא אומר, שם כ"ד א', ע"ד דרשת התנא לדברים כ"ה ו' ע"י בראשית מ"ח ו': אע"ג דבבב התורה כולה אין מקרא יוצא מיד פשוט הכא אתאי נורה שוה אפיקתיה מפשטיה לגמרי. עוד משתמש בכלל זה מר בר רבינא בשיחתו עם רב כהנא, שבת ס"ג א', וע"ז אמר רב כהנא: כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה נמירנא לה לכולא תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מיד פשוט (1).

פשר. פער: באר. פסיקתא 198 ב', בדרשה על י"א מזמורי תהלים (צ"ק—ק') שכנגד י"א שבטים (מלכר שמעון), ואולם הדרשות נאמרו רק על ששה שבטים, אומר ר' יהושע בן לוי: עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ופשר לעצמך (2). הפער הזה (בארמית לפתרון חלומות, ע' דינאל ה' י"ב, בבלי ברכות נ"ז א') שוה במובנו עם, פתור. **פתח. קל** (בניגוד לחתם). פסיקתא 116 א': כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו בדברי נחמות; ש"ט ד' ס"י י"ב: כל הנביאים פתחו בחובות וסיימו בנחמות. ע' ערך, סייס. הנושא בדונמאות אלה ובדונמאות הבאות אח"כ הוא, דבריהם (דבריו) שצריך להשלים במחשבה. תנחומא ב' ויחי ס"י י"ז, לדברים ל"ג א', בהשוואה עם בר' מ"ט כ"ח (וואת): פתח בוואת הברכה מדיכין שפתח יעקב; שם: במה שחתם יעקב פתח להן משה; שם (לדברים ל"ג כ"ט, בהשוואה עם תהלים א' א'): ובמה חתם משה באשריך... ראה דוד פתח באשריך (3); פסיקתא 31 א', ויק' כ"ו ס"י א', לויקרא י"א ד' ולהלן: כשבא לפתוח להם (4) בסימני בהמה טמאה לא פתח אלא במהרה; ויק' סוף ט', לישעי' נ"ב ו': נדול שלום כשמלך המשיח אינו פותח אלא בשלום; תנחומא ב' תולדות ס"י י"ג (לבראש' כ"ז כ"ח): קמל הוא פותח לך; שם יתרו ס"י ט"ז, לשמות כ' ב', הקב"ה אומר לאות א': וכשאבוא ליתן תורה לישראל כך אני פותח; שם שלח ס"י י"ח, לבמדבר י"ג כ"ט: מה ראו לפתוח בעמלק; תנחומא ריש בשלח: ולמה פתח הכתוב בלשון הוה. במוכן התחלת הדרשה, נמצא ביחוד את המלה "פתח" לפני שם הדורש את הפתיחתא (אם להפתיחתא יש בעלים), כמו: ר'... פתח. וכך מתחיל המדרש בראשית: ר' הושעיא רבה פתח (5). גם בלשון הוה צריך להשלים במחשבה, דבריו. הלשון המלא מוסיף, ואמרי. בפתיחתא לרות ר': רי"ח פתח ואמר; שם א' ט' (ניכ בהספד): עאל ופתח ואמר; שם פתיחתא כ"ד, כשכל אחד ואחד מהאבות בא לפני הקב"ה בבקשת רחמים על ישראל: פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר... פ' יצחק ואמר... פתח יעקב ואמר... פ' משה ואמר... ובסוף: פתחו כולם ובכו וקוננו בקינות... ואח"כ עוד בשירי קינות, שקרא משה לבדו (6): פ' משה ואמר, וגם, תוב פ' מ' וא"; תנחומא ואתחנן ס"י ו': עד שפתח משה ואמר מקרא זה; אסתר ר' ג' ט', מתינוקות בתי הספר שכל אחד אמר פסוקו (7): פ' השני

(1) ע' אגדת אמוראי בבב' ע' 145. (2) בשו"ט צ' ס"י ג' במקום, צא ופשר—אתה מחשב (ניא: חושב). (3) השוה שם ע"כ בר' מ"ט א', בהשוואה עם בר' כ"ח א': אף יעקב ממה שפסק אביו משם התחיל. כאן, התחיל. הוא אותו הרבר כמו, פתח, שמוה מוכח—אם עוד צריך להוכיח—שפתח פירושו התחיל (הכל בדברים ר' ריש פ' י"א). שהנושא הוא, דברים נראה ממש, פתח דברך, תהלים קי"ט, קי"ט. (4) ב"ר כ"ג ס"י ד': לומר להם; תנחומא חקת ס"י ו': לפתוח (בלי להס). (5) השקפה כוללת על הפתיחות, שמתחילות בלשון זה ע' מאיבוס ע' 18. ע"ד הפתיחות של ר' תנחומא בר אבא ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 489—486. (6) ע' אגדת אמוראי א"י ח"א 528. (7) ע' לעיל ערך, פסוקא.

ואמר... פ' השלישי ואמר... תנחו' שלח סי' י"ט, לדברי כלב, במד' י"ג ל': פ' וא'...; וכן בתנחומא קרח סי' כ"ב, לדברי משה, במדבר ט"ז כ"ח; פסיקתא ר' 99 ב', לדברי הקב"ה, שמו' כ' ב'; שם 98 בתור התחלה לדברי מלאכי השרת בתה' ח' י'. בדונמאות הללו אל הלשון, פתח ואמר' מקביל הלשון התניכי, ענה ואמר' (ויען... ויאמר). ע' ספרא לויקרא ט' כ"ד, 42 ד': פתחו פיהם ואמרו שירה, כנראה בזמן מאוחר חשבו שפתחו' הוא מקוצר מן 'פתח פיו', ולפיכך אנו מוצאים בפסיקתא ר' גם את הלשון המלא; 199 ב', לתהלים צ"ב, ע"ד אדה"ר: מיד פתח אדם פיו בשבחו של מומור...; 129 א': פ' פיו והוכיח לאמו; שם: פ' פיו ואמר לה; שם 129 ב': התחיל פותח פיו ואורר את יומו (לירמיה כ' י"ד). הדונמא האחרונה מזכירה את מקורה באיוב ג' א': אחרי כן פ' איוב את פיהו ויקלל את יומו. בכה"ק יש עוד דונמאות בשביל 'פתח פה' במובן זה; ע' איוב ל"ג ב'; דניאל י' ט"ו; תהלים ע"ח ב'. מזה אפשר לשער שהמלה 'פתח' במובן התחלת הדבור, מראה שהמשלים הוא, פיו', ולא כמו שאמרת תחלה, דבריו', ואעפ"כ אני מחזיק ברעתי שהעיקר הוא כמו שכתבתי תחלה (1), ומביא לזה דמיון מכה"ק: אפתח... חידתי (תהלים מ"ט ה'), מלכר הדונמאות שהובאו מפסיק' ר' 5, פתח פה: אפשר להביא מויקרא כ"ג סי' ד': ואחר מהם פותח פיו ומברך; ירושלמי מע"ש 56 סוף ג': ר' יהודה בר פוי פתח בה אבוא... זאת אומרת שריב"פ כבואו לדרוש עה"כ דברים כיו' י"ג, בחר לנושא הפתיחתא את הכתוב תהלים ע"א ט"ז (2); וכן בשמיר כ"ט סי' י"ד: ר' אחא בר חנינא פתח בו שמעה עמי (כלומר כשבא לדרוש ע"ד עשרת הדברות פתח בתהלים ג' ז'); השוה תנחומא ב' משפטים סי' ו': פתח בה ר' תנחומא. בספור ע"ד אלישע בן אבויה ור' מאיר, ירושלמי חגיגה 77 ב', שאלו אלישע לר' מאיר שלש פעמים (שורה כ"ז, ל"ב, נ"ב): ומה פתחת ביה (כלומר מה דרשת במקרא זה), ומה יוצא שפתח ודרש היינו הך. אולי צריך לומר ש'פתחת' נשתבש מ'פתרת' (ע' ערך 'פתר', 8). ולפיכך יותר קרוב לשער שאחרי ש'פתח' בא להתחלת הדרשה על כן גם על הדרשה כולה יפול הלשון 'פתח'. במובן זה נאמר דברים ר' ריש י': אם הטיט אונך לתורה, כשתבוא לפתוח בדברי תורה הכל משתתקים לפניך. כשמדובר על הספדים או בא לפעמים, פתח על' במובן 'אפטר עליו' שבא במקומות יותר רבים (ע' לעיל ע' פטרי). עוד בדברי תנא, סנהדרין סי' א', אדר"ג כ"ה (הספדו של ר"ע על רבו ר"א בן הורקנוס, מ"א ב' י"ב): פ' עליו בשורה (בשורת האבלים) ואמר. ובארמית באיכה ר' א' ט': בעי למיעל ומפתח עליו. ואולם נמצא 'פתח על' גם במובן 'פתח ב...', ע' ויקרא ג' סי' ו' בספור שמואל לעיל (ע' 'סדר'). ע"ד ר' חנינא בר אחא שמצא בבית המדרש מתחילין לקרוא מויקרא ב' ג' בראש פרשת השבוע ובקש לדרוש על זה, ושם באה השאלה: מה פתח עלה. והתשובה: תהלים י"ז י"ד. במקור המקביל, אסתר ר' א' ט', רק, ופתח'. השם מן הפעל פתח הוא פתח (בארמית פתחא) או פתיקה (בארמית פתיקתא). א. פסיקתא ר' 175 ב' (הערת מסדר המדרש: צא וראה ופתח את הפתח 4). שמיר

(1) אנכי ביחוד סומך על זה שהפעל המנגד, החס' בלי ספק שהמשלים שלו הוא, דבריו'. מלכר זאת במשנה שקלים ה' א', ע"פ הירסא של ארץ ישראל והוכחה לעיל בח"א ע' 110 הע' 6, בא הלשון: פותח דברים ודרשן. עוד צריך להביא מאדריג' פ' ו' (מבית סדרשו של ר' יוחנן בן זכאי): פתח וקרוש; שם: עמר ופתח ודרש; ברייתא חגיגה י"ד ב' ג"כ מבית סדרשו של ריב"ז: פתח ודרש. (2) ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 203, 4. (3) בראש אסתר ר' בא פעמים אחדות בפתיחות, פתחין במקום 'פתחין'. (4) ע' אג' אמוראי א"י ח"ג 499, 7.

א' ס' ח': רבנן פתחין פתחא להאי קרא. — ב. שהשיר א' ב': ורבנן עברין יתהון פתיחה לויהי ביום כלות 1; שמור ל'ט: וכל הפתיחות כולן; איכה ר' הראש והסוף של החלק שבו נכנסו הפתיחות 2; פתיחתא דחגיגה.

⁰ פתח. (בארמית פתח) בננוד ל'ט:ט, ע' לעיל ע' ס'ט, מלכר הדונמא' שהובאו שם נוסף עוד: מנחות כ"א ב' (רבא): הואיל ופתח בו הכתוב תחלה; סנהדרין ס"ה א' (בארמית): משום דפתח ביה קרא; סוטה י"ט ב': בדיעבר לא פתח קרא; ברכות ב, א': תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית; נדרים ב' ב': פ' בכינין; ברכות מ"ו א': פותח בהון. — בקשר עם, אמר 8). ברכות נ"ה ב': פתח חר מיניהו ואמר; פתח אידך ואמר; וכן ערוב' ס"ד א'; גמין נ"ו א'; ברכ' נ"ח א': פ' ר' שילא ואמר (מדהייא כ"ט י"א); שבת ל' א': פתח ואמר (שלמה אמר מתה' כ"ד ו'); חולין ס' א': פתח שר העולם ואמר (תה' ק"ד ל"א); חגיגה כ"ו א': פתח חר ואמר; וכן יבמות ק"ה ב', בספור ע"ד דרשות נחום אבלים, שדרש ר' יהודה בר נחמני בבית האבל, כתו' ח' ב', שם כל דרשה מתחילה: פתח ואמר. במנחות נ"ג א' בא, פתח ואמר' בהתחלת דרשה אנדית; חולין נ"ד א': מיד פתח ריש לקיש ואמר; ב"ב י"ב ב': פתח הוא ותנא ודרש; ברכות נ"ח א': כי אתא מלכא פתח רב ששת ומברך ליה; ב"ק ס' ב': פתח למימר שמעתתא; שם: פתח למימר אנדחא; בפסח' ק"ז א' נאמר ע"ד דרשותיו של רבא: מקמי דפתח דהו לרבנן אמר מילתא דבריהותא... ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתיא; בסוטה ב' א' מסופר: כי הוה פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי 4; מנ"י י"ג א', ע"ד דרשותו של בן פוי: כי הוה פתח בדברי הימים אמר הכי 5). — פתח עליה... דרשת המספיר; ע' הרבה דונמאות במזיק כ"ה א' ב'; עוד חגי' ט"ז ב' (פתח עליה ההוא ספרדא); נדרים ס"ז ב'.

⁰ פתחא. (= פתיחתא). במכות י' ב' נמסרו פתיחות של שני אמוראי ארץ ישראל, לדברים י"ט, א' — י', בלשון זה: ר' חמא בר חנינא (רשב"ל) פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא. בלשון זה באו גם במנ"י י' ב' וזהלן הפתיחות לאסתר 6). מובן אחר לגמרי יש למה שאמר ריש לקיש בוכח' ה' א': אפתח אנא פיתחא לנפשאי (כלומר אני בעצמי אשתדל למצוא את הדרך להבין...). בעברית, בירו' פסח' 29 א' (ר' אבהו): פתח לנו רייח פתח מאיר כאורה; בירוש' גמין 45 ד' נשתבש המאמר של ר' אבהו ומן 'מאיר' נעשה ר' מאיר ומן כאורה — בדה. בהשאלה שכוזו אנו מוצאים את השם פתח בספרי לדברים י"א כ"ב (82 ב'): מבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא.

בסיום הערך הזה צריך להניד בקצור ע"ד דעתו חסרת היסוד של גרינהוט (לקוטים ח"א ע' 22) שבלשון 'ר'... פתח' וגם במקומות אחרים פתח הוא נדרף עם פתח. וזאת ואת מצא כבר Leopold Löw (Gesammelte Schriften V, 71) בתה' ק"ט, ק"ל ובמשנה שקלים ה' א' את המובן פרש, באר.

פתח. פֶּעַל: פרש, באר. זהו הפעל העברי פתח חלומות ושהוא מתאים עם „פרש" שבארמית. בלשון הארמי אין הפעל פתח בא כמוכנו זה אלא לפעמים רחוקות מאד.

1) אולי במקור הראשון היה פיתחא. 2) Ed. princeps ע' איכה ר' הוצ' בוכר, ע' ג"כ במבוא. 3) בספור ע"ד החכמים שבאו לנחם את ר' ישמעאל (מ"ק כ"ח ב') נאמר תחלה על ר' ישמעאל עצמו: פתח ואמר. דברי התנאים של חבריו מתחילים: נענה... ואמר. 4) לפי פירשי הכונה היא לפי סוטה במדבר ה'; ואולם אפשר שהכוונה היא למסכת סוטה. 5) ע' ג"כ סנהדרין ק"ב ב': נפתח ב... 6) ע' אג' אמוראי בבב' ע' 119.

לנגד זה השתמשו בו הרבה אמוראי אי בתור כמון רניל לבאור המקרא או המשנה. ירוש' תרומות 42 ב', לשמות כיב כיח: מה [מ]קיים רייה מלאכתך ודמעך לא תאחר פתר לה בביעור: קדושין 59 ג', לבדים מיו יז: מה מקיים הדין תניה ואף לאמתך... פתר לה בהענק: ע' ג'כ שביעית 36 ב'; חלה 57 ד', לבמבר מיו כיא: מן קושיי (1) פתרין הדין קרייא; כימ 12 ב', לב' כיח: וימין דתיפתר הדין קרא לא תבוא עליו השמש — לא תידנה עליו שמשא ובומנין דתיפתר לה לא תטמע (2) עליו שמשא. הרבה יותר בא הלשון: רבי... פתר קרייא (קרייה) ב... בירוש' סוטה 17 א'. לשיא ב' כיח: ר' חייא בר אבא פתר קרייה בבוכל וריביל פתר קרייה באשה; ע' ג'כ כתובות 30 ב': ראבי' פתר ק', בביר נמצא הלשון הזה רק לעתים רחוקות: פ' ב' (סי' ג' ד'), לב' א' ב': ר' בר סמון פ' ק' בדורות, רשביל פ' ק' במלכות; לוח סי' א', לתה' ג'ט י"ב: רבנן פתרין קרא בדואן, ר... פ' ק' בדור הפלגה; לוח סי' ו', לתה' מיה ח': ר' עזריה פ' ק' באברהם; ציב סי' ג', לב' מ' י"ג: ריביל פ' ק' בנציות; ציט סי' א', לתה' סיח י"ז: ר' יוסי הגלילי פ' ק' בהרים, ריע פ' ק' בשבטים. יותר מצוי הוא הלשון הזה בפסיקתא. כך מתחילה הפסיק' שקלים (10 ב'), לתה' ג' ג': ריש בר אמי פ' ק' בדואן ואחיתופל, ורבנן פ' ק' באומות העולם. ע' ג'כ המחלקת לתהלים עיה ח' (12 א' ב'), ארבע שימין לב' י"ד כיב (95 א' — 96 א'), לתה' מיה י"ח (125 א' ב'); לאיכה א' כיא (138 א'); לתה' כיז א' (174 ב' — 175 ב'); לתה' קיב י"ח (180 ב'), ע' ג'כ 83 א'; 132 א'; 139 א'; 152 א'; 176 א'. גם בויקרא, שהוא על יד הפסיקתא נחשב בתור טפוס לכי נקי של מדרש הפרשיות, אנו פוגשים לעתים קרובות את הלשון הזה. ע' פ' ג' סי' א'; ד' סי' א'; ו' סי' ד'; ח' סי' א' (מחלקת); י' סי' א'; ב' ג' (מחלקת); י"א (א' — ד'); מ' סי' ה' (מחלקת); י"ט סי' ב' ג' ד'; כיא א' — ו'; כיא א' — ה'; כיט סי' ד'; ל' סי' ג'. מלבד זה גם המדרשים שהשיר וקהיר שאלם הלשון, פתר קרייא ב... הוא הבטוי האפי שיהם. ע' שהשיר א' — ג', ו', ו', י"א, י"ג, י"ד: ב' — ב', י"ד: ג' — ג', ו', מ', י'; ד' — ד'; ה' — י"א: ו' — ד', ח', ט'; ח' — ח'; קהיר א' — י"ג: ג' — ח', י', מ' — ד'; א', ב' ו'; ה' — ה'; ו' — י"ד; ט' — ו'; י' — י"ד; י"א — א', ב', ו'; י"ב — ו', י"ד; גם ברות ר' א' — א', ב', ח'; ד' — ו'; איכה ר' א' — י"ט, כיא: ד' — מ' — ריש אסתר ר'; מדרש שמואל ה' סי' י"א (g). — מלבד הלשון הזה נמצא עוד באותם המדרשים באופנים שונים. בויקרא ד' סי' ג', למשל י"ט ב': ר' יוחנן פתר ק' לענין שבת; שם א' סי' ה': ר... פ' ק'; השוה ב'ר לוח סי' ד'; שהשיר א' ו': ר' ברכיה פתר לה בקרייה הדין (הוא דורש שה'ש א' ו' על במד' כיז מ'ט); ביר סוף מ'ט: רבנן פתרין כל ענינא; שהשיר א' ד': ר... פתר ליה לשבת; שם ב' י"ד: ר... ור... פתרין קרייה על דעתיה דר' מאיר ב...; שם: אף אנא ניפתרינה על דעתהון דרבנן ב... מדרשי תנחומא אין משתמשים בפתר. רק במקומות אחרים בא: ר... פתר קרא ב..., אבל זה לקוח מהמקורות שנזכרו לעיל בלשונם. תנחומ' חקת ט'; ראה ד' — ו'; וכן באיזה מקומות בשו"ט: ג' סי' ה'; ה' ח'; מ' י"ב; כיב; כיז ג', ד' (4). לתה' מ'ט א' ע' המלה, מכתם: אית מרבנן דפתרין, מך וחם, ואית דפ' כמו כתם טוב. בפסיק' ר' 40 ב', על הכתוב שה'ש ו' י"א: תנחומא בי רבי פותר אל גינת..., וכן בשו"ט מ'ט סי' ו'

(1) מן קושיי. כמו בבבלי: בקוש'. הדרשה היא מפולפלת שם. (2) כך הוא בתרגום ירושלמי. (3) ע' ג'כ מדרש שמואל ה' ג': פתר לה ב... (4) בשו"ט י"ח סי' כיא, י"ט סי' י"ד, כיז סי' ו', מ"א סי' ב': פתר לה ב...

(בעברית): רשב"נ היה פותרו באברהם 1); תנחו' שמות ס"י ב': ובענין זה אתה פותר את כולם; שם תצוה ס"י י': ואתה פותר את כולם כדעת הוה.

בירושלמי משתמשים במלת "פתר" גם לבאור המשנה. שבת 9 א': תני מתניתין ופתר לה; פאה 21 א' (שורה ו', ח'): ר' יונה פ' מתניתא... חוקיה פ' מ'...; דמאי 31 ב': ר' יוחנן פ' מ'... ר' אלעזר פ' מ'...; שבועות 35 ד', 36 א': ר' חוקיה פ' מ'... ר' יוסה פ' מ'... הרבה פעמים הוא הלשון: פ' לה ב... או רק, פ' לה; ע' פאה 18 ג'; 21 א'; דמאי 21 ג'; 24 ד'; 25 ב' (שורה ס"ד, ס"ח); 25 ג'; 25 ד'; 26 ב'; כלאים 27 ב' (שורה נ"ד, ע"א); 28 א'; שביעית 35 ב'; 36 ד'; 38 א'; תרומות 40 ג'; 44 ג'; מעשרות 49 ב'; מע"ש 53 ג' (שורה י"ב, מ"ב); 55 א'; ערלה 62 ד'; ע' ג"כ ערך, צד; פתרון לה ב..., שביעית 36 ד'; שבת 6 ג'; יכיל אנא פתר (פתיר) לה, ברכות 5 ד'; כלאים 27 א'; 31 ב'; שביעית 37 ג'; שבת 3 א'. ביחוד אפ"י הוא בשביל הירושלמי הלשון "תפתר ב...", או רק תפתר (אתה תבאר), שבוה משיב על קשיא ופותר את הדברים החמורים (ע' פרנקל מכאן 13). ע' ברכות 2 א'; 11 א'; פאה 17 ד' (שורה ו', מ"ג); 18 ב' (שורה ד', נ"ו); 18 ג'; 18 ד'; 19 ד'; דמאי 22 ג' (שורה י"ט, כ"ה); 23 ג'; 24 א'; 25 ג'; כלאים 27 ג'; 28 ג' (שורה כ"א, ל"ו); 28 ד' (שורה ו', נ"ב); 29 ב'; 30 ב' (שורה מ"ח, נ"ז, נ"ט, ס"ג); 30 ג'; 30 ד'; שבועות 36 א'; 37 א'; 39 א'; 39 ב'; תרומות 41 ב' (שורה ל"ב, ל"ד); 42 א'; 42 ג'; 42 ד'; 43 ב'; 44 ג'; 45 ב'; 46 א'; 46 ב'; מעשרות 50 ג'; 51 ב'; מע"ש 53 ג'; 54 ב'; 55 א' (שורה כ"ה, מ"ה); חלה 57 ג'; 58 א' (שורה ל"ה, מ"ו); 58 ד'; 59 ג'; ערלה 61 א'; 61 ג'; 61 ד'; 62 ג'; בכורים 64 א'; 65 ב'. — לשונות אחרים. אפילו תיפתריניה, מע"ש 55 א'; אין תיפתריניה, שם 54 ג'; אין תיפתריניה, תרומות 44 ד'.

פָּתַר, פְּתָרָא. השם מהפעל הנ"ל, כרגיל קשור עם הפעל בעצמו. ע' שבועות 32 ג': פתר לה פתר חורן; פאה 20 א': פ' לה תרין פתריין... פ' חורן...; וכן בערו' 22 א'; ביצה 61 ג'; מ"ק 80 ב'; דמאי 26 ג'; כהרין פתרא קדמייא; נויר 53 ד'; כפתריה דר' ירמיה; פאה 18 ב'; פ' ליה באי"ן פיתרייא; וכן גמין 49 ג'.
0 בבבלי נמצא פתר (לבאור המשנה) רק בזה: פתריהו בה כולי האי, כתובות ק"ז ב' (ר' יוחנן), ערובין ל"ב ב' (גם כאן: אינהו נמי הכי קא פתרי בה). השם נמצא רק ביבמות נ"ז א' (ר' הושע"י ע"ד רי"ח: דקבעי מינאי מילתא דלית לה פתרא 2).

צ.

צָד. מן הצד, כלומר אצל, דרך אנכ, ע' ערך, פרסם, — ברכים. ירושלמי פאה 19 ג': דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין; ע"ז 44 א' (ר' אבון בר חייה), דרכים י"ב ג': לצדדין איתאמרת או שיכור או נתיצה או נידוע לכל אחת ואחת (לכל מיני עבודה זרה); פאה 18 ג' (על המשנה): פתר לה לצדדין 8); וכן במע"ש 56 ג' (חסר, לה); קדושין 62 ב'; בכורים 64 ד'; ע' ג"כ הוריות 47 ג'; אפילו כן לצדדין.

1) באיכה ר' א' א', בסוף ד"ה איכה: הרי פתרונו איכה ישבה בדר. במקום פתרונו צ"ל קמקנו. וזוהי הוספת המסדר, ואח"כ מתחיל הרב, העיר רבתי ע"י. בהוצ' בובר אין הוספה זו.
2) כצ"ל. אצל רש"י הגירסא, פתורי, אולי פתרי הוא פתרי (רבים), שמוכנו אחד הוא עם הגירסא של רש"י.
3) ע' באורו של פרנקל שם (75 א'): לצדדין = לכל צדדין. פרנקל מעיר שם, שבבבלי יש לבטוי זה מובן אחר.

⁰ יבמות כ' ריש ב' (רבא): לצדין קתני, כלומר מה שנאמר בברייתא איסור מצוה ואיסור קדושה בא עליה או חלץ לה נפתרה צרתה — בא עליה מוסב על איסור מצוה וחלץ לה רק על איסור קדושה. ע' גכ ב"ב י"ד ריש א'.

צוח. פעל, קל. א. קרא. ביחוד בבאורים לשוניים, דבורים רגילים באיזה מקומות או לקוחים מלשונות זרות. ירו' כלאים 27 א': לפום כן צווחין ליה בלשון יוני מלפפון; איכה ר' פתחי' ל"א: לשון יוני הוא צווחין לשמותא מוריא; ויקר כ"ה ה': בערביא צווחין לתרגומא שכוין; ע' שם ג"כ ל' ס"י ג'; איכה ר' ב' י"ג, רות ר' ב' י"ד; ויקר מ"ו ס"י ג': אית אתרין דצ' לשערא שיטפא; ע' ג"כ שהשיר ח' סוף ה'; איכה ר' ב' ריש א'; אסתר ר' א' סוף ו'; שהשיר ו' ריש ג'; אית אתרין דקריין וצווחין לזהרה סהרא; שהשיר ו' ריש מ"ז; באתרין צ' 5...; איכה ר' ד' מ"ז; דתמן צ' למאתים מאתן; שהשיר ו' ז': תמן הינון צ' 5...; ע' ג"כ ירו' שבת 11 ד'. — עוד מאמרים לקסיקליים: קהיר ג' ריש ב'; אינון צ' לה חייטא; ויקר כ' ס"י ב'; ר' לוי הוה צווח להון אלצא; ירו' פסח' 32 ג'; ואת צוח לה וריקה (1).

ב. במובנו העקרי — צוחה, זעקה, השתמשו בעלי האגדה בבארם את המלה נָהִי = נ-הי. ויקר י"א ס"י ו', ב"ר מ"ב ס"י ב', אסתר ר' בפתיח', רות ר' בפתיח'; התחילו הכל צווחין ווי ווי (2); תנח' ב' וישב ס"י י"ג, לברי' ל"ח א'; כיון שנמכר התחילו צ' ווי; שם בשלח ס"י ו': כיון ששמעו שיצאו ישראל ממצרים התחילו צ' ווי; שם סוף ה': התחיל קורא ווי; בפסיקתא פ"ד א': מי צווח ווי? מצרים צ' ווי. — באגדה ע"ד ירמיה (פסיק' 131 ב'): התחיל צווח ואומר...; שם; וצווחו ואמרו (3); ירו' סוכה 54 ד': צווחה עליהן העורה (4).

במדרשי תנחומא משתמשים בפעל צוח (בעברית) לחיזוק הבטוי כששמים בפרפרזה אנדית של המקרא וכדומה. בתור קריאה של איוו אישיות מאישי המקרא. משה (5); תנחו' חקת ס"י כ"ט (לכמדבר כ' י'): צווח עליהם. — דוד. (פסיק' ר' 143 ב', לתה' י' י'): דוד צווח; 146 א' (תה' ס"ט ג'): התחיל צווח; שויט ג"כ ס"י ה'; ודוד צווח ואמר; שם ב' ס"י ב'; ועליו דוד רואה וצווח למה רגשו. — שלמה, תנח' ב' תולדות ס"י ט' (תה' כ"ז כ"ג); ושלמה צווח; וכן ויקרא ס"י ח' (קהלת ג' מ"ז); אחרי א' (קהלת ט' ב'); שם, דברי הוספה ס"י ב' (משלי כ"ז ו'): לכן צווח שלמה ואומר...; שמיר ל"ג ס"י ה' (משלי כ"א כ"ט); שלמה צ'; פסיק' ר' 58 ב' (קהלת ו' כ"ג); על הפרשה זו צ'. — ישעיה, תנח' ב' תולדות י"ט (ישעי' כ"ז י"ט); ישעי' צ' לפני הקב"ה; תנחו' ויחי ו' (ישעי' כ"ז כ'); והנביא צ'. — ירמיה, פסיק' ר' 138 ב' (ירמיה ד' י"ט); היה חוזר וצ'; תנחו' יתרו ד' (ירמיה ב' ד'); והנביא צ' לחיים; תנח' ב' ויצא י"ד (ירמיה מ"ו ט'); לפיכך הנביא צ' ואומר. — מיכה, תנח' כ' תשא כ"ב (מיכה ו' י"ח); והנביא צ'. — צפניה, שמיר מ"א קרוב לסוף (צפניה ג' ו'); והנביא צ'. — לפעמים הקב"ה בכבודו ובעצמו הצווח. תנחו' שלח הוספה ג' (ישעי' ה' ר'): התחיל הקב"ה צ' (6); שם כ"ג (ב' פעמים עד אנה בבמדר' י"ד י"א וד' פעמים עד אנה בתה' י"ג ב'); אמר הקב"ה; שתי צווחות צווחתי מפניכם סופכם לצווח ארבע בשיעבוד מלכות. בשויט, י"ב ס"י ב', צ"ד מ"ו, באה לרכך את הבטוי המלה, כביכול' (ע' לעיל ע', כביכול'); כביכול צווח על מספרי

(1) ע' גכ אצל לוי, מלון לתרגומים ח"ב 817 ב', שסביא מתרגום דברי הימים. (2) ע' אג' אמוראי א"י ח"א 540. (3) ע' ירו' דמאי 25 ד'; גוי שהיה צווח ואומר. (4) השוה ב' פסח' ג' ו'. (5) גם בפסיק' 21 ב', לשמות י"ז ב'; וכן משה צ' ואומר. (6) כך גם בפסיק' 21 ב', לשמות י"ז ו'.

לשון הדע מי יקום ל...: ניב ב' (ניכ כך, לפני צווח' כתוב, הקביה').—תנח' בראשית סוף סי' א': והתורה צווחת (משלי ח' ליד), רוח הקדש צווחת. במדרשים עתיקים, ע' ערך, רוח הקדש.*

צריך, נפעל והפעל. פסיקתא 111 א', לירמ' א' א': לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו (ב' פעמים; שם 111 ב' צריך במקום נצרך); ב'ר עיד סי' ה', לבר' ל"א י"ט: לפיכך הוצרך הכתוב לומר; שמור' א' סי' ט"ו, לשמות א' י"ח: למה הוצרך הכ' לומר; שויט א' סי' י"ד, ליהושע י"ט נ"א: למה הוצרך כאן אלעזר אל'א בא הכ' ואמר.—בבאור המשנה. ירושלמי פאה 20 סוף א': למי נצרכה; וכן ערלה ריש פ' ב', 61 ד'; שבת 12 ב'; פאה 19 א': למדת הדין נצרכה; יומא 44 ד': ל... נצרכה.

בארמית איתפעל. קהיר י"ב י"א: לא איצטריך הדא קרייא למימר; שביעית ריש פ' ט' (38 א'): אצרכת לחבריאי (החברים של בית המדרש לא הבינו פירושן של איזה מלים במשנה); ברכות 11 ב': אצרכת ל'; דמאי 26 ב': מן דאצרכת ליה חזר ופשטה; שבועות 48 ד': מה איצטריכת חזר ופשטה.

0 נפעל. חולי' ע"ז ב': לא נצרכה אל'א...—איתפעל, פסח' כ"ג א': לטומאה ולטהרה לא אצטריך קרא, כי אצטריך קרא לאיסור ולהתיר; שבת ק"ז א': מדאצטריך קרא ל...; שם קי"ד א': וכי אצטריך קרא ל...; ב"ב ק"י ב': ואצטריך קרא לאשמועין; ברכ' ט' א': אצטריך למיכתב ליה; יבמות ע"ז א', לשמות י"ב מ"ג ומ"ח: ואצטריך למיכתב ערל ואיצטריך למיכתב כל בן נכר; חולין קי"ז א': אצטריך דאי כתב רחמנא... ואי כ' ר'...; ברכות ל"ז א': אצטריך סלקא דעתך אמינא... קמשמע לן.

צריך. לפיכך צריך הכתוב לומר, ב'ר סיח סי' ה'; פסיקתא 190 ב'; 191 א' וב'; 193 א': פסיקתא ר' 201 א': וזה שצ' הכ' לומר; ב'ר צ"א סי' ו', בשאלה: צריך המקרא לומר? תנחומא ב' תולדות סי' ט"ו, לבר' כ"ז כ"ז: היה צ' ל' ראה ריח בגדי בני; דברים ר' ט' סי' א', לדברים ל"א י"ד: כך היה צ' ל' למשה הנה אתה מת; תנחומ' ב' בראשית סי' ד', לשמות י"ט י"ט: לא היה צ' ל' אל'א האלהים ידבר ומשה יענו; שם וירא סי' י"ט; ויחי ח'; תולדות כ"ג; בשלח י"א; במדבר י"ב; נשא ל"ב; שמור' ד' קרוב לסוף; פסיק' ר' 174 ב'; בפסיק' 7 שורה י"א נמצא בטוי, לא קריי שאין לזה מובן וצ"ל, לא צריך; שויט צ' סי' ח'; לא היה צ' ל' כן אל'א... פסיקתא 146 ב'; כן היה צ' ל' ואינו אומר אל'א... פסיקתא ר' 24 א'; 30 א'; לא היה צ' קרא ל' אל'א... ויקיר ל"ב סי' ו'; הששיר ד' ח' 1); תנח' בראשית סי' י"א: לא היה צ' לכתוב את התורה אל'א... תנח' קרח סי' י"ח: היה צ' למקרא לומר... — אין (ואין) צ' לומר; ויקיר ב' סי' ח'; ואין צ' ל' ע' לשון שכאדם; שהשיר א' א', לתה' כ"ה ו': אל תעמוד אין צ' ל' תשב, תשב אין צ' ל' שלא תדבר; שם ד' ג': ואין צ' ל' מבעד לצמתך (וכמה פעמים חוזר בדרשת הפסוק הזה); פסיק' ר' 47 א': הרי צריך (ע' לקמן "צריךא"). — ברכים. תנח' חקת סי' נ"ב: כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח; בתור דונמא מובא שם במדבר כ"א כ"א שצריך להשלים מדברים ב' כ"ו (וישלח ישראל, ואשלח); שם ברכה סי' ג': ועדיין צריכין אנו לומר.

(1) כנראה בשתי הדוגמאות צריך לגרוס: ...הוה... למימר. והן שייכות אל, צריך.

* **צורבא מרבנן**, בטוי בבלי, כלומר תלמיד חכם. ע' באכר טראדיציאן אויג טראדענטיין 619 הע' 4, שמשדל' למצוא לו מקור בפרסית. — ה מ ת ר ג מ:

בארמית. צריך, בנקבה. צריקא: לא הוה צריך קרא (קרייא) למימר אלא... ביר כ"ה ס"י ב'; ל' ס"י ד'; ל"ג ס"י ו'; מיט ס"י א'; ע' ס"י א'; פ"ה ס"י ב'; שהשיר ב' ו'; ו' י"א; איכה ר' פתיחתא ט"ו; שם כ"ה; ד' י"א; קהיר א' ד'; ב' א'; רות ר' ג' ט"ו; לפום כן צריך מימר, יר' שבת 12 ב'; ר"ה 56 ג'; פאה ריש פ' ג' (17 ב'); מתניתין צריכא לרבית רבי ורבית רבי צריכא למתניתין (המשנה והברייתא צריכות זו לזו) 1; ברכות 4 ד'; ארצך צריכה תפארתך צריכה (בתמיהה); ע' ג"כ כלאים 27 א'; רות ר' ריש פ' ה': עד כדון היא צריכא (עדיין הדבר לא נתחזור) 2. במובן האחרון, צריכא הוא בניגוד לפשיטא (ע' לעיל ע' 289). שני הלשונות באים לפעמים ביהר. ערו' י"ט ב'; מה דצריכא להן פשיטא להן; ברכ' 11 ב'; התם צריכא ליה וכאן פ' ליה; שבועות 38 ד'; תמן פשיטא ליה וכא צריכא ליה; נויר 54 ב'; תמן צריכא ליה וכא פ' ליה; קהיר ו' י"א; תמן פ' ליה והכא צריכא ליה; נויר 55 סוף ג'; רב אדא בר אחוה צ' ליה ורי"ח פ' ליה; גמין 48 א'; מה דהוא צריך לר' שמעון פשוט לר' יוסי בר חנינא; ביר ציא ס"י ג' = ברכות 11 ב'.

0 גמין מ"ח א': לא צריכא קרא; בכורות מ"ד א' (לויקרא כ"א י"ח ב'): למה ל' דכתב רחמנא איש עור דק תכלל בעינו? צריכי דאי כתב רחמנא...; יומא ע' ב'; וצריכי; ברכות ט"ו ב': וצריכא דא... הוה אמינא...; וכן כ"א א'; שבת כ"ט ב'. – כשהדבר נראה שהוא למותר או התלמוד שואל: פשיטא, וע"ז באה התשובה: לא צריכא, כלומר לא כמו שאתה חושב, אלא יש בזה צרך בשביל כלמוד ממנו דבר פלוני. דוגמאות בשביל פשיטא – לא צריכא ע' ברכ' מ"ו ב'; שבת קכ"ז ב'; קכ"ח א'; ערוב ל"א ב'. בברכ' ס"ג ב', בדבריו של אביי: פשיטא לא נצרכה אלא ב....

צרך. שם הנוגד מהנ"ל. יר' פאה 16 ג' (שורה כ"ז, כ"ט), לרב' כ"ד כ"א: צורך הוא שיהא אומר (שאמר) כרם; ביר נ"ח א': מה צורך לומר... לומר כך ש...; שם ג' ס"י י"א: מה צורך ל...; ויקיר כ"ט ס"י ט', לבר' כ"ב ט"ו: מה צורך היה לשבועה; תנחו' ויקהל ס"י ד', לשמות ל"א ל': מה צורך לחור להוכר כאן. ע"ד האמוראים שמתחילים בתלמוד, וצריכה ע' יאהרביכר של בריל II, 81.

בארמית. צורך קא. ברכות 5 ב', לשה"ש ו' ב'; לא צורכא אלא דודי ירד קננ; סוכה 55 א', ליונה א' ג': לא צורכא די"א וירד עכו; שם 57 ד': לא צ' אלא כהדא דתני בשם ר' נתן; פאה 16 ד': מה צורכא; שם 18 ב': מה צורכא ל...; מע"ש 52 ג': הוי צורכא ל...; כלאים 28 ד': הוי צ' מתני הכא וצ' מתני תמן; שביעית 35 א': הכין צורכא מיתני; תרומות 41 ב' (למשנה תרומ' ב' א'): הוי צ' מיתני עיגול וצ' מיתני אונדה וצ' מ' ערימה; ע' ג"כ חלה 59 ד'.

ק.

קבל. פעל. ויקר' ו' ס"י ב', ע"ד ישעיהו: כל הנביאים קיבלו נביאות נביא מן נביא... אבל את מפי הקב"ה; כשם שקיבלת, ע' לעיל ריש ע' מסר; מקקל אני (או מקובלני) 8, שהשיר ו' ח'; יחזקאל הנביא אומר: כבר מקובל אני מישעיה רבי חבי...; איכה ר' א' י"ח, ירמיה אומר: כך מקובלני מישעיה רבי; שהשיר ב' ה', נכדו

(1) ע' פרנקל סבוא 12 ב'. (2) השוה דורות הראשונים, הלוי ח"ב 128. (3) מדברי תנאים: ספרא לויקרא י' א' (45 ג') וש"נ: כך מקובלני פרכותי (ר"א בן הורקנוס; שו"ס א' ג' ס"י י"ט דומה לזה ר"א בן ערך).

של משה אומר: כך אני מקובל מבית אבי אבא. – וקבלה. הוא קבל את הקושיא, ערלה 62 ב'; ניר 54 ד'.

0 סוטה ד' ב': אפילו קיבל תורה כמשה רבנו. במחלוקת של החכמים אם אחד החולקים חוזר מדבריו ומקבל את דעת מתנגדו, אז משתמש התלמוד במלת "קבל" אפילו גם אם כל הנאמר שם בא בארמית. ר"ה ט"ז ב': אם קיבלה ר' יוחנן אם לא קיבלה (קושיא ריש לקיש); פסחים מ"ח א': ר' ירמיה קיבלה ור' זירא לא קיבלה; פסח' ק"א ריש א': וקיבלה מיניה; מכות י"ג ב': קיבלה מיניה ר' שמואל בר"י; וכן נדה ו' ב'. קבלה. מסורת הנביאים, מה שאינו כתוב בתורת משה. הדוגמאות הובאו לעיל בח"א ע' 113 הע' 3. – ע' עוד פסיק' ר' 192 א', לקהלת ג' ט"ז: זו היא שנאמרה בקבלה ע"י שלמה.

הדוגמאות מהבבלי ע' ג"כ שם. – המלה "קבלה" שבאה בברכ' ס"ב א', שגם רש"י הביא אותה ובארה: מסורת ומנהג, היא מגירסא לא נכונה וצ"ל קבלא (קיבלא) – אמצעי מנגד, סנולה סודית 1).

קבע. קל. ירוש' יומא 44 ב', שהש"ר ד' ד': שני דברים לא היה להם כפרה וקבעה להם התורה כפרה. האומר לשון הרע (זוני המעיל של הכהן הגדול מכפרים שנאמר, שמות כ"ח ל"ה, ונשמע קולו – קול מכפר על קול) וההורג נפש בשגגה (מיתת כהן גדול מכפרת, במדבר ל"ה כ"ה). – נפעל. שמו"ר א' סוף ס' כ"ו: אעפ"י שהרבה שמות היה לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה, אלא כמו שקראה אותו בתיה בת פרעה. – גם במובן שיש לו "קבע" בבבלי יש גם בירושלמי. ע' לקמן ערך, שמועה. ע' ג"כ לעיל ערך, הלכה.

0 קבע. פעל: הקנם באור נכון למשנה אל תוך הגמרא. ערו' ל"ב ב': שלשה אמוראים בארו משנה אחת לפני רב נחמן בר יצחק. הבאור מצא חן בעיניו ואמר שגם שמואל פירש כך ואז שאלוהו: קבעיתו לה נמי בנמרא? והוא ענה ע"ז בחיוב 2); ר"ה ל"א סוף ב', ע"ד ריב"ז נאמר: תלמיד יושב לפני רבו הוה ואמר מילתא ואסתבר טעמיה וקבעה רביה בשמו; בכור' ל"ז ב', ר' ירמיה בר אבא, אחד מהתלמידים הראשונים של רב, אמר ע"ד רב יהודה שאמר הלכה בשם רב; מנא ליה ליהודה, הא אנא בנידול קבעתה ונידול קבענה] בדיריה (מנין לו ליהודה הדבר הזה? הלא אני לימרת את הדבר לנידול (נידל) ונידל לימר אחיכ אותו).

קדם. קל. קה"ר ה' י': וקדמך הכתוב (בענין שנלמד מקל וחמר והכתוב כבר אמרו בפירוש); שם י' ו': ולא עוד שקדמו הכתוב. – הפעיל. איכה ר' ב' ט"ז; שם ג' מ"ז: הקדים פיה לעיין (באלפא ביתא הפ' קדמה שם לע').

0 אפעל. ר"ה י"ב א': אידי דחביבא ליה אקדמה. מסרר המשנה הקדים איזה פרט לחברו משום שהיה חביב עליו; וכן יבמות ל' א'; ל"ב א'; סנהדרין מ"ט ב', לייקרא ט"ז ד': כתנת – משום דאקדמיה קרא; בכורות כ"ז ב': מסתברא דמקדם למקדם ודמאחר לדמאחר.

(1) ע' ד"ס ח"א 359; ערוך הוצ' קאהוט ח"ז 68 ב'; לוי ח"ד 238 ב'. 2) את המקור הזה מביא רב שרירא גאון באגרתו 'הוצ' נייבואר ע' 28. ועל יסוד זה הוא משתמש בדבריו על עריכת התלמוד, למקבעינהו בנמרא. דוגמאות לשמוש במלת קבע לקביעת הנוסח של המשנה, קרושין כ"ח א': תנא שמעה לרבךי וקבעה; ובחים ק"ד ב': דועירי קבעה סגיא דרב ששת לא ק' תי.

(1) הנשוא לִמְקִיִּים הוא כאן וגם בדוגמאות הבאות – הכתוב.

תצוה ו'; ויקרא ד'; במדבר ה' וז'; נשוא י'; בהעלותך ייח; שלח הוספה ס'; ח'; שמויר א' ס' ה'; ס' מ'; מ' ס' י'; ל' ס' י"א; ל"א ס' ד'; מ' ס' ה'; דברים ר' ב' ס' כ"ה; י"א ס' ד'; פסיק' ר' 130 א'; 134 ב'; שרש תה' ייח. בסוף נביא מאמרו של אמורא מאי (ברכות 3 ג'): כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו קיים והגית בו יומם ולילה (תה' קייט קס"ד, יהושע א' ח').

נתפעל (התפעל). פסיק' 51 א': שנה ראשונה (של שבע שכן דוד בא) נתקיים בו והמטרת (עמוס ד' ז'); איכה ר' פתיח' ריש כ"ה: אימתי נתקיים להם המקרא הזה; שם סוף ל"ד (דברים כ"ט כ"ב): שבע שנים נתקיים בהם גפרית ומלח; שם ה' ד': שנתקיים בנו הפסוק הזה; שהש"ר ב' י"ג: מתקיים מה שנאמר.

⁰ ביחוד נמצא הרבה פעמים בתלמוד הלשון הקבוע קאי (=קאים) ¹. ההתחלה של התלמוד הבבלי היא: תנא היבא קאי (היכן עומד התנא, כלומר על מה מוסבה השאלה של המשנה, מאימתי קורין את שמע?), וע"ז באה התשובה: תנא אקרא קאי (דברים ו' ז'); השוה תענית ב' א'; פסחים צ"ו סוף א': אמאי קאי (על מה הוא עומד)? ניכר במובן זה; ערוכ' ק"ה סוף א': ר' שמעון היבא קאי? והתשובה: התם קאי (על משנה פלוגית); שבת כ"ז ב', ל"ד ב' כ"ב י"א: קאי בצמר ופשתים מרבה צמר ופשתים. שבת קכ"ג א': מי סברת דר' אליעזר אדר' מאיר קאי; פסחים פ"א א': ר' יוסי קאי כוותך. — בינוני פעול, מין זכר, קים. שבת פ"ה ריש א': וקים להו לרבנן (לרבנן עומד הרבה קנס); ר"ה י"ג א' ניכר כזה. יותר רגילה הצורה במין נקבה: קאיא, ביחוד בלשון קיימא לן. הוריות ג' ריש ב': בכל התורה כולה קיימא לן רובו ככולו; שבת כ"ד ב': וקיימא לן הלכה כרבא; פסחים ב' א': והא קיימא לן דעד צאת הכוכבים ימא הוא. — תיקו — הלשון הקבוע של העבר הבבלי נשלם (=תיקום, כך נשאר) — בא להגיד שהשאלה לא נפתרה, כמו ברכ' מ"ב ב', חולין מ"ו א'.

⁰ פעל (פעל). ברכות נ"ט א' (אביי): לקיים מה שנאמר; יבמות ס"ד ב': דקימי בנפשאי החכמה תחיה בעליה; כ"ב פ"ח א': כגון רב ספרא דקיים בנפשיה ורובר אמת בלכבו (תה' מ"ז ב'); גטין ו' ריש א' (רב אשי); אנא לא שמיעא לי הא דרבבית וקיימתיה מסברא. — אתפעל (נתפעל). זבח' י"ט ריש א' (אמימר לרב הונא בר נתן שהמלך וזקקד חלק לו כבוד); איקיים כך והיו מלכים אומניך (ישעי' מ"ט כ"ג); בימ קיו א' (שמואל); הוה מיקיים בי לא יבושו בעת רעה (תהלים ל"ז י"ט); תענית ה' א': נתקיים מקרא זה. ⁰ אפעל. סנהדרין מ"ד א' אביי שואל את רב דימי: האי קרא (משלי כ"ה ח') במערבא במאי מוקמיתו ליה; שבת ע"א סוף ב': היכי מוקי ליה לקרא? ...; פסחים צ' ריש א' (אביי על המשנה): אי לאו דאוקמיה ר' אושעיא לזהווא ... הוה מוקמינא ליה לזהווא ...; בכורות ל"ב א': אוקמיה רבנן אדאורייתא; כ"ב ע"ב א': ומי מצית מוקמית ליה לר' שמעון כר"ע; יומא כ"ט א': מוקים לה כר' בנימין בר יפת. — לשון רגיל הוא: במאי אוקמתה (כמה אתה מיישב אותה); ברכות ל"ז ב'; שבת נ" ב'; ג"ח ב'; ערוכין צ"ז ב'; נדרים י"ט א'.

קיומא. אשור, הוכחה. ירושלמי הגיגה 79 ב': מתניתא מינה קיומא ומינה תברא (הברייתא ממנה הוכחה וממנה קושיא, ע' ערך, תברא). — ע"ד ולית לה (ל"ה) קיום שבירושלמי, ע' מבוא פרנקל 15 א'.

(1) הסלה קא, שנתקצרה מן קאם, תפסה לה מקום לפני הבינוני ונעשתה בבחינת יסוד קיים בנסיית הפעל.

ק"ל. הפע"ל. ירוש' ביק ריש פ' ט' (6 ד'): ק"ל הוא שהיקלו בנוסח. — אפ"ל, ע' לע"ל ערך, חמרי.

⁰ אפ"ל. קדושין ב' א', דבררים מ"ז מ"ז: מדאקיל רחמנא לגביה.

ק"ל. בניגוד לקמור. ע' לע"ל ערך, חמורי.

ק"ל וְחָמָר. במדה זו של ק"ל וחמר משתמשים בעלי האגדה בתור סיום לפתיחתות, או לכל הדרשה, או באופנים אחרים, עפ"י הרב דבררים הנוגעים לימות המשיח. הלשון הוא: והרי דברים ק"ל ומה אס... על אחת כמה וכמה. ע' פסיק' 10 א' (סיום הפסיקתא הראשונה); 124 א' (סיום הפתיחתא); 147 (פתיח'); 126 ב' (פתיחתא); 196 ב' (פתיחתא); ב"ר ס"ה ס"ב; ע"ג ס"ה ה'; פ"ב ס"ה י"ד; ויקיר ג' ס"ה ה'; כ"ז ס"ה ז'; ל"א ס"ה ב'; ל"ג ס"ה ה'; ל"ד ס"ה ח'; שהשיר פתיחתא א' ד' (נגילה); ד' ד'; רות ר' ד' ו'; תנחו' אמור ס"ה ד'; פסיק' ר' 80 א'. במקום, והרי" כתוב, והל"א: ויקיר מ"ז ס"ה ו'; תנחו' ב' מקץ ס"ה י"ג; מצורע ס"ה ו'. בלי ההתחלה, והרי דברים ק"ל או רק, מה (ומה) אס... על אחת כוכ', נמצא בב"ר ס' ס"ה ו'; שהשיר א' סוף י"ד; תנחו' ב' נח ס"ה י"ג; במד' ל"א, ל"ג. בירוש' נמצא הלשון, ומה אס... לא כל שכן; ע' פאה 16 ד'; סוכה 56 ב' (ש' מ"ב מ"ד). לשונות אחרים של ק"ל וחמר: ב"ר ג"ג ס"ה י"א, לבר' כ"א י': עם בני אפילו שאינו יצחק עם יצחק אפי' שאינו בני ק"ל עם בני עם יצחק; שהשיר ד' ד', לבר' ו' י"ט: ויכסו כל ההרים הגבוהים ק"ל לנמוקים; שמור כ"ה ס"ה ח': ק"ל בנין עדין. ק"ל וחמר שהושם בפי אישי ספורי המקרא. ויקיר י"ג ס"ה א', לויק' י' י"ט: מיד דרש אהרן ק"ל למשה; פסיק' 106 א', לשמות י"ח כ"ז: דרש משה מקי; תנחומא ב' לך לך ס"ה כ"ז, לבראשית י"ז י"א (תנא'): ק"ל דרש אברהם (1).

ק"לם. פ"ע: שבת, הל"ב (2). ביחוד רגיל במדרש תנחומא. הנושא הוא או הקב"ה המקלם את ישראל, או ישראל המקלם את הקב"ה. לפעמים גם לקילום איזה איש גם כן השתמשו בפ"ע זה. רק לעתים רחוקות הנושא הוא הכתוב. בשהשיר הקילום הוא הדדי בין הוזה האוהב והאהוב—הקב"ה וכנסת ישראל. שהשיר א' סוף א': בכל השירים (שמות מ"ז ב', דברים ל"ב י"ג) או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו, ברם הכא הן מקלסין אותו והוא מקלסן. הוא מקלסן: הנך יפה רעית, והן מקלסין אותו: הנך יפה דודי (ע' שה"ש א' מ"ז); שם ה' סוף מ"ז: היא קילסתו והוא קילסה... ע' ג"כ ריש ערך, כפ"ל. הרבה פעמים באו דברים שבהם קילס דוד בתהלים את הקב"ה. בתנחומא וארא ס"ה כ"ב, בסוף המאמר ע"ד דניאל ד' ל"ד: מה שקלם דוד בכל ספרו (כלומר ס' תהלים); שהשיר בפתיח, לתה' קכ"ז ב' ומ"א ח' י"ב: דוד קילס באו ושלמה קילס באו; תנח' ב' ב"ר ס"ה כ"ב, בפרפרזה לתה' ק"ד א': מקלם אני לפניך על פלאים שעשית בעולם; שם ס"ה ל"ב (תה' מ' ו'): לפיכך מקלסן; שם וירא ס"ה כ"ג, לתה' קמ"ח א': שהרי דוד מקלסן; שם סוף מ"ז (תה' י"ח ג'), ויצא ס"ה י"א, לתה' קמ"ז ו': ודוד מקלסן; ויקיר ד' ס"ה ח', לתה' קנ"א א': וכי מה ראה דוד להיות מקלס בנפשו להקב"ה; שו"ט י"ח ס"ה ב': לא הניח דוד אבר שלא קילס בו להקב"ה; קילסו בראשו... ע' ג"כ שו"ט

(1) במקורות המקבילים, ב"ר מ"ז ס"ה ד', ויקיר כ"ה ס"ה ו': אברהם משתמש לא בק"ל אלא בנו"ש. ע' אני התני' כך ב' 612 בגרמ'. (2) ע"ד מקור פ"ע זה ע' ביכלר L. W. Z. f. K. d. Morg. XVII, 165 f. אצל קרויס לעהנווארטער ח"ב 648 חושב שהוא מן καλώς — שבא לע"ד ברוקלסן במקום המורית. אני נזכר את השבח ששבתו את המזבח (סוכה מ"ה א'): יופי לך מזבח (= καλλος σοι). גם מהדונמא משהשיר סוכיתה שקלם כן הוא השבח של היופי.

ק"נ (א' וב'); ק"ד ב'. — שלמה. תנח' ב' וירא סוף י"ב (קהלת ט' י"ח, על האשה החכמה שבשיב כ' כ"ב): עליה מקלס שלמה. — אברהם. שם ד' קרוב לסוף, למה' י"ח ל"ו: התחיל אברהם לקלס להקב"ה. — משה. רות ר' א' י"א, לדברים י' י"ד, בפרפרוז לדברים ל"א י"ד: בהן קילסתיך. — מרדכי. ויקר סוף כ"ח, אסתר ר' י' י', למה' ל' ב': התחיל מקלס להקב"ה. — אנשי כנסת הגדולה. תנח' ב' שמות א', לנחמיה ט' ה': ראה היאך אנשי כנח"ג מקלסין להקב"ה. — ישראל. במדבר כ"א י"ז: לכך קילסו עליה. — ישראל ואומות העולם. שם יתרו ס' ו', למה' קל"ה ד': וכשהקב"ה עשה נסים לישראל הם מקלסים אותו ואומות העולם מקלסים אותו (1). — הקב"ה מקלס את ישראל — בשה"ש. שם תצוה ס' א' (לשה"ש): ראה מה הקב"ה מקלס כנ"י בתוכו; כי תשא ס' ט', שה"ש ד' י"א: ראה שבה שהקב"ה מקלס כנ"י; שמור מ"א ס' ב': הקב"ה אומר לאברהם (ע"כ בר' י"ד כ"ג ושה"ש ד' ח' — חוט): בו בלשון אני מקלס את בניך. ישראל מקלס: ע"י משה, תנח' אחרי ס' י"ח (דבר' ל"ג כ"ט): משה מקלס כנסת ישראל; שהשיר ד' ד': באותה שעה התחיל משה מקלס. — ע"י שלמה: פסיק' ר' 106 ב' (משל' ל"א י'): לפיכך היה שלמה מקלס את כנ"י. — יעקב מקלס בברכתו (בר' מ"ט): את יהודה, תנח' ב' ויחי ס' י"ב; את ראובן, שם סוף ס' י"א. — בני חת מקלסים את אברהם, קה"ר ד' י"ג. — פסיק' ר' 2 א', לישעי' ס' ח': והוא שהנביא מקלסן (את העניים); תנח' ב' וירא ס' י"ב: האשה החכמה אומרת ליואב (שיב כ' י"ז, ע"כ שיב כ"ג ח'): אתה הוא שהכתוב מקלסך; קה"ר ה' י"ט, ע"ד אלקנה (שיא א' ג'): לכך הכתוב מקלסו. ע"ד שבחים שאמרו לחכם על דבריו, ירוש' סוף ב"ב (17 ד'), אומר רי"ח: אעפ"י שקילס ר' ישמעאל את בן ננס על מדרשו קילסו, אבל אינה כבן ננס (אותו הדבר בקצור בבבלי ב"ב קע"ז א'); ירו' סוטה 20 סוף א', למשנה סוטה ה' ב': תמן אמרין ממה שקילס ר' יהושע את ר"ע הרא אמרה הלכה כיוצא בו, רבנן דקסרין אמרין למדרשו קילסו; ירו' נדרים 41 ג', בתור באור לשיב א' כ"ד: שהיה שומע מעם הלכה מפ"י חכם ומקלסו. — כלאים 31 ב', סוטה 18 ב', קד"י 64 ב', ב"ב 17 א'; והוה ר' ינאי מקלס ליה. — איתפער (2): איקלס ר' בא בר זבדא, שביעית 37 ג', סנה' 21 א'.

⁰ נמין ט' א' (רב נחמן): אעפ"י שקילס ר' יוסי את ר' שמעון הלכה כר"מ; שם כ' א' (ע"ז א'): נפק לוי דרשה משמיה דרבי ולא קילסוה משמיה דרבים וקילסוה; יבמות צ"ב ב' (רשב"ל לרי"ח): אי לאו דקלסך נברא רבא.

קלסו, שבת, ביחוד להקב"ה ע"י בני אדם. ירו' ר"ה 59 ג': עשרה פסוקי מלכויות כנגד עשרה קילסין שאמר דוד (במזמור ק"ג); תנח' ב' שמות א': הקב"ה כל מי שהוא מקלסו הוא יותר מקילסו; שו"ט ק"ד ס' ב', ע"פ דה"א כ"ט י"א: ראש אתה לכל הקילסין שקילסו אותך; שם ע"ח ס' כ"א, לתהלים קמ"ה כ"א: כשקילס דוד להקב"ה בכל מיני קילסין מהו אומר בסוף? תהלת ה' ידבר פי תהלה לקלוסו של הקב"ה; שם למה' פ"ח א', באור על המלה "מחלת": אמר הקב"ה לדוד: קלס אותי היאך שאתה מבקש ואני מוחל לך בקילסוך; ויקר סוף ה', למה' י"ט ב': בתחלה משורר בקילסו; שם י"ד ס' א', ביר ח' ס' א', למה' קמ"ח י"א: אף קילסו לא בא אלא באחרונה, הקילסו של המילדות (שמות א' י"ז) היה: קילסו בתוך קילסו, שמור א' ס' ט"ו. —

(1) ע' ג"כ ויקר ל' ד', ע"ד קריאת החלל: ונקלס להקב"ה. (2) השוה ירו' חגי' 76 ג': ג"כ באיתפער, מתקלסין.

מהק'לום ש'אמר ר' ינאי לר'יח (ע' לעיל סוף הערך האחרון), אמר רשב"י: בתר כל אילין ק'לוםי'א, ירו' כל'אים 31 ב'; יבמ' 2 ג'; קד' 64 ב'; סוטה 18 ב'; בתר כל אילין פסוקי ק'לוםי'א.

קנתר. (גם קנטר). מהיונית *κέντρον* קון, חוד (בעברית ובארמית), במוכן העיר הערות דוקרות, תוכחות, בנגוד לק'ס (ק'ס). ירו' מע"ש 53 א'; עיר הערה של ר' חני בענין הלכה: אמר קומי ר' אבינא וק'לסיה קומי ר' ירמיה וקנתריה. בספורים ממשא ומתן של החכמים נמצאה מלה זו גם מוזן התנאים. ירו' פסח' 33 א' (הל' ובני בתירה); התחיל מקנתרן בדברים (וכן בבבלי פסחים ס"ו א': מקנתרן); ספרא (?) לרברים פסקא א' (ר' גמליאל ור' עקיבא). — מאמוראי איי. שהשיר ח' ט' (ר' יוחנן והתלמידים שבאו מבבל): כד הוה חמו להון הוה מקנתר להון; מעשרות 51 א': והוה ר' זעירא מקנתר לאילין דאגרתא; יומא 38 ד' (מג' 72 א'; הוריות 47 ד'): ר' יוסי כד הוה בעי למקנתרה לר' אליעזר בר ר' יוסי 1; נדר' 40 ד' (קד' 64 ג'): למה הוא מקנתר להון. — בדרשת הכתובים היו ג' משתמשים בפעל זה, שהשיר א' י"ב (ישעי' נ' ב'): זה הוא שמקנתרן עיי' ישעיהו; ויקר' ה' ס' ה', לישעי' כ"ג ט"ז: הוא שהנביא מקנתרו ואומר; שם י"ט ס' ו', למיב כ"ד ה' (וכל אשר עשה): הוא שהנביא מקנתר עליו ואומר; שם, פסיקתא 133 ב', לאיכה ר' ה' הוא שהנביא מקנתרן ואומר להן; שם 140 א', לישעי' נ"א י"ג, ג' כוה; איכה ר' א' י"ג, לישעי' מ"ז ב': הוא שהנביא מקנתרה ואומר לה; קהיר א' י', לישעי' מ"ח ט"ז: הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם; ויקר' ל"ו ס' ג', לישעי' ו' ג': כיון שהנביא בא לקנתרו 2; סוטה 16 ד' (כתובות 35 ג'), לשיא ב' כ"ט: דו מקנתר לון; פסיקתא 198 א' (דברים א' ו"ג): לפי שהוא מקנתרן ראשו של ספר... הוא חוזר ומברכן בסופו; תנחומא ב' ויחי ס' י"א, לבר' מ"ט ג': כיון שנכנסו התחיל מקנתרן; פסיקתא ר' 28 א', מברכת יעקב: שכירך את השבטים האחרונים וקנתר את הראשונים; שם 28 ב': שקנתרם אביהם (השוה שהשיר ד' ו': ב"ר צ"ח); ש"ש צ' ס' ב': ארבעה הם שסידרו תפלה וקנתרו 8) דברים לפני הקביה (ר"י בר סימון) 4).

קנתרין. (גם עם ט'), שם הנגור מהג' 6). קהיר א' א': שלשה נביאים על ידי שהיתה נבואתן דברי קנתורין נתלית נבואתן בעצמן (והם: עמוס א' א'; ירמ' א' א'; קהלת א' א'); פסיקתא 107 ב': עיי' שהיה ישעי' [בן] אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים (צ"ל דברי) קנתורין; שם: שמעו דברי קנתורין; ירושלמי ברכות 4 ב': קנתורין הויין (פסיקתא ר' 112 ב': קנטורים).

קרא. קל. ביחוד לקראו בתורה. ב"ר פ"ז ס' ו', בספור ע"ד ר' יוסי בן חלפתא והמטרונה: התחיל קורא לפניה מעשה...; אסתר ר' א' י"ג: וקראו לפניו המקרא הזה; ב"ר פ"ב ס' ד': מקרא קרא; איכה ר' פתיחתא י"א: אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה... ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים...; השוה שם כ"ג; פסיקתא ר' 43 א', לשיב כ"ג ל"ט, בהשואה עם דה"א י"א: לך קרא בדברי הימים ואתה מוצא אותם עוד...; תנחומא ב' בר' ס' ו': קראו סוף הפסוק; פסיקתא ר' 192 א': היאך אתה קורא מה שאתה רוצה ומה שאין אתה רוצה אין אתה קורא; פאה 19 א', לויקרא י"ט ט': אצל זה אני קורא שדך ואצל זה אני קורא קצירך. — במקום שנאמר, קרא על' (כלומר קרא

(1) ע' אגדת אמוראי איי ח"ג 286 הע' 5. (2) בספור המקביל, ירושלמי סנהדרין 27 ד', באה שניאה, קספרנו במקום קנתרו (קנטרו). (3) צ"ל: דברים. (4) ע' אגדת אמוראי איי ח"ג 218, 8. (5) היחיד נמצא בספרי לרברים א' י"ח: בידוע שאין שם קנתור.

על מי שהוא איזה פסוק) או יבוא אחר זה הנשוא (פסוק, מקרא) או ישר דברי הפסוק בעצמם. ביר ליג סי' ו'; וקרא עליהם המקרא הזה; שם ליב סי' י': קרא עליו ג' מקראות; שם פיא סי' ב': ק' ע' המקרא הזה; וכן ריש קהיר; רות ר' ריש פ' ה'; קרא עליו הפסוק הזה, ויקיר ה' סי' ד'; איכה ר' ד' ב'; קהיר ה' ח'; וקרא עליו פסוק זה, ירוש' הוריות 48 א' (שורה ס"א, ס"ט); קהיר ד' י'; וקראו עליו הפסוק הזה, ויקיר ה' סי' ד'; פסיקתא 174 א'; וקראו עליו פסוק זה, קהיר א' ה'; וקרא על עצמו הפ' הזה, כתובות 26 ד'; תנחומא ב' פקודי סי' ו': והיה קורא לעצמו הפסוק; וקראתי עליה (עליו) הפסוק הזה, איכה ר' א' ט"ו; פסיק' ר' 82 ב'; קרא (וקרא) עליו, ירוש' ברכי' 13 א'; פאה 20 ב'; פסיק' 90 ב'; איכה ר' א' ה'; היה קורא עליו, פסי' 80 ב'; וקראו עליו, ביר פיא ב'; קהיר א' ה'; וקראו עליהן, ביר א' י"א; וקראתי עליו, פסיק' 59 ב'; קהיר י"א א'; אני קורא עליו, תנח' ב' ויחי סי' ו'; קורא אני עליו, פאה 18 א'; אני קורא עליהם, שביעית 33 ד'; וקראת על עצמה, שהשיר ה' י"ב; וקרא על עצמו, איכה ר' ב' ב'; וקראתי על עצמי, איכה ר' ג' נ"א; על העמודים קרא... ועל העני קרא, ויקיר כ"ז סי' א'; תנחומא ב' נח סי' ח'; היה דורו קורא עליו, ויקיר ל' סי' א'; שהשיר ח' ו'. — במובן, הכריזו עלי' (ע' ערך, כרז') או, צווחו עלי' (ע' לעיל ערך, צווחי) נמצא הלשון בתנחומא ב' משפטים סי' ה' (משלי כ"ח ח'): עליו שלמה קורא; דומה לזה בביר מיג סי' ו', לבר' ט"ו י"ג: שמשם קרא עליו (הנשוא הוא הקב"ה). — במובן קרא שם, פסיק' 41 ב' (מ"ב כ"ה ט'): ולמה הוא קורא אותה בית גדול; קהיר ד' י"ג (ע"ד היצר הרע); ולמה הוא קורא אותו מלך; פסיק' 180 ב' (דוד בתהלים): פעמים שהוא קורא את עצמו מלך ופ' ש' ק' את ע' עני; ע' ג"כ ערך, תורה—הפעיל, למד מקרא, סנה' 28 ג': שהיה אבי מקרא אותו הפסוק הזה.

דוגמאות בשביל הפעל בארמית, קהיר א' י"ג (שהשיר פתיח), שלמה אומר: מאן דקרא טבאות ייתי (נו"ל) לנבי דתני טבאות ייתי לנבי; ביר ח' סי' ט': קרן מה דבתריה; ירוש' סנה' 22 ג' (דברים י"ג ט"ו וי"ז ד'): לא תהא קרא ואויל אלא ודרשת והונג לך...; (ו)קרא עליה (עליו), ירו' ברכי' 3 א'; ויקיר מ' סי' ג'; ט"ו סי' ה'; פסיק' 38 א'; קהיר ז' י"א; י' י"ט; היה קרי עליה, פסיק' ר' 124 א'; היה קרי עליהן, ביר כ"ה סי' ג'; סיר סי' ב'; פסיק' 118 א'; 177 א'; שהשיר א' סוף ו'; רות ר' פ' א' קרוב לסוף; הו קרן עליהן, איכה ר' ד' א'; וקרן עליהן, קהיר א' א'; וקרן עליה (עליו), ירוש' פאה 20 א'; שהשיר ו' י"ב; איכה ר' א' א'; קהיר ז' י"א; י"א א'; וקרא אנפשיה, קהיר ב' י"ו; קרא אנרמיה, שביעית 33 ב'; איכה ר' ג' ט': וקרו עליה הדין קרייא; שהשיר ד' ד': וקרא עליו תלתא קריין, — בדרשה שנוסדה על ידי שנוי בנקוד וכדומה, ביר ל"ט סי' י"א, לברכה, בר' י"ב ב': קרי ביה גְּבִיָּה; שם מ"ה סי' ג', ל"ב ב', בר' ט"ו י"ב: קרי ביה פֶּלֶב; קהיר בראש, למשלי כ"ב כ"ט: קרי ביה לפני מלאכים יתיצב; אסתר ר' ח' ט"ו, לשמות י"ז י"ד: קרי ביה זכר עמלק, הלשון הרגיל הוא: אל תקרי... אל... ולפעמים בעברית: אל תקרא... אל...; ע' ביר ב' סי' ג'; י"ט סי' ח'; ויקיר ט"ו סי' ה'; י"ח סי' י"ג; פסיק' 80 ב'; 197 א'; 201 א'; שהשיר א' ה'; ד' ה'; אסתר ר' ב' ה'; תנח' ב' מקץ סי' י"ג לשון יותר מלא בעברית הוא: אל תהי קורא כן אל... ביר צ"א סי' ו'; ויקיר ל' סי' ב'; פסיק' 179 ב'; תנח' מצורע סוף סי' ד'; נשא סי' כ"א; דברים ר' י"א (סוף סי' ב') 1; פסיקתא ר' 18 א'; 28 א'; 32 ב'; 35 א'; פסיקתא ר' 29 ב',

ל'אחפשי' (צפניה א' י"ב): לא תהא קורא סמך אלא שין; שם 186 א', ל'נשווי' (תהי' ל'יב א') ג'כ כנ'ל; שם 159 א', ל'ישעיה נ'ז י"ט: אל תהי קורא את דכא אלא אתי ד'. — דונמאות לקרי וכתוב. ב'ר ל'יד ס' ח', ל'בר' ח' י"ז: הוצא כתיב הוצא קרי; רות ר' נ' ה': אלי קרי ולא כתיב; פסיק' ר' 9 א', ל'קהלת י"ב י"א: אנו קורין מסמרות ואין כתיב אלא משמרות.

⁰ ערובין נ'ד א' (שמואל לרב יהודה): פתח פומך קרי, פתח פומך תני, — בתור משל עממי (הוריות ד' א', סנהדרין ל"ג ב'): ויל קרי בי רב הוא (דבר פשוט שכוה יודעים גם התינוקות של בית הספר); יבמ' קבא ב': קרי שמואל עליה דרב... קרי רב עליה דשמואל... פסחים ג' ב', סוכה כ"ז ב': קרי עליה רב יוסף (1); ערובין כ"ז א': קרי עליה ריש גלזתא (מירמי' ד' כ"ב): כתובות י' ב': קרי רבי עליה; חולין ג'ט ב': קרי אנפשיה; וכן כ"מ פ"ד ב', בבב' י"ב ב': קרי רב אחא אנפשיה (לא פסוק מהתניך, אלא פתנמ ישן). בלשון, 'קרי ביה' הוא בא להורות שעי המקרא ההוא מתברר הענין הנדון. חגיגה ג' א' (לדברים ל"א י"ב): קרי ביה למען ילמדו; נזיר מ"ד א' (במ"ד ו' ה'): קרי ביה לא יעבור; סנה' ג'ט א' (בר' ט' ד'): פסח' ג'ב ב' (ויק' כ"ה ו'): כתובות ל"ח ב' (שמות כ"ב טו). אותו המוכן יש בקרינא ביה' (אני קורא עליה). אחר הלשון הזה בא דבר הכתוב. יבמ' מ' א' (רב' ט"ז ג'): לחם עוני קרינא ביה; קרו' ע"ז א' (רב' י"ז ט"ז): מקרב אחיך קרינא ביה; בבב' י"ב ב' (ויק' כ"ה ו'): לאכלה ק' ביה. על זה נחשבו גם הלשונות הללו: מי קרינא ביה, תמורה י"ב א'; דקרינא ביה, פסח' ל"א ב'; דלא קרינא ביה, ב"ב קמ"ה ב'; מי קרינא, פסח' ל"ז א'; כל היכא דקרינא ביה... קרינא ביה... פסח' ע"ט א'; צ"ה ב'; קרי כאן, יבמ' כ"ב ב' (2). — בנוגע לקרי וכתוב: פסח' כ"ז ב' (לדב' כ"א ב'): כתיב עבר (=עבר) וקרינא עובר (עבר); ערו' ג'ב ב' (ישעי' נ"ח י"ג): רגליך קרינא; כריתות ג' א' (לויק' כ' י"ג): קרי ביה ישכ"ב (g).

⁰ אפ'על. כתוב' ק"ז ב' (רב לרב הונא): דאקרייך כתובי לא אקרייך נביאי; ב"ב קכ"ג ב' (רשב"י לחלבו): דאק' נביאי לא אק' כתובי; יבמ' ס"ג ב', סנה' כ"ב ב'; מקרי ליה רב יהודה ל'יצחק בריה; שם ט' א': מדמקרי ליה ר' יהושע לבריה. בכל הדונמאות הללו, 'אקרי' פירושו למוד המקרא, ולפיכך נקרא, 'מקרי ינוקי' או 'מקרי דרדקי' (כ"ב כ"א ב'; כתו' ק"ג ב'; יבמ' כ"א ב') האיש שמלמד את הילדים מקרא. על זה שבחלומ נשמע לו מקרא אחד נאמר אקרייהי בחלמיה, ע' תענית ט' ב'; סנה' פ"ב א'; חולין קל"ג א'; ע' ג'כ יבמ' צ"ג ב': אקריין בחלמא; וכן סוטה ל"א א'; בתענית כ"ד ב'; אקריין בחלמי (שם לא פסוק מהתניך); ע' ג'כ תענית כ"ד א' (צומות של רב יוסף), ששם בכל אפן אחרי, 'ואקרייהי' צריך להשלים, בחלמיה.

⁰ אתפעל. במובן, נקרא. ערכין י"א א': על דבר תלמוד תורה, עת"כ תהי' י"ט ט' ודברים כ"ח מ"ז: משמחי לב איקרו טוב (לכב) לא איקרו; ע' ג'כ לעיל ערך, 'סתם'. קרא, קריא. כתבי הקדש (=בעברית מקרא). יר' ב"ק 3 ד'; אמר קרא; קרו' 58 ד'; קרייא אמר; מן הדין קרייא, תענית 63 ג'; מגי' 72 ב'; איכה ר' סוף פתיח' ט"ז; נדרים 41 א' (לרות ב' כ"ג, עמ"ש במשנה נדר' ח' ד'): מה דהוא קרייא בדרום הוא. — רבים. ב"ר ס"ב ס' ב': אמרין א"רין קרייהי; ע' ג'כ לעיל ערך, אית'.
⁰ אמר קרא, ברכות י"ג א'; שבת כ"ה א'; פסח' ל"ח א'; תענית י"ב א'; כתובות

(1) בשמשו אחר נמצא הלשון הזה בבבב' מ"ד ב': קרא עליה שער שער. (2) ב"ק צ"ד ב': איקרי כאן. (3) ע' לעיל ח"א 120 הע' 5.

ל"ז א' (פעמים רבות מאד); על"ך אמר קרא, ברכ' מ"ז א'; ער' ל"א ב'; ביצה י"ג ב'; היכי קאמר קרא, יומא ג"ב א'; משום דאמר קרא, יבמ' מ"ב א'; נימא (ל"מא) קרא, יומא כ"ז ב'; ברכות ב' א'; נזיר י"ח א'; נכתוב (ל"כתוב) קרא, מנ"י ח' ב'; ב"ק ל"ח א'; כתביה קרא, שבת כ"ז ב'; ב"ב ק"ח א'; לישתוק קרא מיניה, מנ"י ח' ב'; סוטה ב' ב'; זבח' י' א'; ערכין ל"ב ב' (עה"כ נחמיה ח' י"ז); והיינו דקא קפיד קרא עילוייה דיהושע; כתוב' ס"ה א', לשי"א ט', שטה במקום שטת 1); מדשני קרא בדיבוריה; שבת כ' א'; קרא כי אתא ל... הוא דאתא; פסח' כ"ג ב'; וכי אתא קרא ל... הוא דאתא; כתיב קרא אחרינא, ר"ה י"ג ב'; מנ"י י"ז ב'; יבמ' נ"ה א'; קרא אחרינא כתיב; ור'... למה ליה קרא, חולין ק"ב א'; פשיטא למה לי קרא, פסח' צ"ז א'; בהאי קרא כמפלג, פסחים ס"ב א'; ר"ה י"ח א'; מהאי קרא אמרה, ב"ב פ"ט ב' (כלומר ממקרא זה הוא מסתייע); בכורות נ"א ב' (רב פפא): קרא לקרא (וכי מקרא אחד צריך להסתייע ממקרא אחר?); מנחות מ"ז סוף ב'; ולאו מטעמיה אלא מקרא. — בלשון מאי קראה (קרא) הוא בא להוכיח איזה דבר מהכתוב, ע' ברכות כ"ט ב' (ר' זירא מביא ראיה לדברי ר' יוחנן); שבת ל"ב א'; סוכה מ"ה א'; כתוב' ס"א א'; גטין פ"ח א'; כ"מ ק"י ב'; ב"ב ק' ב'; מנחות כ"א ב'. — רבינא, יומא ע' ב'; והא קראי כתיב; גטין פ"ב ב'; אלא משום דכתיבי קרא; ב"ב ק"א ב'; והא קראי לאו הכי כתיב; ע"ז ה' א'; ומי כתיבי קראי על תנאי; פסחים ע"ז ב'; והני תרי קראי למה ל'; וכן בב"מ ל"א ב'; יומא ס' א'; והני תלתא קראי למה ל'; תרי קראי כתיבי, שבת ס"ט ב'; פ"ד ב'; יבמ' ח' ב'; קדושין כ' ב'; מנחות פ"ד ב'; תלתא ק' כתיבי, יבמות ע"ד ב'; סוטה כ"ט א'; חמשה ק' כתיבי, יומא ע"א ב'; פ"א א'; בכורות ט' ב'; היינו דכתיב תרי קרא; סוטה ג' א'; הכא בקראי פליגי; ברכות ו' א'; ע"ד המין שהיה מצער ליה (ל"ריב"ל) טובא בקראי.

0 תדיר עומדים קרא וסברא זה בניגוד אל זה. וכשהם לא מתנגדים אז נאמר: אי בעית אימא קרא אי בעית אימא סברא; ע' ברכות ד' ב'; יבמ' ל"ה ב'; קרו' נ"ה ב'; ב"ב ח' ב'; ט' א'; ע"ז ל"ד ב'; סנה' ל' א'; שבוע' פ"ב ב'; זבח' ב' א'; ו' ב'; מנח' ב' א'; י"ג ב'; ע"ג ב'; חולין ק"ח ב'; תמורה ל' ב'. כשנראה שאין צורך בקרא אז הוא שואל: למה לי קרא סברא היא, ב"ק מ' ב'; ע' עוד פסחים מ"ט ב'; התם בקראי פליגי הכא בסברא פליגי; שבת פ"ב א'; מסברא... מקרא... 2). לפעמים בא קרא על יד מתניתא, ע' לעיל 245 וע' ב"מ מ"ח א'.

קשט. פ"ל. פסיק' ר' 166 א', שו"ט פ"א ס"י ב'; ואף יוסף קישט את דבריו (באמרן, תה' פ"א ב', 'יעקב' ולא 'ישראל').

קשי קשא. פ"ל. קשה, לא מובן. בינוני, מין נקבה, מספר יחיד קשָׁא. שבת 5 א' (בתוך מאמר עברי): וקשיא על דבר קפרא. — פ"ל, קשי, מצא איזה דבר קשה; להקשות על איזה מאמר. תענית 67 ג'; מה דקשי ר' בא קשי יאות, מה דקשי ר' יונה לא קשי יאות; ברכ' 2 ג' (ר' מני מספר): קשייתה קומי דר' חזקיה; נדר' 40 סוף ד'; לא כבר קשונתה (צ"ל קשינתה = קשייתה) ר' לעזר קומי רי"ה; תרומות 43 ג'; ר' סימון קשייתה ר' בא בר ממל קיימה; מע"ש 56 א'; עד דאת מקשי לה ב... קשייתה...; יומא 38 ד'; עד דאת מקשי לה על דר' יהודה קשייתה על דרבנן; יבמות 4 ד'.

1) או במקום, שתותה; ע' אנ' אמורא אי' ח' 711, 2. 2) ע' בנדרס: מסתברא, ע' הנירסא הנכונה אצל רבינוביץ ד"ס ח"ו 176. — המלה, דק' או, דקר' ששביא Kahle דער מסורה' פישער מעכטס דעם אל' מעסטאמענטס, לייפציג 1902, ע' 15, אינו אלא שבוש מן, חד קרייא'.

אין את בעי מקשייא קשיתה על ההוא דר' ועירא 1). משתי הדוגמאות שלפני האחרונה נראה כי 'מקשי' הוא בינוני של בנין פֻעַל (מְקַשֵּׁי), ואולם רנינים הלומדים לִקְרוֹא מְקַשֵּׁי, כאלו הוא מאֻפְעֵל, ואולי אפשר ששני הבנינים האלה שמשו עוד מלפנים זה בצד זה, כמו שאנו רואים בעברית שפֻעַל והפעיל משמשים לפעמים זה בצד זה (כר' ליה מ"ז וי"ז). ביר' י" ס"י ח': ריווח מקשי; שהשיר א' ב' (ריש דיה כי טובים): ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי ט); פאה 16 נ': אלו... יאות הוית מקשי ג). כשמדברים ע"ד חכמים שישבו יחד והקשו זה על דברי זה נאמר לפעמים: הוין יתבין מקשין (ומקשין), ע' פאה 15 א' (ר' יצחק ור' אמר); כלאים 28 ג' (ניכ אותם); ב"ר מ"ז ס"י ו' 4), במקום 'ומקשין' נאמר לפעמים 'ומתקשין' (באתפעל). ב"ר סיב סי' ה': ר' חמא בר עוקבא ורבנן; ב"ר כ"ט קרוב לסוף: ריווח ורשב"ל, בתור דוגמא מאתפעל צריך להזכיר סוטה 22 ד' (ר' תנחומא): אתקשיית קומי ר' פנחס. — בתרגום עברי: נתקשה משה, פסיק' ר' 78 א'.⁰ פֻעַל. חנינה י"ב א': קשו קראי אהרדי; וכן מ"ז ב'; מנילה י"ב א'; יבמ' מיט ב'; נזיר מ"ב ב': ותיקשי לך מתניתין; פסחים ס"ד א': תקשי לך הא גופא. ביחוד נמצא הרבה פעמים הבינוני לנקבה יחידה, קשיא. תענית ב' א': ארקשיא לך ממתניתין תקשי לך מקרא; חולין קכ"ח ב': מאי ק' לך; יבמ' ו' ב' (עדיכ שמות ליה ג'): תנא מושבות קא קשיא ליה; ברכות י' א': אתון... קשיא לכו, אנן... לא קשיא לן; ברכות נ' א': ק' דר' מאיר אדרמי; נזיר מ"ב ב': ק' אהרדי; ערובין י"ג א': הוא גופא קשיא. — התרוק מתחיל תמיד, לא קשיא, ע' ברכ' מ"ז א'; שבת ל' ב' (ע' ניכ ערך, רמ"א); קדו' ב' ב': קראי אהרדי לא קשין. הלשון מתניתין קשיתה (שבת קמ"ז א'; יבמות כ"ד ב'; נדר' ה' ב'; ל"ט ב'; נזיר ט' ב'; ביב צ"ח א') הוא כמו קשית ליה (אינה מובנת לו), והכנוי 'יה' שבמלת קשיתה הוא במקום, ליה. — לפי דעת יאסמרו (col. 1430 b) קשיתה הוא מן פֻעַל (the Mishna perplexed him). — פֻעַל. קדושין י"ג ב': קשו בה בפום נהרא (כפום נהרא הקשו בה); ב"ק ס"ז ב': האי מילתא קשי בה רבה ררב יוסף עשרין ותרתינן שנין (נ"א: קשו בה רבה ורב יוסף; במקור המקביל, כתוב' מ"ב ב': קשאי בה, צורה מוטלת בספק, כי תמיד באה בתור נוף ראשון, או נוף-שלישי במין נקבה יחידה או רבות); נדה נ"ב א': קשה בה (צורה עברית, או צ"ל קשי). — אֻפְעַל. יבמות ע"ז א': אקשי להו דואג כל הני קשייתא; חולין קל"ז ב' (אב"י ררב דימי): אנת לן חדא ואקשת לן חדא; מ"ק ה' א': לר' ינאי היה תלמיד אחר, דכל יומא הוה מקשי ליה, בשבתא דרינאל לא הוה מקשי ליה (שלא לביישו). — איתפעל. יבמות מ' א': ומוקשה (צ"ל ומיקשיא) היא דאיקשי לך.

⁰ קוּשְׁיָא, 5) מאי קושיא, מנח' צ"ה ב'; ומאי קושיא דילמא..., נטין כ' ב'; מהאי קושיא, סנהדרין ע"ז א'; ע' ניכ ערך, פרק". הכנוי שבסוף המלה קושייה, חולין ג' ב', מראה שקושיא משמשת גם בתור מין זכר, ואולם תמיד הוא מין נקבה וגם הרבים הם נקבות, 'קושייתא', הוריות י"ג ב': יומא ג' ב'.

1) תרומות 48 נ': אלא בעיתון למיקשייה איקשון על ברא. דלמן Gramm. des jud. pal. Aram. S. 289 שהמקור כאן מן פֻעַל והצווי מן אֻפְעַל; יותר נכון הוא ששניהם הם מאתפעל (מן למתקשייא ואיתקשון). ע' ניכ ביר' י" ס"י ח': אי בעית מקשייה על הרה קשייה. 2) ע' אני אמוראי אי ח"ג 550, 1. 3) ע"ד הפתגם, כאינש דשמע מילא ומקשי עלה, שביעית 35 ב', 39 ד', ע' פרנקל מבוא 15 ב'. — לזה שייך דברו של ריווח, יבמות 4 ד': חבורה היתה מקשה. 4) ע' לזה אני אמוראי אי ח"ג 745. 5) לוי ח"ד 277 ב' ויאסמרו 1845 א' מציינים מהירושלמי רק שבת 17 ב', פסחים 88 ד': מן קושיי מקשי לה ר' ינאי.

ר.

ראה, קל. במקום הלשון, בוא וראה' (ע' לעיל 157 וע' 191) משתמשים מדרשי התנחומא עפ"י הרב רק במל"ת ק"א בלבר, מהמקורות היותר עתיקים צריך להזכיר: ראה מה כתיב, ביר סוף ט"ז; ויקר ב' ס"ו; ירושלמי שבת 16 ב'; ראה עד היכן הקל; סנהדר' 18 ג' (ר' יונתן בן אלעזר): ראה לשון שלימדנו בן הנפת. במדרשי תנחומא בא לעתים קרובות הלשון „ראה מה כתיב" (1) בתור חיוזק הבטוי, ע' תנחומא ב' בראשית ס"ג ג' (פעמים), כ"ב, ל"ג; נח ס"י י"ח; וירא ב', י'; תולדות י"א; ויצא י"ד, כ"ב; וישב י"ד; שמות א', י', י"ד; בשלח י"ג; משפטים ד' (פעמים), ח' (פעמים), י'; תצוה ס"ה ה'; ויקרא ס"ו ו' (פעמים), ח', י"ג (פעמים); מצורע ס"ו ו'; אחרי י"ג, י"ז; קדושים ד'; במדבר ל"א; בהעלותך ו'; דברים ב'; תצא ד'; תנחומא תרומה ס"ד ד'; פסיקתא ר' (2) 17 א'; 27 ב'; 132 ב'; 136 ב'; 156 א'; שמיר סוף ו'; כ"א ס"ה ה'; כ"ה ס"ה ח'; ל" ס"ה י"ג; ל"א ס"ה י"ג, י"ד; ל"ו ס"ה ג'; מ"ב ס"ה ו'; מ"ג ס"ה ג'; שו"ט (3) ז' ס"ה י"ד; י"א ג'; כ"ב ה'; ס"ח ה'; ע"ב א'; צ"א ו'; ק"ו א'; ק"ד ו'; לתהלים ד' ה'; בוא וראה מה כתיב; תנחומא ב' שמות ס"ה א'; ראה מה אמר דוד; שם שמיני ריש ח'; ראה מהו אומר, לעמוס ו' א'; שם תולדות ט"ו (ע"ד עשו, בראשית כ"ז ל"א); שם וירא ג', ל' דברים י' י"ז; ראה כמה נבורה וכמה שבת, דונמאות אחרות בשביל, ראה כמה; שם וירא ד'; צו א', י'; שמיני ו'; תוריע ו'; שמיר כ"א ס"ה א'; כ"ז ס"ה ג'; שו"ט נ"ב ס"ה ב'; תנחומא ב' חיי שרה ס"ה ו', לבראשית כ"ד ב'; ראה הואך היו מחבבין את המילה, דונמאות אחרות מן „ראה הואך"; שם וירא ס"ה ט'; שמות א'; צו ח'; אחרי י"ז; ואתחנן הוספה א'; ראה מה..., שם וירא י"ב ט"ז; בשלח ט"ז; תצוה א', י'; שמיני ו'; מצורע ד'; ראה איזה, שו"ט נ"ב ס"ה ה'; ראה עד היכן, שם סוף ט'; י' ס"ה ג'. ראה ואח"כ בא השם בתור נשוא. תנחומא ב' ברי ד'; וירא כ"ח; ויצא כ"ב; בשלח ט"ז; כי תשא ט'; פסיקתא ר' 55 א'; תנחומא ב' וארא סוף ס"ה ט', לשמות ו' א'; ראה כאן אמר הקב"ה למשה...

הלשון „ק"ה ק"א", שבו שואלים אחרי הסבה של איזו עובדה, או ידיעה, או אמירה, נמצא שמדרשי תנחומא הרבה פעמים משתמשים בו, יותר מהכל, כשהם באים לבאר איזה ספור היסטורי מספורי המקרא, או ע"ד איזה איש מאישי המקרא. ביר ס"ג ס"ה י"ג, לבראשית כ"ה ל"א; מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה, עוד על דבר יעקב; תנחומא ב' מקץ י"ב. — משה: שם שלח ס"ה ט'; האינו א'; דברים ר' ב' ס"ה כ"ט. — בלעם: פסיקתא ר' 165 ב'; שו"ט י"ח ס"ה א'. — דוד: ויקר ד' ס"ה ח'; שו"ט י"ז ס"ה ב'; י"ח ס"ה ג'. — שלמה: תנחומא נשא ט"ז; דברים ה' ס"ה א'; פסיקתא ר' 58 ב'. — ישעיה: פסיקתא 149 א'. — ירמיה: שמיר ל"ו ס"ה א'. — עובדיה: תנחומא ב' וישלח ח'. — אסתר: ביר נ"ח ס"ה ג'. — ממוכן: אסתר ר' א' ט"ז. — ישראל (מה ראו ישראל): פסיקתא ר' 135 א'; שמיר כ"ג ס"ה ד'. — מבלי קריאת שם הנדון, ביר צ"ח ס"ה י"ט; ומה ראה למשלן (יעקב את השבטים בברכתו); תנחומא בלק ס"ה כ"ט, לבמד' כ"ה ו'; מה ראה לעשות כן; שם י"ב, לבמדבר כ"ב כ"ה; מה ראה לקרמו ג' פעמים; ע' עוד שם לך לך ס"ה י"ז; ויחי י"ב; שמיני ט'; שלח י"ח; מה ראה לומר; שם וירא ס"ה י"א; ויגש י'; אחרי י"א. — פעמים אחדות הנושא הוא הקב"ה או הכתוב. תנחומא

(1) פעמים רבות עם הפעם למה נכתב. (2) כאן במקום כתיב בא עפ"י הרב, כתיב' (ע' לעיל 210) ופעם אחת (132 ב'); שכתב. (3) ע' לעיל 160 ח' 2.

חקת ס"י מ"ה, לבמדבר כ"א ו': מה ראה הקב"ה לפרוע מהם בנחשים; שם פנחס ס"י ג', לבמדבר כ"ה ו': מה ראה הקב"ה לייחס פנחס אחר מעשה זה; שמיר ט' ס"י ג', לירמ' מ"ז כ"ב: מה ראה הקב"ה להקיש מלכות לנחש; ב"ר ס"ב ס"י ה', לבראשית כ"ה י"ג: מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן; שם פ"ב ס"י ט"ו, לבראשית ל"ז כ"ד: מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי ו'מני; שהשיר ד' ו': מה ראה הכתוב לייחס בספר שמות. בתור נושא צריך להוסיף, הקב"ה או, הכתוב בדונמאות הללו: מה ראה להזכיר, שמיר מ"ג (פ"י ח', ט'); מ"ד ס"י ח'; מ"ח ס"י ג'; מה ראה לומר, תנחומא שלח ס"י ו'; קדושים ג'; דברים ר' ס"י י'; מה ראה להיות פוחת, תנחומא פנחס ט"ז; ויקיר כ"ז ס"י ח', לויקרא כ"ב כ"ז: מה ראה לעשות שור ראש לקרבנות; תנחומא ויקרא ח', לויקרא כ"ז ב': ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש¹. — רק לפעמים רחוקות נמצא קשור בנפער. תנחומא חקת ס"י מ"ז: ומה ראה לייקב כאן, לבמדבר כ"א י"ז; שם פנחס ט"ו, לבמדבר כ"ז י"ב: מה ראה לייכתב פרשת נחלות—דונמאות מלשון, מה ראה אצל דברים שאין בהם רוח חיים. ירושלמי שקלים 47 ד' (תענית 68 ב'): מה ראה זמן עצי כהנים להימנות (למשנה תענית ד' ה'); תנחומא נשא ט"ו, לשה"ש ג' ו': מה ראה הירך להזכר כאן; פסיקתא ר' 138 א', ע"ד מגלת איכה: מה ראתה המנילה לייכתב לשמו של ירמיה; שם 110 ב' (מטרונה לריה"ג): מה ראה למד להיות נבזה מכל האותיות.

בירושלמי נמצא גם הארמית, מה חמית למימר וגם העברית, מה ראית, אבל הלשון האחרון הוא מומן התנאים. ע' פאה 18 א': מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו; דומה לזה פסחים 32 ג'; קדושין 59 א'; מנילה 70 ג': מה ראית להקל בא"י ולהחמיר בא"י; גמין 49 ג' (רב לר' חייא): מה ראית להכניס עצמך...; דברים ר' א' ס"י ה': ומה ראית לומר כן, לזה שייכים גם הלשונות הללו; שהשיר ו' ב': מה ראו חכמים לקבוע רופא בברכה שמינית²; שמיר ט' ס"י ג': מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות; ירושלמי ברכות 5 א': מה ראו לסמוך מדרך השנים למקבץ נדחים. רק פעם אחת אנו מוצאים השאלה: מה ראה (בלי משלים), אסתר ר' ב' ג'. — לזה שייך ניכ הלשון, שמיר מ"ז ה': מה ראיתם עכשיו לדרשני (הקב"ה לישראל); פסיק' ר' 48 א': מה ראית להיות יושב ומבשל ערשים (עשו ליעקב).

0 ב"ב קכ"ג א' (ר' חלבו): מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף; כתובות ק"ז ב' (ר' יוחנן): וכי מה ראה ר' ישמעאל שלא פסק לה מזונות. — לשון תדיר הוא במשא ומתן של הלכה, ומה ראית, כששני דברים שלכאורה דומים זה לזה נבדלים זה מזה במשהו, התשובה על זה מתחילה תמיד: מסתברא. ע' שבת כ"ה א'; ביצה י"ג ב'; יבמות כ' א' וב'; כ"ג א'; ע' ב'; ע"א א'; קדושין ה' א'. — בלי, מסתברא: יבמות ג"ט א'; ס' ב'; בכורות ג"ג ב'. ע"ד הארמית, מאי חיות' ע' לעיל ע' חזא.

רָאָיו. (אסתר ב' ט'). — ב"ר צ"א ס"י ה', לבראשית מ"א נ"ו, על פני הארץ; ראוי היה המקרא לומר על הארץ; תנח' שופטים ח', לזה' צ"ד ו' (המתהללים); ראוי למקרא לומר הבוטחים; קה"ד א' י"ב: זה היה ראוי להכתב ולהיות תחלת הספר; פסיקתא ר' 58 א', לויקרא י"א ד': כך היה ראוי (לכתוב מתחלה סימני טומאה) ואינו כן. רָאָיוּהוּ. ויקיר י"ד קרוב לסוף, ליחזקאל ל"ז ח': אין פרשת יחזקאל ראיה; שם ריש ל"ז: ראה לר' מאיר, שנאמר (תהלים ע"ז י"ב): נדרו לה' ושלמו.

(1) ע' תנח' ב' בראשית ל"ג: ומה ראה (נ"א ראית) להקיש... זה נאמר על המשנה עדיות ב"י.

(2) בירושלמי ברכות 5 א': מפני מה התקינו...

⁰ יבמות מ"ח א', לבאור המלה, ועשתה, דברים כ"א י"ב, משי"א י"ט כ"ה: וראה לדברי ר' אליעזר ומפ"ב בן שאול.

ראש. ע' ערך, סוף.

רבה. פ"ק, בניגוד למעט. מלכד הדוגמאות שהובאו לעיל ע' מעט, ע' ירו' מעיש 52 ג', לבמד' י"ח י"ח: מה מקיים ריב"ל יהיה לך ריבה לו הוי"ה אחרת; אותו הדבר בקדושין 63 א'; דמאי 25 א', לבמדבר י"ח כ"ח: גם אחם לרבות שלוחכם (ע' קדושין מ"א ב'); פסיק' 80 ב', למשלי מ"ו ו': גם אויביו ישלים אתו לרבות מויקי ביתו כגון זבובים יתושים ופרעושים. ע' נ"ב ע' תורה.

⁰ רב"י. פ"ק, כמו, רבה' בעברית. ע"פ הרב זה בא כשי"פנין איזה דבר מן המקרא במדת רב"י. רב"י רחמנא. ע' פסחים ע"ה א'; יומא כ"ד א'; מ"א ב'; ס"ב ב'; יבמ' כ' א'; נ"ו א'; חולין ק"ג ב'; בכור' נ"ג ב'; נזיר נ"ד א'; רחמנא רבייה. לפעמים בא הלשון, נדה כ"ה א'; דרבי בה קרא; שבת ק"ח א'; היכי מרבי ליה קרא; נדה ל"ב א'; כי מרבי קרא... מרבי; זכח' ל"ד א'; רבינהו קרא. — איתפעל. נזיר ל"ה ב'; ואיתרבי כל מילי; יבמות פ"ו א': מהיכא קא מתרביא; גטין כ"א א', עה"כ דב' כ"ד א': אטו שליחות מיד איתרבי מושלח ושלחה איתרבי; סנהד' נ"ז א': דאיתרביא מ...; ערכין י"ז ב'; הוא"ל ואיתרבו איתרבו.

רב"י, שם הפעל מהניל. כ"ר ס' ס' ח': מרביי המקרא; אסתר ר' א' ט': אין גם אלא רב"י.

⁰ ארמית. ב"ק ק"ד ב': רב"י דקרא; יומא כ"ד א': צריכא קרא לרבי"י; שבת ק"ח א': איצטרך קרא לרבי"י; חולין צ' ב': לא אצט' ק' לר'. רבים: רב"י, ע' לעיל ערך, מעט.

⁰ רב"תא. יתרון. יומא כ"ב ב': מאי רבותא דמילתא; כתובות ס"ז ב': מאי רבותא; ע"ז מ"ד א', למ"א א' ה': מאי רבותיהו; יבמות מ"ה א': רבותא למחשב נכרי (איוו) רבותא יש בזה לפרט את האנשים?; וכן בבב' ל"ו ב', שבת קמ"ז ב': רישא רבותא קמשמע לן וסיפא ר' קמ"ל; וכן בבב' צ"ה ב'; סנה' ע"ו ב'. *

רוח' הקדוש. I. הנבואה ובספרי נביאים. ויקר' ט"ו ס"ו ב', על אויב כ"ח כ"ה (רב אחא): אפילו רוח'ק ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל; סנהדרין כ"ח ב': אם אין נביאים אין רוח'ק; ויקר' א' ס"ו ג': אבי שוכו (דה"א ד' י"ח): אבי נביאים (משה) שוכים ברוח'ק; שו"ט ג' ס"ו ו': שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוח'ק; פסיקתא ר' 158 א', ישעי' ס"א ט': זו היא שנאמרה ברוח'ק ע"י ישעי'; שם 162 ב', ירמ' ל"א י"ג: זה שנא' ברוח'ק ע"י ירמיה; שם 128 ב': ירמיה הנביא היה מתנבא עליה ברוח'ק. — II. בכתובים. א. מומורי דוד: אמר רוח'ק ע"י דוד, תנח' ב' נח סוף ס"ו כ"ח, תה' ב' י"א; פסיק' ר' 175 ב', תה' קי"ט פ"ט; אמר דוד ברוח'ק, שהשיר ב' סוף א', תה' כ"ג ד'; והוא שצפה דוד ברוח'ק, ויקר' ה' ס"ו ה', תה' י"א ב'; אמר רוח'ק ע"י דוד, תנח' ב' סוף ס"ו כ"ח, תה' ב' י"א; פסיק' ר' 175 ב', תה' קי"ט פ"ט; אמר הכתוב ברוח'ק ע"י בני קורת, איכה ר' פתחתא כ"ד, תה' מ"ב ה'; שו"ט כ"ד, סוף ס"ו א': כשהיה מבקש שתשרה עליו רוח'ק היה תובעה מומור לדוד וכשהיה באה מעצמה לדוד מומור שם ס"ו ג': כל מקום שנא' מומור לדוד היה מנגן ואח"כ היתה שורה עליו רוח'ק, לדוד מומור היתה שורה עליו רוח'ק ואח"כ היה מנגן. — ב. ספרי שלמה. שהשיר א' א': מיד * רבותינו, רבנן. ע' בכר טראדיצאן אונד פראדענסין 590—621. — הסתרגם.

שרתה עליו רוחיק ואמר שלשה ספרים הללו משלי וקהלת ושהש; וכן בקהיר א' א'.—
משלי, ב'ר עיה סי' ח'; זהו שנא' ברוהיק עיי שלמה (י' ו'); וכן פסיק' ר' 23 א' (כ"ב,
כ"ט); 26 ב' (כ"ט, כ"ג); 198 ב' (י"ב, י"ד); ריש קהיר; זהו שא' הכתוב ברוהיק עיי
שלמה מלך ישראל (כ"ב, כ"ט).— שהיש. פסיק' ר' 160 א'; זהו שנא' ברוהיק עיי
שלמה (ח' ט'); 42 א'; זה שא' רוחיק עיי שלמה (ו' י"א); תנח' במדבר סוף סי' י"ג;
ורוהיק אומרת עיי שלמה (ו' ד').—קהלת, ב'ר צ"ג סי' ז'; זהו שנא' ברוהיק עיי שלמה
(ו' י"ט).—ג. איוב.—קהיר ו' ב'; שלשת רעי איוב הלכו לבית האבל ושרתה עליהם רוחיק;
תנח' ב'ר ישלח סי' כ"ג; ונתבאנו ברוהיק; שם וירא סי' ל"ח; (אליפז) וזכה שתשרה עליו
רוהיק; ב'ר (שטה חדשה) ב'; זהו שנא' ברוהיק עיי איוב (ט"ו י"ח); פסיק' ר' 149 ב';
זהו שא' רוחיק עיי איוב (כ"ט י"ז); ויקר' י"ד סי' ב'; הפסוק הזה... אם ברוהיק אמרו
(ל"ו ג' 1).—ד. איכה, פסיק' ר' 140 ב'; זה שנא' ברוהיק (ב' י"ג 2).—III. פסוקים
שנאמרו ברוהיק, א'. ורוהיק אומרת (או מעין זה): אמר, אמר להם, אמר לה, אומר.
ב'ר ל"ד י"ג, ב'ר פ' סי' ח'; ל"ז י"א, שם פ"ד סי' י"ב; ל"ז ב', תנח' ב'ר יושב סי' י"ג;
דברים ל"ד י', דברים ר' י"א קרוב לסוף; שיא י"ב ה' (ע"ד), קהיר ו' ט"ז; יואל
ד' י"ט, שמור' ט"ז סי' י"ז; תה' ק"ט י"ז, תנח' ב'ר תולדות סי' ד'; משלי י"א ל"א, שם
בראש' סי' ג'; ט"ז א', שם וירא סי' ט"ז; איוב ט"ז ב', שם ויצא סי' י"ט; מ"א ג', פסיק'
75 ב'; קהלת ח' ב', שם נח סי' ט"ז; ו' ז', שם וישב סי' ט"ז.—ב. רוחיק צווחת (לפעמים
,ואומרת') 8. שופטים ה' ל"א, תנח' ב' משפטים סי' ג'; ישעי' י"ט י"ב, תנח' מקץ סי'
ג'; שם נ"ז ב', תנח' ב' וירא סי' כ"ד; ירמ' י"ט ה', שם בחקותי סי' ז'; כ"ב י', ב'ר סינ'
סי' י"א; כ"ג כ"ד, שם בשלח סי' כ"ד; מלאכי א' י"א, שם אחרי סי' י"ד; תה' ע"ו ו',
שמור' ל"ג סי' ה'; ק"ט קס"ה, ב'ר סוף צ"ב; משלי ה' כ"ג, שמור' ל"ז סי' ג'; כ"א
כ"ג, תנח' מצורע סי' ד' (מצווחת); כ"ג כ"ט, תנח' שמיני סי' ז'; כ"ד י', שם וישלח סי'
ו'; כ"ו כ"ה, שם תולדות סי' ח'; כ"ז י', שם וירא סי' כ"ה; כ"ט כ"ה, שם; קהלת ג' ט"ז,
ויק' ד' סי' א'; קהיר לאותו פסוק; ד' ב', תנח' ב' וארא סי' ו'; שמור' ח' סי' א'; ה'
ה', תנח' מצורע סי' ב'; ח' ד', שמור' ל"ב סי' ח'; שהיש ו' י"ב, שהשיר לאותו פסוק;
איוב י"א כ', שמור' ט"ז סי' ט"ז; מ"א ג', תנח' אמור סי' י'; איכה א' ט', איכה ר' שם;
א' ט"ז, איכה ר' שם (פעמים אחדות); ג' ל"ז, תנח' תולדות סי' ה'; ג' נ"ט, איכה ר'
שם.—ג. השיבה רוחיק (גם משיבתו, השיבו, משיבה). ב'ר כ"ז ל"ג, שהשיר ד' י"א; תה'
ק"יח כ"ג, שו"ט שם (פעמים אחדות); תה' קל"ג א', ויק' ג' סי' ו'; איכה ב' כ', איכה
ר' א' ט"ז (מעשה בדואג).—ד. לשונות שונים. שמור' א' סי' י"ב, לשמות א' י"ב; רוחיק
מבשרתן 4); ב'ר עיה סי' ח', לתה' צ"א ה': בלשון הזה ברכתו רוחיק; ירו' מנהדרין
27 ב', לבמדבר כ"ה י"ג; קפצה עליו רוחיק ואמרה; ויק' ו' סי' א', לתה' כ"ד כ"ח;
הרא רוחיק סניגוריא היא מלמדת זכות לכאן ולכאן; אומרת לישמעאל אל תהי ער חנם
ברעך ואח"כ אומ' להקביה אל תאמר... (וכן בדברים ר' ג' י"א); קהיר ו' כ"ז (אמרה);
זה רוחיק פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה 5).—ה'. נצנצה (ורחה)

(1) לשמות ב' ד': פסוק זה ברוהיק נאמר, ירו' סוטה 17 ב'; שמור' א' סי' כ"ב בפסוק זה
(ע"ס ב. סוטה י"א א', ע' דה"ק); כל הפסוק הזה ע"ש רוחיק נאמר. זהו הלשון היותר מדויק; וזהו
שיוך אל הסוג ו'. (2) ע"ד ספר דניאל ע' דע"ל ערך, פיוט'. (3) ע' דע"ל בריש ע' 276.
(4) מבבלי סוטה י"א א' (רשב"י). (5) בספרות המסורתית, כמו שאפשר לראות מתוך הדוגמאות
שחובאו כאן, רוח הקדש היא עפ"י הרב מין נקבה. אבל יש גם הרבה מין זכר.

בו (בה, בהם) רוהיק. ב"ר פיד סי' י"ט, לבר' ל"ז ל"ג; שם פ"ה סי' ט', לבר' ל"ח י"ח; שם צ"א סי' ו', לבר' מ"ב י"א; שהשיר א' י"ב, לבר' מ"ח כ"א; מדרש שמואל ג' סי' ו', לשיא א' כ"ה. — על זה יקשה ג"כ ב"ר פ"ה סי' י"ב 1: בנ' מקומות הופיעה רוהיק. לבר' ל"ח כ"ז, ש"א י"ב ה', מ"א ג' כ"ז. — בכל אלה הדוגמאות נתבאר מלות ידועות של הכתוב שרוהיק שמה אותן בפי המדברים. — IV. רוהיק במעשיהם ובדיבוריהם של אישי המקרא 9). אברהם אומר (בר' י"ח כ"ה): צופה אני ברוהיק. תנח' ב' וירא ריש י"ב. — יצחק. ב"ר ע"ה סי' ח': ראה ברוהיק. — יעקב. תנח' ב' מקץ סי' ט', בר' מ"ב א': צופה אני ברוהיק; שם ויצא סי' ד', בר' כ"ח י"א: שרתה עליו רוהיק על יעקב; פסיק' ר' 11 א', בר' מ"ח ב'; אמר כשאבוא לברכס תשרה עלי רוהיק; ב"ר צ"ח סי' ג', לבר' מ"ט סי' ב': וכנסן ברוהיק. — משה. הוריות 48 ג': ע"י שצפה ברוהיק; שמור א' סי' י"ח: וראה ברוהיק; שם ג"ב סי' ה': שרתה עליו רוהיק והקימו. — בלעם. תנח' בלק סי' ה': בתחלה פותר חלומות היה תור להיות קוסם וחזר לרוהיק; שם סי' י"א: לא היה ראוי לרוהיק אלא בלילה; שם סי' ט"ז: קראו רוהיק אמר לו; שם סי' י"ז: בלעם נזקק לרוהיק. — פנחס. ויקר א' סי' י"א: בשעה שהיתה רוהיק שורה עליו. — יהושע. ירי' סנה' 23 ב': צפה ברוהיק. — רחב. רות ר' א' א' קרוב לסוף, ליהושע ב' ט"ז: מכאן ששרתה עליה רוהיק. — שמשון. ויקר ח' סי' ב', לשופטים י"ג כ"ה: התחיל רוהיק לנשנש בשמשון; שם: בשעה שהיתה רוהיק שורה עליו. — דוד. שו"ט פ"ג סי' ג': ללמדך שצפה דוד ברוהיק. — אביג'ל. קה"ר ג' כ"א, לשיא כ"ה כ"ז: שאמרה אביג'ל לדוד ברוהיק. — שלמה. קה"ר ו' כ"ג, תנח' חקת סי' י"א: צפה ברוהיק. — ישראל על הים: שרתה עליהם רוהיק. — V. ע"ד חכמי ישראל, ר' נמליאל השני, ע"ז 40 א': כיוון ר"ג ברוהיק (ע' בבלי ערובין ס"ד). — ר"ע. ויקר כ"א סי' ח': צפה ברוהיק. — רשב"י. שביעית 38 ד', קה"ר י' ח': צפה ברוהיק. — VI. ע"ד אלה שנסתלקה מהם רוהיק. ב"ר צ"א סי' ו'; שהשיר ו' ד'; קה"ר י"ב ו'; תנחומא ב' ויצא סי' ד'; שם בלק סי' י"ז; פסיק' ר' 12 א'; שו"ט מ' ב'; מיר סילק הקב"ה ממנו רוהיק, פסיק' ר' 12 א', למ"א י"ב כ"ה, ירבעם; תנחומא בלק סי' א': למה סילק הקב"ה רוהיק מאומות העולם; ב"ר ס"ה סי' ד': גרם להורו לסלק ממנו רוהיק (עשו ליצחק); ב"ר ס' סי' ג': פנחס נטלה ממנו רוהיק (ויקיר סוף ל"ז, קה"ר י' ט"ז: נסתלקה); תנח' ב' מקץ סי' ו': נגנו רוהיק מיעקב ובניו; רות ר' פתיח', לשיא ג' א': הרעיבן הקב"ה מרוהיק. — VII. פסוקים שמרמזים על רוהיק. בראשית ט"ז ב': לקול שרי — לקול רוהיק, ב"ר מ"ה סי' ב'; ברא' מ"ח י"ד: השכילו ידיו של יעקב לרוהיק, פסיקתא ר' 12 א'; שמות ב' ד', ע' לעיל 291 הע' 1; יהושע א' ח': ואין תשכיל אלא רוהיק, ויקר ל"ה סי' ו'; הושע י"א ג': תרגלתי תרתי ריגלתי ברוהיק, פסיקתא ר' 12 א'; תהלים מ"ב ב': מתי אבוא ואראה ברוהיק, פסיקתא ר' 1 ב'; קהל' ב' ו': ובני בית היה לי זה רוהיק, קה"ר שם; קה"ר י"ב ו': והרוח זה רוהיק, איכה ר' סוף פתיח' כ"ג, קה"ר לאותו פסוק; ילקוט, דה"א כ"ח י"ט: עלי השכיל, מלמד שניתנה ברוהיק; ירוש' סנה"ד 29 א': מגלה שמסר שמואל לדוד אחיתופל אמרה ברוהיק. — VIII. מאמרים שונים ע"ד רוהיק. סוכה 55 א': יונה בן אמתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה ושרת עליו רוהיק, ללמדך שאין רוהיק שורה אלא על לב שמח; ב"ר ע' סי' ח', ע"ד ירושלים: שמשם היו שואבים רוהיק (ע' ג"כ רות ר' ב' ט', פסיקתא ר' 1 ב'); (1) ג"כ במכות כ"ג ב' ר' א"עור בן פרתא. (2) ע' תנחומא ויחי י"ד. הושו לקמן ע' 298:

כל מה שהיו צדיקים עושים ברוהיק עושים.

תנחו' ב' ויחי סי' י"ג (ע"ד ברכת יעקב ומשה): כל מה שצדיקים עושים ברוה"ק עושים; שמיר' ל"ב סי' א', פרפרוה לטהלים פ"ב ו' (הקב"ה אומר): לשעבר הייתם משתמשים ע"י רוה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (ע"פ שמות כ"ג כ'); איכה ר' ג' נ': בגי' מקומות מצינו רוה"ק סמוך לנאולה (ישע"י ל"ב מ"ז; ס"א א'; איכה ג' נ'); מדרש שמואל א' סי' ו', רות ר' ב' א' (בני שמואל): כשנשתנו למעשים טובים וכו' לרוה"ק; ויקר' ל"ה סי' ו', עפ"י ישע"י א' ח' (ע' לע"ל): הלמד על מנת לעשות וזכה להקב"ל רוה"ק; שמיר' ה' כ"ט, לשמות ה' י"ד, בקשר עם במדבר י"א מ"ז: לפיכך וכו' לרוה"ק; בתנחו' ואחזק' סי' ו', ע"ד העת שקצף הקב"ה על משה: מיד נתקדשה רוה"ק; בפסיק' ר' 12 א' נמצאת רק במקום בודד זה הגשמה שכוו: מיד אמר הקב"ה לרוה"ק... הגלי במהרה והכניסי ביעקב שיברכם (לבראשית מ"ח).

0 לסוג ב', ברכות ד' ב' (לטה' קמ"ה י"ד): חזר דוד וסמכן ברוה"ק; ערכין מ"ז ב', תה' י"ב י"ד: כרתו דוד ברוה"ק; מגילה ו' א': אסתר ברוה"ק נאמרה. — לסוג ג', יומא ל"ח ב', איכה ב' כ': משיבה רוה"ק ואומרת. — לסוג ד', בריכ' ל"א ב', חנה לע"ל, ש"א א' מ"ז: לא ארון אתה בדבר הזה ולא רוה"ק שורה ע"ד 1; שם י' א' (חזקיהו המלך): דחואי לי ברוה"ק 2). — לסוג ו' מגי' י"ד א', בר' י"א כ"ט: יסכה שסכתה ברוה"ק; שם י"ד ב', אסתר ה' א': ותלבש אסתר מלכות, שלבשתו רוה"ק; סוטה י"א ב', שמות א' מ"ו: פועה שהיתה פועה ברוה"ק.

0 בבבלי השתמשו הרבה פעמים בשם שכינה במובן רוה"ק, המאמר שהובא לע"ל בסוג ד' לשופטים י"ג כ"ה, בא בסוטה מ' ב' בלשון זה: שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כוונ. הבאור לפסוק שמות ב' ד' שהובא לע"ל, ע' 191 הע' 1, מתחיל: פסוק זה כולו על שם שכינה נאמר; פסחים פ"ז ב': שכינה אמרה לו, הלשון, ראויים לרוה"ק בירו' סוף סוטה (השוה שהשיר ח' מ"ו), בא בסוטה מ"ח ב': ראוי שתשרה עליו שכינה (השוה סוכה ס"ח א'; מ"ק כ"ה א'). נגד הלשון, נסתלקה רוה"ק, ע' לע"ל סוג ו', בא בבבלי: גורם לשכינה שתסתלק מישראל, ע' ברכות ה' ב'; כ"ז ב'; שבת ל"ג א'; מגילה מ"ו ב'; סנדרה ק"ז א'; יומא כ"ב ב': נסתלקה הימנו שכינה, למאמר שהובא לע"ל בראש הסוג ח' השוה שבת ל" ב': אין שכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. — בתור אחד מחמשה דברים שחסרו בבית השני מונה ר' אחא, אמורא מא", רוח הקדש, ירו' תענית 65 א'. — בבבלי נמנו שכינה ורוח הקדש (כאלו הם שני דברים שונים) ויוצא שנשמט שם אחד מחמשת הרברים 8).

ביחד עם רוה"ק ראוי להזכיר כאן גם את השם פת קול, כי לפעמים קרובות מה שמיחסים לרוה"ק אפשר ליחס לבת קול, במאמרים שהובאו לע"ל בסוף הסוג הנ"ל מכיר פ"ה סי' י"ב נאמר עה"כ ש"א י"ב ה': יצתה בת קול ואמרה ע"ד, ועה"כ מ"א ג' כ"ז: ב"ק צווחת ואומרת היא אמו ודאי; שו"ט ע"כ סי' ב', על בר' ל"ח כ"ז: יצאה ב"ק ואמרה ממני; בתנחו' ב' וישב סי' י"ז: באותה שעה יצתה ב"ק ואמרה לו: תאמר ממני הרה שלא תשרף. — הפסוקים שיבואו להלן נחשבו בתור הכרזות ב"ק, ישע"י ל"ה ג', ויקר' י"ט סי' ה': יצתה ב"ק ואמרה; ישע"י מ"ה ד', ויקר' שם; ירמ"י ג' כ"ב, ויקר' סוף

(1) ג"א (ע' רבינובין לאתו דף): לאו איבא שכינה ורוה"ק נבך. (2) הבטוי, רוח הקדש נשאר גם במקום שכל הסגנון הוא ארמי, ע' ג"כ הערה הקודמת. (3) ע' אני אמוראי איי ח"ג 112. בברייתא יומא ע"ג ב' ג"כ: כל כהן שפדבר ברוה"ק ושכינה שורה עליו... (וכך הוא לפי הנוסח הנכון) שני השמות הללו אחד הם.

י"ט; ירמ"י נ' כיב ומלאכי נ' ו' (אומר אלישע-אחר): ושמעתי בת קול מצפצפת (ברות ר': מפוצצת) ואומרת שובו בנים שובו אלי ואשובה אליכם, קהיר ו' ח', רות ר' נ' י"ג (כירי) חגיגה ע"ז ב': ושמעתי ב'ק יוצאת... ואומרת שובו בנים); זכריה י"א י"ז, לבר כוכבא, בהרנו את ריא המודעי, איכה ר' ב' א'; תה' ק"ה ט"ז, קראה ב'ק נגד אלה שרצו למנות את שלמה בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב, ריש שהשיר, תנחו' מצורע ס"י א'; תה' קי"ג ט', קראה ב'ק ע"ד מרים בת תנחום ושבעת בניה (איכה ר'): קהל' ו' ט"ז: קראה ב'ק נגד שאול, שרחם על אנג, מדרש שמואל י"ח ס"י ב', קהיר לאותו פסוק (ע' ב' יומא כ"ב ב'): קהל' ט' ו', במקומות רבים בתור קריאת ב'ק, קהיר לאותו פסוק, ויקיר ריש כ', תנחומא שלח הוספה ס"י ז'.—ב'ק בתור מפרשת איזה פסוקים. שמות כ"ד ו', ויקיר ס"י ה': יצתה ב'ק מהר חורב ואומרת: עד כאן חצי הדם; במדבר כ"ג כ"ג: עתידה ב'ק שתהא מפוצצת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו, תנחו' אמור ס"י י'; דברים ה' י"ט: קול גדול ולא יסף שלא היה לו בת קול (כאן: ה'), שמ"ר סוף כ"ח, סוף ה"ט; דברים כ"ז ט"ז: (היום הזה) יוצאה ב'ק ואומרת תשנה לשנה הבאה כיום הזה; ש"א א' כ"ג: בכל יום ויום היתה ב'ק יוצאה ומפוצצת ואומרת עתיד צדיק אחר לעמוד ושמו שמואל, מדרש שמואל ג' ס"י ד'.

הפסוק, ושמואל מת' ששמעו ר' יוחנן ורשב"ל מפי תינוק נחשב להם כבת קול, בשורה שמת שמואל חכרם הבבלי, ירוש' שבת 8 א' (ע' לע"ל ערך, פסוק). ראה לחשיבות בשורה שכעין זו מביא בבבלי מגילה ל"ב א' ר' יוחנן ובירוש' שבת 8 ג' ר"א בן פדת מיעיה ל' כ"א. — בת קול היא שרידה מהנבואה (ע"פ ישע"י א' ט': לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד), ר' איבו בשהשיר ח' י'.

⁰ שבת נ"ז ב', יומא כ"ב ב' (רב), לשיב י"ט ל': יצתה ב'ק ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכות; ברכות י"ב ב', לשיב כ"א ו': יצתה ב'ק ואמרה בחיר ה'; מ"ק ט"ז ב', למ"א ט"ז ה': יצתה ב'ק ואמרה רק בדבר אוריה החתי; שבת נ"ז ב', לרה"א ח' ל"ד (מריב בעל-מפיבשת): מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה ב'ק ואמרה נצא בר נצא; מג"י י"ב א', לאסתר א' ו' (רבא): יצתה ב'ק ואמרה הראשונים (דניאל ה' ג') כלו מפני כלים ואתם שונים בהם.

ק"ן, סוד (ע' דני' ב' י"ה, כ"ט). ירו' ע"ז 41 ד', עה"כ משלי כ"ז כ"ז (רשב"י קורא קבושים): בשעה שתלמידים קטנים כבוש לפניהם דברי תורה הגדילו גלה להם רוי תורה; דב' ר' קרוב לסוף (משה אומר): וגלית רוייהם לבני אדם.

⁰ סנה' ע' ב', רוזנים, משלי ל"א ד': מי שכל רוי עולם גלויים לו.

⁰ ר'חמנא. הרחום, כלומר הקב"ה. רג"ל בבבלי 1) שלפי הנראה היה זה שם שגור בפי העם והחכמים השתמשו בו ביחוד במשא ומתן של הלכה, בשעה שהביאו ראה

1) מהירושלמי הובאו אצל לוי (ח"ד 440) ויאספרוב 1468 ב' רק מפאה 15 ג' (=קדושין 61 ב'). שם נאמר: בריך רחמנא, שקרא ר' זירא, אמורא שעלה מבבל וע' אנ' אמוראי אי' ח"ג ב' א'. אני יכול להוסיף רק עוד דוגמא אחת: דלחיה דרחמנא. שבאניקרוטה עממית, ירו' בי"ט 8 ג'. עוד במאמרו של ר' חגיגה בר חמא, האמורא שעלה מבבל, (שקלים 48 ד', כיצה 62 ב', תענית 65 ב', פסוק' 161, שו"ט י" ס"י ב'): מאן דאמר רחמנא וותרן. בביר ט"ז בא, הקב"ה במקום, רחמנא' וכן בנוסח העברי של המאמר בבב' ג' א'. —ע"ד השם רחמנא בתור בנוי להקב"ה אצל A. Ephrām Cyrus ושמונו קבל אחר כך מחמד, ע' ייגר נאכנעלאספסענע שריפטען ח"ג 329.

מהכתוב. במקום, הכתוב בא, רחמנא, שדבריו כתובים בתורה. ביחוד הרבה פעמים בא הלשון, אמר רחמנא או, כתב ר"י. דונמאות, אמר רחמנא: ברכי י"א א'; ואמר ר', פסח צי' ב'; דאמר ר', ברכות ל"ה א'; וקאמר ר', שבת פ"ד ב'; דר' אמר, שבת קכ"ה א'; פסח כינ א'; ור' אמר, שבת קנ"ג ב'; פסח י"ב א'; יבמ' ל"א ב'; הכי קאמר ר', פסח ניט א'; ודילמא הכי קאמר ר', יומא ע"ב א'; חגי' י' ב'; מרקאמר ל"ה ר' ל"חוקאל (יחוקאל כ"ד י"ז); ר"ה י"ג א' (ויק' י"ג י"ז); קצירכם אמר ר' ולא קי' נכרי; כתב רחמנא, פסח ס"א ב'; מנח' מ"א א'; דכתב ר' באורייתא; דכתב ר', שבת ס"ד א'; טעמא דכתב ר', חולין ק"ל א'; אי כ' ר', פסח כ"ז ב'; דאי כ' ר', שם ע"ז א'; חולין פ"ב ב'; למה לי דכ' ר', בימ כ"ז א'; ול"כתוב ר', שבת קל"א ב'; ל"כתוב ר' ול"שתוק, ב"ק י' ב'; היכי ניכתוב ניכתוב ר', יומא פ"א א' 1). — דונמאות לשם רחמנא בקשר עם פעלים אחרים, אסר ר', שבת ק"ו א'; פסחים ב' ב'; אפקריה ר', יומא נ"ב ב'; יבמ' צ"ח א'; אקשיה ר', פסח ע' א'; לוקשה ר', שבת פ"ב ב'; נג"ר ר', שבת כ"ז א'; פסח ע"ה א' (נ"ב לעיל 163); ר' דחייה, פסח צ"ד א'; וכי ל"ה ר', כתו' מ"ז א'; בימ' י' ב'; צ"ב א'; חס ר' ע"ה, ב"ק ק"י א'; שבת קל"ב א'; מיחס הוא דחס ר' ע"ה, פסח צ"ב ב'; מעט ר', סוטה מ"ז א'; פסח ניט א'; דר' פטריה, כתו' מ"ב ב'; סנה' פ"ב ב'; פלגניהו ר' מהרד"י, פסח ס"ד א'; ר' הוא דקנסיה, ב"ק ט"ז א'; משום דקנסיה ר', גטין ע"ז א'; קפיד ר', סנהד' ע"ג ב'; קרייה ר', סוכה ה' ב'; ר' קרייה, חגי' כ"ז א'; ור' רבייה, שבת ק"ח א'; דר' רמא ע"ה, יבמ' ק"ז ב'; כתו' פ"ב ב'; שרא ר', פסח ב' ב'; ר' שרייה, יומא ו' א'; ור' שווייה מצוה, סוכה נ"ג ב'. — בכל הדונמאות הללו לא תמיד המדובר ע"ד הכתוב, אלא לפעמים על מה שנדרש מתוך הכתוב.

⁰ רישא. ע' ערך, סוף.

רמז. קל ע"2). לשון שנמצא רק לפעמים רחוקות, אבל כנראה שמוש עתיק בפעל זה עם כנוי הרומז על הפעל. ב"ר נ"ג ס"י מ', לבראשית כ"א ו' (מל"ל): קמון שהוא מוליד למאה שנה מנין מל"ל; פסיקתא 15 ב', לשמות ל' י"ב (ראש); רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של שבטים (ע"ה"כ דברים ל"ג ו'); שם 39 ב', לכמברר י"ט ב' (אליך); רמזו שכל הפרות יהיו בטלות ושלך קיימת 8); תנחומא נשא ס"י כ"ז (שמות כ' כ"א); קמון הקב"ה (ה' רמז ל"שאל), אח"כ בא שם; ואיכן רמזה להם 4). ואולם רג"ל הוא הלשון שמקבל הרמז מקושר עם הפעול ע"י 5. תנחומא ב' שמות ס"י י"ב, לשמ' ג' א'; רמז לו שינהג את ישראל מ' שנה; שמ"ר ב' קרוב לסוף, ל"ג ב'; רמז לו שיחיה ק"ב שנה כמנין הסנה; שמ"ר ט"ז ס"י י"א, ל"ב ב'; ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה; פסיק' 25 א', תנחומא תצא ס"י ח', רות ר' פתיחתא, לדברים כ"ה י"ג; אף משה קמנה לישראל מן התורה; וכן בפסיקתא 26 א' (מדרש שמואל י"ח ס"י ו'), לדברים כ"ה י"א (בתנחומא תצא ס"י י"ז; אף התורה רמזה להם לישראל); אסתר ר' ח' ט"ז, לבראשית מ"ט כ"ה; אף יעקב אבינו רמזה בברכת השבטים; ב"ר ט"ז ס"י ו', לבראשית ב' י"ז; רמז לו על אבר מן החי; תנחומא תוריע ס"י ד', לויקרא י"ב ב'; רמז לך הכתוב. — לפעמים בא הפעל יחד עם השם הנגזר ממנו; ב"ר פ"ט ס"י ד', לבראשית מ"א א' (מן היאור); רמז

(1) ע' נ"ב לעיל ערך, הלכתא' וערך, כתב'. (2) במובנו הפשוט, ב"ר צ"ג ו': רמז פטנשה; פסיקתא 122 ב'; מיד רמז הקב"ה לאותו האדם. (3) ביקור י"ז ס"י ה', לויקרא י"ד ל"ד, משיבים רבנן על השאלה למה נקראה ארץ שבעת עממין בשם ארץ כנען; רמזו מה חס סרכו וכנען דקה, אף כאן ישראל חושאין והארץ מתקללת. נ"ב צריך לקרוא קמון, הקב"ה רמז בזה למשה, (4) במקור המקביל, פסיקתא ר' 22 ב'; ברמז אסר הקב"ה לישראל.

רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור; פסיקתא ר' 191 א', לויקרא ט"ז ב' (בזאת): רמז רמז לו שאין ביהמ"ק עושה אלא ת"י שנים; תנחומא ב' שמות ס" ב' (שמור ג' קרוב לסוף), לשמות ד' ט': רמז לו הקב"ה רמז; ב"ר ל"ג ס" ו', שהש"ר א' סוף ט"ו, לבראשית ח' י"א: רמז רמזה לו (היונה לנח); ב"ר מ"ו ס" ד', ויקר ב"ה ס" ו', לבראשית י"ז ו': רמז רמז לו; פסיק' ר' 16 א', לשמות ט"ו י"ג: ברמז רמז אותם משה להם בים.

פסל. פסיק' 198 ב', פסיק' ר' 202 ב': התורה מרמזת להם לישראל ואומרת להם 1). רמז. מלבד המקומות שבהם השם רמז בא ביחד עם הפעל, כמו שנאמר קודם, נביא עוד דוגמאות: תנחומא ב' שמות ס" ב', לשמות ד' ט': רמז לך שאתה נוטל את שלך מן הים; ב"ר י"ט ס" ח', לבראשית ג' ח': רמז לתולדותיו; שם כ"ג ס" ה', פסיק' ר' 67 ב', לבראשית ד' כ"ה: רמז למפרש ים...; וכן תנחומא ראה ס" י"ו, לדברים י"ד כ"ב; ב"ר (שטה חדשה) ב', לבמדבר ד' י"ג: ו' רמז ליהודה, ששה צדיקים יוצאים משבטו; פסיקתא ר' 109 ב': רמז 5... (הרבה פעמים שאינו אות מרמז); ב"ר כ' ס" י', לבראשית ג' י"ט: מכאן רמז לתחילת מן התורה (ממקור תנאים – רשב"י); ירושל' ברכות 8 א' (תה"ל כ' ב'): רמז לתלמיד חכם שארם צריך לומר לרבו תשמע תפלתך; שו"ט י"ח ס" ל"א: ותורני חיל (שיב כ"ב מ') רמז למלכות (נר = עטרה), ותאורני (תה' י"ח מ') רמז לנבורה (אזור); תנח' ב' וישלח ס" י"ב, לבראשית ל"ד א': וכבר נאמר מן הרבה הזה רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה; שמור' ל"ח קרוב לסוף. לשמות כ"ט א' (ואיל"ם שנים): רמז נתן לו ששני בניו עתידין למות ואינן משמשין אלא שנים; במדבר ר' י' ס" ד', למשל' ל"א ב': אחר שזכר רוח הקדש אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירושו; פסיקתא ר' 22 א' (לבמדבר ט"ו ב'): פרסמם ברמז (מי המה חברי קרח); תנח' נח ריש ס" ג': ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבעל פה.

0 שבת ק"ג ב', במל"ם אחדות שאמר בעז לרות: „...הלם...בחמץ...מצד, דורשים שני אמוראי א"י, ר' אלעזר ורשב"י: רמז רמז לה; חולין צ"ב א', לבראשית ל"ב כ"ט (רבה): רמז רמז לה שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל; ואח"כ בא שם: מכאן רמז לו גלות; חול' מ"ב א', ריש לקיש שואל: רמז לטריפה מן התורה מנין? אח"כ נשלמה השאלה: רמז לטריפה שאינה חיה מן התורה מנין? וע"ז באה התשובה מויקרא י"א ב': זאת החיה אשר תאכלו; מ"ק ה' א' (ר') סימן בן פזי: רמז לציון קברות מן התורה מניין? התשובה: יחזקאל ל"ט ט"ו; יבמות כ"א א' (רבא, נ"א רב הונא): רמז לשניות מן התורה מנין? תשובה: ויקרא י"ח כ"ז (קא"ל); שם נ"ד ב' (רב הונא): רמז ליבמה מן התורה מניין; מכות ב' ב' (עולא): רמז לעדים וזממין מן התורה מניין; בוכריה י"ג א' מוצא רב יוסף: מכאן רמז 5... (ענין של הלכה; יומא ד' א') וכן בדברים ח' ב': למען ענותך – מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעין (יומא ע"ד ב'–רב יוסף בעצמו היה סומא). מלבד זאת נמצא בבבלי הבינוני פעול, וזכחים קט"ו ב': היבא רמיוא? (כלומר מה שא' משה לאהרן הוא אשר דבר ה', ויקרא י' ג', היכן זה רמזו?), וע"ז בא התשובה משמות כ"ט מ"ג (בבבלי=במכבדי=בקרוב); סנהדרין פ"א ב': והיבא רמיוא? התשובה: במדבר ד' כ'; שם פ"ב ב': ורמיוא; ע' ג"ב מגילה ב' א'; תענית ב' ג', על מאמר התנאים (מכאן ר' לניסוך המים); דבי רמיזי להו

בקרא בשני הוא דרמיז; תענית ט' א', בספור עיד ריויה ובנו של ריש לקיש (ע' לעיל 258) שריי שאש; מי איכא מילתא בכתובי דלא רמוזה משה. לפי כיו אחד שאלתי היתה: מי איכא מידי דכתבי רחמנא בנבואי (ציל בכתובי) ולא רמוזה באורייתא. ובנו הצעיר של ריש לקיש ענהו: אטו מי לא רמזא באורייתא כי האי נוונא, והוכיח מבר' מיב כית. 0 רמזי. (רמא) פער; זרק. בהשאלה: שני כתובים המכחישים זה את זה. הבטוי המלא הוא: רמי קראי אהרדי, מוק ט' א' (רשב"י שלח את בנו לקבל ברכה מאת שני חכמים, ומצאם, דקא רמי קראי אהרדי); ב"ב צ"ח ב'; ר' חנינא בר חמא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהרדי; זכחים קטז ב'; מקריה ליה רבא לבריה ורמי ליה קראי אהרדי; ברכות ז' א': ורמינן קראי אהרדי ומשנינן לא קשיא הא... והא. בלי, אהרדי, יומא ד' ב': ר' זריקא רמי קראי קמיה דר' אלעזר. אבל כרגיל באה רק המלה "רמי", והמלות, קראי אהרדי צריך להשלים במחשבה. ברכות ד' א': ר' יעקב בר אידי רמי כתיב... וכתביב... (בראשית כ"ח ט"ו וליב ח'); שם ליה א' ב': ר' לוי רמי כתיב... וכתביב... לא קשיא כאן... כאן...; שם ליה ב' ג' כוה, ר' חנינא בר פפא; ערו' י"ח א', ר' אבהו, לבראשית א' כ"ז וה' ב'; חולין ס' ב', ר' שמעון בר פוי, לבראשית א' ט"ז (הגדול, הגדולים) 1; פסחים נ"ט ב'; רמי ליה רב ספרא לרבא. — בלשון, רמי משתמש גם במקום שיש סתירה בין משנה ובין מקרא. שבת ק"א א': רמי ליה ר' אחא אריכא לר' אבהו תנן... והכתיב... וכן כשיש סתירה בין שתי משניות או בין משנה ובין ברייתא. ערו' ק"ד א': רמי ליה רב איקא לרבא תנן... ורמינהי... עם המלה, ורמינהי — שפירושה, אנו זרקנו — הוא מביא את ההלכה הנפרכת. ע' ברכות ב' ב': אמר מר... ורמינהי... הבטוי המלא כשמוצא סתירה בין משניות: רמא ליה מתנייתא אהרדי 2), נדה ל"ג ב'. על אלה נחשבו גם הדוגמאות הללו: סוכה ט"ז א': איכא דרמי ליה מירמא תנן... והא תניא... לא קשיא...; תמורה ל"ד א': רמי ליה טבי לרב נחמן תנן... ורמינהי. — בקושיא ע"ד סתירה שבין שני מאמרים של איש אחד. יבמות מיב ב', ר' ירמיה אמר לר' זריקא: כי עיילת קמיה דר' אבהו רמי ליה... (דריוח אדריוח). ר' אבהו השיב לו בפתגם המוני: דרמא לך הא לא חס לקימחיה (מי שהציע לך את השאלה לא חס על קמחו); ודומה לזה בפסחים פ"ד א', ע"ד מאמרים אחרים של ריוח; ע' ג' פסחים ט"ז א', רב הונא בר חנינא אמר לבנו: כי עיילת קמיה דרב פפא רמי ליה (ע"ד מאמר שמואל); ע' ג' שבת נ"ו א': אביי קשישא רמי דרב אדרב (שני מאמרי אנדה); כריתות ט"ז ב': ורמי דריוח אדריוח ורמי דריש לקיש אדר"ל; פסחים ק"ז א': למירמא דידיה אדידיה; כריתות ג' ב': רמי דיליה אדיליה; תענית ד' ב': גברא אנברא קרמית. — הבינוני של פער, ביצה ג' סוף א': ומדקא מרמי להו אהרדי. *)

ש

שא"ל, קל. תנחומא ב' וירא סי' י"ט, לבר' י"ט כ"ד: אם בא אדם לשואלך מה כתיב בפסוק הזה אמור לו... (הסיום ע' לעיל סוף ערך, "צא").

1) ע' ב"ר ו' סי' ג' איך שם לשון השאלה. 2) כאן הקדים לבטוי זה בלשון נופל על לשון רמא ליה תורא, שפירושו: בעל האשפוזא של רב פפא הפיל לכבודו שור אחד (נצח לשחט) ואח"כ הציע לבטוי הסתירה.

(* **רציע.** התפעל; התרצע. תנח' ב' צו סי' י': ארשב'ג... וכמה חינוקות מתרצעין וכלומר זקין ברצועה). — ח מ ת ר ג ס.

⁰ בקשר עם השם שְׁאֵלְתָּא (בארמית), מני' כיח ב': הוּו קיימי ושאלִי שאֵלְתָּא מרבא; כתו' קיה סוף ב': רבא שאֵלְ שאלִתָּא מרבי בר מרין; שבת 5' א': שאול שאֵלְתָּא (בנדרפס: שאול שאֵלְתָּא זו); שם 5' ב': ולענין שאֵלְתָּא דשאלִתָּא קרמיכון. — דונמאות בעברית: ביק קמיו א': ווו שאֵלְתָּא; יומא מיט א': בוא וראה שאלִתָּא הראשונים ¹). וע' מנחות ק"ג ב': שאול שאֵלְתָּא למעלה מר' יהודה.

שבת. פֶּעֶל. ירו' תענית 68 ג', דב' ל"ד י"ב: הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל היר החזקה; שהשיר ו' ד', דה"א י"ב ל"ג: הוא שהכתוב משבח שבט יששכר שנאמר...; תנחו' ב' וירא סוף סי' כ"ה, בר' ב' ח': אשריהם הצדיקים שכך הקב"ה משבחן; שם לך לך סוף סי' י"ז, בר' י"ד כ"ב, שה"ש ו' ב': אני משבח לבניך; פסיק' 62 א' (השנה פסיק' ר' 84 ב'): (משה) התחיל לשבח לישראל, שהשיר ד' ג' (ע"כ שמות ט"ז): באותה שעה התחיל משה משבחן; אותו הדבר שם ו' ו': שם ד' ד', ע"כ יהושע א' ט"ז: באותה שעה התחיל יהושע משבחן; תנחו' צו י"א, תה' ס"ה ה', על אהרן: לך דוד משבחן; פסיק' ר' 160 א', משלי ל"א י": עליהם אמר שלמה משבח את כנסת ישראל; ויקיר ב' ס"י ה', ה' למשה: כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח. — בלי נשוא. תנחו' ב' וירא ס' ד', תה' כ"ה י": וכן דוד משבח; וכן שמיר 5' ס"י ה', לתה' קמיו א'; תנחו' סוף וירא: והוא שדוד משבח, לתה' י"ח ג'; תנחו' ב' לך לך ס' כ"ד, נחמ" ט' ו': כך עזרא משבח ואומר, כתור נשוא צריך להשלים במחשבה, הקב"ה. — התפעל, שם וישלח ס' ח', לישעי' ל"ה ה': כך עתיד הקב"ה להשתבח בך. — נתפעל, שם שופטים ס' א', דה"א י"ח י"ד: ואף דוד לא נשתבח אלא ע"י הדין.

⁰ יבמות ס"ג ב' (רבא למשלי י"ח כ"ב): כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה. — איתפעל, בכורות ו' ב' (שמות ג' י"ז): משתבח לן קרא במירי דלא חו? השוה ע"ז ד' א': משתבח להו ר' אבהו למיני (למינים) ברב ספרא (כלומר שָׁבַח אותו לפניהם); מגילה י"א ב' (עזרא א' ב', כרש): אישתבחי הוא דקא משתבח בנפשיה.

שְׁבַח. מלכד הדונמאות שהובאו כבר בערך, "נא" ובע', פנס', נביא גם אלה; ב"ר פ"ד ס' ח' (ממקור התנאים): בשבת יהודה הכתוב מדרב (לבר' ל"ז כ"ו); שהשיר ד' ד' (לויקרא כ"ד י'): להודיע שבחן של ישראל שלא נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב (ע' לעיל ח"א ע' י"דע); תנחו' נח ס' י"ח: נח הצדיק שהקב"ה פירש שבחן; שמיר ט"ז ס' ו', לשה"ש ו' י": ד' דברים של שבח יש כאן בישראל; שהשיר ו' ד', על המלה, לאמר, במד' ו' ד': צא ואמור להם דברי שבח ונחמות; ויקיר ה' ס' ג': ואחר כל השבח הזה; פסיק' ר' 181 ב', לש"א א' א': ואחר כל השבח הזה כתב (=כתיב) בו ולו שתי נשים.

⁰ **שְׁבַח.** פֶּעֶל: עוב, שבקיה לקרא שהוא דחיק ומוקים אנפשיה (עזוב את הכתוב שידחק ויעמוד על עצמו, כלומר כשיש איזה פסוק אחר הסותר או קושיא אחרת, או הכתוב כאילו בעצמו יבקש וימצא לו איך להתיישב). בפס' נ"ט ב' אומר זאת ר' אבהו לר' חייא בר אבא לשיוב הכתובים שמות ל"ה ובמדרב כיח י': ע' עוד קרו' ס"ח א': נדה ל"ג א'. **שְׁבַר.** קָץ: קתר איזה מדרש. ירו' שביעית 37 ד': ושובר מדרש ראשון. ע' לעיל 126 הע' 4; תנחו' וירא ס' י"ג (כ"א א'): סופו של פסוק שובר את ראשו המובן הוא אותו שבילשון המובא לעיל בראש ערך, סוף. השוה ג"כ לקמן ע', תברא. בתלמוד הבבלי (ו) נמצא פעם, שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן.

(1) מהירושלמי, נזיר 68 ב': תרחין שאלתא דאהן סבא באחילת.

⁰ שבש. פֶּעַל: הַפְּעוּת. יבמ' ע"ה ב': רבינא לשיבושי דמרימר הוא דבעי; ביצה כ"ו ב': משבש ותני (ע"ד אחר שמסר בשבוש). הבריתא שנמסרה בשבוש נקראת מְשֻבָּשָׁתָא. חולין קמ"א א' וב' (ר' וירא): כל מתניתא דלא תניא בי ר' חייא ובי ר' אשעיא משבשתא היא. ע' עוד דוגמאות אצל לוי ח"ג 268 א', ח"ד 504 א'. — איתפּעל. ערובין ס"א א': מאן דתני... לא משתבש ומאן דתני... לא משתבש; וכן בבב' ס' א'; קמ"ו ב'; אישתבשת, שבועות כ"ח ב'.

⁰ שרי. (שרא) פֶּעַל: זרק, חָבַר. יבמות כ' א': שרי התירא אהתירא ושרי איסורא איסורא (ע"ד ולקחה, ויבמה; דברים כ"ה ד'); שם ע' ב': שרי חד אקלמד וחד אקלמד. שורה. הפעיל. ירו' פאה 15 ד' (ר' אבא בר כהנא לשמות כ' י"ב ודברים כ"ב ו'): השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות; רות ר' א' י"ט: כיון שנתנה דעתה להתנייר הִשָּׁנָה ה"ב לנעמי; שמיר א' (סוף ס' א'), לשמות א' א': השוון כולם ליעקב שכולם צדיקים כיוצא בו (תנח' שמות א': השוה כולן ה"ב ליעקב); תנח' ב' נח ס' ו': בשביל להשוותן לצידיקים. — קפּעל, ירו' דמאי כ"ד ד': הושוו כולם. ע' נ"ב לקמן ע' תורה.

שָׁנָה. ירו' פאה 16 ג': דבר שהוא שוה לשניהם מלמד ודבר שאינו שוה בשניהם אינו מלמד; פסיק' ר' 13 א': ואת מוצא שמשא ואלהיו שוין זה לזה בכל דבר. שָׁמָּה. בארמית שִׁיטָא, שיטתא (=שורה), דעה פרטית של כל חכם. ירו' ערובין 21 ב': בשיטת ר' מאיר דקדושין; שבת 4 ג': ירדו בשיטת ר' ישמעאל 1; סוטה 19 ב' (ע"ד ר"א בר' שמעון); בשיטת אביו או בשיטת חכמים 2; שמיר ריש מ"ב: זו שיטת אבא הדרוש 3; תנח' ב' ברא' ס' א': א"ר ברכיה בשיטתו של ר' נחמיה; שם: הרי שיטתו של ר' יהודה; פסיק' ר' 192 ב': שיטת ר' נחמיה; בשיטתך השיבנו 4, פאה 19 א': כשיטתו השיבוהו, פסח' 31 א': גמין 50 ד'; ביר י"ח ס' ה', נ"ב ס' י"א: בשיטתן השיבן; דמאי 24 ב': אתיא דר'... בשיטתיה; וכן שביעית 34 ב'; שם 35 א': עבר כשיטתיה; ערלה 61 א' (ר' ועירא לר' אסי-יוסי-על דברי ר' יוחנן): בפירוש שמעתנא מן רי"ח או מן שיטתיה 6. — כשהמדובר הוא ע"ד שני מאמרים של חכם אחד, הסותרים זה את זה, אז בא הלשון: מיחלפא שיטתיה ד... (כינוי מן אֶתְפַּעַל מן חלף, ע' לע"ז 191); ע' ירו' ברכ' 7 ב'; 11 ב'; פאה 18 ד'; 19 א'; 19 ד'; דמאי 21 ד'; 25 א'; 25 ד'; 26 ב'; כלאים 27 א'; שביעית 33 ד'; 36 א'; 38 א'; 38 ד'; 39 ד'; תרומות 43 ב'; 44 ד'; 47 ד'; חלה 57 ג'; 58 ג'; 60 א'; ערלה 60 ד'; 61 א'; בכורים 65 א'; שבת 3 ב'; 8 ב'; פסחים 30 א'; 35 א'; ב"ר סוף נ"ז: מיחלפא שיטתיה דריש לקיש דתמן אומר ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה (איוב) והבא אומר איוב לא היה ולא נהיה; שם צ"א ס' י" = ירו' ברכות 11 ב' (בקה"ר ו' י"א: ומחליפין שיטתיה דר'...), פעם מצינו הלשון בעברית, פאה 20 ב' (רי"ח): נראית מוחלפת שיטתו של ר' יהודה. אם אחד מבעלי האגדה אומר באורים אחדים לפסוק אחד, או קורא לבאורים שיטין. פסיק' 84 ב', שמות י"ג י"ז: ר' לוי בשם ר' [חייא בר] חנינא אמר בה תמני שיטין 6; ב"ר ע' ס' ח', לברי' כ"ט ב'; ר' חמא בר חנינא פתר בה שית שיטין 7; ירו' ברכות 13 א' ומוה בשויט ד' ב': ר' יודן בשם ר' יצחק אמר בה ד' שיטין 8.

(1) מקומות אחדים מביא רמבר ח"ב 32. (2) קצת בסובן אחר ערובין 24 ג': בשיטת הפיוטות; מע"ש 56 א': בשיטת בני סוריא. (3) ע' אנ' התני' ב' 547, 3. (4) כך מניה פרנקל בבאורו שם. (5) ע' פרנקל מבוא 14 ב'. (6) ע' אנ' אמוראי א"י ח"א 467, 2. (7) שם 466. (8) ע'ש ח"ב 2, 288.

הבאור השני, השלישי והרביעי מתחיל: ר'... אמר בה שיטה אחרת; ויקר ליד ס' ח'; ר' סימון בשם ר' אלעזר אומר בה ד' שיטין 1; ב' ג' וד' מתחילין, אמר בה שיטא חוריי; שהשיר א' ה': ר' לוי בר חייתא אמר בה ג' שיטין; ויקר' ב' ס' ו': רשבינ אמר תרתין שיטין; השני מתחיל, אמר שיטה אחרת; קהיר ג' י"א: ר' בון אמר בה תרתי ש'; תנחו' במדב' ריש ס' כ"ט: מדבר הב' בש' הרבה; ע' ג"כ לעיל ע', טרח'.

0 ערובין פ"ו ב' (ריו"ח): ר' יהודה בשיטת ר' יוסי אמרה; פסחים י"ח א' (רשב"ל): ר' יוסי בשיטת ר"ע רבו אמרה; שם ג"ג ב' (רבא): ריש בשיטת ר' יוסי אמרה; ריה ל' א' וב', סוכה מיא א', מנחות ס"ח ב' (רינ בר יצחק): ריבין בשיטת ר' יהודה אמרה; מנילה כ"ז ב' (ריו"ח): ר"מ בשיטת ר' יהודה אמרה; מעילה י"ג ב' (ריו"ח): ר"א בשיטת ר"ע אמרה; ע' ג"כ מנחות ע"א ב'; ביצה כ"ז א': בשיטת ר"מ אמרה; גטין ט' ב' (ר' זירא): ירד ריש לשיטתו של ר'א; נדה י"ט ב' (ריו"ח): ירד ר' מאיר לשיטת עקבי' בן מהלא'ל; נזיר י' א': והלכו ב"ש לשיטתן וביה לשיטתן; נדרים י' א' (אביי): כולן שיטה אחת הן, כשנמצא סתירה לדעת החולקים ממקום אחר, ששם החולקים אימרים להפך, או מיישבים הסתירה בזה, מוחלפת השיטה; כלומר ששמות החולקים נתחלפו במקום אחר. ביחוד ר' יוחנן רגיל להשתמש בזה. ע' ברכות י"ז ב'; מ"ט ב'; פסחים מ"ט ב'; נ"ה א'; ביצה ג' א'; ט' ב'; י' א'; יבמות ק"ד א'; חולין קכ"ח א'. אמוראים אחרים: כתובות כ"ד א' (רב); קרושין ס"ד ב' (רב). עפ"י הרוב באו אח"כ האמוראים האחרונים ומצאו שאפשר ליישב באופן אחר ואמרו: לעולם לא תיפוך (ע' ערך "הפך"). גם בשביל ברכות י"ז ב', ששם בהתאמה לבטוי, מוחלפת השיטה נאמר, "לעולם לא תחליף", אבל בכ"י מדוייקים נמצא גם שם, ל' ר' תיפוך. אם מי שהוא אומר דבר ואחר, שהוא בר פלוגתיה או סתם אחד הגדולים, מסכים עמו, או נאמר: קם... בשיטתיה ד... סוכה מ"ו ב': קם אביו דשמואל בשיטתיה דלוי; שבת ק"מ א': קם ריו"ח בש' דר"א קם ר"א בש' דשמואל; שבת צ"ב א': קם אביי בש' דרבא קם רבא בש' דאביי; כ"ב קניח ב': כי סלק ר' זירא קם בש' דר' אילא; כריתות י"ח א': קמ"ל דר"מ בשיטת ר"א קא; נדה ח' ב': משום דקאי רחבינ בשיטתיה; נזיר ל"ב ב' (רבא): שטפוהו רבנן לריא ואוקמוהו בשיטתיהו (g). בודד הוא המובן שיש במלה שיטה בסדר אליו רבה. בתנדיבא פ' ו' (הוצאת פרידמן פ' ו', ע' 33) הוא מסיים, אחרי הבאת הפסוקים עמוס ו', א'–ג': זו היא שיטה ראשונה. ואח"כ הוא מתחיל: ובשניה הוא אומר (פסוקי ד'–י). כאן שיטה פירושה קבוע של פסוקים. ולהלן קצת שם (ע' 34 הוצ' פרידמן) (g), כשהוא מביא קבוע פסוקים מיחזקאל א' א'–ג' ומן ד' ולהלן, הוא מפסיק בדברים הללו: זו היא שיטה ראשונה, ובשנייה מהו אומר? במובן אחר נמצא הלשון הזה בפ' כ"ט (הוצ' פרידמן ל"א, ע' 160): ישב הקב"ה וברא את עולמו שתי שיטות: שיטה ראשונה שני אלפים רבבות כרובים שני אלפים... כאן שיטה פירושה תקופת העולם; ע"ד התקופה השניה לא נזכר כאן, אך מתוך המשך הרברים נראה שהיא מתחילה מחמא אדרי' (4). גם התקופות הקצרות שבתוך התקופה העולמית הגדולה נקראות ג"כ שיטות. ע' 162: מן המבול ועד דורו של מנשה שיטה אחת; שם ע' 163: מדורו של מנשה ועד שנבנה בית האחרון שיטה אחת.

שיח. (ס"ח), הפעיל: דָּבַר. ע"ד נגמומו של עשו בדברו אל אביו (בר' ל"ז כ"א), בניגוד לדבור הטבעי של יעקב (פסוק י"ט), נאמר בתנחומא ב' תולדות ס' מ"ו: ראה

1) שם ח"ב 80. 2) שיטה באסורה ע' פרנסדורף ע' 12. 3) מזה בויקר ב' חופפה ט"ע רבה. 4) ע' מבוא ל"ט עולם מפרידמן (בעברית ע' 106).

מהו אומר היאך הוא מסיח במירחא. עור דונמא מפסיקתא ר' 146 ב', לישעי' מיט ח': עומד ומסיח במלך המשיח; 153 א' (יעקב אומר על שדבר עמו הקב"ה בלשון, אני, בראשית כיח י"ג, ברמו על, אנכי" שנאמר בבר' ט"ז א' וכו' כיד): מה עון אירעני שלא הסיח עמי בלשון הזה שהיה מסיח עם אבותי, מיד התחיל מדבר עמו (שם פסוק י"ט) באנכי; 175 ב' (בר' ט"ז י"ג): כשהסיח הקב"ה עמו בין הדתרים.

שׂיך. פֶּעַל. בִּיר מִיח ס' ו', לבר' ט"ז ה': אינו שׂיך לומר הבט אלא מלמעלה למטה (1).

0 שׂיך. פֶּעַל: הִשָּׁאֵר, חנא ושייר (שהחנא לא כתב כל הפרטים), כשנראה שהחנא השאיר רק פרט אחד שלא הזכיר, הוא שואל: מאי שייר דהאי שייר (מה השאיר עוד שהשאיר גם פרט זה)? ע' סוכה נ"ד א'; תענית י"ג ב'; יבמות כ"א ב'; ע"ג ב'; ב"ק י" א'; ט"ז א'; ב"מ נ"א א' (רבא); ומאי דשייר במתני' קא מפרש בברייתא.

שכח. אִפְּעַל: קָצָא. בירושלמי משתמש בהרבה מקומות בפעל זה בשביל לחזק את ההלכה הנהוגה: 'אשכח תני' (מצא שנשנה). למשל שביעית 39 א' 2. לשון אחר יש, 'אשכחת אמר', או, 'אשכחת' בלבד (דומה 5, נמצאת אומר' שב"לשון התנאים) 8. לשון זה משמש למציאת מחלוקת בין חכמים מומנים שונים (ע' שבת 6 א'; 7 א'; פסח' 31 א'), או למציאת את היוצא מתוך המחלוקת (ע' שבת 12 ד'; 'אשכחת אמר מה דצריכא לר' ירמיה פשיטא לר' יצחק בר אוריון; 13 ד'; ערו' 19 ב'; יומא 38 ג'; מנ"י 73 ג'), או בשביל להודיע איזה דבר חשוב בכלל: 'אשכחת אמר בטלו עבודות של אותו היום; ר"ה נ"ו ב'. באותו המובן הוא הבטוי 'אשכחן' (אנו מוצאים) בפסח' 28 א'. ע"ד קבלה אחת, שחפשו אחריה חנם, נאמר בערו' 19 ב': איתבעת מתניתא ולא אשתכחת.

0 תני' ט"ז ב'. בשביל להצדיק את ר"מ שלמד מפי אחר אומר רשב"ל: קרא אשכח ודרש (משלי כ"ב י"ז). ע' עוד סוכה נ"א ב' (רב), ע"ד ביהמ"ק; קרא אשכחו ודרוש (זכריה י"ב י"ב); ע"ז נ"ב ב' (רב פפא); מנחות ע"ז א' (רב חסדא מצדיק את שמואל); ערכין י"ד ב'; כ"ז א' (ר"ג בר יצחק); סוטה כ"א ריש א'; לעולם ר' ישמעאל ואשכח קרא. – אחרי שמוצאים מקרא ללמוד הימנו איזה ענין וצריך לבקש עוד מקרא בשביל ללמוד הימנו את הענין השני או בא הלשון: 'אשכחן (= מצינו) ... מנלן (= מנין). ע' פסחים ס"ז ב', יבמות ט' א'; אשכחן צבור, משוח מנלן, בכורות נ"ד א'; ערו' ב' א'; אשכחן משכן דאיכרי מקדש מקדש דאיכרי משכן מנלן; שבת ה' ב', פסחים ב' ב'; היכא אשכחנא (איפה מצינו?); סוטה י"ב ב'; בשלמא למאן דאמר... משכחת (= אתה מוצא) לה... אלא למי'... היכי משכחת לה? – ע' נ"ב שבת קל"ה ב'; שם צ"ד ב'; מלאכה שאינה צריכה לגופה לריש היכי משכחת לה; פסח' ע"ה ב'; שלחבת בלא נחלת היכי מ' לה; ר"ה ו' א'; משכחת לה כנון...; יבמ' ל"ז א'; נפק דק ואשכח (ר"א בן פדת יצא הקֶשׁ ומצא משנה מתאימה לדרברי רשב"ל); ע' נ"ב ב"מ כ' א' (רבה); וכן ב"ב קע"ב ב'; ע"ז י' א'. – ברכי' י"ט א', ריב"ל אמר שדבר פלוני נמצא במשנה כ"ד פעם,

(1) דוגמאות משני התלמודים בשביל שׂיך ב... ע' אצל לוי ח"ד 546 א'. (2) סס' מועד אפשר להביא הדוגמאות הללו: שבת 2 ד'; 4 ב'; 5 א'; ערו' 18 ד'; 22 א'; פסח' 38 ג'; יומא 39 א' (אשכח תני כן); 49; 44 ד'; סוכה 55 ב'; ר"ה 56 ג' (אשכחת תני, וכן 58 ד', 59 ג'); תענית 66 א' (אשכח תני לה ר' חייא, וכן מנילה 70 ד'; מנילה 70 ב'; ברכות 9 ג'; אשכח תני ופליג. Rader ע' 180 מביא גירסא ששם חסרה מלת 'ופליג'. (3) ע' לעיל ח"א 79, 80.

ועל שאלת ריא בן פדת: היכן? ענה: לכי תשכח (תחפש ותמצא), נפק דק ואשכח תלת, לכי תשכחי נמצא גם בשבת קמינ ב'.

0 שְׁלָם, סוטה ל"ו ב', לבר' ל"ה י"ח: בנימין שלם (כלומר מלא יודיין, ע' ערך מלא), ובחים ה' א': משנה שלימה. — שְׁלָמָא, ע' ערך, בשלמא ע' 159 וערך, נחא (= הניחא).

שָׁם, במובן סוג, כל שם הכנסה, כל שם הוצאה, כל שם השתחוויה וכן להלן, ירוש' הוריות 46 א'. — דוגמאות בשביל, על שם, ירו' יומא 44 ב', הכהן הגדול אינו משמש ביום הכפורים בבגדי זהב, על שם על תהדרר לפני מלך (משלי כ"ה ו'); ברכות 3 ב': נתחייב מיתה על שם ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י' ח'); שם 13 ד', על השאלה למה מוכירה המשנה ירדת נשמים ושמועות טובות כאחד, עונה ר' לוי: על שם מים... ושמועה טובה, משלי כ"ה כ"ה; פסיק' 191 א': למה ברא הקב"ה צדיקים ורשעים? כרי שיהיו מכפרים אלו על אלו על שם גם את זה וכו', קהלת ו' י"ד; ויקר א' ס"י ב': ולמה נקרא שמו לבנון? על שם ההר הטוב הזה והלבנון (דב' ג' כ"ה); שם ט' ס"י א', לדיהיא ב' ו': איתן זה אברהם אבינו על שם משכיל לאיתן האורח, פסיק' 89 א' ריש קהיר: למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרים בהקלה על שם שנא (מ"א ח' א'): אז יקהל שלמה—שום במקום שם, פסיק' 177 א', כשבקר ריזח את ר' חנינא רבו הזקן, כעכב להשמיע שהוא בא, על שום ונשמע קולו בבואו אל הקרשי (שמות כ"ח ל"ה); ויקר י' ס"י ו', לשיא י"ז מ"ט; למה על פניו על שום ויכחשו אויביו וכו' (דב' ל"ג כ"ט); ויקר סוף ט"ו, לישעי י"ד ד': למה נקראה בב' מדרבה? על שום ראשיה דהבה, דני' ב', ל"ב ול"ח; שם ל"ד ס"י י"ב: אחר נתן צדקה לאשתו הגרושה על שום ומבשרך לא תתעלם (ישעי' נ"ח ו'); שהשיר ב' י"א: שלכך נקרא שמה מרים, על שום שנא וימררו את חייהם (שמות א' י"ד), כי מְרִים לשון מידור הוא. — דוגמאות בשביל, גְּשָׁם, ויקר ג' ס"י ב', לויק' ב' א', ע"פ תה' כ"ב כ"ה: וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו; איכה ר' א' י"ג, לתה' ע"א י"ט: כשם שהתחתונים צריכים לעשות צדקה אלו עם אלו כך העליונים; פסיק' 107 א': כשם שאמר ישעיה—דוגמאות בשביל, גְּשָׁם, תנח' צו ס"י ה': כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב, אעפ"י שכתוב בתו' מלחמות לשום שלום נכתבו; שם בהעלותך ס"י כ': אחד מי"ג דברים שהן כתובים לשמו של הקב"ה. — דוגמאות בשביל שם המפורש (ע' ח"א 108), שהשיר ד' ה', לשמות ד' כ"ח: גילה לו שם המפ', קהיר ג' י"א (העלם); הועלם מהם שם המפורש, 0 מהבבלי נוכיח בתחילה: מאן דְּכַר שְׁמִיה (—, ה), כלומר מי הזכיר שמו? קושיא זו בא הכשנמצא במשנה או בברייתא איוה דבר, שלכאורה אין שם מקומו. שבת נ"ז א': מביאה מאן דבר שמה; פסחים ח' ב': מרתף מ' ד' ש'; ר"ה ט"ו א': שביעת מ' ד' ש'; גמין ט' ב': קרייה מ' ד' ש'; ב"ב י"א ב': חצרות מאן דבר שמיהו; שם ע"ז א': אותיות מאן דבר שמיהו.

נזיר כ"ג א' (ר' יוחנן), לבר' י"ג י': כל הפסוק הזה על שום עבירה נאמר; סוטה י"א א' (ר' יצחק), לשמות ב' ד', ע' לעיר ע', רוחיק; משום דכתיב: ברכות י"ג א'; ב"ב פ"ד א' 1).

שָׁם, ע' לקמן ע' "מקן".

שְׁמָא, אולי. תנח' וירא סי' טו', כ"ב, לבר' י"ט כ"ה: שמא תאמר באחד מידיו הפכה, לא! באצבע אחד; שם סי' ח', לבר' י"ד י': שמא תאמר היו בהם כשרים...; שם ויקרא סי' א': שמא תאמר... תלמוד לומר...; קהיר ג' ט', בפרפרזה לישע' נ' י"א: ושמא תאמרו מידי היתה זאת לכם, לאו! אלא אתם עשיתם...

⁰ **שְׁמָמָה**, איתפצל: הרחק את עצמו. תמורה ל' ב', לרב' כ"ג י"ד: לא לישתמיט (1) קרא ליכתוב אתנן וונה וכלב (להוכיח שאין זנות לבהמות); כריתות כ"ה א': לא נשתמיט תנא דנשמעינן...; נדה נ"ב א': לא לישתמיט תנא ולאשמועינן; בכור' נ"ו א': אשתמיטתיה הא דאמר ר' (נעלם ממנו).

שְׁמַע, פעל: הקשב, הבן, קבל. כשאחד מוצא ראייה למאמר שקבל מאחד מכתוב אחר, אז נאמר: ר'... שמע לה מן הדא (הבא). ע' ירו' שביעית 35 א'; בכורים 64 ג'; פסח' 30 ג'; יומא 38 א' (=תענית 67 ד'); ר"ה 56 א'; מ"ק 80 ד'; פסיק' 64 א' (=פסיק' ר' 87 א'); שמע לה מהדין קרא, איכה ר' סוף פתיח' כ"א. וגם אם ר' פלוני לא יליף מאמרו מאיזה כתוב, בא ג"כ הלשון "ר'... שמע לה מן הדא". ע' שבת 15 ג'; תענית 63 ג'; אסתר ר' בפתיח' (שמע לה מן הדין קרא דכתיב) (2). — בשהשיר א' ב' (מובים) בא הלשון, שמע לה מן הדא" על מאמר אחד של תנא (3). — מע"ש ריש פ"ב (53 ב'): ר' יונה שמע ליה מן הדא... חזר ר' יונה ושמעה מן הכא; וכן ביומא 45 א'. — בפתיחתא של ר' יצחק (4): ר' יוחנן שמע ליה מהדין קרייא, איכה ר' פתיח' י"מ, אסתר ר' א' ט', בירו' פאה 18 ד', מע"ש 53 ב': "שמע לה מן הדא" על מסרת אחת. — שמע כוליהון מן הדין קרא, פאה 15 ד'; חלה 57 ב'; יבמ' 11 ד'; שמע לכוליהון מן הכא (מיכא), ריש תרומ' 40 א'; סנה' 26 ד'; שבועות 34 ב' ג'; ריש ע"ז (39 א'); שמע כוליהון מהדא, סנה' 18 ב'; ויקיר כ"ב סי' ט', מדרש שמואל י"ג סי' ב'; אי מן הדא קרייא לית את שמע מינה כלום; וכן (בלא קרייא) פאה 18 ד'; מגי' 72 ג'; סוטה 18 ב'; ג"כ יומא 43 ד'; יומא 38 ב'; ולית סופיה דרשב"ל מישמעניה מן הדין קרייא; אית דבעי מישמעניה (נישמעניה) מן הדא, ברכ' 8 ב'; פאה 16 ג'; שם ריש פ' ד' (18 א'); ריש מעשרות (48 ג'); מע"ש 53 ב'; נזיר ריש פ' ד' (55 ד'); ויקיר ד' סי' ב'; מגי' 72 ג'; מאן דבעי נישמעניה טבאות מן...—בלשון "נישמעניה מן הדא" משתמש גם כשבא ללמוד איזה דבר מתוך הלכה מקובלת; ע' ברכ' 2 ב'; 4 ב'; 4 ג'; פאה 15 א'; 16 ג'; 17 ב'; 17 ג'; 17 ד'; 18 ד'; 19 ב'; 19 ד'; יומא 43 ג'; 54 ד'; ביצה 63 א'; מגילה 72 ב'. — בלשון "מה את שמע מינה" שואל איך יליף דבר פלוני מהכתוב, ע' פאה 16 ג'; תרומ' 44 א'; ר"ה 57 א'; סוטה 19 ד'; נדרים 37 ד'; רות ר' ב' י"ד: את שמע מינה תרתי; בויקיר ליד סי' ח' במקום זה: אןן שמעין מינה תרתי.

דוגמאות בשביל הפעל העברי. ביר ע"ח סי' י', לבר' ל"ג ה': לפי ששמענו חנינה כשכט בנימין ("יחנך", בראשית מ"ג כ"ט) ולא שמענו באחד עשר שבטים והיכן שמענו להלן...; שם פ"ד סי' ד': "...לא שמענו והיכן שמענו...; פסיקתא 38 ב' (השוה פסיק' ר' 69 א'; תנח' חקת סי' כ"ב), ל"תה צ"ט ו': הרי שמענו במשה... ובאהרן... אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו מן הדין קרא... — פסיק' 124 א' (רות ר' ב' י"ב):

(1) כך ג' התוספות. בפנים הגי' "נישמוט". (2) במקור המקביל, ירו' סנה' 28 ב'; מיתאי ליה מן הדא. ע' לע"פ ע', אתא. וכן למה שנא' בפסיק' 38 ב'. מיתאי ליה להכא, מתאים האמור בפסיק' ר' 68 ב'; שמע לה מן הדא. (3) בירו' ברכ' 3 ב'; תרע לך... (4) ע' אנ' אמוראי א"י ח"ב 280, 7.

שמענו שיש כנפים לארץ; תנחומא ב' בא ס"י ב'; בשלשה מקומות שמענו שאדם משמיע תלמודו סמוך למיתתו (משלי כ"ב כ"א; קהלת י"ב י"ג; איוב י' כ"ב); 'ירוש' פאה 18 ד' (הלכה); שמענו ...; תנחו"ב ו' יצא ס"י כ"ב (רשב"י למאמר אנדרה של ריו"ח) 1; יש לך לשמוע נדולה מזו.

0 בבבלי מצוי הבטוי שְׁמַע מִיָּנָה, הבן מתוך הלכה אחת עוד הלכה, ברכ' י"ג א', למשנה ברכ' ב' א': שמע מינה מצות צריכות כונה. בסוף איוז סוגיא בא הלשון: אלא לאו שמע מינה... שמע מינה (ע' ברכ' ב' סוף ב'); או בקצור: שמע מינה... שמע מינה (ע' ברכות כ"ז א'; שבת קמ"ד ב'); ברכות י"א א': ממילא שמע מינה ד... לדבר אחד של רב באה ההערה: שמע מינה תלת... ולפני כל דבר מהשלשה בא, שמע מינה, ברכ' כ"ז א'; וכן פסח' ד' א', ע"ד בואו של רב אצל ר' חייא. רב הונא בריה דרב יהושע מדייק מהמשנה: שמע מינה תלת, פסח' צ"ח א'; ע' ג"כ שם ק"ז א'; יבמי' מ"ו ב'; תמורה כ"ז ב'; ערו' ק"א ב'; שמע מינה מהאי מתניתא תלת; פסח' ה' ב'; שימ' מדר"ע תלת, דומה לזה הבטוי, שמעת מינה 2). כך מתחיל הבאור למשנה סוטה ז' ז': שמעת מינה חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, סוטה מ' ב'; למשנה פסח' ח' א': שמעת מינה יש ברירה; ע' ג"כ ב"ק פ"ח א'; דשמעת מינה תרי (מהכתוב); מע"ה ט"ז א', לויקרא ה' ט"ז: מהאי קרא קרשי בדרק הבית שמעין מינה קרשי מוכח לא ש' מ'; ברכ' ל"א א', לשי"א א' י"ג ולהלן; כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה; יבמות ע"ז ב' (בסוף הסוגיא); אלא מהא ל"כא למישמע מינה; פסח' מ"ד ב'; מדרבנן נשמע לר"ע. 0 אם אחד קבל מפ' אחד איזה דבר תורה, או הוא אומר: שמעית מינה... דונמאות:

שמעית מינה דר' יוחנן תרתי, סוכה י"ב א' (ר' יעקב); שמעית מינה דר' אבא תרתי, נטין ל"ג ב' (רב שמואל בר יהודה); ע' ג"כ לעיל ע', פרשי. רגיל מאד הלשון בנפעל: שמע ל... או לא שמע ל...; ברכות ט"ז א' (רבא): מ"ד שמיע לך בהא; וכן מ"ק ט"ז א' (אב"י); שבת פ"ט א' (אחד מרבנן לרב כהנא): מי שמיע לך מא' הר סיני; ערו' כ"א א' (רב חסדא): מי שמיע לך חדשים וגם ישנים מהו; שבת ל"ד א' (רב אשי): אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא; השוה ג"כ ברכות נ"ז סוף ב'; ערובין ע"ז ב' (רב אשי שואל): לא שמיע לך הא ד...; וכן שם ע"ח; שבועות ט"ז א': מר מאי דשמיע ליה קאמר ומר מאי דשמיע ליה ק'; ברכות נ"ה ב', שלשה אמוראים ישבו ביחד ואמרו: כל חד וחד מינן לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה, ע' דומה לזה ערובין ס"ד א'. רב יוסף אמר ע"ד איזה הלכות: לא שמיע לי הא שמעתא, ואב"י הוכיחיהו שהוא בעצמו אמרן; ע' ערובין י' א'; מ"א א'; ס"ו ב'; ע"ג א'; פ"ט ב'; נדרים מ"א א'; מכות ד' א'; נדה ל"ט א'; ס"ג ב'; חולין ל"ט א'; ק"ט א' (ע"ד סתירה בין שני מאמרי רשב"י); הא מקמיה דשמעה מריו"ח רביה הא לבתר דשמעה מריו"ח רביה; ברכות כ"ה ב'; מאן שמעת ליה דאמר...; יבמות ע"ז ב' (רב יוסף); היינו דשמענא ליה לרב יהודה דאמר... ולא ידענא מאי קאמר. ביחוד צריך לציין את הלשון שרגיל תמיד בבבלי: תא שמע, שבוה הוא בא ליישב איזה דבר ע"פ מה שאמר איזה תנא או מי שהוא מבעלי המסרת (ע' שבת כ"ב ב'; כ"ט א'). – אפ"ל, ערבין ט' ב'; מנינא אחי לאשמועין; כתובות ע"א א': כהנת אחי לאשמועין, הרבה פעמים נמצא הבינוני של אפ"ל בלשון, קא משמע לן (קמשמע לן); הוא בא להשמיענו, פסחים פ"ט א'; מאי קמ"ל? הא קמ"ל.

(1) ע' אג' אמוראי א"י ת"א 228, 8. (2) אחרי שרגיל הלשון הזה לבוא בר"ת ש"ס קשה

לברר אם הוא שמע מינה או שמעת מינה.

ע' ג'כ הערך הסמוך. – דונמאות בשביל אתפעל: ערובין סיה א': מכרי הני קראי משתמעי כמר ומשתמעי כמר. בנרפס: משמעי בין למר ובין למר.

⁰ דונמאות בשביל הפעל העברי, שמעתי ש...: ברכות כ"ג ב' (ר' ינאי); מנילה י' א' (ר' יוחנן); ובחים י"ג ב' (יהודה ביר חייא); שם (ר' יב'ל); שבת צ"ה ב' (רב אשי); ...שמעתי, וע"ז ענה רבא: שמא לא שמעת אלא ב....

מְשַׁמְעֵי. הפשט הפשוט של המקרא. ירושלמי ברכות 11 ד', לדברים ל"ג כ"ג: מלא כמשמעו; ביר א' ס"ה, תאלמנה; תהלים ל"א י"ט: אישחחקן כמשמעו (נ"א: כשמועו, וכן בירושלמי חגיגה ע"ז ג'); ע' ג'כ ל"א ס"ו; מ"ד ס"ו; ויקר ל"ד ס"ו; ע"ד חמשה שמות שיש לעני: עני כמשמעו; שהשיר ג' ג', ע"ד השם משא (בנבואה); כמשמעו (דבר כבד); ע' ג'כ שם ג' י'; ד' י"ד; איכה ר' א' מ"ז קרוב לראש; קהיר א' ד'; ב' ה'; תנחומא יתרו ס"ד (נ"א שם: כשמועו); שו"ט ג' ס"ו; ע"ה"כ ש"ב י"ז כ"ח; פסיקתא ר' 12 א': כמשמעו של מקרא; ירושלמי ריש ערלה (60 ג'), לויקרא כ"ט כ"ה: ממשמע שנאמר... ובי אין אנו יודעין... מה תלמוד לומר...; ע' ג'כ יומא 40 א'; כ"מ 11 סוף ג'; ביר ל"ז ס"ו; לבראשית ט' כ"ג: ממשמע שנאמר וילכו אחורנית איני יודע שערות אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם; ע' ג'כ שם ס' ס"ה; ה' פ' ס"ו; י' קדושין 61 ג': ממשמע קרחה כל שהוא; בכורים 64 ד', לדברים כ"ז י"ג: הקדש העליון במשמע; שם שורה 68, רק, משמע¹; ויקר ל"ה ס"ו; היכן הוא משמען של דברים; שם: היכן הוא משמעו של דבר. – ברבים. שבועות 34 א': משמעות דורשין ביניהם; יומא 43 א': משמעות ביניהם. – רק לפרקים רחוקים בא מְשַׁמְעֵי באותו מובן כמו שְׁמִיעַ. שבת 4 ג', למשנה שבת ב' א': ולא בפתילת המרבר כשמועה; ע' ג'כ שם 14 ג'.

⁰ כתוב: ק"ב א', ליחזקאל י"ג ט' (ר"א בן פרת): וא"ל אדמת ישראל לא יבואו כמשמעו; יבמות ט' א', לבמדבר ט"ז כ"ז (נפש אחת): אחר יחיד וא' נשיא וא' משיח במשמע; ובח' פ"ז ב' (ר' יוחנן): ממשמע שנאמר... איני יודע... ת"ל...; וכן כ"ב ק"א (רבא). – משמעות דורשין איכא ביניהם: יומא ס' ב'; ר"ה כ' ב'; מ"ק ד' ב'; יבמ' צ"ד ב'; נזיר מ"ג א'; שבועות י"ט א'; ובח' ג'כ ב'. לזה שייך גם מאמר עולא לבמד' י"ט: כל הפרשה כולה משמע מוציא מיד משמע ומשמע ממילא, יומא מ"ב ב'.

⁰ צריך להבדיל בין השם העברי מְשַׁמְעֵי ובין הבינוני אָפְעַל הארמי, מְשַׁמְעֵי, שנמצא הרבה פעמים בבבלי. הלשון, מאי משמע? פירוש: מנין הדבר הזה? הנשוא צריך להשלים מקשר המאמר. ע' ברכות 5 א', ששם מתה' קמ"ט ו' יל"ף קיש של ערבית. ואח"כ באה השאלה, מאי משמע?, כלומר איך נלמוד מהפסוק הזה ילפוחא זו? וע"ז הוא עונה ממי: ירננו על משכבותם; ע' ג'כ שם י"א א'; כ"ז א'; יומא נ"ד ריש א'; סוכה כ"ה א'; נדר' ל"ט ב'. הלשון המלא, ע' שבת ג' סוף ב'; מאי משמע דהאי שחוות לישנא דנלוי הוא; התשובה: דכתיב שית זונה (משל' י'); שם נ"ד ב'; מאי משמע דהאי נימון לישנא דמיכף? דכתיב הלכוף כאנמון ראשו (ישע' נ"ח ה'); ע' ג'כ ער' ס"ה א', לאיוב מ"א ז'; יומא י' א', לירמיה מ"ט כ'; ברכ' ג'כ ב'; בורא נמי דברא משמע: לשיא ב' ט'; חסידו טובא משמע? נדר' ג"ה א' (דונמאות אחדות); בכור' ג' א': משמע הכי ומשמע הכי; נדרים ל' ב'; יבמות ק"ב ב'; סוטה ל"א א'; ב"ק ג' א': משמע רנל ומשמע שן;

(1) שו"ט י"ח ס"ו י"ח, ד"ב ד' כ"ג: והמם מהומה גדולה תרי משמע (צ"ל: תרי במשמע). ואולי כאן טשקע הוא כמו בבבלי. ובודאי שכן הוא פירוש הדבר גם כשה שטמא רק פעם אחת: משמע אחר הכתוב, תנח' בר' ס"ה ה', ליחזקאל ח' ג'.

פסח' סיו א': מועדו לא משמע ליה; נזיר י"ג א': אדיבוריה משמע או אנופיה משמע; נטין מ"ה א': משום דמשמע להו קראי.

שְׁמוּעָה. קב"ה של הלכה, רק מהתקופה שאחרי התנאים. במלה זו משתמשים בעברית וגם בארמית, בארמית באה תדיר ב Stat. emphaticus (שמועתא). על הלכה של אמוראים, בניגוד למסורת של תנאים, באה מלה זו בתשובה שהשיבו חכמי בבלי, לפי דברי הירוש' חגיגה 79 א', לרב כהנא: שמועה לא שמענו משנה שנינו, כרגיל באה "שמועה" בניגוד למתניתא. מע"ש 53 ג': תמן אמרין בשם רב חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה או מן מתניתא (אותו הדבר בביצה 63 ב'); ע' עוד דמאי 22 ד'; תרומות 45 ג'; ערלה 63 א'; נטין 50 א'; כתובות 29 ב' (ר' מני לר' חנניה): אנא אמרי שמועה ואת אמרת מתניתא תיבטל שמועה מקמי מתניתא. – בניגוד לסברא, ירו' מגילה 74 ב', ר' הילא לר' זעירא: אנא אמר מן שמועה ואת אמר מן דיעה (1); תרומ' 45 ג', 45 ד'; מרי שמועתא (רבים); שביעית 37 ג': דמר ש' בשם דועיר מיניה; שבת 3 א', 15 א', קדושין 61 א': דאת אמר שמועתא מן שמיה: מ"ק 83 ג' (ע"ד ר"מ): ואמר שמועתא משמיה דר' ישמעאל ולא א' ש' מן ש' דר"ע; פסחים 33 ב': זה עומד בשמועתו וזה ע' ב'; שו"ט א' ס"י מ"ז: שמועתן של רי"ח ושל רשב"ל; שביעית 37 ג', על הלכה אחת שהסכימו עליה רי"ח ורשב"ל: ר' יהושע אמרה שמועה ור' שמעון בשם גרמיה אמרה (וכן בערלה 61 ב'); פאה 17 ב': ר' יוסי בי ר' בון בשם רי"ח אמר שמועתא; סוכה ג"ב א': ר' חייא בר אדא עביר לה שמועה (2); רות ר' א' א': אתא ר' יעקב בר אבדימי ועבדיה (נ"א ועשאה) ש' (3); פאה 15 ד' (= קדושין ס"א ג'): קבעה שמועה מן שמיה (4); סוף קדושין: ר' אלעזר חשש להרא שמועה; שבת 3 א' (קדו' ס"א א'): לית אן צריכין חששין לשמועתיה דרב ששת דהוא נברא מפתחא (5); שקלים 47 ג' (51 א'): ובאש לר' אלעזר על דלא אחזר ליה ר' סימון שמועתא. – כלל של רי"ח, שבת 3 א': אם יוכל אתה לששאל את השמועה עד משה שלשלה, ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון (6); קדושין 61 ג' (ר' יוסי): הלואי הויין כל שמועתי בריין לי כהדא...; אילין שמועתא דהבא, שביעית 34 ג'; תרומות 47 א'; ערלה 62 א'. – השם שְׁמוּעָה, שנמצא תדיר בבבלי, נמצא במקורות הירושלמים רק לפרקים רחוקים, ויקר כ"ט קרוב לסוף: מרא דשמועתא; יבמות 9 ב': אמר שמעתא. ע' לעיל ריש ע' "פלג".

⁰ חולין קל"ז ב' (רי"ח): מפי שמועה אמרה מפי חגי וזכריה ומלאכי (ע"ד הלכה של ר' יוסי בן חלפתא); בכורות ג"ב ב', ר' יוחנן, אותו הדבר (אמרוה) על דבר הלכות אחדות של תנאים; נזיר ג"ג א', ר' יעקב בר אידן, ג"כ אותו הדבר; חולין נ"ד א' (רשב"ל): ברם זכור אותו האיש לטוב שאמרו שמועה מפיו; בכורות ל"א ב' (רב): אמר דוד... "אמרו דבר שמועה מפי בעוה"ז (ע"ש מאמרו של רי"ח בשם רשב"ל); ערוכין ס"ד א' (ר' אחא בר חנינא): שמועה זו נאה וזו אינה נאה. – ע"ד הבטוי מפי "שמועה", ע' מאמרי רב כהנא ור' אלעזר בסנהדרין פ"ח א'.

⁰ **שְׁמוּעָתָא, שְׁמוּעָתָא.** – אצל מתניתא. בכור' ל"ז ב', ע"ד הלכה אחת אמר רב ספרא בשם שמואל: שמעתא אמר לה, ורב שמואל בר יהודה אמר: מתניתא אמר לה; נדה כ"ז א': תלת מתניתא ותרתי שמעתא; ביצה כ"ח ב': מתניתין ומתניתא...

(1) השוה החבדל בין נמרא ובין סברא. (2) ע' פרנקל מבוא 16 ב'. (3) כאן מדובר ע"ד מאמר אנדה (4) ע' לעיל ע' קבעי. (5) ע' אנ' אמוראי אי' ח"ג 4, הע' 4. (6) ע' שם ח"א 261.

שמעתתא... — אצל אנרתא באה שמעתא במוכן חלק הדרשה בהלכה¹). סוטה 40 א': ר' אבהו דרש באנרתא, ר' חייא בר אבא דרש בשמעתא; סנהדר' ל"ח ב' (ע"ד דרשותיו של ר"מ): תילתא שמעתא וכו'; ע' ג"כ ב"ק ס' ב', — ע"ד הלמוד בהלכה נאמר בשבת י' א': והוו עסקי בשמעתא; ערובין מ"ג ב': משכתיא שמעתא ונפיק חוץ לתחום; פסח' ד' א': דילמא משכא ליה שמעתיה; ב"ק י"ז א': למשאל שמעתא; מכות י"א ב': למישקל ולמיטרא בשמעתא בהרי רבנן; וכן סוטה ו' ב' — כרניל בא שמעתא בתור הלכה אחת. כלל הוא ע"ד קבלות ההלכה (נויר נ"ו ב'): כל שמעתא דמיתאמרה בי תלתא קרמאי ובתראי אמרינן, מיצעאי לא אמרינן. להלן יבואו דוגמאות לשימושים שונים במלת שמעתא. יבמות כ"ד ב', ק"ט ב': כי ניים שכיב רב אמר להא ש'; נויר ט"ז א': ורב כמאן אמרה לשמעתיה (ע' ג"כ חולין ק' א'; ק"ח א'); שבת פ"ז ב', ק' ב' ועוד: יתיב וקאמר לה להא ש'; שבת נ"ג א': אמרה לש' דרב קמיה דשמואל; שבת י' ב': כל מאן דאמר לי ש' חרתא משמיה דרב; סוטה י"ט א': לא תיתב אכרעך עד דאמרת לי להא ש'²; נדה מ"ח א': אנמר לש' מפומיה דמרה; ברכות ל"ג ב', ל"ח ב': דייק ונמר ש'; ערובין ט"ז א', ב"ב פ"ד ב': דמי האי מדרבנן כדלא נמרי אינשי ש'; ב"מ כ"ב ב', נדה נ"ח ב': איכא דאמרי הא ש' באפי נפשה; יבמות צ"א א': דשמעתך כריש קא אזלה; ברכות מ' א': הדר מר משמעתיה; ע' ג"כ ב"ב נ"א ב'; נדה כ"ה ב': וכה בה רב ביבי בשמעתיה; ברכות י"ד ב': כמה מעלייא הא ש'; ע' ג"כ כתובות כ"א א'; שבועות מ"ה ב'; חולין קכ"ד א': מולול בשמעתיה דריוח; שם פ"ו ב': דילמא איכא אינש דמיצטרכא ליה ש'; יבמות צ"ז ב': איר אלעור לש' בי מדרשא ולא אמרה משמיה דריוח; סנהדר' נ"א ב': סוגיא דש'; סוטה כ"א א': דסלקא ליה ש' אליבא דהלכתא; כתובות כ"א ב': הא ש' דעד נעשה דייק; שם נ' א': מאן מרה דש' דאושא; ב"מ פ"ד א': רווחא שמעתא; פסחים ג' ב': שויתון האי שמעתא כגרי מסנקן.

⁰ דוגמאות לרבים, פסחים ס"ב ב' (ע"ד ברוריה בת ר"ח בן תרדיון); דתנייה תלת מאה שמעתתא בימא מתלת מאה רבוותא; חולין מ"ב ב': שב שמעתתא; ברכ' מ"ח א', שבת כ"ד ב', ק"מ א': ולית הלכתא ככל הני שמעתתא; ערובין י"ב ב': כמה מכוונין שמעתתא דסב; שבת קמ"ב ב': כמה חריפן שמעתתא דרדק; שבת פ"ב א': רב חסדא דמחדרן שמעתתיה; ע' ג"כ כתובות ס"ב ב'; קרושין כ"ט ב'; נדה י"ד ב'; גטין מ"א א': ש' דלא שפירן; יומא נ"ז א': ש' דמחשכן; ברכ' נ"ז א': שמעתתך מברדן בעלמא; ב"ב כ"ב א': הני ש' דמעשר בהמה; מ"ק כ"ה א' (ע"ד המנוח רב ספרא); כל יומא שמעתתיה בפומין; חגיגה ט"ז ב'; קאמר שמעתתא מפומייהו דכולהו רבנן ומפומיה דר"מ לא קאמר. שמש, פ"ע: שרת, מלא תפקיד. איכה ר' פתיחתא ל"ב (ר' יוחנן ע"ד באור המלה, שועה): דבור זה משמש נ' לשונות; ויקר י"א ס' ו', אסתר ר' פתיחתא: כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמה³); רות ר' א' כ"ב; קציר סתם משמש לכאן ולכאן (ק' סתם משמש לקציר חטים וגם לקציר שעורים); אסתר ר' א' ט'; וכל מקום שנאמר מלך סתם משמש קרש וחול⁴); תנחומא צו ס' י"ב, למשל' ג' ליה: הפסוק הזה משמש בכרייתו של עולם (כלומר מרמו על הקדמונים, נח ובניו).

⁰ ריה ג' א' (רשב"ל): כי משמש בד' לשונות⁵; בשבועות מ"ט ב': משחמש...⁶.

1. ע' א"י התנאים ח"א מהדורה ב' 488 בגר'. 2. ע' אנרת אמוראי א"י ח"ג 600 הע' 8.
3. ע' שם ח"א 262 הע' 2. 4. ע' שם 268 הע' 5. 5. ע' שם ח"א 376 הע' 2. 6. ע' ג"כ פרנסדורף ע' 12; די אנפאנגע דער העבר. גראמטיק ע' 11.

שנה, א. קל: חזר שוב פעם. ביר נ' סי' ה': אף הוא שנה בו דבר (נ"א: שונה בו דברים) 1; ביר ס' סי' ח': פרשתו של אליעזר הוא אומרה ושונה (ביר כ"ד); אסתר ר' א' כ"ב; אלו לא שנה לנו משה את התורה (ס' דברים); שם: ואלו לא שנה לנו דניאל את החלום (דניאל ו' י"ז ולחלון); שם: אדם צריך לשנות את פרשיותיו. – נפעל, ויקר לא סי' א': פרשה זו נאמרה ונשנית ומשתלשת (ויקרא כ"ד א' – ד'; שמות כ"ז כ' וכו'; במדבר י"א א' – ד').

ב. קל: למד, שהשיר א' ב': א"ר ברכיה שנה לי ר' חלב. – הפעיל, איכה ר' א' ו': הקריני דף אחד השניני פרק אחד. ע"ד משנה (רבים: משנים) ע' לוי ח"ג 288 א'. ג. פעל: שנה, פסיקתא 27 א' (פסיק' ר' 62 ב'), לתה' פ"ב ו': הקב"ה שינה עליהם הדברים. – נתפעל, תנחומא מצורע ריש ס" ח': מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות.

0 לסוג א'. ושנוי בנביאים, ע' לקמן ע' "תורה", סנהדרין נ"ט א' (ר' יוסי ב"ר חנינה): כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני. – לסוג ב' (קל). לשון לא מצויה כל כך: כאן שנה רבי, כזה הוא רוצה להגיד כי רבי לא אמר בפירוש אבל מתוך דבריו אפשר ללמוד... יבמות י"א ב'; מ"ד א' (רב יוסף); שם מ"א א' (רשב"י); כתו' צ"ח ב' (רבה בר אבהו); כריתות י"ח ב' (רשב"י); יבמ' נ' א' (רב יוסף); כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה; נדה ס"ב ב' (רשב"י); רבי לא שנה ר' חייא מנא ליה, יותר מבואר באה השאלה המצינית את יחס הברייא אל המשנה; וכי רבי לא שנאה ר' חייא מניין לו, ע' ערוכין צ"ב א' (רב אשי); יבמות מ"ג א' (ר' אבהו); חולין פ"ה א' (ר"י); ראה רבי את דברי ר"מ ב... ושנאן בלשון חכמים; גמין מ"ד ב' (ר' אבהו); שנה לי ר"י; שבת ק"ב ב', ערוכין כ"ד א' (ר"י); לחזקיה; רבי שנית לנו; פסחים פ"ד א' (ר"י); בלשון יחיד אני שונה אותה; כתובות ע"ד א' (ר"י); אני שונה; – סנה' ל"ח ב'; לא שנו אלא; קרו' ע"ה א': הלל שנה; ב"ב קנ"ד ב'; זו ששניה במשנת בר קפרא; ברכ' ה' ב', י"ז א'; שנינו; שם י"ט א'; וכולן שנינו במשנתנו. – נפעל, שבת קכ"ג ב'; בימי נחמיה נשנית משנה זו; פסחים י"ט א' (ר"י); מעדותו של ר"ע נשנית משנה זו. – הפעיל, מכות י' א' (ר' זירא); מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון, ואולם אפשר לקרוא את הפעל הזה גם בבנין הקל. הווה מאמרו של רב, חולין קל"ג א'; כל השונה לתלמיד שאינו הגון, בארמית מתאים לזה "תני" (ע' ערך, "תני").

שני, (שנא). פעל: היות אחרת 2, מהירושלמי אפשר לציין את השמוש בבינוני יחידה בלשון, שנייא היא' (זו היא אחרת); פסחי' 37 ג', עם ראייה מהכתוב: פאה 16 ג'; דמאי 22 א'; שבת 5 א'; שנייא היא תמן... הכא... פאה 17 ג'; שנייא היא הכא, שבת 14 ג'; שנייא היא ב... פאה 19 א'; לא שנייא (אין הבדל), דמאי 21 ד'; שבת 9 ג'; פסחים 32 ג'.

0 הלשון המצוי מאד בבבלי, מאי שנא? (כמה שונה זה מזה?) הוא מתקופת התנאים. במשנה כריתות א' ו' מתחיל במחלקת שבין ב"ש וב"ה בלשון, מה שנה? (כך נפתח בהוצ' Lowe הר"ת מ"ש), וכן במחלקת שבין ר' יוסי בן חלפתא ובין החכמים (מ' מנחות ב' א'): מה שנה? (בנרפס: שנה) זו מן הזבח, מן מה שנה? נחלף בארמית, מאי שנא? – הלשון הזה בא עפ"י הרוב כפול, יבמ' כ"א ב'; מאי שנא הני ומ"ש הא; שבת ב' ב'; מאי שנא הכא ומ"ש החם, אותו הדבר גם בשל"ה, סוכה כ"ט ב'; לא שנא ביום

1) ע' אגדת אמוראי אי' ח"ב 454 ג'; סהעאדאר שם ע' 21. 2) הווה, שנית, מלאכי ג' ו'; ישנא, איכה ד' א'.

טוב ראשון ולא שנא ביו"ט שני. בתור לשון קבוע צריך לחשוב שהבינוני יחיד (באותו המובן כמו בירושלמי ביחידה) עפי' הרוב נכתב בא' שאני (=שני); שאני התם, ברכ' י"ב א'; י"ג א'; ערוב' ל"ז א'; בימ ק"ז א'; ערובין נ"א א'; ושאני הכא דאמר קרא... ע' ג"כ לע"ז ע' 151 שורה ג' מלמטה.

0 פ"ע: עשות שנוי. קדו' ל"ה ב', לויק' י"ט כ"ז: מרשני קרא בדיבוריה (שהיה צ"ל זקנכם וכתוב זקנך); הוריות כ' ב', לויק' ד' כ"ב (אשר במקום אם); שאני הכא דשני קרא בדיבוריה; ב"ק ס"ה א', לשמות כ"ב ג' (המצא תמצא) מרשני קרא שמע מינה תרתי 1); סנהדר' מ' ב', ל"ד ב' י"ג ט"ו: מדהוה ליה למכתב דרוש תדרוש או חקור תחקור ושני קרא בדיבוריה בדיוטב ש"מ...

0 שני, פירושו בבבלי: ליישב קושיא. במובן זה נמצא הרבה פעמים בתלמוד, והוא כנראה מהסמנים העתיקים של לשון בית המדרש. איוה קשר יש בין המובן הזה ובין המובן שינוי – לא נתחווה. אולי הוא שייך אל שניא, שני (שונה) בזה שעל ידי התרוץ משתנה איוה פרט ממה שנחשב קודם. למשל, ע"ז כ"ז ב': ולשני ליה כאן ב... כאן ב... בתור תרוץ לרמ"י, ערובין ל"ד ב': רמי ליה ר'... ושני ליה... במקום שהשואל הוא גם המשיב, פסחים כ' ב': רב חסדא רמ"י... ומשני; פסחים פ"ט ב': איתיביה כל הני תיובתא ושני כדשנינן; יבמות ס' ב': וקשיא ליה ומשני ליה; יומא ס"ג א': וקשיא ליה... ומשני כד שנינן; ערובין ל"א ב': כדשני ליה; תמורה כ"ט א': ידע דקא (שם אמורא) לשנוי שמעתא (שקבל מר' יוחנן). ע' ג"כ סוף ע' 'מחזור'.

שניא, תרוץ, תשובה (שם שנגזר מהאמור לע"ז). שבת ג' ב': דמשני לך שנויא דלאו שנויא הוא; תמורה ו' א': והשתא דשנינן כל הני שנויי דאבוי ורבא; יבמות צ"א ב' (שאלה): ואשנוי ליקו ולסמוך; כתובות מ"ב ב': שנויא דחיקא לא משנינא לך; וכן בב"ק מ"ג א'; ק"ז א'. ע' ג"כ ערך, רחק'.

שעור, חלק, נקודת הזמן. באותה שעה (=אז), ירושלמי פאה 16 א'; שבת 8 ד'; ב"ר כ"א ס"י א'; ע"ה ס"י י"ג; פסיקתא 1 ב'; 31 ב'; 82 ב'; 138 ב'; 151 א'; 162 ב'; 167 ב'; 169 א'; 169 ב'; 181 א'; 189 ב'; ויקיר כ"א ס"י ב'; כ"ז ס"י ב'; ל"ב ס"י ב'; ס"י ד'; שהשיר א' ו'; ב' ד'; ד' ו'; ד' ח'; ד' י"ב; ו' ד'; ו' י'; ו' ט'; ו' י'; רות ר' ב' ו'; איכה ר' פת"ח י"ד, כ"ד; א' י"ז; קה"ר ד' ג'; אסתר ר' א' י'; א' י"ב; תנח' ב' בראשית סוף ס"י כ"ה; לך לך ס"י כ"ב; בשעה ההיא, שהשיר א' ב' (ישקני); אותה שעה, רות ר' ריש פתיחתא; אסתר ר' א' י"ד; על אותה שעה אמר, ויקיר סוף י"ט; שהשיר ב' י"ד; על אותה שעה הוא אומר, איכה ר' פתיחתא כ"ה, ל'; ד' י"ג; קה"ר ד' ג'; על אותה שעה נאמר, שהשיר ד' ו'; איכה ר' פתיחתא ל"ד; בשעה שאמר הנביא, שהשיר ה' ט"ז; בש' שאמר הקב"ה, פסיקתא 4 ב'; בש' שאמר לישראל, שם 47 ב'; בש' שעשו ישראל..., ויקיר י' ס"י ג'; בש' שעשה הקב"ה נס, שהשיר א' ג'; בשעה שאמר לישראל, שם ב' ב'; בש' ששמעו ישראל בסני אנכי, שם ה' ט"ז; בש' שאמר לו הקב"ה, קה"ר ו' י'.

ארמית: בההיא שעתא, שהשיר ה' ה'.

שער, פ"ע: אָמֹד בדעת. שבת 4 ד', סוכה 55 ב', לשמות כ"ז ב': כתיב להעלות נר תמיד שיערו לימר שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבר.

0 שער, שם הנגזר מהגזל. הקושיא, אם כן נתת דבריך לשיעורין? באה במקום שבבבלי אחד של הלכה לא ניתנה מדה שוה בכל, אלא לפרט אחד כך ולפרט השני

באופן אחר, ע' חולין ט' א'; ל"ב א'; שבת ל"ה ב'; מגי' י"ח ב'; נמין י"ד א'; ב"ב כ"ט א'.
 0 שפ"א, ע' ערך, סוף, ע' 242.

0 שפ"א, יפה, נכון, כמו בירושלמי, "אות" (לעיל ע' 197), שבת פ"ב א', ר"ה כ"ז א': שפיר קאמר ר' יוסי; יומא י"ג א' (קושיא): שפיר קא אמרי ליה; יומא כ"ט ב'; ש' קא מותיב; שבת קמ"ז ב': הניחא לרבא שפיר אלא ל... מאי איכא למימר. ביחוד נמצא הרבה פעמים, שפיר דמי" (נראה נכון); ע' ברכות ט"ז ב'; שבת י"ט א'; כ"ה א'.
 שקל, קל, קהיר א' ד' (ריוח, לשיא י"ב ו', י"א): שקל הכתוב שלשה קלי עולם עם שלשה גדולי עולם; ביר י"ג ס"ה ה', ע"פ איוב ה' ט' (ר' הושע"י): קשה היא נבורת נשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית; פאה ט"ז ב': צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצותיה של תורה.

ת.

תב"א, קושיא, חגיגה ע"ט ב': מתניתין מינה קיומה ומינה תברה; ביר ל' ס"ח: אף היא לא תברא (ריוח); אסתר ר' ב' ה': אף הוא לא תברה. הבינוני תבר (=שובר, לעיל ע' שבר) נמצא בירושלמי תענית 66 א' (ר' יוסי): כל אילין מילייא לא מסייען ולא תברין.

0 בלשון, תברא מי ששנה זו לא שנה זו' הפירוש, תברא' הוא, שבירה' בין שני חלקי המשנה (ע' לעיל הדוגמא השניה לערך, שבר) ולשיבה אפשר רק אם נאמר שמה שנאמר בראשונה הוא לפי דעת האחד ומה שנאמר בחלק השני הוא לפי דעת אחר, עפ"י הרוב משתמש בלשון זה ר"א בן פדת: שבת צ"ב ב'; יבמות ק"ה ב'; כתובות ע"ה ב'; ב"מ פ"ב ב'; חולין ט"ז א'; כריתות כ"ד ב', אבל גם שמואל (יבמות ק"ה ב'), ר' זירא (ביב מ"ז ב'), ר' ירמיה (שם י"ג א'; ל' ב') 1).

0 תהי, פ"ע: השתומם, העמק עיון (השוה ב"ר ב' קרוב לסוף: יושב ותורה, בן זומא 2), אצל איזה קושיות של אמוראים נאמר: תהי בה. כך: תהי בה ריוח, ב"ק ק"ב ב'; כתובות ק"ז ב'; קדושין נ"ה ב'; ר' אלעזר: ב"ק ע"ו ב'; ערובין ס"ז א'; רשב"ל: זכחים י"ג ב'; ר' זירא: חולין ה' ב'; תהו בה נהרדע, ערובין ס"ז א'.
 0 תנן, מלה מקוצרת מן תוב (=בעברית טוב); עור, לשון שא"ה: ותו ליכא והא איכא (ויותר אין הלא יש), ברכות י"ט א'; מגילה י"א ב'.

תוב, (תיב), אפ"ל: קשב, הקשות, ברכות 8 א': התיב ר' אליעזר ביר יוסי קומי ר' יוסי; פאה 18 ב': התיב ר' יעקב בר אידי; ר"ה 56 ד': התיבין והא כתיב: שביעית 39 א': רבנן מתיבין ליה; תרומות 42 ב': מתיבין קומי ריוח; ביר ל' ס"ח: התיבין ליה; פסחים 37 ד': התיבין; ויקר י"א ס"ו: איתבין; פאה 18 ב': כל אילין תתובתא דהור ר' זעירא מותיב קומי ר' יסא; שבת 9 ב': ויתביניה ר"ע; שם 5 א': ומותיב לה והוא מתיב 8 ליה. – איתפעל, כתובות 28 ד': אתותבת ולא אפרשת; (=אתפרשת); ברכות 7 ג', תענית 67 ג': ולא כבר אתותבת.

0 אפ"ל (במקצת נגזר משרש יתב), ב"מ ל"ז ב': דאותביה ר'... ל... ושני ליה; יומא מ"ט א': בתר דשמעה דהר אותבה; הוא מותיב (ע' ערך, פרק); ב"ק נ"ז ב'.

1 ע' באור הורבין, מאנאסטריוס 1887 ע' 862, 462 ולהלן. 2 באורו של רש"י ערוב: ס"ז א': מעיין ומחשב לדעת מעמו של דבר. 8 צורה זו של פ"ע שאינה במקום אחר פירושה: תירוק על קושיא.

איתביה רב יוסף לרבה; ערובין מיה א': ומדר' אלעזר קמותבת ליה לר; שבת כ"א א': אדמותבית לי מדרשבינ' סיעניהו מדר'ק; ברכות ל"ג א'; שבת קכ"ה ב'; קדושין ג' ב'; ומותבין אשמעתין. – איתפ'על. פסחים ל' ב'; מאחר דאיתותב רבא בר אהילא; יבמות ט' א': הא איתותב ר' אוש'. ביחוד הרבה מאד המלה 'מיתבי', שבה מתחילים קושיא מדברי תנאים. הנושא הוא חברי בית המדרש, מנהלי המשא והמתן. ביחוד: מיתבי רב יוסף, שבת קכ"א ב'.

תנ"ך. תורת משה; כל כתבי הקודש; כל תורת היהדות. מהירושלמי נביא כאן את הלשונות, שבהם התורה כתור מקור היהדות לבושה בצורת הנשמה. עפ"י הרב בהבאת איזה מקרא מתורת משה רגיל מאד הלשון, אמרה תורה; או, התורה אמרה. פאה 18 ב': ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך (ויקרא כ"ג כ"ב). עוד דוגמאות בשביל אמרה תורה' (התורה) עם המקרא הבא אחר זה: יומא 43 א'; חגיגה 78 ב'; יבמות 2 ג'. עם ההלכה ובלי מקרא: מע"ש 54 ג' (פורטיהו...); ר"ה 56 ג' (הקריבהו...), – דוגמאות בשביל, התורה אמרה' עם מקרא שבא אחר זה: בכורים 63 ג'; שבת 12 ד'; סוכה 51 ד'; סוטה 19 ג'; גטין 46 ב'; סנהדרין 22 ד'. בלי מקרא: שבת 2 ג'; יבמ' 2 ב'; נדרים 41 ב'; לא דיך מה שאסרה לך התורה; גטין 50 א': התורה אסרתה עליך; ר"ה 57 ג': דברה התורה בכל לשון 1); קדושין 62 א': מכיון שהאמינתו תורה; שם 63 א': הקישה התורה; שביעות 38 ב'; לא מצינו שהשוות התורה בה...; ר"ה 56 ג': התירה התורה; מע"ש 52 ד': לא התירה התורה; שם 54 ג', גטין 47 ד': תמן התורה ויכת אותה בניטה; סנהדרין 26 א': ופטרה התורה את הבת; קבעה התורה, ע' קבע'; תרומות 47 ד': התורה קראה אותן מים; יומא 54 א': והתורה ק' אותה אכילה; חגיגה 79 ד': התורה ק' לאשכול תירוש; ויק' י"ט ה': והתורה קוראה אותה נדה; שבת 12 ד', פסחים 31 ד', יבמות 2 ג': התו' ריבת; גטין 45 ד': הואיל ולא שיחררתו התורה 2). מְדַבֵּר תוֹרָה או דְּבַר תוֹרָה נאמר על הלכה שיש לה יסוד בתורה 3). דוגמאות בשביל 'מדבר תורה'. דמאי 25 ג': יורשין שהן מדבר תו', יורשין שאין מ' תו'; שביעית 39 ב': מר' תו' נתחייבו; שם שורה 44, וכן קרו' 39 ג', ע"פ רב' ל' ה': מה ירושת אבותיך מדבר תו' אף ירושתך מר' ת'; 36 ג': והואך אני פוטרה מדית; 39 א': חלה מדברי תורה, שביעית מדרבן גמליאל וחבריו; שם שורה 43; סוטה 24 ד'; כתוב' 32 ב': אין אדם יורש את אשתו מדבר תורה; נזיר 56 א'; ב"מ 9 ד': מדבר תו' מעות קונין, לשון רגיל מאד 'דבר תורה'. כלאים 28 ג': שלוקין עליו דבר תורה; שביעית 34 א'; 39 ד'; תרומ' 41 א'; 42 ד'; 46 ב'; מעשר' 50 ד'; מע"ש 54 א'; חלה 57 ג'; 59 א'; שבת 3 א': קריאת שמע דית ותפלה אינה דית; 5 ג': אבל בעירובי תחומין דית הן; ערובין 21 א'; 24 ד'; פסחים 28 ב'; 30 ב'; 33 ב'; יומא 39 ד': דית הוא; ר"ה 57 ב', 59 ב'; אין דית הוא... אין לית הוא דית; חגי' 79 ב'; יבמ' 10 ב'; 13 ד'; כתו' 27 א'; 33 א'; קרו' 58 ג'; ב"מ 12 ב'; ב"ב 16 ב'; סנה' 19 ב'; מייתי לה דית. – לפעמים בא, מדברי תורה' במקום, דבר תורה'. ע' יבמ' 15 ג'; כתו' 36 ב'. הרבה פעמים נמצא, תורה' במובן

1) ע' אגרת אמוראי א"י ח"ב 283, 3. 2) מדברי תנאים: נתנה התורה מדה..., שבת 2 ד'; סוכה 51 ד'. 3) מדברי תנאים. גטין 46 ג': דבר תורה הוא; מע"ש 54 ב': אב הטומאה דבר תורה וולד הטומאה מדבריהן; ע' ג'כ לקמן בהע' הסמוכה; ירו' סנה' 18 א' מהתנאים: על סנת שתרינו דין תו'; שביעית 88 ד': נתת תורת כל אחד ואחד בידו. – נוסח שבועה 'ר"י בן חנניה: בתורת הואת, פאה 19 ב' תוספ' פאה ג' ב' התו' הו'.

דבר תו', או מדבר תו'. כתו' 33 א': זו תורה וזו אינה תו'; וכן נויר 56 ב': מעשרות 51 ד': איסור ספיחים תורה; שקל' 46 ב': אעפ"י שאין שקל'ו תו' קלבונו תו'; מעשר' 49 ד': מקח בחצר בשבת אינה תו'; חלה 59 ב': הרא אמרה שהנשך תו'; נויר 56 ב': הרא אמרה שהנפלים תו'; דמאי 25 ג', 25 ד': לא תו' היא; שבוע' 33 ד': כולוהו ת' הן, ההבדל בין מצוה שהיא מן התורה ובין זו שהיא מדרבנן מתבטא ע"י, דבר (דבר) תורה' (דבריהם) (1). ע' ערובין 25 א': מדבריהן – מדית; נטין 45 ד', 47 ב': מדית – מדבריהן; שביעית 37 ג': כל דבר שאיסורו דית... וכל שאיסורו מדבריהן...; 39 ג': חלה 59 ג': 60 א'; ערו' 21 א'; פסח' 27 ד'; סוכה 54 א'; ריה 59 ב'; נטין 45 ג'; ב"ק 7 א'; נטין 45 ג': ודבריהם עוקרים דית. – לשונות אחרים לענין זה. חלה 59 א': כאן להלכה כאן לדית; שביעית 33 ב', סוכה 54 ב': הלכה למשה מסיני... דבר תו'; נויר 57 ג': תורה... הלכה; שהשיר ה' יד: אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה; נטין 44 א': חציו מתקנה וחציו מדבר תו'; שם 46 ג': ליתא מן התו' איתא מן התקנה; שם 46 ד': בזה תקנו אבל בראשונה דית היא (2); ערלה 61 ד': ר"מ מחמיר בדבריהן כדית; כתובות 33 ב' (ר' אבין): בשעה שאת יכול לקיים דבריהם ודית את מקיים דבריהם ודית בשעה שאין את יכול לקיים דבריהם ודית את מבטל דבריהם ומקיים דית. כשאזיה שם נסמך, לתורה' בזה נאמר שהשם ההוא יש לו יסוד בתורה. לשונות אחרים מאלה 'בואו כאן, כלאים 27 סוף ג': איסור תורה; נדרים 38 ד': הבקר תו'; פסח' 28 א': טומאת תורה (בניגוד לטומאת דבריהן); כתובות 32 ד', 33 ד': ירושת תו'; יבמות 20 ד': נשואי תו'; קדו' 59 ב': קידושי תו'; כתובות 33 ב', שבועות 37 ב': שבועת תו'; תרומות 42 א': שיעור תו'; נדרים 37 ב': תרומת תו'; דקדוקה של תו', ע' לעיל 172: לשון תו', ע' לעיל ע', לשון; סודה של תו', ע' לעיל ע', סודי (8).

בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו, ב"ר מ"ח ס"י י"א; נ"א ס"י ב'; ס"ח ס"י ג'; ע"ד ס"י י"ד; ע"ז ס"י ה'; ויקר' מ"ז ס"י ד'. – ע"ד שהנביאים והכתובים נקראים תורה, ע' הנחומא ריש ראה, עה"כ תה' ע"ח א': אמרו ישראל ליוסף: וכי יש תורה אחרת שאתה אומר, תורת' ? כבר קיבלנוה מסיני. אמר להם: פושעי ישראל אומרים שהנביאים והכתובים אינן תורה ואין אנו מאמינים בהם, שנא' (דניאל ט' י'): ולא שמענו... ביד עבדיו הנביאים. הרי הנביאים והכתובים תורה הם. בשו"ט לאותו פסוק: שלא יאמר כל אדם אין מומרות תורה אלא ת' הם ואף הנביאים ת' הם; סוכה 55 ב' (ע"ד התיקון שנעשה בבית המקדש): ממי למדו? – מדבר תו', ע' לעיל 301 שורה 22.

התורה בבחינת הגשמה פיומית. שהשיר ד' מ"ז: התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקביה; איכה ר' פתיח' כ"ד: מיד באה תורה להעיד בהן; אסתר ר' ג' מ' קרוב לסוף; מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקביה. התורה בניגוד לעבודה זרה, ריש מס' ע"ז, 39 סוף א': התורה אמרה... ועבודה זרה אמרה... (4). 0 בבבלי בא, אורייתא' במקום שכירושלמי בא תמיד, תורה'. ע"ד, דבר תורה' ע'

(1) דבריהם=דברי סופרים, או, דברי חכמים' ע' ברייתא ירו' סוף כתובות, 86 ד': כתובת אשה מדית, רשב"ג אומר אין כתובת אשה אלא מדברי סופרים; השוה שם 29 ב': מדברי תו'—מדבריהן. ע' ג"כ הכלל: אין דברי תו' צריכין חוק... דברי סופרים צ' ח', תענית 66 א'; מגילה 70 סוף ג'; יבמות 10 ב'; כתובות 34 ג'; ב. ר"ה י"ב א' ושינ'. ע' עוד דברי ריו"ח ע"ד דית וד"ס, ירו' ברכות 8 ב', א"י אמוראי א"י ח"א 282, 1. (2) ע"ד ההבדל בין דית ובין דברי קבלה ע' לעיל ח"א ע', קבלה'. (3) ע"ז יחשב: כבורים 64 ג'; מיתח האמורה בתו'. (4) ע' אגדת אמוראי א"י ח"ג 524 ו'.

לעיל ע', דברי. הרבה פעמים בא הלשון: לא אסרה תורה אלא... ע' ברכ' כיה א'; פסח' מיד ב'; ריה כיד ב'; מגילה כ"ב ב'; חולין צ"ב ב'; צ"ז א'; אמרה תורה, ריה ו' א'; מעילה י"א א'; שהרי אמרה תורה, ביצה כ"א א'; והתורה אמרה, סוכה ל"ז א'; ע' נ"ב ערך, מפני; התורה החזירה עליו, יומא נ"א א'; התורה העירה עלינו (פסוק משה'ש), סנהדרין ל"ז א'; התורה חסה על תכשיטי כלה, יבמות ל"ד ב'; התורה חסה על ממון של ישראל, חולין ע"ז א'; נדה ל"ה ב'; הת' טימאתו הת' מיהרתו; חולין ל"ח א'; ריו"ח: העמידו חכמים דבריהם על דין תו'; שם צ' ב'; דעת תורה; סוכה ל"א ב'; שלא תשכח תורת אתרוג; ערובין ס"ד א'; ביטלת תורת ערוב; קדושין נ' ב'; נחית לתורת קדושין; ע' נ"ב לעיל סוף ערך, טעם; פסחים ע"ד ב'; בכל התורה כולל; כ"מ ע"א ב'; שליחות דכל התורה; כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, מגילה ל"א א' (ריו"ח); ע"ז י"ט ב' (ריב"ל); מכות י' ב' (רי"א בן פרת); מן התורה ומן הני ומן הכ'.

תתקלה. ע' ע'. סוף.

0 לקתחלה — שתי אותיות השמוש בראשיתה, והוא בניגוד לדיעבד או, כדיעבד. והו מאיתפצל (דאעכד = בעברית שצנעשה). דוגמא: הכל שוחטין לכתחלה ושחיטתן כשרה כדיעבד, ריש חולין.

0 תתתון. ע' ע'. עליון.

תיבה. מלה. ויקר י"ט ס" ב'; בראשה של תיבה; שם; בסופה של תיבה; שהשיר ד' י"ב (לכמדבר כיו; הראובני וכן להלן): היא בראש התיבה ויורד בסופה, יה מעיד עליהם; ירושלמי ע"ז 46 א'; באמצע תיבה; פסיקתא ר' 153 א'; בתיבה אחת 1; קהיר י"ב א'; מתוך ת' אחת; שריט א' ס" ו'; הללויה שכולל שם ושבת בת' אחת. — רבות. תנחומא קדושים ס" ו'; רמ"ח תיבות; ע' נ"ב לעיל ע', עקם; ירושלמי מגילה ע"א נ'; שלש תיבות; תנחומא וארא ס" א'; עשרים ואחת תיבות (כ"א תיבות מ,האויני ער, שם; דברים ל"ב א'—ג). — בארמית, ויקר א' ס" ה'; בסוף תיבותא.

0 יבמות י"ג א'; כל תיבה 2; חולין ס"ד ב'; תרתי תיבות; שם ס"ה א'; שתי ת'. 0 תיובתא. קושיא. השם מן אותיב, אתיב (לעיל ע', תובי). ע"ז ס"ח א' (עולא); חנא לא מידע ידע מאי קאמרי רבנן תיובתא קא מותיב; ערובין ס"ז ב' (רב יהודה); בדאורייתא מותבינן תיובתא והדר עבדינן, בדרבנן עבדינן מעשה (נ"א: עובדא) והדר מ' ת'; ביק ט"ז ב' (קושיא); תיובתא והלכתא?! מנחות כ"ט ב'; ...אמר רב ...ותניא תיובתיה; כ"מ ט"ז א'; הא נכרא והא תיובתא; שבת כ"ב ב'; הא לא תיהוי תיובתא; שם נ"ה ב'; ותיובתא דרב אמר תיובתא; בכורות י' ב'; ת' דרב חסדא ת'; חולין פ"ז א'; ומהדרנא לך תיובתא; ברכות כ"א א' (בסוף); תיובתא (כלומר הקושיא לא נפתרה); יבמות כ' ב'; מתיב... תיובתא.

0 תינתן. (לפי יאסטרוב col. 886 b. הוא עבר מאיתפצל משרש נוח = תתנח). למלה זו, הבה תמיד בראש שאלה, יש אותו המובן כמו במלת, נחא, שהובאה לע' ע' שמעתא ומקושרת תמיד עם הא (ד); פסח' פ"ט א'; הא תינתן קרבן אנשים קרבן נשים מאי איכא למימר? שם י"א א'; התינתן מקלי ואילך מעיקרא ועד קלי מאי איכא למימר; ברכות ו' סוף ב'; תינתן בחד כיתא בשאר בתי מאי.

תלה. קל. ירו' נדר' 37 ד' (41 ב'), לכמדבר ל' ב'; תלה הפרשה בראשי המטות; שהשיר א' א'; תלה אותו בדוד 8). — נפעל, קהיר ב' א'; ניתלית נבואתן

(1) ע' שם ח"א 486. (2) ע' לעיל ח"א ע', נתן. (3) ע' אני אמוראי א"י ח"ג 196.

בעצמן (ע' לעיל ערך, קנתורין); שויט ח' ס' א': בר' לשונות נתלה נאולה בבציר בקציר בולדה בבשמים (בשהשיר ח' י"ד, נמשלה במקום, נתלה); ויקיר י"ג ס' ה', שהשיר ג' ג' עין תלויה (ע' מיער, תה' פ' י"ד); ביב קמ"ב ב': בטעמא ת' מ'. בארמית תלי, פער, פאה 15 ג': הוא תלי ליה בר' יוחנן (ר' אבהו אמר שר' יוחנן התיר לנערות ללמוד יונית).

0 ביב קמ"ב ב', לשופטים י"ח ל': תלאו הכתוב במנשה; שם (למ"א א' ו'): תלאו הכתוב כאבשלום 1; ביב י"ב א' (לתה' צ' י"ב, להוכיח שחכם עדיף מנביא): מי נתלה במי? הוי אומר קטון נתלה בנרול.

0 הבטוי, תלא' בא בבבלי במקום שהוא רוצה להדגיש איזו מלה שבה תלוי האמור; ב... תלא (גם תלה בה"א) רחמנא. ע' יבמ' ב' ב' (לרב' כיה ה'): בשיבה תלא ר'; שם י"ז ב', כ' ב', כ"ד א', מ' א'; יבום בנחלה ת' ר'; שם נ"ד ב', לרב' כיה ה': אשת אח בבנים ת' ר'; קרו' כ"ט ב', לשמות ל"ד י"ט; בפטר רחם ת' ר'; מכות י"ב א', לדברים י"ד כ"ג: מעשר בחומה ת' ר', ערי מקלט בדירה ת' ר'; סוטה כיה א', לכמדבר ה' י"ד: בקינוי דבעל ת' ר'; נדה ל"ה ב', לויק' י"ב ב': ביומי ת' ר'.—אותו המובן יש גם לבטוי „ב... תלא' מילתא" (בדברי התנאים, הדבר תלוי ב...). הדוגמא שהובאה לעיל בסוף באה ביבמ' נ"ד ב': ביומי תלא' מילתא. ע' עוד ברכ' כיה א', ויק' י"ג מ"ו: בקביעותא תלא' מילתא; פסח' מ"ה ב': בקפידה ת' מ'; מויק' ו' ב': למימרא דבכח ת' מ' הא בהא תלא' (זה תלוי בזה, אי אפשר לאחד בלא השני); שבת קל"ה ב' (מילה ביום השמיני שחל בשבת); מגילה ו' ב'; נזיר י"ח ב'; תמורה י"ח ב'. — תלי תניא בדלא תניא (תולה דבר שיסורו בקבלה בדבר שאין לו יסור), דבור שגור בפי רב יוסף, תמיד בא לפני הבטוי הזה: מאריה דאברהם! (לשון שבועה) 2. ע' שבת כ"ב א'; כתובות ב' א'; ביב קל"ד ב'; בכורות ל"ח א', לויקרא י"א ל"ח: למה לי למתלייה בבלי חרם.

תלמוד, א. דוגמאות לבטוי, תלמוד לומר, פאה 16 סוף ב', לויקרא י"ט מ"ו: ובקצרכם מה תלמוד לומר לקצור; יומא 44 א' (ריש פ' ו'), לויק' מ"ז ל"ד: ויעש מה ת"ל כאשר צוה ה' את משה; חגיגה 78 ב', לכמדבר י"ט מ'; ואסף איש מה ת"ל טהור; תנח' סוף ואחחנן, לדברים ל"א ב': מה ת"ל היום ללמדך. — דוגמאות אחרות כשכיל „מה ת"ל": ביר ל"ה ס' ג', ל"ט ס' י"א; ג' ס' י"ז; קהיר ב' י"ב; ו' ב'; ומה תלמוד לומר, ויקיר ג' ס' ב'; רות ר' ריש פ' ב'; מה ת"ל... מלמד, ביר ס"ג ס' ד'; שהשיר א' ג'; שאין ת"ל, רות ר' ב' י"א; שאין ת"ל... ומה ת"ל, איכה ר' ג' א'; יכול... ת"ל, ע' לע' ע' יכול; אם ללמד ש... מה ת"ל... אלא, שהשיר ב' ריש ב'; אם לענין... הלא כבר נאמר... ומה ת"ל... אלא... ההד, ביר ו' ס' ב'; אם ללמד... מה ת"ל... אלא... ויקיר ריש כ"ג; מנין תלמוד לומר, תנחו' ב' נח ריש ס' ו'.

תלמוד, ב. בתור מקצוע ממדע היהדות, מלכד הדוגמאות שהובאו לע' ע', מקרא, ע' עוד ביר ס' ס' ג', לברי' כ"ז כ"ח: מטל השמים זה מקרא, ומשמני הארץ זו משנה, דגן זה תלמוד ותירוש זו אנדה (בתנח' ב' תולדות ס' מ"ז כך; תורה... נביאים... תלמוד... מדרשים); שהשיר ה' י"ד: בתרשיש זה התלמוד שהוא כים הגדול (השוה

1) ע' תנח' וישלח ס' ו', לבר' ל"ד א': תלעה הכ' כאמה. 2) ע' לעיל סוף ערך, חלף.

* אפשר מאד שבכונה תלו הע' מיער, שאם נסיר אותה, תשאנה אותיות, רמ"י (=רומא) שהוא בבחינת חויר, כמו שדרש ר' יסמין בוויק' י"ג כעסם בסוף. — חמ"ד נ"ס.

מדרש משלי, למשלי י', עה"כ קהלת א' ז'; והים אינו מלא זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה; שם ח' ב'; מין הרקת זה התלמוד שמפוטם במשניות כרקת; איכה ר' פתחי כ"ג, לקהלת י"ב ג', קהיר לאותו פסוק; כי מעטו זה התלמוד שכלול בהם (1).

הרבים, תלמודות נמצא רק במאמרו של ר' שמואל בר יצחק (2), שהשיר ה' י"א; אבל במקור המקביל, ויקיר י"ט ס"ג, במקום, תלמודות של תורה בא, הלכות של תורה — מה שיותר מתאים לענין.

0 לשם תלמוד מסוג א' שייכת השאלה הבאה תדיר בבבלי בארמית: מאי תלמודא (3) (הכונה היא שלא נתחורר לו איזה מדרש שדרשו מהמקרא) והתשובה מראה על הקשר שיש בין ההלכה ובין המקרא. לעתים קרובות באה שאלה זו אחר דברי איזה תנא שהביא ראיה לדבריו בלשון, תלמוד לומר. ע' שבת קמ"א א' (4); פסחים נ"ח ב' (רבא על ברייתא); וכן יומא נ"ג א'; יבמות ע"ב א' (על ברייתא אנדית); קדו"ס"ט א' (רבא (5); סנה' י"ט ב' (רב פפא על ברייתא); שם נ"ט ב' (רב הונא); שבועות ל"ה א' (ר' אלעזר על ברייתא); מנחות ל"ד א' (רבא); חולין ס"ח ב' (רבא). לזה שייך נ"כ הלשון: ונסיב לה תלמודא (התנא דרש זאת מהכתוב); ע' ערך, נסב; ע' בי"מ י"א א' (6); מ"ק ג' א' (7); יבמות ע"ב א' (8); בבבלי י"ט א'; נ"ג א'. לזה שייך: לתלמודו הוא בא, ר"ה ל"ד א' — הלשון, והרבה צריך תלמוד, נטין ס"ו ב', פירושו הוא כמו שבא לע"ל ע' 255 ע', ערך" (כלומר ראיה מהקבלה); השוה ע', נמרא.

0 כל התורה שבעל פה נקראה בשם, תלמודי. ע"ד ענין אחד אמר ר' זירא: ותקילא לי כי כולא תלמודאי (זה שקול בעיני ככל התלמוד), ברכי כ"ד ב'; גם רב המנונא משתמש בלשון שכזה, מנח' י"ז א'; מ"ק כ"ה א' (ר' חנינא); דאוקימתיה לכוליה תלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין; שבת ס"ג א' (רב כהנא); אנא הוינא בר תמני סרי שנין והוה נמינא לכוליה תלמודא (9); כתוב ע"ז ב' (ריב"ל אמר למלאך המות שימתין לו); עד דנהדר תלמודאי; מ"ק כ"ח א', אותו הרבה מרב אשי; ואהדריה לתלמודאי; ברכות ל"ח ב' (חולין פ"ז ב'; בריתות כ"ז א'); ר"ח בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה. — הראיות המובאות מהמקרא לדברי המשנה נקראות תלמוד. שמואל מפרש את האמור בוכריה ח' י'; וליוצא ולבא אין שלום — זה הפורש מן התלמוד למשנה, וריווח הוסיף ע"ז; אפילו מתלמוד לתלמוד (10). כוונתו היא: שטת התלמוד הירושלמי ושטת הבבלי. שני אמוראים גדולים שעלו מבבל לא"י הראו בדבריהם יחוסם לתלמודא דבבלי. ר' זירא צמ' מ' תעניות שישכח תלמודא דבבלי (בי"מ פ"ה א') ור' ירמיה אמר: הושיבני במחשכים (איכה ג' ו') והו' תלמודא דבבלי, סנהדרין כ"ד א'. — מלבד הדונמאות שהובאו לע"ל ע' 230, שתלמוד נחשב בתור מקצוע תורני על יד המקרא והמשנה, צריך להביא כאן עוד את

(1) לוי, אינטערפרעטאציען... ע' 19, מציע לחקן: שכלול בהם, שהנמרא בלועז' ביחר עם הברייתות. (2) ע' אנ' אמוראי אי ח"ג 38, 7, (8) ע' לע' ח"א 186 ח"ע' 4, (4) ברפוסים המאוחרים בא במקום, תלמודא, נמרא. — ע"ד השנויים הללו שנעשו פה ושם על ידי הצנורה ע': M. Lattes, Saggio di Giunte e correzioni al Lessico Talmudico, Torino 1879 S. 85; וע' לע"ל ח"א ע' 137 (5) גם כאן ברפוסים האחרונים בא, תלמודי במקום, נמרא. בתמורה כ"ה ב' באה השאלה במלואה, מה שלא נמצא במקום אחר: קרא מאי תלמודא לרבנן. (6) ברפוסים המאוחרים — נמרא. (7) ברפוסים המאוחרים — ש"ס. (8) מקנסיב לה תלמודא, המלה, קרא' שבאה אח"כ היא הוספה בפעוה, שפעו לחשוב תלמודא (או כמו שהוא ברפוסים המאוחרים: ש"ס) בתור נושא הטאמר. (9) כאן במקום, תלמודא (שברפוסים המאוחרים בא במקום זה ש"ס) צ"ל, תלמודאי כמו במ"ק כ"ה א'. (10) ברפוסים המאוחרים — ש"ס לש"ס.

המקומות שבהם בדפוסים המאוחרים בא, נמרא' במקום, תלמוד'. ב"ב קמ"ה ב', רב, עה"כ משלי מ"ו מ"ו: כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד, וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה; שם, רב, עה"כ קהלת י' ט': ...אלו בעלי משנה...אלו בעלי תלמוד; שם, את הפתגם הכל צריכין למרי חטיא' הוא מכאן: זה בעל התלמוד. כך הוא לפי כ"י אחר. ואולם יש גרסין – ונמצא כך גם בכ"י – נמרא, והכונה היא: ידיעה נכונה בהלכות המקובלות (1).

תמה. קל: התפלא. ירושלמי פסחים 32 ג': ולא תתמה; שבת 9 א': שהש"ר פתיחתא: ולא תתמה אם ב... כתיב... ב... על אחת כמה וכמה; שם (רב): אל תתמה על זה; תנחו' ב' יתרו סי' י"ז: ולא תתמה על הדבר הזה; שם וירא ריש סי' ל"ח: ולא תתמה בדבר; שם שמיני סי' י"א: ולא תתמה על הדבר; שם חקת סי' י"ז; שמיר מ"ו סי' כ"ד: ולא ת' על זה; ולא תתמה שהרי..., שמיר א' סי' ח'; שו"ט כ"ב סי' ג'; מ"ה סי' ו': ולא תתמה; קהיר ח' א' (פסיקתא ר' 62); תנחומא ב' שמות כ"ב: אם תמה את עליו למד מן...; שם נשא סי' י"ג, שמיר ה' סי' ט': אם תמה אתה על הדבר הזה למד מן...; פסיקתא ר' 9 ב', שו"ט צ"א סי' ו': ואם תמה אתה על הדבר; שמיר כ"ה סי' ח': ואם תמה אתה בדבר זה; תנחומא שמיני סי' י"א: אתה תמה; פסיקתא ר' 25 א', 57 א': ואם תמה את; תמיהה, פסחים 33 ב'; תמיה אני, יומא 39 ג'; סוכה 51 ד'; מדרש שמואל ה' סי' ט'; תנחומא תוריע סוף סי' ד' (איוב ל"ו ג'): ותמה על הדברים האלו; שם אחרי סי' י"א (איוב ל"ו א'): ותמה ואומר; שם אמור סי' כ"ט (משלי ל' י"ט): וישב לו תמיה על ארבעת המינין הללו; תנחו' וירא סי' י"ג, על שא"ל שרה בבר' י"ח י"ב: שכן היא תומה ואומרת. – הפעיל. תנחו' ויקרא י"א (ויק' ד' ב'): הכתוב מתמיה. המלה, אחמה" שנוגה מהפעל שלנו נמצא מלבד בביר רק במקומות מועטים בשאר המדרשים. שהש"ר א' ו'; שמיר מ"ב סי' ח'; מ"ג סי' ד'; שם סי' ה'; פסיק' ר' 143 סוף ב'; 146 ב'; 186 א'; שו"ט ק"ז סי' ב'. בכלל נהגו לבטא אותה אֶתְמָהָא (ע' ל"ו ח"א 185 א', כלומר, אני מתפלא על...), וכך מפרש גם קאהוט ח"א 333 ב'; יאסטרוב strangeness: col. 133 a, וא"כ לפי דעתו זהו שם וכך אומר גם רמ"ן, ווארטערבוך 44 א'); ואולם מאד קרוב לשער כי צ"ל אֶתְמָהָא (=אֶתְמָהָא) והוא שם הנגזר מהפעל מבנין הפעיל (=התמיהה), שאלה של תמיהה כמו, הכתוב מתמיה (2). מלה זו שאינה קשורה בעצם המאמר, אלא שהיא מנידה בעצמה שיש כאן שאלה, היא אפית בשביל מדרש בראשית ר'. כנראה גם בשאר המדרשים באה מלה זו רק בהשפעת המדרש בראשית רבה, אבל גם בביר אין המלה הזאת באה תמיד. היא נמצאה, כמו שמצא ה' פיליפ בל"ך (3), רק בחמש עשרה פרשיות הראשונות, אפשר מאד שהמלה המוזרה הזאת היא הוספת העורך של המדרש בראשית רבה, והשתמש בה רק בפרשיות הראשונות ואחר כך חדל מהכניס אותה. בכ"י אחד של המדרש הזה – זה שהוא מונח ביסודו של הוצאת טהעאדור – מראה נטיה רבה כלפי המלה הזאת ומכניס אותה לא רק בסיום המאמר של השאלה, אלא גם באמצע, לכל חלק וחלק מהמאמר. כך בביר ג' סי' ג' השאלה לישעי' ל' כ"ו: אתמהא שבעה ולא שלשה הן והלא ברביעי נבראו המאורות; בכ"י לונדון הוצ' טהעאדור ע' 22: שבעה אתמהא לא שלשה הן אתמהא ולא בר' נבראו

(1) ע' ד"ס XI 397. (2) כלומר פלא. בספרות שאחרי התלמוד בא השם תמה (תימה), שנוגד מקל פעל במובן שאלה. (ביחוד רגיל מאד בחוספות). – במסרה בתמיה (צ"ל בתמיהה), ע' פרנסדורף ע' 2 ב'. ע' ג'כ בס' אנפאנגע דער העבר' גראממטיק ו' 12. (3) צייטשריפט פיר העבר' ביבליאוגראפיע VIII, 8.

המאורות אתמהא. בכ"י הוה באה מלה זו, אתמהא' גם במקומות שבכ"י אחרים אינה
לנמרי. ע' הוצ' מהעאורור ע' 41 ש' 1; ע' 48 שורה 10: 51 ש' 1 ועוד.

0 ר"ה ט"ו ב': תמיהני אם השיבה ריש לקיש לתשובה זו. – בארמית פֶּעֶל. נדר' כ"ב
א': קא תמה ריית. – אפֶּעֶל, ובה' ק"נ א', ליחוקאל כ"ב כ"ד (ר"נ בר יצחק): את ארץ
לא מטהרה – אתמהוי מתמה קרא (1).

תמן. שם. מורה על המקראות הדרושים. מה כתיב תמן, ברכות 9 א'; פאה
16 א'; מכות 31 ד'; פסיק' 13 ב'; 28 א'; 45 א'; 112 א'; 160 ב'; 181 א'; ויקר י"א
ס' ה'; ל"ה ס' א'; שהשיר א' ו' (ע' לעיל ע' חמ"י); קהיר ב' א'; ב' ב'; דברים ר'
י"א ס' י'; תמן כתיב... ברם הכא; דמאי 23 ג'; פסיקתא 122 א'; איכה ר' ב' ב'; ב"ר
ו' ס' ב'; והכתיב תמן; שם כ"ב ס' ח': מן תמן אתון אמרין; שהשיר ד' ד': תמן
איתמר... והכא איתמר... בדברי הלכה: תמן... ברם הכא... פאה 19 א'; דמאי 24 ד';
כלאים 29 ג'; ערלה 60 ד'; תמן... וכא... פאה 18 ד'; 19 א'; 19 ד' (2).

במקום, מה כתיב תמן' אנו מוצאים לפרקים קרובים בתנחו' בעברית: מה כתיב
שם. ע' תנח' ב' וירא ס' ל'; וישלח י'; כי תשא י"ז; שמיני ט'; מצורע ו'; אחרי י"א;
קרושים ו'; בחקתי ה'; בהעלתך כ"ז; דברים בהוספה ס' י'; נשא ל"ז; ראה מה כתיב
שם; נח ס' כ"א; מה כתיב שם... אבל כאן; ע' ב"ר י"ב ס' ב': מה כתוב שם;
אסתר ר' ריש פ' ו'; רות ר' ד' י"ד; שמה כתיב.

תני. (תנא) פֶּעֶל. בעברית שָׁנָה (ע' לעיל ע' שנה' סוג ב'): לָמַד, לָמַד. ביחוד
למוד דברי המשנה או הבריתא. אין צורך לדוגמאות רבות. מהירושלמי נזכר: אנן
תנינן = אנו שנינן, כלאים ריש פרק ב' (ע' פרנקל 19 א') ועוד בכמה מקומות כשהוא
מדבר ע"ד שנויי לשונות במשנה; ר"ה ריש פ"ב (57 ד'): הכין צורכה מיתני (כך צריך
לשנות); דתנינן, ברכ' 4 ד'; ולא תניתא, שם; תנינן, ב"ר ריש י"ז. ע' ג"כ ע' 'תנא'. –
מהברייתות שבאו בירוש' צריך לחשוב בראש אלה שנאמרו בשם תנאים מפורסמים; תני
ר' ישמעאל, תני רשב"י, תני בר קפרא, תני ר' חלפתא בן שאול, תני ר' הושע"י, תני
ר' חיאי (3), תני חזקיה, תני שמואל (4). כשאמורא אחד שנה ברייתא לפני אמורא אחר אז
נאמר: תנו (תנא) ר'... קומי ר'... אלה שוני הברייתות היו מומחים בדבר (לומדים אותן
על פה) ושניין אותן לפני התלמידים בבית המדרש. ע' להלן. אבל לפעמים גם שאר
האמוראים היו מביאים ברייתא (תני ר'...), כשמובאה ברייתא מבלי להזכיר מי הוא
מביאה או נאמר תני (או תני), כינוי פעול מן פֶּעֶל (תְּנִינָה); ע' ברכות 4 ד'; 5 א'. –
בשאלה: והתני, ברכות 8 א'.

אפֶּעֶל: לָמַד לאחרים. תענית 68 א': רבי הוה יתיב מתני. בתור שם בא, מתני'
(ומזה נתרבב ל'מתניין'), על המורה את המסורת, המדרגה השניה של הלמוד בבית המדרש.
חגיגה 76 ג': לא ספר ולא מתניין; שם שורה ל"ב, רבים; מתניין; שם שורה ל"ז: מתניינא.
0 כשיש גירסאות שונות במשנה או בא הלשון: חד תני... וחד תני (אחרי שזכרו
שמות האומרים), ע' ברכ' ל"ה א'; ער' ג' א'; סוכה ג' ב'; ביצה ל"ה ב'; ע' ג"כ כתו' ג'ג
ב': רב תני ולו' תני; שם ע"ז א': רב יהודה תני חיאי בר רב תני. כשמובאה ברייתא ע"י
איזה אמורא אז נאמר: תני ר'... או תנא ר'... כשאזיה אמורא אומר בשם עצמו מה

(1) זה מאים עם מה שנו' למעלה, הכתוב מתמיה'. (2) ע'ד שמושים אחרים בירוש'
במלת תמן ע' פרנקל מבוא 12 ב'. (3) ע' אני התנ' כרך ב' ח"ב 182 הע' 12. ע'ד הברייתות
שבאו בויק'ר מהספרא. (4) רק בסדרי זרעים ומועד.

שבענין אחר אמר בתור ברייתא, או נאמר: הוא תני לה והוא אמר לה, ע' סוכה נ"ד א'; ע"ז ל"ד ב'; חולין י"ב ב'; קיד ב'; תמורה כ"ט א'. לפעמים בא איזה מאמר תחלה בשם איזה אמורא ואח"כ בא המאמר בתור ברייתא, למשל ובח' פ"ו א': א"ר חייא בר אבא וכן תני בר קפרא: כשאחד שונה ברייתא לפני איזה אמורא, או בא הלשון: תני... קמיה ד... – כשמביאים דברי המשנה, או נאמר תנן (שנינו) או תנינא; בלשון תננו רבנן (=שנו חכמים) אומרים את הברייתות שנתקבלו בבית המדרש. תנינא (בינוני פעול מן פעל) – לסתם ברייתות (לפעמים עם אותיות השמוש: כרתניא, והתניא). ואולם אי אפשר לומר שההבדל בין הלשונות הללו הוא קבוע. כשמביאים ברייתא בתור ראיה לדברי אמורא, או נאמר: תניא כוותיה ד... או תניא נמי הכי. – פוק תני לברא – זהו הלשון הרגיל בפי ר' יוחנן, ובוהו הוא רוצה לומר שברייתא זו צריך לשנותה בבית המדרש. ע' שבת ק"ו א'; ערוכין ט' א'; יומא מ"ג ב'; ביצה י"ב ב'; יבמות ע"ז ב'; כ"ק ל"ד ב'; סנהד' ס"ב א'. דומה לזה אומר ר' יורא לבנו: פוק תני להו, ערו' צ' ב'; ר"ה ל' ב'. תניא בארמית – בעברית, שנויה.⁰ אפ"ע. דוגמאות ללמוד המשנה. ב"מ מ"ד א': מתני ליה רבי לר' שמעון בריה; ערוכין ב' ב', י"א א', י"ד א'; מתני ליה רב יהודה לחייא בר רב קמיה דרב; שבת ל"ה א': מתני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה; יבמות מ' א': את הלכה אתניין; סנהד' פ"ו א' (רבא): הני מקרי דרדקי ומתני רבנן.

פ"ע. אפי' הוא בשביל התלמוד הבבלי השמוש בפ"ע (תנ"י) במובן מיוחד, והוא באור המשנה, כלומר לימוד ומסירת דברי האמוראים שהם יסוד התלמוד. ביחוד הרבה פעמים נמצא הבינוני "קתני" על מאמרי אמוראים. למשל: ביב ס"ג ב'; רב כהנא מתני לה משמיה דשמואל, רב טביומי מתני לה משמיה דרב; ובחים י"א ב'; רב אשי מתני משמיה דר' יוחנן, ורב אחא בריה דרבא מתני משמיה דר' ינאי; יבמ' י"ח ב'; אתון הכי מתניתו לה אנן בהדיא מתנינן לה; נדה מ"ד ב'; בסורא מתנו הכי ובפומבדיתא מתנו הכי; תענית ו' א': אמיר מתני לה להא דרב חסדא בהך לישנא; קדו' נ"ט ב'; רב זביד מתני להא שמעתא אהא; שבוע מ' ב'; רב חביבא מתני אסיפא; שבת נ"ד ב', סוכה ד' ב', מגי' ו' א'; רב ור' חנינא ור' יוחנן (י) רב חביבא מתנו (צ"ל מתני) בכוליה סדר מועד כל כי האי ונא חילופי ריזח ומעילי ר' יונתן (כלומר רב חביבא שונה בכל סדר מועד כשנוכרו שלשת החכמים ביחד על איזה מאמר או היה מחליף את ר' יוחנן בר' יונתן) 1. הלשון הזה, הבא בהרבה מקומות ע"ד שנויי הגיהסאות במאמרי האמוראים 2, אינו הבינוני של אפ"ע, כמו שחשבו עד עכשו 3, אלא שהוא מן פ"ע. זה מוכח לא רק ממה ש"אתני" באפ"ע מוסב על מאמרי התנאים, על דברי המשנה, אלא גם מזה שאנו מוצאים צורות אחרות של הפעל הזה בפ"ע במובן זה. כך המקור תנוי. רבא (אמורא של המאה ה"ד) אמר: מקרא ומתנא במטללתא (בסוכה) ותנויי בר ממטללתא (מחוץ לסוכה). בכ"י מינכן בא אחר "ותנויי" – תלמודא, וזהו בודאי הוספה של מפרש (כמו בפירש"י). ברכות כ' א' (רב פפא לאב"י): מאי שנא ראשונים דאיתרחיש להו ניסא... אי משום תנויי בשני דרב יהודה

1) ע' אגדת אמוראי בבב' ע' 5 הע' 28. השוה בית תלמוד א', 206. לוי (ע' ההערה הסמוכה

לפמן, ע' 12 הע' 2. 2) ע' לוי: Interpretation des I Abschn. des Paläst. Tal-mud-Traktat Nezikin. Breslau 1895, S. 4 – 12. 3) המלונים לא רשמו אצלם את בנין פ"ע. תניי. רק יאספרוב, Kol. 1681 b, מביא דוגמא לפ"על' מטה שיכוא להלן מברכות מ"ט א'. לוי אומר: Im Infinitiv scheint man anstatt die Paelform gebraucht zu haben.

כולי תניי בניוקין הוה (1) ואנן קא מתנינן שיתא סדרי. ואת הדבר הזה אומר גם רבא, רבו של רב פפא, תענית כ"ד א' ו' וסנהדרין ק"ז ב'. בכל ג' מקומות הל"ו נאמר: ואנן מתנינן בעוקצין תלסר מתיבתא (שלוש עשרה ישיבות בביהמ"ד) (2). כמו שנראה מכל הדוגמאות שהובאו למעלה אין הדיבור כאן ע"ד חזרה על דברי המשנה, אלא ע"ד התלמוד, הבאור למשנה. כמו בדוגמא האחרונה, כך גם באחרות מדובר ע"ד באורי מסכות אחרות, שנוצרו בבית המדרש של רבה, שהיה רבו של רבא. ברכות ל"ד א': תנו תרומות (3) בי רבה; שבועות ל"ז ב': תנו שבועות בי רבה; סנהדרין מ"א ב': תנו סנהדרין בי רבה. תמיד צריך לקרוא תנ"י (עבר, פֶּעַל, רבים, גוף שלישי). דומה לזה ביחיד (כי הנושא שם הוא יחיד): תנ"י שבועות בי רבה, ברכות מ"ט א'; ר' זירא אומר לרב חסדא: נתי מר ונתני, והלא משיב: ברכת מוונא לא נמירנא ותנוי מתנינא; תענית ז' א' (ר') ירמיה לר' זירא: ליתי מר ליחני. לזה שייך נ"ב: נדרים ח' א': דתנו הלכתא (ע' רשיי והרא"ש). עוד צריך להזכיר כתובות י"ז ב': למאן דקרי ותני, אבל למאן דמתני... הם בינוני של הפעל ללמוד מקרא, משנה ותלמוד. המלה האחרונה צריך לנקד דִּתְנִי (4).⁰ במובן חזר (ע' לעיל ע' שנה א.). נאמר תנא (פֶּעַל). ב"ק פ"ה א', מנחות י"ט ב': דתנא ביה קרא (חזר עליו הכתוב); מני' ד' א': אעבור פרשתא דא ואתנייה; יומא ל"ט ב': דתנא ביה... תרי יומי.

תִּנְאָא, תִּנְאִי, תִּנְיִי, (בעברית ובארמית). א. אחר מחכמי המשנה. ב. מוסר דברי תנאים, יודע וזוכר דברי התנאים ודורש אותם בבית המדרש. לסוג א', ע' ירו' קד"ו 59 א'; ואתיאי דבר פדייא כהרין תנייא. לסוג ב', ברכ' 9 ג': אית תנאי תני על ואית תני תני עד (על המשנה ברכ' ה' ג': על קן צפור יניעו רחמך).⁰ לסוג א' ע' בבלי ברכות א': תנא היבא קאי; תנא קמא (התנא הראשון, בנגוד לחכמים החולקים); סנהדר' ס"ג א': קְתַנְאִי; ברכ' ט' א': והני תנאי כהני תנאי; שם מ"ט א': כל הני תנאי ואמוראי. – לסוג ב': תנא תנא קמיה ד...; עוד ע' פסחים ק' א': וקם תנא ותני קמיה; שבת ס"ז א': האי תנא תני בפרק אמוראי קמיה דר' חייא בר אבין; ב"מ ל"ד א': שייציהו לתנאי דבי ר' חייא ודבי ר' הושעיא.

תַּפְסָא, (תפס), קָץ; אָהוּ. ערלה ד'; כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו את תופס איסור הנייה כאיסור אכילה; נדר' 36 ג': אמרו בלשון נדר את תופסו בלשון נדר, א' ב' שבועה את תופסו בלשון ש'; ע' נ"ב לעיל ע' 'שמועה'.⁰ 'תפוס לשון ראשון' – זהו כלל שיסד ר' יוחנן בבאור משנה תמורה ה' ג' (תמורה כ"ז א'). במקום אחר אמר כלל זה ר"מ (פסח' ס' א'; נדר' כ"ז א'). במנח' פ"א ב', ק"ג א' משתמש בכלל זה חזקיה בתתו טעם לדברי בית שמאי. בב"ב ק"ב ב' חולק רב ואומר: תפוס לשון אחרון. ע"ד הכלל המובא תדיר בתלמוד הבבלי: תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת, ע' לעיל ח"א 76 הע' 6.

(1) לפר' ווייס הכונה היא לר' סדרים וניוקין בכלל, דודור' ח"ג 187. וע' לקמן הע' 4.
(2) למס' עוקצין אין תלמוד, ואעפ"כ עסקו בה, אלא שלא נערכה כמו שקרה גם לכל סדר סהרות, מלבד מס' נדה. (3) גם כאן צ"ל כמו בהערה הקודמת. (4) לא כרש"י שחושב שוהו מן אפעל. במקור תניי משתמש גם הס', סדר תנאים ואמוראים, שהוא מזגן הנאונים הראשונים בתור שם לשכסס של התלמוד ע' R. d. E. J. XXXVI 234 n. 4. על אלה צריך להוסיף סאמרו של עולא, מניח כ"ח ב': דתנאי ארבעה... דמתני ארבעה, שהר"ף מפרש: מי ששונה ארבעה סדרי משנה, מי שגמר תלמוד. ע' לוי שם ע' 4. כאן מדובר ע"ד ארבעה סדרים, מפני שבימי רב יהודה והמחצית השנייה של המאה השלישית) דרשו בבית המדרש רק בארבעה סדרים.

תקן. פָּעַל: שָׁפַר, הֵינִי. ירו' שבת 8 ד': תקין מִלִּיד (שָׁפַר דְּבִרִיד), כך אמר מִלֵּאךְ לְנִבְכֻדְנֶצַּר, עֵינֵיכָּ דְנִינֵאֵל ג' כִּיה: לָבַר אֱלֹהִין. ונבוכדנצר אמר משום כך לְהִלֵּן (פסוק כִּיה): דִּי שִׁלַּח מִלֵּאכִיה. – בעברית: יִח מִלִּין תִּיקֵן עוֹרֵא, דְּבִרִי הַמְסוּרָה עִיד, תִּקְוִי סוּפְרִים, ע' לְעִיד חֵיא 57 ה'ע' 4. הַבְטוּי, תִּקֵּן סוּפְרִים ע'ל בִּר' יִח יִיב נִמְצָא בְּרֵאשׁוֹנָה אֲצֵל ר' סִמּוֹן, אִמּוּרָא אִי מִהֵמָא הַשְׁלִישִׁית, בִּיר מִיט סִי' ו'; תִּנְח' ב' בְּרֵאשִׁית סִי' ד' 1).

⁰ **תקף.** אָפַעַל: לְהַקְשׁוֹת קוּשִׁיא חֲרִיפָה ונִמְצָא רַק בְּבִינּוּנִי. בִּרְכ' כִּיט א': מִתְקִיף לָה מֵר וּזְטָרָא; שִׁבְת קִיז ב'ז מ' לָה רֵב יוֹסֵף. קוּשִׁיא כּוּז נִקְרָאת אֲתִקְפָּקָא; ע' בִּיב קִבִּיט א': אֲתִקְפָּתָא דְמֵר בִּר רֵב אִשִּׁי.

תְּרַגְּמִין. (בְּאַרְמִית: תְּרַגְּמִין). א. תִּרְגַּם כְּתָבִי הַקֹּדֶשׁ לְאַרְמִית. מִנִּילָה 74 ד': חֲמִי חוֹנָא קָאִים מִתְּרַגְּמִין; בִּרְכ' 9 ג': וְאִילִין דְּמִתְּרַגְּמִין; וְכֵן כִּלָּאִים 31 ג': וְקִרְאִין וְלֹא מִתְּרַגְּמִין, מִנִּילָה 74 ד': וּמִתְּרַגְּמִין, בִּיר א' סִי' א'; אִיכָה ר' ג' א'; ג' יִיב; תִּנְח' אַחֲרֵי סִי' ה'; שׁוּיט יִיח לִיב; מִיח ה'; נִיז ב'; ס' ב'; פִּיא ו'; הִיכְמָא דְּמִתְּרַגְּמִין, שֵׁם יִיח סִי' ו'; כְּרַמִּיתְרַגְּמִין, שֵׁם עִיז סִי' ג'; דְּמִתְּרַגְּמִין, שֵׁם עִיח סִי' ט' 2; אִיכָה ר' ב' י': אִמֵּר לָהֶם נִבְכֻדְנֶצַּר לְסִנְהֶדְרִין; דְּרִשׁוּ לִי אֶת הַתּוֹרָה, מִיד הוּי קוֹרִין פִּרְשָׁה וּפִרְשָׁה וּמִתְּרַגְּמִין אוֹתָהּ לְפָנֵינוּ. – ב. בָּאֻרִים לְבִטּוּיִים שֶׁל הַמְּשֻׁנָּה, שְׁקָלִים 48 ב', סוֹכָה 55 ג': תִּירְגַם רֵב קוּמִי דְבִית ר' שִׁילָה קִרָא נִבְרָא אֲכִרְיו כְּרוּזָא (לְמִישׁ בְּמִשְׁנָה קִרָא הַגְּבֵר) 8; סוֹכָה 55 ב': מַהוּ מִפְּקִיעִין תִּירְגַם ר' חֲנִי קוּמִי ר' יוֹסֵה מִפְּשִׁילִים. – אֲצֵל דְּרִשׁוֹת אַנְדִּיּוֹת בְּצִבּוֹר נִמְצָא יִיב הַבְטוּי תִּירְגַם, אֲבָל שֵׁם אֵין הַכּוֹנֵה תִּרְגוֹם מִלְּשׁוֹן לְלִשׁוֹן, אֲלֵא בָּאוֹר הַמִּקְרָא הִנְדְּרִשׁ. ירו' בְּכוּרִים 65 רִישׁ ד', מִדְּרִשׁ שְׁמוּאֵל ו' סִי' ו'; תִּירְגַם יַעֲקֹב אִישׁ כֹּפֵר נְבוּרִיָא חֵד פִּסּוֹק, לְתַבְּקוֹק ב' יִיט; בִּרְכ' 12 ד', שׁוּיט יִיט סִי' ב'; וְכֵן סִיָּה ב' 4; אֲסִתֵּר ר' א' י': תִּרְגַם ר' יַעֲקֹב בִּר אֲבִינָא קִרָם (קָמִי) ר' יִצְחָק; וְכֵן שְׁהִשִּׁיר ו' סִי' ט'; שֵׁם ה' ה', לְעוֹרָא א' ה' – הַנִּפְעֵל מִתְּרַגְּמִין בְּפִסְקִין 190 ב'; הַתְּחַבְּלוֹת מִתְּרַגְּמִין וּקְרָא אֵלִיו רֵב הַחוּבֵל, כְּלוֹמֵר הַמֶּלֶךְ תְּחַבְּלוֹת שֶׁבְּמִשְׁלִי כִיד ו' מִתְּבָאֵרֵת עִיפ, חֻבְלָא, יוֹנָה א' ו'.

⁰ א. צִיטָטִים מִתְּרַגְּמוֹם תּוֹרַת מֹשֶׁה מִתְּחִילִים בְּלִשׁוֹן, מִתְּרַגְּמִין, שִׁבְת י' ב'; מוֹיֵק ב' א'; נִטְוִין סִיָּה ב'; בִּיק לִיח א' 5. – צִיטָטִים מִתְּרַגְּמוֹם נְבִיאִים מִתְּחִילִים בְּלִשׁוֹן, מִתְּרַגְּמִין רֵב יוֹסֵף, פִּסְחִים פִּיח א'; מוֹיֵק כִּיז א' 6.

⁰ ב. הִרְבָּה מֵאֵד נִמְצָא הַלִּשׁוֹן, תִּרְגַּם בְּתוֹר בָּאוֹר שֶׁל הַלֵּכָה, בִּיחּוֹד בְּמָקוֹם שֶׁצִּדִּיק לְהַעֲמִיד אִיזוֹה בְּטוּי מִסּוּפֵק עַל אֲמִתּוֹת כּוֹנְתוֹ. מִשְׁנָה סוֹכָה ב' א', תַּחַת הַמְּטָה – תְּרַגְּמָה שְׁמוּאֵל בְּמִטָּה נְבוֹהָה עֶשְׂרֵה (טַפְּחִים), סוֹכָה י' ב', כ' ב' 7. עוֹד בָּאוּרִי שְׁמוּאֵל שֶׁמִּתְּחִילִין כֵּךְ: סִנְהֶדְרִין מִיָּה ב'; עִיז מִיָּא ב'. בָּאוּרִים כֹּאֲלָה, תִּרְגַּמְהָ... בָּ... או, תִּרְגַּמְהָ... כִּנּוּן 8 נִמְצָאוּ מֵאִמּוּרָאִים אֵלִי: רֵב הוֹנָא, נָדָה מִיָּא; רֵב חִסְדָא, פִּסְחִים פִּיז א', בִּיק קִיד א', סִנְהֶדְרִין צ' א'; רֵב שֶׁשֶׁת, עִיז עִיב ב'; רִנָּה בִּר יַעֲקֹב, בִּיק סִיח א'; ר' זְעִירִי, בִּיצָה כִיז ב'; עוֹלָא, יוֹמָא סִיָּא א', כְּתו' צִיז ב'; ר' אֲבִין, חוֹלִין קִינִי ב'; רִבָא, כִּיב קָמִיז א'; רִנָּה בִּר יִצְחָק, בִּרְכּוֹת כִיד א'; ר' אֲבָא, בִּרְכ' יִיד א', יִיט ב'; רֵב אַחָא, כִּימ מִיז ב'; רֵב שְׁלָמוֹן,

1) עִיפ שְׁמוּר יִינְעִי יִלְקוּט מְכִירִי לְמִשְׁלִי כִיז ג', הוֹצִי גְרִינְהוֹט, שְׁרִיבֵל, רֵבז שֶׁל ר' סִמּוֹן, כִּבֵּר הַשְּׁתֵּמֶשׁ בְּבִטּוּי זֶה. 2) הַצִּיטָטִים הָאֲחֵרִים מִתְּרַגְּמוֹם תִּמְצָא אֲצֵל צוּנֵץ, גְּרִיפ ע' 68. 3) הַשּׁוּה ב' יוֹמָא כ' א'. 4) כִּב, מִנִּי יִיח א', דְּרִשׁ בְּסָקוֹם, תִּירְגַם. 5) ע' עוֹד דּוּגְמָאוֹת אֲצֵל צוּנֵץ גְּרִיפ, ע' 68. 6) עוֹד דּוּגְמָאוֹת אֲצֵל צוּנֵץ כִּינֵל, ע' אִי אִמּוּרָאִי כִבֵּל 107 וְלִהֲלֵן. 7) כִּאֵן בִּא תִּרְגּוּמָא בְּמָקוֹם תִּרְגַּמָּה. 8) הַכְּתִיב לְעַמִּים תִּירְגַּמָּה, וְלַעֲרָבִים תִּירְגַּמָּא.

כ"ב י"ג ב'. כשרו"ח מצא שאיוו הלכה של ר' ישמעאל מוקשה, אמר לו ר' סימון בר אבא: כבר תרגמה רבנו שמואל בבבל, כתובות ק"ז ב'; רב ששת אמר לרב נחמן: ספרא חברך תרגמה (כלומר נתן באור אחר) 1), בכורות י" ב'; וכן אמר רבה לאב"י: ספרא חברין תרגמה 2), שבת קכ"ד א'; רבא אמר כמה פעמים: אני וארי שבחבורה תרגימנא, שבת קי"א ב'; סנהדרין ח' ב'; קדוש' מ"ח ב' (הארי הוא ר' חייא בר אבא); ב"ב פ"ח א'; תרגימונה (שם מכיון לר' זירא); וכן ערובין כ"ז ב' (ששם צ"ל רבא במקום רחבה): אנא ורב הונא בר חיננא תרגימנא; ב"ק ק"ז ב', ר' יוחנן לריח בר אבא: תרגימנא מסיפא; וכן בענין אחר בכורות י"ח א'. – ביבמות ט' א': רב יהודה מתרגם (ישוב מאמרו של רב)... ואב"י מתרגם... ורב ספרא מתרגם... פעמים אחדות אנו מוצאים אחד משתמש בלשון זו ושם נקרא שם המבאר ושם ראש הדישבה שלפניו באר ושהסכים לדבריו (תרגמה... קמיה ד...), – באורים שנתנו בבית מדרשו של רב: בי"מ מ"א א'; של רב חסדא: שבת פ"ב א'; של רב יוסף: שבת ס' א', ק"מ א', קדוש' כ"ז ב'; של רבא: שבת ק"ג ב'; של רב כהנא: ברכות י"ט ב', מנחות ל"ח א'; של רב פפא: פסחים ע"ג ב', יומא ל"ז א' 8), חולין ע"ד ב'; של רבינא, ב"ק ל"א ב' 4), – מחלוקה מיוחדת של מאמרים שמתחילים בלשון זה היא המאמרים שאחד מהחולקים יושב איוו קושיא לא לדעתה, אלא לדעת החולק עליה. הלשון הוא אז: תרגמה... אליבא ד... ע' גמין ס' ב'; ת' שמואל א' דרב; וכן בי"מ ק"ז א'; בכורות נ"ה א'; שבת קמ"ז ב'; ת' רב חסדא א' דרב הונא; חולין קל"ח א'; ת' רב חסדא א' דרב נתן בר הושעיא; כתובות ק"י א'; ת' רב נחמן א' דרב ששת; פסח' י"ב ב'; ת' אב"י א' דרבא; וכן שבת נ"ב ב'; קב"ג א'; בי"מ ק"ט א'; ת' רבא א' דאב"י, סוכה י"ט א'; בי"מ כ"ב א'; ת' רב זירא א' דרבא, ערו' פ"ח ב'; בערו' כ"ז ב' אריו"ח: מאן דמתרגם ל"י בבקר אליבא דבן בג בג מובילנא מאניה לבי מסותא. דומה לזה בי"מ מ"א א' (סנהדרין ס"ב ב'). בסנה' פ"ז א' אומר רב הונא בר חיננא לרבא: תרגמה ל"י לרא מתניתא אליבא דרי"מ; רבא אמר אז לרב פפא תלמידו: פוק תרגמה ליה... על שאלתו של רבבי"ח לרב על ברייתא אחת קשה אם צריך למחוק אותה (ע' לע"פ ע' "סמ"י), ענה רב: לא, תתרגם מתניתך ב...; וכן משיב נ"כ ר' אבהו (כ"ב ע"ז ב', ע"ח ב'); רב נחמן, בי"מ כ"ז א'. – שבת מ"ג ב', רב ששת אמר: פוקו ואמרו לרב יצחק כבר תרגמה רב הונא לשמעתיך בבבל; וכן ע"ז נ"ד א', אמר ר"נ בר יעקב: פוקו ואמרו ליה לעולא כבר תרגמה רב הונא לשמעתיך בבבל. ע' נ"כ חולין ע"ז ב'; וכן תרגמה אריו"ח (שמואל) בבבל; גמין מ"א א', ר"נ בר יצחק; תתרגם שמעתתיה... באור של דברי אמורא אחד ע"י אמורא שני, גמין י"ט ב'; רב כהנא תרגמה אקריאה; דומה לזה ברכות י"ח א'; רב פפא תרגמה א... 6); חולין ל"ז ב'; וכי תימא תרגמה א... לפעמים בא הבאור סתם: תרגמה א... או: תרגמה ב... זוהי בצורת הציווי תרגמה, אבל עפ"י הרוכ כתוב תרגומא (שם) במקום תרגמה. ע' זב"ח פ"ה א' (כ' פעמים); בכורות ל"ט ב' (תרגומא); מנח' ק"ח ב' (כ' פעמים תרגומא); ערו' ע"ז ב' (כ' פעמים תרגומא); פסחים ט"ז א' 6); שם מ' א' (תרגומ'; כאן רבא מיישב קושיא רב פפא); בי"מ כ"ט ב' (תרגומא; בכ"י אחר: תרגמה).

(1) כך צ"ל במקום תרגומא. אולי צ"ל חברין במקום חברך. 2) בנדרים: רב ספרא. 8) כך היא הנידא הנכונה. רבא במקום רב אדא. 4) כל אלה הם אמוראי בבלי. מאסורא א"י מסופר, ברכ' נ"א א'; תרגמה רב יצחק קסקסאה קמיה דר' יוסי בר אבין משמיה דריו"ח. 5) בכ"י מינכן: תרגומה רב פפא וצ"ל תרגמה. בנדרים: א"ר פפא תרגומא. 6) כאן בנדרים: תירגמא על דס. בכ"י מינכן: תרגומא אדם.

0 לפעמים קרובות נמצא: הכא תרגימו, או: הכא תרגימו (תרגימו הוא פעל ארמי, תרגימו – עברי), הכא – בבבלי. פעמים אחרות נמצא: במערבא אמרו. נדרים ל"ח ב' (באור ל"בום של שלום); גמין ס"ח א' (באור ל"שדה ושדות; קהלת ב' ח'); ב"ב ע"ד ב' (ע"ד, התנינים, בר' א' כ"א, מבאר ר' יוחנן); ביבמות ע"ז א': הכא תרגימו – במערבא אמרי; בסנהדרין ק"א ב', עה"כ מ"ב כ"א י"ז; בזבחים צ' ב', ג"כ דומה לזה. ע' עוד פסחים מ"ב ב'; סוטה ל"ב א'; בי"ב כ' א'; ס' ב'; ע"ח ב'; ב"ב ס"א א'; ס"ח א'; ס"ט א'. – אולי, הכא פירושו רק סורא, ששם היתה עריכת התלמוד הבבלי, כי במנחות מ"ג א' באו שני טעמים למאמר של הלכה, אחד שנאמר, הכא והשני – רב יהודה אמר, שהיה ראש הישיבה בפומבדיתא.

תְּרַגְמוּם. (בארמית: תְּרַגְמוּמָא). תרגום כה"ק. ב"ר ע"ח ס"ו ז': שכחו מלין מן התרגום; מנילה 74 ד': חמי חד ספר מושיט תרגומא מן גו ספרא 1; פסיקתא ר' 14 ב', לשמות ל"ד כ"ז: על פי הרברים האלה הרי התרגום שניתן על פה.

0 מנילה ג' א': תרגום של תורה; שם: תרגום של נביאים; שם: תרגום של כתובים; קדושין מ"ט א': תרגום דידן; מנילה ג' א', מ"ק כ"ח ב', רב יוסף אומר: אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר; ערובין מ"ה א', על דברי ר"ג בר יעקב; בבבלי כע"ר הסמוכה לספר דמאי, באה הוספה, ותרגומא נהדרעה. כאן או שווה שם, כלומר פירושו נהדרעה, או שצ"ל תְּרַגְמוּמָא; אבל יותר קרוב לשער שכאן הוא צווי (ע' לעיל ע' 321) וצריך לנקד תְּרַגְמוּמָא; ואמנם במקור המקביל, בבבלי פ"ג א', כתוב: תרגומא. עוד נמצא בב"ב קמ"ה במאמרו של רב נחמן; ותרגומ' נהדרעה (נ"א: תרגמא). אולם מהמלה, בבבלי – שרק עליה יכולה היתה לבוא ההערה הזאת – נשתבש ל"בבבלי" ומה נשתנה כל צורת המאמר (ע' ד"ס ח"א 395). כיומא י"ט ב' אומר אבוי (ולפ"ד אחרים: ר"ג בר יצחק): בנבולין (שנוכר בברייתא) תרגומא (צ"ל תרגמא) נהדרעה.

0 תְּרַקָּן. פֶּעַל: יִשָּׁב. ביחוד נמצא הרבה מאד הלשון: ר'... מתרקן לטעמיה ור'... מתרקן לטעמיה. ע' ברכות מ"ז א' (רב נחמן ורב ששת); שבת כ"ט ב' (עולא ור' ירמיה הראשון); ערובין ק"א א' (אבוי ורבא); פסחים ס"ד ב' (ניכ); יומא י"א א' (רב יהודה ורב כהנא); כתובות נ"ב א' (אבוי ורבא); קדושין נ"א ב' (ניכ); גמין ר' א' (רבה ורבא); בי"ב כ"ב ב' (ניכ); ב"ק כ"ח ב' (רב ושמואל); נדה כ"ד א' (ניכ); חולין כ"ז ב' (רב יהודה ורב אסי); שבת קכ"א ב' (רב יוסף); אנא מתנינא לה ומותיבנא לה ואנא מתריצנא לה; ערובין ס"ז א' (רבא קורא על רב הונא בר חיננא); מאן דלא ידע תרוצי מתנייתא, תיובתא מותיב לר' יוחנן (מי שאינו יודע ליישב הבריות, הוא מקשה על דברי ר' יוחנן); כתובות ל"ה ב', כריתות י' א'; היכא מתרקן לה: יבמות ק"א א'; כדקמתרקן ר' חסדא אליבא דרב; שבת ק"ב א': מדקמתרקן ר' יוחא אליבא דרב יהודה; סנהדרין צ' א': אבוי סבר לה כרב חסדא ומתרקן לה כרב חסדא, רבא סבר לה כרב המנונא ומתרקן לה כרב המנונא; נדה ס"ז ב': לאו תירוצי קא מתרצינן? (ע' ג"כ בי"ב י"ד ב'); ביצה י"ז א': וכדתריקן רבינא. – הצווי. תְּרַקָּן תמיד בלשון זה: תריקן ואימא הכי. ע' שבת ק"ז ב' (ששם נשמטה המלה, ואימא; וכן בבבלי פ' ב'; ק"א ב'); יבמות מ"ג ב'; נדה ס"ז ב'. – בבינוני פעול, נקבה, יחיד – מְתַרְקָתָא, לומר שהלכה פלונית של התנאים נכונה היא ומבוארת יפה, כמו הלשון שהובא לע' משבת קכ"א ב', רב יוסף אומר: ומאן נימא לן דהא מתרצתא היא דלמא משבשתא היא (ע' לעיל ע' שבש"ט). כך גם אומר מר זוטרא, פסח'

צ"ט ב'. הפעל תרץ בא גם כישוב איזה פסוק, ברכות ד' ב': במערבא מתרצי לה הכי, לעמוס ה' ב'; כימ צ"ה ב': אביי סבר לה כר' יאשיה ומתרץ לקראי כר' יאשיה, רבא סבר כר' יונתן ומתרץ לקראי כר' יונתן. בבב ק"א ב' אומר אביי: תרץ ואימא הכי. — איתפעל, ב"ב ק"ע א': מתניתא לא מיתרצה אלא כדמתרצה מר; נדה מ"ד א': קראי אקרוין (נתיישבו שני הפסוקים, שיש צרך בשניהם).

תרתין. (שתיים, מין נקבה). לפעמים מבעל אנדה אחד בא במקום אחד שני מאמרים ע"ד ענין אחד. או נאמר: ר'... אמר תרתין. ע' שהשיר א' א': שני משלים של רב נחמן ע"ד חכמתו של שלמה; שם ב' נ': ר' אחא בן ר' זורא; שם: ר' יהודה ב"ר סימון; שם ג' ו': ר' יודן; שם: ר' עזריה; שם ו' י"א: ר' עזריה; איכה ר' א' ט': ר' אבא בר כהנא; קה"ר ד' ט': ר' יוחנן. שני המאמרים בעצמם מתחילים כך, הראשון: ר'... אמר חדא, השני: ר'... אמר חור; המלה חדא כרניל חסרה. הנושא לתרתין צריך לחשוב, שיטין, ע' לעיל ע' שמה'.

⁰ הרבה פעמים נמצא הלשון, תרתי משמע. סוכה ט' ב', לויק' כינ מ"ב: בסכות תרתי משמע; מגילה י"ד ב', לשיא כ"ה ל"ג: בדמים ת' מ'; סנהד' ד' ב', לויקרא כ"א י"א: ר"ע סבר נפשות ת' מ'; הוריות ד' א', לויקרא ד' י"ג: מצות ת' מ'; ניר ד' א', לבמדבר ו' ג': מין ושכר — שמעית מינה תרת; שם מ"ג א', לויקרא כ"א ד': להחלו (אותו הדבר); שם מ"א ב', לויקרא י"ט כ"ז: הוה אמינא משמע תרת; פסחים צ"א א', לדב' ט"ז ה': תרתי שמעת מינה; מנח' פ"ט א', לויק' י"ד כ"א, אותו הדבר; ערוכין ע"ט ב': תרת? (שאלה, שנמצא אחת יתרה).

תשנבך. מענה; קושיא. כלאים 27 ד', פסח' 33 ב', ניר 54 א' (ר' אמי): עשירים היו בתשובות; ע"ז 42 ד': תשובת הפלג השיבו (נתן לו תשובה רחוקה מן הענין). במקור המקביל, בבבלי ע"ז מ"ד ב': ת' גנובה השיבו (השוה מעילה ו' ב').

⁰ לשון רגיל אצל רבא: שתי תשובות בדבר. אחיכ מתחיל: חדא... ועוד... ע' שבת מ"ז א'; קכ"ב ב'; קניג ב'; פסחים ע"א א'; כתו פ"ו ב'; ק"א א'; נטין מ"ג א'; חולין קכ"ג א'; תמורה כ' ב'. הלשון הוא ממקור תנאים (ע' לעיל ח"א ע', תשובה), מה שנאמר בספרא לויקרא ו' ג', ממאמרו של ר' יהודה הנשיא (ספרא 30 א' ב'), נתקבל אל תוך לשונו של רבא (2). — עם שם תאר ארמי: תשובה מעלייתא היא, בהכ' כ"ג ב'.

תתובך(א). (= תשובה). חלה 59 ב': ולית הדא דר' בון תתובה על דר' זעירא. — ברכות, פאה 18 ב': כל אילין תתובתא דהוה ר' זעירא מותיב קומי ר' יסא (כך צ"ל במקום התובתא). קרוב לשער כי גם בשביעית 34 ג' במקום, תותבה' (אשכחן ת') צ"ל, תתובה'.

⁰ בבבלי בא לזה השם, תיובתא. ע' לעיל ע' תיובתא'.

(1) מלבד בבבלי נמצא הפעל תרץ רק בש"ס מ"ז ס' ו'. בהוספת העורך שמקצר שם ואומר: וכולה כדתרצינן לה בזמור ראשון. (2) ע' הערתו של רבינוביץ שם.

ב"ה גמתי את התרגום בערב יום התשובה (יום הכפורים) תרפ"ג, בתל אביב, א"י.

השלמה לע' 126 להע' המתרגם שורה ג':

וכן גם ר' נהוראי שקבל מר' מרסון, מכילתא לשמות י"ג י"ח, וע' אני התני בך ב' ח"ב 76. מהתנא הוה יש עוד לשון שבעה, השמים!, ספרי דברים פסאק ש"ו קרוב לסוף, ר' אלעאי ור' אלעזר ור' אלעזר בן עזריה נשבעו; התורה!, תוספ' פאה ג' ב'.

לשון הרמב"ם במשנה תורה.

כמעט בזמן אחד עם הרמב"ם היה בירושלים הכהן אהר תורני ובלשן, שנקרא בשם ר' תנחום הירושלמי. הוא העריץ מאד את הרמב"ם וחשב את עצמו לתלמידו, אעפ"י שבמות הרמב"ם היה ר"ת עודנו ילד, אלא ששקד הרבה על ספרי הרמב"ם. הוא חבר בערבית מלון שבו נתכוון כיחוד לבאר את לשון הרמב"ם ב"משנה תורה". קטעים מהספר הזה בחרנום נרמני הוציא בכר לאור (שטרסבורג 1908) עם מבוא והערות והציג לחכם הירושלמי הזה מצבת זכרון כיד בכר הרחבה. בתוך הספר נמצאה רשימה של מלים שערך ר"ת ממה שמצא חירושי לשון ב"משנה תורה" של הרמב"ם. בכר ראה שאין רשימה זו מספיקה ועשה רשימה נוספת והרפיסה עם רשימת ר"ת עם מראי מקומות והערות. את הרשימות הללו הנני נותן כאן בתור הוספה לערכי מדרש התנאים והאמוראים.

המתרגם.

הקדמה.

הרמב"ם בהקדמתו לספר המצות (1) כתב על דבר ספרו, משנה תורה, כדברים האלה: ראיתי שלא אחברהו בלשון ספרי הגבואה, לפי שהלשון ההוא קצר בידינו מהשלים עניני הדינים בו, וכן לא אחברהו בלשון התלמוד, לפי שלא יבינוהו מאנשי אומתנו כי אם יהודים, ומלות ממנו זרות וקשות אפילו לבקיאם בתלמוד, אבל אחברהו בלשון המשנה כדי שיקל זה לרובי, ואולם באמת ידע הרמב"ם להשתמש בשביל ספרו, משנה תורה, לא רק בלשון המשנה, אלא גם בלשון כל הספרים של התורה שבעל פה שיש להם שייכות למשנה, גם מהצד הלשוני נגלה ספרו הקלסי של הרמב"ם בתור יצירה של שאר-רוח, המושל בענין כלו בלי שום גרעון ומנצה כאלו בלי עמל את כל הקשי שישנו בעבוד המקורות השונים כל כך. ההרכבה והאחדות של הספר, משנה תורה, שהיא תוצאה מהסדר הנפלא של הלקין והעבוד השטתי של החמר, השפיעו גם על לשון הספר, שמצד הרכבתו הסינטקסית ומצד עצמיותו הלסקיקלית הוא כלו מקשה אחת. ולפיכך, אפילו אם בכלל דומה האפי הלשוני של משנה תורה ללשון המשנה, נגד זה היה גם השואה שטחית לראות את ההבדל שיש בין העברית התנאית ובין העברית של משנה תורה. הרשימה אי הבאה להלן בסדר איב, ששם סדרו המלים שבהן שונה לשונו של הרמב"ם מלשון המשנה,

איננה שלמה כלל. אבל היא מספיקה להוכיח שאין לשון הרמבים ב, משנה תורה חקוי ללשון המשנה.

ממאה ושלשים מספרים של הרשימה ישנן הרבה מלות תניניות שאין לפגושן במשנה כלל (ע' המספרים 6, 13, 18, 33, 51, 58, 64, 65, 71, 76, 77, 81, 84, 86, 89, 94, 108, 121); לחלק מהם יש ב, משנה תורה הוראה אחרת מאשר בתניך (ע' המספרים 29, 33, 62, 72, 73, 83, 88, 91, 106, 107, 109, 115, 127). עליהם שייכים גם הבטויים שישנם במשנה, שיש להם מקור בעברית התניכית ואצל הרמבים התרחב מובנם (ע' מספר 2, 21, 34, 38, 78, 90, 118). עוד בטויים שהרמבים שנה את הצורה הלשונית של המלה הנמצאה במשנה בצורה יותר יפה הלקוחה מהתניך (ע' מספר 7, 60, 4). ועוד צריך להוסיף על אלה מספר הגון של המקומות, שבהם השתמש הרמבים בסגנון, מוסיפי משפטים ואמרות של התניך. כמו קישוטי מליצות התניך שמפארים את הלשון של, משנה התורה וכן גם הגון המיוחד, שמקבל מתוך חזרה אל האוצר הלשוני של התניך, הכל בא מתוך הידיעה העמוקה הבלשונית של הרמבים בעברית התניכית וכן האמנות להשתמש בה באופן מתאים לסגנונו המיוחד. ב, משנה תורה יש דבורים מליציים בסיום איזה חלקים וכן בתוך הלכות דעות שבהלך הראשון שמצטיין בסגנון בהיר, שהוא יחד עם זה מקושט בפרחי היפי של המליצה העברית (5). קשורים שנעשו שלא בכונה והם גם שקיפים לפעמים בדברים שהם של הלכה לגמרי (י). לעתים הוא משתמש בפעלים ושמות נרדפים.

יותר מהרשימה שנתתי מהמלות שהן מגון העברית התניכית גדול המספר של המלות שמשפת המשנה בעצמה וכן מה שהרחיב והוסיף עליה, ראשית כל צריך לציין את הפעלים שהרמבים נותן להם צורה אחרת מזו שיש להם במקור (ע' המספרים 4, 10, 23, 27, 28, 35, 39, 40, 52, 54, 61, 66, 75, 80, 87, 95, 114, 6). עוד פעלים שיש להם אצל הרמבים מובן פחות או יותר שונה מזה שישנו במקורות הראשונים (ע' המספרים 8, 19, 31, 36, 43, 45, 46, 47, 70, 92, 93, 97, 103, 104, 111, 112, 117, 119, 125, 129). בטויים אחרים, שהמובן שלהם נרחב אצל הרמבים או נשתנה לגמרי, אפשר לראות במספרים 1, 12, 17, 26, 49, 74, 105, 8). תמונות חדשות, שאמנם אינן יצירות הרמבים בעצמו, לכל הפחות לא כולן, הגן במספרים 3, 24, 32, 59, 101, 102, 110, 116, 9). משפטים שאין דוגמתם במקורות — מספר 20, 44, 10). ביחוד מהטרמינולוגיה הפילוסופית, הנמצאים בספרו הראשון בהלכות, יסודי התורה, ומסומנים כאן במספרים 5, 14, 15, 55, 67, 82, 85, 99,

(1) ע' ג' המספרים הללו שברשימה ב': 2, 8, 16, 20, 21, 25, 39, 40, 44, 49, 51, 52, 57, 68, 85. (2) ברשימה ב' המספרים: 17, 22, 46, 58, 61, 62. (3) ברשימה ב': 9, 12, 48, 50, 4) השוה ברשימה ב' מספר 24. (5) בתור דוגמא לשאיפתו של הרמבים ליפות את סגנונו נביא כאן את בטויי בהלכות קריאת שמע פרק ב' הלכה ג': 'אנחנו שנה', במקום הבטוי שישנו במקור ברכות י"ג א': 'אנחנו בשנה'. (6) ע' רשימה ב', מספר 26, 32, 38. (7) ע' רשימה ב' מספר 84, 87, 45. (8) ע' רשימה ב' מספר 1, 8, 10, 11, 15, 29, 54, 56, 59, 66, 68. (9) השוה רשימה ב' מספר 7, 42, 43. (10) השוה רשימה ב' מספר 28.

(*) גם הבטוי דלקמן ערך, דת', משפטי הדת על תלם', שוהו חקוי לדברי ירמיהו נל' י"ח): ונבנתה העיר על תלה.

125. במויזם תוכניים ומסמטיים — 53, 63, 115, 122. שתי המהלכות של המרמינולוגיה המדעית, הורה לשפת המשנה, מצוינות ביותר ובולטות מתוך הרשימה. מעניינת המה המלות שמהמקור הארמי תרגמו לעברית ולפעמים בהשתמשו בשרש הארמי (ע' מספר 16, 30, 96, 100, 113, 120, 123) 1, או בעזרת שרשים אחרים (9, 13, 73, 90). לסוף צריך לציין אותם המספרים שבהם ניכרת השפעת השפה הערבית שהיתה שגורה על לשונו ובה חבר הרבה מספריו. מזה נראה כחו הגדול של הרמבים, שלמרות הקורבה שיש בין שתי הלשונות העברית והערבית, ולמרות היותו רגיל מאד בערבית, לא נתן לה במשנה תורה להשפיע הרבה על שפתו העברית, כמו שאפשר היה לחשוש. השפעה זו מונבלת במספר לא גדול של מלים שמתבארות רק על ידי ההשוואה עם הערבית, או שנוצרו לכתחלה על פי הערבית; מקצת מהם שייכים אל אוצר השפה התניכית (29, 55, 68, 69, 89, 93), ומקצת — אל שפת המשנה (5, 48, 50, 57, 85, 92, 125, 128). גם המלות הלכותות כמו שהן מהערבית, זכות אורח להן, מפני שיש כמותן בתנ"ך או במשנה ורק מובנם שם אחר. אין צרך להניד שהערביזמים שישנם בלשון, משנה התורה רבם נתקבלו עוד לפני הרמבים בין היהודים כותבי עברית ומדברי ערבית.

פעמים רבות מצינו את הרמבים משתמש במלת, שם' (בקשר עם יש או אין), במובן המלה הערבית הֵם, לציין מציאות או אי-מציאות. המשפט הראשון של ספרו (יסודי התורה א' א') מורה על מציאות האלהות: יסוד היסודות ועמוד ההכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא; שם א' ד'; והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו; עי' א' א'; שהן אומרים שאין שם אלה אלא כוכב זה; תשובה ג' ו': חמשה הן הנקראים מינים האומר שאין שם אלה ואין לעולם מנהיג והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר...; המין ומצה ח' ח': בזמן הזה שאין שם קרבן; מנילה ב' י"ז: שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים; איסורי ביאה י"ד ג': ושאין שם צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודע 2); איסורי מובח ב' ח': יש שם ד' חללים אחרים.

רק במקום אחד מצא הרמבים לנחונין לבאר איזו מלות עבריות בערבית. בהלכות כלי המקדש פרק ב', א' — ד', אחר שמנה את אחד עשר הסמנים של הקטרת, כתב: והיו שמות הסמנים בלשון ערבי. רובם כמו בפירושו למשניות כריתות א' א' ווע' תרגמו הערבי של רס"ג לתורה).

מהארמית יש בלשונו של הרמבים רק מלות מועטות. הן במויזם הלכה שנשמרו אצלו בצורתם הארמית: אסמכתא (מכירה י"א ד'; מלוא ולוה ו' א'); אדרכתא (מלוא ולוה י"ב ט'); קיימא (אישות י"ח ט"ו); בצנעה (יום טוב ד' ג', רגיל גם במשנה); כנונא (שבת כ"ו י"ג משבת מ"ז א'); שמיין (תפלין ד' י"ט); שכיב מרע (וכיח ח' ולהלך בח' א' הוא מבאר: חחולה שאינו יכול להלך על רגליו בשוק והרי הוא נופל על המטה הוא הנקרא שכיב מרע); בהלכות תפלין (ספר תורה) ד' ד' הוא תופס לשון המסורה, תלתא וימנין; שבת ב' ה': כמכה של חלל דמי. בשלוחין א' ב' הוא

(1) ע' ברשימה ב' המספרים 3, 4, 5, 13, 14, 28, 30, 31, 36, 41, 47, 58, 60, 67.

(2) ברוסום האחרונים הכניסו כאן, שום' במקום, שם'.

מתרגם לעברית את הלשון התלמודי, לתקוני שדרתיך ולא לעוותי (קדושין מ"ב ב') וביחד עם זה מקיים את הפעל הארמי: ,לתקן שליחותי שדרתיך ולא לעוות 1). אין צורך להניד שהרמבים לא סר מחקי הדקדוק 2). ורק במקומות מועטים אפשר למצוא אצל שווער עליהם, אבל אפשר שהם שגיאות המעתיקים. וזכר לנקבה: ניצוצות ניתנות (תפלין ד' י"ח) במקום ניתוין, כמו שבא בתלמוד, נדה י"ג א' 8), ענינות רחוקות (גזיר א' ה'); לדברי האמת שהן אוחות לבב הקדושים (איסורי ביאה כ"א כ"ד). ביהוד נפלא השם, משכונה (משכון). מלוח ולוח ו' ז' ד'. אולי בעקב הרבים, משכונות. אם הרמבים כותב בנתפעל בפעלים טמא, טהור, מתטמא, מתטהר ולא מטמא, מטהר (אבות הטומאה ו' י' ועוד בכמה מקומות; מתטהרין, מקוואות י"א ד'), הוא עושה זאת, כדי להבדיל את הנתפעל מהפעיל 4). במקום, יצק' יצר הרמבים פעל, צוק' ואומר צק, הובא להלן במספר 98. בפעל, כפה' (הקבץ) הרמבים משתמש בנטיית נחי ל"ה, כפה' ובכפולים, כפה'. בעבדים ה' ו': וכופין את רבו; שם ח': כופין את הלוקח; שם י"ז: לכפותו; ונגד זה בהלכות מלכים י"א ד': ויכוף כל ישראל לילך בה; עדות י"ז ג': שמא תכופני בדין. ואולם שמוש זה בא מפני השפעת המקורות ששם נמצאים הפעלים בנטייתם (ע' לוי ח"ב 382 סוף ב'). — ע"ד מים צונן (שבת כ' ה') כבר העיר ר' תנחום שצ"ל מים צנונים (צוננים). ואולם עוד נמצא אצל הרמבים מים ביחיד, ע' רשימה א' סוף מספר 11. (וע' בספרו של בכר ר' תנחום הירושלמי בגרמנית ע' טרד' ע' 86).

1) ע' ג"כ לקמן מספר 18, 19 ברשימה ב'. 2) ע"ד היחס של הרמבים לדקדוק והערותיו הדקדוקיות ע' די ביעלעקסעקעווע מיימונים ו' 167. שם בע' 168 הוספתי מדבריו בהלכות ק"ש ב' י': והקורא בכל לשון צריך להזהר מדברי שבאותה לשון ומדקדק ב' ל' כמו שמדקדק בלחיק. 3) בהמשך דבריו שם — ינתון. 4) וכן ביסודי התורה ו' ב': ועשתנותיו מתטרפות. נתפעל מנפעל, שלא תמרף דעתו, מנהדרין פ"ט ב'. שטיינשניידר (די אראבישע ליטעראטור דער יודען ע' XLI) מעיר: ,מוטב היה לתרגם את המלה הערבית קספלאמן — מתדברים, ובוזה היו נודרים בעד באורים לא נכונים. קרוב מאד לשער כי המתרגמים הראשונים תרגמו מן הקברים (לא מן הקברים), אלא מהסר הנקוד נשתבשה הכוונה, (השוה במדבר ו' פ"ט).

א.

1. **אִירִי**, סוכה ד' ה': בין האוירים. החלל הריק שבין האילנות. השוה הארמית אוירין, ב"ב קס"ג א'. ברפוסים האחרונים: 'האמירים'.
2. **אִיתָן**, ממרים ג' ג': עד שיחזרו לאיתן התורה. ע"פ השפעת האמור בנדה מ"ח ב', עה"כ שמות י"ד כ"ו: חזר לאיתנו; סוטה ל"ו ב': שבה לאיתנה.
3. **אִמְתָּה**, שם, שמתחם אל השם, 'אמת' כמו בערבית חקיקה אל חק, שבא במקום חקיקה. אולי מפני שהבטוי, אמתה של תורה אינו, 'אמת' עם כנוי לנקבה, אלא שם נקבה בפני עצמו; יסודית א' ט': אמתת הדבר; שם ב' ח': אמתת הבורא; שם א' י': אמתת המצא; שם א' ב': אמתתו.
4. **אָנָה**, מכירה י"ד ט"ו: האונה את הגר. במקור, ברייתא ב"מ נ"ט ב': המאנה, וכך גם ברפוסים המאוחרים של, משנה תורה, אולי משום זה השתמש הרמב"ם בכוונה בקל מפני שמצמצם כמו השם אונאה. השרש, 'אנה' שממנו נגזר השם הנ"ל, להונה (שרש ינה) נמצא רק בפיעל ובנחפעל.
5. **אָרַע**, יסודי התורה א' ו': במאורעות שיארעו בנופות ובנויות; שם: לא יארעו לו מאורעות הנופות; שם ג' ג': שאין אלו המאורעות מצויין אלא בנופות שלמטה מהן; תשובה ח' ב': ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לנופות. כמו הפיעל בן השם רגיל במשנה (לוי ח"א 173; ח"ג 8). הרמב"ם משתמש בהם בשביל המושג הפילוסופי של Accidenz (בערבית, ערץ'), שהמתרנמים נוהגים לתרגמו קרה, מקרה, קרוב לשער שהקורבה שבין, 'ארע' ובין, ערץ' הערבי השפיעה עליו.
6. **בִּאשׁ**, קריאת שמע ג' י"ד: יפסיק עד שתכלה באשה. השוה ברכ' כ"ד ב': ממתין (נ"א פוסק) עד שיכלה הריח (נ"א הרוח). הרמב"ם משתמש במלה העברית, באש'. הכנוי זה מוסב על ה'רוח' שבאה קודם, ולפיכך בא, תכלה' במקום, 'כלה'.
7. **בְּהֵל**, במקום הבינוני פעול קהול, שרגיל בספרות התלמודית, משתמש הרמב"ם בנפעל, נבהל' (ע' משלי כ"ב). רוצח י"ג ב': ויניחנו נבהל; שם י"ד: אם מצאו נבהל. וגם הבינוני פִּעַל (ע' אסתר ח' י"ד), קריאת שמע ד' ז', השוה ג"כ תפלה י' ג': שיצ שטעה ונבהל.
8. **בְּטָח**, ממרים א' א': ועליהם הבטיחה התורה (על כנסת הגדולה), דב' י"ז י"א. ע"ד צרופי המלים ע' תה' כיב י'.
9. **בִּין**, סוכה ו' ט': וכשמבין ומדקדק... 'בין'... כאן משתמש הרמב"ם בפ' בין במקום הבטוי התלמודי לעיוני בסברא (סוכה כ"ח ב').
10. **בִּלָּם**, ביאת המקדש ו' ז': מי שפיו נבלם. במקור, בכור' מ' ב': פיו בלום.
11. **בִּקְבֵּק**, שחיטה ו' ח': כל ריאה שנופחין אותה בפושרין ולא יבקב המים (שם ו' ז': אם בקב המים) 1). הפעל, בקבק' אין במלונים (במקור, חולין מ"ו ב':

(1) ר' תנחום מביא זה בערך, כעה'. הוא גורס, אם בעבע המים'. ומביא דוגמא: ונחו סבעבע (שבת ד' ב'), השוה מקואות ו' ד' (ע' ירושלמי יומא 41 א': התחיל סבעבע). וזאת זאת הוא מביא דוגמא: אם לא נחבעבע המים. שא"ל זהו מירכחו של ר' תנחום בקום, לא יבקב המים'.

מבצבצה). כנראה השתמש הרמבים בפעל הערבי בקבק (שיש לו שרש בשם בקבוק, ירמ' י"ט א', י'), מפני שהפעל הזה הוא חקוי טבעי לפעולה, שמשמיעה קולה ביציאת המים מהבקבוק. כדאי לציין, שגם כאן הפעל ביחס למים בא ביחיד — בודאי ניב ע"י השפעת הערבית, ע' לע"פ ע' 328.

12. בקיא. טוען ונטען ו' ו': בקיא הדעת.
13. גבר. חמץ ומצה ה' כ"ו: עד שיגברו המים על שפתו, השוה בר' ו' כ', שכנים ג' י': כל המתגבר וכה; תרגום של הכלל הארמי, כל דאלים גברי, נטין ניט ב'.
14. גוף. יסודי התורה ג' י': גוף המים, גוף הרוח, גוף האש, גוף הארץ; שם י"א: ארבעה גופות; ד' א': ארבעה גופים (כלומר ארבעה יסודות).
15. גלם. (ע' תה' קל"ט ט"ז; משנה כלים י"ב ו'). מציין את המושג הפילוסופי חמר Materie. יסודי התורה ב' ג': כרואין שהן מחוברים מגולם וצורה; שם: ואין גולמם כשאר גולמים; שם ג' י': גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים; שם ד' א': גולמן מחובר מארבע יסודות; תשובה ה' ב': ורוב גולמי בני ישראל (ע"פ המובן שבאבות ה' ו').
16. גרה. איסורי ביאה כ"ב י"ג: ונמצא מתגרה בנשים; בעקבות הלשון הארמי: דלא איגרי אינש בקריבתיה (סנהדרין ס"ד א').
17. גרם. בינוני 'גורם', כלי הפעול. איסורי ביאה כ"ב כ': שהוא הגורם הגדול, שם כ"א: שאלו גורמים גדולים; מאכלות אסורות ד' ח': שהיה הגורם בידי בשר ודם.
18. דאב. שבת סוף כ"ט: מפני שהנפש רואבת). השוה ירמ' ל"א כ"ה.
19. דבק. טומאת צרעת ו' ו': שיהיו שפתיו דבוקות (כאור 5, ועל שפם יעשה, ויקרא י"ג מ"ה).
20. דקן. שבת כ"א י"ח: המחתך את הירק דק דק. במקור, שבת ע"ד ריש ב' — פרים, וע"ז פירשי' מחתכו הרק.
21. דת. יסודות ו' א': יסודי הדת; שם ו' ג': שיעשה דת אחרת; תלמוד תורה ג' י': כבה מאור הדת; תשובה סוף ה': קבלת הדת; מתנות עניים י' א', חנינה ג' א' ו': דת האמת; סנהדרין כ"א ט"ז: שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם; ממרים א' ב', ב' ד': לחזק הדת; שם ג' ג': היהודים ודתם; מלכים ד' ו': להרים דת האמת; שם ח' ה': בוכה על דתה. — השוה עוד שביתת יום טוב ו' י"ח: כך היא הדת.
22. הגה. תפלה י"ד ו': הוא השם הנהגה מיור הא ואו הא (השוה ההוגה את השם, משנה סנהדר' י' א'); שבת י"א י"ב: נהגין זה עם זה (משנה שבת י"ב ד').
23. הוה. טומאת אבות ג' י': התולעין הנהוין מכשר המת.
24. הוצע. שם הנגזר מהפעל הציע. ברכות י"א ג': ענין הרבירים והצען כך הוא.
25. התולץ. שם הנגזר מהפעל התלץ, מ"א י"ח כ"ז. תפלה י"א ו': שחוק התולץ.
26. תדא' ל' תדא'רת. (השוה מ' ערכין א' א'). איסורי ביאה כ' י"ט: אביו הודאי; שם י"ט ו': חלל של תורה ודאי; הרי זו אסורה ודאית; אישות ב' ח': גדולה ודאית; איסורי ביאה י"ז ו': חלוצה ודאית; שאר אבות טומאה ט"ז ב': טומאה ודאית; קדוש החדש א' ו': הלכנה הודאית.

(*) ה"ל 5. מהולל. הלכות דעות א' ח"א. איש שחמיר צוחק (בנגזר לאונן), על יסוד הכתוב, לשחוק אמרת' מהולל (קהלת ב' ב.). המפרשים נחשו למלה זו פירוש אחר. מרבני הרמבים שם יוצא ש, אונן' נקרא מי שהוא תמיד עצוב רוח, בעל טרה שחורה. וזהו ניב חידוש, מפני ש, אונן' ביסודו הוא אצל כיום הראשון (ע' משנה פסחים סוף פרק ח'). — הסתרגים.

27. ועד, ברכות א' י"ב: רבים שנתוועדו לאכול, מתאים למלה התניכית, (נועד"1).
28. וְחָלַל, תלמוד תורה ג' מ': מים... נוחלין (2) מעליו (במקור, ב' תענית ו' א': והולכין למקום נמוך); שבת ט"ו י"ח: צנוה ששופכין על פיו מים והן נוחלין על הכותל, מלבד אלה המקומות אנו מוצאים וחד רק בקל, אולי היה מרחק במחשבתו, "נגר" (שיב י"ד י"ד).
29. חָנַג, בית הבחירה א' א': וחונגין אליו שלש פעמים בשנה, כאן בא הפעל כמו בערבית חָג, שפירושו עלית רגל (3).
30. חִילָּ, שב' יום טוב, א' י"ד: בני החיל, תרגום, בני חילא, ביצה כ"א א', השוה שופטים כ"א י".
31. חֲכָךְ, שב' יום טוב, א' א': שחוככין אותו זו בזו, כלומר משפשפין עץ בעץ, אכן באבן, מתכת במתכת, הדוגמאות שהובאו אצל לוי (ח"ב 47 א') הן רק מבנין הקל בהשאלה.
32. חֲלִיפָה, פסולי המוקדשין י"ב ח': חליפתה ותמורתה, במקור — משנה מנחות ח' ו', ע"ט ב' — בא "חליפות" ואם כן השם הוא חֲלִיפָה, במשנה הוצאת Löwe ע' 189 ב' שורה 6 ובכל כתבי היר של התלמוד (ד"ס XV, 195): חליפה, ואם כן השם הוא חֲלִיפָה שהוא היחיד מהשם שבא תמיד רק ברבים, חליפין, בכ"י אחר של התלמוד (ד"ס XV, 196) בא במנחות ע"ט ב' חליפתה (4).
33. חָפֹז, תפלה ד' א', י": דברים החופים אותו (הדוחקים אותו למלאותם מהר), לא מצינו בשום מקום שישתמשו כך בפעל זה, — שחיטה י"ב מ": נחפו לקנות; קרבן פסח ב' י"א: נחפזת ללכת (השוה שיא כינ ב"ו).
34. חָפִין, במובן דבר (ע' משנה כימ ד' ו'; ב' שבת ח' ב'; ערבית, ש"י), הרמב"ם משתמש במלה זו בהרכבה מקומות, דוגמאות: שבת י"ג, הרבה פעמים; גנבה ה' א'; מלכים ו' י"ג: נתן בו חפציו; נדרים ו' י"ו: בחפציה.
35. חָרַף, סנהדר' כ"ו ג': לפי המחרף ולפי זה שנתחרף, כאן משתמש בנתפעל בתור פְּעוּל לַפִּיעוּל.
36. חָתַךְ, תפלה ה' מ': מחתך הדברים בשפתיו (כלומר מוציא המלות ברור מפיו).
37. מִבְּעַ, מלה מפורסמת בערבית, במשנה תורה יש לה דוגמאות רבות, יסוהית ד' ב': לעשות אותו היסוד וטבעו; דעות א' ב': לפי טבע נופו; שם: טבעו של אדם; אסורי ביאה א' מ': שיצר האדם וטבעו כופה אותו; תמורה סוף ג': שטבעו של אדם נוטה להרבות קנינו.
38. מוּחַ, טוען ונטען ח' מ': הטוח בזהב, בינוני פעול בקל (במובן דה"א כ"ט ד'); קריאת שמע ב' ב': ופניו מוחות בקרקע (השוה ברכות כ"ד א': פניה מוחות בקרקע, וגם ברמב"ם ברכות א' מ').
39. מִיָּל, במקום פיעל משתמש הרמב"ם גם בהתפעל (ע"ד התהדר), יסוהית ד' י"ג: ראוי להטייל בפרדס (5); שכיתת יו"ט ו' י"ח: והוא שלא יצא להטייל (במיק י"ד א': לשוט).
40. מַפְלָה, יסודי התורה ו' ג': כל הנטפל לשם; שם: האותיות הנטפלות, ביר' מנילה 71 סוף ד': מפלוחיהם.

(1) לוי אינו מציין צורת נתפעל (ח"א 608 ב'), ר' מוביה ב"ר אליעזר, לויקרא כ"ד כ"ב: אני ה' הסתוועד בפור בית דין שלכם. (2) ר' תנחום (ע', וחלי) גורם: נוחלין והולכין. (3) השוה אוצר השרשים של ר' יונה אבן גינאת, ע', חנני. (4) השוה חנופה לכפרות, זה חליפתו, זה תמורתו. (5) אצל ר' תנחום (ע', מילי) לא יפיל בפרדס.

י' בלילה שם, ויחליף תכלה בקיום (בלומר יחליף דבר שתמיד מזהר לעלות בדבר שהוא קיים לזמן מרובא). הלכות דעות פרק ה' הלכה ג'
כשצוין כשצויה (בלומר חולשה ורמיון). הלכות תשובה פרק ב' הלכה א'. ע"ד הכתוב תחלים לרא' כשל בעוני כחי.

מאשר הוא נמצא בתורה שבעל פה, קצת מהעברית וקצת מהארמית (ע' לוי ח"ב 419 ב', השוה עוד סוטה נ' ב': מלפנתו 1). בקל, כלים י"א נ' וי"ד: ללפון עליה החוט; שם י"א ט"ו: המחט שלופפין עליה השני; כלי מקדש ח' ב': שכהן גדול צונק בה כמו שלופפין על השבר, בפיעל, פרה אדומה י"ב י': העץ שללפפים עליו הטוין, והוא הנקרא כוש; מאכלות אסורות ז' ט': המעים והם הדקין המלופפים; שחיטה ו' י"ג: ויש מהן מלופפים ומקפים זו לפניו מזו; שבת כ' י"ב: מלופפות במטלניות. — לפיפה ויבוש, מל"ה ולוה, ט' כ"א, הוא מה שבתלמוד כ"מ ע"ד א' בארמית: לפופי ויבושי.

49. לשון. במובן חתיכות ארוכות של מתכת (השוה לשונות ארנמן, בימ פרק ב' מ' א'). שבת ו' ח'; שם ח' מיו: לשון מתכת; טוען ונטען ד' ח': לשון כסף (=נכא, שבועות ל"ב ב' ושי"ג 2)

50. מִדְרָשׁ. במובן בית המדרש כמו בערבית מִדְרָסָה. תלמוד תורה ה' ב'; שקובע לו מדרש; שבת כ"א ב'; או יקבע בו מדרש; סוכה ו' כ"ד; וכשיכנס לַמִּדְרָשׁ.

51. **מזהמה.** מהתניית התמרה, שבת ב' ג': אסור להתמרה בחילוץ שבת לחולה שיש בו סכנה (בכרייתא יומא פ"ד ב' המתיין); שם כ"ג: ואסור להן להתמרה למוצאי שבת.

52. מטמט, שכנים ח' ט': כרי שלא יתמטמט כותלי בעת חפירה (לוי ח"ג 90 א' מציינ רק דונא אחת בכינוי פעול מאיבה ר': רגל מטמטה, תרנום מרגל מועדת, משלי ביה י"ט).*

53. **מַסְלֹף**, בואת המלה התניכית Hapax legomenon (ישעי' ל"ה ח') משתמש הרמבים במקצוה התכונה, ע' קדוש החדש י"נ א': מסלול השמש; שם פרק מ"ו הרבה פעמים.

54. **מסס.** שבת ט' ו': המסס את הרונג (במקור, שבת ע"ד ב': ארתת, ורש"י מפרש התיך).

55. **מצא.** בהתאם אל הערבית ונדר משתמש הרמבים במלת, מצא' במובן דבר שהוא יש וקים. בתחלת ספרו משנה תורה (יסודי התורה א' א'): מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמתת המצאו.

56. מרקן, מאכלות אסורות בסוף, וממרק נפשו לשם הקביה (השוה מהצד הרע, שבת ל"ג א': כל הממרק עצמו לעברה).

57. **משח**, רוצח ח' ו': וכן מושחין בין כל עיר ועיר. כאן, **משח** הוא במובן הערבי מסחי, שפי' קדר, שהמנה משתמש בה בשם משיחה – הכלל שמורדין בו; משוחות – מורדי השדות (8).

(1) ר' תנחום מביא רק דוגמא אחת: הלפפין, הלפפות (רבים לפה לפופה, כלומר כפופה). מסורה גימטריא פ' י"א י"ב: פה לפוף, השוה, הלפפות והעקמות' בחקדמה הממבין לבאורו למורה. ר"ת מביא אלה הדוגמאות: לשונות של כסף ולשונות של זהב, ומתרגם – סבארי.

(2) ע' בס' ר' תנחום ירושלמי של המהבר ברמינית ע' 87 במקור שהבאנו נמצאה חוספה חסופה/כ'ד: וכן משוין, וזהו וא הבה שצ"ל ששוין במקום מושיון, וא באור שמשא הוא מבוין שנה ע' שעי' כ"ח

(*) **מנדרג**, ברבים מנהגות. אסחיה במדינה שמנהגותיה רעים... ללכת למדינה שמנהגותיה טובים (הנחלות דעות פרק ששי הל' א'א, דומה לזה—ספר המנהגות ד'ר' אשר ב"ר שאול מלונז, ואולם תמיד בא, מנהגים: מנהגי מהרים מרוטנבורג כ"י רד"א; מ' מנהגים ד'ר' אברהם קלוזנר ש"מ; מ' מנהגים ד'ר' אייזיק שירנא, ש"נ, ע' אוצר הספרים של בן יעקב, המתרגם.

58. **משך**. יום טוב ו' כ': לא ימשוך ב"ן; שם כ"א: ולא ימשכו ב"ן (ע' קהלת ב' ג'); תפלין ו' כ"ה: ואינו נמשך בשחוק ובשיחה במלכה; חמץ ומצה ח' ט': נמשך בסעודה.
59. **נאמנות**. שם המקרה מן. נאמן שגנור מן הפעל, האמין. יסורי התורה ח' א' (לשמות י"ט ט'): וגם כך יאמינו לעולם, מבטל שקודם דבר זה לא האמינו בו (1) נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.
60. **נדר**. עבדים ה' ט': שנו נודדת (במקור, קדושין כ"ד ב': נדודה).
61. **נדר**. טומאת המת י" יב: רצפו באבנים שאינן מתנדרין מהילוך אדם (במקור, מ' אהלות י"ח ה': הרוצף בית הפרם באבנים שאינן יכול להסיטן). *
62. **נדר**. שבת ג' י"ט: ויניד העצים; סוכה ד' ה': עד שלא תהיה הרוח המצויה מנידה אותה תמיד; שם: כרי שלא תניד אותה הרוח (רש"י סוכה כ"ד ב', ד"ה, דעביד ליה: שלא יניענו הרוח).
63. **נמיה**. במובן של התכונה. קה"ח י"ט ו' וזה"ל.
64. **נכח**. תפלה ה' א': נוכח המקדש; שם ג': נכח ארץ ישראל (במקור: כנור).
65. **נצב**. נצב וזה"ל. הקתא והברול של הסכין. חמץ ומצה ה' כ"ג (במקור פסחים י' א': קתא ופרולא), משופטים ג' כ"ב.
66. **נצל**. גרושין י"ג ו': כשם שנוצלה היא כך נוצל הוא (פעל במקום נפעל).
67. **נשג**. הפעיל במובן הבין. יסורי התורה ד' י"א: להשיג פירוש וביאור כל הדברים; שם ו' א': להבין ולהשיג; שם ד' ח': צורה היודעת ומשנת הדעות; תשובה ח' ב': שיודעין ומשיגין; שם ג': הדעה שהשיגה מהבורא כפי הכח.
68. **סבב**. שמיטה ט' כ"ט: מסבב עמו בדברים (פרפוזיט, תלי ליה, נשין ל"ו ב'): רוצח ב' ה': הריני מסבב להרוג אויבי (עושה סבה, בערבית סבב); שם ד' י': עד שישבב הריגתם.
69. **סבב**. רוצח ג' ג': משערין כל סבותיה; שם ו' ט"ו: משאר הסבות.
70. **סלק**. אישות כ"ג ב': סילק עצמו מנוף הקרקע; שם ג': שלא סילק עצמו אלא מפירות נכסים אלו בלבד.
71. **סמר**. שבת ב' ו': החום שמסמר את הבשר, פרפוזיט, אישתא צמירתא, עבודה זרה צ"ח א' ומשתמש באתימוצינה של המלה צמירתא, ומשנה אותה ע"פ איוב ד' ט"ו (2).
72. **סעד**. כלי מקדש ו' ו': כלי שיר שסועדין עם הלויים.
73. **סתר**. זכיה ה' ב': מתנה מסותרת (תרגום מתנה מטירתא, ב"ב מ' ב'); סנהדרין כ"ד ג': דברים מסיתרים. בינוני פעל נמצא רק במשלי כ"ז ה'.
74. **סתיר**. נערה בתולה סוף ג': שנושאין ונותנין בסתרי הדבר (השוה, סתרי עריות, איסורי ביאה כ"ב י"ז, מחגיגה י"א ב').

כ"ה. ר' יוסף קרא לא הבין את הערת הראב"ד וכתב: ואינו יודע מה מלמדנו. ר' ש"ס אבן גאון במגדל עזו נותן הודאה להראב"ד שעל ידו נתבארו דברי הרמב"ם. אולם גם אחד מהם לא עמד על זה שכאן, משח' פירוש קודם. בתיאומטריה של ר' אברהם בר חייא (ע' ספר ר' תנחום 187, משיחה) היא שם הפעולה. ואולם במשנה פירוש חבל שמודדין בו.

(1) השוה ר"י בבעלעקסענעז מ. מיימונים ו' 183. (2) בערוך בא לא צמירתא אלא צמרמורות (נדה ס"ג א), מן, סמר' תהלים ק"פ ק"ב. בפעל זה משתמש הרמב"ם באמרו: ויסתמר שערות בשרה (איוב ד' ט"ו).

75. עבד. שבת ו' א': וההפשטה וההעברה (1). שם הנגזר מן הפעל, המפשיטו והמעבדו (משנה שבת ו' ב'). ע"פ זה יוצא שהרמבים גרס, והמעבדו, בהפעל, ואילם יותר קרוב לומר שמפני הוונת עם, הפשטה באה, העבדה (במקום עבד).
76. עגב. איסורי ביאה בסוף: דברי עגבים, ע' יחזקאל ל"ג ל"א.
77. עור. תפלה י"א י"א: ותעור רוחם (נפעל).
78. עין. (צבע). יסודית ג' ג': לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות, ע' משנה שבת א' ו' (2).
79. עיון. שבת ה' ט"ו: ואינו נכרין אלא בעיון הרבה; שם: שאינו צריך עיון הרבה.
80. עכר. גרושין י"א כ"ה: שלא יתעכר החלב (במקום הנפעל).
81. ע"ג. שבועות כ' ה': כגון שהיו אנשי אותו המקום עלנים; נדרים א' ט"ו: יש מקומות שאנשיהם עלנים ומפסידים את הלשון (ע"פ ישעי' ל"ב ד'); תפלה א' ד': ותהיה תפלת אלו העלנים תפלה שלמה כתפלת בעל הלשון הצחה... ערוך בפי העלן: שם ט"ו א': העלנים שאין מוציאים את האותיות כתיקונן (8).
82. ע"ה. (= סבה, בערכית: "עלה"). יסודית: וכמו שאומרין בעילה שהיא למעלה מן העלול; מעילה בסוף: דבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה.
83. ענין. רוצח א' ח': עבדים ג' י"ג: ענין הכתוב.
84. עננ. (מדברים כ"ח נ"ד). שבת ל' ח': מי שהיה ענוג ועשיר. *
85. עקר. (במובן פרינציפ, יסוד. בערכית: אצל). איסורי ביאה י"ד ט': עיקרי הדת; רוצח י"ג י"ד: המאמינים בעיקר הדת; יסורי התורה א' ו': העיקר הגדול; שם ב' י"א: כל העיקרים.
86. ערם. מקוואות ח' י"ג: עד שיערמו המים (ע"פ שמות ט"ו ט').
87. ערער. מאכלות אסורות י"ד ט"ו: דברים שמערערים את הנפש (פרפרזה מן דאית ליה קיוה, כתובות ס"א א').
88. ערף. מלכים ח' א': ערפי חוירים; תרגום של קרלי דחורי, חולין י"ז א'.
89. עתק. שבת כ"ז א'. אבל חכמים העתיקו; מעשה קרבנות ב' ט"ו: כמו שהעתיקו מפי משה רבינו. הפעל, שתרגום בו הפעל הערבי, "נקל", נעשה רגיל לציון בו המסרת והקבלה.
90. פלח. (השוה שמואל א' ל' י"ב; משנה דמאי ה' ה'). מאכלות אסורות ט' י"ט: ואם היו בו פלחים פלחים; תרגום מן, אית ביה פלח, פסחים ע"ו א' (4).
91. פלילים. (ע' שמות כ"א כ"ב). מלה ולזה כ"ז א': מקום קיבוץ פליליהם (תרגום של כנופיאתא, נטין י"א א').
92. פסד. ע"י השפעת הפעל הערבי פסד (= שחת) הרבה הרמבים להשתמש בפעל העברית החדשה בנפעל ובהפעל, יותר ממה שהוא רגיל בספרות התלמודית, יסודית ד' ר': לא כל הנפסד כשיפסד מיד יחזור לארבעה היסודות; שם ב' ג': והם הווים
-
- (1) ר' תנחום מכיא בערך, עבדו' על יד השם עבדו' גם עקבה עם הדוגמאות: צריך עבדה לשמן, אינו צריך ע' כלל. ועל פי זה צריך גם כאן לקרוא, [העקבה]. (2) ר' תנחום מכיא ג"כ את הדוגמא: יש בו עינות הרבה. ע ג"כ ציצית ב' ב'. (3) במובן אחר משתמש הרמבים במלת 'עלנים', ע' ספרי, [אין העברייאיש-פרישער ווארטערבוך] ו' 10 א' 2 מקובץ 2 דף 44 א'. (4) השוה ערוך פלח I 382, א', שם מכיא מפי' ר' חננאל: פילי כמו פלח.
- * עצם. שם. עצמו של יום הכפורים מכפר, הלכות תשן פרק א' הל' ד', — המתרגם.

ונפסדים תמיד; עבודה זרה ב' א': להיות חיים והווי' ואינם נפסדים; בכורות ד' א': נפסדה צורתו; כלאים ב' י"ג: עד שיפסדו החטים; טומאת אוכלין ב' יד: כל אוכל שנפסד ונסרח; שכנים י"ג ו': הלוקח שבנה והשביח או סתר והפסיד; שם ט' י"ב: מפני שהחום מפסיד פירות האוצר; נזקי ממון ח' ה': ומפסידין ממון הבריות; שכירות ב' ג': שהפסיד בידים; שם י' ו': שיחזרו ההפסד שהפסידו; שחיטה ג' א': ה' דברים מפסידים את השחיטה; נדרים א' ט"ז (ע' לעיל ע' ע"נ); תרומות י"א ד': מפני שמפסיד החומץ; שמיטה ד' ד': הספיחים מפסידים אותה; טוען ונטען י"א ט"ז: אתה הפסדת על עצמך (1). (החוטא הוא הפסיד את עצמו), הלכות תשובה, פרק ה' הל' א'.

93. **פצל**. גם הפעל הזה, עפי' השפעת הערבית, נתרבח אצל הרמב"ם שהרבה להשתמש בו. יום טוב ד' י"ג: כלים שהם מפוצלים (שהם בעלי פרקים); פרה אדומה י"ב ד': כלים המפוצלים; שאר אבות הטומאה י"ב ה': כלי שהיה מפוצל; שבת כ"ב כ"ז: כסא מפוצל; שלחן מפוצל (השנה שבת נ"ח ב': מספרת של פרקים, פרק בערבית' פצל 2); שאלה ופקדון א' א': או ששאל קרדום לפצל בו עצים נבמקום לבקוע, ע' קהלת י"א ט"ז.

94. **פצר**. (במובנו התניכי). סנהדרין סוף ג': ופוצרין בהן; גיטא א' י"א: והפציר ברעים; שם י"ב: בהפצר שהפציר בבעלים.

95. **פרך**. קריאת שמע ג' ו': תתפרך (מתאים לנפעל נפרכת, ברכות כ"ה א'); שבת כ"ז ד': אדמה שהיא קרובה להתפרך. פרפרוה ל'פראס' או 'פייס' שבשבת פ"א א', שנתקבל מהאלפסי לאותו דף (בהוצ' וינה — להתפרר), ואולם נמצא קודם גם בפירוש ר' חננאל, ע' קאהוט ערוך ח"ו 327 א'.

96. **פרץ**. שחיטה א' ה': ויתחיל להיות פרצים פרצים. תרגום של דקאי פרצי' פרצי', שבוה מבאר האלפסי, שישעירי' (חולין מ"ד א').

97. **פתל**. שבת י' ח': הפותל חבלים (ע' לוי ח"ד 158 א', ששם הוא משנה לא נכון מקל לפעל).

98. **צוק**. במקום יצק בא שלש פעמים בבינוני, צק', ברכות ו' י"ג.

99. **צורה**. במובנו הפילוסופי (εἶδος של אריסטו). יסודי התורה ב' ג' (ע' לעיל ע' נלס'); שם ה': ובמה יפרדו הצורות זו מזו; שם ח': וכל הצורות האלו חיים; שם ט': מצורה הראשונה עד יתוש קטן.

100. **צורת**. מכירה י"ג י"ב: כדי שיצטוו (נתן צורה עברית להמלה מצטבתא — נ"א: מצטבתא — ב"ב פ' א').

101. **צחות**. תפלה ו' ג': כפי צחות לשונו; שם א' ד': לשון צחה.

102. **ציור**. שבת י"ז ט"ז: כיור וציור; שם: ציור וכיור; שכנים ה' א': כנון ציור וכיור (השנה ב"ר כ"ה: וכיירה וציירה). השם, כיור' בלכד — כיב נ"ט ב'.

103. **צפצפות**. שכנים י"א ה': בקולם וצפצופם (ע"ד קריאת העורבים).

104. **קבק**. הרמב"ם משתמש תדיר בפעל הזה, מקצת במובנו התניכי ומקצת במובן

(1) ר"ת מביא מילה איוה דוגמאות ומעיר: מענאהא אלפסאד ואלפאלאף והי מענאי מתקארבה לאן אלבסארה תלאף פ' אלמאל. (2) בהלכות עבודה זרה ו' ו' מביא הרמב"ם באור על ויקרא כ"ו א': בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים, אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות במקדש. הביאור הזה הוא מביא גם בס' המצות לא תעשה י"ב (הוצ' בלד' ע' 178) מהספרא. ואולם לא בספרא ולא בכרייתא מנילה 22 ב' נמצאה המלה, המפוצלות', ואם כן וזהו הוספה של ביאור סהרמב"ם בעצמו.

הערבי (נמע). חובל ומוזק ג' ט': קבץ אצבעותיו; שבת י"ט י"ח: קבץ כנפיו; ביאת המקדש ח' ו': מי שמקבץ ריסי עיניו; בהקדמה: יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבע"פ כולה; סנהדרין כ"ה ז': שכל הדיינים מקובצים; גרושין י"ג ט"ז: מים מקובצים; שבועות ו' ד': השלשה מקובצין; קדוש החדש ו' א': שיתקבץ הירח עם החמה; שם: קיבוץ; שם ו' ח': קיבוץ האמתי Conjunction; מכירה כ' א': ואחר כך נתקבצו; איסורי ביאה ה' ג': שמתקבץ ראשו (כנראה מהערבית ינקבץ, התכוון, בניגוד לנמתח).

105. קָבֵץ, מאכלות אסורות ו' י"ג: ביצי בהמה וחיה בקלף שעליהן (ניא בקלפה), פרפרה מן, וכן, ביעי וכן מיורק, חולין צ"ג ב'.

106. קָרָא, (אוקרה). בלשון, נקרא נקריתי, ש"ב א' ו', משתמש הרמב"ם באלה המקומות: תענית א' ג': דבר זה ממנה העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריתי; יבום ד' ב': לא קבעו מקום אלא נקרא נקרא, ונקראת היא והוא לפנייה; איסורי ביאה י"ב ב': ואם לא ייחדה לו אלא נקראת מקרה.

107. רָדִיד, סנה' כ"ג ג': רדוד הדיין, מעילו, בערבית רדא, בתניך: מלבוש של נקבה.

108. רוּה, ברכות ח' א': שלא לרוות צמאו (כנגד, לצמאו, ברכות מ"ה א' 1).

109. רַחֵב, איסורי מזבח בסוף: ירחיב ידו (השוה ירוש' חגיגה 76 ג': ידו רחבה).

110. רַחֵק, טומאת המת סוף י"ט: מהן דברי קבלה ומהן גזרות והרחקות (השוה ברכי' ב' א': כדי להרחיק האדם מן העבירה).

111. רַחֵשׁ, מעשר ט' ט': וצריך לרחוש בשפתיו (בכל מקום, רחש' בא בתור פעולת השפתים עצמן: שפתותיו רוחשות).

112. רַטֵב, קריאת שמע ג' ו': אם היו מרטיבין היר (9) (במקום מטפחין, ברכות כ"ה א'); תפלין ג' ב': ולקחין עור ומרטיבין אותו במים.

113. רַעַד, שכנים ו' ח': תרעיד את הכותל (השוה ירושל' סנהדרין 27 ד': מרעדא כתליא).

114. רַקֵם, מאכלות אסורות ג' ח': שהתחיל האפרוח להתרקם (חולין ס"ד א': ריקמה).

115. שְׂאֲרִית, (עודף בחשבון). קדוש החדש ו' ה' ולהלן; שם י"א ו': כשתקבץ שארית לשארית, *

116. שְׁנִיָּה, תפלין ו' י"ג: ויעור משנתו ושניותיו בהבלי הזמן. מלה זו באה במובן שבו השתמש אלדר הדני, ע"פ ספורו של ר' יהודה אבן קורייש, באמרו: יש לי שניה (כלומר יש לי עסק), ע' אוצר השרשים של ר' יונה ערך, שנהי.

117. שְׂהָה, חגיגה ב' י"ד: וכל העוֹבֵב הָלָיו ושוהה ממנו מעשרותיו ברגלים (לפ"ז ששה' בקל — במקום בהפעיל); וכן בכורות ג' ח': לשהותו אצלו.

118. שוּה, שבת י' י"ב; יו"ט ח' י"ב: המשוה פני קרקע (השוה ישעי' כ"ח כ"ה).

119. שוּט, עבודה זרה ב' א': שמא תשוט בעין לבך; שם א' ג': לשוטט בדעתי; שם: ולבו משוטט; ספר תורה ז' ד': שלא יהיו עיניך משוטטות בכתב.

(1) ר' תנחום מביא בערך, "רוה": שותה יין לשרות אכילה שבמעיו אבל לא לרוות. בהלכות דעות ח' ג' נמצאים הדברים רק בלי שלש המלות האחרונות. ר' תנחום מכאן לרוות מן מריו, שהוא תרגום של שכר ויקרא י' ט' ועם הפתח: לא תשתי ולא תריו וקאלו עליהם אלסלאם.
(2) ר' תנחום מצטט: מפני שהן מרטיבין את הידים.

120. שְׁחִיָּה. שם הנגזר מהפעל שחה, השתחווה. שבת י' ב': בשחיה אחת (תרגום מן בחד שיחיא, ביצה כ"ד א').
121. שֶׁלֶךְ. שבת י' כ"ב: המשלח כלבים כדי שיצורו צבאים (בתנ"ך שֶׁלֶךְ במובן הסתרה).
122. שֶׁלֶךְ. קדוש החדש ו' ה': כשתשליך ימי חדש הלכנה ו' ו' (Summiren).
123. שֶׁלֶךְ. שבת י"ט ה': בתכשיטין שדרכן לשלוק אותן (ע' שבת נ"ט ב': שלפא ומחויא).
124. שֶׁפֶעַ. תפלין א' ב': טובה שהשפיע לו: יסורי התורה סוף ד': הטובה הנדולה שהשפיע הקב"ה לשוב העוה"ז; מלכים סוף י"ב: שהטובה היתה מושפעת הרבה.
125. שִׁתְּפוּת. טומאת צרעת ט"ז י': הצרעת הוא שם האמור בשותפות; שם: וזה השינוי האמור בכנדים ובבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם (עברית: אשתראך, Homonymie).
126. שֶׁתֶּק. טומאת המת א' ב': שתק ממנו הכתוב (צרוף מלים כמו בערבית, ע' יונה א' י"א).
127. תִּבְנִית. קריאת שמע ג' י"ט: שיהא תבניתם כתבנית הגדולים (בנין הגוף של האדם).
128. תִּיגָ. תפלין ב' ח' ט': האותיות המתוונות (פעל מן תנין; בערבית קִתוֹנָ).
129. תִּלְהָ. שבת ה' ה': אין מדליקין בפתיחות שאין האור נתלית בהן; שם ה': מדבר שהאור נתלית בו (בנגזר לשהאור מסכסכת בן, בבלי שבת כ"א א'); שם י"ב ו': שעדיין לא נתלית בו האור; יום טוב ד' ט"ז: זבובים הנתלים בבהמה.
130. תְּשׁוּרָה. (מתנה). יום טוב ב' י' (= דורון δωρον ביצה כ"ד ב'). שם ה' ח': כשישלחנו לחברו תשורה.

וזהו הרשימה שסדרתי אני ואחריה הנני להביא רשימה מהמלון של ר' תנחום מלות או גזרות כאלה שאין כמותן בספרות המסורתית. רק חלק מהן יכולתי למצוא במשנה תורה של הרמב"ם. החלק היותר גדול — הם נרשמו בראשיתם בכיכבים — לא ציין מקורם אבל כוראי שגם הם רובם לקוחים מספרי הרמב"ם.

ב.

1. אִכְרָ. צורה של איברים, מנורה של איברים, מטה של איברים; השוה לעיר ערך, פצלי.
2. * אִנְמוֹן. (ע' ישעי' נ"ח ה') קושרין אותו באגמון וכיוצא בו. משתמש במלה תניכית במקום המלה, גמ" שבמשנה. במשנה תורה בכורים ב' י"ט בא, בגמ" ע"פ משנה בכורים ג' א'.
3. * אִנְרָ. מהארמית, אנירא (תרגום מן גל, בר' ל"א מ"ו), שקבלה צורה עברית: אנר של אבנים.
4. * אִלָּם. מהארמית, אללים שקבלה צורה עברית, שתי דוגמאות: גוי אלם שהפקיד חמצו (בחמץ ומצה ד' ד' בא אנם במקום אלם); היה בעל דינו אלם.
5. אִוָם. מהארמית אומא שקבלה צורה עברית, המלה, אומא' אינה בתלמוד (אלא מהמפרשים והפוסקים. ע' רש"י חולין מ"ז ב', ספר הישר של ר"ת ס' שסיב) ופירושה עיקר הריאה, בניגוד אל הכנפים (אוי). אום של ריאה, שחיטה ו' ה' (ערך, אסי).

6. **אמר**, מלבד אומדות (אבות א' יח) מציין ר' תנחום עוד דוגמאות אלה משרש זה: אומדן דעת הוא (השוה הארמית אומדנא, ע' לוי ח"א 94 ב'); אם היה אמור (השוה הארמית אמיר, שם 94 א'). לדוגמא הראשונה הוא מוסיף שיש עוד נוסח (בעק ארואיאת) בע' (עומדן דעת). את הכתיב הזה הוא מביא גם בערך, עמדי. בשני המקומות הללו הוא מקיים, מבלי להראות על המקור, את הבאור לעמדתו; מפנה א' י"א, ע"פ מובנו של השרש אמר-עמד, שער.
7. * **ארה**. שם הנגזר מהפעל אורה (מ' שביעות א' ב'): שלש אריות (אילי אריות).
8. **בול**. בול של עץ, אותו הדבר שבנביאים (ישעי' מיד י"ט); בול עץ.
9. **בעת**. שמה יבעת התינוק וימות (שבת ב' י"ז), תרגום של, משום דקא מבעית, יומא פיד ב'. צריך לנקד בנפעל יבעת (השוה רינאל ח' י"ז; דהייא כ"א ל').
10. * **ברא**. אם ידעו שדבריו בריאים, רבים להדבר בריא (ברור, ודאי). בתלמוד אין רבים (לוי ח"א 265 א').
11. **גבול**. גבול. מסתחי אכנים ומנסרי שיש. משנה תורה שבת י"א י"ז (על יסוד הבאור המקובל לגבול, מ"א ה' ל"ד).
12. **גלגל**. גלגל בצלם (יסודי התורה ג' ב'), קלפות בצלם. במובן זה לא נמצא בספרות התלמודית (ע' אהליות ו' י', נדה י"ז א').
13. * **גרנש**. ארמית שקבלה צורה עברית, גרנשתא (לוי א' 356 א').
14. **דחה**. בתור דוגמא לשורש זה מביא ר' תנחום: דוהה (יבמות פ' ב'); אם היה דם הנדה דוהה ממנו; אם היה מראה הנגע דוהה (משנה תורה, אסורי ביאה ה' ח', ממשנה נדה ב' י'); מדהה אתה את מי המרים בפני הנשים. הוא מביא זאת כך: אתה מחליש את הנס של המים המרים — במדבר ה' — בעיני הנשים. האפעל של הפועל הארמי, אדרותיה; מציין לוי מירושלמי נדה 50 א'.
15. * **הריוט**. אם לקח מן התגר כשר מן ההריוט פסול. ר' תנחומא מביא זאת לדוגמא למי שאינו בעל מקצוע. בניגוד לבעל מקצוע (כאן מדובר בסוחרים) נקרא הריוט.
16. **הלל**. לא הוא מהולל ושחק (דעות א' ד'), בניגוד לעצב ואונן; השוה קהלת ב' ב'.
17. **הלם**. שיתרוצץ האבר ויחלם מחמת הנפילה (שחיטה ט' ח'), באור למלת רפוק, חולין י"א א'. צריך לנקד ויחלם בנפעל.
18. * **חדת**. בנדים חדתים (= בנדים חדשים).
19. * **חור**. בנדים חורים (= בנדים לבנים).
20. **חולל**. המים מתחוללים 1) ונעשה רוח. ציטט לא מדויק (פעמים באופן אחד) מיסודי התורה ד' ה', ששם משתמש בפעל מתחולל רק כמה שגשגתה מאויר ראש ומאש לאויר. ממים לאויר. הוא משתמש בפעל מתמסמסין. ר' תנחום מתרגם מתחולל בערבית, תכלכל (להיות נרעד, לגרום תנועה). הוא מביא לזה תחולל (משלי כ"ה כ"ג) ושנתחללה (כלאים י"ג), ואולם קרוב הדבר שיסודו הוא מתחולל, ירמי' כ"ג י"ט.
21. **חלם**. דברים המכרין והמחלימין (דעות ד' א') בינוני מן ותחלימני, ישעי' ל"ח מ"ז.
22. * **חמת**. חמת הרועים, הילקוט שהרועה מחזיק בו את פתו ושאר צרכיו. דומה בצורתו לחמת מים.
23. * **חטם**. חססות (רק מלה זו מיבאה בתור דוגמא יחידה). זוהי מלה שקבלה צורה עברית מן חסיס, פסחים מ' ב' (ששם מפרשים תוספות: קמח של עדשים). בערך, עסקי.

- מביא ר' תנחום עסקיות משבת י"ח ב' ומבאר נ"כ כך ובה משתמש הרמב"ם בשפת נ' י"ב.
 24. * חצין. וכלבד שלא יחוק. (עתיד כפולים, כמו יסוב, מ"א ז' כינ).
 25. * חקק. בתור דונמא מביא ר' תנחום: חקק לה בקרניה. ולזה גם השם, אפשר הקשור בחקק. זה צריך לנקד חקק (איינשניט).
 26. * חרמ. נתהרמתי על השביעה. דונמאות מנתפעל אצל לוי ח"ב 109 ב'. קאהוט (ח': 491) מציין, נתחרמ' מתנא דבי אליהו פ' י"ג.
 27. * מאמ. אם טאט את הבית (= בתניך מאמא). בירו' שבת נ' א' (5 נ') יש נוסח מאושר מכמה מקומות, שבמקום, צריך לחטט' צ"ל, צריך לטאט'. ע' רמנר אהבת ציון וירושלים, ח"ב 42.
 28. * טוב. נותנו לכהן בטובה, נותנו לעני בטובה (כלומר ברצונו הטוב, בלי כפייה). ר' תנחום מתרגם: פי גמילה. זהו יוצא מ, שלא בטובתו (לוי ח"ב 144 א').
 29. * טען. ביצים של טעינה ראשונה (שחיטה ט' א'); במקור — חולין נ"ח א' — שיחלא קמא. הפעל טעון במובן קרוב לזה — ביק נ"ה א'; השם טעינה במובן אחר — בי"מ ל"א א'.
 30. * טרד. טרדת השבת. השוה את הבטוי הארמי: טירדא דמצוה, ברכות מ"ז ב'.
 31. * טרפש. והיא מעירה בטרפש שלה (שחיטה ח' כ"א); קורעין טרפש הכבד (שם י"א ז'). מהארמית טרפשא שקבלה צורה עברית (חולין מ"ז א').
 32. * כמשי. ומכמשינ אותו על האימים (תפלין נ' ב', שם חסרות המלות, על האימים). קל ונפעל מהפעל הזה נמצא אצל לוי ח"ב 347.
 33. * כנן. יעשה פְּנָה (ס"ה ט' ד'); ימדוד העור בכנה (שם). בנדרפסים הגירסא קנהי פירוש המלה הזאת הוא סרגל (מסטר) ומובא אצל ר' תנחום על יד המלה כנה שבמשנה כלים י"ב ח'. ומה לקח רית את המלה הזאת. קנה במובן סרגל נמצא במס' סופרים א' א'. ממלת הנוף, זו' (לא, זה') בדונמא השניה נראה שהרמב"ם לא כתב קנה אלא פְּנָה.
 34. * כרח. הכרח מאזנים (= הכרע מ'); יכרית בין שניהם (יכריע בין שניהם).
 35. * מדלע. (ערך, דלע'). המשמר מקשאו ומדלעיו. במשנה שביעית ב' א' ברכות נקבות: מקשאות ומדלעות. והרמב"ם בשמיטה ויובל ג' ט' משתמש בצורה האחרונה.
 36. * מזרק. (ערך, זרק). מזרקים שבהם הדם מתבשל. בזה מציין את הגידים, בלי הדם. צורה עברית מהארמית, מזרקין, חולין צ"ג ב'.
 37. * מצע. דעות ממוצעות (דעות א' ד'). כלומר דעות שמתרחקות מקיצוניות ובוחרות במה שהוא באמצע. אולי בחר הרמב"ם בצורה לשונית זו בהשפעת הנאמר בירו' ברכות 8 ב', ב' ברכות 33 א': גרולה היא דיעה שהיא ממוצעת בין שתי אוזרות.
 38. * נגב. עה שיסתום ויגוב. קל מן נגב-יבש, מלבד הבינוני לא מצאתי בשום מקום.
 39. * נהה. כדי שינהו אחריהם העם. על יסוד הכ' שא' ז' ב'.
 40. * נמע. נמעים קטנים וגדולים. רבים מן נמע ע' ישע' י"ז י'.
 41. * ניב. נתאללו ניביו (שחיטה י' ג'). תרגום לעברית מן איפסוק ניביו, חולין נ"ד ב', ששם מפרשים איפסוק = איתעבול (לוי ח"ג 386 תרגם בטעית, ניביו' כאלו היא במספר יחיד). ר' תנחום מתרגם אלאותאר אללאומה' אלמפאל.
 42. * נכה. מוכר לו בנכיו, שם הנגור מהפ' נָכָה, איתו הרבר במי נכאי, ל"י נ' 393.
 43. * נלון. (השרש לון) למי שהירח נלון מעט במעליו (קדוש הח' י"ז י'), ע"פ הכתוב

(משלי ב' ט"ו) ונלווים במענלותם; שאין שם נליות מענל (שם שם); נליות מענל הירח (שם שם). מזה נשתנה בסוף בהוצאות הדפוס, היא הנקראת מענל הירח. צריך להוסיף לפני מענל — נליות. ר' תנחום בערך, נלוו מיישב את דעת הרמב"ם שיצר את השם הזה משרש נלוו, על דרך יליו (משלי ד' כ"א), כמו שאצל השרש לון נוצר גם השרש נלן (1).

44. נצ"ר, נצרי דקלים (שבת י"ח י"ג). במקור (שבת צ' ב') בא צרי דקל. רש"י והערך (ערך נצר א' וצר י"א) מפרשים נצרים.

45. * נקד, מלכד, הרוצה לנקד חצרו (חולין מ"א ב') מביא ר"ת עוד שתי דוגמאות במובן הקשר: ניקוד הבשר, ונקדין את הקרומות ואת החיטין. במשנה תורה מאכלות אסורות סוף ו' נמצא: לנקות הבשר... שיסיר ממנו את הקרומות ואת החיטין (2).

46. * עבר, עבר הפתח. מר' תנחום ע"פ, מעבר שבארמית, תרנים ל"מבריה (שמות כ"ז כ"ח) השוה ניכ, ויעבר, מ"א ו' כ"א; עשו עבר לשער, מה שר"ת מכאר, עשו בריח לשערי. השוה עברא דדשא, ערובין ק"ב א'.

47. * ענל, עניול לחם. מהארמית עניולא דפתא, לוי ג' 618 א'.

48. עמל. יתעמל בכל יום מעט כדי שיחם גופו ויועיל. השוה דעות ד' י"ד, כל זמן שהאדם מתעמל ויגע הרבה (ע' תוספתא פאה ד' י': סוס שהיה מתעמל בו).

49. * עכס, עכסים שברגלי הבנות, מישע"י ג' ט"ו.

50. עפר, רוחץ ידיו בעפר הפירות; רוחץ ידיו בעפר פלפלין ועפר לבונה ועפר יסמין (שבת י"ב י"ג). ע' המקור הארמי, שבת ג' ב'.

51. * עשה, עשה משה רבינו ושלחו. ר' תנחום מכאר, בחרו, דומה לזה בש"א י"ב ו'.

52. עשתן, עשתנותיו מתטרפות (ויסודי התורה ז' ב', ע' תה' קמ"ז ד').

53. * פנע, אם פנעת אליו. מתורגם חשפעת ע"פ ירמ' ז' ט"ז.

54. * פעט, אדם פעוט, אנשים פעוטים (כלומר נקלים, בערבית מזרזי, חקיר), בניגוד ל"מכובד נולד. וגם במובן הנוק (רפעימות, נטין ה' ז'), המובן הראשון (שהוא לפיד ר"ת העיקר שמשום כך נקראים התינוקות פעוטות מפני שאינם נכבדים) לא נודע מאיזה מקור נשאב.

55. * פרד, עור הפרדי (וכך גם בע', עיר). כנור העור של הנפח.

56. * פרס, פרס המנחה. כלומר חציו של זמן המנחה. ואחרי שזוהי משעה 9 1/2 3 1/2 אחר הצהריים) עד שקיעת החמה, ובין 2 1/2 שעה, ופרס הוא 1 1/4 לפני שקיעת החמה. השוה תוספ' ברכות ריש פרק ג': וכמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביע; ב' ברכות כ' ב': פלג מנחה אחרונה. את הבטוי פרס מ' אין במשנה תורה לא כאן ולא בהל' תפלה ג' ד'.

57. * פרר, מקצת הארץ משתנית ומתפוררת ונעשית מים (ויסודי התורה ד' ה'), ע"פ ישע"י כ"ד י"ט.

58. * צדע, מלכד שני צדעיו (נדה ל' ב') מביא עוד ר"ת; צדע מצדעיו, וחיוב על כל צדע וצדע. לוי ח"ד 171 א' מביא רק למספר היחיד מהארמית צדעא (שבת פ' ב').

(1) ע' ספרי ר"ת ירושלמי (בגרמנית) ע' 43 הע' 8. (2) בספרות ההלכה בא, ניקורי (פוד) ושלחן ערוך יורה דעה סוף סי' א. זו היא הכונה גם אצל ר' תנחום אלא שהוא גורס מנקדין בדי במקום ר' (ע' לוי ח"ג 484, 444).

59. * ציר. אם יש בעינו ציר או קרה. בודאי אותו הדבר הוא מ'ש בע', קדח: מי שיש בעינו קרה. ר"ת מבאר, ציר' כך: נוזל מלחי בוער כמו דמעת העין (אלרמר) וכדומה, וקורין "ציר" לַבְּעָה (אלרמק) שגורם נוזל זה בתפסו מקום בפנות העין. זה גורם יותר לכאב העין מהנוזל בעצמו שעובר ויורד. הר"ת חושב שמה נזר, צירן' שנמצא בכרייתא בכורות מ"ד א', אבל בנוסח שונה: איזה הוא צירן? שרמעות וזלפות מעיניו. המלה השניה, קדח' אומר ר"ת שהוא מן קרה, עשית נקב, במשנה תו' ביאת המקדש ח' ו', לא נמצא המקור שר"ת מראה עליו. ציר במובן זה אינו בתלמוד ובכל אופן לקוח הוא מן "צירן" שהוא מהשם ציר הידוע – ציר דגים וכדומה. קרה נמצא בננעים ו' ח'. אפשר שיסוד המלות הללו הוא, דימעתא וקדחא' שבעיו כיה ב'.

60. * צלח. צלוח עצים. מהארמית צלח (בעברית בקע) שקבל צורה עברית. במש' תורה שבת ל' ו' מתרגם מצלחי ציבי (שבת ק"ט א') מפצל העצים. בערך, בקע' ר"ת מביא הדוגמא הראשונה, בוקע עצים'.

61. * רכס. רכסי ארץ, שדה רכוסה. ומבאר אדמה של אבנים, שאינה ישרה, מישע' מ' ד'.

62. * שבל. שבלת הזקן, השערות היוורדות משורת הזקן (אלמנסבל). השוה רש' למכות כ' א'.

63. * שוע. בני ארם השועין. רבים מן שוע (דעות א' א' מישע' ל"ב ה').

64. * שיח. שיחי הארץ. שיחי הגנים, ע"פ בר' כ"א ט"ו.

65. * שמק. מודיעין אותו שמק מן הדבר והוא מכיר ויודע (יסודי התורה ב' י"ב), ע"פ איוב ד' י"ב, כ"ו י"ד.

66. * שרף. שרפים הבאשים = זפת מבאיש. רבים מן שרף, כמו שרף האילנות, כריתות ו' ב'. ר"ת מבדיל מהשרש הזה את השרש שרף, שבשין שמאלית. למשל הפוצע זיתים כרי שיצא מהן שרף. ומבאר שרף הוא נוזל חריף בוער ולכן נקרא שרף. עוד דוגמאות: כל דבר שיש לו שרף, סעודה שאין בה שרף (ברכות מ"ד א').

67. * שתת. מותר לנגב השתית מעט מעט ושותין. זהו מהארמית שתיתא, ערו' כ' ב'.

68. * תבר. תובר של תפלין (תפלין ג' י"ג): נותן את הרצועה בתוך תובר שלה. הרמבים בעצמו מבאר זאת על פי המשנה כלים כ' י', ומוסיף: והוא הנקרא מעברת. כוונתו למעברתא דתפלין, מנחות ל"ה א'. ר' תנחום מביא עוד דוגמא: תובר של מכנסים (מפי' רב האי גאון לתבר II שבערוך, הוא מבאר שהכפל הנעשה בבגד הריהו כאלו שבור). זה לקוח מפי' המשניות של הרמבים לכלים שם. – מהצר השני מבאר ר"ת – כאן כמו הערוך – משיתבר, כלים כ' ו', בתור פעל הנזר מהשם תובר.

עוד נשארה רשימה של, לשונות המקרא ולשונות הכפולות' אצל הרמבים, אבל זה נוגע כבר לחקירת הסגנון ולא השתי להביאה הנה. ע"ד הסגנון של הרמבים כתב ה' ישראל פרידלנדר מאמר שלם במאסף, הרמבים' בגרמנית, שיצא לאור ע"י החברה לחקירת היהדות בפרנקפורט. ועוד נשאר חרבה לדון בדבר הזה.

הערות אחדות מהמתרגם.

בירושלמי נסמנו כאן הרפים והעמידים ע"פ דפוס ויניציאה. המחבר ציין גם את השורות, אבל לא נזהרתי בזה אלא בתחלת הספר. סימך אני על המעיין שבהפשו אחר המקור לא יתעצל מעבור על כל העמוד, שלפעמים נמצא שם הבטוי הסבוקש פעמים אחדות. בתוספתא— ע"פ הוצאת צוקרמנדל. בספרא — ע"פ הוצ' ווייס. מכילתא, ספרי, פסיקתא רבה תני רבי אליהו — הוצ' פרידמן. אבות דר' נתן (אדר"ג) הוצ' שכטר, הרבות — דפוס וילנא. תנחומא כסם הוא התנחומא הרגיל; תנחומא קי (בבבלי), פסיקתא, שוחר טוב (= שו"ט) על תהלים, מדרש שמואל — הוצ' ביבר.

אָלס וואָס די חמלות שטאַן בראַשױ חִיבוּת: אַרײַנ = אבית דר' נתן; ביר = בראשית רבה; בר' = בראשית; שמור = שמות רבה; ויקר = ויקרא רבה; שהיש = שיר השירים; שהשר = שיר השירים
הקד; קיהר = קהלת רבה; מ. = משנה; חוס' = תוספתא. שא = שמואל א'; שיב = שמואל ב';
מא = מלכים א'; מיב = מלכים ב'; דחיא = דברי הימים א'; דחיב = דברי הימים ב'; ברכ' =
ברכות; ערו' = ערובין; פסח' = פסחים; שקל' = שקלים; תע' = תענית; מגי' = מגילה; חגי'
= חגיגה; מויק' = מועד קטן; יכמ' = יבמות; כתו' = כתיבות; קרו' = קדושין; ב'ק' = בבא קמא;
ביס' = בבא מציעא; ב'ב' = בבא בתרא.

תקוני מעיות.

עבור	1	שורה א' ב' ו' ד' — צ"ל ו' ב' ד'.
"	2	א' צ"ל πατερον ὕμνος
"	9	הע' 9 ש' ג' — צ"ל νομος
"	16	במכסס ש' ו' מלמטה — ל' כ"א — צ"ל כ"א.
"	4	בהע' 4 Einleitung Einleisung צ"ל
"	24	י"ד מלמעלה — במובן מגיד צ"ל בלשון מגיד.
"	30	המדרגה שורה א' — מתלסוד צ"ל בתלמוד.
"	31	" י"ג מלמעלה, שכולל — צ"ל שפורט.
"	"	" י"ו " לא יזכר — למתוך ה"א.
"	38	במכסס ש' ו'. והיא—צריך למחוק ולהוסיף—ולזהבדיל בין.
"	47	הע' 2 נשטמו בראש השורה המלית היוניות και ευθος
		Die וולט ואת נתבלבלו שם איזה אותיות גרמניות, וצ"ל
		Worte... blatt.
"	48	ש' י' מלמעלה — למאמרו — צ"ל — מאמרו.
"	96	ח' מלמטה. אחרי „פסוק כ"ח" צריך להוסיף—ברייחא
		חולין פ"ג סוף א': כל הענין כולו אינו מרבר אלא בקדשים.

אצל א. ז. רבינוביץ, תל-אביב, רחוב אחד העם, א"י.

A. S. RABINOWITZ Tel-Aviv, Achad-Haam Str.
Palestine.

עומדים למכירה הספרים הללו:

- איוב עם באור מאת א. ז. רבינוביץ וא. אברונין — מחירו 20 ג"מ.
" 80 " — תולדות היהודים בא"י מאת א. ז. רבינוביץ
כתבי א. ז. רבינוביץ ח"א (נמכר כלם).
" 20 " — — — — ח"ב " " " "
" 25 " — — — — ח"ג " " " "
" 2 " — — — — (ספור מהגיל)
" 1 " — — — — השכר והענש בחנוך
" 4 " — — — — קבץ ספורים ואגדות לבני הנעורים
" 10 " — — — — זמרת הארץ. קבץ לבני הנעורים
" 8 " — — — — אפלטון. המשתה. תרגום בן-ישראל
" " — — — — יפת א' וב' (נמכרו כלם).

יפת ג' (בו באו בשלמות הספור הגדול רשימות

מבית המות של דוסטוייבסקי בתרגום א. ז. ר.

" 20 " — פורמן הנשיר של הופטמן " י. ח. ברנר) —

נשארו ממנו אכסמפלרים מועטים.

